De historie vanden vier heemskinderen

Editie Irene Spijker

bron
De historie vanden vier heemskinderen (ed. Irene Spijker). Bert Bakker, Amsterdam 2005

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_his003hist01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

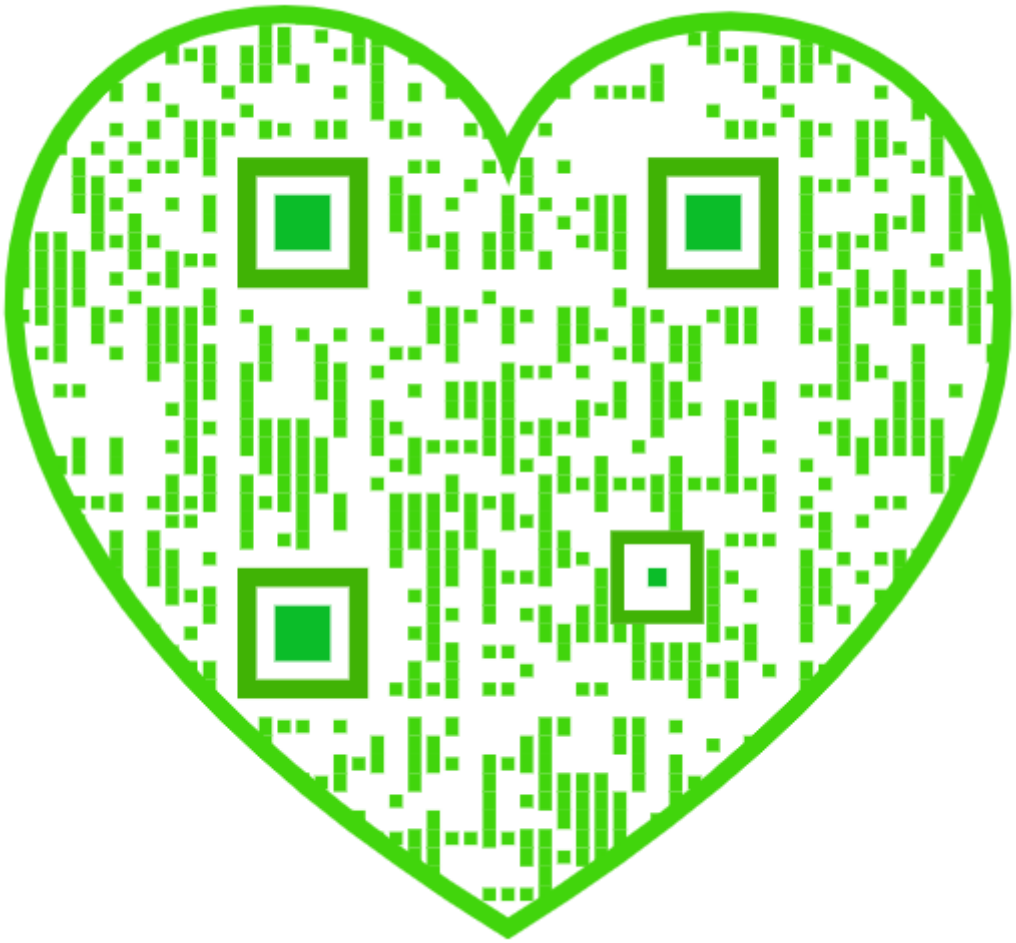

¶ Int eerste capittel wort̄ declaert hoe die grote co-
ninc karel eē groote feeste maecte dair genoet warē
alle die eedelste vā herstenrijc eñ hoe die feeste met
groeter droefheit eynde.

Also als wi vindē beschreuē in ou-
dē peestē so hadde die keyserē co-
ningē eñ auō grote herē eñ prela-
tē eē gewoēt onō hē. als dattē si
eens des iaers feest hildē mz gro-
ter triūphen eñ vrolichz Dese ge-
woente hadde die edele conic ka-
rel die grote keiser vā romē eñ conic vā vrārijc Al-
so dz hi alle iaer mz groter glorie feest plachte hou-
dē binnē die stede vā parijs eñ daer wordē ōtbodē
eñ genoet al die edelste vanō werelt vā vrācrijc eñ
vā alle conic karels lāde eñ eic na synō wairdē Nu
te comē tot ōser materie so was conic karel houdē-
ē seer rijclic costelijc hof naō gewoēte in gedachte
nisse dz hi conic gecorē was vā vrārijc. eñ gecroēt
so dat dair gecomē warē tot synō erē eñ wairdichz
eñ om zijn glorie te ōmerē die edelste eñ wtgenoēste
vā al herstērijc geestelic eñ waerlic Jndē eerstē on-
sen aertscē vaō die paeus vā romē. die patriarche
vā ierusalē die cardinalē bisscopē legaten. eñ veel
groter geesteliker prelatē. Eñ. xij. gecroēde coninc-
gē. xxij. hertogē. thiē hōdert ridōs vijf dusent ione
kers eñ scutelmechtē wel geborē eñ vroem ter wapē
in oerlogē in ternopen. eñ daer warē veel sco ōder
vrouwē. eñ iōcrouwē alle vā hoge edel gesla chte
seer costelic eñ cierlic toe gemaect mit menigerāde
abitē guldē laksē fluwel stoffē eñ anō menigerleie vre
emde colorē die suuerlic warē Eñ voert vā anderē

Dit is de historie vandē vier heems kinderē.

Dit is de histo
rie vandē vier
heems kinderē.
Eñ gheliede bi . Conine karels tidē die grote
Die hadde ghenoet alle die herē vā kerstē-
rijc tot sijnre wortcap . Alsoe als die histori
verteilt . Eñ is leer ghenoechlijc om lesen .

Dit is de historie vanden vier Heemskinderen. Ende gesciede bi coninc Karels tiden die Grote, die hadde genoet alle die heren van kerstenrijc tot sijnre worscap, alsoe als die histori vertelt. Ende is seer ghenoechlijc om lesen.

Eindnoten:

genoet: uitgenodigd; *kerstenrijc*: de christelijke wereld; *worscap*: feest

Int eerste capittel wort verclaert hoe die grote coninc Karel een groete feeste maecte, dair genoet waren alle die eedelste van kerstenrijc, ende hoe die feeste met groeter droefheit eynde.

[1] Also als wi vinden bescreven in ouden yeesten, so hadden die[1]
[2] keyseren, coningen ende ander grote heren ende prelaten een
[3] gewoent onder hem als datten si eens des jaers feest hilden met
[4] groter triumphen ende vrolicheit. Dese gewoente hadde die edele
[5] coninc Karel, die grote keiser van Romen ende coninc van Vranc-
[6] rijc, also dat hi alle jaer met groter glorien feest plach te houden
[7] binnen die stede van Parijs. Ende daer worden ontboden ende
[8] genoet al die edelste vander werelt, van Vrancrijc ende van alle
[9] coninc Karels lande, ende elc na sijnder wairden.[9]

[10] Nu te comen tot onser materie, so was coninc Karel houdende
[11] een seer rijclic costelijc hof, nader gewoente, in gedachtenisse dat[11]
[12] hi coninc gecoren was van Vrancrijc ende gecroent, so dat dair
[13] gecomen waren tot sijnder eren ende wairdicheit ende om zijn
[14] glorie te vermeren die edelste ende uutgenoemste van al kersten-[14]
[15] rijc, geestelic ende waerlic. Inden eersten onsen aertscen vader[15]
[16] die paeus van Romen, die patriarche van Jerusalem, die cardina-
[17] len, bisscopen, legaten ende veel groter geesteliker prelaten, ende
[18] XII gecroende coningen, XXII hertogen, thien hondert ridders,
[19] vijf dusent jonckers ende sciltknechten, wel geboren ende vroem[19]
[20] ter wapen in oerlogen, in ternoyen, ende daer waren veel scoen-
[21] der vrouwen ende joncfrouwen, alle van hoge edel geslachte, seer
[22] costelic ende cierlic toegemaect mit menigerande abiten, gulden,[22]
[23] laken, flueel, side ende ander menigerleie vreemde coloren die
[24] suverlic waren. Ende voert van anderen volcke waren daer grote[24]

1 *yeesten*: geschiedenissen
9 *na sijnder wairden*: overeenkomstig de eer die hij genoot
11 *costelijc hof*: kostbaar hoffeest; *nader gewoente*: volgens zijn gewoonte
14 *uutgenoemste*: voortreffelijkste
15 *waerlic*: wereldlijk
19 *jonckers*: jonge edellieden; *wel geboren*: van edele afkomst; *vroem*: dapper
22 *toegemaect*: getooid; *abiten*: gewaden; *gulden*: met gouddraad bestikt
24 *suverlic*: fraai

menichte sonder getal. Want dese grote feest was dinxdaechs na
Pinxter, in scoenste ende genoechlicste vanden jare. Ende so wes[26]
datmen tot die feeste behoeven mochte, was daer overvloedich,
meer danmen conde gedencken, alsoe dat daer niet gebrac wat[28]
vroechde of solaes maken mochte, want elc was geseten ter ta-[29]
felen na sijnder waerden ende tuschen elcke twee ridders sat een
scone joncfrouwe, dat seer genoechlic was om sien. Dair diende
ter tafelen menich edel ende wel gheboertige mannen, ende elc
diende seer begeerlijc ende met groter naersten om dat daer niet[33]
gebreken en soude van spijs of dranc.

Aldus sat coninc Karel, keyser van Romen, met sijnder cronen
in groter triumphe ende vromicheyt. Ende besiden hem was ge-
seten die vrouwe sijn keyserinne. Ende in die sale sat tot eender
tafelen mijn heer Aymyn, grave van Dordoen, ende Amerijn van
Nerboen. Daer was heer Huge van Dordoen, ende was een sus-
tersoen van Aymyn, ende was een schoon man mit geluen hare[40]
ende seer wel ter spraken. Dese heer Huge stont op vander tafel
daer hi sat ende ginc voer coninc Karels tafel, daer hij sat met
sijnder keyserinnen in groten triumphen ende glorien. Ende als hi
voer de tafel stont, is hi oetmoedelijc ter aerden gevallen over sijn
knyen, gruetende coninc Karel seer soetelic ende sijnder vrouwen
der keyserinne ende alle die baroenen ende edelinghen dye daer
geseten waren, ende heeft gheseit tot coninck Karel met soeten
hovesschen woerden: ‘Heer coninc ende keiser van Romen, u is[48]
wel condich hoe dat hier te hants mede inder salen sijn mijn twe[49]
omen. Die een is geheten Aymijn, een ridder goet ende coen, die
ander is genaemt Amerijn van Nerboen, ende hebben u trouwe-
licken ghedient in Turkien, als goede capiteinen haren heer scul-[aant.]
dich zyn te dienen, menigen tijt. Ende menigen heiden hebben si[53]
verslegen ende hebben in menich groet perikel om uwen wille

26 *so wes datmen*: wat men maar
28 *niet*: niets
29 *solaes*: plezier
33 *seer begeerlijc... om dat*: met bijzonder grote ijver, opdat
40 *geluen*: blond
48 *hovesschen*: beleefde
49 *condich*: bekend
53 *menigen heiden hebben si verslegen*: ze hebben veel heidenen gedood; *zie Aantekeningen*

[55] geweest, dat si willich ende gaerne gedaen hebben. Dair om, ede-
[56] le here coninc Karel, u is wel kondich dat gi nye hem luyden so
[57] veel en gavet dat si een paer sporen copen mochten. Aldus, edel[57]
[58] here coninc Karel, hebben si mi an u ghesent, an u begerende
[59] vriendelick dat ghijse verghiften wilt eerlic, dair si hogelic ende[59]
[60] eerlic haren staet op mogen voeren.'

[61] Als coninc Karel dese woerden gehoert hadde, so sprac hi tot
[62] heer Hugen mit een toernigen moede ende seide: 'Ghi eyschet te
[63] vergheefs voer hem luden, want si hebben mi menige reise geey-[63]
[64] schet ende ic en heb hem nye niet willen geven noch ic en sal hem
[65] niet gheven, si doen daer toe dat si mogen.' Als here Huge den
[66] mogenden coninc Karel dese woerden hoerde spreken, wert hi[66]
[67] seer ontset van binnen ende sprack met hovaerdiger talen, seg-[67]
[68] gende hem: 'Here coninc, en wildi mijn oemen niet beghiften, die
[69] u so langhe tijt eerlic ende ridderlic gedient hebben, men sals u
[70] groten lachter ende scande spreken in ander heren hove, ende u[70]
[71] goede eerlike fame die ghi hebt, sal daer bi vergaen ende uutge-
[72] daen worden, twelc u oneerlic wesen sel.' Als coninc Karel dese[72]
[73] hoemoedige woerden gehoert hadde van heer Hugen, so wert hi
[74] met toerne seer ontsteken ende toech met haesten een swaert
[75] ende sloech heer Hugen den eedelen man, dat hi doot viel ter aer-
[76] den voer coninc Karels tafel, dat de vloer vander salen seer nat
[77] was van sinen bloede. Ende daer wort een groot geruft ende[77]
[78] gecrijsch onder de edelen, daer grote oerloge of quam.

57 *mochten*: konden
59 *dat ghijse... voeren*: dat u hen op gepaste wijze beloont, zodanig dat ze op een prettige en eervolle manier kunnen leven
63 *menige reise*: menigmaal
66 *mogenden*: machtige
67 *hovaerdiger*: fiere
70 *lachter*: smaad
72 *twelc... sel*: wat uw eer zal schaden
77 *geruft*: geschreeuw

Dat II capittel. Hoe heer Hugen doot gewroken worde van beide sijn oems met haer hulpers ende hoese coninc Karel uuten lande banden ende ter soenen quamen.[+]

[1] Als heer Huge aldus deerlic was verslaghen van coninck Karel,[1]
[2] verkeerde die blijscap, die daer was groot, in bitteren rouwe. Als
[3] dat Aymijn ende Amerijn vernemen ende heer Hugen vrienden,
[4] sprongen alle op als verbolgen ende brisschende leeuwen ende
[5] worpen de tafelen met spijse omme, dat spijs ende dranc ter
[6] neder viel onder de voeten. Aldus sijnde inden druc om den doot[6]
[7] van haren neve, seiden si met toernigen moede: 'Wij willen den[7]
[8] doot ons neven wreken, datmen daer of spreken sal soe lange als[8]
[9] die werlt staet, al souden wi daer alle bliven doot.' Aymijn wa-
[10] pende hem haestelic met zijn volc ende had in sijnre hulpen X[10]
[11] hondert ridders, die uutgelesenste van alle sine landen.

[12] Coninc Karel die wapende hem met alle sine magen ende[12]
[13] vrienden. Hi hadde geringhe sijn bataelge in ordinanci ghestelt[13]
[14] ende had ontwonden sinen standaert, dair hi onder had X dusent[14]
[15] man, seer wel gewapent ende van harnas versien. Daer quamen[15]
[16] van Lauwen coninck Karel vele te hulpe, ende die van Riemen,[16]
[17] die van Melanen quamen oec met groter machte van volc, want si
[18] stonden onder dye magnificenci ende macht van coninc Karel.
[19] Coninc Karel had noch in sijnre hulpen Vlamingen, Brabanders
[20] ende menigerley geselscap, also dat coninc Karel hadde groot
[21] volc uut vele ende diversche plecken, meer dan ick seggen of be-
[22] scriven can. Doe toech coninc Karel met alle dese grote menichte
[23] van mannen om Aymijn ende sijn vrienden te doden ende te ver-
[24] slaen, hoer lant te barnen, te roven ende te niet te maken.[24]

\+ *soenen*: verzoening
1 *verslaghen*: doodgeslagen
6 *inden druc*: verdrietig
7 *met toernigen moede*: woedend
8 *daer of*: daarover
10 *hem*: zich
12 *magen*: familieleden
13 *Hi hadde geringhe... ghestelt*: Snel stelde hij zijn leger in slagorde
14 *standaert*: vlag
15 *harnas*: wapenrusting
16 *Lauwen [...] Riemen [...] Melanen*: Laon [...] Reims [...] Milaan
24 *te barnen*: door brand te verwoesten

[25] Aymijn hadde in zijnre hulpen XXX hondert mannen, ende wa-
[26] ren al meest grote heren, als hertogen, graven oft ridders die edel
[27] van gheboerte waren. Ende si reden met ontwonden bannieren
[28] ter poerten uut met groten gheblas van hoernen ende trompetten,
[29] dat het scheen of die aerde gedroent hadde van tgeluyt. Daer was
[30] dat geluyt groot 'Nerboenen! Nerboenen!'

[31] Ende als Aymijn met zijn volc quam daer die grote coninc
[32] Karel sijn volc in ordinancie geset hadde, soe quamen die scaren
[33] met groter cracht ende nijde te samen, also dat int vergaderen
[34] menige spere gebroken worde ende menigen ridder van den
[35] paerde ter aerden ghedragen worde. Aymijn, die edel here, riep[35]
[36] met luder stemmen ende seide: 'Eedele baroenen ende vrome[36]
[37] mannen, helpet mi wreeken den doot van heer Huge, minen
[38] neve. Ic en vrage daer niet nae hoe lange dat ic daer na mach[38]
[39] leven.' Aymerijn sprac: 'Dat sal ic doen. Mijn lijf, mijn goet sal ic[39]
[40] dair om aventuren ende in perikel stellen.' Daer vergaderde me-[40]
[41] nich edel man ende vochten alsoe langhe dat hem swaerden ende
[42] weere gebrac, soe dat si hem weerden metten appelen vanden[42]
[43] swaerden. Ende Aymijns partye weerde hem seer vromelic, also
[44] dat si seer vermoyt worden ende sloegen coninc Karel menigen
[45] man of, ende veldese met groter cracht ende macht ter aerden,
[46] alsoe dat over beide siden grote moert geschiede van ridders te
[47] verslaen. Daer was menich man besprenget metten bloede ende
[48] hadden liever gerust dan langer gevochten. Men sacher die paer-
[49] den lopen bi XX of XXX sonder here; die strijt was stuer ende fel.
[50] Die van Nerboene en wilden niet sparen noch wiken, si wouden
[51] sterven of hem verweren. Si vochten alle gader met enen stouten[51]
[52] moede oft Aymijn haer vader had geweest. Si streden tot dattet
[53] wert doncker nacht, also dat si van node scheiden mosten.

35 *ghedragen*: geworpen
36 *vrome*: dappere
38 *Ic en vrage daer niet nae*: Het kan me niet schelen
39 *Mijn lijf, mijn goet*: Mijn leven en bezittingen
40 *in perikel stellen*: op het spel zetten
42 *weere*: verdedigingswapens; *si hem*: zij zich
51 *met enen stouten moede*: dapper

[54] Coninc Karel verloser veel vanden sinen, want hi had op de tijt
[55] de meeste scade, so dat hi verloren hadde van sinen volcke bin-
[56] nen dien dage X hondert man of meer. Ende de grave Aymijn
[57] hevet van zijn volcke verloren CCCC man of meer. Doe most
[58] Aymijn wiken overmits de doncker nachte. Here Hugen doot
[59] coste menich edel man tlijf, ende sonderlinge bi die overmoet van[59]
[60] coninc Karel ende Aymijn. Ende menige scone casteel ende ster-
[61] cke muer wert daer nedergevelt ende verbrant om den doot van
[62] heer Huge.

[63] Doe sprack coninck Karel met erren moede: ‘Mi is gedaen gro-[63]
[64] ten lachter ende mijn volc heb ick veel verloren. Ic belovet Gode[64]
[65] ende sijnre cracht, al hevet ons de nacht gesceiden, ic en laetse
[66] hier niet langer bliven. Uuten lande wil icse verdriven alle ende
[67] verbannense mit alle hare vrienden uut alle mijn rijcke ende ne-[67]
[68] men hem al haer goeden.’ Doe riep coninck Karel zijn hoechste
[69] baroenen ende sijn raetsheren, als coningen, hertogen ende gra-
[70] ven, ende deedse sitten ter vierscare, elc na zijnre waerde. Daer[70] aant.
[71] dingede coninc Karel ende maecte Aymijns geslacht ballingen
[72] over alle sijn rijc.

[73] Dit gedaen sijnde, so vernamt Aymijn ende sijn vrienden met
[74] haren adherenten ende hulpers dat si Karels lant rumen mosten,[74]
[75] twelc si met groter haesten gedaen hebben. Die grave Aymijn
[76] hadde met hem XVIII hondert ridders, die alle vrome ende uut-
[77] gelesen mannen waren ter wapen, ende si namen met hem van
[78] haren goeden tbeste dat si bergen mochten, want si wisten wel
[79] dat si coninc Karels macht doe niet wederstaen en mochten.
[80] Coninc Karel die nam hem alle gader haer goet dat si gelaten had-
[81] den ende gaft den genen dyet hem beliefde. Des was die grave[81]
[82] Aymyns partye te lidene verdrietelic, want Aymijn ende sijn volc

59 *sonderlinge*: vooral; *overmoet*: stoutmoedigheid
63 *met erren moede*: woedend
64 *lachter*: schande
67 *vrienden*: verwanten
70 *ter vierscare*: in de rechtbank; *zie Aantekeningen; Daer dingede coninc Karel*: Daar hield koning Karel een rechtszitting
74 *adherenten*: medestanders
81 *Des... verdrietelic*: Dat was een hard gelag voor de partij van graaf Aymijn

[83] de met hem verdreven waren, mosten hem des daechs onthouden
[84] in dicste vander woestinen. Hier moechdi horen die grave Aymijns[84]
[85] wonderlike aventuren. Des nachtes plach hi met zijn volcke te
[86] barnen ende te roven al dat hi buten vaste mueren besloten wiste
[87] ofte conde vinden, also dat hi niet en spaerde, geestelic noch
[88] waerlic, waer hij se berijden mocht of begaen. Veel cloesteren[88]
[89] ende kercken destrueerde hi ende sloech so veel geestelike luden,
[90] moniken, papen, clercken, nonnen als leke luden ende destrueer-[90 aant.]
[91] det al tot Parijs toe. Hi hadde by hem een neve gehieten Maelde-
[92] gijs, een stout ridder, ende was geleert inder const van nigroman-[92 aant.]
[93] cien, daer hi grote scade mede dede coninc Karel ende menich
[94] ander mensche. Ende dat gout dat si roefden inder kercken dat
[95] dienende was ten outare Gods, dat sloegen si den paerden onder
[96] haer voeten. Dit oerloghe was seer verdrietelic ende pijnlic ende
[97] geduerde XVI jaer dattet nye en was vrede tusschen coninc Karel
[98] ende Aymijn.

84 *woestinen*: wildernis
88 *begaen*: te pakken krijgen
90 *papen*: priesters; *clercken*: *zie Aantekeningen*
92 *stout*: dapper; *const van nigromancien*: toverij; *zie Aantekeningen*

Dat derde capittel. Hoe coninc Karel sende drie ambassaten tot Aymijn van Dordoen om pays met hem te maken vander doot van heer Hughe, sijn neve, ende hoe dat dese pays worde gemaect ende qualic gehouden ende seer corts gebroken.[+]

[1] Aldus dit oerloge geduerde seer lange, nochtans wast ten laetsten
[2] den genoten van Vrancrijc sware te liden ende verdrietelic, want[2]
[3] als Aymijn woude, mosten si striden. Ende si overdroghen des[3]
[4] ende gingen te rade met malcander dat si den coninc bidden wou-
[5] den dat hi vrede makede tegen Aymijn ende sijn volc.

[6] Als si aldus met malcander gesloten hadden, sijnse gecomen
[7] daer si coninc Karel vonden ende hebben hem ghegruet met re-[7]
[8] verencien. Ende als si hem groete eerwaerdicheit ghedaen hebben,
[9] seiden si: ‘Here coninc, u is condich hoe dat dit oerloge lange
[10] gestaen heeft tusschen u ende Aymijn van Dordoen. Wij bidden u
[11] dat ghi vrede met hem maken wilt, want alle tlant daer of bescha-
[12] dicht ende gescent wort.’ Als coninc Karel die woerden ende be-
[13] geerten van sijn heren gehoert ende overghemerct hadde, ver-
[14] droech hijt seer swaerlic. Nochtans in hem selven overleggende
[15] dattet de genoten hem alle baden, soe consenteerde hijt dat hijt[15]
[16] doen woude, wes hem luiden daer goet in dochte. Daer tracteer-[16]
[17] de ende overdroghen die genoten dat coninc Karel scriven soude
[18] een minlike gruet ende enen brief ane Aymijn ende sijn maghen,
[19] als dat hi hem die misdaet beteren woude die hi teghens hem ende
[20] sijn vrienden mesdaen hadde, twelc terstont also gedaen was.
[21] Daer sende coninc Karel drie ambassaten met enen brief tot
[22] Aymijn, die doe tot Pierlepont lach, inhoudende dat hi hem heer[22]
[23] Huge, sinen neve, den doden, opwegen woude met gout negen
[24] werven, ende op dat hi dair mede sijn pays ende vrientscap mocht
[25] vercrigen.

\+ *pays*: vrede; *corts*: spoedig
2 *genoten*: *zie Nawoord 2.2; liden*: verdragen
3 *overdroghen*: besloten
7 *met reverencien*: eerbiedig
15 *consenteerde hijt*: bewilligde hij erin
16 *tracteerde*: bespraken
22 *lach*: verbleef; *dat hi hem... ende op dat*: dat hij bereid was hem het negenvoudige van het gewicht van de dode heer Huge, zijn neef, in goud te betalen, mits

[26] Als Aymijn desen brief had gelesen, doe hads hem onmare en-[26]
[27] de seide met toernigen moede totten drie ambassaten: ‘Segt Karel
[28] den coninc dat ick dit oerloghe noch veel liever houde dan ic sul-
[29] ken soene anname over minen neve.’ Dese drie ambassaten sijn
[30] wederomgekeert ende hebben dese woerden den coninc gheseyt.
[31] Doen sende coninc Karel weder met een brief tot Aymijn, inhou-
[32] dende dat hi den doot vergeven woude van sinen neve, hi woude[32]
[33] hem geven sijn suster, vrou Aye, tot enen wive ende alle sijn goet
[34] dat hi hem of sijn vrienden genomen had.

[35] Als Aymijn desen brief overgelesen had die hem coninc Karel
[36] ghesent hadde, heeft hy den drie ambassaten gehieten dat si toe-
[37] ven souden: hi soude hem met sinen vrienden beraden. Aldus
[38] heeft Aymijn sijn vrienden bi hem doen comen, als Amerijn van
[39] Nerboen, Willem van Oringen ende menich ander edel baroen,
[40] ende seide hem luiden den boetscap ende badt hem allen dat si
[41] hem wouden helpen raden wat hier best in gedaen waer ende
[42] hem alle goet dochte. Daer seiden si alle, woude coninc Karel
[43] hem alle houden ende doen tgoet dat hi hem gescreven ende ont-
[44] boden hadde, si waren des goetwillich te doen. Dair sende Ay-
[45] mijn enen brief ane coninck Karel bi Alaert ende Maeldegijs, sijn[45]
[46] neven, inhoudende, waert dat hy hem sijn suster geven wilde tot
[47] eenen wive ende voert onderhouden dat tractaet also hi bi sinen
[48] brieven hem ontboden hadde, hi waer te vreden de pays an te
[49] gaen, met veel ander woerden de inden brief gescreven stonden,
[50] die te lanc waren te scriven.

[51] Ende als Alaert ende Maeldegijs quamen tot Parijs, gingen si
[52] totten coninc ende deden hem reverencie. Dat gedaen sijnde, ga-
[53] ven si hem den brief inde hant ende seiden dat hi hem daer af een
[54] antwoert soude doen hebben, want die pays en mocht niet ge-
[55] maect worden noch den doot gesoent van haren neve, ten ware
[56] dat hi dede na tinhouden vanden brieve. Doe coninc Karel den
[57] brief ontfangen hadde, dede hi den brief voer alle sijn magen

26 *hads hem onmare*: wilde hij er niets van weten
32 *dat hi den doot*: als hij de dood
45 *bi*: die werd overgebracht door

[58] ende baroenen lesen. Ende als si alle dat inhouden vanden brief
[59] gehoert hadden ende wel verstaen die opinie ende meninge van
[60] Aymijn ende sinen magen, so waren si alle seer blijde ende hieten[60]
[61] den coninc dat hijt al volquame ende hem des terstont een ant-[61]
[62] woirt ontboden, twelc coninc Karel gairne dede. Daer wort ont-
[63] boden voer den coninc Alaert ende Maeldegijs. Ende doe si voer
[64] coninc Karel quamen, seide hi tot hem dat si togen ende seiden[64]
[65] Aymijn dat hi quame te Senlis om aldaer een vast tractaet vander
[66] soenen te maken, ‘want ic en wil niet langer oerloge teghen hem
[67] voeren.’

[68] Met desen antwoerde togen si weder tot Pierlepont ende heb-
[69] ben Aymijn geseit des conincs meninge. Ende als hijt mit sijn
[70] vrienden verstaen heeft, sijn si blide geweest ende hebben hem
[71] alle bereit om te Senlis te trecken, elcx als hi cierlicste ende eerlic-[71]
[72] ste mochte, met alle haer macht. Ende als coninc Karel verhoerde
[73] dat Aymijn ende zyn magen bi Senlis quamen, is hem te gemoet
[74] getogen met zyn magen ende menigen edelen man, met vrouwen
[75] ende joncfrouwen, ende dede sine tente slaen in een scoen pleyn[75]
[76] daer men den pays maken soude, ende is Aymijn een stuc tegen
[77] gegaen met V hondert ridders, wullen ende barvoet, ende voer[77 aant.]
[78] Aymijns voeten gevallen, seggende: ‘Ic heb misdaen. Ic bid dat gi
[79] mi vergeeft den doot van uwen neve om Gods willen; ic wils u
[80] ende uwe magen beteren wes ic vermach.’[80]

60 *hieten... volquame*: drongen er sterk bij de koning op aan dat hij alles nakwam
61 *ende hem... ontboden*: en hun (nl. Aymijn en de zijnen) terstond antwoord gaf
64 *togen ende seiden Aymijn*: Aymijn moesten gaan zeggen
71 *elcx als... macht*: ieder zo voornaam en luisterrijk als hij maar kon, met al hun troepen
75 *pleyn*: vlakte
77 *wullen ende barvoet*: in een wollen kleed gehuld en op blote voeten; *zie Aantekeningen*
80 *wes ic vermach*: zo goed als ik kan

Dat IIII capittel. Hoe Aymijn trouwede coninck Karels suster ende hij bi hoer wan Ritsaert, Wridsaert, Adelaert, Reynout, des hi niet en wiste, ende hoe syse heimelic dede ophouden.[+]

[1] Als die pays ghemaect was, heltmen die bruloeft. Ende die bruyt
[2] wert ter kerken geleit; an de een side leidese een bisscop ende die
[3] ander side Roelant. Daer troudese Aymijn in grote state ende[3]
[4] men hielt die feeste XIIII dagen lanc met groter eere, soe blideli-
[5] ken dat mens niet en soude connen vertellen. Ende coninck Karel
[6] dede Aymyns neve, den doden, IX werf opwegen mit goude ende
[7] dat gout gaf hi Aymijn over zijns neven doot. Als Aymijn dat gout
[8] ontfangen hadde vanden coninc, dochte hi in hem selven, hoewel
[9] dat den coninc pays maecte over sinen neve, hi soudet hem noch-
[10] tans vergelden, dat hijt noch met mans bloede betalen soude.
[11] Nochtan gaf hem coninc Karel, hem ende sijn magen, wes Aymijn[11]
[12] of sijn magen wonnen op die heiden, dat souden si vri houden[12]
[13] sonder van yemant te leen tonfangen.[13] aant.

[14] Als dat gedaen was ende Aymijn met sinen vrienden te vreden
[15] gestelt waren ende ontfangen wes hem inder soen beloeft was, so[15]
[16] ginc Aymijn tot coninc Karel ende bat hem vriendelic oft hem
[17] gelieven woude dat hi bi hem inden hove bliven mochte. Coninc
[18] Karel antwoerde ende seide dat hijs niet en dade, wair om Aymijn
[19] sinen haet werp op Karel, ende nam sijn wijf met hem ende toech
[20] met eenen erren moede van coninc Karel ende voer tot Pierle-
[21] pont. Ende coninc Karel toech met zyn volcke van Senlis ende
[22] voer tot Parijs.

[23] Ende als Aymyn mit sinen wive ende vrienden gecomen was te
[24] Pierlepont, doe seide hi tot sinen heren: ‘Ic sal hof houden met[24]

\+ *wan*: verwekte; *ophouden*: grootbrengen
3 *in grote state*: met veel pracht en praal
11 *wes... heiden*: al wat Aymijn en zijn familieleden op de heidenen zouden veroveren
12 *vri houden*: in vrij bezit mogen hebben
13 *te leen tonfangen*: *zie Aantekeningen*
15 *inder soen*: bij de verzoening
24 *hof houden*: aan mijn hof feestvieren

[25] alle myn vrienden ende magen XL dagen lanc, al souds hem Karel
[26] noch sere storen. Ende wat soene hi mi gedaen heeft, ic en hout
[27] van geenre waerden, noch ic en begeer geen vrede. Want waer ic
[28] yemant van zynre side, tsy vrient of vreemde, can begaen, ic salse[28]
[29] crencken waer ic mach an live ende goede.' Doe Aymyn dese
[30] woirden sprac, doe wasser menich edel man diet hoirde diet oec
[31] seer leet was, mer daer en was niemant so koene de daer toe seg-
[32] gen dorste. Ende die edel vrou ver Aye wast oeck seer leet, dat si[32]
[33] eten of drincken en conde. Dit gedaen wesende, so ginc die grave
[34] Aymijn sitten ter tafelen met sinen vrienden ende ander heren.
[35] Daer was heerliken gedient, elc na zijnre waerden. Daer was[35]
[36] grote bliscap ende jolijt, so dat elc sinen rouwe vergat sonder die[36]
[37] scoene vrou ver Aye, die was vol drucx ende rouwen, dat si haer
[38] niet verlachen en mochte. Dese edel grave begifte elc na sijnre
[39] waerden ende verdiensten.

[40] Dit gedaen, die grave soude gaen slapen. Ende als hij in die
[41] camer was, toech hi zijn swairt met toernicheit uter scede ende
[42] leide sijn vinger opt cruys van tswaert, swerende dat hi doden
[43] soude alle de kinder die van haer quamen ende slaen al Karels[43]
[44] magen, waer hijt bibrengen mochte. Die vrouwe, anhorende dese[44]
[45] woerden, was seer droevich, mer si hielt hair manierlic of si daer
[46] om niet gegeven en had ende ginc bi haren man te bedde ende
[47] bewees hem grote vrientscap. Ende so alst God hebben wilde,
[48] wan hi van dier nacht an haer een jonge soen.

[49] Aymijn en was niet lange bi huys en toech in oerlogen daer hise
[50] wiste, als hi gewoen was. Ende de vrouwe, kint bliven dragende,[50]
[51] hieltet so secretelic dattet niemant en conde mercken sonder een[51]
[52] joncfrouwe die sijt te kennen gaf, ende beval hoer dat secreet te
[53] houden. Doe si bi na bi horen tijt was, riet haer die joncfrouwe

28 *van zynre side*: die met hem verwant is
32 *ver*: vrouwe
35 *heerliken*: op feestelijke wijze
36 *sonder*: behalve
43 *slaen*: doodslaan
44 *waer hijt bibrengen mochte*: waar hij maar kon
50 *kint bliven dragende*: zwanger achterblijvend
51 *secretelic*: verborgen

[54] dat si trecken soude in een cloester ende bliven daer tot dat si
[55] gelegen ware vanden kinde, dat si seggen soude datse pelgrimma-[55]
[56] gie woude gaen, twelc si also gedaen heeft. Int cloester wesende,
[57] God versach si wort verlost van eenen scone jonge sone. Men[57]
[58] dede dat kint kerstenen ende het wort genoemt Ridtsaert. Die[58]
[59] gevaders waren de bisscop Tulpijn ende die grave Gilem. Dit kint[59]
[60] wort bestedet heimelic, mer het hadde brieven bi hem dattet ech-[60]
[61] telick gewonnen was ende van edelre gheboerten, mer men en
[62] wist niet wiet toebehoerde, want die moeder ontsach seer Aymijn
[63] ende kende zijn wreetheit dat hijt soude doden, waert dat hijt[63]
[64] vernaem ende wiste.

[65] Hier en binnen is Aymijn thuys gecomen vanden oerloge ende[65]
[66] hadde gevochten op de heiden, want hi was op hem selven uutge-[66]
[67] togen ende doer niemants bede of bedwanc. Ende opten selven
[68] dach als Aymijn te huis quam, so quam vrou Ay zijnre huys-[68]
[69] vrouwe mede thuis ende was ter kercken gegaen. Ende savons
[70] ginc Aymyn met sijn huysvrouwe te bedde ende wan an hair noch
[71] een soen. Ende dat droech si so secretelic ende gelach hier mede
[72] int cloester, so dat Aymijn noch niemant en wort gewair. Dat kint[72]
[73] wort kersten gedaen ende genoemt Adelaert, ende wort mede ge-
[74] sent dat ment heymelic opvoeden soude.

[75] Daer na ontfinc si den derden soen. Daer wert mede gedaen als
[76] met den anderen tween, ende dat wert geheten Wridtsaert.

[77] Dit aldus gedaen, des is Aymijn getogen in een oerloge daer hi
[78] was seven jaer. Dies hadde vrou Aye groten rouwe, want haer
[79] was tidinge gecomen dat Aymijn verslaegen was, dair si haer seer[79]
[80] qualic om hielt ende seer tonvreden om was. Onder dat si den

55 *gelegen*: bevallen
57 *God versach si*: beschikte God dat ze
58 *kerstenen*: dopen
59 *gevaders*: peetvaders
60 *bestedet*: uitbesteed
63 *waert dat*: indien
65 *Hier en binnen*: Inmiddels
66 *op de heiden*: tegen de heidenen
68 *huysvrouwe*: echtgenote
72 *so dat... gewair*: zodat noch Aymijn noch iemand anders er iets van merkte
79 *verslaegen*: gedood; *dair si... om was*: waardoor ze zeer treurig en somber was

[81] rouwe dreef, quam Aymyn selve thuys ende hadde seven doer-[81]
[82] gaende wonden, sittende op sijn paert gewapent, zyn schilt an-
[83] den hals, sijn bannier ontwonden. Ende als vrou Aye vernam dat
[84] Aymijn quam, ginc hem te gemoet mit eenen bliden aensichte
[85] ende nammen in horen armen ende custen vriendelic ende hieten
[86] welcome. Ende als Aymyn vrou Aye sach, was hi blide ende trat
[87] vanden paerde ende ginc met haer in een camer, ende so gewa-
[88] pent als hi was ende gebuetst, so alst God geliefde, wan hi Rei-[88]
[89] nout, die si heimilick dede opvoeden. Aldus had Aymijn IIII kin-
[90] der dat hi niet en wist.

[91] Dye joncste vanden vieren was groot, starc boven die ander
[92] ende manlic, gelijc is de valc boven die sparwer. Tot deser tijt[92]
[93] hadde coninc Karel enen sone genoemt Lodowijc. Dese soen
[94] ende Reinout waren beide van eenre oude ende seer van eenre
[95] grote, mer doe si XV jaer out waren, ontwies Reynout Lodowijc
[96] een voet ende was een voet langer dan Lodowijc, de welcke
[97] Lodowijc wert thuis gehaelt om saken die ic hier na int langhe[97 aant.]
[98] verclaren sal. Ende niemant en wist dat Reynout ende sijn broe-
[99] ders Aymijns kinderen waren. Hier wil ic van Reynout wat swi-
[100] gen ende scriven wat van coninc Karel.

81 *doergaende wonden*: wonden tot op het bot
88 *gebuetst*: gehavend
92 *manlic*: kloek
97 *thuis gehaelt*: *zie Aantekeningen*

Dat V capittel. Hoe coninc Karel sinen soen Lodowijc woude doen cronen coninc van Vrancrijc, ende hoe bisscop Tulpijn des niet en woude laten toegaen, ten waer dat die grave Aymijn hem mede croende ende te hove quam. Ende hoe om die grave geseynt was ende hoe die grave van sijn wijf geseit was dat hi vier kinder had, dat hem verwonderde, ende sloechse ridder ende gaf den joncsten Volbeyert.+

[1] Het is geboert dattet ghinc tegen Pinxter, als dat coninc Karel hof
[2] hielt also hy gewoenlic was, so dat hi hevet alle de edelste bi hem
[3] doen comen, geestelic ende wairlic, als de paeus, die patriarch,
[4] bisscopen, coningen, hertogen ende graven ende sonderlinge de[4]
[5] XII genoten. Ende als si al bi hem inder salen waren ghecomen,
[6] heeft coninc Karel een stilt doen bieden ende is opgestaen, seg-
[7] gende: ‘Ghi edele hoge moghende baroenen, u is wel wetelic dat
[8] ic seer out van dagen worde ende mi dese pijnlicheit der werlt[8]
[9] swair wort, als dat ic voirt aen die wapen niet wel gebruken en
[10] mach, noch die grote heerlicheit ende digniteit daer ic in ben niet[10]
[11] wel berechten en mach overmits grote moyenis de dair in is. Daer[11]
[12] om wil ic ende begere dat ghijt consenteert ende volbrenct als dat[12]
[13] ic mijn soen Lodewijc overgeve mijn croen ende lant, ende dat gi
[14] hem croent ende set als gheweldich coninc ende erfhere, want hi[14]
[15] een jonc vroem jongelinc is.’[15]

[16] Doe sprac bisscop Tulpijn voir alle de heren ende seide: ‘Heer
[17] coninc, het is waer ende het wair wel mogelic, mer ic wedersegge[17]
[18] dat, want al is Lodewijc jonc ende scone ende tot redeliken oude,
[19] ten mach nochtans niet ghescien, want u hof en is noch niet vol-[19]
[20] maect.’ Doe sprac coninc Karel met haestigen moede: ‘Wie is hier

\+ *om die grave geseynt was*: de graaf werd uitgenodigd; *Volbeyert*: Ros Beyaert (de hengst Beyaert)
4 *sonderlinge*: in het bijzonder
8 *pijnlicheit*: last
10 *digniteit*: het hoge ambt
11 *berechten*: uitoefenen
12 *dat ghijt... volbrenct*: dat u bewilligt in mijn wens
14 *set als... erfhere*: benoemt tot soeverein koning en wettig vorst
15 *vroem*: rechtschapen
17 *wedersegge*: weiger
19 *volmaect*: compleet

[21] gebrekende? Want ic hebbe hier binnen minen hove de voertba-[21]
[22] riste edelste, als geestelic ende waerlic, van al kerstenrijc.' Doe
[23] antwoerde bisscop Tulpyn den coninc weder ende seide met soe-
[24] ten woirden: 'Heer coninc, ic segge u voerwaer, hier breect een de[24]
[25] vrijtste ende edelste man vander werlt, ende is vanden hoechsten
[26] geslachte ende een vry onbedwongen man, want hi en voert zijn
[27] goet van niemant te leen. Ende was van u gebannen XVI jaren
[28] ende VI weken, also dat hi menige overmoedige reyse op u volc[28]
[29] dede mit feiten van wapen, want hi sloech al doot ende roefde
[30] ende brande in u lant, wast geestelic of waerlic. Ende dat gout
[31] daermen Gode mede dienden opten outair, dat sloech hi sijn
[32] paerden onder hare voeten.' Ende als bisscop Tulpijn sijn woer-
[33] den geeindt had, sprac coninc Karel: 'Dit is Aymijn de oude, de
[34] hevet mi dicke menich verdriet ende laster ghedaen. Nochtans[34]
[35] ben ic bekennende ende weet dat hi wan metter hant de doernen[35 aant.]
[36] crone Ons Heren Jhesu Cristi de hem op sijn gebenedide hoeft
[37] was ghedruct, ende hi wan mede de nagelen dair Onse Lieve Here
[38] mede aenden cruce genagelt was doir handen ende voeten. Ende
[39] ick weet voerwaer dat hi myn doot gesworen heeft ende al dat
[40] van mi gecomen is. Ic segghe u waerlic ende ic beloeft Gode,[40]
[41] conde ic yemant van minen vrienden, magen of enige van minen
[42] heren bevinden dat si Aymijn enige hulpe of bistant deden, ic sou-
[43] dese doen doden. Mer wist ic enige bode so stout, ic soude om
[44] Aymyn senden. Ende ic bid u, lieve here bisscop Tulpijn, wilt mi
[45] hier in raden wat hier best in gedaen is; ghi weet doch hoet mit mi
[46] staet.' De bisscop antwoerde den coninc ende seide: 'Heer co-
[47] ninc, den besten raet die ic weet, dat is dat gi u feeste ende hof
[48] doet verlanghen XL dagen ende seynt ter stont om Aymijn een[48]
[49] bode met enen brief, inhoudende dat gi hem sweert vrede ende[aant.]

21 *voertbariste*: voortreffelijkste
24 *breect... man*: ontbreekt een van de machtigste en edelste mannen
28 *reyse*: krijgstocht
34 *dicke*: dikwijls; *laster*: schande
35 *wan*: veroverde; *zie Aantekeningen*
40 *gecomen is*: afstamt
48 *verlanghen*: verlengen met; *seynt*: dat u zendt

[50] vaste geleye op Sinte Dyonijs lichaem, ende stelt te borge dat te[50]
[51] houden XII de beste heren van uwen rijke. Al valtet u wat swaer
[52] ende verdrietelic, tis nochtans best ende eerlicste gedaen.' Als[52]
[53] coninc Karel desen raet van bisscop Tulpijn gehoert hadde, doch-
[54] tet hem goet ende seyde totten bisscop: 'Waer soude ic yemant
[55] vinden so coen de soude dorren annemen de boetscap te doen?'
[56] Doe sprac bisscop Tulpijn: 'Ic salder vier kiesen die de last vander
[57] boetscap annemen sullen ende sullent gaerne doen.'

[58] Doe ginc bisscop Tulpijn ende dede voir den coninc comen den
[59] stouten Roelant, Willem van Oringen, Bertram ende Bernaert.
[60] Als si voirden coninc quamen, vraechde hi hem of si die boetscap
[61] annemen wouden, welc si gaerne deden. Ende gaf hem een cier-
[62] lick paert met costelic gereyde, want dat gerey was al van goude[62]
[63] ende side, ende een costelic hoetbant de gracioes ende suverlic[63]
[64] was int ansien. Dese vier heeren gereiden hem om te reisen ende
[65] saten op haer paerden de hem coninc Karel gegeven had, die goet
[66] waren. Ende als si te punte saten ende cierlic toegemaect, wort elc[66]
[67] gebrocht enen rijckeliken mantel ende enen telge van olive.[67] aant.

[68] Aldus reden dese vier edel heren met eenen bliden moede ende
[69] vroliker herten sonder enich merren nacht of dach so lange dat si[69]
[70] quamen in Aymijns lant ende versagen Pierlepont, daer Aymyn
[71] op die tijt hof hilt met alle zyn vrienden, ende dair waren XXX
[72] vrome ridders. Ende Aymyn hadde de gewoent, als hi hof plach te
[73] houden, had hi altoes in zyn casteel VII hondert man die altoes
[74] gewapent waren ende wel versien van hernas. Die uutgenoemste[74]
[75] van zyn volc de namen ware dat casteel tot Aymijn voir verraet of[75]
[76] opstel. Soe geboerdet na dat die maeltijt ghedaen was, dat vrou[76]

50 *vaste geleye*: een vrijgeleide waar hij van op aan kan; *op Sinte Dyonijs lichaem*: *zie Aantekeningen*; *dat te houden*: om daarvoor in te staan
52 *eerlicste*: het eervolst
62 *costelic gereyde*: kostbaar tuig
63 *hoetbant*: hoofdband
66 *te punte*: op gepaste wijze; *toegemaect*: uitgedost
67 *telge van olive*: olijftak; *zie Aantekeningen*
69 *merren*: dralen
74 *hernas*: wapenrusting
75 *namen ware*: bewaakten
76 *opstel*: aanslag

[77] Aye, de scone vrouwe, was voir een veijnster vander salen gaen
[78] staen ende sach in een valleye comen ridende de vier ridders. Doe
[79] sise gewaer wert comen ridende, mercte si met groten naersten[79]
[80] ende sorchvoudicheit wie si wesen mochten. Ten ketsten wert
[81] sise kennende ende seide in haer selven: ‘En is de een niet mijn
[82] neve grave Roelant, die ander grave Willem van Oringhen, den
[83] derden een stout ridder ende hiet Bertram? De vierde is heer Ber-
[84] naert, so mi dunct. Begeren si hier te wesen, ick duchte dat si in
[85] haer doot riden. Ic woude dat si waren over dusent milen.’[85]

[86] Dye edel vrou riep de poertier ende seide tot hem: ‘Ganc haes-
[87] telic tot geen vier heeren de ginder comen, ende bringe hem dese
[88] vier hoebanden. Den besten gevet minen neve Roelant ende segt
[89] hem datse zyn moye hem heeft gesent, de vrou is van dit lant.[89]
[90] Ende doet haer paerden te gemake, ende brengetse in die sale. Si[90]
[91] comen voir den overmoedichsten man die in alle die werlt is. Ick[91]
[92] duchte seer voir hemluden. Ic woude wel dat si van hier waren.’

[93] Tot desen tiden sat Aymijn onder al sijn edele baroenen in
[94] scoon ende costelic bliaut van groender side, dat verciert was met[94]
[95] menigen costeliken steen die seer genoechlic waren te sien, ende
[96] hadde dat een been op dat ander geleit. Bi hem in die sale saten
[97] VII hondert mannen, gewapent ende reden om vechten. Aldus[97]
[98] sat Aymijn met groter overmoet, al hadde hi here geweest over al[98]
[99] kerstenrijc. Hy was oec so ontsien onder sijn baroenen datter nie-
[100] mant en was, hoe hoge of hoe edel, de spreken dorste, ten was bi[100]
[101] oerlove of wille van Aymyn.

[102] Die vier ridders dair ic voir of seide, sijn gecomen in die sale.[102]
[103] Ende teerst dat si in de sale quamen ende si Aymyn gheware wor-
[104] den, hebben si hem met reverencie ghegroet ende al dat binnen

79 *mercte si [...] wie si wesen mochten*: sloeg ze hen [...] gade om te zien wie dat konden zijn
85 *over dusent milen*: duizend mijl hiervandaan
89 *moye*: tante
90 *doet haer paerden te gemake*: verzorg hun paarden goed
91 *overmoedichsten*: meest trotse
94 *bliaut*: gewaad
97 *reden*: gereed
98 *al hadde hi*: als was hij
100 *ten was*: tenzij
102 *dair ic voir of seide*: over wie ik eerder verteld heb

[105] der sale was. Dair en was niemant so stout in de sale die spreken
[106] dorst of seggen ‘Welcoem’. Doe vielen die vier heren over haer
[107] knien voir Aymijns voeten. Doe seide die grave Roelant met soe-
[108] ten woirden: ‘Edele grave Aymijn, wy comen tot u als boden
[109] gesent vanden coninc van Vrancrijc, de ons bi u laet bidden dat
[110] ghi comen wilt tot Parijs ende cronen zijn sone Lodewijc. Want hi
[111] en kent niemant so edel of hoge geboren de hem sonder u mach[111]
[112] spannen de croen, ende heeft daer om zijn hof doen verlangen XL
[113] dagen.’ Aymijn, anhorende die tale van Roelant, en antwoerde
[114] hem niet ende sweech stille ende en woude niet opsien, mer al sijn[114]
[115] bloet veranderde in hem ende sijn verwe ontginc hem, so dat hi
[116] dicwil bleec wort als hi sijn vianden so voer hem sach staen. Had
[117] hi se enichsins met eren mogen slaen, si en souden hem niet ont-[117 aant.]
[118] gaen hebben. Anderwerf seide Roelant: ‘Spreket tegen ons, edele
[119] grave Aymijn, dat bidden wi u vriendelic, ende segt ons u me-
[120] ninge of gi Lodewijcke cronen wilt, want gi soudt op dusdaniger[120]
[121] condicien antwoerde geven een misdadich of snode mensch.’
[122] Aymijn en antwoirde noch niet ende sweech stille. Doe sagen die
[123] vier ridders op malcander seer droevich.

[124] Vrou Aye, de edele vrouwe, mercte dat ende nam een gouden
[125] scale ende goetse vol van den besten wijn ende seide: ‘Drinct,
[126] neve Roelant, de edel wijn; ic wil huden u scencker gaerne we-
[127] sen.’ Dair gaf si Roelant den scale ende dair na die ander drie
[128] heren dat si drincken souden, ende hietse welcoem met een vro-
[129] lick ghelaet. Dit belchde hem alte seer, Aymijn, daer hi sat. Do
[130] seide vrou Aye tot Aymijn: ‘Edel here, ic bid u vriendelic, wilt
[131] doch dese heren antwoerde geven, want het sijn u selfs magen
[132] ende de beste van kerstenrijc. Dat gi nu swicht, dats grote dorper-[132]
[133] heit.’ Als Aymyn dese woerden van vrou Ayen hoirde, was hi met

111 *mach spannen de croen*: de vorstenkroon kan opzetten
114 *al sijn bloet... ontginc hem*: hij verschoot en trok wit weg
117 *met eren mogen slaen*: kunnen doden zonder zijn eer te verliezen; *zie Aantekeningen*
120 *op dusdaniger condicien*: onder zulke omstandigheden
132 *grote dorperheit*: hoogst onbetamelijk

[134] toerne ontsteken ende sloechse mitter aefscher hant, dat si voer[134]
[135] hem ter aerden nederviel ende dat bloet ten nasen ende ten[135]
[136] monde uutscoet. Hierbi stonden de IIII ridders, als Roelant ende[136]
[137] de ander drie, ende waren seer verstoert van binnen dat si daer
[138] waren gecomen sonder wapenen. Si hieven vrou Ayen vander
[139] aerden, ende als si tot haer selven quam, docht si in haer selven
[140] dat si de onminne breken woude van haer man ende seide: 'Gi[140]
[141] heren, ic en heb genen noot.'

[142] Si dwoech haer selven vanden bloede ende ginc met een vroli-[142]
[143] ken ansichte tot Aymyn ende custen vriendelic an sinen mont
[144] ende omhelsden, seggende: 'Edel here, ic bid u vriendelic, geeft
[145] dese heren antwoirde.' Als Aymyns toernigen moet began te ver-
[146] coelen, sprac hi tot hair, seggende: 'Gheminde vrouwe, wat mach
[147] ic antwoerden? Wat mach ic seggen? Ic seg u certein dat ic ben de[147]
[148] ongevallichste man die ye ter werlt quam. Ende gi sijt dat onge-[148]
[149] vallichste wijf die ye lijf ontfinc.' Doe antwoirde vrou Aye: 'Waer
[150] om segdi dat, vercoren man?' Aymijn seide: 'Wairde vrou, ic[150]
[151] macht wel seggen, want ic heb u meer dan XX jaer gehadt ende
[152] God en verleende mi nie so veel gracien dat ic een kint hadde an u[152]
[153] gewonnen dat mijn lant na mijn doot besitten mocht. Ende nu sal
[154] myn lant comen an de gene die mijn dootviant is, want ic wetet[154]
[155] wel voerwair dat hijt mijn vrienden ontweldigen sel als ic doot
[156] ben. Ende nu willen si ende begeren dat ic hem cronen sal, des ic[156]
[157] niet doen en wil, want ic hate hem meer dan den vader. Want had
[158] ic yemant van sine vrienden begaen, ic soudese scaden daer ic
[159] mochte. Ende des gelijcs souden si mi mede doen, want worden si[159]
[160] mi machtich dat si mi crigen, si souden mi doden.' Doe seide vrou

134 *mitter aefscher hant*: met de rug van zijn hand
135 *nasen*: neus
136 *als Roelant*: namelijk Roelant
140 *de onminne breken woude*: een einde zou maken aan de haat
142 *dwoech*: waste
147 *Ic seg u certein*: Ik verzeker je
148 *ongevallichste*: beklagenswaardigste; *ye*: ooit
150 *vercoren*: geliefde; *Wairde*: Beminde
152 *gracien*: gunst
154 *comen an*: in handen vallen van
156 *des ic niet doen en wil*: wat ik niet zal doen
159 *mede*: ook

[161] Aye: ‘Edele here, oft waer dat gi kinder had luttel of veel, soudise[161]
[162] doden?’ Doe sprac Aymijn: ‘Wairde vrouwe, ic seg u certeijn,
[163] hadde ic kinder, ic soudese voeden, ophouden ende liefhebben[163]
[164] ende doen hem wes een vader schuldich is zijn kinder te doen.’[164]
[165] Doe seide dye edel vrou: ‘Voerwaer heer, so zijn de eden verloren
[166] de gi swoirt doen ic u eerstwerf besliep, als dat gi doden soudet
[167] alle die kinderen de ghi bi mi wont.’ Doe antwoirde Aymijn ende
[168] seide: ‘Waerde vrouwe, verbolgen of bedwongen eden en zijn van[168]
[169] geenre wairden. Had ic kinder, so mocht ic vrolic wesen, mer
[170] God betert, neen ic, dat mi leet is.’ Doe sprac de edel vrou Aye:
[171] ‘Swert mi bi u ridderscap dat gi u kinder vrede doen sult - lichte[171]
[172] ghi sulter enige vinden.’ Als Aymijn dese woirden van vrou Aye
[173] hoirde, hads hem vreemde, seggende: ‘Vrouwe, des wil ic gairne[173]
[174] doen, mer ghi segt mi dat ic qualic gheloven mach, want ic weet
[175] wel dat ic nie kinderen en wan an u, mijn edele vrouwe.’ Doen
[176] nam de edele vrou Aye den grave Aymijn bider hant ende seide:
[177] ‘Gaet met mi, ghi sultse sien.’

[178] Aymijn verblide hem seer van die woerden de hi sijnder vrou-
[179] wen hoerde spreken ende stont op ende ginc mit hair. So als hi
[180] voerbi de voerseide ridders liden soude, groete hise elc bi namen[180]
[181] ende hietse wellecoem. Hi seide hi soude weder bi hem comen in
[182] de sale; dat si sijns ontbeiden, hi soude hem goede antwoirde ghe-[182]
[183] ven, mer hi most nu eerst gaen ende besien sijn kinder, daer hem
[184] na verlangede. Als hi sijn woerden gheeyndt had, leyde hem die
[185] edele vrou voer een stenen camer daer si in waren. Doe bleef
[186] Aymijn een weinich voer de dore staen eer hi inginc.

[187] Ter wijlen dat Aymijn voir de doere der camere stont, die jon-
[188] gelingen de daer binnen saten hier niet of wetende, so heeft Rei-
[189] nout geseit mit enen overmoedigen sinne, want hi stout ende

161 *oft waer*: als het zo was; *luttel*: weinig
163 *voeden, ophouden*: opvoeden, grootbrengen
164 *schuldich*: verplicht
168 *bedwongen*: onvrijwillige
171 *lichte*: wellicht
173 *hads hem vreemde*: verwonderde hem dat
180 *liden*: gaan
182 *dat si sijns ontbeiden*: als ze op hem wilden wachten

[190] onvervairt was: ‘Ondanc moet hebben de geen de hier is hof-[190]
[191] meester ende drossaet ende dient ter tafelen van eten of drincken,[191]
[192] want wat gerechten dat hi hier brenct, hebben eerst op ander ta-
[193] felen geweest ende sijnder ofgenomen, ende wi en hebben gheen
[194] wijn de doech. Had ic hier den bottelgier ende scenker, ic segt u[194]
[195] voerwaer, ic soudese slaen dat si nymmermeer op en stonden
[196] ende des nemmermeer doen en souden.’ Doe antwoirde de coene
[197] Adelaert Reinout ende seide: ‘Broeder, ic bid u dat gi van dier
[198] talen ophout. Wi seggen dat geen dat ons gelieft. Ghi weet wel
[199] dat ons moeder ons bevolen heeft dat wi stil wesen souden. Al
[200] weten wi wie ons moeder is, wi en kennen onsen vader niet, want
[201] ons moeder en wilt ons niet seggen, ende ic segt u certein,
[202] sloechdi Aymijns drossate, bottelgier ende scencker, hi is so wreet
[203] ende homoedich van sinnen, hi soude u doen doden mitten alder
[204] hertsten doot diemen man doen mochte. Gewapent volc hi altoes
[205] heeft inder salen ende opten castele. Daer bi, broeder, laet sulcke[205]
[206] woerden meer te spreken; gi hebt onrecht.’ Als Reinout dese[206]
[207] woirden van zyn broeder hoerde, sprac hi met toernigen moede:
[208] ‘Soude mi doen doden Aymyn, de oude grise hont, des moeste de[208]
[209] duvel wouden, ic en gave om alle sijn gewapende luden niet een[209]
[210] caf! Ic soude hem so slaen met mijnre vuysten dat hi nemmer-
[211] meer op en stonde.’

[212] Dese woirden hoerde Aymyn dair hi voir de doere stont ende
[213] verblide hem dair om in sijn herte, seggende tot sijnre vrou: ‘Ic
[214] seg u voerwaer, dat kint es mijn, dat hore ic wel, mer vanden
[215] anderen twifelt mi.’ Doe sprac de grave Aymijn, de stoute man:
[216] ‘Ic wil proven haren moet of si oec vroem sijn van herten.’ Hi[216]
[217] heeft met sijn voet op de dore gestoten mit sulcker cracht dat si
[218] ontween brac ende viel neder in de camer op die vloer. Reinout

190 *Ondanc moet hebben*: Vervloekt zij
191 *drossaet*: drossaard (hofdienaar die met de zorg voor de tafel belast is)
194 *bottelgier*: opperschenker
205 *Daer bi*: Daarom
206 *gi hebt onrecht*: je trekt aan het kortste eind
208 *des moeste de duvel wouden*: voor den duivel
209 *niet een caf*: geen zier
216 *wil... herten*: zal hun moed eens op de proef stellen en zien of ze dapper zijn

[219] spranc op met groten haest ende mit dat Aymijn in de camer
[220] quam, werp hi hem over enen banc dat hi ter airden viel, seg-
[221] gende tot Aymijn: ‘Wat doetstu hier, du oude grisaert? Ic seg u
[222] voirwair, wi hebben gegeten, ende waerdi eer gecomen hier, gi[222]
[223] mocht van onser caritate hebben genomen.’ Doe quamen de an-
[224] der drie broeders toegelopen. Als dat Aymijn siende wert, so ver-
[225] vaerde hi hem dat hi ter aerden lach ende Reinout over hem stont
[226] met een wreet aensicht. Doen riep Aymijn mit groten haest ende
[227] seide: ‘Edele jongelingen, en wilt mi niet slaen: ic ben u vader
[228] ende ic sal u alle van avont ridders maken.’ Doe sprac Reinout:
[229] ‘Sidi onse vader, here oude grise, soe waer mi leet dat ic u had[229]
[230] geslagen.’ Ten eersten so custe Aymijn Wridtsaert an sinen mont,
[231] daer na de stoute Adelairt ende Ridsairt. Ende als hi Reinout
[232] custe, ducte hi zyn aensicht herde an tsine, so dat Reinouts lip-
[233] pen bloeden. Des was Reinout toernich ende seide: ‘Wat doet di,
[234] here oude grise? Ic seg u, also helpe God, en waerdi mijn vader
[235] niet, so geschiet u evel. Ic soude u slaen met mijnre vuyst; u sterf-[235]
[236] dach lage daer an.’ Doe sprac Aymijn: ‘Soen, des ben ic blide dat[236]
[237] gi die gracie hebt van Gode dat ghi nut daer toe sijt dat gi wapen
[238] dragen moget. Ic sal u noch huden ridders maken.’ Doe sprac
[239] vrou Aye: ‘Edel here, wes si behoeven sullen van ridderliker wa-
[240] pen, dat heb ic hem alle doen maken cierlic ende puntelic. Aldus[240]
[241] so moechdi met groter eren riden met u kinderen tot myns broe-
[242] ders hove, want hi heeft u gesworen vrede ende dat gevestiget[242]
[243] met XII die besten van kerstenrijc.’ Op dese woerden die vrou
[244] Aye sprac, sweech Aymijn.

222 *gi mocht... genomen*: dan zouden we je uit barmhartigheid wel iets gegeven hebben
229 *soe waer... dat*: dan zou het mij gespeten hebben als
235 *so geschiet u evel*: dan zou het er niet best voor u uitzien
236 *dat gi die gracie... dragen moget*: dat God het je gegeven heeft dat je er geschikt voor bent een wapenrusting te dragen
240 *cierlic ende puntelic*: kostbaar en beantwoordend aan alle eisen
242 *gevestiget*: bekrachtigd

Dat VI capittel. Hoe dat die grave Aymijn zijn kinder ridders maecte ende hoe hi zijn joncsten soen Reinout Volbeiert gaf ende dede hem dat beriden, dat veel heren ende joncfrouwen aensaghen.

[1] Als Aymijn in de sale was gecomen, dede hi spreiden een groen[1 aant.]
[2] laken van side ende liet sijn kinder voer hem comen. Ende Rid-
[3] saert quam eerst. Men brochtem twe vergulden sporen de coste-
[4] lic waren. Die spiemen an zyn voeten ende Aymyn gorde hem dat[4]
[5] swaert ende deden knielen ende sloech hem inden hals, seg-
[6] ghende: ‘Staet op, Ridsaert. Weest cloec ende vroem ende helpt
[7] dat bloet wreken dat God voer ons anden cruce storte. Ic hebbe[7 aant.]
[8] hier voertijts seer overdadich geweest. Dat berouwet mi nu seer.[8]
[9] Aldus weest een goet ridder ende huesch in woerden ende in[9]
[10] wercken. Ic en geve u erve noch lant, gi en sultet metter hant sel-[10]
[11] ver winnen met u wel snidende swairt op de heiden, ende ic sel u
[12] geven sulcke goeden als myn vader mi gegeven heeft: wat goet ic
[13] heb, en darfmen mi niet vergonnen, want ict metten swairde ge-[13]
[14] wonnen heb op de Turcken, Gods vianden, ende wes gi daer op[14]
[15] moget winnen, moet u God te goede geven. Mer gi moet met mi
[16] te hove eer dat gi op heidenis vaert.’ Doe liet Aymyn comen den[16]
[17] degen Adelaert. Hi brocht een swaert an zijn hals, zyn sporen[17]
[18] waren hem gespannen, die costelic waren ende goet. Aymijn
[19] gorde hem tswaert ende sloech hem inden hals, seggende: ‘Peynst
[20] om Gode diemen inden hals sloech ende dat minlijc was verdra-[20 aant.]
[21] gende vanden joden om onse verlossinge. Ic segge u voer, tot rid-[21]

1 *dede hi spreiden... hals*: *zie Aantekeningen*
4 *spiemen*: deed men
7 *dat God voer ons... storte*: *zie Aantekeningen*
8 *overdadich*: overmoedig
9 *huesch*: wellevend
10 *erve*: erfgoed; *gi en sultet*: of je moet het
13 *en darfmen mi niet vergonnen*: mag niemand mij misgunnen
14 *wes gi... winnen*: wat je op hen kunt veroveren
16 *eer dat... vaert*: voordat je naar het land van de heidenen vertrekt
17 *degen*: held
20 *Gode diemen... sloech*: *zie Aantekeningen*
21 *voer*: van tevoren

derscap hoert vele, diese eerlic dragen sel. Ic en geve u tijtlic goet,[22]
burge noch castelen, gi en wintse met u vromicheit op de heiden
ende Turcken. Gi moet mede te hove met mi eer gi vaert op heide-
nis.' Dair na maecte Aymijn Wridsaert ridder ende seide hem al
tgeen dat hi dander kinder geseit had. Dat gedaen wesende, liet hi
Reinout comen, die hoverdich was ende stout. Sijn sporen waren[27]
hem gespannen. Ende hi was so lanc, doe hem Aymijn inden hals
soude slaen, dat hi op een banc staen moste. Dat gedaen, seide
Aymijn: 'Reinout, stant op, ridder goet, ende hebt die moet van[aant.]
een espentijn, want hi draecht carbonckel in sinen hoirnen, den[31]
seghe of vechtinge en verliest hi nemmermeer. Ic geve u allene,
Reinout, Pierlepont, Montagut ende Valkenstene. Gi en selt niet
laten sonder enich vermiden of toeven, gi sult altijt op de Turcken
ende heiden vechten.'

Doe brochtmen dair vier scone orssen, die goet waren ende
genoechlic int scouwen. Dat beste van vieren gafmen Reinout,
dat hi daer op te hove soude riden, want het was een voet hoger
dan de ander drie. Doe Reynout dat ors sach, dochtet hem veel te
clein. Hi verhief zijn vuyst ende sloech dat ors dair mede tusschen
sijn oren dattet voer hem ter aerden viel. Hi seide: 'Vader, dit is
een crancke ghift, want dit ors is mi vele te cranc ende te licht.'[42]
Doe de edel vrou Aye dit ansach, verwondert hair ende seide:
'Ghi soutse alle dootslaen die men u voerbrochte.' Des balch hem[44]
Aymijn ende seide met toernigen moede: 'Swiget, mijn vrouwe,
vandien woerden. Laet Reinout minen soen proeven sijn cracht
ende macht. Ic segge u voirwair, ic woude datmen hem hondert
voirbrocht ende hise al doot sloege.' Doen brochtmen hem uuter
stal noch een ors, dat hoger was dan dat ander. Dat sloech hi oec
metter vuist doot. Dair na brochtmen hem dat derde, dat seer

22 *diese eerlic dragen sel*: als iemand daar op eervolle wijze gestalte aan wil geven
27 *hoverdich*: fier
31 *espentijn*: eenhoorn; *zie Aantekeningen*
42 *crancke*: armzalige; *vele... licht*: veel te zwak en onbeduidend
44 *Des balch hem Aymijn*: Aymijn werd boos

groot was, ende daer spranc die stoute Reinout op ende spranc dat ors de lenden in stucken dattet corts sterf. Als Aymijn dat sach, was hi blide ende seide: ‘Sone Reinout, en weest niet droevich. Ic weet u een paert ende hiet Beiaert, dat heeft die cracht van IX orssen. Ende staet in een starcke toren; dair en darf niemant biden orsse comen overmits sijn quaetheit. Dese Volbeiert[56] is van een dromedrarius gecomen. Het is so snel van lopen, al wairt dat een sparwer eerst uut zijnre muten quame ende so[58] neder vloge dat die geen de op Beyaert sate hem reiken mochte, hi[59] soude die sparwer sijn vederen corten al vliegende.’ Doe Reinout[60] sijn vader dat ors dus hoirde prisen, seide hi al lachende: ‘Vader, dat waer wel mijn paert.’ Doe sprac de edele grave Aymyn tot sijn soen: ‘Reinout, doet u wapen an u lichaem, dat rade ic u voir-[63] wair, want het is soe vreselic, ten laet hem niemant genaken, ende[64] hevet een vreselic gebijt, want het bijt stenen ghelic ander orssen hoy biten.’ Doe sprac Reinout de onvervairde: ‘Sal ic mi wapenen tegen een paert? Het waer scande wiet hoerde of sage, heren of joncfrouwen.’ Doe sprac Aymijn: ‘Sone, ic rade u dat gi u wapent, want tors is groot, fel ende starc.’ Als Reinout die woerden hoirde van sijn vader, wapende hi hem in zijn volle hernas of hi ten stride gaen soude ende nam in sijn hant een stoc van een vame[71] lanc ende ginc daer tors was. Hem volgede veel ridders ende joncfrouwen om taensien hoet mit Reinout vergaen soude. Sijn vader ende moeder volgeden mede. Somwijlen lagen de ridders ende joncfrouwen opten muer, want si grote begeerte hadden te sien wat aventuere datter geschien sal. Doe hiet Aymijn datmen de stal ontslote ende seide tot Reinout: ‘Soen, dwinct dat orsse, ic salt di noch geven.’

Mit dien dat Aymijn de woerden tot Reynout sprac, trat hi in die stal. Als hi in was, sloetmen de doere toe. Doe sach Reinout

56 *quaetheit*: kwaadaardigheid
58 *muten*: kooi
59 *neder*: laag
60 *sijn vederen corten*: kortwieken
63 *wapen*: wapenrusting
64 *ten laet... genaken*: het laat niemand in zijn buurt komen
71 *vame*: vadem

[81] dat ors voer hem staen. Dat ors sloech Reynout met een voet, dair
[82] hi stont, voer sijn hoeft dat hi al verdoeft viel ter aerden, ende
[83] lach lange eer hi bequam. Vrou Aye, dit siende, riep met groter
[84] haesten ende wranc haer handen, seggende: ‘Eylacen, mijn kint is
[85] doot!’ Doe sprac de edele grave Aymyn: ‘Soene, dwinct het ors. Ic
[86] gevet di, want icx niemant bet en gan dan u.’ Die edele vrou Aye[86]
[87] riep seer jammerlic: ‘Aylacen, hi is doot! Siet wair hi leit!’ Aymijn
[88] sprac: ‘Swijcht vrou, is hi van minen bloede ende heb ic hem ge-
[89] wonnen, gi en dort niet twifelen hi en sals wel genesen.’ Onder[89]
[90] des bequam Reynout ende scaemde hem dat hi daer lach. Hi he-
[91] vet sinen stoc verheven ende meende Beyaert dair mede ter neder
[92] te slaen, des hem Beyaert benam ende nam Reinout in sinen mont[92]
[93] biden halsberch, de hi scoirde, ende werp Reynout voer hem
[94] inder crebben. Reinout sloech weder op Beyaert ende Beiaert
[95] werp Reinout op de aerde. Had Reynout van scanden mogen
[96] doen, hi hadde uuten stalle gelopen. Doe nam Reinout Beyaert
[97] biden hals ende hieltet manlic ende sloeget ros mit vuysten. Aldus[97]
[98] wrastelende vocht hi lange tegen Beyaert. Als nu boven als nu[98]
[99] onder vechtende, creech hi hem den breidel inden mont ende[99]
[100] sprancker op mit twe scarpe sporen. Doe deedmen de staldore
[101] wide open. Ende elc de vloech op hoechten om te sien den loep
[102] ende sprongen van Volbeyert. Als Reinout met Beiaert quam opt[102]
[103] rume, gaf hi hem die sporen ende den toem ende satter op of hijer[103]
[104] uut gewassen hadde geweest. Beiert was groet, starc ende snel
[105] ende droech Reinout over twe wide graften mit één spronc; elc[105]
[106] graft was wel XL voet wijt. Aldus reet Reinout een lange stont[106]
[107] wech ende weder, dat hi mode was. Ende dat ros Beiert was seer[107]
[108] besweet ende bloede vanden spoerslagen die hem Reynout gege-

86 *bet en gan*: meer gun
89 *gi en dort... genesen*: dan hoef je er niet aan te twijfelen of hij zal het wel redden
92 *des hem Beyaert benam*: wat Beyaert hem belette
97 *hieltet manlic*: hield hem dapper vast
98 *wrastelende*: worstelend
99 *breidel*: teugel
102 *opt rume*: waar hij de ruimte had
103 *of hijer... geweest*: alsof hij één geheel met hem vormde
105 *graften*: grachten
106 *stont*: tijd
107 *mode*: moe

[109] ven had. Doe bete Reynout die dege vanden orsse ende dwoecht[109]
[110] vanden bloede. Die vrouwen ende joncfrouwen quamen vander
[111] muer om Beiert te sien. Doe sprac de coene wigant: ‘Dit ors en[111]
[112] gave ic om geen goet.’ Beiaert stont voir hem ende beefde ende
[113] leide zyn voeten te samen ende neech Reinout toe. Ende hi wen-
[114] nede dat ors datter een kint mocht om gaen spelen sonder mis-
[115] doen. Het was pickswart, manen ende al datter aen was. Voren
[116] wast wide ende seer breet over de hoepen. Reynout deder toe ma-
[117] ken een costelic gereide, als toem, voerbuych ende couvertuerde[117]
[118] ende een costelick sadel met vier siden daregaerden die seer ghe-[118]
[119] noechlijc waren om sien.

109 *bete*: steeg; *dwoecht vanden bloede*: veegde het bloed van hem af
111 *wigant*: held
117 *voerbuych ende couvertuerde*: borstriem en zadelkleed
118 *daregaerden*: buikriemen

Dat VII capittel. Hoe de grave Aymyn met sijn kinderen te hove quam ende hoe hi ontfangen was van coninc Karel. Ende hoe Lodewijc, coninc Karels soen, gecroent was van Vrancrijc ende hiet sinen drossaet ende sinen coc datmen Aymijns kinder niet en gave teten, ende sinen camerlinc datmen hem geen bedden en gave op te leggen. Ende hoe hy alle sijn heren beghifte, sonder Aymijns kinderen gaf hi niet.+

[1] Die grave Aymijn met sijn vier kinderen gereide hem om ten hove
[2] te varen, ende wapende hem of si souden te stride varen, voersa-[2]
[3] gen hem wes hem van node was ende al zijn volc. Des verwondert
[4] menich mensce dat Aymijn ende sijn kinder mit sijn volc so gewa-
[5] pent reden, want haer paerden waren overdect ende versien van
[6] al dat daer toe behoirt. Dair reet mede de grave Roelant, heer
[7] Willem, Barnaert ende Bertram, ende reden te hove waert. Si
[8] reden so lange dat si te Senlis quamen, ende van daen reden si te
[9] Parijs. Reynout sat alleen op Beiaert. De aerde droende daer hi
[10] reet ende dat vier spranc uuten stenen daer Beyaert over liep. Zijn
[11] broederen saten alle op andere paerden, ende hadden hare ban-
[12] nieren ontwonden so si eerlicste conden. Aldus genaecten si den[12]
[13] hove met grote love ende eren.

[14] Als coninc Karel vernam dat Aymijn bi Parijs quam met sijn
[15] volc al gewapent, sende hi hem enen bode, seggende Aymijn dat
[16] hem coninck Karel badt dat hi hem mit sijn volc ontwapende,
[17] twelc Aymyn doir bede van coninc Karel also gedaen heeft. Co-
[18] ninc Karel gareide hem mit sijn volc om Aymijn te gemoet te trec-
[19] ken ende vriendelijc te ontfangen. Dit toernde seer Lodewijc en-
[20] de seide tot sinen vader: ‘Suldi nu yegen trecken den genen die u[20]
[21] haet ende u dootviant is ende u soude crencken, mocht hi?’ Doe[21]
[22] seide coninc Karel: ‘Swijcht, soen Lodewijc. Ic wil datmen de
[23] twiste versoene ende vrede make; het heeft lange genoech ghe-

\+ *camerlinc*: kamerdienaar
2 *varen*: gaan
12 *so si eerlicste conden*: zo luisterrijk als maar mogelijk was
20 *yegen trecken den genen*: diegene tegemoet trekken
21 *u soude crencken, mocht hi*: u, indien mogelijk, schade zou toebrengen

staen. Nu gereet u mede sonder merren, ghi moet mede varen
sien u neven ende gruetense minlic.' Coninc Karel badt al sijn
edele baroenen, vrouwen ende jonfrouwen dat si mit hem togen
tegen Aymijn van Pierlepont om hem eerlijc te ontfangen. Si ant-[27]
woerden alle den coninc dat sijt gaerne daden. Aldus togen si
mitten coninck Aymijn te gemoet, heerlic opgeseten ende wel toe-[29]
gemaect, so cierlic ende costelic als elc conde, beide van heren
ende joncfrouwen.

Doe Aymyn bi coninc Karel quam, ontfincken die coninc bli-
delijc en hieten vriendelic welcoem mit sijn kinderen ende al zijn
volc. Des danckede Aymijn die coninc met soeten woerden. Mer
Lodewijc en sprack Aymijn noch sijn kinder niet toe ende sweech
stil. Dit was teerst in XXXII jaren dat de coninc Aymijn onghewa-
pent had gesien. Roelant bat den coninc dat hi Aymijn hovesche-
liken ontfinge ende badts Lodewijc mede, daer Lodewijc op ant-
woerde, hi en hadde mit Aymyn of sine kinderen niet te doen.[39]
Doe seiden de baroenen ende joncfrouwen tot malcanderen
onderlinge: 'Is dat Aymijns sone Reynout? Het is een die manlic-
ste ende scoenste jongelinc diemen vonde in al kerstenrijc.' Dat
hoerde Lodewijc ende het toernde hem seer, want hi was die
scoenste jongelinc naest Reinout die men vinden mochte, mer[44]
Reinout was een voet langer, manliker ende scoone van huyt,
ende hi sat opt beste ors dat in de werlt was. Hoert hoe sotlijc
ende verweent dat Lodewijc sprac ende seide: 'Waer hoerdemen
ye seggen enigen mensche dat Aymijn kinderen had of waen sijn
kinderen gecomen waren? Mer hi heeftse gehuert, ende om dat-
tet scoon jongelingen sijn, heeft hi doen seggen dattet sijn kinde-
ren sijn. Ic sal proeven in corter tijt of Reynout mijn maech is of
niet.' Dit dus seggende, reet Lodewijc tot Reynout ende gruete
Reinout, seggende: 'Neve, God geve u goeden dach.' Ende Rei-

27 *eerlijc*: eervol
29 *heerlic opgeseten... costelic*: te paard zoals het hoge lieden betaamt, fraai uitgedost, en met zoveel pracht en praal
39 *niet te doen*: niets te maken
44 *naest*: na

[54] nout seide: ‘Neve, des moet u God lonen.’ Ende als si malcander
[55] gegruet hadden, seide Lodewijc tot Reinout: ‘Neve, gevet mi dat
[56] paert daer gi op sidt, men prijstet seer; ic sals u daneken.’ Rey-
[57] nout antwoirde: ‘Voerwair seg ic u, soude ic dit paert yemant ge-
[58] ven, ic gavet u. Ic wil u gaerne dienen met minen live, mer dit[58]
[59] paert en staet mi niet of: het is mi so suer geworden eer ict crech
[60] ende oec mede en mach mi geen ander paert dragen.’ Als Lode-
[61] wijc dit hoerde van Reinout, was hi toernich ende seide: ‘Wat is
[62] van ruden ende groven gheslacht, is ongewoene des gevens. Mer[62]
[63] ic seg u, als ic sidt in mynre majesteit ende gecroent sal wesen
[64] ende ic elcken begiften sal, so en sal ic u niet geven.’ Reinout wert
[65] toernich als hi dit Lodewijc hoerde spreken ende seide weder:
[66] ‘Ghif dijne giften den genen diet van node is. Ic en heb dijn ghif-
[67] ten niet te doen, want mijn vader goets genoech heeft dat ics niet[67]
[68] te doen en heb.’

[69] Ende doe dese woerden geeyndt waren, gingen si in een luste-
[70] like boemgaert, dair coninc Karel plach te dingen. Daer was alre-[70]
[71] hande spel ende solaes: men scaecter, men scermder, daer saten[71]
[72] vrouwen ende joncfrouwen, men hantierde dair niet dan vroech-
[73] de. Elc verloes den tijt eer hijt wiste.

[74] Ende alst maeltijt was dat men soude gaen eten, beval Lode-
[75] wijc datmen Aymijns kinder geen eten voer en sette. Dese woer-
[76] den hoerde menich edel man. Men gaf water als dat betaemde:[76 aant.]
[77] eerst die paeus, patriarch, cardinal ende de bisscopen, daer na de
[78] coninc ende die coninginne, ende elc na zijnre waerde worde daer
[79] gestelt ter tafelen. Ende Aymijns kinder settemen in een hoec daer[79]
[80] die honden haer ganc meest was, als dat de honden hem dicwil
[81] hinderlic waren. Dair worde eerlic ter tafelen gedient van spijs
[82] ende dranc, mer Aymijns kinderen en quam niet. Si souden wel

58 *live*: leven; *dit paert en staet mi niet of*: neem me mijn paard niet af
62 *ruden*: onbeschaafd
67 *niet te doen*: niet nodig
70 *plach te dingen*: rechtszittingen placht te houden
71 *solaes*: vermaak
76 *water*: *zie Aantekeningen*
79 *gestelt ter tafelen*: aan tafel een plaats gegeven

[83] ghegheten hebben, hadden sijt gehadt. Si sagen op malcanderen
[84] ende waren toernich. Doe seide Reinout met toernigen moede
[85] ende swoer dat hi spijs halen soude, wient leet of lief waer. Rey-
[86] nout stont op ende liep in de coeken met verstoerden sinnen ende
[87] stac de dore met een voet dat si op spranc. Hi nam VII scuttelen[87]
[88] met spijs. Die coc, dit siende, woudet Reynout benemen ende
[89] seide tot Reinout: 'Laet staen in duvels name!' Reinout wort
[90] toernich ende stac de coc met een voet dat hi int vier storte. Die
[91] coc hielt Reinout nochtan bi sijn cleder ende en wilden niet laten
[92] gaen. Doe verhief Reinout zijn vuyst ende sloech den coc dair me
[93] dat hoeft in stucx, dat hi doot ter aerden viel. Reinout ginc mit
[94] die spise daer zijn broeders saten, seggende: 'Broeders, hier is ge-
[95] noech van als wat.'[95]

[96] Doe quam clacht voir den coninc dat sijn coc was doot gesla-
[97] gen. Hi vraechde wiet gedaen hadde. Si antwoirden: 'Aymijns
[98] sone Reynout.' Doe sprac coninc Karel ende loech: 'Dat hi den
[99] cock doot sloech, des is hi dancs waerdich: ic sach selver wel dat
[100] si niet teten en hadden, de jongelingen daer si saten, ende hem en
[101] is nye niet gebrocht ende hier eet doch so menich man. God ver-[101]
[102] wate den coc dat hi daer tegen was dat hi spijse nam. Hi heeft sijn
[103] rechte loen. Dese jongelingen sijn mijn magen, ic en wilse niet
[104] verdriven ende houden vreemde luden voer hem. Ic seg voirwaer,[104]
[105] ten staet mi op een coc niet: wil icker een, mi coemter tien. Wes[105]
[106] daer an misdaen is, dat neem ic op mi.' Als si dit hoerden vanden
[107] coninc, de over Reinout claechden, swegen ende gingen wech.

[108] Doe quam een die daer broot brochte ende gaf Reinout ge-
[109] noech wes hi wilde. Daer na quam die de wijn scencte ende seide
[110] tot Reinout: 'Here, wildi yet? Wat wijn dat gi wilt, ic salse u
[111] geven.' Aldus diende men Aymyns kinder eerlic. Dit toernde
[112] Lodewijck alte seer. Hier en binnen quam de drossaet die dair[112]

87 *stac de dore... op spranc*: trapte de deur open
95 *van als*: van alles
101 *verwate*: verdoeme
104 *houden vreemde luden voer hem*: vreemden beter onthalen dan hen
105 *ten staet mi op een coc niet*: aan koks geen gebrek
112 *Hier en binnen*: Intussen

[113] diende vanden gerechten. Op Reinout dat hi loech ende seide:
[114] ‘Jonc man, gi hebt misdaen. Bestonde onse coc mi yet, ic seg u[114]
[115] voerwaer, ic soude u slaen dair om, want gi hebt hem geslegen[115]
[116] doot, des en hebdi geen danc.’ Reynout sprac totten drossate: ‘Gi[116]
[117] en sijt niet vroet, gi dreycht te veel sonder misdoen. Sloechdi mi,
[118] dair lage aen u doemsdach.’ Doe wort de drossat toirnich ende[118]
[119] seide: ‘Dat wort geproeft, al waerdi noch so stout.’ Een stoc dat
[120] hi ophief ende sloech na Reinout. Als Reynout dat sach, scoet hi
[121] op ende scutte den slach met sinen arm. Sijn vuyst verhief hi ende
[122] sloech den drossaet dat hi doot voer hem ter aerden storte, want
[123] Reinout was toernich, ende stiet dat lichaem vanden drossaet dat
[124] doot voir hem lach met een voet, ende mit sulcker nijt dattet een
[125] stuc weges inder salen rolde. Dit sach coninc Karel daer hi sat
[126] ende seide: ‘Ic sie wel, de dair de overdaet doet, dat hi toirnich is.’[126]
[127] Lodewijc sprac: ‘Heer vader, dunctet u goet? Gi sijt here vanden
[128] lande. Corrigeert gijs niet, men sal u seggen lachter ende blaemt.’[128]
[129] Doe quam men daer clagen den keiser dat sijn drossat doot waer.
[130] Nochtan geboet de coninc vrede, datter niemant soe koen en
[131] waer de Reinout misdede. Doe en wasser niemant meer so stout
[132] de hem teghen Reinout setten dorst. Doe hietmen voertcomen de
[133] speelluden, die solaes conden maken om te vervroechden de daer
[134] over de tafelen saten.

[135] Alsmen sou gaen slapen, beval Lodewijc sinen camerlinc dat-
[136] men elc voersage van bedden sonder Aymijns kinder, datmen die
[137] wijsde een banc daer si op slapen souden. De camerlinc dede als
[138] hem Lodewijc beval. Als Reinout dit sach, wert hi toernich ende
[139] seide tot sijn broeders: ‘Ic wedde, wi noch tavont sullen hebben
[140] de beste bedden.’ Doe die heren ende knechten al te samen te
[141] bedde waren ende begonden te slapen, nam Reinout een hals-[141]

114 *Bestonde onse coc mi yet*: Als onze kok ook maar in de verte familie van mij was geweest
115 *slaen*: doden
116 *Gi en sijt niet vroet*: Je bent niet wijs
118 *dair lage aen u doemsdach*: dan had je laatste uur geslagen
126 *overdaet*: gewelddaad
128 *Corrigeert*: Bestraft; *men... blaemt*: dan zal daar schande van gesproken worden
141 *halsberch*: maliënkolder

[142] berch ende began so vreselic te slane op die geen die te bedde
[143] waren dat si waenden niet en tijts wech te comen, so dat si vielen[143]
[144] over malcander, ya tkint over den vader, deen vrient over die
[145] ander. Wie eerst wech conde comen, was de beste, also dat Rey-
[146] nout ledich vant wel XXX bedden, ende leide zijn broeders op
[147] tscoenste bedde dat hi in Lodewijcx huse vant. Die ghene die van
[148] haer bedde verdreven waren, som half gecleet, som bi na naect,
[149] claechdet den coninc hoe si ghevaren hadden ende wiet hem
[150] gedaen hadde, ende baden hem dat hijt corrigeren soude. Als de
[151] coninc dit hoerde, seide hi met toernigen moede: ‘Ghi doet qualic
[152] ende het is groot scande dat gi alle claecht over één man. Ic en doe
[153] daer geen justici over.’ Als si dat hoirden, waren si droevich ende
[154] gingen wech ende lagen dair si mochten.

[155] Reinout ende sijn broeders sliepen mit vrijer herten ter tijt toe[155]
[156] dat hem de dach scoon verbaerde. Doe stonden si met gemaken[156]
[157] op, elc cledede hem, ende als si gecleet waren, gingen si tot
[158] coninc s hove. Ende de coninc quam hem te gemoete met menigen
[159] edelen man ende woude gaen tot sijn soen Lodewijc. Dye coninc
[160] hadde bi hem XXX bisscopen, IX gecroende coningen, XII herto-
[161] gen, ende ghinc tot Lodewijc, ende Aymijns kinder ghingen
[162] mede.

[163] Doe coninc Karel quam tot Lodewijcs camer, seide hi: ‘Soen,
[164] staet op, het is tijt. U sal huden grote eer geschien.’ Mettien rech-[164]
[165] ten Lodewijc op ende seide: ‘Sijt welcoem, heer vader, ende gi
[166] heren alle gader.’ Daer na sprac coninc Karel tot sijn soen Lode-
[167] wijc mit een bliden ansichte: ‘Sone, ic sal u noch huden geven
[168] mijn crone ende mijn lant ende maken u heer over al kerstenrijc.’
[169] Doe seide Lodewijc: ‘Heer vader, dat si ter goeder tijt. Gebenedijt[169]
[170] si God daer of dat hi mi vercoren heeft tot sulcken staet.’ Die
[171] grave Aymijn halp Lodewijc cleden ende Tulpijn, de aertschbis-

143 *en tijts*: op tijd
155 *mit vrijer herten*: onbekommerd; *ter tijt... verbaerde*: totdat de dag aanbrak
156 *met gemaken*: goedgehumeurd
164 *huden*: vandaag; *rechten Lodewijc op*: richtte Lodewijc zich op
169 *dat si ter goeder tijt*: dat er zegen op moge rusten; *Gebenedijt*: Geprezen

[172] scop, mede. Nochtans diende hem menich man, want twe conin-
[173] gen vesten hem sijn mouwen ende twe bisscopen. Doe vraechde[173] aant.
[174] coninc Karel den grave Aymijn dat hi bade zijn kinderen of si
[175] enige officien dienen wouden, elc na haer mogentheit ende goet-[175]
[176] willicheit, welcke diensten si gaerne ontfangen wilden ende daer-
[177] toe dancken ende eer bewisen den coninc seer hoechlic. Doe hiet
[178] de coninc datmen Reinout maecte bottelgier ende Adelaert dros-
[179] saet ende Ridsaert dat hi voerden coninc dienden ende Wridsaert
[180] voer de bisscopen.

[181] Als dese edel ende ghecroende coninc Lodewijc rede was, lei-
[182] demen ter kercken. Wridsaert ginc voer hem ende Adelaert de[aant.]
[183] mercgrave, so dat hem niemant en mocht genaken. Besiden hem[183]
[184] ginc Reynout, de stout was ende manlijc, die een voet langer was
[185] dan Lodewijc, ende ginc achter Ridsaert. Aldus ledemen Lode-
[186] wijcken ter kercken. Dese IIII broeders droegen een pellen groen[186]
[187] dat Lodewijc boven zijn hoeft ginc, dat hem de wint niet en
[188] bewayde of die zon verbarnde. Als Lodewijc in de kerc quam,
[189] leitmen int choir, dairt cierlic toegemaect was. De coninc ginc bi
[190] hem ende die ander heren gingen elc staen na hare waerden.
[191] Aymijn ghinc staen dair hijt scoenste ende beste vant ende sijn
[192] kinderen bi hem, ende neven coninc Karel Lodewijc.[192]

[193] Men vint bescreven in de cronike van Vrancrijc dat niemant
[194] gerecht coninc van Vrancrijc en mach worden, hi moet wesen een[194]
[195] echt kint, ende men mach misse singen op sijn lichaem ende Gods[195] aant.
[196] lichaem consacreren ende offeren ter eren Gods. Oec moet men
[197] hebben olye, kersen ende vier mede - het is de salichste croen van[197]
[198] Vrancrijc - want gebrake dair yet van dese saken, men en mochte
[199] hem geen coninc maken. Doe wert Lodewijc geleit op Sinte Ma-[199]

173 *vesten hem sijn mouwen*: maakten zijn mouwen vast; *zie Aantekeningen*
175 *officien dienen*: ambten vervullen
183 *mercgrave*: markgraaf; *zie Aantekeningen*
186 *pellen*: baldakijn
192 *neven*: naast
194 *gerecht*: wettig
195 *echt*: wettig; *men mach... op sijn lichaem*: men moet in zijn aanwezigheid de mis zingen; *Gods lichaem*: het lichaam van Christus; *zie Aantekeningen*
197 *kersen ende vier*: kaarsen en vuur
199 *geleit op*: geleid naar

[200] rien outaer. Ende bisscop Tulpijn sanc de mis ende die patriarch
[201] van Jherusalem diende ter missen. Men sanc die misse met groter
[202] triumphen. Alst so verre quam datmen offeren soude, offerde
[203] Lodewijc een bisant van goude ter eren Gods van hemelrijc. Doe[203 aant.]
[204] offerde Reinout uut hem selven twe bisanten van gout. Doe
[205] docht Lodewijc in hem selven dat sijn offerhande te cleijn was
[206] ende offerde drie bisanten. Doe offerde Reinout weder ende
[207] offerde vier. Als dat Aymijn sach, seide hi: 'Ter goeder tijt, Rei-[207]
[208] nout, waerstu geboren. Ic woude dat ic al mijn goet vercoft had
[209] in bysanten ende hier gebrocht ende gise al offeren soudet.'

[210] Doe sach Lodewijc opten outaer; hem en quam geen olye of
[211] kaerse. Doe badt coninc Kaerel Gode met vieriger herten dat
[212] sinen sone Lodewijc hebben soude wes een coninc toebehoerde.
[213] Doe quam ter stont in schine van twe duven ende brochten olye[213 aant.]
[214] ende kaersen ende vuer. Doe dedemen hem grote ere ende reve-
[215] rencie ende men sacreerden Onser God op sijn lichaem. Ende als[215]
[216] de misse so verde was datmen pater noster sanc, doe brocht men[216 aant.]
[217] een rijckelike crone de seer costelic was ende goet, verciert met
[218] menich costelic steen: daer stonden an twe robinen groot ende
[219] scoen int ansien ende ander stenen ontallic. Doe setmense hem
[220] op thoeft ende doe hi de croen op thoeft hadde, was hi in hem sel-
[221] ven opgeblasen van hoverdien. Ende als Lodewijc aldus sat mit-
[222] ter croen op thoeft, sloech hi de hant an alle de edelen de dair[222]
[223] waren, in teiken dat si coninc Lodewijc onderdanich souden
[224] wesen. Ende doe men hem die crone spande, doe wert dair groot
[225] geluyt gemaect met trompetten, met claretten ende met alre-[225]
[226] hande instrumenten daermen genoecht me bedrijft, so dat de
[227] feeste van die croninge nie sulc gesien en was. Ende doe de coninc

203 *bisant*: byzantijn; *zie Aantekeningen*
207 *Ter goeder tijt [...] waerstu geboren*: Je bent een prima kerel
213 *in schine van twe duven*: iets wat op twee duiven leek; *zie Aantekeningen*
215 *sacreerden Onser God*: consacreerde het lichaam van Christus
216 *pater noster*: het onzevader; *zie Aantekeningen*
222 *sloech hi... de dair waren*: raakte hij alle edelen die daar waren aan
225 *claretten*: klaroenen

[228] aldus gecroent was, doe wert hem een bloet swairt sonder scede[228]
[229] op zijn side gegort, in teiken dat hi dat recht bescermen soude
[230] ende rechte justici doen soude.

[231] Als dit al gedaen was ende Lodewijc ghecroent, leide men hem
[232] ten pallaisewaert. An die een side van hem ginc de paeus ende an
[233] dander side die patriarch ende dair na quam coninc Karel met de
[234] XII genoten van Vrancrijc, daer na grote menichte van bisscopen,
[235] achter dese volgede de grave Aymijn met sijn heren; daer was een
[236] heerlike stacie, een ygelic ghinc manierlic ende statelic tot men[236]
[237] ten pallayse quam. Aymijns kinder, als Reynout ende sijn broe-[237]
[238] ders, waren voir te hove gegaen om haer officien te bewaren.[238]
[239] Ende als Lodewijc ende de heren te hove gecomen waren, ginc-
[240] men sitten ter tafelen, elc na sijnre waerden ende na dat hi van
[241] geboerten was. Aymijn sat mede an coninc Karels tafel. Dair
[242] dienden Aymijns kinder elc van sine officie. Twe bisscopen dien-
[243] den mit Ridsaert, ende Adelaert diende in de sale seer puntelic,
[244] ende met Wridsaert dienden twe graven. Elc was sorchvoudich
[245] van zyn officie, so dat daer heerlic gedient was, ende Reynout
[246] diende van sijn offici so dat van sijn dienst elc wiste te seggen.
[247] Alle dinc was daer overvloedich van spijs ende dranc.

[248] Als de maeltijt gedaen was, ghincmen dansen ende genoechte
[249] hantieren, want dair waren te hove veel edel scone joncfrouwen,
[250] de seer behagelic waren int scouwen ende ansien. Men scencter[250]
[251] den wijn overvloedich in gouden ende silveren vaten. Dair waren
[252] speelluden van menigerhande spel; elc toechde sijn conste so hi
[253] best conde ende mocht. De vroecht was dair so groot ende[253]
[254] manierlic in goeder genoechten, dat een yegelic die dair ten hove
[255] was den tijt niet en verdroet noch ongenoecht daer in en hadde.

228 *bloet*: bloot
236 *heerlike stacie*: indrukwekkende optocht; *manierlic ende statelic*: ingetogen en statig
237 *als*: te weten
238 *haer officien te bewaren*: hun ambt te vervullen
250 *de seer behagelic... ansien*: die er zeer bekoorlijk uitzagen
253 *De vroecht... genoechten*: Het was daar zo plezierig en de stemming was zo goed

[256] Ende die maeltijt gedaen wesende, ginc coninc Karel slapen mit
[257] sinen heren ende vorsten.

[258] Lodewijc, den jongen coninc, dede roepen overluit, wie ghif-
[259] ten ende lenen ontfangen wouden van hem, datsi hem volgeden:
[260] hi soude elc na haere staet ende rijcdom beghiften. Lodewijc ginc[260]
[261] in enen sconen boemgaert ende ginc sitten onder een pellen dat
[262] dair bereet was scoen ende costelic. Als hi geseten was, dede hi de
[263] heren voer hem comen ende gaf seer scone giften, elc na dat hem
[264] dochte dat si waerdich waren of dat hijse lief had ende si an hem
[265] verdienen souden. Dair en was niemant hi ontfinc ghiften, hoe[265]
[266] neder dat si van geboerten waren, luttel of veel, sonder alleen de
[267] grave Aymijns kinder, die hi versmade ende en woude hem niet
[268] geven. Als die grave Aymyns kinderen dit sagen, dattet al begift
[269] was dat inden hove was bi den coninc sonder si luiden alleen
[270] ende dat Lodewijc hem so hatich was, gingen si tot haren vader
[271] ende claechden hem hoe si gevaren hadden.

[272] Als de grave Aymijn, haer vader, die clachte van sinen kinderen
[273] ghehoirt hadde, wert hi verstoert ende toernich, ende ginc haes-
[274] telijc tot coninc Karel daer hi in zijn camer lach opt bedde. Als hi
[275] bi den coninc quam, gruete hi hem minlic ende als hi hem ghe-
[276] gruet hadde, seide hi: ‘Heer coninc, Lodewijc u soen heeft gege-
[277] ven alle den heren sijn hof volgende schone leenen ende ghiften,[277]
[278] ende al hebben si giften ontfangen sonder mijn kinderen alleen,[278]
[279] de en wil hi niet geven. Nochtans hebben si hem gevolghet ende
[280] reverenci bewesen meer dan alle de ander die in sinen hove
[281] waren. Ic en weet niet dat mijn kinderen hem mesdaen hebben.’
[282] Als coninc Karel dese woerden van grave Aymijn hoerde, hadde
[283] hi medeliden mit hem ende seide: ‘Haelt mi uwe kinder, mijn
[284] neven. Ic en wilse niet verstoten oft verdreven hebben. Ick salse
[285] selve begiften ende geven hem gaven so eerlic als enige heren die
[286] ic in mijn rijc hebbe.’

260 *na haere staet*: overeenkomstig zijn stand
265 *niemant hi*: niemand of hij
277 *alle den heren sijn hof volgende*: alle heren aan zijn hof; *leenen*: leengoederen
278 *al*: allen

[287] Als die grave Aymijn dit vanden coninc hoerde, ginc hi om sijn
[288] kinderen ende brochtse voer den coninc. Ende als si voer des
[289] conincs bedde quamen, vielen si over haer knien ende grueten
[290] den groten coninc Karel van Vrancrijc, ende hietse wellecoem,
[291] seggende tot hem luyden: ‘Ic wil u begaven ende schone giften
[292] geven. Ridsaert, ghi sijt die outste van al u broeders, want het is
[293] mi gheseit dat ghy die eerste geboren sijt. Ic sal u geven have ende
[294] scat, ic make u in Spangen mercgrave. Dat suldi van mi ontfan-
[295] gen u leven lanc. Adelert, ic make u mercgrave van Poelgen.[295]
[296] Wridsaert, de derde broeder, ick geve u den sesten schilt tusschen[296 aant.]
[297] Parijs ende Louwen. Het is een schoon goet, ghi moget u staet
[298] daer eerlic op dragen.’ Doen seide hy tot Reinout: ‘Lieve neve, gi
[299] moet oec mede wel verghift wesen, geve ic u dat lant van Artoys,
[300] Angiers ende Boloys.’ Als dese vier gebroeders aldus eerlic ende
[301] hoghelic beghift waren vanden edelen coninc Karel, soe vielen si
[302] op haer knien voer conincs bedde ende custen sijn voeten ende
[303] dancten den coninc hoghelick; daer ontfingen si dat leen blijdelic.

[304] Als si dat leen ontfangen hadden, namen si oerlof an den
[305] coninc ende gingen inden boemgaert. Doe wertet Lodewijc ver-
[306] boetscapt dat Aymijns kinder van sinen vader den coninc beghift
[307] waren. Des hadde hi nijt ende toerne. Doe Aymijn ende zijn kin-
[308] der quamen inden boemgaert, sprac Aymijn tot Lodewijc in ar-[308]
[309] ren moede: ‘Danc hebt, heer coninc, van uwen ghiften.’ Lodewijc
[310] antwoerde Aymijn, seggende: ‘Ic heb wel verhoert hoe dat mijn
[311] vader u kinder schone giften gegeven heeft. Voerwaer seg ic u, ic
[312] en wils niet ontberen of toelaten, want het is wel dat twe deel van[312]
[313] minen rike. Ic salt hem weder benemen cortelic.’[313]

[314] Als dese woerden geeyndt waren, seide Lodewijc: ‘Ic moet sien
[315] of mijn heren cracht hebben ende nut sijn wapen te dragen, an
[316] enen steen die hier leyt inden boemgaert. Ic vermete mi dat ic de

295 *Poelgen*: Apulië
296 *den sesten schilt... Louwen*: een zesde deel van de opbrengst van het gebied tussen Parijs en Laon (?); *zie Aantekeningen*
308 *in arren moede*: woedend
312 *dat twe deel*: tweederde deel
313 *cortelic*: binnenkort

[317] stercste ben die nu ter werelt leeft, ende niemant en is van soe
[318] hogen gheslachte als ic ben.' Sijn heren, dese woerden horende,
[319] swegen al stille. Anderwerve seide hi noch de selve woerden. Doe
[320] wort Aymijn toernich ende en mocht zijn vermetel woirden niet
[321] lange verdragen, seggende tot Lodewijc: 'Sidi sterc, goet ende
[322] edel, het sal hem selven openbaren. Wat wildi u beroemen? Ic
[323] weet noch een jongelinc van XX jaren, woude hi zyn cracht doen,
[324] hi worpe den steen soe vorde als gi, al dadi al uwe macht daer
[325] toe.' Als die coninc Lodewijc de woerden hoirde, sprac hi tot
[326] Aymijn met arren moede: 'Du oude geck, God moet bederven u[326]
[327] lijf! Ic seg u serteyn, en liet icx niet doir Gode, ick soude u met
[328] minen vuysten so slaen dat ghijs nemmermeer en vergaet. Laet
[329] uwe kinder hier comen ende proeven haer cracht metten steen.'
[330] Lodewijc toech sinen mantel uut in arren moede ende werpse
[331] neder ende nam den steen met enen haestigen sin ende werpen XX
[332] voet verre. Dair stont menich edel man bi diet ansagen. Daer na
[333] werpen die stercke ende beste van Vrancrijc, mer dair en was nie-
[334] mant so sterc of crachtich, Lodewijc ontwerpse een voet, want[334]
[335] daer en was niemant, si en gaven Lodewijc den prijs. Als Lode-[335]
[336] wijc dus den prijs hadde vanden steen, seide hi tot Aymijn mit
[337] hoemoediger talen: 'Wat segdi nu, ghi oude grise hont? Hoe en
[338] haeldi nu niet u soen Reinout? Ghi seide hi soude mi den steen
[339] ontwerpen. Die u dade recht, men soude u trecken bi uwen bair-
[340] de dat u die oghen verkeerden in uwen hoefde. Hoe en haeldi
[341] Reynout u sone nu niet? Waer na beidi? U woerden sullen u be-[341]
[342] scamen, want ghi u sone ghepresen hebt boven allen heren in
[343] onsen landen wonende.' Dese scempighe woerden de Aymyn
[344] Lodewijc hoerde spreken, verwarmden zyn bloet, seggende: 'Ic
[345] segge u voerwaer, coninc Lodewijc, gi en sijt niet so koene dat ghi
[346] u hant sout slaen an minen baert, u hant ende u arm en toechdi

326 *God moet bederven u lijf*: val dood
334 *Lodewijc ontwerpse een voet*: of Lodewijc gooide een voet verder dan hij
335 *si en gaven Lodewijc den prijs*: of hij liet Lodewijc winnen
341 *Waer na beidi*: Waar wacht u op

[347] nemmermeer weder na u.' Coninc Lodewijc seide weder: 'Grise
[348] hont, loep heen te dinen soen Reynout ende doe dattu geseit heb-
[349] ste ende laet hi den steen tegen mi werpen.'

[350] Als Aymijn van Lodewijc aldus smadeliken toegesproken
[351] wort, liepen hem de tranen over den ogen ende die tranen over
[352] sijn ogen lopende, quam hi int prieel bi sijn kinder, die daer saten
[353] ende songen met vrouwen ende joncfrouwen ende waren vrolic.
[354] Als Reinout zijn vader weemoedich sach ende die tranen over sijn
[355] wangen lopen, liet hi sijn vroechde ende blijscap ende quam tot
[356] sinen vader, seggende: 'Vader, wat is u miscomen of mesdaen? Ic
[357] salt wreeken, al soude ic mijn lijf ende goet verliesen.' Aymijn die
[358] grave antwoirde Reinout met bedroefder herten: 'Ic stont inden
[359] boemgaert bij Lodewijc, ende dair began hi vermetelic te spreken
[360] dat niemant sijns gelijc en was in cracht, scoonheit of van edelen
[361] geboert, ende beroemde hem so veel dat sijns ghelijc inder werlt
[362] niet en waer. Anderwerf seide hi weder. Doe en mochte icx niet
[363] langer van hem verdragen ende seide tot hem datter noch een was
[364] van XX jaren, woude hi syn cracht doen, hi soude den steen so
[365] vorde werpen als hi. Doe werp hi sijn mantel in arren ende fellen
[366] moede neder ende ontwerp alle den genen dye daer waren een
[367] voet. Doe sprac hi mi seer lelic ende hiete mi te wesen een grijs
[368] hont. Ende ist dat gi dit niet en wreect ende werpt den steen tegen
[369] hem, ic salt besterven. Hier om bidde ic u, lieve soen, wilt mi nu
[370] verhoren ende en laet mi geen logenaer bliven.' Reynout ant-
[371] woerde: 'Vader, het en wair niet behoirlic dat ic dat doe, want
[372] Lodewijc is nu onse coninc. Ende sijn verwaende woirden de hi
[373] spreket, zyn hoevaerdige daden comen hem noch overmits sijn
[374] joncheit. Dus, vader, set u te vreden, ic en wil teghen hem gheen[374]
[375] gemenck hebben.' Als Aymijn dese antwoerde van Reinout hoir-
[376] de, was hi droevich, seggende: 'Mijn lieve sone, suldi mi nu in
[377] deser scanden ende confusien laten ende en werpen den steen niet[377]
[378] teghen Lodewijc, ic sal dat moeten besterven.' Doe seide Rei-

374 *en wil... gemenck hebben*: wil geen conflict met hem
377 *confusien*: vernedering

[379] nout: ‘Vader, hebt mate in u lijden. Gi weet doch wel dat wi co-
[380] ninc Lodewijc voirt an moeten onderdanich wesen, ende wes hi
[381] mesbruyct overmits sijn opgeblasen hoevairdige herte, dat verbe-[381]
[382] tert weder sijn vader. Aldus seg ic u, vader, ic en wil van dage te-
[383] ghen hem niet werpen. Daer bi matich u rouwe.’ Als Aymijn die
[384] grave hoerde dat hi niet en vorderde met bidden tegen sijn soen,[384]
[385] seyde hi met haestigen woirden: ‘Soude ic dan daer om bliven een
[386] logenair? Mi wair liever dat ic rechtevoert storve. Ick seg u, soen,
[387] voerwaer, wildi den steen werpen tegen Lodewijc ende moechdi
[388] hem den steen ontwerpen, ick sal u geven Beyaert.’ Ten lesten
[389] wert Reinout becoert mit medeliden van sijn vader ende seyde
[390] met eenen arren moede: ‘Vader ja, ic ontwerpe hem den steen, al
[391] waer hi de duvel selve.’

[392] Met dese woerden spranc Reynout op ende ghinc mit sijn
[393] vader inden boemgaert daer Lodewijc was. Hem volchden sijn
[394] broeders ende menich edel man, vrouwen ende joncfrouwen om
[395] te sien dat werpen vanden steen. Ende als Aymyn met sijn kinde-
[396] ren inden boemgaert quamen, gingen si dair den steen lach. Rei-
[397] nout nam den steen ende werpen een halve voet verder dan hem
[398] Lodewijc geworpen hadde. Des was coninc Lodewijc seer toer-
[399] nich, daer hi stont als een overmoedich man ende sacht selve met-
[400] ten ogen. Daer en had niemant so cloec geweest te voren, Lode-
[401] wijc had se ontworpen enen voet ende sach nu dat Reinout
[402] vorder werp dan hi. Aymijn seide tot Reinout: ‘Sone, ick bid u,
[403] peynst huden om de eere.’ Lodewijc toech sijn mantel uut in toer-
[404] nigen moede ende werpen dair heen ende sette sijn crone van
[405] thoeft ende hiet datmen hem den steen brengen soude, twelc ter
[406] stont gedaen worde, want hy namt in groten evel dat hem Rei-[406]
[407] nout den steen ontwerp. Lodewijc nam den steen weder ende
[408] werpen een voet vorder dan Reinout gedaen hadde. Reynout
[409] nam den steen weder ende werp noch vorder dan Lodewijc. Doe
[410] nam Lodewijc den steen weder ende en conde so vorde niet wer-

381 *mesbruyct*: misdoet
384 *niet en vorderde*: niets bereikte
406 *namt in groten evel*: was er erg nijdig over

[411] pen als Reinout dede, nochtan deet hi sulke craft dair toe dat hem
[412] tbloet ter naze ende monde uutspranc. Aymijn sach op Reinout
[413] ende badt hem dat hi sijn crachten aen den steen woude tonen.
[414] Doe werp Reynout sijn mantel neder ende badt Ridsaert dat hi
[415] hem den steen langede, twelc hi dede. Ende als Aymyn, den[415]
[416] ouden, den jonghen den steen toedragen sach, stont hi op ende
[417] loech daer om. Als Reinout den steen had, werp hi den steen met
[418] sulcker cracht so dat hi den steen werp drie grote mans voeten
[419] vorder dan hi te voren gedaen had, dat verwonderde menich edel
[420] man diet sach. Doe seide Aymijn: ‘Gebenedijt sidi, Reinout.’
[421] Ende al dat dair was, jonc ende out, vrouwen ende joncfrouwen,
[422] gaven Reynout den prijs. Als coninc Lodewijc Reynout dus hoer-[422]
[423] de prijsen, hadde hijs groten nijt int herte, seggende den volcke:
[424] ‘Dit es ymmer een sot dinc van u luiden dat ghi een huerlinc dye
[425] om gelt gehuert is, hoe wel dat hi seit dattet sijn soen is, dus seer
[426] prijst; een grof karel ende boer is somtijt so sterc als een edelinc
[427] ende soude oec mede soe vorde werpen.’ Met dese woirden
[428] keerde hem Lodewijc om ende ginc van daen. Doe seide Aymijn
[429] tot Reinout: ‘Mijn soen, nu is Beyaert u eygen.’ Doen loech Rei-[429]
[430] nout ende seide: ‘Heer vader, ic danc u seer der giften.’ Doen
[431] seide Aymijn: ‘Segget mi, soen, hoe mocht gi u cracht so onthou-[431]
[432] den? Hadde gi u cracht te volle getoecht, gi hadde Lodewijc den
[433] steen noch een voet ontworpen.’ Dese woerden verhoerde Lode-
[434] wijc ter wilen dat hi wech ginc. Doe scaemde hi hem noch meer
[435] ende ginc van daen mit een serich hert.[435]

[436] Doe quam hem in sijn gemoete gaende Gwelloen, Heredreyt
[437] ende Macharijs; dit waren alle verraders ende Lodewijcx nauste
[438] raetsluden. Si grueten den coninck ende vraechden hem wye de
[439] meester was vanden steen. Lodewijc sweech ende en antwoerde
[440] hem luyden niet. Doe seide Macharijs: ‘Ic sie wel wat u deert:
[441] Reinout heeft u leet gedaen. Mer ic weet u raet: suldi u bewaren,[441]

415 *langede*: aangaf
422 *gaven Reynout den prijs*: kende Reinout de eer van de overwinning toe
429 *eygen*: eigendom
431 *onthouden*: bedwingen
435 *serich*: bedroefd
441 *suldi u bewaren*: als u wilt bereiken

here coninc, dat u elc prijse, so suldi gaen inden boemgairt weder
ende nemen Reynout in u armen, daert alle dye edel sien, vrou-
wen ende joncfrouwen, ende sult seggen met beveynsder herten,
datment hore, dat ghi Gode danct ende sijnre Moeder die u ver-
leent heeft sulcken schonen kint, dat hi alle dye edelingen te
boven gaet in schoonheit ende cracht, als hi wel getoent heeft an
den steen. Als gi dit gedaen hebt, sal u elc prijsen ende grote eer
spreken. Dan suldi seggen tot Adelaert dat hi comen sal terstont
in een camer bi u, ende als gi hem daer hebt, suldi tot hem seggen
dat hi tegen u scake. Ende en wil hi des niet doen, so suldi hem
opseggen dat hi hem vermeten heeft dat hijt bet conde dan ghi.[452]
Ende wil hi dair dan tegen seggen, so suldi segghen dat wijt onder
ons drien gehoert hebben, ende wij willent hem overseggen. Dit[454]
sullen wi seggen met strengen woerden. Ende ist van node, wi
sullender noch veel meer toe crijgen diet selve sullen seggen. Ende
dan suldi seggen ende maken een eet, die opten anderen wint vijf
spelen, sel hebben gewonnen des anders hoeft, ende dat niet te[458]
verdingen om geen goet. Ende so drae als die vijf spelen gewon-
nen sijn, de gene diet gewonnen heeft, sel den anderen thoeft
ofslaen. Ende als gi dan, heer coninc, die vijf spelen gewonnen
selt hebben, so suldi hem thoeft ofslaen. Aldus moechdi van de[462]
scaemte boet tonfaen ende bliven gheweldich coninc. Ende dan[463]
en salder voert meer niemant so cloec wesen de yet tegen u sal
dorren doen.' Coninc Lodewijc, dese woerden horende van Ma-
charijs, het dochte hem goet raet ende seide: 'Macharijs, gi hebt
waer geseyt, want daer en is niemant diet scaecspel bet can dan
ic.'

Lodewijc dede also hem die verrader geraden hadde: hi stont
voir een veijnster ende weyfde Adelaert met een hantscoe. Als[470]

452 *opseggen*: ten laste leggen
454 *willent hem overseggen*: zullen hem daarvan beschuldigen
458 *ende dat niet... goet*: en dat afkopen, voor welke prijs dan ook, niet mogelijk is
462 *van de scaemte boet tonfaen*: genoegdoening krijgen voor de schande
463 *gheweldich*: machtig
470 *weyfde Adelaert*: zwaaide naar Adelaert

[471] Adelaert dit sach dat hem de coninc weyfde, meende hi of hy
[472] hadde willen drincken. Adelaert ginc inden wijnkelder ende tapte
[473] vanden besten wijn de hi vandt ende scencte enen gouden scale
[474] vol ende boetse den jongen coninc, seggende: ‘Here coninc, drinct
[475] van dien wijn, het is den besten die gi van dage ghedroncken
[476] hebt.’ Als Lodewijc dese woerden hoerde, wert hi toirnich ende
[477] sloech thoeft neder ende en sprac niet. Als Adelairt sach dat
[478] Lodewijc toernich was, scaemde hi hem seer ende en wist wat
[479] doen. Hi seide: ‘Her coninc, heeft u yemant te cort gedaen dat gi
[480] wreeken wilt, dat segt mi.’ Als Adelaert dese woerden totten
[481] coninc seide, sloech hy hem die scale uuter hant, datse tegen die
[482] want vloech ende spranc ane stucken. Doe woude hi wech gaen,
[483] doe hi den jongen coninc so verbolgen sach. Als Lodewijc sach
[484] dat hi wech gaen woude, sprac hi met overmoede: ‘Ic waende te
[485] hebbe vrienden ende magen, alst van node waer, die mi bescer-
[486] men souden, mer mi dunct het sijn mijn dootvianden, als Rid-
[487] saert, Wridsaert, Adelaert ende Reynout. Ten was hem niet eere
[488] genoech dat Reynout boven mi hadde den prijs vanden steen,
[489] mer ghi Adelaert, hebt u vermeten dat gi sijt mijn meester vanden
[490] scaeckspele. Aldus verheft ghi u ende vernedert mi, twelc mi
[491] toernt.’ Als Adelaert de woerden den coninc Lodewijc hoerde
[492] spreken, keerde hi weder ende seide: ‘Des neem ic God te hulpe
[493] dat icx nye en dochte de woirden te spreken, ende ic sweert bi
[494] Gode ende Sinte Dyonijs, waerder yemant diet op my seggen
[495] woude, ic deet hem missaken in een crijt.’ Lodewijc seide: ‘Daer[495] aant.
[496] en wort niet toe gedaen, mer ghy moet gaen met mi in een camer,
[497] daer sullen wij een ander spel beginnen.’

[498] Doe nam Macharijs Adelaert bider hant ende gingen te samen
[499] mit Lodewijck in die camer. Als si in die camer quamen, was daer
[500] Gwelloen. Daer seyden Macharijs ende Gwelloen dat Adelaert
[501] hem vermeten had bet te konnen scaken dan Lodewijc. Noch

495 *missaken*: ontkennen; *crijt*: strijdperk; *zie Aantekeningen*; *Daer en wort niet toe gedaen*: Er helpt geen lievemoederen aan

[502] waren daer VII graven de des mede oerkonden ende seiden dattet[502]
[503] waer was. Adelaert wort geleit in een camer ende beset vanden
[504] heren, om dat hy hem niet ontgaen en soude. Doe ginc Lodewijc
[505] tegen Adelairt over sitten, ende men brocht dair een scaeckbort
[506] dat costelic was ende subtijl van werc. Men brocht dat constelic[506]
[507] spel om dat overmits de subtijlheit vant werck Adelaert sijn spel[507]
[508] versien soude. Lodewijc seide tot Adelaert: 'Ic seg u, wi moeten
[509] spelen. Verstaet mi, wie eerst opten anderen wint vijf spelen, sal
[510] hebben den anders hoeft.' Als Adelaert dese woirden vanden jon-
[511] gen coninc hoerde, seide hy: 'Heer coninc, ic en spele om so cos-
[512] teliken pant niet. Ende oec, heer coninc, waert scande dat gi u
[513] hoeft tegen tmine sout setten. Mer wildi spelen om castelen of
[514] sloten, dat doe ic gaerne.' Lodewijc antwoerde weder: 'Ick ben
[515] een coninc ende ic moet mijn woert houden. Ick swere u bi mijnre
[516] croen dat ic om anders geen dinghen en spele dan om u hoeft
[517] ende tmyn.' Als Adelert vanden coninc dit hoerde, was hi droe-
[518] vich ende seide met soeten woerden: 'Wel, in Gods naem moet[518]
[519] dat wesen.' Doe seyde Gwelloen in hem selven: 'Nu heb ic minen
[520] wille. Want waer Lodewijc doot, ic droge noch die crone tot Pa-[520]
[521] rijs.' Lodewijc haddet voertrecken, om dat hi des dages te voren[521]
[522] was coninc gecroent. Elc dede sijn best. Lodewijc nam Adelaert
[523] een ridder ende een oude. Adelaert seide: 'God hebs deel, mijn[523]
[524] ongeluc is groot.' Die coninc wan op Adelaert drie spelen after
[525] een. De coninc seide vermetelic: 'Huden had u broeder den prijs
[526] vanden steen, mer ic blive hier of meester. Ic seg u serteijn, ick sel
[527] u hier ter stede u hoeft of doen slaen.' Als Adelairt dat hoerde,
[528] versuchte hi ende sloech thoeft neder ende seide: 'Here coninc, of
[529] gi mijn hoeft wont, en soude icx niet mogen verdingen?' Die co-

502 *oerkonden*: getuigden
506 *subtijl van werc*: fijn bewerkt
507 *om dat... versien soude*: opdat Adelaert, afgeleid door de fraaie bewerking, niet goed zou opletten bij het spelen
518 *met soeten woerden*: deemoedig
520 *tot Parijs*: in Parijs
521 *haddet voertrecken*: mocht de eerste zet doen
523 *een ridder ende een oude*: een paard en een raadsheer; *God hebs deel*: Mijn God

[530] ninc seide: ‘Neen gi, mercgrave Adelaert, al gaefdi mi daer voer al
[531] u goet, ic en naems niet voer u hoeft, dat seg ic u serteyn.’ Doe
[532] sprac Adelaert in hem selven seggende: ‘O Heer, ic bid u doer u
[533] bitter passi ende doot dat gi mi graci geeft dat ick met eeren van[533]
[534] minen neve keren mach.’ Si setten haer spele elc alsoet hem goet
[535] dochte. ‘Ic scaec u ende mat u met enen rock,’ seide Adelaert ende[535]
[536] nam hem een ridder. Die coninc Lodewijck wert toernich als hi
[537] sach dat hijt spel verliesen most. Adelaert seide: ‘Men moet van
[538] twe quaden tbeste kiesen. Nu trect gi voert, heer coninc.’ Ade-
[539] laert began tspel scerpelic te volgen ende matte den coninc mit
[540] enen ridder. Die coninc en mocht des niet beteren ende Adelairt
[541] wan hem die vijf spelen af after een. Als Adelaert de v spelen had
[542] gewonnen, was hi vrolic van herten ende stont op, seggende tot-
[543] ten coninc: ‘Neve ende heer coninc, nu weet gijt dat ic u hoeft
[544] gewonnen heb, mer ick en begeres niet ende ic bid u dat ghi niet
[545] meer soe costelic en speelt. Ic seg u, de u gaf desen raet, dat hem u
[546] leven verdroet.’ De coninc was gram om dese woirden ende
[547] sloech tscaecbort in sijn aensicht dat noese ende mont bloede
[548] ende seide: ‘Valsch villeyn, setstu di tegens mi?’ Adelaert was hier[548]
[549] om seer droevich. Hi had hem gaerne geweert, mer hi en hadde
[550] niet dair hijt mede doen mochte, also dat hi zyn slip nam ende[550]
[551] hieltse voer sijn nose ende mont ende ginc inden stal daer Beyaert
[552] stont.

[553] Niet lange en hadde hi daer getoeft, Reinout quam daer me.[553]
[554] Als hi Adelaert sach bloeden, was hi toernich ende seide: ‘Wye
[555] heeft u geslagen?’ Adelaert seide: ‘Niemant.’ ‘Ic hoer u lieghen,
[556] broeder. Ghi sultet mi seggen of u leven leit daer aen.’ ‘Broeder,’[556]
[557] seide Adelairt, ‘ic heb mi gestoten teghen een balc dat mi nose
[558] ende mont bloede, hier inden stal.’ Reynout seide: ‘Broder, ten is

533 *dat gi mi graci geeft*: dat u het mij vergunt
535 *scaec u... rock*: zet u schaakmat met een toren
548 *Valsch... tegens mi*: Doortrapte schurk, keer je je tegen mij
550 *zyn slip*: de slip van zijn mantel
553 *me*: ook
556 *u leven leit daer aen*: je leven is ermee gemoeid

[559] so niet,' ende toech zijn swaert op Adelaert. Als Adelaert sach dat
[560] sijn broeder toernich was, seide hijt hem ende riep genade: 'Ic
[561] quam inden stal om dat ic Beiaert geven soude koren ende hoy.
[562] Als ic dair bi quam, sloecht mi onversien voer mijn mont dat ick
[563] ter airden storte.' Reinout dat horende, seide tot zijn broeder:
[564] 'Ghi lieget des, want ic heb Beyaert alsoe gewent dat hi mijn
[565] broeders niet en sal mesdoen. Daer om ist al logen dat gi mi doet
[566] verstaen.' Met dien nam hy Adelaert biden haer ende hief dat
[567] swaert op. Als Adelaert dat sach, wert hi vervaert ende riep:
[568] 'Ghenade, edel broeder, ick salt u seggen, al soude ic daer om
[569] sterven. Huden, doe ghi den prijs bovenginct vanden steen, was[569]
[570] dye coninc toernich ende ginc in de sael ende weyfde my. Ende als
[571] ict sach, nam ic wijn mede: ic meende of die coninc had willen
[572] drincken. Als ic daer quam, vandt ic daer Gwelloen, Macharijs
[573] ende Heredreyt. Ende doe ic den coninc drincken boet, sloech hi
[574] mi dye scale uuter hant. Doe woude ick wech. Als ic wech soude
[575] gaen, claechde hi over ons ende seide dat ic mi tscaecspel verme-
[576] ten had bet te konnen dan hi. Als ic dat hoerde, keerde ic mi
[577] weder om ende seide dat ic des onsculdich was, ende woudet mi
[578] yemant opseggen, ic woude mijn lijf daer teghen setten ende cam-
[579] pen tegen hem in een parck. Doe nam mi Lodewijc bij der hant[579]
[580] ende leide mi in een camer. Daer seiden Macharijs, Gwelloen
[581] ende Heredreyt dat sijt gehoert hadden dat ict my vermeten
[582] hadde bet te konnen scaken dan coninc Lodewijc, ende daer
[583] waren seven graven diet mede seyden. Daer ginc Lodewijc tegen
[584] mi over sitten ende seide, wi mosten een ander spel beginnen.
[585] Doen ic sat, wort daer gebrocht een scaeckspel ende ic most bi
[586] bedwange spelen. Daer swoer Lodewijc bi sijnre cronen dat hi
[587] om geen dinc spelen en soude dan wyet op den anderen winnen
[588] mochte de eerste vijf spelen, soude hebben des anders hoeft. Doe
[589] wan ic op Lodewijc die eerste vijf spelen ende seide tot hem dat hi
[590] niet meer en speelde om soe dieren pant, ende dat hi qualic dade

569 *den prijs bovenginct vanden steen*: gewonnen had met de steen
579 *parck*: strijdperk

[591] diet hem riet. Hier om wert Lodewijc toernich ende sloech mi
[592] metten scaecbort in mijn aensicht, ende daer om was ic seer droe-
[593] vich ende ginc van daen.' Doe seide Reinout tot sijn broeder:
[594] 'Sulcken costeliken pant als thoeft van eenen coninc en wil ic hier
[595] niet laten.'

Dat achte capittel. Hoe Reinout Lodewijc dat hoeft ofsloech ende werpt tegen de wandt, dattet bloet in Karels ansicht spranc, ende hoe Aymijn mit sijn kinderen vochten tegen coninc Karel ende hoe Aymyn gevanghen was ende coninc Karel hem woude hangen.

[1] Reynout ende Adelaert gingen te samen tot horen vader Aymijn
[2] ende claechden hem hoe Adelaert met Lodewijc gevaren hadde
[3] van beghin ten eynde. Als Aymijn dit hoerde, wort hi half ver-[3]
[4] woet ende hiet dat hem elc wapende ende datmen de paerden[4]
[5] heymelic uuter stede leyden, datmens int hof niet en vername.
[6] Ende Aymijn toech mit sijn volc terstont heimelic uuter stede.
[7] Reinout hiet Adelaert Beyaert sadelen ende lietet uuter stat lei-
[8] den. Ende als alle dinc te punte was, seide Reinout: ‘Het cost dat
[9] mach, ic sel dat hoeft van Lodewijc onsen coninc hebben.’ Ende
[10] mit dese woirden so wapende hem Reynout ende Adelaert, ende
[11] togen haer cleder daer over dat mens niet en sach, ende sloegen
[12] elc een mantel om ende namen elc in die hant een bloot swaert.
[13] Aldus gingen si te hove.

[14] Onder des is dat volc al meest gecomen uuten boemgaert in de[14]
[15] sale, ende Lodewijck stont ende gaf elc sijn loen. Hier en binnen
[16] quam Reynout ende Adelaert in dye sale. Ende coninc Karel
[17] stont bi Lodewijc. Doe hieten si alle datmen Aymijns kinder
[18] doerliete. Ende als Reynout ende Adelaert bi coninc Karel qua-
[19] men, grueten si hem minlic, mer Lodewijc en grueten si niet. En-
[20] de terstont greep Reinout coninc Lodewijc bi den hoefde ende
[21] sloech hem thoeft af ende nam thoeft bij den hare ende werpt
[22] tegen die muer, dattet bloet in conincs aensicht spranc.

[23] Als coninc Karel zyn soen Lodewijc so deerlic vermoert sach,
[24] was hi mit groten toerne ontsteken ende spranc op mit groter ver-
[25] bolgentheit ende seide: ‘Ghi edele baroenen, dye mi nu liefheb-

3 *verwoet*: krankzinnig
4 *hiet dat hem elc wapende*: beval dat iedereen zich wapende
14 *Onder des*: Intussen; *al meest*: voor het grootste deel

[26] ben, helpt mi wreken den doot van minen lieven soen, de Rey-
[27] nout soe deerlick vermoert heeft!' Doe sprongen alle de baroenen
[28] op ende wapenden hem haestelic, wel tot XX hondert toe, ende
[29] gingen na Reynout. Doe Reinout ende Adelairt dit sagen, setten
[30] si hem ter vlucht ende ruymden met hem beyden uuter stede ende
[31] reden tot haren vader, daer hi helt met VIII hondert man, wel[31]
[32] voersien van wapen, ende was op een scoon velt. Ende Reinout
[33] riep met luder stemmen: 'Vader, laet ons vlien! Geeft mi tors[33]
[34] Beiaert, want ic heb Lodewijc thoeft afgeslaghen. Het vlien is ons
[35] gheen scande, want coninc Karel is onse coninc.' Ende die grave
[36] Aymijn seyde: 'Dat en sal niet geschien: dye van Nerboen en ple-
[37] gen niet voer te lopen of te vlieen. Huden meer sal ic bliven op dat[37]
[38] velt ende verwachten wat mi opcomen mach ende weren mi te-
[39] gen coninc Karel. Ende ist dat daer yemant vliet, ic salse terstont
[40] doen hangen.' Daer was elc wel voersien van wapen. Reinout sat
[41] op Beyaert, daer hi hem seer wel op vertroest, want hijt seer[41]
[42] bedwongen had. Ende sijn broeders saten op ander orssen, heer-[42]
[43] lijc als de geen die hem wouden weeren ende haer vianden cleyn
[44] ontfangen.

[45] Aldus reden si den coninc tegen, dair hi mit sijn volc quam.
[46] Ende Reinout versach den coninc dair hi quam rijden besiden
[47] den ghenen die den standaert hielt, ende noepte Beiaert met spo-[47]
[48] ren ende stac den coninc met sulker nijt doer den scilt ende hals-
[49] berch dat hi vanden paerde viel. Ende eer hi tswaert trecken
[50] conde, wert hi seer geslaghen. Reinouts broeders reden mede in[50]
[51] de meeste hope ende deden wonder metten swaerde. Nochtans

31 *tot haren vader, daer hi helt*: naar de plaats waar hun vader zich bevond
33 *vlien*: vluchten
37 *voer te lopen*: weg te lopen; *Huden meer*: Nu
41 *daer hi... vertroest*: waar hij alle vertrouwen in had
42 *heerlijc... cleyn ontfangen*: als goede ridders, vast van plan zich te verdedigen en hun vijanden warm te ontvangen
47 *den standaert*: het vaandel; *noepte Beiaert met sporen*: gaf Beyaert de sporen
50 *in de meeste hope*: waar het krijgsgewoel het hevigst was

[52] souden si daer inden aenganc gebleven hebben, en hadde Aymijn,[52]
[53] haer vader, hem niet ontset, die met sijn volck anquam ende
[54] sloech inden meesten hoep ende dede wonder metten swairde.
[55] Dair was over beide siden menich schoen feit van wapen gedaen.
[56] Doe geboet coninc Karel over sijn heren datmen Aymyns volc int
[57] here besluten soude ende omridense, dat also gedaen wert. Als
[58] Aymijn dat sach, seide hi tot sijn volc: 'Hier en mach niemant[58]
[59] vlien, elcs weer hem vromelijc.' Daer vochte Aymijn so seer ende
[60] lange dat hem al sijn volc ofgheslagen was, mer hi en sijn kinder
[61] saten noch op haer paerden. Doe wort Aymijns paert onder hem
[62] doot gesteken, soe dat hi vallen most. Ende Reinout waende dat
[63] sijn broeders gevangen geweest hadden of doot, want hij en
[64] sachse nergent. Doe noepte hi Beiaert met sporen, ende Beyaert
[65] sloech ende beet so, dattet menich man dode diet verbeet ende
[66] doot sloech. Aldus doerbrack Reinout die scaren met crachten,
[67] ende sijn broeders volgeden hem manlic, also dat si voirvlogen.
[68] Ende dat heer volchde hem strengenlic na, also dat de drie broe-[68]
[69] ders haer orssen doot bleven ende mosten gaen te voet. Als dit
[70] Reynout sach, hiet hijse springen op Beyaert. Doe namen si hair
[71] gereyden ende leidense op Beyaert ende spronghen daer op. Doe[71]
[72] setten si die vlucht met Beiaert, also dat hem dat here niet vol-
[73] ghen en mocht noch niemant, hoe cloeck si opgeseten ware.

[74] Als dit de coninc sach, was hi daer droevich om. Noch stont
[75] Aymijn ende vacht te voet ende weerde hem vromelic. Daer was-
[76] ser veel diet jammerden ende hem node souden hebben sien ster-
[77] ven. Doe riep die bisscop Tulpijn ende seide tot Aymijn: 'Geeft u
[78] gevangen.' De grave Aymijn seide: 'Gaerne, heer bisscop, in u ge-[78]
[79] leide, ende ist des conincx wil.' Terstont reet de bisscop totten
[80] coninc ende seide: 'Wil ich den grave Aymijn vangen?' De coninc

52 *inden aenganc... ontset*: bij de aanval omgekomen zijn, als hun vader Aymijn hen niet ontzet had
58 *Hier... vromelijc*: Niemand kan nu vluchten. Verdedig je allemaal dapper
68 *dat heer... na*: het leger achtervolgde hen verbeten
71 *gereyden*: zadels
78 *in u geleide*: als u mij persoonlijk beschermt

[81] seide: ‘Wair hi gevaen, ic dede hem hangen.’ Die bisscop vinc
[82] Aymijn ende hi wert geleit in vaster hoeden. Als dit gedaen was,[82]
[83] bande coninc Karel Aymijns kinder uut al sijn lant ende swoir dat
[84] hi Aymijn soude doen hangen ende vrou Aye doen bernen om dat[84]
[85] si die dracht gedragen had die sijn soen Lodewijc verslegen had.
[86] Coninc Karel hiet Foukijn van Parijs dat hi Aymyn name ende
[87] sloege hem terstont dat hoeft of. Doe seide bisscop Tulpyn: ‘Here
[88] coninc, dat waer grote dorperheit, datmen een gevangen doot[88]
[89] slaen soude. Want doe ic hem, heere coninc, vinc, nam ic hem in
[90] mijn geleye. Daer om, heer coninc, en gedoge icx niet. Eert ge-
[91] schiede, soe soude ic hem helpen met al mijn macht.’ Doe seide
[92] dye stoute Roelant: ‘So soude ic mede.’ Doe sprac Foukijn: ‘Here[92]
[93] coninc, het wair mesdaen soudi hem slaen, want hi gevangen is.
[94] Laet hem verdinghen: hi heeft huden so grote vromicheit gedaen[94]
[95] dattet wonder waer te seggen.’ Doe seide coninc Karel: ‘Ic sal
[96] hem doen hangen ende vrou Aye doen bernen, het cost dat
[97] mach.’ Doe antwoirde Roelant ende seide: ‘Heer coninc, dat
[98] waer u grote lachter ende dair over en souden niemant van u[98]
[99] heren willen staen, dat gi Aymijn soudt hangen ende u suster ber-
[100] nen.’ Doe sprac de coninc mit erren moede: ‘Setstu di teghen mi,
[101] Roelant?’ ‘Neen ic, heer coninc,’ seide Roelant, ‘mer u heren en
[102] soudens niet willen gehengen datmen Aymyn voir haer ogen[102]
[103] soude verdoen ende u suster ontliven. Si souden daer alle liever
[104] om sterven ende tegen u vechten.’ Als Naym dese woerden
[105] verstont, seyde hi totten coninck: ‘Heer coninc, hier is Bartram,
[106] mijn sone, ic heb hem seer lief. Of hy tegen u yet mesdede, soude
[107] ic dat ontgelden? Dat waer ijmmer lachter. Al heeft Reinout de
[108] grave tegen u mesdaen, ghi hebt hem luyden een schoen goet

82 *geleit in vaster hoeden*: onder zware bewaking geplaatst
84 *bernen... gedragen had die*: verbranden omdat zij de moeder was van hem die
88 *dorperheit*: schande
92 *So soude ic mede*: Ik ook
94 *Laet hem verdinghen*: Sta hem toe zich vrij te kopen
98 *dair over... staen*: daaraan zou niemand van uw heren willen meewerken
102 *gehengen*: toestaan

[109] gegeven dat si tot haer live gehadt souden hebben, dat si verboert[109]
[110] hebben. Wat wildi dan vader ende moeder wijten?' Die coninc
[111] seide tot Naym: 'Wil Aymijn sijn kinderen versweren ende mi[111]
[112] gevangen leveren, ic sal hem quijt laten.' Doe riet Tulpijn, de bis-
[113] scop, Aymijn dat hijt doen soude. Doe swoer Aymijn ende zijn
[114] wijf hoer vier kinderen doot, al daden sijt node. Si swoerent op[114]
[115] Sinte Dyonijs hoeft, dair menich man bi stont, waert in haer
[116] macht, dat si haer kinderen leveren souden den coninc, sijn wil
[117] mede te doen. Ende hier omme so liet hem die coninc quijt. Doe
[118] riep die mogende coninck Karel de twalef genoten voer hem ende
[119] hietse sweren, waert dat si Aymyns kinder in enich lant vonden
[120] ende konden vangen, dat sise den coninc brengen souden, twelc
[121] si alle swoeren ende beloefden. Hier wil ic swijghen van Aymijn
[122] ende seggen voert van sijn kinder.

109 *tot haer live*: voor het leven
111 *versweren*: afzweren
114 *hoer vier... node*: de dood van hun vier kinderen, al deden ze dat tegen hun zin

Dat negende capittel. Hoe Aymijns kinderen tot Pierlepont quamen ende voeren in Spangen, daer si onthouden waren biden coninc Saforet, die doe heyden was, ende hoe hem Reinout dat hoeft ofsloech om dat hi hem zijn scat onthilt ende vacht met sijn broeders opt conincx volc, dye den doot van haren coninc wreeken wouden.[+]

[1] Als Reinout mit zijn broeders des conincx heer ontruymt waren,
[2] dat si hem niet achterhalen en conden overmits de snelheit van
[3] Volbeyaert diese ontdroech, reden si mit haesten, besprenget
[4] metten bloede, tot dat si int casteel van Pierlepont quamen. Ende
[5] als si daer quamen, vraechde de gene die dair gebleven waren
[6] hoet vergaen was met hem luyden ende waer Aymijn, haer vader,
[7] ende haer moeder waren. Hi seide hij en wist niet of sijn vader
[8] doot was, ‘want doe wi van hem scheiden, stont hi ende vacht te
[9] voet onder menigen vromen ridder die hem seer haten.’ Als si dit
[10] hoerden dye daer in de sale waren, dreven si groten rouwe ende
[11] mesbaer. Binnen desen quam dair een schoon joncfrou die seer
[12] behagelic was nader werlt, ende was een broeders dochter van[12]
[13] Aymijn, ende vrachde dye heren wat si te hove vernomen had-
[14] den. Do seide Reinout: ‘De duvel wouts dat wi daer ye quamen,[14]
[15] want wij hebben coninc Karels soen Lodewijc verslegen.’ Als die
[16] joncfrou dit hoirde, was si seer droevich, ende hads so langer so
[17] meer verdriets dat haren neven so souden bliven verdreven uuten
[18] lande, ende om hair oem Aymijn had si ongemeten rouwe, want
[19] si waenden nemmermeer te sien, ende si batter voer Onse Lieve
[20] Vrouwe dat hi corts thuys mochte comen ende verdingen tegen[20]
[21] coninck Karel.

[22] Die heren ghingen eten ende deden hem te ghemake. Ende als
[23] si gegheten hadden ende die maeltijt gedaen was, begeerden si
[24] dat men hem versaghe van dat gheen datsi behoeftich wesen sou-

\+ *onthouden waren*: in dienst genomen werden
12 *nader werlt*: vergeleken bij anderen
14 *De duvel wouts*: Het was het werk van de duivel
20 *corts*: weldra

[25] den ende baden om een sommier mit goude ende juwelen. Als de[25]
[26] joncfrouwe die meninge van die heren verstaen hadde, geboet si
[27] terstont die dienres dat si volcomen souden dat die heren begeer-[27]
[28] den. Daer wasser terstont diet gaerne deden, ende laeden een
[29] somier met goude ende juwelen ende maecten een pac; daer in
[30] deden si wes de heren van node wesen souden. Ende alst al rede[30]
[31] was, berieden hem de heren werwert si haren wech nemen wou-[31]
[32] den. Doe overdroegen si dat si varen wouden in Spaengen tot[32]
[33] Saforette, diese gairne onthouden soude, want hi van node hulp[33]
[34] te doen hadde. Doe gingen die heren ende saten op haer paerden
[35] ende namen oerlof an alle die inden hove waren. Ende om haer
[36] wech reysen wort groten rou bedreven.

[37] Aldus reden die heren tot si in Spaengen quamen, daer si den
[38] coninc wisten, want haer vader Aymijn hadde biden coninc ont-
[39] houden geweest VII jaer. Ende als de coninc dese broders van
[40] verre sach comen, verkende hijse an haer wapen ende schilde,[40]
[41] seggende tot die bi hem waren: ‘Die daer comen, sijnt Aymijns
[42] kinderen, begeren si bi mi te bliven, ic sal se onthouden: si schi-
[43] nen manlic. Hebben si hair vaders aert, si sullen alle mijn vianden
[44] saen verdreven hebben.’ Doe dede die coninc den valbrug neder-[44]
[45] legghen, ende hier en binnen waren die ridderen van haer paer-
[46] den getreden ende ghingen den coninc te gemoet, dye daer quam
[47] met sinen maghen. Si grueten den coninck mit soeten woerden
[48] ende die coninc hem weder. Die coninc vraechde hem luiden wat
[49] si begheerden. Doe seide Reinout: ‘Heer coninc, ic ende mijn
[50] broeders souden u gaerne dienen ende onthouden hebben bi u.’[50]
[51] Doe seide die coninc: ‘Wildi geloven an onse wet ende goden, als[51] aant.

25 *sommier*: lastdier
27 *dat si volcomen souden dat*: alles te doen wat
30 *alst al rede was*: toen alles klaar was
31 *berieden hem*: overlegden
32 *overdroegen si*: spraken ze af
33 *want hi... hadde*: omdat hij dringend hulp nodig had
40 *verkende hijse... schilde*: herkende hij hen aan het wapenteken op hun schild
44 *saen*: spoedig
50 *souden u gaerne... bi u*: zouden u graag dienen als we bij u mogen blijven
51 *wet... Jupiter*: godsdienst en goden, te weten Mamet, Appollijn en Jupiter; *zie Aantekeningen*

[52] Mamet, Appollijn ende Jupiter?' Reynout sprac: 'Heer coninc,
[53] neen ic niet. Dede ic dat, so wair ic sot. Ic gelove aen God almach-
[54] tich, die hemel ende aerde maecte ende ons verloste mit sinen pre-[54]
[55] ciosen bloede an de galge des cruces, ende houden kersten wet.[55]
[56] Mer wi willen u gaerne dienen om soudy.' Doe seide Saforet: 'Bi[56]
[57] Mamet, ic gons u wel. Op dat gi mi getrouwelic dient, ic en sal u[57]
[58] niet laten gebreken. Gaet op geent casteel dat ghinder staet ende[58]
[59] neemt dair u logijs; dat casteel leen ic u. Ende doet mi u scat: ic
[60] salse bewaren tot uwen besten. Alst u belieft sal icken u weder
[61] geven ende ghi van mi scheyden wilt. Ende wildi bi mi bliven so[61]
[62] lange als ic leve, so hebdi hier onthout ende ic sal u genoech te
[63] doen geven.' Als Reynout dese woerden den coninc hoirde spre-
[64] ken, was hi blijde dattet hem also was gecomen. Si gaven den
[65] coninc haren scat, dat hijt bewaren soude. Reinout ende sijn
[66] broeders reden opten castele, dat starc ende schoen was, ende
[67] vonden daer al wat si behoefden. Dus waren si metten coninc van
[68] Spangen genoemt Saphoret drie jaer ende dienden den coninc
[69] getrowelijc in allen oerloghen, daer si menich feyt van wapen
[70] daden.

[71] Als si den coninc so lange gedient hadden, verginghen haer
[72] cleeder ende gewaden, dat si ghebrec hadden, ende worden niet
[73] geacht noch eer gedaen van tconincx volc. Aldus bad Reinout
[74] den coninc datmen hem sijn goet gave. Hi seide dat hijt doen
[75] soude ende dat hi daer om quame, mer men gaf hem niet. Doe
[76] Reynout dit sach, wert hi toernich ende seide: 'Ic belovet Gode,
[77] en geeft hi onsen scat niet, ic sal hem het selve doen dat ic Lode-
[78] wijck dede.' Doe seide Adelaert: 'Broeder, sloechdi desen coninc
[79] doot, so en wisten wi ons waer onthouden.' Reinout seide: 'Wat[79]

54 *mit sinen preciosen... cruces*: aan het kruishout met zijn kostbaar bloed
55 *houden kersten wet*: ik houd vast aan het christelijk geloof
56 *soudy*: soldij
57 *ic gons u wel*: ik sta jullie dat graag toe; *Op dat*: Als
58 *geent casteel*: dat kasteel
61 *ende ghi*: wanneer je
79 *ons waer onthouden*: waar we een schuilplaats zouden moeten zoeken

[80] ist dan? Wi sijn ongevallige menschen. Al hadden wij gout, het[80]
[81] soude onder onse handen coper worden.'

[82] Reynout riep sinen knaep ende seide tot hem: 'Gaet totten[82]
[83] coninc ende segt hem dat hi ons cleede of gheve ons onsen scat.[83]
[84] Ende doet hijs niet, het sel hem berouwen te laet. Ende verstaet de
[85] woerden wel die de coninc seit.' Die knape was genoemt Winda-
[86] lijn ende dede dat hem sijn meester beval. Ende als die knape voir
[87] den coninc quam, gruete hi hem ende als hi hem gegruet hadde,
[88] seide hi: 'Heer coninc, mijn here doet u seer bidden dat ghijse ver-
[89] cleden wilt of geven haren scat dat si hier gebrocht hebben doe si
[90] eerst quamen.' Die coninc sprac den knape mit toernigen moede
[91] toe ende seide: 'Ganc uut mijn ogen, quaet knecht, ende segt dijn[91]
[92] heren mede, die incomelingen, maken si meer feesten, ic doese[92]
[93] hangen.' Doe seide dye knape: 'Here, dat wair onrecht.' Doe
[94] wencte de coninc sinen drossaet dat hi den knape slaen soude,
[95] ende de drossaet sloech de knape mit eenre vuyst dat hem nose
[96] ende lippen borsten, ende stac hem met een voet dat hi int vier
[97] storte ende toech hem voert dair doir, als dat de knape seer mes-
[98] maect was. Die knape liep wech als hi eerst mocht ende quam
[99] bloende ter noese ende mont voer sijn here. Als Reinout zijn
[100] knecht sach so seer bloeden, wert hi ontsteken met toerne. 'Segt
[101] mi, knape, wije di aldus seer heeft geslagen!' Die knape seide:
[102] 'Den drossaet vanden coninc.' Reinout seide: 'Waer om sloech hi
[103] di?' De knape antwoirde: 'Ic en weets, here.' Reinout vraechde
[104] den knape: 'Segget mi, sloech hi di om dat ghi onse have eyschte?'
[105] 'Ya hi, here. De coninc seide: "Ic en gave u niet weder een hel-[105 aant.]
[106] linc."' 'Ya,' seide Reinout, 'seit hi dat?' 'Ya hi, here, ende seide gi
[107] waert incomelingen ende deet als valsche ridders, want ghi hadt
[108] u here ende neve vermoert, ende wencte sinen drossaet dat hi my

80 *ongevallige*: beklagenswaardige
82 *knaep*: schildknaap
83 *dat hi ons cleede*: dat hij ons kleren geeft
91 *quaet*: nietswaardige
92 *incomelingen*: vreemdelingen; *maken si meer feesten*: als ze nog meer stampij maken
105 *Ic... hellinc*: Ik zou jullie nog geen halling teruggeven; *zie Aantekeningen*

[109] slaen soude, twelc hi dede ende sloech mi metter vuyst voir nose
[110] ende mont ende stiet mi int vier.'

[111] Als Reinout dat hoirde vanden knape, was hi toernich ende
[112] riep sinen broeder Ritsaert ende seide: 'Ic bevele u ende Wridt-
[113] saert Beiaert, dat ghijt leit uuten stalle ende overdect heimelic,
[114] ende wapent u mede. Adelaert, gi moet met mi gaen: wij sullen
[115] ons wapenen ende nemen ons swaerden mede, ende over ons
[116] wapen sullen wi ons mantels slaen ende gaen totten coninck. Ic
[117] segt u serteyn, ontset hi ons onse scat, ic sel hem het selve doen[117]
[118] dat ic dede den coninc Lodewijc ende nemen thoeft voir onse scat[118]
[119] ende voerent mede after lande.' Doe seide Adelaert: 'Dat wair
[120] een quaet pant voir onse scat. Ic naem wel wat beters.' Doe seide
[121] Reynout: 'Ick coelre ijmmer mijn moet over ende mijn toerne.'[121]

[122] Met dese woerden gingen si ten hove ende Ridsairt ende
[123] Wridtsaert maecten Beiaert rede ende hem selven mede. Als Rei-
[124] nout voer den coninc quam daer hi sat met sijn baroenen ende
[125] ridderen, wast over maeltijt; daer sat menich edel man. Reynout
[126] ende sijn broeder vielen over haer knien voer den coninc ende
[127] grueten hem. Die coninc sachse an mer hi en sprack niet. Als Rey-
[128] nout dit sach, seide hi met een hoemoedich gelaet: 'Heer coninc,
[129] het is wel drie jaer leden dat wi u trouwelic gedient hebben in
[130] uwen lasten ende ons lijf doer u geaventuert hebben waert in oer-[130]
[131] loghen te doen was ende hebben menich mensche verslegen om u[131]
[132] te helpen, ende ghi en gaeft ons nye een spore an onse voete. Ende
[133] al had ic gout in mijn hant, het worde coper eert daer uut quame.
[134] Aldus edel here coninc, hebt medeliden met ons.' Hi togede sijn
[135] bloedige armen ende sijn cleder, die geleden waren dat si niet en[135]
[136] dochten. Die coninc sloech thoeft neder ende en woude op de rid-

117 *ontset hi ons onse scat*: houdt hij onze schat voor ons weg
118 *voir*: in plaats van
121 *coelre... mijn toerne*: koel zo in elk geval mijn woede op hem
130 *ons lijf doer u geaventuert*: ons leven voor u gewaagd
131 *te doen*: nodig
135 *geleden waren... dochten*: zo versleten waren dat hij er niets meer aan had

[137] ders niet sien. Ende als Reynout dese woerden geseyt had, liepen
[138] hem die tranen uuten ogen ende versuchte seer. ‘Heer coninc, en
[139] wildi ons niet cleden, gevet ons onse scat weder, dat wi u gegeven
[140] hadden doe wij eerst bi u quamen: wij willen gaern oerlof hebben
[141] ende rumen u lant ende varen daert God gelieft. Ende ic seg u,
[142] heer coninc, en bins niet te vreden dat myn knecht so geslagen is.
[143] Den genen dien sloech, salt noch berouwen.’ Doe seide die
[144] coninc mit erren moede: ‘Bij Mamet, gi maect u clage onmaten
[145] groot. Ic seg u bi onsen goden, al stonde ghij hier ten doemsdaghe[145 aant.]
[146] toe, ic en gave u cleder noch scat.’ Doe seide daer een mercgrave:
[147] ‘Waer om soudemen u scat geven, om dat gi incomelinghen sijt?
[148] Het is noch onlange geleden dat gij lelic mesdaen hebt: ghi sloe-
[149] get u oems kint die u rechte coninc ende here was.’ ‘Aldus, gaet
[150] wech,’ seide de coninc, ‘men gave u niet een mite.’ Doe wert Rei-[150 aant.]
[151] nout toernich ende seide: ‘Gi sult, of die duvel hebs deel.’ Mettien[151]
[152] toech hi sijn swairt, seggende: ‘Gi sult u overdaet becopen.’ Als[152]
[153] de coninc dit sach, riep hi met luider stemmen ghenade ende
[154] seide: ‘Ic sel u cleder ende scat geven tot uwen wille.’ ‘Neen,’
[155] sprac Reinout, ‘gi ontseidet mi doe ic u badt, ende hiet ons inco-
[156] melingen. Ic salt u nu vergelden, of mi en gebreke arm of swairt.’[156]
[157] Reinout sloech de coninc dat hoeft of ende gaft sinen broeder
[158] Adelaert ende seide: ‘Wij moetent aen ons paert binnen ende ne-[158]
[159] ment te pande voer onse scat.’

[160] Doe wert daer inden hove groot gescal (de stat hiet Aquitaen-
[161] gen op die tijt): men sloech die clocken, hem wapende al dat weer[161]
[162] doen mochte om den doot van haren coninc te wreken. Hier en
[163] binnen is Reynout ende zijn broeders gecomen bi Beiaert ende

145 *ten doemsdaghe toe*: tot de dag des oordeels; *zie Aantekeningen*
150 *niet een mite*: nog geen mijt; *zie Aantekeningen*
151 *Gi sult, of die duvel hebs deel*: Dat zult u wél, voor de duivel
152 *overdaet*: wandaad
156 *of mi en gebreke arm of swairt*: of mijn arm of zwaard moet het laten afweten
158 *binnen*: binden
161 *sloech*: luidde; *hem wapende...doen mochte*: iedereen die vechten kon, wapende zich

[164] hebben vier de meeste heren verslagen de inden hove waren.[164]
[165] Ende alle vier de broeders sijn geseten op Beiaert, ende theer heb-
[166] ben si versien dat op hem quam met groten nijt. Ende den her-
[167] toech Ryant, des conincx broeder, was beleder vant heer ende[167]
[168] heeft Reinout versien, daer hi op reet ende Reinout weder op
[169] hem. Ryant badt sijn volc dat si hem crachtelic volchden, want
[170] het heer was groot. Ryant stac op Reynout ende Reinout gaf Bey-
[171] aert den toem ende Reinout stac Ryant doer den scilt ende inden
[172] buyc, dat hi doot ter aerden viel ende tros mede. Doe liet hi Bei-
[173] aert lopen ende seide: ‘Beiaert, wilt mi huden helpen.’ Dat ors
[174] verstont dye woerden wel. Daer wrochten de vier ridders wonder
[175] met haer swaerden ende bi hulp van Beiaert. Dat heer was groot,
[176] also dat de vier heren strengelic bevochten worden, hoe wel dat si
[177] veel volcs versloegen. Doe quam daer een sterc heiden rijden
[178] ende meende Reynout te slaen ende sloech Reinout opten scilt
[179] van goude datter een groot stuc of sprang, dat si hem presen diet
[180] sagen. Ende als hi voer bi Adelaert liden soude, sloech hem Ade-[180]
[181] laert dat hoeft an twe stucken dat hi doot ter aerden viel. Daer
[182] sloegen de ridders alle doot dat hem gemoete oft genaken conde.
[183] Nochtans waren si so seer verladen, en had Volbeyaert gedaen, si[183]
[184] souden dair alle vier gebleven hebben, want Beyaert sloech ende
[185] beet veel volcx doot, so dattet ors was seer te ontsien, want waert
[186] sijn sprongen nam, elc ruymde hem die rumen mocht; niemant en
[187] dorstet genaken. Dus vochten si so lange dat si die scaren doer-
[188] braken, want si waren moede ende mitten bloede seer belopen,[188]
[189] ende Beiairt was tot menige stede gewont. Aldus reden si soe[189]
[190] verre dat si sonder sorge waren vanden heren, ende verbonden
[191] haer wonden. Ende binnen desen vervolgede hem luden theer, so
[192] dat si bi hem waren. Doe seide Reinout: ‘Wi moeten noch weder

164 *vier de meeste heren*: vier van de aanzienlijkste heren
167 *beleder*: aanvoerder
180 *voer bi Adelaert liden*: Adelaert passeren
183 *en had Volbeyaert... gebleven hebben*: dat ze daar alle vier gesneuveld zouden zijn, als Ros Beyaert er niet was geweest
188 *mitten bloede seer belopen*: zaten onder het bloed
189 *stede*: plaats

[193] striden.' Doe seide Adelaert: 'Stont den raet an mi ende ic tors[193]
[194] had in mine gewout, ic en vocht niet, broeder, want ic vloge liever[194]
[195] uuter noot dan ic dus doot bliven soude.' Doe seide Reynout:
[196] 'Broeder, dat en mach niet wesen.' Mit dien reden si mit Beyert
[197] int heer ende vochten so lange datmen wel een mile gegaen soude
[198] hebben, ende maecten ontalijke veel doden. Doe werden si moe-
[199] de ende theer en scheen niet te minderen. Doe braken si mit cracht
[200] de scaren ende ontreden theer, want haer scilden waren al stuc-[200]
[201] ken ende haer helmen doerslegen ende waren seer gewont ende
[202] Beyert mede.

[203] Doen seide Adelaert: 'Nu en weet ic niet werwert wi tiden[203]
[204] mogen dair wi onthout souden hebben.' 'So en weet ic mede,'
[205] seide Reinout. Doe sprac Wridsaert ende seide: 'Het is een vreemt
[206] dinc dat ons de werlt te cleyn is.' Doe seide Ridtsaert: 'Ic weet ons
[207] onthout.' Reinout vragede: 'Waer ist?' 'Totten coninc Yewijn,
[208] want dye coninc Saforet sloech zijn vader ende beide zijn broe-
[209] ders ende destrueerde drie castelen.' Doe seide Wridsaert: 'Ist[209]
[210] also, so sullen wij hem wesen welecoem ende ons gaern onthou-[210]
[211] den.' Doe seide Reynout: 'Laet ons dair varen,' ende si namen
[212] haren vaert ende reden dat si binnen III dagen quamen in
[213] Yewijns lant ende versagen dat casteel daer Yewijn ende sijn
[214] baroenen op waren. Het was een scoon starc casteel ende lach
[215] neven een roetse. Doe seide Wridsaert: 'Wij mogen nu wel sonder[215]
[216] sorge wesen, want ginder staet Yewijns burch.' Doen sprac Ade-
[217] laert de ridder: 'Laet ons rusten, want wi sijn moede.' Daer tra-
[218] den si vanden paerde ende gingen sitten int gras ende verbonden
[219] elc anders wonden. Dat gedaen wesende, leiden si haer hoefden
[220] in haer schilden ende sliepen een weinich.

193 *Stont den raet... gewout*: Als het aan mij zou liggen en ik met het paard kon doen wat ik wilde
194 *vloge liever*: zou liever vluchten
200 *ontreden*: ontsnapten ze aan
203 *werwert wi tiden mogen*: waar we naartoe kunnen
209 *destrueerde*: verwoestte
210 *ons gaern onthouden*: zal hij ons graag gastvrijheid verlenen
215 *neven*: in de buurt van

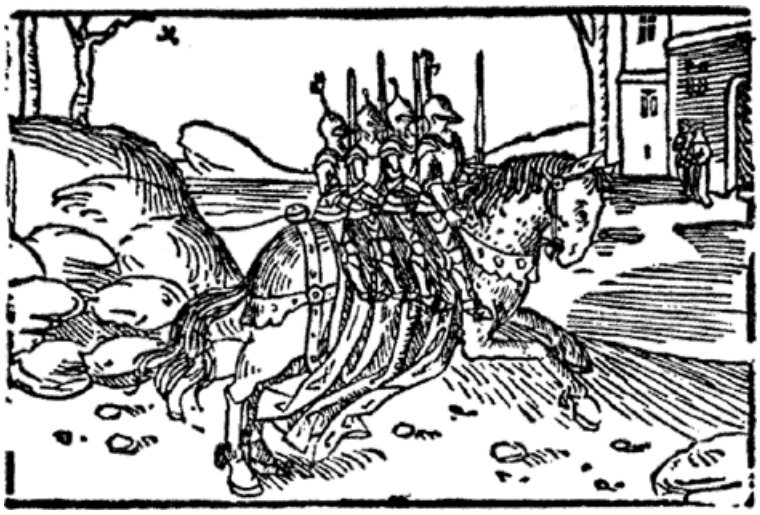

Dat X capittel. Hoe Reinout ende sijn broeders opstonden, als si een weinich geslapen hadden, reden si tot coninc Yewyn ende gavem thoeft van coninc Saforet. Ende hoe hise onthielt ende Reinout zijn dochter gaf ende een roetse dair hi hem op onthielt tegen coninc Karel van Vrancrijck.[+]

[1] Als dese vier ridderen geslapen hadden, saten si op Beiaert ende
[2] reden mit haesten haerre vaert, ende bonden thoeft van Saforette
[3] an een staec ende stakent omhoge boven haer bannieren, ende de
[4] croen was dair boven op gebonden, ende reden tot dat si quamen
[5] voer Yewijns burch. Die coninc stont tot dier tijt opter tinnen
[6] ende seide: ‘Ic sie vreemtheit: ginder comen vier ridders schoon
[7] ende behagelic ende hebben maer één ors bescreden. Het is dat
[8] grootste ors dat ic ye sach.’ Doe liepen neder die ridders ende
[9] joncfrouwen om dat paert te sien daer die heren op saten. Die
[10] coninck ghinc selve met sijn baroenen om de ridders te sien, ende
[11] als hise sach, was hij blide.

[12] Als die broeders den coninc sagen, vielen si hem te voet ende
[13] grueten hem minlijc. Ende als si dat gedaen hadden, so toechden[13]
[14] si den coninc thoeft daer die croen op stont ende seiden: ‘Heer
[15] coninc, hier is thoeft van uwen viant, den coninck Saforette.
[16] Ende gheliefdet u, wi willen u dienen mit al onser macht ende hel-
[17] pen u wes wi vermoegen.’ Doe nam die coninc dat hooft ende
[18] seyde: ‘Gi heren, gi sijt mi welcoem ende ick sal u herberghe[18]
[19] geven ende dair toe broot ende wijn.’ Reinout seide: ‘Dat loen u
[20] God. Wi willen volcomen wes gi ons hiet.’ Doe seide de coninc:[20]
[21] ‘Ic wist gaerne hoe ghi hiet.’ Reinout seide: ‘Dat willen wi gaerne
[22] doen ende segghen hoe wij hieten ende wie onse vader is. Onse
[23] vader hiet Aymijn ende mijn outste broeder Ridsaert, de ander[23]
[24] Adelaert, die derde Wridsaert ende ic hiet Reinout.’ Als dit die
[25] coninc hoerde, ontfinc hise met bliscap oft sijn kinderen hadden

\+ *hoe hise onthielt*: hoe hij hun asiel verleende
13 *toechden*: toonden
18 *herberghe*: onderdak
20 *willen... hiet*: zullen alles doen wat u van ons vraagt
23 *ander*: tweede

[26] geweest ende dedese heerlick verdeden ende dede hem een mees-[26]
[27] ter hebben diese ghenas van haer wonden. Aldus dedese de co-
[28] ninc veel ghemacs, dat si in seven weeken genasen van haer won-
[29] den ende Beiaert mede. Hi dede hem nieuwe scilden maken ende
[30] haer hernas versien ende schoon maken ende convertueren over[30]
[31] haer paert.

[32] Als dit gedaen was, gereide hem die coninck om te stride te
[33] trecken. Ende hadde groot volc vergadert bi hem om te wreeken
[34] dat hem die coninc Saforette misdaen hadde. Als die coninc mit
[35] sijn volcke rede was, deden de broeders Beiaert sadelen ende
[36] overdecken mit een coffertuer ende saten dair op mit groter hoe-[36]
[37] moedicheit. Dus reet de coninc Yewijn in Saforetten lant ende
[38] sloegen al doot dat si vonden ende destrueerden veel sloeten ende
[39] steden ende dodent al, sonder wijf ende kinder. Dus lach coninc
[40] Yewijn in Saforetten lant bi drie jaer ende dede castelen ende slo-[40]
[41] ten maken daert hem geliefde om dat lant te houden. Wat strijde[41]
[42] dat Yewijn vacht, hi had altoes victorie, daer hem God ende de
[43] IIII ridders toe hulpen, also dat Yewijn sijn vianden verwan ende
[44] ontsien wert van sinen vianden overmits de vier ridders, want si[44]
[45] vroem ende cloec waren. Aldus dienden si Yewijn getrouwelic bi
[46] vier jaren ende Yewijn dede die broeders grote eer ende gaf hem
[47] scone ghiften van cierheit ende yuwelen.[47]

[48] Doe coninc Karel verhoerde dat Reynout met sijn broeders
[49] onthouden waren biden coninc Yewyn, so sende coninc Karel
[50] een bode met een brief an coninc Yewijn, inhoudende oft coninc
[51] Yewijn te lieve ende om grote vrienscap van coninc Karel hem[51]
[52] senden woude de vier broeders die sinen soen Lodewijc so jam-
[53] merlic vermoirt hadden. Hi badts hem sere ende wouts hem dan-[53]

26 *dedese heerlick vercleden*: liet hij hun kostbare kleren geven; *meester*: arts
30 *haer hernas versien*: hun wapenrusting repareren; *convertueren*: dekkleden
36 *coffertuer*: dekkleed; *hoemoedicheit*: trots
40 *bi*: ongeveer
41 *houden*: verdedigen
44 *ontsien*: gevreesd
47 *yuwelen*: kostbaarheden
51 *te lieve ende... Karel*: om koning Karel een plezier te doen en uit vriendschap voor hem
53 *wouts hem dancken*: zou hem ervoor belonen

[54] cken. Die bode haeste hem dat hi quam in Yewijns lant ende ver-
[55] nam wair die coninc was, dair hi toech. Ende als hi den coninc
[56] sach, gruete hi hem ende seide dat hi quame vanden coninc van
[57] Vrancrijc, de hem den brief sende ende om een antwoirt weder-
[58] om te hebben. Als die coninc den brief in de hant had, brac hien[58] aant.
[59] op ende lassen, watter in gescreven stont.

[60] Als Yewijn den brief ghelesen had ende dat inhouden daer of
[61] verstaen, was hi droevich ende dede de baroenen heimelic bi hem
[62] comen, dats die broeders niet en wisten, ende seide tot hem: ‘Ghi
[63] heren ende baroenen, coninc Karel van Vrancrijc heeft een brief
[64] an mi gesent, de inhout dat ic hem senden soude de IIII broeders.
[65] Ende sende icse hem niet, so sal hi mijn viant worden. Raet mi
[66] hier in, gi heren, wat mi best hier in gedaen is ende mijn eere
[67] mede bewaert. Want doer die broeders heb ic mijn vianden ver-
[68] wonnen ende ben seer ontsien in heidenis. Ic en wil geen verrader
[69] wesen.’ Doe seide de hertoech van Ribemont toten coninc: ‘Heer
[70] coninc, ick heb weleer gehoert dat si coninc Karel grote lachter
[71] deden ende sloegen sinen soen Lodewijc doot, dat ick rade u dat
[72] ghise hem levert, behouden haer lijf. Ende ist dat gi des niet en[72]
[73] doet, soe sal u verdriet naken, want coninc Karel sel comen in u
[74] lant ende vernielent. Ende can hi u dan crigen, hi sal u doen han-
[75] gen.’ Heer Hughe van Avernaes sprac met toernigen moet als hi
[76] desen raet had horen geven: ‘Vermaledijt si de raet,’ ende seide:
[77] ‘Heer coninc, geefdi so op de ridders, men sal u over dusent jaer[77]
[78] verrader hieten ende het wair oec dorperliken gedaen, want si u
[79] trouwelic gedient hebben ende menigen heiden verslegen ende u
[80] naem in heidenis doen ontsien. U vaendrager is Adelaert, ende
[81] Ridsaert is een vroem ridder. Soudise dus overgeven ende verra-
[82] den, men soude u min achten dan een dwaes.’ Doe seide Ysoreit
[83] de hertoge: ‘Heer Huge heeft waer geseit.’ Doe sprac een coen
[84] ridder ende hiet Reinier: ‘Ic segt u, heer coninc, inder waerheit,

58 *brac hien op*: maakte hij die open; *zie Aantekeningen*
72 *behouden haer lijf*: met behoud van hun leven
77 *over*: langer dan

[85] verloerdi dese vier ridders, gi waert onteert. Ende ist dat ghijse
[86] mit verradenis opgeeft, si sijn van soe hoghe magen als dat si u
[87] jagen souden uuten lande. Quaemdi in Poelgen of Calaberen,[87]
[88] Cecilien, Griecken of Hongerien, in Engelant, Normandien of
[89] Vrancrijc, u stonde te lijden swaer verdriet, want si hebben in alle
[90] dese landen veel edele magen. Mer wildi u selven quiten ende u[90]
[91] eer bewaren tegen hair vrienden, dordise niet onthouden om Ka-[91]
[92] rels wil, so laetse varen in een ander lant, daer si Karel nyet en
[93] onsien.' Als heer Lambert desen raet hoerde, seide hi mit scem-
[94] pige woerden: 'Heer coninc, dat is goeden raet die u gegeven
[95] wort! Mer ic seg u certeijn, wedersegdise den coninc, gi sult varen[95]
[96] als dander die tegen coninc Karel strijt maecten ende met scan-
[97] den verwonnen worden.' Als Ysoreit here Lambert dese woerden
[98] hoerde spreken, wert hi toernich ende sloech heer Lambert met
[99] een vuyst inden hals dat hij doot ter aerden viel voer zyn voeten.
[100] Als de ander heren dit sagen, waren sijs blide. Doe seyde heer
[101] Huge: 'Vrient, en spreket niet meer als een dwaes. Gi riet onsen
[102] coninc grote scande ende seit dat hem coninc Karel hangen soude[102 aant.]
[103] met Reinout. Men mach hangen die men wil, mer gi hebt u[103]
[104] doemsdach. Heer coninc, die u desen raet gaf, en gaf seker om u
[105] lijf niet een mite. Ick segt u voerwaer, geen coninc en mach verra-
[106] der wesen. Dat gi dese broders sende den coninc ende hise tleven
[107] naem, dat waer scandelic, heer coninc. Doet minen raet: laetse
[108] varen in een ander lant, daer si hem weten te onthouden voir
[109] coninc Karel, so doedi wijsselic.' De coninc docht desen raet goet
[110] ende seide dat hijt doen woude, want hem jammerde seer Rei-
[111] nout ende sine broeders dat si van hem sceiden souden, om goede
[112] diensten die si hem ghedaen hadden, mer coninc Karels toern
[113] ontsach hi sere. Doe seyde heer Huge Avernaes toten coninc:

87 *Poelgen*: Apulië
90 *wildi u selven quiten*: wilt u zich van uw plicht kwijten
91 *dordise*: durft u hen
95 *Mer... als dander*: Maar ik verzeker u dit: als u weigert hen aan de koning uit te leveren, zal het u vergaan als alle anderen
102 *ende seit... met Reinout*: *zie Aantekeningen*
103 *gi hebt u doemsdach*: jij bent er in elk geval geweest

[114] ‘Heer coninc, ick seg u inder waerheit, geen goet man en hoert te
[115] horen na den raet van Ancel ende Lambert, II neven: si sijn beyde[115]
[116] van den geslachte de nie goet en deden. Heer coninc, wildy
[117] behouden u eer, gi sult Reinout u dochter Clarisse geven, ende
[118] geeft hem dye roetse op die Gronde. Daer sal hi doen maken een[118]
[119] vasten burch. Ic seg u voirwair, mach Reinout bi u dochter kinder
[120] werven, hi is van so hogen geslacht, hi sal u de oerlogen tegen
[121] coninc Karel wel helpen dragen. So moechdi rustelic leven ende
[122] sonder sorch.’ Als de coninc desen raet hoirde, was hi blide, want
[123] dien raet docht hem goet, ende seide: ‘Mochtet also comen dat
[124] Reinout ende zijn broeders mit mi bleven int lant, soe waer ic
[125] blide.’

[126] Die coninc ontboet Reinout ende zijn broeders dat si tot hem
[127] quamen, twelc die broeders terstont deden. Ende als si biden
[128] coninc quamen, grueten si hem ende als si hem gegruet hadden,
[129] seide Reinout: ‘Heer coninc, wat belieft u van mi?’ De coninc
[130] seide tot Reinout: ‘Hier heeft gesent coninc Karel van Vrancrijc
[131] enen bode met enen brief de inhout dat ic doer zijn beliefte u ende
[132] uwe broeders gevangen woude senden in Vrancrijc. Des en wil ic
[133] niet doen, ic en wil geen verrader wesen. Mer sijn toern en derf ic
[134] niet verwachten. Reinout, wildi mit u broeders varen in Poelgen,
[135] Calaberen of over de Suytzee, ic en sal u nemmermeer begeven[135]
[136] met scatte noch met goede. Doet dat, so doedi als de wijse. Segt u
[137] meninge wat gi doen wilt.’ Reinout antwoerde: ‘Heer coninc, het
[138] staet ons te hants tot sorgen, want tegen coninc Karel en mogen
[139] wi niet striden, hier in tlant noch over zee. Mer heer coninc, wildi
[140] mi de roetse geven die daer staet inden Gronde, ic sal daer een
[141] casteel op doen maken, dat ic coninc Karel nyet een mite ontsien[141]
[142] en sel.’ Doe seide coninc Yewijn: ‘Reinout, gave ic u de roetse, gi
[143] dwoncter al mijn lant mede ende oec Gascoengen.’ Doe seide

115 *si sijn beyde... deden*: *zie Nawoord* 2.2
118 *op die Gronde*: aan de Gironde
135 *Suytzee*: Middellandse Zee; *begeven*: in de steek laten
141 *coninc Karel... en sel*: helemaal niet bang hoef te zijn voor koning Karel

[144] Reinout: ‘Here coninc, ic en soude niet, des wil ic u geven mijn[144]
[145] sekerheit. Ende waerder yemant de u misdoen woude, ic soudet[145]
[146] op hem wreken, alsoe dat hi met vreden niet en soude mogen sla-
[147] pen op sijn bedde noch eten of opstaen. Wildi mi de roetse geven,
[148] ic ende mijne broeders sullen u al ons leven dienen gelijc of ghi
[149] onse vader waert.’ De coninc antwoerde: ‘Ic sal mi dair op bera-
[150] den.’

[151] Doe ginc de coninc tot zijn baroenen ende seyde: ‘Ghi heren,
[152] hier is Reinout ende heeft mi gebeden om die roetse in de Gronde.
[153] Of icse hem geven wil, hi sal dair op doen maken een castele so[153]
[154] starc dat hi hem daer op onthouden sal tegen coninc Karel ende
[155] sine magen ende nyet onsien Karels macht. Ende ic heb u wel ge-
[156] seit wat brief dat coninc Karel an mi gesonden hevet. Nu raet mij,
[157] gi heren, wat best gedaen is ende ick mijn eer beware.’ Ysoreit
[158] antwoerde: ‘Heer coninc, ghi sult Reynout die roetse geven voer
[159] ons allen ende Clarissen, u dochter, mede. So salmen u ontsien in
[160] veel plaetsen waerment verneemt.’ Doe seide Anceel: ‘So wildi
[161] onsen coninc setten tegen coninc Karel. Als hi dit verneemt, sal hi
[162] comen ende verderven al conincs lant ende vangen hem ende Rei-
[163] nout met sijn broeders ende doense hangen. Dit waer ijmmer
[164] scande datmen onsen coninc, die so edel ende machtich is, in zyn
[165] lant hangen soude, ende Reinout met sijn broeders.’ Dese woer-
[166] den van Ancel vertorende seer Avernas, ende sloech Anceel met
[167] een vuyst in zijn hals dat hy ter aerden storte ende doot bleef.
[168] ‘Dair is dijn loen van dijn goeden raet!’ Als die coninc dit sach,
[169] seide hi: ‘Ghi heren, laet dit wesen. Ic sal Reinout mijn dochter
[170] geven ende de roetse inden Gronde. So sal hi mi helpen waer ict te
[171] doen heb, ende sine broeders mede, gelijc of ic hair vader wair.’

[172] Doe riep de coninc Reinout ende seide tot hem: ‘Reinout edel
[173] grave, wildi ende alle uwe broeders mi getrou wesen, ic sal u de
[174] roetse inden Gronde geven, ende mijn dochter, de scoon bloem,
[175] tot enen wive, ende dair toe de helft van minen goede; so moechdi

144 *ic en soude niet,... sekerheit*: dat zou ik niet doen, op mijn erewoord
145 *waerder yemant*: als er iemand was
153 *Of*: Als

[176] u casteel laten tymmeren so starc dat gi u dair op onthouden
[177] moecht tegen dye macht van coninc Karel, want hi en mach u niet
[178] deren, al lage hijer voer hondert jaer.' Doe seide Reinout: 'Heer
[179] coninc, danc hebt. U dochter neme ic gaerne ende die roetse
[180] mede.' Aldus gaf coninc Yewijn sijn dochter Reinout tot enen
[181] wive ende deedse hem trouwen. Mer vanden feest vander bruloft
[182] wil ic swigen om de lancheit wil. Als de feest vander bruloft over
[183] was, ontboet Reynout al die tijmmerluden ende metselaers de hi
[184] conde crigen in alle die landen daer omtrent om sijn casteel te
[185] maken, also dat hi vergaderde dusent tijmmermans ende VII
[186] hondert metselaers. Ende ter stont dede Reinout dat casteel
[187] beginnen ende met haesten opmaken, dic van muren ende seer[187]
[188] hoge (om dat casteel ghingen twe muren), alsoe dat dit casteel in
[189] corter tijt volmaect was. Doe dede Reinout ontbieden doert lant,[189]
[190] wie totter roetsen woude comen woenen, Reynout soude hem
[191] husinge geven ende daer toe vry houden al haer leven. Als dit de[191]
[192] luden verhoerden, quammer veel volcs, also dat Reinout in cor-
[193] ter tijt vergadert had bi hem XV hondert man. Sommighe warent
[194] ambochtsluden, sommige wonnen wyngaerden, sommich boem-
[195] gaert enten sommich die coren wonnen ende lant eerden.[195]

[196] Reinout ontboet coninc Yewijn, zijn wijfs vader, dat hi tot hem
[197] quame. Als Yewijn de boetscap quam, voer hi derwert met zijn
[198] heren. Als die coninc op de roetse quam, seide hi tot Reinout: 'Gi
[199] hebt een scoen ende starc castele gemaect ende wel versien oft[199]
[200] noot dede. Segt, Reinout, hoe is sinen name?' Reinout antwoirde
[201] den coninc: 'Het is op een roetse gestaen de marbrijn is. Daer om[201] aant.
[202] is sijn rechte naem Montalbaen.' Doe seide die coninc: 'Reinout,[202]
[203] gi hebt hem een goede ende gherechte name gegeven.' Hier mede
[204] scheide Yewijn van Reynout.

187 *opmaken*: afbouwen
189 *volmaect*: voltooid
191 *daer toe vry houden*: bovendien bescherming bieden
195 *lant eerden*: akkers beploegden
199 *oft noot dede*: voor noodsituaties
201 *marbrijn*: van marmer
202 *is sijn... Montalbaen*: heet het Montalbaen; dat is een toepasselijke naam; *zie Aantekeningen*

Dat XI capittel. Hoe coninc Karel sach dat nieuwe casteel dat gemaect was op de roetse in Yewijns lant als hy Sinte Jacobs reisde, ende dede vragen wiet hoerde. Ende hoe hi Roelant tot Reinout sende ende hoe hi dat casteel beleide.[+aant.]

[1] Het geboirde dat coninc Karel reysen soude tot Sinte Jacobs,
[2] ende Roelant was bi hem. Ende als si waren gecomen in Yewijns
[3] lant, wort coninc Karel den casteel siende ende sach dattet scoen,
[4] hoge ende sterc was ende onwinlic, ende seide tot Roelant: ‘Siet
[5] dat casteel, neve! Wie macht in so corte stont hebben doen tijm-
[6] meren? Ende in al Gascoengen staet geen casteel so starck noch
[7] so scone.’ Roelant seide totten coninc: ‘Wiet gemaect heeft, is mi
[8] onkondich. Mer ic seg u voerwaer, het is stare ende onwinlic,
[9] want het is seer hoge van muren ende toernen ende wel gemaect[9]
[10] ter were, ende heeft menich merc gouts gecost. Het is ijmmer een[10,aant.]
[11] machtich ende rijc man diet heeft doen tymmeren.’ Hier mede
[12] lieten coninc Karel ende Roelant haer woerden ende lieten hem
[13] over een water setten. Doe quamen si int lant dat Yewijn Reinout
[14] mit sijn dochter ghegeven had. Ende als si over waren, hiet
[15] coninc Karel Roelant dat hi daer in tlant vragen soude wie dat
[16] scone casteel had doen timmeren in so corter tijt.

[17] Roelant ghinc dair hi een ackerman vernam bi sinen ploch.
[18] Roelant reet daer toe ende vragede hem wye dat casteel had doen
[19] tymmeren ende wiet behoerde ende bewoende. Die ackerman,
[20] horende die woerden van Roelant, hi antwoerde hem ende seide:
[21] ‘So als ic hore vanden luden, so heeftet een grave doen tymmeren
[22] die hem daer op onthouden wil teghen sine vianden. Want so
[23] men mi seide, heeft hi grote oerloge ende twiste tegen den coninc
[24] van Vrancrijc ende is uut sinen lande verdreven.’ Doe seide Roe-
[25] lant: ‘Vrient, hoe hiet de grave?’ De ackerman seide: ‘Reinout.

\+ *Sinte Jacobs*: naar Santiago de Compostela; *zie Aantekeningen; wiet hoerde*: van wie het was; *beleide*: belegerde
9 *wel gemaect ter were*: zeer geschikt om zich erop te verschansen
10 *merc*: mark; *zie Aantekeningen; ijmmer*: in elk geval

[26] Ende heeft drye broeders, scone jongelingen. Ende het casteel
[27] hiet Montalbaen, ende oec heeft hi getimmert een scoon stede.'

[28] Als Roelant van die ackerman die waerheit wist vanden cas-
[29] tele, keerde hi weder tot Karel den coninc ende seide: 'Dit casteel
[30] heeft doen tijmmeren Reinout met sijn broeders ende hiet Mon-
[31] talbaen, ende hebben ghesticht een scoon stede.' Als de coninc dit
[32] hoerde, wert hij toirnich ende seide tot Roelant: 'Gaet ende segt
[33] Reinout myn neve dat hi mi opgeve tcasteel Montalbaen ende de[33]
[34] stede, ende geve hem mi ghevangen met sinen broeders ende al
[35] sine poertiers ende ondersaten, mijn wille mede te doen; ic salse[35]
[36] voeren in Vrancrijc. So mach hi vrede hebben ende tegen mi ver-
[37] soenen van sijn misdaet. Ende en wil hi dit niet doen, so sel hem[37]
[38] evel geschien, want ic sal mit macht comen in sijn lant ende ver-
[39] derven ende verbernen al datter is, ende doen hem ende sijn broe-
[40] ders hangen ende al doen sterven wat ic daer vinde.'

[41] Als Roelant des conincs wil verstaen had, ginc hi tot Montal-
[42] baen, ende als hi inder sale quam, gruete hi Reinout mit al sijn
[43] huysgesin minlic ende sine broeders. Als hi dat gedaen had, seide[43]
[44] hi tot Reynout: 'Mi heeft an u gesent coninc Karel van Vrancrijc,
[45] als dat gi ende uwe broeders ende al u ondersaten coemt gevan-
[46] gen op sijn geleide ende tot sinen wille, ende geven hem Montal-[46]
[47] baen ende u stede, ende vallen hem te voet met u baroenen ende
[48] begeren genade; hi salse u doen.' Als Reynout de boetscap ende
[49] coninc Karels meninge verstaen had, seide hi tot Roelant: 'Ic seg
[50] u, Roelant, ic en gave den coninc minen here den snootsten man[50]
[51] niet te soen die in al mijn lant is. Coninc Karel lage mi liever VII
[52] jaer hier int lant met sijn macht. Ic en gever niet een pluym om.'[52]
[53] Als Roelant dit hoerde van Reynout, seide hi: 'Wildi u tegen

33 *opgeve*: overlevert
35 *poertiers*: poortwachters
37 *so sel hem evel geschien*: dan staat hem wat te wachten
43 *huysgesin*: dienaren
46 *op sijn geleide*: onder zijn persoonlijke bescherming
50 *en gave... die in al mijn lant is*: zou de koning, mijn heer, nog niet de minste man uit mijn land uitleveren als prijs voor een verzoening
52 *niet een pluym*: geen snars

[54] coninc Karel setten? Ghi sloecht ymmer sijn soen Lodewijc!' Doe
[55] seide Reinout: 'Ic en vrager niet na, want die grote overdaet de mi[55]
[56] die coninc ontboet, en can ic niet vergeten, het vergae mi alst
[57] mach. Mer wil mi de coninc tegen hem laten versoenen, ic wil
[58] hem Montalbaen gaern opgeven ende mijn lant van hem te leen
[59] ontfaen ende onderdanich wesen ende dienen hem al mijn leven.
[60] Roelant neve, wilt hem dit seggen dat ic dit doen wil, dat hi sijn
[61] dreygen wil laten.' Roelant seide: 'Reynout, doet wel ende gaet in[61]
[62] handen.' Doe seide Reinout: 'Dat en doe ic niet. Ic kenne den
[63] coninc alte wel ende weet dat hi mi seer haet. Hadde hi mi in sijn
[64] vangenis, hi dede mi hangen. Mer ic bid u, Roelant, doet mijn
[65] boetscap anden coninc.'

[66] Met dese woerden keerde Roelant weder tot den coninc ende
[67] heeft hem geseit Reinouts meninge wat hi doen woude. Ende als
[68] de coninc dat verstont, was hi verstoert ende sende coninc Yewijn
[69] enen scarpen brief, als dat hi toernich op hem was om dat hi sijn[69]
[70] dootvianden in sijn landen onthielde ende hem gegeven burch
[71] ende lant ende grote eere gedaen, daer hi seer toernich om was.

[72] Coninc Karel haeste hem te reisen tot Sinte Jacobs ende keerde
[73] weder in Vrancrijc. Ende als hi in Vrancrijc gecomen was, verga-
[74] derde hi groot volc ende geboet herevaert ende toech terstont in[74]
[75] Reinouts lant met al zijn volc ende beleide Montalbaen seer
[76] starckelic. Ende als Reinout vernam dat de coninc quam om te
[77] beleggen Montalbaen, ontboet hi alle sine vrienden, de alle qua-
[78] men om hem te helpen. Dus lach de coninc in Reinouts lant ende
[79] verbrande ende verderfde al dat hij mochte. Mer hi leet grote
[80] scade van volc die hi verloes, also dat Reinout Montalbaen heer-
[81] lijc hielt tegen den coninc ende sijn volc een heel jaer. Ende als
[82] coninc Karel een jaer voer Montalbaen ghelegen hadde, verdroe-

55 *Ic en vrager... ontboet*: Dat zal mij een zorg zijn. De schandelijke manier waarop de koning mij behandeld heeft
61 *doet wel ende gaet in handen*: wees verstandig en geef je over
69 *enen scarpen brief*: een brief in scherpe bewoordingen
74 *geboet herevaert*: riep hij op tot een krijgstocht

[83] tet hem, want hi sach wel hy en mocht niet winnen. Aldus gaf hi
[84] zijn heren oerlof thuys te varen, ende hi voir selver in Vrancrijc.
[85] Aldus brac Karel zijn heer op voer Montelbaen luttel tot sijnder
[86] eren. Hier wil ick swigen van Karel ende seggen van Reynouts
[87] aventuren.

Dat XII capittel. Hoe Reinout met zyn broeders voeren om hair moeder te besien als pelgrims ende quamen te Pierlepont, ende hoese die vader vangen woude ende brengense in Vrancrijc, ende hoe Pierlepont vanden coninc belegen was ende Reinouts drie broeders ghevangen waren. Ende de coninc woudese doen hangen, mer Reinout ontquam. Ende hoe de broeders verlost worden met hulpe van Maeldegijs, haer oem.

[1] Om te achtervolgen onse materie, so geboerdet dat Reinout tot
[2] hem riep sinen broeder Adelairt, hem seggende: 'Lieve broeder, gi[2]
[3] sijt daer al mijn raet ende troest an staet; ic bid u, helpt mi raden.[3]
[4] Het is geleden VII jaer dat wi ons moeder nie en sagen noch daer
[5] af gehoert. Myn herte is mi hier om so swaer, ic moetse sien ende
[6] spreken of ic sterf van rou.' Doe seide Adelaert: 'Wat hebdi vo-
[7] ren, broeder? Gi weet wel dat onse vader ende moeder onse doot
[8] gesworen hebben. Comen wi dair, wi zijn verloren.' Doe seide
[9] Reinout: 'Broeder, dien eet en achte ic niet, want de ouders heb-[9]
[10] ben natuirlic den kinderen te lief. Daer om, het gae alst mach, ic
[11] moet myn moeder sien.' Ende Reynout seide tot sijn drie broe-
[12] ders: 'Ic weet ons goeden raet: wi sullen gaen int bosch van Bor-[12]
[13] deeus ende verwachten dair den pelgrimmen ende bidden hem
[14] dat si haer cleder geven voer die onse, ende gaen so onbekent
[15] doer tlant tot onse moeder.' Desen raet docht de broeders goet,
[16] ende sceiden so uuten castele dattet luttel waren diet wisten, ende[16]
[17] si wachteden int bosch pelgrims.

[18] Als si een wile inden bosch geweest hadden, quamen dair vier[18]
[19] pelgrims de vanden Heiligen Lande quamen. Ende waren uut[aant.]
[20] Vrancrijc ende kenden Reinout wel. Ende si hadden palmen in[20]
[21] hair handen. Ende als de pelgrims bi de broeders quamen, ghin-

2 *gi sijt daer... an staet*: bij jou zoek ik raad en hulp
3 *helpt mi raden*: geef me raad
9 *hebben natuirlic... te lief*: houden van nature erg veel van hun kinderen
12 *Bordeeus*: Bordeaux
16 *dattet luttel waren*: dat er weinig mensen waren
18 *een wile*: een poos
20 *palmen*: palmtakken; *zie Aantekeningen*

[22] gen si hem teghen. Doe seyde Reynout: ‘Ghi pelgrims, weest wel-[22]
[23] coem. Wi bidden u dat gi ons geven wilt uwe clederen ende scoen
[24] om de onse.’ Als de pelgrims dit hoerden, waren si vervaert. Som[24]
[25] en verstondens niet wat hi seide. So wasser een de seide: ‘Rei-
[26] nout, sijt gi nu geworden een rover ende scaker? Hoe lange heb-[26]
[27] dijt gedaen? Ick segt u certeijn, ist dat ic levende in Vrancrijc keer,
[28] ic sal den coninc over u clagen als dat gi sijt een rover.’ Doe de
[29] pelgrim dat seide, wert Reinout toernich ende toech zijn swaert
[30] ende greep den pelgrim biden baert ende soude hem geslegen[30]
[31] hebben, mer een ander pelgrim viel over zijn knien voer Reinout
[32] ende seide: ‘Genade here, siet wat gi doet: wi zijn Gods pelgryms
[33] ende hebben gheweest over zee tot Jherusalem. Al waren onse[33]
[34] cleder noch soe goet, doeter mede wes u glieft.’ Doe seide Rei-
[35] nout: ‘Pelgrim, gi sijt wys. En dade gi, u broeder waer doot.’ Doe[35]
[36] liet hij den pelgrim gaen. De pelgrims togen haer cleeder uut ende
[37] gavense den heren, ende de heren togen hair cleder uut ende
[38] gavense den pelgrims, diese antogen. Ende als si die pelgrims
[39] cleederen hadden, besaghen sise hoese hem stonden, ende als si
[40] alle gereet waren, ghingen si menige dachvaert ende moede voet-
[41] stap eer si tot Pierlepont quamen.

[42] Ende als si voer tcasteel van Pierlepont quamen, vonden sijt
[43] gesloten. Si clopten daeran. Die portier quam ter poerten ende
[44] vraechde wat si wouden. Doe seide Reinout totten portier:
[45] ‘Vrient, laet ons vier pelgrims ingaen. Wi hebben tot menige stede
[46] gheweest ende in menich lant: wi hebben geweest te Romen, tot[46 aant.]
[47] Sinte Andries in Scotlant ende in Pendisen, Sinte Gillis in Proven-
[48] sen. Nu hebben wi groten honger ende dorst, dus bidden wi om
[49] Gode dat gi ons inlaet.’ Doe seide de portier: ‘Al badi noch soe
[50] seer doir Gode, ic en sals niet doen.’ ‘Wairom?’ seide Reinout.

22 *teghen*: tegemoet
24 *Som en verstondens niet*: Een paar van hen begrepen niet
26 *rover ende scaker*: struikrover
30 *geslegen*: gedood
33 *tot*: in
35 *En dade gi*: Als u er niet was geweest
46 *tot Sinte Andries... Provensen*: in Saint Andrews in Schotland, in *Pendise* en in Saint-Gilles in de Provence; *zie Aantekeningen*

[51] ‘Dat sal ic u seggen. Ons quam gister lede mare uten lande van[51]
[52] Vrancrijc als dat onse heren gevangen souden wesen, als Rid-[52]
[53] saert, Adelairt, Wridsaert ende Reinout. Ic segt u, vrient,’ seide
[54] de portier, ‘en wair u baert so lanc niet, ic soude seggen dat gi
[55] wairt den stouten Reinout. Ic en sach nye man hem bet gheliken.’[55]
[56] Doe seide Reinout: ‘Ic bid u, vrient, om Gods wil laet ons in ende
[57] doer de lieft van de joncheren. Datse God met ere laet leven. Ende
[58] heeftse coninc Karel gevaen, dat si ontgaen moeten mit live. Ende[58]
[59] sijn si doot of verdaen, God wil haer sielen ontfermen. Sijn si in[59]
[60] storme of eniger noot, datse God vander doot behoeden wil.’ Als
[61] Reinout dese woirden seide, bequamen dese woirden den poer-
[62] tier seer wel, so dat die poertier seide: ‘Ic sal u laten tot mijnre
[63] vrouwen, de u ghenoech sal geven van spijse ende dranc doer die
[64] eer vander joncheren.’ Doe seide Reinout: ‘Dat lone u God.’ Met-
[65] tien ontdede die portier de poerte ende die heren ginghen in.

[66] Ende als si in waren, ginghen si in dye sale, daer si haer moeder
[67] hebben versien, ende gruetense eerlic, seggende: ‘Joncfrouwe,
[68] God geef u goeden dach.’ Doe seide die vrou: ‘God loens u, pel-
[69] grims.’ Doe seide Reinout: ‘Vrouwe, wi hebben in menich lant
[70] geweest, als te Romen, Sinte Jacobs in Galissen ende tot menich[70]
[71] ander stede, mer wi en waren nye van honger so sere verwonnen
[72] als nu. Dus, edel vrouwe, geeft ons teten doir Gode, so dat gi ons[72 aant.]
[73] weldaet ende pelgrimagien deelachtich moet wesen.’ Doe seide
[74] de edele vrou: ‘Pelgrims, weest te vreden: ic sal u eten ende drinc-[74]
[75] ken geven.’ Die vrouwe dede de pelgrims sitten an een tafel ende
[76] deder op brengen spijse ende dranc overvloedich, so dat die
[77] heren aten ende droncken ende waren vrolijc. Die vrouwe ghinc
[78] in de kelre, daer si den besten wijn vant diemen drincken mochte
[79] ende tapte een kanne vol wijns ende brochtse de heren dair si

51 *lede mare*: slecht nieuws
52 *als Ridsaert*: te weten Ridsaert
55 *bet*: meer
58 *ontgaen moeten mit live*: het er levend af mogen brengen
59 *verdaen*: terechtgesteld; *in storme*: in gevecht
70 *Galissen*: Galicië
72 *so dat gi... moet wesen*: opdat onze goede werken en onze pelgrimstocht ook u ten goede komen; *zie Aantekeningen*
74 *weest te vreden*: wees gerust

[80] saten an die tafel. Si nam een gouden scael in de hant ende
[81] schenctese vol ende gafse Reinout. Ende Reinout nam die scale
[82] ende drancse uut, ende als hijse uut had, seyde hi: ‘Vrouwe, de[82]
[83] meer had van dien wijn!’ Die vrouwe nam de scale ende scenctese
[84] weder vol ende gafse Reinout ende seide: ‘Pelgrijm, hoe moechdi[84]
[85] den wijn! Gi drinctse seer, ic duchtse u miscomen sal.’ Reinout
[86] sette den scale weder an sinen mont ende drancse weder uut. Als
[87] de vrouwe dat sach, seghende si hair ende seide: ‘Mi verwondert[87]
[88] waen du bist gecomen, dattu pelgrim den stercken wijn so
[89] drinckes, want X ridders en soudens so veel nyet ghedroncken
[90] hebben als du alleen doetste.’ Reinout sprac: ‘Dat u God lone,
[91] geeft mi noch meer van dien wijn. Wildijs mi noch eens geven, ic
[92] sal u mijn leven dancken.’ Dye vrouwe was goedertieren ende
[93] scencte hem die gouden scale weder vol ende gafse hem weder in
[94] die hant. Ende als Reynout die scale in de hant had, dranc hijse
[95] weder uut. Doe en konde de vrou den pelgrim van wonder niet
[96] genoech ansien. Doe seide Reynout: ‘Vrouwe, ic wilde wel dat
[97] icx meer had, want had ic noch een scale van dien wijn, ic en ont-[97]
[98] sage coninc Karel, minen oem, nyet een mite.’ Als Adelaert dat
[99] hoirde, was hi seer toernich ende stiet Reinout met sijn ellen-
[100] boech dat hy ter neder viel, ende bleef leggen of hi doot geweest
[101] had, so droncken was hi. Vrou Aye nam Reinout in hair armen
[102] ende custen menichwerf ende men waende dat si van blijscap bi
[103] hem doot soude hebben ghebleven, mer Adelaert namse in zijn
[104] arm ende droechse van Reinout.

[105] Dit heeft versien een verspier of verrader ende seide: ‘Vrou
[106] Aye, doet Reinout vangen ende senden coninc Karel, want ghi
[107] hebtet ghesworen ende u eet en hoerdi niet te breken. Ende wil-
[108] dijt niet doen, so sal ic ter stont totten coninc riden ende seggent
[109] hem, dat gi Reinout, den moerdenaer, u sone van Montalbaen, in

82 *de meer had*: ik wou dat ik meer had
84 *hoe moechdi den wijn*: u weet wel raad met die wijn
87 *seghende si hair*: sloeg ze een kruis; *Mi verwondert... gecomen*: Ik zou weleens willen weten waar u vandaan komt
97 *ic en ontsage... een mite*: dan had ik geen greintje angst meer voor mijn oom, koning Karel

[110] u casteel ontfaet. So coemt die coninc voir u casteel ende doeten
[111] vangen ende hanget hem ende Aymijn, ende u sal hi doen verber-
[112] nen.' Als dit de verrader seide, wert die vrouwe seer toernich om
[113] sijn woerden ende seide: 'Valsce tyran! Al dede mi coninc Karel,
[114] mijn broeder, sweren opt lichaem van Sinte Dyonijs, mijn hert en
[115] consenteerdet niet mijn kinder enich quaet te doen, want om
[116] leven noch om sterven en sal ic mijn kinder niet begeven.'

[117] Doe liep die verrader daer hi Aymyn vant staende in een vier-[117]
[118] scare ende seide: 'Here, uwe kinder zijn alle gader in uwe sale, de
[119] coninc Lodewijc doot sloegen. Doetse vangen ende binden ende
[120] sentse coninc Karel. Ende wildijs niet doen, ic segt u certeyn, ic
[121] sal totten coninc varen ende seggen hem dat si sijn in uwe castele.
[122] So sal de coninc comen ende vangen u ende uwe kinderen ende u
[123] vrouwe, ende doen u bi u kinderen hangen ende vrou Aye verbar-
[124] nen.' Als Aymijn vanden verrader dese woerden hoerde, wert hi
[125] toernich. Met haesten nam hi een stoc de daer stont ende sloech
[126] den verrader dat hij doot voer sijn voeten viel. Doe seide Aymijn:
[127] 'Van dien worter niet geseit.' Doe riep Aymijn: 'Edele baroenen,[127]
[128] wapent u geringe ende helpt mi mijn kinder vangen, dat icse[128]
[129] coninc Karel mach senden.' Doe wapende si hem alle, out ende
[130] jonc, ende als si gewapent waren, toech Aymijn met sijn volc na
[131] die sale.

[132] Dit wort Adelaert gewaer ende seide: 'God ende Maria, helpt
[133] ons! Het staet ons nu tot groten sorge: ic sie myn vader comen na
[134] de sael met menige gewapent man.' Hi seide: 'Moeder, nu geeft
[135] ons raet. En weet gi ons geen raet te geven, wi sijn verloren, want
[136] Reinout, de stoutste van ons allen, die leit in onmacht.' Doe seide
[137] de vrou Aye: 'Draecht Reinout daer binnen ende hout de camer[137]
[138] manlic, want daer is geen so starc opt casteel.' Si deden dat hem
[139] haer moeder hiet ende droghen Reynout in de camer ende leiden[139]

117 *staende in een vierscare*: die een rechtszitting hield
127 *Van dien worter niet geseit*: Die doet zijn mond niet meer open
128 *geringe*: snel
137 *hout de camer manlic*: verdedig die kamer dapper
139 *leiden*: legden hem

[140] neder op een steen. Doe ghingen de III broeders met hair swair-
[141] den voir de camer staen, ende onder des quam Aymyn ende hiet
[142] datmen sijn kinder vangen soude ende niet sparen, want hi wou-
[143] dese coninc Karel senden. Do seide de grave Adelairt: ‘Gi heren,
[144] staet after. De gene die mi willen vangen, ic salse mit minen[144]
[145] swaerde slaen. Ons en vangdi nemmermeer.’ Met dien woerden[145]
[146] de heren starckelic bevochten ende wat de broeders metten
[147] swaerde geraecten, bleef doot of seer gequetst.

[148] Aldus worden si bevochten drie dagen, ende si hielden de
[149] camer twe dagen vechtender hant, dat Reinout noch sliep ende
[150] dair niet of en wist. Ende alst quam anden derden dage, bequam
[151] Reynout ende was vanden slaep opgestaen. Doen sach hi sine
[152] broeders noch staen vechten of si uuten sinnen geweest hadden,
[153] ende begonden moede te werden. Doe nam Reynout sijn swaert
[154] in de hant ende seide: ‘Broeders, staet afterwaert: gi sijt te moede,
[155] u slagen sijn te swac.’ Doe traden de broeders afterwert ende Rei-
[156] nout ginc staen midden in de sale. Doe seide Reinout: ‘God moet
[157] mi scenden of ic yemant spair, al wairt Aymijn, mijn vader.
[158] Coemt hi in mijn gemoet, hi salder die doot om sterven.’ Hi trat[158]
[159] daer hij volc dicste sach ende sloech so vreselic dat hem elc ont-
[160] sach als de doot, want wat hi met nyde sloech, bleef doot, hoe
[161] starc dat si waren. Als dat Aymijn sach, seide hi tot zyn volc:
[162] ‘Mijn kinder bliven ongevaen, want Reinout doet meer vromi-
[163] cheit dan al mijn volc ende hij heeft tbeste swaert datmen vinden
[164] mach. Wat hi raect, dat blijft doot. Aldus laet ons vlien of wi bli-
[165] ven alle doot.’

[166] Doe sette hem Aymijn met zyn volc ter vlucht, wat elc lopen
[167] mochte. Als dit Reinout sach, volchde hi sijn vader met nide.
[168] Daer om waren de ander broeders droevich ende Adelairt volch-
[169] de Reinout na. Reinout doerbrac de scare met crachte tot dat hi
[170] sijn vader vant. Ende had zijn swaert verheven ende soude sijn

144 *staet after*: ga terug
145 *woerden*: werden
158 *Coemt... gemoet*: Als hij in mijn buurt komt

[171] vader ghedoot hebben, en had Adelaert gedaen, die Reinout met[171]
[172] cracht hielt dat hi sinen vader niet slaen en soude ende seide:
[173] ‘Edel here Reynout, wat wildi doen? Sloechdi doot onsen vader,
[174] die scande en mochten wij nymmermeer verwinnen noch voer
[175] God beteren, ende oec nemmermeer in edels mans hof comen,
[176] ten soude ons staen tot een scandelic ende groot verwijt. Ende
[177] tegen coninc Karel en verworven wi dan nemmermeer soen, ende
[178] tegen Gode en mochten wijs niet beteren.’ Doe seide Reinout: ‘Ic
[179] segt u certeijn, ic sal hem leren dat hi sine kinder wil vaen.’ Hi
[180] nam sijn vader ende leiden op een banc ende bant hem handen
[181] ende voeten ende leyden op een paert. Mettien quam dair een
[182] knape gaen. Reynout riep den knape ende seide: ‘Vrient, nem dese
[183] man ende voirten haestelic tot coninc Karel.’ Die knape seide: ‘Ic
[184] en sals niet doen. Dede ict, het ware onrecht, want het is mijn
[185] gerechte here. Gi doot mi liever eer ict dede.’ Reynout wert toer-
[186] nich als hi den knape dus hoerde spreken ende nam hem ende
[187] hielt hem een hant af ende stac hem een oge uut, doe sneet hi zyn[187]
[188] rechter ore of. Doe badt de knape genade ende seide hi woude
[189] gaern doen wes hi hem beval ende brengen Aymijn tot coninc
[190] Karel. Doen seide Reinout: ‘Nu doestu als de wise. Vaert haeste-
[191] lic ende segt coninc Karel dat ic hem dese gifte sende ende dat hi
[192] hem tselve doe dat hi mi doen soude, of hi mi gevangen had.’

[193] De knape voir dach ende nacht ende vloecte Reinout menich-
[194] werf onder wege. Ten lesten quamen si tot Parijs. Ende als si doer
[195] de poerte leden, seiden de poertiers: ‘Mi dunct het die duvel is dye
[196] daer opt paert leit.’ Dus voeren si so lange dat si quamen voer
[197] Karels hof, dat gesloten was. De gersoen clopte herde an die[197]
[198] poert, als dat de poertier ter poerten quam ende ontdede dat[198]
[199] clincket ende vraechde den knape waen hi quam of wat niemaer[199] aant.
[200] dat hi brocht ende wat gevangen hi dair had. Doe seide die ger-

171 *en had Adelaert gedaen*: als Adelaert er niet geweest was
187 *hielt*: sloeg
197 *gersoen*: schildknaap
198 *ontdede dat clincket*: het klinket opendeed; *zie Aantekeningen*
199 *waen hi quam*: waar hij vandaan kwam; *wat niemaer*: welk nieuws

[201] soen: ‘Het is de grave Aymijn van Dordoen.’ Als dat de poertier
[202] hoerde, was hi droevich ende seide: ‘Heer Aymyn, wie mocht so
[203] stout wesen die u dus bant ende so scandelijc tot een present hier
[204] ghesonden heeft?’ Aymijn antwoerde: ‘Mijn kinder hebbent mi
[205] gedaen. Ondoet die poerte ende laet my doerliden, dat ic den
[206] coninc minen here clagen mach.’ Doe ondede die poertier de
[207] poirte ende Aymijn voir doer, tot dat hi quam in des conincs sale.
[208] Ende als hi nu in de sale was, wort hi vanden pairde geboirt.[208]
[209] Terstont quam de coninc nyemare dat Aymyn was gecomen ende
[210] gebonden handen ende voeten. Doe ginc Karel in de sael, dair hi
[211] Aymijn vant, ende seide tot hem: ‘Here Aymijn, sijt welcoem.’
[212] Doe seide Aymijn totten coninc: ‘Heer coninc, laet u ontfermen
[213] over mi.’ Doe seide de coninc: ‘Heer Aymijn, wie heeft u dit ge-
[214] daen?’ Aymijn seide: ‘Heer coninc, mijn kinder. Si quamen op
[215] mijn casteel. Als ict vernam, dede ic mijn volc wapenen ende
[216] meendese te vangen ende hier te senden, mer ic seg u, heer coninc,
[217] dat si mi afsloegen v hondert man.’ Als de coninc Aymijn hoerde
[218] seggen, verdroefde hem sijn moet ende seide: ‘Ic salder selve
[219] varen ende doense vangen.’ Doe hiet coninc Karel sijn baroenen
[220] ende ander volc dat si hem wapenen souden, edel of onedel. Ende
[221] als si alle gewapent waren, quamen si tot coninc Karel, ende als
[222] coninc Karel sijn volc dus rede sach, sat hi op zijn paert ende reet
[223] met zijn volc soe lange dat si quamen tot Dordoene.

[224] Op dese selve tijt was Reynout gestaen boven opter tinnen
[225] ende sach den coninc van Vrancrijc comen met een groot heer
[226] van volck ende beleide dat castel. Hi sach dat si haer tenten ende
[227] pauwelionen begonden te rechten voerden castele. Doe ginc Rey-[227]
[228] nout tot vrou Aye, zijnre moeder, ende seide: ‘Moeder, het staet
[229] ons nu eerst tot sorgen, want coninc Karel heeft den casteel bele-
[230] gen ende ist dat hi ons mach vangen, hi doet ons alle hangen.
[231] Moeder, en weet ghi ons nu gheen raet, soe bliven wi alle verlo-
[232] ren.’ Doe seide die moeder, vrou Aye, tot Reinout: ‘Trect an u cle-

208 *geboirt*: getild
227 *pauwelionen*: paviljoens

[233] der die ghi hier brocht ende ic sal u tot eenre posternen uutlaten.[233]
[234] Aldus moechdi u leven bergen.' Reinout dede dat hem sijn moe-
[235] der hiet: hi toech de pelgrims clederen aen ende nam oerlof an
[236] sijn broeders, de hem seer mislieten, want si niet en dorsten aven-[236]
[237] turen doir de posterne te gaen, want daer grote sorge in lach om[237]
[238] daer niet doer te comen. Aldus was haer dat sceyden seer verdrie-
[239] telic. Reinout was seer droevich dat hij zijn broeders dair laten
[240] moest, ende als Reinout oerlof an zijn moeder ende broeders
[241] genomen had, ghinc hi heimelic ter posternen uut. Sijn moeder
[242] ende broeders dreven alle groten rouwe om tsceiden van Reinout
[243] ende baden Gode voer hem.

[244] Vrou Aye seide tot Adelaert met wenende ogen: 'Hoe seer rou-
[245] wet mi dese vaert, ende sijt in mijn huys belegen vanden coninc.
[246] Des is mijn hert in swaer verdriet. Mer, lieve kinder, doet minen
[247] raet, hi sal u goet wesen: gi sult wollen ende bervoet den coninc te
[248] voet vallen. Daer is u vader ende alle uwe magen; si sullen u hel-[248]
[249] pen bidden.' Si deden dat hem haer moeder riet ende namen mal-
[250] cander bider hant ende gingen wollen ende bervoet na den here.
[251] Ende so drae alsmense vernam, worden si gevangen ende voer
[252] den coninc gebrocht. Ende als si voerden coninc quamen, vielen
[253] si over hair knyen voer des conincs voeten ende baden hem doer
[254] Gode oetmoedelic dat hi hem genade doen woude. Ende seiden,
[255] wes si misdaen hadden, wouden si beteren so veel als si vermoch-
[256] ten, met live ende siel, op dat si ter soenen mochten comen. Co-
[257] ninc Karel hiet datmense bonde, twelc ter stont gedaen wort,
[258] want haer handen ende voeten worden te samen gebonden so
[259] strenghelijc dattet bloet ter nagelen uutquam. Ende als dat vrou
[260] Aye sach, was haer wee te moede. Si viel voer des conincs voeten[260]
[261] over haer knien ende badt genadelic den coninc dat hi haer gave
[262] hoer kinder. Coninc Karel antwoerde dat hijs niet doen en woude

233 *posternen*: geheime deur
236 *de hem seer mislieten*: die hevig jammerden
237 *sorge*: gevaar
248 *u helpen bidden*: zich samen met jullie smekend tot hem wenden
260 *was haer wee te moede*: deed het haar verdriet

[263] ende seide: ‘Ic salse houden so langhe dat ic Reinout mede heb
[264] ende doense dan te samen hangen an Montefaucoen.’ aant. 264

[265] De coninc voir met sijn vole weder tot Parijs ende dede die drie
[266] broeders in hoeden leggen.[266]

264 *Montefaucoen*: *zie Aantekeningen*
266 *in hoeden leggen*: *gevangenzetten*

Dat XIII capittel. Hoe Reinout quam met Volbeiert bi Parijs om sijn broeders te verlossen, ende enen bode sende an coninc Karel ofmen de vete versoenen mocht, ende wat soen hi den coninc boet biden bode.[+]

[1] Als Reinout met rouwe ende groot verdriet gecomen was tot
[2] Montalbaen, beclagede hi sere sijn misval, dat hi so van sijn broe-[2]
[3] ders scheiden moest ende achterlaten. Ende hy had oec verhoert
[4] datse coninc Karel gevangen had ende woudese doen hangen.
[5] Ende het was al rouwich om die heren dat in Montalbaen was.

[6] Reinout wapende hem ende dede Volbeiert overdecken ende
[7] sadelen ende satter op ende scheide van Montalbaen ende reet
[8] nae Parijs, seer clagende zijn misval, seggende in hem selven:
[9] 'Waert dat men mijn broeders brochte om te hangen,' hi soudese
[10] mit cracht den coninc ontnemen of om doot bliven.

[11] Met dat hi dus reet peynsende, quam daer een knecht lopen de
[12] starc ende snel was ende had een grote staf op zyn scouderen met
[13] iseren pennen, ende de staf was mit yser wel beslegen. Reinout
[14] seide in hem selven: 'Of mi die volcht om te verspien of om te be-[14]
[15] letten, dat sal ic gheringe weten, mi en gebreke arm of swairt en-[15]
[16] de Beiert mijn gode ors.' Doe reet Reinout in des knapen gemoet[16]
[17] ende sprac tot hem, seggende: 'Volgestu mi in evele moede of om[17]
[18] mi te beletten, ic wil dat ghijt mi segt.' Die man seide: 'Here,
[19] soude ic u volgen in quade, dat en wair niet wel van mi gedaen,
[20] want ghij sijt mijn here ende ic ben u knecht: u vader gaf mi op[20]
[21] uwer moeder casteel CCCC pont alle jaers te renten, die mach ic[aant.]
[22] alle jaers verteren.' Als Reinout van den bode dit gehoert hadde,
[23] seide hi tot hem: 'Segt mi u name.' Doe seide de knecht: 'Ic bin

\+ *boet biden bode*: aanbood door middel van de boodschapper
2 *sijn misval*: de ramp die hem was overkomen
14 *om te beletten*: om me aan te houden
15 *gheringe*: gauw genoeg
16 *gode*: goede
17 *in evele moede*: met kwade bedoelingen
20 *gaf mi... te renten*: heeft mij een jaarinkomen van vierhonderd pond gegeven uit de opbrengsten van uw moeders kasteel; *zie Aantekeningen*

[24] genoemt Rigant van Napels.' Do seide Reinout: 'Du moetste mi
[25] een boetscap doen anden coninc van Vrancrijc ende seggen, eer
[26] ghi u boetscap doet, dat gi begeert een bede, als sekerheit ende[26]
[27] vast geley, so dat gi moecht gaen ende comen ongescaet van uwen
[28] live. Dan doet u boetscap.' Die bode seide tot Reinout dat hi de
[29] boetscap gaern dede anden coninc van Vrancrijc, 'ende het is wel
[30] recht dat ic ben u knape.' Doe seide Reinout: 'Ic sal u de boetscap
[31] seggen.' De bode seide: 'Segtse mi vry. Als ic myn boetscap doe,
[32] spreecter yemant in myn woerden, ic slae hem met mijn staf dat[32]
[33] hi nemmermeer op en staet, des gelovet mi.' Doe seide Reynout
[34] totten bode: 'Segt den coninc int openbaer voir sine baroenen dat
[35] ic hem bidde dat hi mijn broeders spare ende segt hem dat ic
[36] gaerne zyn oetmoet socht, wollen ende barvoet, ende geven de[36]
[37] meeste soen die ye over man ghegeven is: ic wil Lodewijc negen-[37]
[38] werf mit goude opwegen ende ghevent over Lodewijcx siele, ick
[39] wil maken een man van goude so groot als Lodewijc was ende
[40] doen maken een kercke in de ere van Onser Vrouwen ende goe-[40]
[41] den den priesters met mijns selfs goet, datmen daer in singe alle
[42] dage die VII getiden, noch wil ic hem geven Beyert, mijn goede[42 aant.]
[43] orsse, ende mijn casteel Montalbaen wil ic ontfangen van hem te
[44] leen, wil mi die coninc laten verdingen mijn lijf ende mijn broe-[44]
[45] ders lijf ende vrede geven. Ende ist dat hi mi hier int lant niet sien
[46] en mach, ic ende mijn broeders willen gaern varen over zee. Ende
[47] ist dat die coninc dair en binnen over zee comt, wi willen hem
[48] dienen ende onderdanich wesen met siele ende live ende dienen
[49] hem oec so getrouwelic ende ridderlic dat hi niemant in sinen
[50] hove ons gelijc vinden sal, want wi hem niet begeven en sullen om

26 *dat gi begeert... vast geley*: dat je hem iets wilt verzoeken, namelijk een vrijgeleide waar je van op aan kunt en dat je veiligheid garandeert
32 *spreecter yemant in myn woerden*: en iemand valt mij in de rede
36 *oetmoet*: genade; *ende geven de meeste soen*: en, om verzoening te bewerken, de royaalste vergoeding zou geven
37 *wil Lodewijc negenwerf... siele*: wil het negenvoudige van Lodewijcs gewicht aan goud geven, ten bate van zijn ziel
40 *goeden den priesters*: de priesters een inkomen geven
42 *die VII getiden*: de zeven getijden; *zie Aantekeningen*
44 *wil mi... mijn lijf*: als de koning mij toestaat mijn leven vrij te kopen

[51] leven noch om sterven, in hoe grote perikel dat wi comen mogen,
[52] wi sullen bide hulpe van God wederstaen. Ende ist dattet de[52]
[53] coninc niet doen en wil, segt hem dat ic sal comen in sijn lant
[54] ende verbarnen al dat ic machtich werden mach. Ic en sel sparen
[55] cloesteren noch kercken, ic en selse al verbarnen ende nemen
[56] tgout ende silver dat ic daer vinde ende betale dair mede mijn
[57] soudeniers ende ruyters de mi dienen. Ende ic sal den coninc[57]
[58] tselve doen dat ic Lodewijc, sinen soen, dede. Want ic heb ver-
[59] hoert van hem, als dat hi des nachts gaet te metten. Dan sel ic[59] aant.
[60] hem nemen wair, het is in de kerc of elwairt, ende slaen hem met[60]
[61] minen swaerde doot. In dusdanige manieren sal ic mi dan over
[62] den coninc wreken of hi sal mine broeders quijt laten ende mi zijn
[63] paeys geven.' Doe seide Reinout in hem selven ende bedacht hem
[64] van sinen opset ende seide: 'God behoede mij voir sulcke scande
[65] dat ic coninc Karel, minen here, slaen soude, want ic heb hem so
[66] veel misdaen, ic en weets nyet te beteren.' Doe seide Reinout tot-
[67] ten bode: 'Doet mi de boetscap eerlic, dat bid ic u, ende als gi
[68] coemt in de sale biden coninc, so gruet mi ymmer de XII gheno-[68]
[69] ten ende gruet mi ymmer sere biscop Tulpijn ende segt hem dat ic[69]
[70] mijn broeders bevele in haer geleide: oftse de coninc woude doen
[71] hangen, dat sise bescermen willen. Ende dit selve bid al mine
[72] magen, dat si ymmer ten minsten raet noch daet toe en doen of
[73] mede riden dairmen mijn broeders hangen soude. Ende ist datse
[74] coninc Karel ijmmer met cracht hangen wil, al sent hise buten
[75] met macht van volc, ic salse wair nemen. Als si onder de galge
[76] comen, sal ic proeven mine cracht ende slaent al dat ic beriden[76]
[77] mach met minen orsse Beiaert, also dat hi myn broeders nemmer-
[78] meer hangen en sal.' Doe seide Reinout voert totten bode: 'Eer gi
[79] uwe boetscap doet, siet dat gi ymmer vaste geleide neemt, also

52 *wederstaen*: weerstand bieden
57 *soudeniers*: huursoldaten
59 *gaet te metten*: de metten bijwoont; *zie Aantekeningen*
60 *hem nemen wair*: op hem loeren; *elwairt*: ergens anders
68 *ymmer*: vooral
69 *segt hem... geleide*: vraag hun namens mij, mijn broeders onder hun hoede te nemen
76 *beriden*: inhalen

[80] dat gi mit eren moecht gaen ende comen sonder deren van uwen
[81] live.' Die bode seide weder: 'Reinout, en onsiet u niet; ic sal mijn
[82] boetscap wel doen, het vergae mi alst mach.'

[83] Mit dese woerden nam die bode an Reinout oerlof ende liep
[84] met haesten so lange dat hi te Parijs quam in des conincs sale.
[85] Ende als hi in de sale quam, sach hi coninc Karel comen uut een
[86] camer. Doe began hem de bode te scamen dat hi voir so groten
[87] here soude met sinen staf staen. Nochtans en woude hijs niet
[88] uuter hant leggen. Ten lesten wert hi bedocht ende leyden onder[88]
[89] sine voeten ende viel voerden coninc over sijn knyen ende dede[89]
[90] hem reverencie. Als hi dat ghedaen had, stont hy op ende sach[90]
[91] stoutelic op den coninc ende louch ende seide: 'Coninc, edel here,
[92] ic brenge di ene boetscap.' Doe seide die coninc: 'Goede boetscap
[93] moet altijt welcoem zijn. Nu segt ons met wat boetscap dat ghi
[94] geladen sijt.' De bode seide weder totten coninc: 'Eer gi mine
[95] boetscap van mi horen sult, begere ic an u een bede: vaste vrede
[96] ende goet gheley, also dat ic gaen ende keren mach met eren,
[97] ongescaet van minen live. Anders en seg ic mijn boetscap niet.
[98] Want, heer coninc, soudemen boden onteren of scande doen, soe[98]
[99] wert dicwil ongereet menige boetscap van te doen.' Als de coninc
[100] de bode dus hoerde spreken, seide hi totten bode: 'Gi segt waer. Ic
[101] sweer u vrede bi mijnre crone. Ende dat u niemant en sal misdoen
[102] of u lijf nemen, des neemt Roelant tot een borge de daer staet; hi
[103] is een die starcste vander werelt ende den koensten. Geleit hij u,
[104] bode, ghi moecht wel wesen sonder anxt.' Die bode antwoerde
[105] den coninc: 'Heer coninc, mijn heer Roelant en sals hem niet bel-[105]
[106] gen, ic name liever ander borge, die ic name sonder sorghe.' Doe[106]
[107] seide de coninc tot Olivier: 'Weest mede sijn borge. Vrient, willen

88 *wert hi bedocht... voeten*: besloot hij hem tussen zijn voeten te leggen
89 *dede hem reverencie*: groette hem eerbiedig
90 *sach stoutelic... seide*: keek de koning moedig aan en zei opgewekt
98 *soe wert... doen*: dan zou menige boodschap niet overgebracht worden
105 *mijn heer Roelant... belgen, ic*: ik hoop dat heer Roelant niet boos wordt, maar ik
106 *ander*: nog een

[108] u dese twe heren geleiden, gi moecht wel gaen ende comen met
[109] eeren, want u en mach dan niemant deren sonder alleen God.'
[110] Doe seide de bode: 'Heer coninc, dese heren en moeten hem niet
[111] belghen, ic had liever seker borge die ic vrijer nemen soude.' Doe[111]
[112] seide de coninc: 'Geleit desen bode mede, bisscop Tulpijn. Ic seg
[113] u, bode, willen u dese III heren geleiden int gaen ende keren, ghij
[114] moget vry wesen sonder sorge.' Doe seide de bode totten coninc
[115] weder: 'Heer coninc, dese heren sijn goet, mer noch naem ic lie-
[116] ver ander borch, die mi bet ghenoegen soude.' Doe seide de co-
[117] ninc: 'Geleyten mede, heer Ogier. Bode, willen u dese vier heren
[118] geleiden, u en mach nyemant deren sonder alleen God.' Doe sei-
[119] de die bode weder totten coninc: 'Heer coninc, si en mogen mi
[120] niet ghenoegen. Ic seg u inder waerheit, ic had noch veel liever
[121] een vaster borge de ic noch liever had.' Doen Karel de bode dese
[122] woerden hoerde spreken, wort hi toernich ende seide: 'Bistu den
[123] duvel?! En machmen di geen te wille setten, kiest self.' Doe seide[123]
[124] de bode stoutelic: 'Heer coninc, geefdi mi dan oerlof self geleide
[125] te kiesen, so en wilt u niet belgen, gi moet selve mijn borge
[126] wesen.' Doe seide de coninc: 'God loens u, bode, dat du mi eer
[127] doetste. Ic sel di te recht houden tegen heren ende baroenen ende[127]
[128] al dat u deren mach.' Ende dat swoer hem de coninc bi sijnre cro-
[129] nen.

[130] 'Heer coninc,' seide de bode, 'gi sijt coninc ende moecht u woert
[131] niet wederroepen. Aldus wil ic mijn boetscap beginnen, ende wilt
[132] na mi horen, heer coninc, dat u God lange spaert. U doet grueten
[133] een die drovichste man die ye inder werelt was ende een de beste
[134] ridder de ye sonne of mane bescheen ende de edelste creatuer de[134]
[135] ye van moeder lijf ontfinc. Heer coninc, het is u suster kint Rei-
[136] nout ende doet u bidden vriendelic of gi u veroetmoedighen wilt
[137] ende sparen sijn drie broeders die gi gevangen hout. Ende ist dat

111 *die ic vrijer nemen soude*: bij wie ik me nog veiliger zou voelen
123 *En machmen di geen te wille setten*: Als niemand je naar de zin is
127 *te recht houden*: in bescherming nemen
134 *de ye van moeder lijf ontfinc*: die ooit geboren werd

[138] u gelieven wil hem ende zijn broeders tontfanghen in uwe ge-
[139] nade, wes hi ende sijn broeders mesdaen hebben tegen u ende
[140] uwe mogentheit, wil hi gaerne beteren ende u te voet vallen, wol-
[141] len ende barvoet, ende geven de meeste soen die ye over man
[142] gegeven is. Eerst wil hi Lodewijc negenwerf met goude opwegen
[143] ende wil maken u een man van goude so groot ende lanc als
[144] Lodewijc was ende ghevent over Lodewijcs doot. Voirt wil hi
[145] doen maken in de eer van Onser Vrouwe Maria een scoen kerc
[146] ende goeden de priesters met zijn selfs goet, so dat si houden de
[147] VII getiden alle dage ende elcke priester alle dage doende een
[148] misse. Ende Montalbaen wil hi te leen van u ontfangen, of doet
[149] mit dat casteel dat u gelieft, ende in al die kercken van kerstenrijc
[150] of cloesteren een maent lanc doen singhen alle dage misse over
[151] Lodewijcs siele. Ende Beiaert, dat goede orsse, sal hi u mede ge-
[152] ven. Ende ist dat gi hem in desen landen niet gedogen of sien en
[153] moecht, so sal hi met al sijn broeders trecken over zee. Ende
[154] waert dat gi bi hem luden quaemt, si souden u bistaen ende in
[155] geenre noot begeven om leven of om sterven. Aldus, heer coninc,
[156] verwacht uwe edelheit, wilt hem ende sine broeders genadich[156]
[157] wesen.'

[158] Doe seide de coninc totten bode: 'Onbiet mi Reinout yet meer?'
[159] Doe antwoerde de bode seggende: 'Heer coninc, ya hi: u onbiet
[160] Reinout, ist dat u dat niet en mach genoegen ende gi die vete
[161] tegen hem houden wilt, so sal hi comen in u lant branden, roven
[162] ende destrueren dorpen, closteren, kercken ende al dat hi buten
[163] vaste mueren beriden mach. Ende dat gout dat hi inder kercken
[164] vint, daer sal hi mede lonen den genen die hem dienen.'

[165] Doe seide coninc Karel: 'Ontbiet mi minen neve Reinout niet
[166] meer?' Die bode seide: 'Ya hi, heer coninc: hi ontbiet u, ist dat gi
[167] hem ende zijn broeders in gracien niet ontfangen en wilt, hy sal u
[168] doen tselve dat hi uwen soen Lodewijc gedaen heeft, want hi
[169] heeft vernomen an u een niewe maniere, als dat ghi des nachtes[169]

156 *verwacht uwe edelheit*: denk om uw aanzien
169 *maniere*: gewoonte

[170] gaern u getiden leest ende gaet te metten, so sal hij u eens nemen
[171] waer inder kercken of elders daer hi u bevinden can ende slaen u
[172] doot. Aldus sal hi hem moerdelic an u wreken.'

[173] Als de coninc vanden bode dese woerden verstaen had, was hi
[174] seer drovich van herten ende seide tot hem: 'By Gode, bode, dese
[175] boetscap de du mij brenges is mi niet lief te horen. Ic woude dattu
[176] aftergebleven hadste ende tot mi niet gecomen en waerste, want
[177] de mare de du mi brenges, doet mi therte groot verdriet hebben.'
[178] De coninc, beclagende hem vander tidinge die hi ghehoert hadde
[179] vanden bode, seide tot hem: 'Du waerste seer vroet ende wijs
[180] dattu goet geley naemste, want hadstu aldusdanige woerden ge-
[181] seit in mijn sael sonder borghen of goet geleide, ic segt u inder
[182] waerheit, ick had u dat hoeft of doen slaen.'

[183] Doe seide die coninc totten bode: 'Ontbiet mi myn neve Rei-
[184] nout yet meer?' 'Neen hi, heer coninc. Mer ic seg u voerwaer, hi
[185] doet seer grueten die XII genoten van Vrancrijc ende den bisscop
[186] Tulpyn, ende beveelt bisscop Tulpijn op sijn ere dat hi sijn broe-
[187] ders in sine geleide neme, ende bidt alle sine hoge magen dat si
[188] hem ontfermen willen sijn claghelike woerden ende dat si niet en
[189] rijden of gaen of raet of daet daer toe geven daermen sinen broe-
[190] ders verdoet. Ende ist, here coninc, dat gi sijn broeders verdoet,[190]
[191] ende ist, here coninc, dat gi sijn broeders ter galgen doet brengen
[192] met macht van volc om te doen hangen, so suldi Reinout daer
[193] bereet vinden ende sal u zijn broeders mit crachte nemen of daer
[194] doot bliven. Ende can hi u, heer coninc, daer mede sien, hi sal u
[195] mitten swaerde versoecken, so dat gi sijne broeders nemmermeer[195]
[196] en hanct.'

[197] Als Karel dese woerden verstont vanden bode, seyde hi: 'Ont-
[198] biet mi dat minen neve Reynout? Nu sal ic sien wie so stout sal[198]
[199] dorren wesen de Reynout lyen daer of tot maechscap trecken
[200] ende seggen dat hi hem bestaet. Wije dat doet, ic doen hangen[200]

190 *verdoet*: terechtstelt
195 *versoecken*: te lijf gaan
198 *wie so stout... bestaet*: wie het lef heeft partij te kiezen voor Reinout of durft te beweren dat hij familie van hem is
200 *ic doen hangen*: die laat ik ophangen

[201] binnen III dagen.' Als dit die coninc seide, hads de bode rou int
[202] herte ende nam sinen staf in die hant ende ginc eerst voer Roelant
[203] ende seide: 'Roelant, edel grave, berecht mi doch dat ic u vragen
[204] sal: Reinout de edel here, vrou Ayen soen van Merewout, bestaet[204 aant.]
[205] hi u of niet?' Doe seide Roelant: 'Ya hi, bode, ic en missake hem[205]
[206] niet om niemants wil.' De bode seide tot Roelant: 'Ic seg u cer-
[207] teijn, haddi de jonchere gelochent, ic had u geslagen met minen
[208] staf.' Doe ginc de bode voer bisscop Tulpyn ende seide: 'Heer bis-
[209] scop, segt mi doch dat ic u vrage, of Reynout u yet bestaet.' De
[210] seide: 'Ya hi, zijn vrient wil ic altijt wesen.'

[211] Als dat de coninc sach, seide hi: 'Wie heeft ons dese bode
[212] gebrocht, de zijn boetscap dus meesterlic doet? Hi is wijs, stout
[213] ende snel ende doet zyn boetscap eerlic.' Ende voert seide de[213]
[214] coninc totten bode: 'Wanneer sagestu Reynout?' Dye bode seyde:
[215] 'Heer coninc, als ic mach segghen, soe sach ic hem gisteren.' Doe
[216] seide die coninc weder: 'Vrient, waer saechdi hem, te voet of op
[217] een ors?' De bode seide: 'Her coninc, ic salt u seggen: do ic hem
[218] sach, had hi Beiert, dat goede ors, bescreden.' De coninc seide:
[219] 'Dat is mi leet dat hij Beiert noch heeft.' De coninc seide: 'Bode,
[220] wilsti mi Reynout wisen, ic sal u dusent gulden van goude gheven[220 aant.]
[221] ende sal u te recht houden al Reinouts magen ende al de u deren
[222] mogen.' Doe seide de bode: 'Heer coninc, ic en wils niet doen. Ic
[223] seg u, heer coninc, bi mijnre trouwen, quaemic dair ghi Reinout
[224] wout vangen, ic soude u mit mijn stave slaen dat ghijs nemmer-
[225] meer vergeten en sout, mi en gebrake arm noch mijn staf.' Doe
[226] seide de coninc: 'Vrient, op u woerden en acht ic niet een caf noch
[227] op Reynouts stoutheit, want het is een dwaes mensce de alsulke
[228] vermetelde woerden spreect als ghi doet, bode, tot uwen over-[228]
[229] hoeft. Waert sake dat gi geen geleide en had, ic soude u doen han-
[230] gen om u vermetelde woerden, want ic nie so qualic ende dorper-
[231] lic van bode heb horen spreken.'

204 *Merewout*: *zie Aantekeningen*
205 *missake*: verloochen
213 *snel*: flink
220 *gulden*: *zie Aantekeningen*
228 *overhoeft*: heer

Dat XIIII capittel. Ho Reinout zijn ors Volbeiert gestolen was ter wijlen dat hi sliep ende hoe hijt weder creech bi hulpe van zijn oem Maeldegijs.

[1] Reinout, de den bode uutghesent hadde aen coninc Karel, ver-
[2] wonderde waer hi so lange mochte merren ende was seer droe-[2]
[3] vich dat hij niet weder en keerde, ende meende datten coninc
[4] Karel had doen vangen of heimelic doen doden, also dat hij gro-
[5] ten rouwe daerom dreef, wringende sijn handen, ende toech zyn[5]
[6] haer ende wenste de wijl dat hi doot geweest had. Ende als hy den[6]
[7] rou aldus was drivende een goede wile, quam hem dye vaec so[7]
[8] sterc an dat hi slapen moste. Ende als hi dat gevoelde dat hi hem
[9] van slapen nyet langer onthouden en mocht, reet hi te Bordele int[9]
[10] wout een weinich buten de paden ende trat van Beyaert ende nam
[11] sijn glavie ende stacse in dye aerde ende banter Beyairt an ende[11]
[12] ginc leggen metten hoefde in sinen scilt ende sliep so lange, dat hi
[13] na seer beclaechde.[13]

[14] Beyaert, de daer gebonden stont an sijn glavie, began honger te
[15] crigen ende dede so veel metten hoefde dat den breidel ofginc[15]
[16] ende ghinc weiden een stuc van dair, want hi tgras seer begeerde.
[17] Hier en binnen sijn gecomen XII knechten om voeringe te halen,[17]
[18] so si dagelicx plagen te doen. Ende als si int bosch quamen, heb-[18]
[19] ben si Beiaert daer alleen sien gaen, ende seiden tot malcander:
[20] ‘Siet hier Beyaert dat goede ors! Laet ons binden onse voederinge
[21] ende vangen Beyert. Het is waerdich groot goet. Waert sake dat[21]
[22] wijt gecrigen conden, wi soudent geven den coninc van Vranc-
[23] rijc. Hi sal ons geven scats genoech ende maken ons rijke luden.’
[24] Met dese woerden liepen si om tors te vangen ende omghingent

2 *mochte merren*: bleef
5 *toech zyn haer*: zich de haren uit het hoofd trok
6 *de wijl*: op dat moment
7 *een goede wile*: geruime tijd; *vaec*: slaap
9 *Bordele*: Bordeaux
11 *glavie*: lans
13 *na*: naderhand
15 *breidel*: teugel
17 *voeringe*: voer
18 *plagen*: gewoon waren
21 *waerdich groot goet*: veel waard; *Waert sake dat*: Als

[25] met subtijlheit dat sijt ten lesten vingen, des si alle blide waren
[26] ende leiden ter stont na Parijs.

[27] Ende binnen Parijs quam niemaer hoe dat Volbeiert gevangen
[28] was. Ende als si binnen Parijs quamen, liep het volc om Beiaert te
[29] sien, edel ende onedel, vrouwen ende joncfrouwen, rijc ende
[30] arm. Op dese selve tijt was coninc Karel opt palays ende sach tot
[31] een veynster uut, ende bi hem stont Roelant. Ende als coninc Ka-
[32] rel nederwert sach, hoirde hi groot geruft ende sach tvolc lopen[32]
[33] in groter menichte bi malcander, seide hi tot Roelant: 'Neve, gin-
[34] der vechtmen sere. Ic woude dat ic dair waer: ic soudet vreden.'
[35] 'So soude ic oec,' seide Roelant. 'Laet ons gaen daer ende scei-
[36] dense.' Mittien gingen si beneden ende als si beneden waren, sach
[37] hi op ende sach dat die knechten Beiaert brochten. Doe seide de
[38] coninc tot Roelant: 'Siet neve, ginder brenghen XII knechten
[39] Beyaert gevangen! Dat wil ic u geven.' Doe seide Roelant: 'Heer
[40] coninc, gi segt wel.' Ende seide voert in hem selven: 'Hi had mi[40]
[41] liever biden handen, de edel grave Reinout. Hoe waren die knech-
[42] ten so coen dat si vangen dorsten dat ors? Ic woude si daer om
[43] alle gehangen waren. Ic sal den raet geven dat si daer om noch
[44] alle sterven sullen of hangen.'

[45] Mettien quamen de knechten voerden coninc ende knielden
[46] voer hem ende seiden: 'Heer coninc, siet hier Beyaerden. Dien
[47] geven wi u doer uwe eere.' Doe seide die coninck: 'Kinderen, gi[47]
[48] segt wel.' Doe vraechde hem de coninc waer si dat ors vingen.
[49] Doe seiden die knechten: 'Heer coninc, buten Bordele int wout,
[50] dair ginct weien.' Doe vraechde hem de coninc of si Reinout yet[50]
[51] sagen. Si seiden: 'Heer coninc, neen wi, van hem en weten wi
[52] groot noch cleijn.' Dair na seide de coninc tot Roelant: 'Neve,[52]
[53] neemt dat ors, ic ghevet u. Doeter mede wat u ghelieft.' Ende die
[54] coninc seide dair hi stont: 'Nu en mach hem Reinout in geen lant

32 *geruft*: lawaai
40 *gi segt wel*: dank u; *Hi had... handen*: Ik wou dat hij hem (nl. Beyaert) nog bezat
47 *doer uwe eere*: om u te eren
50 *yet*: soms
52 *groot noch cleijn*: helemaal niets

[55] onthouden, ic en doe hem vangen.' Doe antwoerde Roelant:[55]
[56] 'Heer coninc, gi segt waer.' Ende Roelant seide voert: 'Heer co-[56]
[57] ninc, doet dat ic u sal raden: beveelt dat ors den knechten te hou-
[58] den, ende of si Beyert verliesen, dat si daer alle om sterven sullen.'
[59] Die coninc seide totten knechten: 'Ic bevele u tors op sulcke con-
[60] dicie als Roelant geseit hevet.' Die knechten namen dat in hoede
[61] also alst Roelant woude hebben ende de coninc seide: 'Neemt[61]
[62] wel tors waer ende geeft hem genoech hoys ende coren. Ic seg u
[63] voirwair, ic en woude niet dat Beyert yet misquaem. Ic verlore mi
[64] liever dusent pont.'

[65] Met dat de coninc dat sprac, quamen twe scoone joncfrouwen
[66] in die sale, ende waren geboren van Parijs, ende seiden: 'Segt,
[67] edele grave Roelant, wanneer suldy Beiaert beriden ende laten
[68] sien den snellen loep van Volbeiert ende sine grote sprongen?'
[69] Doe seide Roelant totter joncfrouwen: 'Alst u gelieft, scone
[70] joncfrou, blijft hier een weinich staende: ic sal gaen bidden oerlof[70]
[71] anden coninc.' Mettien keerde hi uuter sale ende ginc totten
[72] coninc ende seide: 'Heer coninc, mi bidden joncfrouwen van Pa-
[73] rijs dat ic Beiert beriden soude buten Parijs op de waerde ende[73]
[74] laten die edele vrouwen sien sijn snelle loep ende vorde spron-[74]
[75] gen.' Doe seide coninc Karel: 'Ic gaffen u huden uwen wille mede
[76] te doen.' Als Roelant dat hoirde, seide hi: 'Heer coninc, God
[77] loens u, so wil ic gaen ter stont ende beriden Beiert buten op die
[78] wairde daert de vrouwen mogen ansien.' 'So doet,' seide coninc
[79] Karel, 'want sal u doecht of eer geschien, het sal u van vrouwen
[80] comen.' Roelant ghinc in de sale totten joncfrouwen ende seide:
[81] 'Huden of en sonnendage sal ic Beiert beriden.' Doe seiden si tot
[82] Roelant weder: 'Wi bidden u op huesheit dat ghi beit tot en son-[82]
[83] nendage. Hier en binnen salment vereyschen over al Parijs, also[83]

55 *ic en doe*: of ik laat
56 *gi segt waer*: u hebt gelijk
61 *Neemt wel tors waer*: Zorg goed voor het paard
70 *gaen bidden oerlof*: toestemming gaan vragen
73 *de waerde*: het veld
74 *vorde*: grote
82 *Wi bidden u op huesheit*: Wij verzoeken u zo vriendelijk te zijn; *beit*: wacht
83 *vereyschen*: vernemen

[84] datter veel comen sullen om Beiert te sien te beriden ende hoe hij
[85] sinen loep nemen sal ende hoe hem Roelant bedwingen ende
[86] bestieren.'

[87] Hier wil ic nu swigen een weinich ende verhalen van Reinout,
[88] de dair lach ende sliep. Reinout wert wakende ende vernam wel
[89] dat hi lange geslapen hadde. Ende ter stont sach hi na Beiert, zijn
[90] goede ors, dat verloren was. Ende als hi Beiert niet en sach,
[91] spranc hi op mit een verbolgen herte ende sach al om. Hi sach
[92] ghelijc een mensche de sijn sinnen verloren heeft, ende als hijt
[93] nergent en sach, began hi so ongemeten rou te driven dattet niet
[94] wel te seggen en is. Hi wranc sijn handen dat hem tbloet ter nage-
[95] len uutspranc ende toech sijn haer, seggende in hem selven: 'O
[96] felle Fortune ende drayende rat van Aventuren, hoe mogestu mi[96 aant.]
[97] dus swaer ende hert wesen! O doot, waer om spaerstu my? Want
[98] ongeluckiger man en was nie geboren. Ic sie wel, het is waer dat-
[99] men plach te seggen: als een man één ongeval heeft, tander is hem
[100] bi. Ick heb Beiaert, mijn goede ors, verloren ende mijn broeders
[101] zijn gevaen. Ic was mi huden vermetende in groter verwaenheit[101]
[102] ende hoverdien dat ic mine broeders den coninc ontnemen soude
[103] ende hem slaen. Ic sie wel, God en wils niet hengen. Hij hevet den[103]
[104] coninc te lief. Men mach den coninc niet scaden mit woerden of
[105] wercken, alst wel blikelic was an Elegast, die den coninc ver-[105 aant.]
[106] moerden woude, mer God waerscoude den coninc, dattet niet en
[107] geschiede.' Aldus als dit Reinout overdochte ende meer ander
[108] dingen, verdubbelde sijn rou, seggende: 'Wat doen mi de sporen
[109] an myn voeten ende ic Beiert heb verloren?' ende toech al sijn[109]
[110] hernas van sinen live.[110]

[111] Als Reinout aldus stont in sijn clage, quam daer een man uut
[112] een hagedochte, welcke man hem selven vermaken ende verscep-[112]
[113] pen conde bider const van nigromancien, als nu jonc als nu out

96 *felle Fortune... Aventuren*: *zie Aantekeningen*; *felle*: wrede
101 *was mi... vermetende*: durfde vandaag nog te beweren
103 *en wils niet hengen*: duldt dat niet
105 *alst wel... Elegast*: *zie Aantekeningen*
109 *ende ic*: nu ik
110 *hernas*: wapenrusting
112 *hagedochte*: spelonk; *vermaken*: onherkenbaar maken

[114] ende cranc. Ende hi was geheten Maeldegijs. Hi ginc sijn const[114]
[115] van nigromancien openbaren bi hulpe van cruit ende stenen de hi
[116] bi hem had ende secretelic in sijn cleder genayt waren, so dat hij[116]
[117] scheen out ende cranc te wesen ende seer mismaect van lichaem,
[118] zijn bairt op zyn borst ende sinen wijnbrauwen tot over zyn ogen,[118]
[119] dat hi doert thaer sien most, also dat hy out sceen II hondert jaer.
[120] Hi huylde ende hoeste seer ende ghinc lenende op zijn stoc, ende
[121] ginc tot Reynout.

[122] Als hi bi Reynout quam, gruete hi hem ende seide: ‘God geve u
[123] goeden dach.’ Reinout gruete hem weder ende seide: ‘Vrient, ic
[124] meen ic nie goeden dach en had sint ic van mynre moeder gebo-
[125] ren was.’ Doe seide Maeldegijs: ‘Here, gi en sult niet wanhopen.
[126] God sal u licht beraden. Als een mensce is in sijn meeste verdriet,[126]
[127] so is hem Gods hulpe naest bi ende helpt een mensce uut sijn ver-
[128] driet.’ Reinout seide: ‘Ic en geloves nyet dat mi yemant soude
[129] mogen helpen uut dat verdriet daer ic nu in ben. Ic hebbe mijn
[130] broeders verloren ende coninc Karel houtse in sijn vangenis ende
[131] wilse doen hangen, daer ic groten rou om heb, ende ic heb verlo-
[132] ren Beiaert, mijn goede ors. Nye en was man van quader aventu-[132]
[133] ren dan ic nu bin. Ic wilde mi de doot haelde, so waer ic quijt van-[133]
[134] den rou daer ic nu ewelic in stae.’ Maeldegijs, horende dese
[135] woirden van zijn neve Reinout, hoir de hi wel dat Reinout heel
[136] mistroestich was ende seide tot hem: ‘Jonchere, en wilt aldus seer
[137] in wanhopen niet wesen, mer bidt Gode oetmoedelic om gracie
[138] ende genade. Hi is so ontfermhertich de hem oetmoedelic bid-
[139] dende zijn, hi sal u vrilic van u verdriet verblijden ende uwe broe-[139]
[140] ders sparen vander doot. Ic heb in myn leven geweest also verre
[141] als een pelgrim gaen mach: ic hebbe geweest te Romen ende Sinte
[142] Jacobs, tot Sinte Gillis in Provensen ende tot Sinte Andries in
[143] Scotlant ende oec heb ic geweest int lant van Jherusalem, ende

114 *cranc*: zwak
116 *secretelic*: op een geheime plaats
118 *wijnbrauwen*: wenkbrauwen
126 *licht*: ongetwijfeld
132 *Nye... dan ic nu bin*: Nooit werd iemand harder door het noodlot getroffen dan ik nu
133 *quijt*: verlost
139 *vrilic*: vast en zeker

[144] nye en quam ic in enich lant daer ic vant soe sconen man als gi
[145] sijt, bevaen mit so groten rouwe.' Reinout seide: 'Myn rouwe de[145]
[146] ic te hants int herte heb, is onseggelic. Ic wilde ic doot wair, so
[147] wair ic ontladen vanden rou.' Doe seide Maeldegijs tot Reinout:
[148] 'Here, ic ben een arm man. Hebdi yet dat gi mi moget geven, so
[149] sal ic u doen in mijn gebede ende alle uwe broeders, dat si deel-[149]
[150] achtich mogen wesen al de weldaet die men doet ende de ic doe,
[151] ende datse God met lieve verlossen wil uut Karels handen.' Doe
[152] seide Reinout: 'Pelgrijm, ic en weet wat geven.' Doe wert hi
[153] peinsende op zijn sporen de hi an sijn voeten hadde, dat si van
[154] goude waren. Hi deedse van zyn voeten ende gafse den pelgrim,
[155] seggende: 'Nem, pelgrim, die sporen. Si sijn van finen goude. Het[155]
[156] was de eerste ghifte die vrou Aye, mijn moeder, mi gaf - God
[157] laetse mit eeren leven. Dair verteerdi wel op X pont, ist dat gi de
[158] sporen wilt houden.' Do nam Maeldegijs de sporen van Reinout,
[159] seggende: 'Heer, God loent u,' ende stac die sporen in sijn male,[159]
[160] ende sceen seer blide te wesen ende danckede Reinout seer, ende
[161] seide: 'Here, ic woude u vriendelijc bidden, had gi enige gifte
[162] meer, dat ghise mi wout geven, te bet soudi al mijn wercken deel-[162]
[163] achtich wesen.' Doe seide Reinout: 'Pelgrym, houtstu dijn spot
[164] met mi? Ic seg u inder waerheit, waert geen scande ende oneer
[165] datmen een pelgrijm sloege, ic soude di slaen dat di dijn leven
[166] berouwen soude.' Doe sprac Maeldegijs, seggende: 'Seker, here,
[167] so dadi sonde, want hadden si my al geslagen de ic aelmissen[167]
[168] gebeden heb, ick wair over hondert jaer doot, want ic bid in kerc-[168]
[169] ken, in closteren, wair ick kan.' Reinout seide: 'Pelgrym, ghij segt
[170] waer.' Doe seide de pelgrijm: 'Here, of ic niet en bade ende gaef-[170]
[171] men mi niet, waer of soude ic leven?' Reinout seyde: 'Gi segt

145 *bevaen mit*: overstelpt door
149 *doen in mijn gebede*: in mijn gebed gedenken
155 *finen*: zuiver
159 *male*: pelgrimstas
162 *te bet*: des te meer
167 *hadden si... gebeden heb*: als iedereen die ik om een aalmoes gevraagd heb mij doodgeslagen had
168 *ick wair... doot*: was ik nu al honderd jaar dood
170 *of ic niet en bade*: als ik niet zou bedelen

[172] waer, pelgrijm. Ter noot moetmen altijt wel bidden.' Do seide[172]
[173] Maeldegijs: 'Nu segdi recht, here,' ende mettien stan Maeldegijs[173]
[174] sere ende seide tot Reinout: 'Edel here, ic bid u doer Gode, hebdi[174]
[175] yet meer, dat ghijt mij geven wilt, dat Gode uwe broeders verlos-
[176] sen wil van der doot, ende u verbliden van u verdriet.' Doe ant-
[177] woerde Reynout, die grave: 'Ya ic, pelgrim. Neem dien tabbaert
[178] wel ghevoert, want waer gi coemt, ghi moechter wel X pont op
[179] verteren. De geve ic u doer Gode ende sijnre Moeder ende Sint[179 aant.]
[180] Jan ende alle Gods heiligen, dat si behouden myn broeders siele[180]
[181] ende datse God bewaer voerden smadeliken doot - want ic ducht
[182] datse de coninc verdaen heeft - ende God mi geve sulcker gracie
[183] dat mi coninc Karel niet en doe vangen ende dat ic hem ontvlien
[184] mach. Want had hi mi in zijnre macht, hi soude mi doen hangen.'
[185] Mit dese woerden nam Maeldegijs de tabbert ende wantse te
[186] samen ende stacse mede in zijn male. Doe seide Maeldegijs weder
[187] tot Reynout: 'Here, hebdi yet meer behouden, ic wil wel doer de
[188] minne van Gode dat ghijt mi gaeft, so woude ic met groter naer-[188]
[189] sten Gode voer u ende uwe broeders bidden.'

[190] Als Reinout dese woerden vanden pelgrim hoerde, wort hi
[191] toernich ende verhief zijn swaert, seggende: 'Du bose pelgrim,
[192] salstu met mi spot houden? Ic salt di leeren!' Als de pelgrim dat
[193] sach, ontspranc hi den slach ende scuttese op sijn stoc. Doe seide[193]
[194] Maeldegijs tot Reinout: 'Slaetstu mi meer, ic seg di, het sel di rou-
[195] wen. Want ic seg u, so help God, ic soude mi weren.' Als Reinout
[196] dat hoerde, seide hi: 'Wat segdi pelgrim, soustu di weren? Ic seg
[197] di inder wairheit, al waer di so veel als bomen int wout ende ic u
[198] slaen woude, mi en souder geen ontgaen.' Doe seide Maeldegijs:
[199] 'Ic seg u certein, gi weet luttel wie ic ben of wat ic can.' Van dese
[200] woirden dye Maeldegijs seide, wert Reynout seer toernich ende
[201] verhief zijn swaert weder ende sloch na Maeldegijs, de hem hier[201]

172 *moetmen*: mag men
173 *Nu segdi recht*: Precies; *stan*: kermde
174 *doer Gode*: om Gods wil
179 *Sint Jan*: *zie Aantekeningen*
180 *behouden*: redden
188 *met groter naersten*: zeer vurig
193 *scuttese op sijn stoc*: ving hem met zijn stok op
201 *de hem hier op versach*: die op zijn hoede was

[202] op versach ende ontspranc den slach ende scutse op sinen stoc.
[203] Doe toende Maeldegijs zyn consten ende veranderde van dye
[204] ouderdom in een ghedaente van een jongelinc van XX jaren. Als
[205] Reinout dit sach, verwonderde hi hem seer daer of ende was ver-[205]
[206] vaert ende seide in hem selven: 'Wat ist dat mi nu geschiet? Ic en
[207] weet niemant so cloec dien ic slaen wil, hi en moet van myn hant
[208] sterven, al ist dat Fortune mi nu den rugge keert, want mijn broe-
[209] ders zyn gevaen ende ic ducht datse coninc Karel hangen sel. Dair
[210] toe heb ic Beiert, mijn goede ors, verloren. Aldus comt gaern teen
[211] verdriet na tander. Ende nu comt voer mi de duvel Belsebub of[211 aant.]
[212] een ander, ende soude mi gaerne mede tempteren. Ic sal, wilt
[213] God, besoecken oft is als bedroch of duvely.' Mittien woirde[213 aant.]
[214] heeft Reinout tswaert verheven ende sloch een so vreseliken slach
[215] dat Maeldegijs meende doot te bliven, ende mochte met groter
[216] pijnen qualic ontvlien den swaren slach. Ende met dat Maelde-[216]
[217] gijs de slach met pinen ontweec, riep hi lude ende seyde: 'Wat
[218] doedi? En kende mi niet, neve Reinout?' Mit dat Maeldegijs de
[219] woerden sprac, bleef Reinout staende, seggende: 'Neen ic. Wie
[220] sidi? Dat segt mi.' Do seide hi hem: 'Ic ben gehieten Maeldegijs.'

[221] Als Reinout dat hoerde, so viel hi zijn oem te voet, seggende:
[222] 'Genade, oem. An u naest God staet al mijn hopen ende leven,
[223] ende ic bid u minlic mijn broeders nu bistaen ende behulpich[223]
[224] wesen. Ic heb Beiert, mijn goede ors, verloren. Des heb ic int herte
[225] so groten rouwe, want daer op was al mijn toeverlaet.' Maelde-
[226] gijs seyde: 'Reinout, doet dat ic u leren sal. Ic sal met mijnre con-
[227] sten Beiert voer u brengen.' Als Reinout dat hoerde, wert hi een
[228] deels verblijt, seggende: 'Oem, wat ghi mi hiet, doe ic gaerne ende
[229] en laet des niet doer anxt of vrese van der doot.' Doe nam Mael-
[230] degijs een oude heuc ende gafse Reinout ende seide: 'Doet dese[230]
[231] heuc over u hernas an, dat ment hernas niet en sie.' De heucke en

205 *vervaert*: hevig geschrokken
211 *de duvel Belsebub... ander*: *zie Aantekeningen*
213 *als bedroch*: zinsbegoocheling; *zie Aantekeningen*
216 *pijnen*: moeite; *qualic*: ternauwernood
223 *minlic*: vriendelijk
230 *heuc*: huik (lange mantel met kap)

[232] had nerghens gaten dan daerment hoeft doerstac ende was ter
[233] aerden lanc. Daer na gaf hem Maeldegijs een hoet daer an stont[aant.]
[234] menich teiken van loet, ende dede hem II oude hosen antrecken.[234 aant.]
[235] Als dat Maeldegijs gedaen had, toech hi een ander heucke an
[236] ende een hoet op zyn hoeft, ende baerde sijn conste van nigro-[236]
[237] mancien ende veranderde Reinout in een ghedaente als een man
[238] van C jaer ende seer cranc ende seer mismaect van lichaem, sijn
[239] baert grau ende lanc ende sijn wijnbraeuwen over sijn ogen.

[240] Dit gedaen wesende, sette hi hem te wege om te gaen. Ende wie
[241] hem luden te moet quamen, sagen Maeldegijs ende Reinout na,
[242] om dat hem luden dochte dat si nie so arme mismaecte pelgrims
[243] ghesien en hadden, ende selve dochte elcken mensche diese mit
[244] ogen sach, dat seer vremde was. Ende wanneer dat si uuter luden
[245] gesichte waren, warent vrome, stoute jongelingen ende coene[245]
[246] ridders.

[247] In desen schine ginghen si so lange dat si quamen tenden twout
[248] te Bordele. Doe sagen si al om ende maercten an deen side vanden
[249] wege een schone hagedorn ende dander syde een boem, soe als
[250] ons de historie seit, ende si gingen sitten onder de hagedorn. Niet
[251] lanc en hadden si gheseten, Maeldegijs versach vier moniken de
[252] ridende quamen op pairden. Doe seide Maeldegijs tot Reinout:
[253] ‘Blift gi hier ende verwachtet mi. Ic sal den moniken te moet gaen
[254] de ginder comen riden, want ic soude gaern biechten.’ Als Rei-
[255] nout dat hoirde, seide hi: ‘Oem, so doet, ic hope het ons te bet[255]
[256] gaen sel.’ Hier mede scheide Maeldegijs van Reinout ende ginc de
[257] moniken tegen. Ende als hier bi quam, dede hi reverencie ende
[258] gruetese, seggende: ‘God geve u goeden dach.’ De moniken sei-
[259] den: ‘Pelgrim, God loens u.’ Voert seiden de moniken: ‘O oude
[260] pelgrym, wat hebdi menich mensch verleeft.’ Doe seide Maelde-
[261] gijs weder: ‘Ic bidde Gode dat hi mij leven laet so lange dat mi
[262] niemant aelmissen en geve ende dat ic ontbonden waer van

234 *teiken van loet*: loden insigne; *zie Aantekeningen*; *hosen*: laarzen; *zie Aantekeningen*
236 *baerde*: toonde
245 *vrome*, *stoute*: sterke, flinke
255 *te bet*: des te beter

[263] minen sonden. Ic bid u, heer, dat gi mijn biecht horen wilt.' Doe
[264] seide daer een monic: 'Pelgrym, gi sult gaen tot een prochipaep,[264]
[265] want wi hebben haest ende en mogen niet toeven.' Doe seide
[266] Maeldegijs weder: 'Here, gi siet wel dat ic een arm cranc mensche
[267] ben. Sal ic dan in mijn sonden smoren, so most ic dan ter hellen[267 aant.]
[268] varen ende ewelic verloren bliven. Mer ic hope dattet so niet
[269] wesen en sal. Ic moet u dagen mijn misval: ic hadde bi mi verga-[269]
[270] dert mit bidden XX pont, ende doe ic in dit bosch quam, so quam
[271] mi te gemoet Reinout ende benam mi dat gelt ende sloech mi so
[272] sere dat ic waende doot te bliven. Mer ic behielt IIII bisanten van
[273] goude. De had ic so heimelic genayt dat hise niet vinden en
[274] conde, anders waer icse mede quite. Nimmermeer en mach ic
[275] hem prisen. Ende ic en weet niet wat doen. Mer ic bid, heer, hoer
[276] myn biechte. Ic sal u de IIII bisanten geven.' Doe vraechde Mael-
[277] degijs den monic of hi ergent wist dair enich edel volc versamet
[278] was. Doe seide een monic: 'En sonnendage sal tot Parijs groot
[279] volc wesen, beide van edel ende onedel.' Doe seide een monic tot
[280] die ander in Latyn: 'Laet ons hem sijn biecht horen ende nemen
[281] die IIII bisanten, want si sullen goet wesen om in de wijn te ver-[281]
[282] drineken.' Dit dochte den anderen monike goet. Doe seide een
[283] monic: 'Coemt voert, pelgrijm, ic sel u biecht horen.' Mer Mael-
[284] degijs vraechde den moniken eer ende seide: 'Ic bid u, gi heren,[284]
[285] hebdi yet gehoirt watter te doen sal wesen, dat gi mi segt de
[286] rechte wairheit daer of.' Doe antwoerden die moniken dat sijt
[287] gaern daden. 'Ic selt u seggen,' seide daer een monic. 'En sonnen-
[288] dage de naest comende is, sal die grave Roelant Beiert berijden
[289] buten Parijs opt velt om die joncfrouwen te laten sien sijn grote
[290] sprongen.' Doe seide Maeldegijs: 'Macht wair wesen? Is Beiert
[291] daer?' 'Yaet,' seide de monic, 'ende coninc Karel heeft Roelant
[292] Beyert gegeven. Ende als Roelant Beiert bereden heeft, so wil hi

264 *prochipaep*: pastoor
267 *Sal ic dan... varen*: *zie Aantekeningen*
269 *misval*: tegenspoed; *bi mi... pont*: twintig pond bij elkaar gebedeld
281 *in de wijn*: in het wijnhuis
284 *eer*: eerst nog

[293] justicie doen, hanghen sijn neven te Montefaucoen an de galghe.'
[294] Als Maeldegijs dat hoerde, seide hi soetelic: 'Ic segge u inder
[295] wairheit, en zijn si noch niet gehangen, soe mochten si wel met-
[296] ten live ontgaen.' Doe seider een monic: 'Si leven noch, mer si leg-
[297] gen in groot verdriet, ende hi wil oec justici dair over doen ende
[298] wreken sijns soens doot. Ende ons is bevolen dat wi Reinout,
[299] sinen neve, inden ban doen sullen of verbieden dat hem niemant[299]
[300] en herberge of vercope eten of drincken. Ende waert datter
[301] iemant so coen wair diet dede, wi souden hem mede inden ban
[302] doen.' Als Maeldegijs den moniken dat hoerde seggen, wert hi
[303] met toerne bevaen ende dacht in hem selven dat hijse doden
[304] soude. Maeldegijs seyde met een beveynst hert: 'Ic bid u, gi heren,
[305] dat gi wilt vallen op u knyen ende bidden voer mi dat mi mijn
[306] biecht salich moet wesen ende volcomelijc uutspreken sonder yet[306]
[307] te vergeten ende ten eynde toe in mijn penitencie te volherden, op
[308] dat gi mede der goeder wercken die ic doe ende gedaen heb mede
[309] deelachtich moecht wesen.' Als de moniken Maeldegijs dat hoer-
[310] den seggen, traden si van haer paerden ende vilen over haer
[311] knien, biddende Gode dat hi den pelgrijm verlende volherdicheit
[312] in sijn opset ende goede wercken ende vergeven sine sonden, daer
[313] hi lange in geweest had. Hier en tusschen toechde Maeldegijs sine
[314] const, so dat hi was starc ende vroem in der luden gesicht, ende[314]
[315] nam een stoc die daer lach met yser beslagen ende sloech een
[316] monic mitten stoc dat hi voir hem doot viel. Ende als de ander
[317] moniken dat sagen, waren si seer vervaert, ende meenden hem
[318] tontlopen, mer haer cleder waren lanc ende si hadden hosen an,
[319] so dat si niet seer lopen en mochten. Ende Maeldegijs volchdese[319]
[320] na ende sloechse doot.

[321] Als dat Reinout had versien, seide hi: 'Oem, wat hebdi gedaen!
[322] Gi hebt alle dese moniken gedoot, die u penitenci setten souden![322]
[323] Mi duncket gi wiltet al verslaen dat u te moete coemt.' Do seide

299 *inden ban doen*: excommuniceren
306 *salich*: heilzaam
314 *vroem*: krachtig
319 *seer lopen*: hard lopen
322 *setter*: opleggen

[324] Maeldegijs: ‘Reinout neve, ic en mocht die penitencie niet doen
[325] die si mi setten; si was mi alte swaer. Dair om sloech icse.’ Rei-
[326] nout seide weder: ‘Oem, soude icse slaen ende doden de mi peni-
[327] tencie setten de te swair was, ic hadder in een cloester van deser
[328] oerden over hondert gedoot.’ ‘Reinout neve,’ seide Maeldegijs,
[329] ‘laet de woerden varen ende coemt hier. Laet ons dese moniken
[330] uutdoen al dat si anhebben ende bindent op de paerden ende
[331] brengense die cleder ende paerden.’ Reinout was toernich in hem
[332] selven dat de moniken doot waren ende seide: ‘Oem, ghij moetet
[333] selve doen, want ic en wil daer niet toe doen.’ Als Maeldegijs dat
[334] verstont, toech hi den moniken cleeder ende coussen uut, bantse[334]
[335] te hope ende leydse op de paerden, ende de moniken werp hi
[336] inden wech.

[337] Dit aldus gedaen wesende, gingen si ten cloester dat buten
[338] Parijs stont vander selver oerden. Ende als si voirt cloester
[339] quamen, vraechde Maeldegijs naden abt, de hem ter stont van-
[340] den poertier gehaelt wort. Ende als Maeldegijs den abt sach, dede
[341] hi hem reverenci ende seide: ‘Heer abt, u doet grueten Reynout
[342] de grave, ende sent u dese paerden ende cleder, dat ghi hem in u
[343] gebede doen sult ende bidden voer hem ende sijn broeders, dat-[343]
[344] se God ter soenen laet comen.’ Doe vragede den abt Maeldegijs
[345] waen Reinout de paerden comen ende de cappen. Doe seide[345]
[346] Maeldegijs: ‘Hi heeft IIII moniken verslagen hier int wout van
[347] Bordele. Ende hi dwanc ons daer toe dat wijse herwert u brengen
[348] moesten ende u geven dese cleder ende paerden.’ Ende eer Mael-
[349] degijs sijn woirden volseide, seide Reinout stillekens, dat Mael-
[350] degijs hoirde mer de abt en hoerdes niet: ‘Gi hebtse selve ghesla-
[351] gen.’ Doe stac Maeldegijs Reinout mitten elleboge. Doe verstont
[352] Reinout wel dattet Maeldeghijs om tbeste dede. Nochtans doch-[352]
[353] tet Reinout vreemde dat zyn oem dese woirden sprac. Doe seide
[354] weder de abt tot Maeldegijs: ‘Vrient, heeftse Reinout versleghen,

334 *coussen*: laarzen
343 *datse God... comen*: dat God hun geve dat het tot een verzoening komt
345 *waen*: waarvandaan; *cappen*: monnikspijen
352 *om tbeste*: om zijn bestwil

[355] dus vermaledide hem God. Si sliepen hier te nacht alle vier. Wat is
[356] mi gesciet? Ic en wil dese gifte van Reinout niet ontfanghen. Hij is
[357] hier int lant te banne gedaen, so datmen hem eten noch drincken
[358] vercopen moet, ende in onse kercke salmen oec verwaten ende te[358]
[359] ban doen.' Doe seide Maeldegijs totten abt: 'Wildi de giften niet
[360] ontfangen, so willen wij tot Reynout wedervaren ende seggent
[361] hem. So weet ic wel te voren, seggen wijt hem, dat hi comen sal
[362] ende verbernen u cloester ende slaen u ende alle u moniken doot
[363] ende laten niemant te live ende verdervent tot in die gronde.' Als
[364] dat die abt hoerde, wert hi vervaert ende seide tot Maeldegijs:
[365] 'Vrient, ick ben anders beraden. Ic bid u dat gi Reinout, de edel[365]
[366] grave, over mi niet en claecht, want sijn ghiften wil ick gaerne
[367] ontfangen ende ons en staet zijn ghiften niet te laten, ende willen[367]
[368] voer hem ende sijn broeders bidden. Ende wes goede wercken dat[368]
[369] wi doen in missen of getiden, dat hise ende sine broeders deelach-
[370] tich mogen wesen.' Doe antwoerde Maeldegijs: 'Heer abt, ic seg
[371] u inder waerheit, op dusdanige voerwaerden als gi ons beloeft so
[372] laten wij hier de paerden ende dat goet dat wij hier brengen.'
[373] Aldus sceide Maeldegijs ende Reinout uuten cloester ende namen
[374] haren vaert met haesten na Parijs.

[375] Ende als de heren in Parijs quamen, wast sonnendach ende den
[376] tijt dat Roelant Beiaert beriden soude op de wairde buten Parijs,
[377] alst voerseit was. Als den dienst inder kercken gedaen was, gin-[377]
[378] gen de heren eten. Mittien quam Maeldegijs ende Reynout voir[378]
[379] de brugge tot Parijs. Ende mittien saghen si al om ende sagen een
[380] schuere open staen daer veel stroes in was, ende daer nam Mael-[380]
[381] degijs een arm vol van dat stroe ende droecht te Parijs op de
[382] brugge ende ginc daer op sitten ende seide tot Reinout: 'O lieve
[383] geselle, hoe suldi op dit stroe comen? Ic weet wel dat u lange
[384] staen seer pijnlic is, want gi vorde gegaen hebt. Aldus suldi u sel-[384]

358 *salmen oec verwaten*: moet men hem ook excommuniceren
365 *anders beraden*: van gedachten veranderd
367 *ons en staet... laten*: wij mogen zijn geschenken niet weigeren
368 *wes*: wat voor
377 *voerseit*: aangekondigd
378 *Mittien*: Op datzelfde ogenblik
380 *stroes*: stro
384 *vorde*: ver

[385] ven seer wee doen eer gi te sitten coemt; ic bevoelt an mi selven
[386] wel.' Hier en binnen is een man bi hem luden gecomen de uuter
[387] kercken quam. Maeldegijs riep tot hem ende seyde: 'Ic bid u, lieve
[388] vrient, dat gi doch myn geselle helpen wilt dat hi te sitten coemt
[389] op dat stroe, op dat myn ghesel hem ymmers geen wee en doe,[389]
[390] want ic en mach hem niet helpen.' Als de goede man dat hoirde
[391] van Maeldegijs, dede hijt gaern ende halp Reinout te sitten, dien
[392] hem docht die armste mensce de hi ye zijn leven gesien had, ende
[393] gaf Reinout een penninc. Hem docht hy en mochts nergent bet[393 aant.]
[394] besteden. Ende als Reinout den penninc had, leide hijen Mael-
[395] degijs in de hant, ende de stacken in sijn tassche. Doe seide de
[396] goede man tot Maeldegijs: 'Vrient, begeerdi herberge, dat segt[396]
[397] mi.' 'Ya wi, here,' seide Maeldegijs, 'dat u God loen, here. Waer
[398] staet u huys?' Doe seide de goede man: 'Ginder onder ghenen
[399] boem, daer suldi een waerdinne vinden die u minlic onfangen[399]
[400] sal.' Doe seide Maeldegijs: 'Here, dat loen u God der doecht de gi
[401] ons biet, wi willen weder gaern voir u bidden.' Aldus sceide de[401]
[402] goede man vanden pelgrijms.

[403] Binnen deser tijt was de maeltijt te hove gedaen ende de heren[403]
[404] begonden te gaen uutwert, daer Roelant met Beyert riden soude.[404]
[405] Maeldegijs, sittende op de brugge mit Reinout, had met hem ghe-
[406] brocht een cop van goude, ende settese tusscen hem ende Rei-[406]
[407] nout. De cop was uutermaten goet: dair stont an menich costelic[407]
[408] steen, de tegen tsonneschijn scone radien of schijnselen gaven.[408]
[409] De cop was oec so groot datmens niet veel so groot gesien en had.
[410] Ende in desen cop maecte Maeldegijs hem ende zijn geselle dat si[410]
[411] daer uut sopten ende goot in den cop den besten wijn diemen vin-
[412] den conde, want Maeldegijs had den wijn met cruden ende woer-[412]

389 *ymmers*: vooral
393 *penninc*: penning; *zie Aantekeningen*
396 *herberge*: een plaats om te overnachten
399 *waerdinne*: gastvrouw
401 *weder*: van onze kant
403 *te hove*: aan het hof; *gedaen*: beëindigd
404 *begonden te gaen uutwert*: gingen de stad uit
406 *cop*: beker
407 *costelic*: kostbare
408 *scone radien... gaven*: prachtig straalden en schitterden
410 *hem ende zijn geselle... sopten*: voor zichzelf en zijn metgezel een drank waarin ze hun brood konden dopen
412 *woerden*: toverspreuken

[413] den selve ghemaect. Ende den wijn was van sulcker crachte, wien
[414] dranc, de moeste Maeldegijs onderdanich wesen ende tot sinen
[415] dienste staen. Doe gaf Maeldegijs Reinout weder zijn sporen van
[416] goude. Daer na sprac Maeldegijs: ‘Neve, doet die sporen weder
[417] an uwe voeten.’ Doe seide Reinout weder: ‘Wat sal ic met die spo-
[418] ren doen, want ic Beyert quijt ben?’ Doe seide Maeldegijs weder:
[419] ‘Reynout neve, doetse an u voeten, ten sal u niet quaet wesen.
[420] Ende trecter uwe wide coussen over. Ic sel met mijnre consten
[421] Beiert voir u brengen. Ende alsmen u daer op helpt, suldi twewerf
[422] an dander side ofvallen. Mer de derde reyse als si u opsetten,[422]
[423] suldi u vast houden.’

[424] Met dat Maeldegijs dese woerden seide, quamen de heren van-
[425] den hove, ende voer de heren ginc een grote scare van poerters[425]
[426] ende noch twe ander scaren daer na van lantluden of bueren. Als
[427] de gheleden waren, quammer een scare van vrouwen. Daer na
[428] quamen die ridders, heerlijc opgheseten op orssen die goet wa-
[429] ren. Doe stonden daer joncfrouwen op de brug bi Maeldegijs en-
[430] de Reinout, diet volc sagen voerbi hem gaen, edel ende onedel.
[431] Doe seide daer een jonefrou: ‘Segt mi, gespele, welc dunct u die[431]
[432] scoenste man die huyden over dese brug geleden is ende dier noch
[433] over liden sal?’ Doe seide die ander: ‘Het is Roelant, de Farnagut-[433 aant.]
[434] te versloech.’ Doe seide de ander jonefrou: ‘Het is Olivier.’ ‘Neen,’
[435] seide een ander, ‘het is die hertoge van Bamere.’ Dese woerden[435]
[436] gedaen wesende vander joncfrouwen ende hoe si den scoonsten
[437] man versien hadden, so stonter een scoon joncfrou diet gehoert
[438] hadde, ende als alle de joncfrouwen uutgeseit hadden ende elc
[439] ridder gepresen na haer goet duncken in doechden ende sonder-[439]
[440] linge in scoonheit, vromicheit ende best geformt van lichaem, so
[441] seide die joncfrou: ‘Ic seg u inder waerheit, noch weet ic een
[442] scoonre man dan ghy onder u allen noch enich genoemt hebt.’

422 *reyse*: maal
425 *poerters*: burgers
431 *gespele*: vriendin
433 *de Farnagutte versloech*: *zie Aantekeningen*
435 *die hertoge van Bamere*: de hertog van Beieren; *zie Nawoord* 2.2
439 *sonderlinge*: vooral

[443] Doe begonsten die ander joncfrouwen haer te vraghen wie die
[444] ridder waer. Doe seide die joncfrou weder: ‘En kendijs niet? Het
[445] is een ridder genoemt Reinout, ende en mach hier int lant nu niet
[446] comen. Mochte die coene ridder hier int lant comen, hi waer de
[447] scoenste man die van dage over de brugghe ginc of gaen sal.’ Doe
[448] seiden de ander joncfrouwen: ‘Het is wair. Hi is die scoonste van
[449] hude, van haer ende van maecsel van lichaem.’ Dese woerden
[450] hoerde Reinout dair hi sat vander joncfrouwen ende wert lachen-
[451] de. Maeldegijs sach dat Reinout loech, stiet hi hem met een elle-
[452] boghe, seggende: ‘Reinout, wat gi doet, en lacht nyet.’ Doe seide
[453] Reinout: ‘Lieve oem, ic hebt vergeten, ende die joncfrouwen van
[454] Parijs dedent mi.’

[455] Onder dese woerden waren dye heren voerbi Maeldegijs ende
[456] Reinout over de brugge geleden. Ende coninc Karel begonste bi
[457] de brugge te comen, ende Roelant ghinc besiden hem. Ende Bey-
[458] aert worde voer hem geleit, ende die XII knechten diet bevolen[458]
[459] was, haddent elc an een tou. Ende als coninc Karel bij de brugge
[460] quam, wert hi Maeldegijs ende Reinout siende ende tusschen
[461] hem beiden hadden si een grote gouden cop. Doe seide Karel tot
[462] Roelant: ‘Siet doch, neve Roelant, tusschen geen II pelgrijms[462]
[463] staet een gouden cop. Mi dunct ick en liet sulcken cop niet maken
[464] om V hondert pont.’ Roelant seide: ‘Gi segt waer.’ ‘Neve Roe-
[465] lant,’ seide de coninc, ‘laet ons vragen den pelgryms waen hem
[466] die cop coemt, die groot ende costelic gemaect is van goude ende
[467] gesteenten.’ Doe reden coninc Karel ende Roelant totten pelgrims.
[468] Ende Beyert woert voir hem geleit, ende Beiert roec an de pelgrim
[469] ende bekende zijn here, ende dat ors toende oft blide gheweest[469]
[470] had ende draefde so op de brugge over ende weder. Ende als
[471] coninc Karel ende Roelant biden pelgrims quamen, seyde coninc
[472] Karel: ‘Segge mi, pelgrijm, dat di God spoede, waen coemt u de-[472]
[473] sen cop?’ Maeldegijs antwoerde den coninc ende louch, seggen-

458 *diet bevolen was*: aan wie hij toevertrouwd was
462 *geen*: die
469 *bekende*: herkende
472 *spoede*: voorspoed moge geven

[474] de: ‘Heer coninc, goets vindi genoech overal. Ic seg u inder waer-[474]
[475] heit, had ic minen cop menen te verliesen biden volcke dat hier
[476] van dage gereden ende ghegaen is of noch comen sal, ic en hads
[477] niet voertgeset of laten sien.’ Voert seide hi: ‘Danc heb de coninc[477]
[478] van Vrancrijc: also wel behout hij den armen zijn clene goet als
[479] den rijcken dies veel heeft.’ Doe seide de coninc weder: ‘Segt mi,
[480] pelgrim, waen die cop gecomen is. Dat wil ic weten.’ Maeldegijs
[481] antwoerde ende seide: ‘Dat gelt daer de cop om gemaect is, is wel[481]
[482] LX jaer geleden dat ic bat in de kercken ende closteren ende capel-[482]
[483] len. Ende ic heb dien cop doen kerstenen ende is genoemt Chris-[483]
[484] tiaen. Daer is mede tot desen coppe daer God met sijn jongeren[484 aant.]
[485] uut sopte opten Witten Donredach, ende de paeus van Romen
[486] heefter misse over gesongen. Ende de cop gaf hi de gracie, al waer
[487] een mensce noch so swaer belast met sonden ende nochtans lange
[488] daerin gestaen, ende hadde hi een sop hier uut, hi soude so reijn
[489] van sonden wesen als Maria Magdalena was doen si Ons Heren[489 aant.]
[490] voeten salvede.’

[491] Onder dese woirden die de coninc ende Maeldegijs te samen
[492] hadden, knielde Beiaert voir Reinout. Doe seide coninc Karel:
[493] ‘Merct doch, lieve neve Roelant! Ic seg u voerwaer, dat sijn twe
[494] engelen de God hier gesent heeft, want siet, dat stomme beest
[495] doet hem reverencie.’ Roelant antwoerde: ‘Gi segt waer, heer
[496] coninc.’ Dese woerden verstont Maeldegijs ende sloech Beyert
[497] met sinen stoc, dattet op sijn voeten spranc. Doe seide coninc
[498] Karel: ‘Waer om slaetstu myn ors, pelgrim?’ Doe antwoerde de
[499] vroede Maeldegijs, seggende: ‘Heer, ick segge u, had u ors yet[499]
[500] voert gegaen, het had mijn gesel geslagen de hier bi mi sidt. Daer
[501] om bid ic u, here, om Gode dat gi u ors wat achterwaert doet lei-

474 *goets*: bezittingen
477 *voertgeset*: voor de dag gehaald
481 *daer de cop om gemaect is*: waarmee de beker betaald is
482 *bat*: bij elkaar bedelde
483 *kerstenen*: dopen
484 *Daer... Donredach*: In deze beker is materiaal verwerkt van de schotel die Jezus en zijn leerlingen gebruikten op Witte Donderdag; *zie Aantekeningen*
489 *Maria Magdalena*: *zie Aantekeningen*
499 *vroede*: listige

[502] den, dat wijt mogen schuwen, want wijt seer ontsien.' Doe dede[502]
[503] de coninc dat ors wat afterwaerts leiden so dat de pelgrims son-
[504] der anxt sitten mochten.

[505] Doe seide coninc Karel: 'Ic bid u, pelgrim, ghif mi doch een
[506] sop, dat God mijn sonden vergeven wil daer ic mede belast ben.
[507] Ic sal di een gouden penninc geven.' Doe seide Maeldegijs: 'Here,
[508] dat en staet u niet te doen, inder waerheit, want ghi most mi eerst
[509] den coninc wisen.' Doe antwoerde coninc Karel weder: 'Men seit
[510] dat ic coninc ben.' Doe seide Maeldegijs: 'Heer coninc, so en bel-[510]
[511] get u niet dat ic so dorperlic ende onwaerdelijc tegen u gesproken[511]
[512] heb.' Doe seide de coninc weder: 'Neen ic, vrient, wel moeti
[513] varen, want ghi en kendet mi nyet. Wat woude ic u dan witen?
[514] Mer gif mi een sop, ic sal di geven een gulden penninc van mijnre
[515] goeden.' Mer Maeldegijs seide: 'Heer coninc, ic seg u, dit en staet
[516] mi niet te doen, ten wair dat ghi vergaeft al de gheen die u mis-
[517] daen hebben. Gi weet wel dat God vergaf al den genen die hem
[518] den doot andeden doen hi hinc ander galgen des cruces.' Doe
[519] seide de coninc: 'Vrient, ghi segt waer, mer Reinout heeft mi so
[520] veel misdaen bi zyn selfs sculde dat icx hem niet vergeven en
[521] mach. Ende dair is noch een, hiet Maeldegijs, ende doet toveri.
[522] Dien haetic noch veel meer. Ic woude wel dat ic hem verhangen
[523] had om dusent gulden, so veel torens ende scade heeft hi mi[523]
[524] gedaen. Segt mi, pelgrim, wat man is dijn gesel de hier bi di leit?'
[525] Maeldegijs seide: 'Heer coninc, het is mijn vaders broeder, ende
[526] en mach sien noch horen. Des heb ic int herte groot verdriet.' Doe
[527] seide coninc Karel: 'Pelgrim, gif mi een soppe in vergiffenisse van
[528] minen sonden, dat u God weder ghedencke ende betere dijn
[529] geselle zijn verdriet.' Maeldegijs seide: 'Heer coninc, hier leit
[530] myn arme geselle, ende tis nu geleden XL dagen dat hi en hoirde
[531] noch en sach. Des heb ic alte groten rouwe ende pijn int herte.

502 *dat wijt mogen schuwen*: zodat wij er veilig voor zijn; *wijt seer ontsien*: wij zijn er erg bang voor
510 *so en belget u niet*: wees dan niet boos
511 *dorperlic*: lomp
523 *so veel torens*: zoveel leed

[532] Ende en mach oec mede niet spreken. Dit ghesciede hem in eenre
[533] nacht, dat hi verloes verstant, memorie, cracht ende wetenscap in[533]
[534] een huys daer wi geherberget waren. Ende eergisteren vonden wi
[535] een vroede vrou de met vreemden vrouwen plach te verkeren,[535 aant.]
[536] ende seide, mochte hi comen tot dier stat dat hy op Beiert mocht[536]
[537] riden, so soude hi genesen van sinen quale ende crigen gesont-
[538] heit.' De coninc antwoerde: 'Pelgrym, waer dat waer, so quaemdi
[539] hier ter goeder tijt.' Doe seide Maeldegijs: 'Men moet een dinc
[540] beproven eer ment weet wattet doen can.' Coninc Karel ant-
[541] woirde ende seide: 'Pelgrim, ic bid di doer Gode, ghif mi een sop,
[542] dattet God bequaem si, ic sal dijn geselle dat ors Beyaert laten[542]
[543] beriden.' Maeldegys, verstaende dese woerden vanden coninc,
[544] seide: 'Heer coninc, in Gods naem sijt dan begonnen. Mer heer
[545] coninc, doir uwe eer sal ict doen. Gi weet wel dat Onse God in[545 aant.]
[546] Bethleem geboren was ende in armen clederen gewonden. Dat
[547] dede sijn oetmoedicheit, om dat God woude dat hem elc mensce
[548] bedencken soude ende hoverdie laten sincken ende oetmoedich
[549] wesen.' Doe seide coninc Karel: 'Pelgrim, du segst wair.' Mael-
[550] degijs sprac totten coninc: 'Here coninc, ic seg u dat gene knech-[550]
[551] ten die daer achter u staen also veel te verliesen hebben als ghi.
[552] Daer om, edel heer coninc, laet die knechten me ten soppe gaen
[553] met u, ende elc neme een soppe doer uwe ere.' Die coninc ant-
[554] woerde weder: 'Pelgrim, het wort ghedaen.' Doe hiet coninc
[555] Karel dat dye knechten voerttraden ende nemen elc een sop,
[556] twelc die knechten deden, ende quamen tot Maeldegijs mit devo-
[557] ter herten ende leiden haer handen te samen als si den broc ont-
[558] fingen. Och, hoe luttel wisten si wat si deden! Ten lesten ginc de
[559] coninc selve met devocien ende ontfinc een sop, wanende dat hi
[560] sijn sonden met die sop quijt geweest soude hebben, twelc niet
[561] anders en was dan bedroch.

533 *wetenscap*: denkvermogen
535 *een vroede... verkeren*: *zie Aantekeningen*
536 *comen tot dier stat*: de gelegenheid krijgen
542 *bequaem*: welgevallig
545 *dat Onse... oetmoedich wesen*: *zie Aantekeningen*
550 *gene*: die

[562] Dit gedaen wesende, liet de coninc Beiert brengen op de waer-
[563] de buten Parijs, ende de pelgrims quamen daer mede met groter
[564] pinen alst scheen inder luden gesicht. Ende als si op de waerde
[565] waren, seide coninc Karel tot Roelant: ‘Edel grave Roelant, ic bid
[566] u, doet dese pelgrim riden op Beiert, dattet Gode bequame si.’
[567] Doe antwoerde Roelant dat hijt garen dade. Hi nam den pelgrim
[568] in sijn armen ende hieffen mit pinen op Beiert. Als hij hem op Bei-
[569] ert gheheven had, viel hi an die ander side of. Doe was Roelant[569]
[570] dair mede te liden ende hieffen weder op Beiert, ende hi viel an
[571] dye ander side weder of. Doe seide Maeldegijs: ‘Ay here, ghy doet
[572] grote sonde dat gi u spot hout met minen armen geselle, want u
[573] ors is also groot, ende ist dat hi daer meer of valt, hi blijft doot.’
[574] Do seide coninc Karel tot Roelant: ‘Ic bid u, lieve neve, edel rid-
[575] der, dat gi den pelgrim so vast hout dat hi niet en valt.’ Doe nam
[576] Roelant den pelgrim weder ende hieffen op Beiert, ende als hi
[577] daer op was, hielt hi hem vast bi sinen cleder dat hi niet vallen en
[578] mocht. Ende als Reinout dus op Beyert sat, began hi hem vast te
[579] houden ende sette zijn voeten in de stegereep van goude. Do[579]
[580] waren de knechten dye Beiert bewaerden onteert van goude ende[580]
[581] erve de hem coninc Karel gegeven had doe si hem Beiert broch-[581]
[582] ten. Doe seide Reinout: ‘Moste ic, ic soude garen alleen riden.’
[583] Doe seide de coninc: ‘Laet den pelgrim alleen riden.’ Do seide
[584] Maeldegijs: ‘God si geloeft, lieve geselle, dat gi spreect! Moechdi
[585] oec sien ende horen?’ ‘Ya ic,’ seyde Reinout, ‘ic heb al mijn leet
[586] verloren.’ Doe seide de coninc: ‘Heer bisscop, doet ons te gemoet[aant.]
[587] halen crucen ende vanen, want God heeft ons grote ere gedaen[587]
[588] also gi sien moget ende mercken, wanter mirakel geschiet is.’
[589] Maeldegijs ginc weder togen sine konst, so dat Reynout, die op
[590] Beiaert sat, sijn craft weder had. Reynout sittende op Beyaert
[591] ende saich al omme datmen hem of Beiert niet en wachte oft waer

569 *was Roelant... liden*: had Roelant met hem te doen
579 *stegereep*: stijgbeugel
580 *onteert*: op smadelijke wijze beroofd
581 *erve*: bezittingen
587 *crucen ende vanen*: *zie Aantekeningen*

[592] nam. Doe noepte hi Beiert met sporen, ende als Beiert sijn mees-
[593] ter op hem voelde, settet hem te lopen so wat dattet vermocht. De
[594] eerste spronc was wel LX voet of meer. Als de knechten dit
[595] gewaer werden diet ors bevoelen waren, hielden si hem qualic.[595]
[596] Maeldegijs, dit merckende, sach seer verdrietelic, hippelende
[597] ende springende gins ende weder, roepende: 'Och lieve heer co-[597]
[598] ninc, wat sals wesen! Mijn geselle is opt ors geseten, ic docht dat[598]
[599] hi den hals breken sel of tors sal hem ofwerpen ende treden hem
[600] longen ende lever uuten live.' Als Maeldegijs dat totten coninc
[601] seide, wranc hi sijn handen ende toech sijn haer ende scheen gro-
[602] ten rou te driven dattet onseggelic was. Als coninc Karel Mael-
[603] degijs desen rou sach driven, had hi zijns medeliden ende riep
[604] haestelic de genoten ende badt hem vriendelic dat si Beiert van-
[605] gen wouden ende bescudden den arme mensche die op Beiert sat
[606] ende brengen wederom.

[607] Als de coninc dit gheseit had, noepten die genoten haer orssen.
[608] Die eerste warent Roelant ende Ogier, daer na de hertoge van
[609] Bamer ende Sampson ende voert alle die ander genoeten, wat dat
[610] haer orssen lopen mochten. Ende volgeden dus Reinout de op
[611] Beiert sat, ende hebben versien wel een boechscoet voir. Reynout,[611]
[612] de aldus op Beiert sat, sach dicwil om of hem yemant volghede.
[613] Ten lesten wert hi siende dat hem de genoten volchden. Als Rei-
[614] nout dit sach, seide hi in hem selven: 'Here God, hoe gaern
[615] woude ic dat ic nu wist of mi mine magen volgen int goede of int
[616] quade. Want wist ic dat si mi int quade volchden, ic souder mi lie-
[617] ver over wreken dan over een vreemde man.' Mit dese woerden
[618] toech hi sijn swaert ende hielt Beiert staende, dat si bi hem
[619] quamen. Ende als de genoten bi Reynout quamen so na dat si
[620] hem horen mochten, riep Reynout totten genoeten: 'Ghij heren,
[621] hebdi myn doot gesworen? Ic bid u, dat segt mi.' Doe antwoer-
[622] den de genoeten: 'Reinout, neen wi, ridder coen.' Doe seide Roe-

595 *hielden si hem qualic*: hadden ze het zeer te kwaad
597 *gins ende weder*: heen en weer
598 *docht*: ben bang
611 *hebben*: hebben hem

[623] lant: ‘Reinout neve, wi en dochten niet dat wi u hier vinden sou-
[624] den.’ Doe seide de bisscop Tulpijn: ‘Sidi dat, neve Reinout?’ ‘Ya
[625] ic,’ antwoerde Reynout. Doe seide Ogier: ‘Reinout neve, mi ver-
[626] wondert van u dat gi hier sijt.’ Doe seide Olivier: ‘Segt mi doch,
[627] neve, wie es de pelgrim die daer biden coninc gebleven is?’ Rei-
[628] nout seide: ‘Het is myn oem Maeldegijs.’ Roelant seyde: ‘Het is
[629] die geen diet wesen soude, want hi en doet niet dan hi mitten
[630] coninc spot.’ Doe seide weder de stoute Reynout: ‘Ic bid u, soete
[631] neve Roelant, dat gi Maeldegijs niet en wroeget.’ Roelant seide[631]
[632] weder: ‘Soude ic dat doen, dat waer seer misdaen ende grote dor-
[633] perheit dat ic hem wroegen soude. Ic en sals waerlic niet doen.’
[634] Doe seide Reinout: ‘Ic bid u, here bisscop Tulpijn, doer alle[634]
[635] vrientscap de ic weder doer u doen mach, dat gi mijn broeders in[635]
[636] u geleide ontfaen wilt, die de coninc gevaen heeft. Ende ghi, edel
[637] baroenen, dat selfde bid ic u mede, als dat gi mine broeders tegen[637]
[638] coninc Karel wilt verdingen, ende nyet en gehenct datmense ter
[639] galge leide om te verdoen.’ Mit dat Reinout dese woerden geseit
[640] had, sprack daer een jongelinc, Foukens sone van Morlione: ‘Ic[640]
[641] seg u, Reinout, dat ic u gevangen leveren sel coninc Karel, de u
[642] ende uwe broeders morgen sal doen hangen.’ Reynout, horende
[643] dese woerden vanden sciltknecht, wert hi toernich, seggende:
[644] ‘God behoede mi ende mine broeders voir sulcken doot. Ic hope
[645] ane Gode dat gi suit liegen, ende coem mi naerder, ic salt u ver-
[646] ghelden.’ Mit dien quam dye schiltknecht om Reinout te vaen-
[647] gen. Doe verhief Reynout zijn swaert ende sloech den sciltknecht
[648] dat hoeft van den lichaem. Doe seide Reinout: ‘Laet hangen die-
[649] men hangen mach, du hebstet ijmmer metter doot becoft.’ Als
[650] Roelant dat sach, louch hi daer om ende seide: ‘Reinout neve,
[651] danc hebt dat ghijt deet, want gi hebt hem sijn loen gegheven.’
[652] Doe seide Reinout: ‘Gi edele baroenen, blijft al mit Gode, de

631 *wroeget*: verraadt
634 *doer*: omwille van
635 *in u geleide*: onder uw persoonlijke bescherming
637 *mine broeders... verdingen*: vrijspraak van mijn broers bij Karel wilt bewerken
640 *Foukens sone van Morlione*: de zoon van Fouken van Morlioen

[653] moet u altijt in sijnre hoeden ontfangen. Ende ic bevele mijn
[654] broeders Gode ende op u geleide, ende mijn oem Maeldegijs be-
[655] vele ic Maria, Gods Moeder. Ende hier mede neme ic an u allen
[656] oerlof ende sceide van hier, want ic en dar hier niet langer bliven.'[656]
[657] Ende aldus nam Reinout oerlof an die heren ende sceide van dair
[658] ende reet met haesten na tcasteel van Montalbaen.

656 *dar*: durf

Dat XV capittel. Hoe die heren weder tot coninc Karel quamen ende seiden dat si Beiert niet vinden en conden. Ende hoe coninc Karel Reynouts drie broeders woude doen hangen, daer bisscop Tulpyn tegen was met Roelant ende ander heren ende dat benamen dattet niet en geschyede. Ende hoe Maeldegijs Reinouts broeders verloste uut coninc Karels vangenis ende tot coninc Karel ginc daer hij lach ende sliep in zijn camer ende seidet hem dat hijse uuter vangenis nam ende brochtse tot Montalbaen.+

[1] Als dye heren aldus als gi gehoert hebt van Reynout gesceiden
[2] waren, reden si weder na Parijs tot coninc Karel. Ende als de
[3] heren aldus na Parijs ridende waren, overdroegen si met malcan-3
[4] der wat si tot coninc Karel seggen souden als si voer hem
[5] quamen. Doe seyde bisscop Tulpijn: ‘Wat sullen wi seggen van
[6] desen sciltknecht de Reinout geslagen heeft? Wie sal dat voerden
[7] coninc verantwoerden?’ Roelant seide: ‘Dat sal ic doen ende sal
[8] seggen dat iet selve gedaen heb; dair weet ic raet toe.’ Ende dat
[9] docht hem allen goet ende reden so lange dat si quamen voirden
[10] coninc.

[11] Ende als de coninc de heren sach, was hi blide ende hietse wel-
[12] coem ende vragede ter stont Roelant of hi Beiert brochte. Doe
[13] seide Roelant: ‘Here coninc, neen wi.’ Mittien heeft die coninc
[14] versien den sciltknecht die daer doot ingebrocht wert op een ors,
[15] des hem verwonderde ende seide: ‘Wie is de mensce die gi daer
[16] doot inbrenget? Ist de pelgrim die op Beiaert reet?’ Roelant seide:
[17] ‘Heer coninc, neent, het is Foukijns soen van Morlione.’ Die
[18] coninc seide weder: ‘Wie heeft den sciltknecht gedoot?’ Doe seide
[19] Roelant: ‘Heer coninc, dat dede ic.’ Die coninc seide: ‘Neve, dat
[20] is misdaen.’ Roelant seyde weder: ‘Heer coninc, ghi kent wel Bei-
[21] ert: alst begint, dan ist seer fel. Ende alst quaet is, so en macht nie-
[22] mant dwingen of achtervolgen. Ende wi waren den ors so na

\+ *benamen*: verhinderden
3 *overdroegen si met malcander*: spraken ze af

[23] gecomen dat wijt sagen metten ogen, des wi alle blide waren,
[24] want de man dier op sat was out van dagen, so dat hem tors ont-[24]
[25] dragen had. Ende als wi tors int gesicht hadden, meenden wijt
[26] wel te vangen. Doe quam die sciltknecht ende woude met sijns
[27] selfs cracht Beiert alleen vangen ende toech sijn swaert. Ende als
[28] Beiert tswairt sach, wast so scu dattet vloech oft dul geweest had,[28]
[29] ende wi verloren Beiert tusschen twe foreesten in een coernlant.[29]
[30] Doe was mijn hert so seer met toerne bevangen dat ic den scilt-
[31] knecht doot sloech.' Doe seide coninc Karel: 'Roelant neve, gi[31]
[32] deet recht: het was grote dorperheit vanden sciltknecht dat hi u
[33] voer u allen uutriden soude ende vangen Beiert alleen, dat hem
[34] niet doenlic en was. Mi waer leet gi en haddet gedaen.'[34]

[35] Als dat de coninc geseit had, seide Roelant: 'Heer coninc, ic wil
[36] dat gi doet hanghen die knechten die ghi Beiert bevolen had, om
[37] dat si hem Beyert hebben laten ontgaen.' Doe seide de coninc:
[38] 'Roelant neve, wildijt hebben gedaen, so salt geschien.' Doe ge-
[39] boet die coninc datmen de knechten hangen soude, twelc terstont
[40] nae des conincs gebot gedaen wert. Dairom, dicwijl van veel
[41] onderwints coemt groten onrust ende after deel.[41]

[42] Maeldegijs, de biden coninc was, ginc tot hem, seggende: 'He-
[43] re, aylacen, wat is mij geschiet! Mijn ghesel is op u ors geseten
[44] ende ic weet wel dat hi daer of gevallen is ende mach doot wesen.
[45] Des heb ic in myn hert so groten rou dat icx niet segghen en kan.
[46] Ende ic wil gaen over zee voer de side van minen geselle, dat hem
[47] God genadich wesen moet.' Ende als Maeldegijs dese woerden
[48] totten coninc seide, hielt hij hem seer qualic: hi wranc zyn han-
[49] den ende toech zijn haer ende scheen te driven ongemeten rou
[50] ende seide: 'Adieu lieve geselle, ic en sie u nemmermeer meer.'
[51] Doe coninc Karel desen rou Maeldegijs sach driven, had hi zijns

24 *so dat hem tors ontdragen had*: zodat het paard er met hem vandoor was gegaan
28 *dattet vloech oft dul geweest had*: dat het als een gek de benen nam
29 *foreesten*: bossen
31 *gi deet recht*: daar had je gelijk in
34 *Mi waer leet... gedaen*: Ik zou het betreurd hebben als je het niet gedaan had
41 *onderwints*: bemoeizucht; *afterdeel*: nadeel

[52] medeliden ende seide: ‘Vrient, hebt mate in dyn rouwe. Ic sal di[52]
[53] begaven cortelic in een rijc cloester, daer gi u leven u broot hebt.
[54] Ende can ic vernemen wair u geselle doot ghebleven is, ick sal in
[55] de eer van Onser Vrouwe over zijn siel doen singen alle dage een
[56] misse, dat segic u voirwair.’ Do seide Maeldegijs: ‘God loens u,
[57] edel heer coninc, ic en mach hier niet langer letten.’ Ende aldus
[58] nam Maeldegijs oerlof anden coninc. Doe geboet de coninc dat-
[59] men Maeldegijs geven soude X ducaten van goude. Ende aldus[59 aant.]
[60] sceide Maeldegijs uut Parijs ende dancte den coninc seer van sijn
[61] goede giften die hi hem ghegheven had.

[62] Als dit ghedaen was, ontboet de coninc alle zijn baroenen bi
[63] hem ende seide: ‘Edele heren, ic sal mi wreken over die gene die
[64] mijnen sone so moerdelic versloegen. Aldus swere ic bi mynre
[65] cronen dat ic mi over de moerdenaers wreken sal.’ Ende als de
[66] coninc aldus sijn eet gedaen had, dat menich edel man leet was
[67] diet hoerden, liet hi Reinouts broders uut de vangenis halen ende
[68] voir hem brenghen. Als si voer hem quamen, liet hi hair handen
[69] ende ogen verbinden als oft dieven geweest hadden. Als dit die
[70] bisscop Tulpijn sach, had hijs medeliden ende seide: ‘Heer co-
[71] ninc, doet doch wel ende laet ons onse neven totten scepen doen[71 aant.]
[72] brengen, want edel heer coninc, het is ijmmer u vleisch ende u
[73] bloet. Gi weet doch wel dat wette elcken man te swair is.’ Doe[73]
[74] seide coninc Karel weder: ‘Heer bisscop Tulpijn, des en doe ic
[75] niet, want ic sel noch huden wraec ontfangen over myn soen ende
[76] doen mine neven hangen.’ Die bisscop antwoerde: ‘Here, de he-
[77] ren hebben hier so menigen maech dies niet gaern sien en souden
[78] datmense voir hair ogen hangen soude, ende ramp moeten si alle
[79] hebben of sijer een hangen.’ Doen seide de coninc: ‘Soutstu di dan
[80] tegen mi setten?’ ‘Neen ic, heer coninc,’ seide de bisscop. Coninc
[81] Karel seide weder: ‘Ic salse doen hangen.’ Doe seide de bisscop:

52 *sal di begaven... cloester*: zal u binnenkort een plaats in een rijk klooster geven
59 *ducaten*: *zie Aantekeningen*
71 *scepen*: schepenen; *zie Aantekeningen*
73 *wette*: rechtspraak

[82] ‘Here, des en henge ic niet, ende si hebbender te veel goeder ma-[82]
[83] gen toe, ende ramp moeten si hebben of sijer consent toe geven.’[83]

[84] Coninc Karel riep tot hem Fouken van Parijs ende seide: ‘Wat
[85] radi mi: wil ic mine neven doen hangen of wil icse laten leven om
[86] die soene die si mi bieden?’ Doe seide Fouken totten coninc ende[86]
[87] louch: ‘Heer coninc, daer toe sidi selver vroet genoech, want ghi[87]
[88] siet doch wel dat bisscop Tulpijn met macht tegen u wesen wil.
[89] Ende ist dat ghijt doet, so salmen seggen dattet bedwanc dede, gi
[90] en dorstes niet laten.’ Als die coninc dese woerden van Fouken
[91] hoirde, wert hi toernich ende swoer bi zijn coninclike croen dat
[92] hi zijn neven nemmermeer tegen hem en soude laten verdingen
[93] ende soudese te hants te Montefaucoen doen hangen. Desen sel-[93]
[94] ven eet beroude hem na seer en was hem leet. Ende als die bisscop[94]
[95] den coninc desen eet hoerde doen, balchs hem seer ende seide:[95]
[96] ‘Here coninc, ghi sult u neven tegen u laten verdingen, ist u lief of
[97] leet.’ Doe seide de coninc tot bisscop Tulpijn: ‘Wilstu di tegen mi
[98] setten?’ Ende mettien dat hi dit seide, sloech hi den bisscop. Doe
[99] nam die bisscop den coninc bij der kelen ende soude hem gedoot
[100] hebben, mer die heren schoten dair tusschen ende trocken bis-
[101] scop Tulpijn vanden coninc. Coninc Karel was toernich ende
[102] sprac met erren moede: ‘Nu sal ic weeten, bisscop van Riemen,[102]
[103] wye de gene sijn die mi begeven sullen ende mit u leven ende ster-
[104] ven sullen.’

[105] Doe trat die bisscop an een sijde. ‘Nu bid ic mine magen die
[106] ane mijn hulpe willen wesen of inder noot niet begeven, dat si mi
[107] comen.’ Als de bisscop dat sprac, spranc bi hem over die grave[107]
[108] Amerijn, Aernouts sone van Benlant, daer nae heer Aernout sel-
[109] ve, doe die hertoge van Arden, een stout vroem ridder ende was

82 *des en henge ic niet*: dat laat ik niet toe
83 *consent*: toestemming
86 *Doe... louch*: Fouken, die in zijn vuistje lachte, antwoordde de koning
87 *daer toe... genoech*: u bent verstandig genoeg om dat zelf te beslissen
93 *te hants*: onmiddellijk
94 *na*: naderhand
95 *balchs hem seer*: werd hij erg boos
102 *Riemen*: Reims
107 *spranc bi... Benlant*: voegde graaf Amerijn, de zoon van Aernout van Benlant, zich bij hem; *zie Nawoord* 2.2

[110] genaemt Dideric. Daer na spranc bijden bisscop over die her-
[111] toech van Bourgongen. Ende seyden: ‘Heer bisscop Tulpijn, wi
[112] willen u helpen teghen alle die ghene die u souden willen deren.’
[113] Doe ginc over Ritsaert van Normandien, daer na de starcke[113]
[114] Ogier, een stout ridder, doe ginc over die hertoge van Bamer ende
[115] met hem Bartram ende Ridsier, die beyde sijn kinder waren. Doe
[116] trat over van Geneven grave Olivier, daer na den stouten Roe-
[117] lant, nochtan en badtmens hem niet. Doe seiden die heren tot bis-[117]
[118] scop Tulpijn: ‘De u misdede, edel heer bisscop, wi soudent so op[118]
[119] hem wreeken dattet hem zijn leven costen soude.’

[120] Als coninc Karel dat sach, seide hi: ‘Ay neve Roelant, hoe heb-
[121] dijt aldus gemaect? Ic sie wel, ic heb besteet mijn broot seer qua-
[122] lic dat ic u dus langhe gehouden heb binnen minen hove, van
[123] joncx opgevoet, ende heb u gemaect de meeste van alle minen he-[123]
[124] ren ende mijn betrouwe op u geset, ende ghi begevet mi ter noot.’
[125] Doe seide Roelant: ‘Heer coninc, des en acht ic niet, mer gi moget
[126] u wel scamen voer al die werelt, want verdadi dese drie heren, het
[127] is u vleisch ende bloet, u scande waer te groot.’

[128] Doe riep de coninc Fouken van Parijs weder ende seide: ‘Wat
[129] segdi, Fouken: wil ic mijn neven laten verdingen om die soene die
[130] si mi geven willen?’ Fouke antwoerde den coninc ende seide:
[131] ‘Heer coninc, des sidi selve vroet genoech. En siedi niet dat u ho-
[132] ge magen, die met u alle dage gaen, tegen u gewapent sijn in hulp
[133] van bisscop Tulpijn? Ende ist dat gi die drie heren tegen u laet
[134] versoenen, men sal seggen dat ghijt doer ontsich gedaen hebt en-[134]
[135] de anders niet.’ Doe seide de coninc: ‘Fouke, gi segt waer.’

[136] Dit hoerde die stercke Ogier ende wert seer toernich ende trat
[137] voert ende nam Fouken bi den hare ende sloech hem met een
[138] vuijst in sinen hals dat hy in onmacht viel voir des conincx voeten
[139] of hi doot geweest had. Doe seide de koene Ogier: ‘Du valsche

113 *starcke*: moedige
117 *nochtan en badtmens hem niet*: hoewel niemand dat van hem vroeg
118 *De u misdede*: Als iemand u kwaad zou doen
123 *meeste*: aanzienlijkste
134 *doer ontsich*: uit angst

[140] raetgever ende bose tyran! Ic waen die heren nu over di gewroken
[141] zijn.' Mettien ginc hi voert dair die drie heren saten ende ontbant
[142] hem haer handen ende ogen, want hise so gebonden niet sien en[142]
[143] mocht. Doe seide die bisscop Tulpijn: 'Wije sal de gene wesen die
[144] dese drie heren hangen sal? Ic waen niemant so stout en si.' Die
[145] coninc seide: 'Heer bisscop, gi set u onmate seer tegen mi.' Doe
[146] seide die bisscop weder: 'Heer coninc, ic seidet u te voren ende ic
[147] seg u noch: woude ic mi tegen u setten, ic wonne u of u lant ende[147]
[148] croen.' Als die bisscop dese woerden seide, so wert Karel toer-
[149] nich ende claechdet voer alle sijn heren. Als dit de bisscop sach,
[150] had hi medeliden metten coninc ende bandt Aymijns kinder han-
[151] den ende ogen weder. Doe seide bisscop Tulpijn: 'Heer coninc, nu
[152] doeter uwen wille mede, wes u belieft, mer laetse verdingen, het
[153] is best.' De coninc seide weder: 'Aylacen, wat is mi geschiet, dat
[154] mi de liefst daer ic mijn betrouwen op stel, mi begeeft?' Doe seide
[155] de stoute Roelant: 'Voerwaer heer coninc, ic en doe niet. Mer ic
[156] seg u, wilt ghi vechten op de Sarasinen ende heyden, ic en begeve[156]
[157] u doer geen anxt of vrese vander doot ende altijt wil gaerne int
[158] vreselicste wesen ende den meesten arbeit doen ende u getrouwe-[158]
[159] lic dienen.' Doe sprac die coninc weder ende seide: 'Hoerdijt,
[160] heer bisscop Tulpyn, het is met minnen of met onminnen, ic sal
[161] noch huden mijn suster kinder hangen ende wraec doen over
[162] mijn soen Lodewijc - ic en waen myn leet nemmermeer te verghe-
[163] ten - sonder enich langer beiden, met macht van volcke. Want
[164] alst ten quaetsten coemt, soe groten slach slaet dicwil een knecht[164]
[165] als een ridder die de wapen geplecht heeft.' Als Roelant dat hoer-[165]
[166] de vanden coninc, wert hi toernich ende seide: 'Heer coninc, sou-

142 *hise so... mocht*: hij kon het niet aanzien dat ze zo geblinddoekt en gebonden waren
147 *ic wonne u of u lant ende croen*: dan zou ik uw land en uw kroon op u veroveren
156 *Sarasinen ende heyden*: Saracenen en andere heidenen; *zie Aantekeningen hoofdstuk I*
158 *den meesten arbeit*: de grootste inspanning
164 *alst ten quaetsten coemt*: als de nood aan de man komt
165 *die de wapen geplecht heeft*: die gewend is met wapens om te gaan

[167] di dan uwe knechten tegen mi willen setten of Foukens knech-
[168] ten?' Met dese woerden toech Roelant sijn swaert ende sloech
[169] een van sijn knechten dat hem thoeft vanden live vloech. Doe sei-
[170] de Roelant: 'Heer coninc, en set u knechten niet tegen mi, want
[171] ick soudse wel alleen verslaen al die gi in u rijck hebt.'

[172] Als coninc Karel sach dat hi niet en vorderde, wat hi dede,[172]
[173] sweech hi lange ende docht in hem selven hoe hi hem best mocht
[174] wreken. Over een wile seide hy: 'Gi heren, gi misdoet alte seer dat
[175] gi mij dus tonder doet, ende mi verwondert waer om ghijt doet,[175]
[176] want ic gesworen heb dat ic myn suster kinder soude hangen
[177] ende wreken den doot van minen soen Lodewijc, ende mijn ge-
[178] sworen eet moet voertgaen want icse niet breken en mach. Dus,
[179] waerdi van edelre herten oft eerbaer, gi sout dairtoe helpen dat ic
[180] mijn eet volquaem.' Doe seide de bisscop Tulpijn: 'Heer coninc,
[181] en weest niet te haestich: het is tweewerf geschiet dat gi uwen eet
[182] braket. Aldus en acht ic dit niet veel.' De coninc seide weder:
[183] 'Heer bisscop, heb ict gedaen, dat is mi leet ende ic en weet niet
[184] dattet geschiet is. Aldus segt mi wanneert geschiet is.' Doe seide
[185] de bisscop: 'Ic salt u seggen. En gedenct u niet, heer coninc, dat
[186] ghi in uwen erren moede swoert bi uwer cronen als dat gi Amelise[186 aant.]
[187] van Olinde soudt doen hangen om dat hi bi uwer dochter sliep?
[188] Ende nu hebdi den man weder soe lief dattet wonder is, want hi
[189] dient tot uwer tafel ende hebt hem u dochter te wive gegeven
[190] ende dair mede goet, erve ende lant.' Als coninc Karel dat hoirde,
[191] wort hi toernich ende seide met erren moede: 'Ic verbiede u, bis-
[192] scop, meer tegen mi te argueren of te spreken, wan het schijnt,[192]
[193] soudi tegen mi enich gedinge maken, datgi mi ofwinnen soudt
[194] lant ende croen.'

[195] Doe seide Roelant: 'Heer coninc, nu doet mijn raet, si sal u
[196] goet wesen. Dat is, doet dese III heren weder inder vangenis lei-

172 *vorderde*: verder kwam
175 *dus tonder doet*: zo vernedert
186 *Amelise van Olinde*: *zie Aantekeningen*
192 *wan*: want

[197] den ende laetse leven noch een wijle. Hier en tusschen suldi u be-
[198] raden, so dat alle dinc ten besten comen sal.' Doe seide die co-
[199] ninc: 'Roelant neve, u raet wil ic doen.' Doe werden die broeders
[200] weder in die vangenis geleit, de in grooter vresen geweest hadden
[201] vanden live. Ende daer mede scheide het parlement van den he-[201]
[202] ren ende coninc Karel ginc in sijn camer ende worde also te vre-
[203] den ghestelt.

[204] Dit gedaen wesende, so ist geboert dat Maeldegijs weder geco-
[205] men is tot Parijs om te verlossen Reinouts broeders uuter vange-
[206] nis, daer si in lagen in groot perikel haers levens, want si en wis-
[207] ten niet van ure tot ure coninc Karel en soudese doen hangen.
[208] Ende als Maeldegijs was in Parijs, is hi gegaen inden pallays, daer
[209] die broeders gevangen lagen. Als hi daer quam, toechde hi sijn
[210] const ende die valbrugge ginc neder ende die poerte ontsloten.
[211] Ende als hi in was, ginc hi so lange dat hi bij der vangenis quam.
[212] Daer toende hy weder sijn konst ende die doer vander vangenis
[213] brac. Doe trat hi in ende nam Adelairt bider hant ende terstont[213]
[214] ontdede hi alle die sloten ende kettenen daer si mede gebonden
[215] waren. Die broeders, niet wetende dattet Maeldegijs was, mer
[216] waenden dattet volc geweest had die de coninc om hem luyden
[217] gesendt had datmense heimelic doden soude, waren si drovich.
[218] Adelaert seide: 'Adieu lieve broeder Reinout, want Karel past ons[218]
[219] te doden. Ghi en siet ons nu niet meer levende. God wil bewaren[219]
[220] onse sielen.' Ridsaert ende Wridsaert seiden: 'Nu ist al gedaen, wi
[221] moeten nu ymmer sterven, want wij horen dat de coninc volc om
[222] ons gesendt heeft ende hi wil ons doden.' Ende begonden seer te
[223] screyen dattet Maeldegijs ontfermde ende seide tot hem luiden:
[224] 'Gi heren, en sijt niet vervairt, want ic segge u voirwaer, ic ben u
[225] oem Maeldegijs.' Als dit die broeders hoerden, waren si blijde.
[226] Adelaert seide: 'Lieve oem, nu staet ons bi, want onse leven staet[226]
[227] an God ende u.' Doe seide Maeldegijs: 'Weest te vreden, ic sal u[227]

201 *scheide... heren*: was de vergadering geëindigd
213 *brac*: sprong open
218 *past*: is van zins
219 *wil bewaren*: bescherme
226 *staet an*: hangt af van
227 *te vreden*: gerust

[228] leiden uuter vangenis.' Mettien woerden nam hijse bider hant
[229] ende brochtse uuter kercker ende leidese an die brugge tot Parijs.
[230] Doe seide Maeldegijs: 'Ghi heren, ic heb mesdaen dat ic u wech
[231] leyde sonder conincs wille. Aldus blijft hier staen, ic sal gaen ne-[231]
[232] men oerlof an den coninc, want sonder oerlof en wil ic u niet heen
[233] leiden.' Doe seide Adelairt: 'Oem, laet ons gaen, want die coninc
[234] en sal u geen oerlof geven, dat weet ic serteyn.' Maeldegijs seyde:
[235] 'Ghi moet hier so langhe staen dat ic oerlof genomen heb.'

[236] Als Maeldeghijs in des conincx camer quam, ginc hi staen voer
[237] tconincx bedde ende seide: 'Heer coninc, God geve u goeden
[238] dach. Ic heb mine neven uuter vangenis genomen, het si scade of
[239] baet, ende si staen voer die brugge binnen Parijs ende ic bid u,
[240] heer coninc, dat gi mi oerlof gheeft: ic soude die heren leyden tot
[241] Montalbaen, daer si u, heer coninc, niet ontsien en sullen.' Die
[242] coninc, dat horende, de daer lach tusschen waken ende slapen,
[243] seide tot den pelgrim: 'Maeldegijs, doet met uwen neven uwen
[244] wille.' Als Maeldegijs dit vanden coninc hoirde, was hi blijde
[245] ende ginc daer hi vandt des conincs crone ende sijn swaert ende
[246] namt mede daert de coninc met ogen aensach ende keerde weder
[247] tot die drie heren ende brochtse in corter tijt tot Montalbaen.
[248] Ende als Reinout sijn broeders sach, was hi seer blide ende dancte
[249] sinen oem seer. Aldus bleef Reinout met sijn broeders ende zijn
[250] oem tot Montalbaen in goeder hoeden.[250]

[251] Coninc Karel, die van Maeldegijs dit gesien hadde ende ge-
[252] hoert tusschen slapen ende waken, was hi weder in slape geval-
[253] len. Ende als hi daer na weder wacker wert, en wist hi niet of hem
[254] Maeldegijs in een droem te voren gecomen geweest had of dattet
[255] gheschiet was warachtich. In dese arguacie lach die coninc so[255]
[256] lange dat hi opstont om te sien wat daer of was, oft droem was of[256]

231 *sonder conincs wille*: zonder toestemming van de koning; *sal gaen nemen oerlof*: ga verlof vragen
250 *tot Montalbaen in goeder hoeden*: veilig op Montalbaen
255 *In dese arguacie... opstont*: Nadat hij hierover een poos had liggen redeneren, stond de koning op
256 *wat daer of was*: hoe het zat

[257] anders. Aldus heeft hem die coninc mit haesten gecleet ende
[258] ghinc so drae als hi ghecleet was totter vangenis, de hi vandt op[258]
[259] staen, ende ginc daer in. Daer sach hi dat hi de broeders quijt
[260] was, daer hi groten rou om hadde, ende ginc wederom nae sijn
[261] camer.

[262] Ende onder des quam hem Roelant te moet, die hem gruete
[263] ende seide: 'Heer coninc, ter goeder tijt moet gi aldus vroech op-[263]
[264] gestaen wesen.' Doe seide die coninc: 'Lieve neve Roelant, ic moet
[265] u mijn quade aventuer clagen dat mi te nacht geboert is. Te nacht[265]
[266] als ick lach ende sliep, quam mij te voren den bedrieger Maelde-
[267] gijs, ende so mi dochte seide hi tot mi dat hi Reynouts broeders
[268] uut de vangenis genomen had ende badt mi dat hise wech leiden
[269] most tot Montalbaen, daer si mi niet ontsien en sullen. Ende mi
[270] docht ic sachen voer mi staen, ende gaf hem oerlof dat hijse wech
[271] leiden soude ende doen daer mede wes hem geliefde. Ende ic sach
[272] dat hij mijn croen ende mijn goede swaert nam met hem, dat ic
[273] waen nemmermeer weder te crijgen.' Roelant antwoerde den co-
[274] ninc met corten woerden: 'Heer coninc, gaefdi hem oerlof ende
[275] weet ghijt noch Maeldegijs ondanc?' 'Roelant neve, gi hout u[275]
[276] spot met mi. Des soude ic wel ontberen.' Hiermede gingen si te
[277] samen in de sale. Die coninck was seer tonvreden om sinen ge-[277]
[278] vangen.

258 *de hi vandt op staen*: die hij open aantrof
263 *ter goeder... wesen*: hoe maakt u het? Wat bent u vroeg op!
265 *geboert*: overkomen
275 *weet... ondanc*: neemt u het Maeldegijs desondanks kwalijk
277 *gevangen*: gevangenen

Dat XVI capittel. Hoe coninc Ansays in de stede van Coelen belegen was vanden heyden ende om hulp sende aen coninc Karel ende hoe coninc Karel Roelant dair sende, die de stede verloste ende des heydens coninc versloech ghenoemt Corfan.[+]

[1] Roelant ende coninc Karel stonden te samen in die sale ende veel
[2] ander heren, ende hadden onderlinghe woerden van Maeldegijs.[2]
[3] Onder des versach coninck Karel een bode comen ende seide tot
[4] Roelant: 'Neve, ons ghenaket nyemare.' Doe seide Roelant: 'Goe-
[5] de boetscap de moet altijt welcoem wesen.'

[6] Onder dat Roelant dese woerden sprac, quam die bode in die
[7] sale voer den coninck ende gruete hem. Ende als hij den coninc
[8] ghegruet had, seyde de bode: 'Heer coninc, ic brenge u nyemare[8]
[9] de mi liever afterbleve, want de coninc van Coelen, Ansays, doet
[10] u bidden dat gi hem hulpe senden wilt. Ende ist dat gi hem
[11] terstont geen hulpe en sendt, so moet hi die stat opgeven, want
[12] die heydense coninck Corfan heeftse starkelic belegen met groot
[13] volc, ende ic ducht dat hijse winnen sal eer gi dair coemt.' Coninc[13]
[14] Karel was droevich van dese nyemare ende seide: 'Edel ridder
[15] neve Roelant, ghi en liet nye dat ic u badt. Nu bidde ic u dat gi[15]
[16] vaert ende ontset de stede van Coelen. Ic sal u leveren XIII dusent
[17] mannen die mit u reisen sullen.' Roelant antwoerde dat hijt gaer-
[18] ne dede.

[19] Doe seide Olivier: 'Roelant, vrome ridder, gi en sulter alleen
[20] niet varen. Ic wil met u varen met VIII dusent man.' Roelant
[21] seide: 'Danc hebt, Olivier.' Daer na seide Ogier, de vrome ridder:
[22] 'Roelant, lieve neve, ic sal mede met u te Colen varen, wil God,
[23] ende nemen mede VIII dusent man.' Doe seide die grave Roelant
[24] weder: 'Hebt danc, heer Ogier.' Dair na seide Dunay, een vroem
[25] ridder ende was hertoech van Bameren: 'Roelant neve, ic sal

\+ *de stede van Coelen*: de stad Keulen
2 *hadden onderlinghe woerden van*: praatten met elkaar over
8 *nyemare de mi liever afterbleve*: nieuws dat ik liever niet zou brengen
13 *winnen*: innemen
15 *ghi en... badt*: je hebt me nog nooit een verzoek geweigerd

[26] mede met u varen ende nemen mede mit mi VIII dusent vromer
[27] mannen die u mede sullen te hulpe staen.' Roelant antwoerde mit
[28] een blijde aensichte: 'Neve, God dancke u der vrientscap.' Doe[28]
[29] seyden die heren tot malcander dat si van dien avont buten Parijs
[30] wouden logieren ende daer haer tenten slaen. Met dese woerden
[31] scheiden die heren van malcander ende elck ginc tot sijnder her-[31]
[32] berch om hem rede te maken.

[33] Olivier met sijn volc waren eerst rede, ende reet met sijn volc
[34] buten in schoonder ordinancien ende sloech sijn tenten op buten[34]
[35] Parijs in een schoen velt. Hier en binnen was coninc Karel boven
[36] op sijn pallaes ende riep Roelant tot hem ende seide: 'Siet, lieve
[37] neve Roelant, ginder een schoon scare van volke. Ic bid Gode dat
[38] hise beware.' Doe si dus tegen malcander spraken, quam buten
[39] riden Ogier met sijn volc in goeder ordinancien ende wel toege-[39]
[40] maect, ende sloech sijn tenten bi Olivier. Doe seide coninc Karel:
[41] 'Roelant neve, siet ginder Ogier met sijn volc, al scone mannen.
[42] Ic bidde Gode dat hise behoede voer verdriet.' Doe quam Dunay
[43] met schoon volc van wapen ende vrome ridders ende sloech zijn
[44] tenten bi Ogier. Coninc Karel, dit siende daer hi lach, seide: 'Siet
[45] ginder, neve Roelant, Dunay met schoen volc van wapen.' Dit
[46] gedaen wesende, ginc Roelant ende wapende hem mit sijn volc
[47] ende bereyde hem, ende nam oerlof aen den coninc ende reet uut
[48] met sijn volc, twelc een schoon heer was ende vrome mannen van[48]
[49] wapen, wel toegemaect, twelc seer genoechlijc was om te sien.
[50] Ende als hi buten was met zijn volc, sloech hi sijn tenten bi die
[51] ander. Daer bleven si leggen buten Parijs tot des anderen dages.
[52] Ende so drae als den dach verbaerde, reden si mit groten haest na[52]
[53] Colen.

[54] Ende als si bi Coelen quamen, daer vonden si een grote scare

28 *dancke u der vrientscap*: belone je voor die vriendendienst
31 *ginc... maken*: ging naar zijn verblijf om zich gereed te maken
34 *in schoonder ordinancien*: keurig geordend
39 *wel toegemaect*: prima toegerust
48 *heer*: leger
52 *verbaerde*: aanbrak

[55] van Turken, ende als si die sagen, stelden die heren haer volc in[55]
[56] goeder ordinancien ende reden so lange dat si quamen bi de hey-
[57] den. Ende als si op een bogescote na die heiden waren, reet Roe-
[58] lant mit zijn volc ende Olivier met sijn volc voir in theiden heer[58]
[59] ende die ander heren quamen na. Als die Turken die kersten al-
[60] dus op hem sagen comen, stelden si haer volc in goeder ordinan-
[61] cien ende reden die kersten tegemoete. Daer versaemden die twee
[62] heren te samen. Die bangicheit wert daer groot ende menich man[62]
[63] verslagen ende vrome ridders vanden paerde gedragen. Daer dede[63]
[64] Roelant wonder metten swairde ende Olivier, ende doerbraken
[65] der heyden scaren. Ogier ende Dunay sachmen mede menige vro-
[66] micheit van wapen doen ende menigen heiden doden ende ter
[67] aerden vellen, soe dattet heydensche heer sonderlinge van hem[67]
[68] vieren gescoffiert wert, mer principael meest bi Roelant.

[69] Als dat sach den heidense coninc genoemt Corfan, dat zijn volc
[70] dus versleghen wort ende falgierde bi toedoen van de vromicheit[70]
[71] van Roelant, sloech hi zijn paert met sporen ende reet met groter
[72] nijt op Roelant soe crachtelic dat hem sijn glavie brac in veel stuc-[72]
[73] ken. Mer Roelant en verscoter niet of. Als die coninc dit sach, dat[73]
[74] hi op Roelant niet winnen en mocht ende Roelant die steec niet
[75] en hinderde die hi hem gaf, wende hi mit haesten sijn paert ende
[76] waende wech te rijden. Mer Roelant vervolchde hem soe stren-
[77] ghelic ende gaf hem een slach dat hi doot viel ter aerden.

[78] Als die heiden haren coninck doot saghen vallen vanden paer-
[79] de, waren si droevich ende riepen op Roelant: ‘Ay bose tyran,
[80] wat doetstu!’ ende bevochten hem so strenghelic om haren co-
[81] ninc te wreeken so dat Roelant veel te liden had, want der Tur-

55 *Turken*: *zie Aantekeningen hoofdstuk 1*; *in goeder ordinancien*: netjes in slagorde
58 *voir in theiden heer*: voorop, op het leger van de heidenen af
62 *Die bangicheit wert daer groot*: Het ging er verschrikkelijk aan toe
63 *vanden paerde gedragen*: uit het zadel gestoten
67 *sonderlinge... bi Roelant*: vooral door toedoen van hen vieren in de pan gehakt werd, maar het allermeest door toedoen van Roelant
70 *falgierde*: het onderspit dolf
72 *glavie*: lans
73 *en verscoter niet of*: verwikte of verwoog niet

[82] cken wasser wel tseventich dusent. Roelant, in desen druc ende
[83] ellende wesende ende an allen siden bevochten wert, weerde hi
[84] hem seer vromelick, want hy doersloech dicwijl een man te har-
[85] nas an II stucken ende somtijt man ende paert beide. Wat hi ge-
[86] raecte met vollen slagen was doot, also dat hi seer besprenget sat
[87] van den bloede. Als Dunay sach Roelant dus seer verladen, sloch[87]
[88] hi sijn paert met sporen ende doerbrack met sijn vromicheit der
[89] heiden scaren, soe dattet menich Turck metter doot becofte. Oli-
[90] vier ende Ogier, de stoute ridder, deden binnen dien dage meni-
[91] gen Turck de sadel rumen ende ter aerden vallen, alsoe dat die
[92] Turcken tvelt mosten rumen ende setten hem ter vlucht, want si
[93] die vromicheit vanden vier heren niet verdragen en mochten.

[94] Als die heren sagen dat si haer vianden verwonnen hadden,
[95] togen si binnen Coelen, daerse die coninc Ansise met groter blij-
[96] scap ontfinc, ende bleven daer XL dagen. Ende die heren wert
[97] daer grote eer gedaen ende schoon ghiften ghegeven. Tenden die
[98] XL dagen nam Roelant aen de coninc Ansise oerlof ende reisde na
[99] Parijs. Ende als si binnen Parijs quamen ende die coninc Roelant
[100] sach, was hi seer blijde ende hieten hem ende die heren welcoem.
[101] De coninc nam Dunay an deen syde ende vrachde hem wat de
[102] coninc Ansise seide ende hoe hise ontfinc ende of hem Roelant in[102]
[103] dat oerloech manlic ghehadt hadde. Dunay seyde: ‘Here coninc,
[104] Roelant heeft hem seer manlic gehadt ende veel vromicheits
[105] gedaen. Ic seg u, heer coninc, had Roelant een ors tot sinen wille,[105]
[106] hi soude met zijn vromicheit dwingen al dat in de werelt waer.’

87 *verladen*: in het nauw gebracht
102 *of hem... ghehadt hadde*: of Roelant zich in de oorlog manhaftig had gedragen
105 *tot sinen wille*: naar wens

Dat XVII capittel. Hoe die coninc ophinc zijn croen ende die te winnen wie met sijn paert eerst ane der stake quame ende die croen daer of naem, ende hoe Reinout dat verboetscapt wert ende hoe hi die crone wan.

[1] Die mogende coninc van Vrancrijc was seer droevich dat hi geen
[2] paert en wist te crigen voer sinen neve Roelant als Beyert, want in
[3] alle die werelt en was sulcken paert niet als Beiaert. De coninc en[3]
[4] soude geen goet sparen, mocht hi sulcken ors crigen als Beyaert
[5] ende seide: ‘Wair salmen vinden Beiaerts gelijc? Had ic een paert
[6] alsulc als Beiert, ic soudet minen neve Roelant geven ende ic en
[7] wouder gheen goet aen sparen, want so mocht ic Reinout dwin-[7]
[8] gen.’ Dunamels seide: ‘Heer coninc, in alle landen is goets ge-
[9] noech. Hier toe sal ic u raet geven. Gi sult nyemair doen lopen in[9]
[10] veel diversche landen als dat gi u crone wilt setten op een stake
[11] tusschen Mommertoers ende der Seyne, ende wiese daer of halen[11]
[12] mach, het is met stormen of minnen, ghi sultse hem vierwerf met[12]
[13] goude opwegen, ende zijn paert dat dan snelre is van lopen, suldi[13]
[14] copen tegen hem ende gevent uwen neve Roelant. So moechdi[14]
[15] Reinout daer mede dwingen.’

[16] Reinout had een verspier in des conincs hof de dit hoerde. Dese[16]
[17] liep met groter haesten tot dat hi quam tot Montalbaen voer Rei-
[18] nout ende seide: ‘Here, gi sijt verraden, want coninc Karel doet in
[19] allen landen nyemaer lopen als dat hi sine crone setten sal tus-
[20] schen Mommertoers ende der Seyne op een stake, ende diese daer
[21] eerst mach winnen, het is met stormen of mit minnen, die edele
[22] coninc Karel wilse doen vierwerf opwegen mit goude, ende het
[23] ors dat daer best sal lopen, wil de coninc gaerne copen tegen hem

3 *en soude... als Beyaert*: had er alles voor over om zo'n paard als Beyaert te krijgen
7 *dwingen*: aan mij onderwerpen
9 *Gi sult nyemair... landen*: Laat in een heleboel landen het bericht verspreiden
11 *Mommertoers*: Montmartre
12 *het is met stormen of minnen*: al dan niet met geweld
13 *snelre*: het snelst
14 *copen tegen hem*: van hem kopen
16 *verspier*: spion

[24] ende gevent sinen neve Roelant, dat hij u daer mede dwinge.’
[25] ‘Swijch,’ seid Reinout, ‘wat brengestu voert? Waer soudemen vin-
[26] den sulcken ors dat Beiaert soude onderlopen of ontspringen? Dat[26]
[27] en vondemen in die werelt niet. Is dit wair,’ seide Reinout, ‘so wil
[28] ic selve tot Parijs varen. Ratet mijn oem, ic sal viseren dat ic de[28]
[29] crone sal winnen ende brengense hier ter stede.’

[30] Ende met dat Reinout dit seide, quam Maeldegijs in de sale.
[31] Doe seide Reynout tot zijn oem Maeldegijs: ‘Oem, hier is geco-
[32] men een bode van Parijs ende seit dat coninc Karel hevet doen
[33] kondigen sinen mandement in veel diversche landen als dat hi[33]
[34] zijn crone setten sal op een stake tusschen twee schone steden
[35] ende wiese daer eerst of can crijgen, het si met lieften of mit
[36] storme, de coninc wilse lossen tegen den genen diese wint ende[36]
[37] wegense vierwerf met goude op. Ende tors dat dair best sal lopen,
[38] wil den coninc copen tegen hem ende ghevent sinen neve Roelant
[39] om mi daer mede te dwingen. Waer waent die coninc een ors te
[40] crijgen in al die werelt dat Beyaert soude mogen onderlopen? Ten
[41] is niet mogelic. Aldus en is al sijn opset niet ende van geenre[41]
[42] waerden.’ Doe seide Maeldegijs: ‘Ic rade u wel dat ghijer vaert
[43] ende u broeders mede. Mer gi sult mede nemen veel van uwen
[44] volcke, dat gi daer mede bewaert sijt.’[44]

[45] Reinout dede dat hem sijn oem riet, wanttet hem daer aen[45]
[46] stont. Ende Reynout dede Beyert sadden ende hi ende zyn broe-
[47] ders ende sijn oem Maeldegijs bereiden hem om te trecken tot
[48] Parijs. Ende als si rede waren, saten si op haer paerden ende
[49] reden so lange dat si tot Orliens quamen. Doe vraechde Maelde-
[50] gijs waer die beste herberge was, die hem gewijst wert. Ende als si
[51] voer de herberge quamen, traden si van hair pairden ende gingen

26 *onderlopen*: inhalen
28 *Ratet... viseren*: Als mijn oom zich erin kan vinden, zal ik een plan beramen
33 *mandement*: edict
36 *lossen tegen*: loskopen van
41 *Aldus... waerden*: Daarom zijn zijn plannen vergeefs en hebben ze niets te betekenen
44 *bewaert*: beschermd
45 *wanttet hem daer aen stont*: want hij richtte zich helemaal naar hem

[52] in. Maeldegijs ghinc ende coft die beste spise die hi op de marct[52]
[53] vandt. Doe vrageden de poerters onder malcanderen wat ridders
[54] dat dit waren die daer gecomen waren. Ende als die spise genoech
[55] was, ginc men eten. Men gaf hem water, als heren toebehoert,[55]
[56] ende elc ginc sitten ter tafel ende aten ende droncken mit blijscap;
[57] die wijn en werter niet gespaert.

[58] Als die maeltijt gedaen was, stonden de heren op ende elc ginc
[59] wanderen daert hem gheliefde. Reynout ende Maeldegijs gingen
[60] te samen in een schoon boemgaert daer menigerhande cruyt ende
[61] bloemkens stonden. Daer of las Maeldegijs dat hem goet docht[61]
[62] ende stamptese te samen, ende als hijse gestampt had, was hi
[63] blide. Hi nam dat cruyt ende smeerde dair Reinout mede over al
[64] sijn lijf, ende als Reinout gesmeert was, veranderde zijn coloere,[64]
[65] want hi te voren out scheen XXXII jaren ende nu scheen hi te
[66] wesen een jonc van XV jaren, want het schene of hi nye baert en
[67] hadde gehadt an zijn mont. Als dit Adelaert sach, loech hi daer
[68] om ende wijsdet zijn broeder Ritsaert: ‘Siet wat onsen oem
[69] gedaen heeft met zijnre konste!’ Maeldegijs ginc terstont inden
[70] stal bi Beiaert ende smeerde Beiert also hem goet dochte, ende
[71] mit sijnre const veranderde Beyert. De te voren swart was als een
[72] raven, de wort over al sijn lijf so wit als snee van haer. Als die
[73] broeders dit sagen, loeghen si daer om ende Adelaert seide: ‘Nu is
[74] Beyert onteykent of ontkent. Had icx so wel niet gekent, ic en[74]
[75] soude nyet weten dattet Beyert, onse goede ors, ware.’ Doen sei-
[76] de Wridsaert: ‘Also helpe mi God, onse broeder is mede ontkent,
[77] men machs niet kennen.’ Ridsaert seide: ‘Ick segt u voerwaer dat
[78] niemant en is onder der sonnen die segghen soude dat is Beyert of
[79] kennen soude noch Reinout minen broeder.’ Als dat gedaen was,
[80] seide Maeldegijs: ‘Nu laet ons gaen rijden nae Parijs, want men
[81] kent Reynout noch Beyert niet, ende mi en sullen si oec nyet be-

52 *coft*: kocht
55 *als heren toebehoert*: zoals dat bij heren gepast is
61 *las*: plukte
64 *coloere*: uiterlijk
74 *onteykent of ontkent*: vermomd en onherkenbaar gemaakt

[82] kennen, hoe nauwe si mi besien.' Reinout dede Beiaert sadelen
[83] ende spande twee gulden sporen aen sinen voet ende gorde een
[84] swaert ane sinen side, also dat hi heerlic opgheseten was ende
[85] niemant van sijn broeders waren so heerlic opgeseten als hi.

[86] Dese woerden die Maeldegijs mit Reynout ende sijn broeders
[87] gehadt hadden, hoerde een valsch verspier of verrader, ende wort
[88] bekennende den edelen grave Reinout. Hi liep haestelic in zyn
[89] herberge ende bereide zijn paert met groter nairsticheit ende reet
[90] met groten haest tot Parijs thent hi voerden coninc quam. Ende[90]
[91] als hi den coninc sach, gruete hi hem. Dat gedaen wesende, seide
[92] hi: 'Edel heer coninc, ic seg u, also helpe mij God, Reinout sel
[93] comen tot Parijs ende u crone winnen. Ic hoerdet hem selver seg-
[94] gen.' Als de coninc dat vanden verspiere hoerde, was hi droevich
[95] ende seide: 'Wat segstu, bode? Ic weet wel dat Reinout hier niet
[96] en quaem, al mochte hij Parijs daer mede winnen.' Die verspiere
[97] seide weder: 'Heer coninc, ic seg u voerwaer, ic sachse ghister
[98] tOrliens, Reinout ende sijn broeders, ende Maeldegijs mede.'

[99] Als coninc Karel dit hoerde, wert hi toernich ende riep Fouken
[100] van Morlione ende seide: 'Ic sal u mede geven IIII dusent man;
[101] dair suldi capiteijn of wesen. Ende sult trecken ende wachten
[102] mijn neve Reinout ende sien ijmmer wel toe dat hi u niet en ont-
[103] gae. Ende ist dat gi hem vint, soe suldi hem ghevanghen brengen.
[104] Ende ist dat si hem weren willen, moechdi mi die hoefden bren-
[105] gen van Reinout ende zijn broeders, ic salse u mit goude opwe-
[106] gen.' Fouken antwoerde den coninc dat hijt gaern dede. Aldus
[107] reet Fouken mit sijn volc uut ende beleide de wegen. Het en doe[107]
[108] God bi zijnre gracien, Reinout die wort gehangen, want de
[109] wegen sijn te nau gewacht.

[110] Hier en binnen is Reinout met sijn broeders ende Maeldegijs
[111] gecomen op vier milen nae Parijs in een scoen velt daer een scoon[111]
[112] fonteine spranc. Daer gingen Reynout ende Maeldegijs vanden
[113] paerde ende seide tot Adelaert: 'Gi sult capiteijn wesen van dat

90 *thent*: totdat
107 *beleide*: versperde
111 *vier milen nae Parijs*: vier mijl van Parijs

[114] heer ende bliven hier leggen. Ick ende Reinout sullen te zamen rij-
[115] den na Parijs. Mer oft ghebuerde datmen met cracht op ons
[116] quaem ende slaen wouden, so souden wi den horen blasen, ende
[117] waert dat gijt hoirde, dat gi met dat volc ons te hulp quaemt.'
[118] Adelaert seide dat hijt gaern dede. Aldus scheide Reinout ende
[119] Maeldegijs van Reinouts broeders ende reden nae Parijs. Mael-
[120] deghijs seide tot Reinout: 'Watmen tegen u spreket, antwoert al[120]
[121] in Baertaens mit soeten woerden, of gi geen Frans en conde.' aant.

[122] Mettien heeft Foukijn Reynout ende Maeldegijs versien
[123] comen rijden nae hem toe. Fouke spranc met haesten op sijn ors
[124] ende Reinout versach Foukijn ende seide: 'Oem, wat doen wi
[125] hier? Want ic heb Fouken van Morlioen versien ende die is een
[126] mijn meeste viant die ic heb. Daer om laet ons wederkeren tot
[127] onse ghesellen ende laet ons een ander strate riden na Parijs de wi
[128] veylich rijden mogen.' Maeldegijs seide ende loech op Reinout:
[129] 'Ghi en sijt niet vroet, dat hoer ic aen u woerden wel. Rijt voert
[130] ende hebt geen anxt, want u of Beyaert en mach niemant kennen.
[131] Ende ist dat si mi kennen mogen, ic geve hem te baten al dat hem[131]
[132] helpen mach.' Fouke nopte sijn ors mit sporen ende reet wat dat
[133] paert lopen mocht na Reinout toe ende had enen scacht in die[133]
[134] hant. Ende als Fouken bi Reinout quam, docht hem dattet was
[135] een jonge ende sach dat hi ongewapent was. Doe scaemde hi hem
[136] seer ende liet sijn glavie ter aerden vallen ende nam Reinout bi-
[137] den arm, segghende: 'Jonghe, waen sidi geboren? Also helpt mi
[138] God, seg ic u, ic en sach nie so groten paert als daer ghi op sit. Het
[139] heeft wel Beyaerts ganc, ende mi dunct dattet Beiert is.' Mer Rei-
[140] nout antwoirde Foukijn mit schonen woerden in Bartaens. Doe
[141] seide Fouken tot Reinout: 'Sprec Fransoys, dat di God scende, ic
[142] en verstae u niet. Rijt heen ende hebt ramp!'[142]

[143] Doe quam Dunay mit haesten rijden tot Fouken ende seide:

120 *al... woerden*: beleefd in niets anders dan Bretons; *zie Aantekeningen*
131 *ic geve... helpen mach*: dan geef ik ze hun verdiende loon
133 *scacht*: lans
142 *hebt ramp*: krijg wat

[144] ‘Fouke, hoe en haddi Reinout niet verslegen?’ Fouke seide tot[144]
[145] Dunay: ‘Ten is Reinout niet. Het is een jonghe van XV jaren, hi en
[146] hadde noch geen baert ende ic en condes niet verstaen: hi is geco-
[147] men uut Aelmaengen of uut Bertaengen.’ Met desen woerden[147]
[148] stac Dunay zijn swaert in die scede dat hi getogen had ende
[149] noepte zijn ors met sporen ende reet na Reinout wat dat paert
[150] lopen mocht. Ende als hi bi Reinout quam, nam hij den toem
[151] vanden paerde in die hant ende seide: ‘Jonchere, waen sidi gebo-
[152] ren?’ Reinout antwoerde met soeten woerden in Bertaens ende
[153] seide: ‘In Berwijc ben ic geboren.’ Doe seide Dunay: ‘Sprect Fran-[153 aant.]
[154] soys, ic en verstae u niet.’ Als Dunay anders geen tael van Rei-
[155] nout en hoerde, seide hi met erren moede: ‘Vaer heen, dat di die
[156] duvel geleide.’ Dunay nam Maeldegijs paert biden toem ende
[157] seide: ‘Segt mi, waen de jonchere geboren is die daer alleen rijt.’
[158] Maeldegijs antwoerde in Fransoys: ‘In Bartaengen is hi geboren
[159] ende is eens graven kint, mer sijn lant ende steden hevet hi verset.’[159]
[160] Doe seide Dunay: ‘Segt mi van waen hem dat paert gecomen is.
[161] Het is sterc, groet ende snel. Also helpe mi God, ic en sach noyt
[162] ors so goet noch so groot, ende het hevet wel Beierts ganc ende
[163] zijn maectsel. Ende waert van hare also Beiert is, ic soude seggen[163]
[164] dattet Beyert selve ware.’ Doe seide Maeldegijs: ‘Here, ten is geen
[165] wonder dattet groot is, want ten at nye anders dan coren ende
[166] broot. Dat die jongelinck, mijn heere, ghehoert heeft dat die
[167] coninc heeft doen roepen als van sijnre crone, waer mede dat-
[168] mense winnen soude ende de coninc dat ors copen wil datter
[169] snelste is van lopen ende gevent sijnen neve Roelant om Reynout
[170] daer mede te dwingen, daer om is hi hier ghecomen, dat hi hoept
[171] mit hulpe van sijn paert de croen te winnen.’ Doe seyde Dunay:
[172] ‘Hebdi van Reinout niet vernomen?’ Maeldegijs seide: ‘Ic meen
[173] dat hi noch after is ende hi staet seer na des conincs lachter.’[173]

144 *hoe... verslegen*: waarom heb je Reinout niet gedood
147 *Aelmaengen*: Duitsland
153 *Berwijc*: *zie Aantekeningen*
159 *verset*: verpand
163 *maectsel*: gedaante; *waert van hare also Beiert is*: had het dezelfde kleur haar als Beyaert
173 *ende hi... lachter*: en dat hij erop uit is de koning in zijn eer aan te tasten

[174] Doe nam Maeldegijs oerlof an Dunay ende reet nae Reinout,
[175] ende Dunay reet tot Fouken ende seide: ‘Mi dunct, wi hebben[175]
[176] grote dorperheit bestaen dat wij den coenen Reinout wachten,
[177] want ick weet wel dat Reynout nyet te Parijs en quaem noch
[178] hier ontrent, al mochte hi daer me winnen Senlys, Boloys ende
[179] Amyens mede.’ Fouken seide: ‘Seker heer, gi segt wair, ende ver-[179]
[180] eischt dit die stoute Reinout, hi sal seker spot met ons allen hou-
[181] den ende hi mach oec wel seggen dat hi seer ontsien is, want wi
[182] hem te seer vervolgen.’ Doe seide die grave Dunay: ‘Het is wair,’
[183] ende mit desen woerden keerden die heren weder totten coninc.

[184] Ende als de coninc Fouken sach, vraechde hi hem hoet vergaen
[185] was, of hi Reynout gevangen hadde. Fouken seide: ‘Neen wi,
[186] heer coninc.’ Doe seide Dunay: ‘Here, ic seg u dat wi grote dor-
[187] perheit bestonden dat wi wachten den vromen Reinout, want ic
[188] weet wel dat hi te Parijs niet en quaem, al mocht hi dair mede
[189] winnen Amyens ende Orliens.’ Doe seide de coninck: ‘Dunay, gi
[190] segt waer, mer Reynout is een van uwen magen. Ic seg u serteijn,
[191] ist dat Reinout ontcomt, ic sal u voir hem doen hangen.’ Doe[191]
[192] seide Dunay: ‘Here, ic sal u beter raet geven: gi sult alle de poer-
[193] ten doen sluten. Die vreemde ridders ende baroenen suldi alle
[194] daer buten laten, ende in elcke poerte suldi setten XXX gewapen-
[195] der mannen, ofmen Reinout yewer vernaem of quaem hi voer[195]
[196] enige poert, datmen hem dan vanghen mocht ende senden tot u,
[197] dat gi hem mochte doen bewaren.’ Doe seide die coninc: ‘Here[197]
[198] Dunay, dat is goet raet.’ Ende terstont dede die coninc alle die
[199] poerten sluten ende sette in elcke poerte XXX ghewapender man-
[200] nen. Aldus dede die coninc Parijs hoeden ende bewaren om Rei-
[201] nouts wil.

[202] Ende Reinout is mit Maeldegijs gecomen voer de poert tot
[203] Parijs ende si clopten mettien rinc, mer men hoerdese niet. Als dit

175 *wi hebben... bestaen*: dat we flink voor schut staan
179 *vereischt... Reinout*: als de dappere Reinout dit te weten komt
191 *voir hem*: in zijn plaats
195 *yewer*: ergens
197 *dat gi hem mochte doen bewaren*: zodat u hem in verzekerde bewaring zou kunnen stellen

[204] Maeldegijs sach, stac hi sijn hoeft doert clincket ende sach daer
[205] een gewapent man staen, die hi met schone woerden toesprac
[206] ende seide: ‘Segt mi doch vrient, waer om dat die coninc die poer-
[207] ten doet sluten, des verwondert my alte seer, ende dat alle dese
[208] ridders hier buten moeten bliven. Meent de coninc dat hi alle die
[209] goede paerden binnen heeft? Neen hi niet, hier is een beter
[210] buten.’ Doe antwoerde die goede man Maeldegijs ende seide:
[211] ‘Het is om Reinouts wil gedaen.’ Maeldegijs seyde: ‘Ist anders
[212] niet? Wat weten wij van Reinout? Mer ick heb ymmer ghehoirt
[213] als dat hi voir of after is ende staet na des conincs oneere.’ Doe[213]
[214] stont bi Reinout een ribaut ende seide: ‘Sach ic ye Reinout, so sie[214]
[215] ic en nu: het is die jonghelinc die daer op dat grote paert sit!
[216] Maeldegijs heeft hem bi toverie so verandert.’ Beyert verstont
[217] seer wel, oft een mensche had geweest ende sloech den rybaut
[218] daer hi by hem stont voer de borst dat hi doot ter aerden viel. Doe
[219] seide Maeldegijs: ‘Dit paert heeft desen knecht doot geslegen.’
[220] Doe stonden daer heren bi ende seiden: ‘Dat ors hevet recht
[221] gedaen, want die knecht heeft hem belogen. Want hoe soude dit
[222] Beyert mogen wesen? Want Beyaert is pec swart als een raven
[223] ende dit ors is witter dan een snee van hare ende gedaente. Ende
[224] oec kennen wij Reynout wel, want hi heeft een gedaent van
[225] XXXII jaren ende dese jongelinc en schint geen XV jaer.’ Men
[226] dede die poert op ende lietse binnenriden.[226]

[227] Doe vraechde Maeldegijs wair de beste herberch waer in
[228] Parijs. Men wijsde hem ende als si voer die herberge quamen, tra-
[229] den si van haer paerden ende die paerden werden inden stal
[230] geleit. Ende die heren gingen sitten ende onbeten. Doen scencte[230]
[231] Maeldegijs de waert een paert dat goet was, ende was een telde-[231]
[232] naer. Die waert dancts hem ende dede die heren wel te gemake
[233] ende was blide van sijn ghiften ende ghinc ter marct ende coft
[234] goede spise daer hise vinden conde. Als die heren gegeten had-

213 *als dat hi voir of after is*: dat hij overal kan zijn
214 *ribaut*: vagebond
226 *op*: open
230 *onbeten*: aten wat
231 *teldenaer*: telganger

[235] den, ginghen si slapen. Ende des nachtes spranc Maeldegijs uut
[236] zijn slape ende sanc van blijscap ende stont op ende ginc inden
[237] stal tot Beyert ende bandt hem sinen rechter voet ende ghinc doe
[238] te werc met sijnre konst van nigromancien soe dat Beyert veran-
[239] derde van sijnre vetticheit ende scheen seer mager ende lam te
[240] wesen ende en scheen niet waert te wesen twee penningen. Als die
[241] waert Beiaert aldus verandert sach, verwonderdet hem ende wert
[242] toernich ende seide: 'Du bose gersoen, wat hebstu den ors ge-[242]
[243] daen? U verdoeme God en bistu niet Maeldegijs! Ick beloeft[243]
[244] Gode, eer ic ete of drincke sal ict den coninc seggen.' Als Reinout
[245] dit vanden waert hoerde, wert hi met toerne ontsteken ende
[246] seide: 'Heer waert, ic seg u, overliecht ons niet voer den coninc,[246]
[247] want dat waer mesdaen. Of mijn ors op u stal geargert is, soudi[247]
[248] ons dair om verraden ende voer den coninc met valscheit belie-
[249] gen? Dat waer seer qualic gedaen.' Doen seide die waert: 'Ic seg u
[250] inder waerheit, ic sie wel dat gi Reinout sijt ende ic salt den
[251] coninc seggen eer ic eete of drincke.' Reinout wert om dese woer-
[252] den toernich ende toech met haesten sijn swaert ende sloech den
[253] waert dat hoeft van sinen lichaem, dat hij voir hem nederviel,
[254] ende seide: 'Ten wert ymmer van u niet geseit.' Dat sach die
[255] waerdinne ende riep lude: 'O wij, o wach!' ende mesbaerde seer[255]
[256] qualick, roepende: 'Heer God, wat sal ic doen! Mijn man leit hier
[257] verslagen! Dat heeft dese bose jongelinc ghedaen.' Doe seide
[258] Maeldeghijs totter vrouwen: 'Ic seg u bi Gode, ist dat gi niet en
[259] swijcht, ic slae u mede thoeft af.' Die vrou was vervaert als si dit
[260] hoerde, ende doer anxt vander doot sweech si. Reynout ende
[261] Maeldegijs sadelden haer paerden ende reden buten Parijs in een
[262] schoen pleyn ende wachten daer so lange dat die coninc ghegeten[262]
[263] had.

242 *Du bose gersoen*: Lelijke kerel
243 *en bistu niet Maeldegijs*: als jij Maeldegijs niet bent
246 *overliecht ons niet*: beschuldig ons niet vals
247 *geargert*: achteruitgegaan
255 *O wij, o wach!*: Ach nee toch! Nee toch!
262 *pleyn*: vlakte

[264] Ende als ten hove gegeten was, reet die coninc met sijn baroe-
[265] nen buten, ende hem volgeden alle dye prijs begheerden te beha-
[266] len. Ende elck socht paerden daer hise crighen conde ende de
[267] geen paerden en had, was drovich. Als si quamen opt pleyn dair
[268] die croen was, reden Reinout ende Maeldegijs mede onder die
[269] heren. Ende als si Reinout sagen met Beyaert, dat so mismaect
[270] scheen, hielden sij spot met hem ende seiden onderlinge: ‘Siet, de
[271] hier comt, sal noch huden prijs behalen ende met sijnre manlic-
[272] heit die croen! Ende dat ors, dat so goet is, sal den coninc van
[273] hem copen ende geen gelt an sparen.’ Als si alle haer spot aldus
[274] met Reinout hielden, antwoerde hi daer op mit soeten woerden
[275] ende seide: ‘God mocht mi noch huden geven so veel gracien in
[276] mijn jonge leven alsoe dat ic noch huden die crone wonne boven
[277] al.’ Doe stont daer bi een portier die dat hoerde, louch daer om[277]
[278] ende seide: ‘Vrient, gi segt waer. Tors mach u qualic dragen ende
[279] u habite en sijn niet goet. Mer vrient, doet mijn raet ende keert[279]
[280] weder int stede ende huert enen esel voir dat paert of een coe,
[281] want hi heeft lange siden ende mach scriden seer wijt.’

[282] Hier en binnen gaf die coninc oerlof dat si souden rijden om
[283] dese scone croen te winnen. Ende die doe dair hadden die beste
[284] orssen, stelden hem om te winnen de croen, ende noepte sijn[284]
[285] paert, de meende eer te begaen. Doe trat Maeldegijs vanden paer-
[286] de ende ontbant Beiaert sijn rechter voet ende baerde terstont
[287] zijn const, ende Beyert hadde weder zijn cracht ende was snel
[288] ende starc als te voren. Dat behagede Reinout wel, want hi en
[289] had doe om geen goet gegeven. Maeldegijs seide tot Reinout: ‘Nu
[290] peyst om wel te doen, neve, ende met salicheit moet gi keren.
[291] Ende sal reysen doer Parijs ende ane dander side vander Seynen[291]
[292] riden; daer sal ic u ontbeiden.’ Aldus schiet Maeldegijs van Rei-[292]
[293] nout.

277 *louch*: lachte
279 *habite*: kleren
284 *noepte... begaen*: wie eer wilde behalen, gaf zijn paard de sporen
291 *Ende sal*: Ik zal
292 *schiet Maeldegijsvan Reinout*: ging Maeldegijs van Reinout weg

[294] Hier en binnen waren die geen die om die croen reden vorde[294]
[295] voer een groot stuc. Doe seide Reinout: ‘Beiert, goede ors, sal een
[296] ander die croen winnen ende van hier dragen uuten velde, dat
[297] waer grote scande. Ende souden wi die crone winnen, Beyaert, gi
[298] most u bet haesten. Mi dunct dat gi te traech sijt.’ Als Beiert dit
[299] hoerde, begant sijn leden te trecken ende began te lopen mit[299]
[300] sulcker cracht dattet elc mensche verwonderde diet ansagen,
[301] want het liep mit een verbolgen moet ende vloech oft een pijl had
[302] geweest. Die heren de dit sagen, seiden tot malcanderen: ‘Wij
[303] hielden huden spot met desen jongelinc, mer mi dunct, God gheeft
[304] hem graci, hi mocht de croen wel winnen. Mi dunct hi heeft waer
[305] geseit: God sal hem die seghe geven.’

[306] Mit desen woerden wert die coninc Beiaert gewaer ende seide:
[307] ‘Siet ginder, neve Roelant! Dat ors dat soe sere loept als een pijl
[308] uut enen boge, sal ic noch tavont copen ende gevent u. Siet dat gi
[309] daer mede dwinct Reinout, want besiet dat ors wel: het heeft den
[310] loep als Beyert ende is groot ende starc. Waert mede swart alst[310]
[311] wit is, ic soude seggen dattet Beyaert waer.’ Roelant antwoerde
[312] ende seide: ‘Heer coninc, het is waer. Had ick dat ors, ick wouder
[313] Reinout mede dwingen.’

[314] Onder dese woerden die de coninc tegen Roelant had, is Rei-
[315] nout verde voer die ander paerden ter croene gecomen ende
[316] heeftse genomen vanden stake daerse op stont ende reet met Bei-
[317] ert in die Seyn ende voerde de croen wech. Als dit de coninc sach,
[318] was hi droevich ende riep: ‘Vrient, ghif mi de croen weder! Ic
[319] salse di vierwerf met goude opwegen. Ende dijn ors dat so snel
[320] van lopen is, wil ic copen tegen di ende geven di daer voer watstu
[321] eyschen conste.’ Doe antwoerde Reinout den coninc ende seide:
[322] ‘Heer coninc, dat ors is mijn. Dinget een ander. Waer soudi vin-[322]
[323] den een paert so groot als Beyaert ende dat hem soude mogen

294 *vorde voer een groot stuc*: al een heel eind weg
299 *trecken*: strekken
310 *Waert mede swart alst wit is*: Als het ook nog even zwart zou zijn als het wit is
322 *Dinget een ander*: Doe een bod op een ander paard

[324] inlopen of ontspringhen? In al die werelt en vindijs niet. Ende ic
[325] heb die croen gewonnen ende ick wil dat gout nemen dat an die
[326] croen is ende ghevent mijn luden de mi dienen. Ic seg u, heer co-
[327] ninc, saechdi Reinout ye, u suster kint, so ben ict.' Als dit die
[328] coninc hoerde, verwandelde hem zijn bloet ende seide mit een[328]
[329] droevige moet: 'Sidi dan Reynout? Neve, ic bid u, gevet mi mijn
[330] crone weder.' Reinout seide weder: 'Heer coninc, ic en doe des
[331] niet, want die croon wil ic behouden ende mit dat gout mijn
[332] orbaer doen, ende die stenen die daer in staen, sel ic tot Montal-[332]
[333] baen doen setten, datse al die gene mogen sien die daer voerbi-
[334] liden, want geen coepluden en behoren cronen te draghen. Het is
[335] beter datse Beyert drage, mijn goede ors, dat niet moede en mach
[336] werden. Want so ic verneme, wildi een coepman van paerden
[337] worden.' Coninc Karel seyde weder tot Reynout: 'Ic bid u dat gi
[338] doet dat ic u heet: ghif mi de crone weder, ic make di voecht van[338]
[339] al mijn goet dat ic heb ende Adelaert sal ic maken mijn drossaet
[340] ende Ridsaert mijn bottelgier mit Wridsaert te samen.' Reynout
[341] seide: 'Here coninc, ic seg u, en diende wi u niet so als u gheliefde,
[342] gi soudt ons met groter droefheyt lonen, dat kenne God. Huden,[342]
[343] heer coninc, doe ghi u crone int pleyn dede setten, meende gi te
[344] vinden een paert dat Beyaert soude mogen onderlopen. Neen ghi,
[345] here coninc, dat mist u, want Beyert is dat beste paert dat in die[345]
[346] werelt is, want ic heb ghewandert doer alle landen mer nye en
[347] sach ic Beyert gelijc. Ende ic en woude niet dat ic Beyert geven
[348] soude voer een paert so groot van goude als Beyert is, want Bey-
[349] aert is die bloem van alle paerden.'[349]

[350] Hier en binnen quam Maeldeghijs mit groter naersticheit ri-
[351] den wat dat paert lopen mochte ende riep lude: 'Hebdi die croen
[352] gewonnen, Reinout neve? Dat wilt mi seggen.' 'Ya ic, oem,' seide
[353] Reinout, 'danc heb God ende ghi, oem Maeldegijs. Ende ben mit

328 *verwandelde hem zijn bloet*: raakte hij volledig van streek
332 *orbaer*: voordeel
338 *heet*: beveel
342 *groter*: grote
345 *dat mist u*: dat lukt u niet
349 *die bloem*: het beste

[354] Beyert ghecomen over die Seyne.' Doe spranc Maeldegijs van den
[355] paerde ende custe Beyert an sinen mont. Doe seyde die coninc:
[356] 'Sidi dat, Maeldegijs? Ic bid u, raet uwen neve dat hi mijn crone
[357] wedergeve; ic sal hem vrede geven hondert dagen. So mach hi
[358] met vreden riden tot Dordoen ende sien ende spreken sijn moe-
[359] der, want si Reinout lief heeft voer alle die werelt.' Doe seide
[360] Maeldegijs: 'Comt over, heer coninc, wi sullen u die crone geven.'
[361] Als die coninc dit hoerde, wert hi toernich ende seide: 'Volget mi,
[362] ghi vrome ridder, als Roelant ende Olivier, des bidde ic u, want ic[362]
[363] Maeldegijs niet en betrouwe om sijnre consten ende toverie, dat
[364] ic alleen tot hem come. Daer om so volget mi.' Maeldegijs, dat
[365] horende vanden coninc, worde toernich ende seide: 'Heer coninc,
[366] geen van u mannen en rade ic so coen dat si sullen dwaesheyt
[367] beginnen als dat si inder Seynen comen om over te varen. Want[367]
[368] doen sijt, ic doese alle verdrincken met mijnre consten datter nie-
[369] mant te lande en coemt.' Coninc Karel seide weder: 'Du valsche[369]
[370] truant, ic seg u serteijn, ic en come niet over bi u, want haddi mi
[371] daer, gi soudt mi in die vangenis voeren.' Doe seide Maeldegijs:
[372] 'Here coninc, gi segt waer,' ende met dien spranc Reynout op Bei-
[373] ert ende Maeldegijs op sijn paert ende scheiden so van den coninc
[374] ende reden tot haer ghesellen, als Reynouts broeders ende meer
[375] ander volcx dat si daer hadden dye hem verwachten, die alle
[376] blide waren als si Reinout sagen metter cronen ende haer oem
[377] Maeldegijs ende hietse wellecoem. Ende doen reden si te samen
[378] tot Montalbaen, daer si bleven.

362 *als Roelant ende Olivier*: Roelant en Olivier
367 *over te varen*: over te steken
369 *Du valsche truant*: Gemene bedrieger

Dat XVIII capittel. Hoe coninc Karel coninc Yewijn ontboet doe hi hof hilt, ende hoe hi coninc Karel beloefde dat hi Reinout met zijn broeders met verradenis leveren soude in coninc Karels gewelt om een somme gelts, twelc hi niet volbrengen en mocht, want doen hijse verraden had, vochten die broeders haer selven daer uut. Ende souden gebleven hebben, en hadse Maeldegijs niet ontset.[+]

[1] Om te achtervolgen onse materie: als Reinout ende Maeldegijs[1]
[2] dus vanden coninc gescheiden waren ende hem die crone ont-
[3] voert was, doe was die coninc seer droevich dair om, want het[3]
[4] began Pinxter te naken, dat die coninc hof houden soude so hi
[5] gewoenlic plach te doen, so most hi met haesten een ander doen[5]
[6] maken.

[7] Coninc Karel ontboet alle zijn vrienden ende magen ende alle
[8] sijn baroenen die hem lief hadden of sijn leen ontfingen, ende[8]
[9] onder hem waren geestelic ende waerlic. Ende hi ontboet sonder-[9]
[10] linge coninc Yewijn dat hi tot hem quaem, twelc hi dede. Als
[11] coninc Karel alle die heren te hoef had de hi begeerde ende feest-
[12] hilt met vroechden ende als die maeltijt gedaen was, stont coninc
[13] Karel op ende riep Yewijn tot hem ende ghinc daer mede in een
[14] kellenair ende seide tot Yewijn: ‘Ic woude u wel bidden dat gi mi[14]
[15] wout leveren Reinout mit sijn broeders - ic soude u geven vier
[16] paerden geladen met goude - dat ic mocht wreeken mijns soens
[17] doot, twelc mi seer op therte leit.’ Als coninc Yewijn dat hoerde,
[18] wert hi verwonnen overmits dat goet, twelck hi seer minde ende[18]
[19] seide: ‘Heer coninc, wildi mi vier paerden geven geladen met
[20] goude, ic sal u leveren mijn swager Reinout met sijn broeders.’[20]

\+ *gewelt*: macht; *gebleven hebben*: omgekomen zijn
1 *te achtervolgen*: verder te gaan met
3 *het began Pinxter te naken*: het zou binnenkort Pinksteren zijn
5 *so most*: dus moest
8 *sijn leen ontfingen*: leenmannen van hem waren
9 *onder hem... waerlic*: onder hen bevonden zich zowel geestelijken als wereldlijken
14 *kellenair*: kelder
18 *wert hi verwonnen overmits dat goet*: ging hij overstag vanwege het geld
20 *swager*: schoonzoon

[21] Coninc Karel antwoerde: ‘Soudise mi mogen leveren sonder[21]
[22] deren van uwen live? Want si sijn so vroem ende stout datse nie-[22]
[23] mant crencken en mach.’ Doe seide coninc Yewijn ende loech:
[24] ‘Heer, des weet ic wel raet: ic sal u die vier ridders leveren elc op
[25] een muijl sonder wapen bij die stede van Vaucoloen, niet anheb-[25 aant.]
[26] bende dan haer clederen ende een mantel daer over. Doeter dan
[27] uwen wil mede.’ Als coninc Karel dit van Yewijn hoerde, wert hi
[28] verblijt ende custen an sinen mont. Coninc Yewijn seide: ‘Heer
[29] coninc, laet ons keren in die sael, dat ons opset niemant en ver-[29]
[30] neme diet Reynout segge. Want vernaemt Reinout, hi soude mi[30]
[31] doden. Ende als ghijse hebt, siet dat ghijse bewaert, want ont-
[32] gaen si u, Reynout soude mi doden of hangen, dat weet ick wel.’
[33] Coninc Karel seide: ‘Heer coninc, gi en dort u duchten noch om-[33]
[34] mesien, want comen die broeders in Vaucoloen, daer en keerter
[35] nemmermeer geen weder, want ic en lietse mi niet ontgaen om
[36] geen goet.’ Ende coninc Karel ende Yewijn hebben aldus haer[36]
[37] raet ghesloten ende sijn in die sale gecomen. Ende alle de heren
[38] die inde sael waren, deden Karel reverenci. Ende Yewijn heeft
[39] terstont an coninc Karel oerlof genomen, ende ander sommige
[40] vanden heren die daer waren reden met haesten tot haren lande.

[41] Ende die ander heren, die doe bi coninc Karel gebleven waren,
[42] namen oerlof aen coninc Karel ende wouden elc tot haren lande
[43] keren. Doe seide coninc Karel: ‘Gi heren, ic en laet u niet reysen,
[44] want ghi moet alle varen te Vaucoloen ende wachten mi daer
[45] Reynout ende sijn broeders mede, want ic hebben teghen coninc
[46] Yewijn sijn swager gecoft dat hijse mi daer leveren sal om XX[46]
[47] dusent cronen te Vaucoloen, sonder hernas oft wapen ende elc[47 aant.]

21 *sonder deren van uwen live*: zonder uzelf daarmee in gevaar te brengen
22 *datse niemant crencken en mach*: dat niemand hun kwaad kan doen
25 *muijl*: muildier; *zie Aantekeningen*; *bij die stede van Vaucoloen*: bij Vaucoloen; *zie Aantekeningen*
29 *laet ons keren... segge*: laten we teruggaan naar de grote zaal, opdat niemand lucht krijgt van onze plannen en Reinout daarover inlicht
30 *vernaemt Reinout*: als Reinout er iets over zou horen
33 *en dort... ommesien*: kunt volkomen gerust zijn
36 *haer raet ghesloten*: samen dit besluit genomen
46 *swager*: schoonvader
47 *cronen*: *zie Aantekeningen*

[48] een mantel omhebbende. Ende als si daer comen, siet dat ghise
[49] dan vanct. Ende condi mi leveren die hoefden der jongelingen, ic
[50] salse u vierwerf met goude opwegen.' Die heren warens blijde
[51] van des conincx woerden, want si hadden tgoet lief. Coninc Ka-
[52] rel seide tot Foukijn: 'Ic make u conincxstavel vanden here.' Doe[52]
[53] seide Fouken: 'Heer coninc, ic salder mijn best om doen uwe wil
[54] te volbrengen.' Terstont maecten hem die heren rede met haer volc
[55] ende reden nae Vaucoloen met bliden sinnen om Reynout met
[56] sijn broeders te wachten.

[57] Coninc Yewijn, de dese verradenis plegen soude, is in Gas-
[58] coengen gecomen ende is gereyst na Montalbaen om Reinout mit
[59] sijn broeders daer te vinden, de hi dair niet en vandt, want si wa-
[60] ren te Bordele int wout jagen om wilbraet te vangen. God ver-
[61] sacht dat si vingen so veel als si op vier paerden laden mochten,
[62] ende hier mede keerden si na huys. Ende als si aldus buten dat
[63] foreest quamen riden, sagen si een teyken, want Reynout liet sijn[63]
[64] hoeft hangen op sijn schilt. Doe seide die coene Adelaert: 'Segt
[65] mi, Reinout broeder - dat di God eer - waer om sidi dus be-[65]
[66] droeft?' Doe antwoerde Reinout: 'Ic seg u, broeder, dat mijn
[67] hoeft mi so wee doet dat ick niet en weet waer bliven.' Adelaert[67]
[68] seide: 'Broeder, ten is gheen wonder, want wi hebben die jacht te
[69] lange gheplegen.' Dus reden si soe lange dat si quamen bi Mon-
[70] talbaen. Doe sach Reinout opter tinnen veel volcx leggen. Doe
[71] seide Reinout: 'Help, Maria, Gods Moeder, wie mach wesen op
[72] Montalbaen de daer herbergen wil? Waer mach wesen Claradijs,
[73] mijn vrouwe, ende mijn oem Maeldegijs?' Als Reinout in desen
[74] clagen reet, so heeften daer en binnen versien een ridder van
[75] Montalbaen ende ginck terstont ende bescreet een paert ende
[76] reet met haesten Reinout te gemoet. Ende als hi bi Reinout quam,
[77] seide hi: 'Reinout, edel grave, sijt niet vervaert. Coninc Yewijn is

52 *conincxstavel vanden here*: bevelhebber over het leger
63 *teyken*: voorteken
65 *dat di God eer*: moge God je eer schenken
67 *waer bliven*: waar ik blijven moet

[78] tot u gecomen om te sien wat gi doet.' Doe seide Reinout: 'Wel-[78]
[79] coem moet hi wesen.'

[80] Als Reinout tot Montalbaen quam, soe quam hem coninc Ye-
[81] wijn te moet ende Reinout dede hem reverenci ende seide: 'Heer
[82] coninck, welcoem.' Yewijn antwoerde: 'Reinout, ic hebs wel te[82]
[83] doen.' Reinout seide: 'Here coninc, haddi mi ontboden, ic ware
[84] met mijn volc garen bi u gecomen, als met dertich hondert man-
[85] nen.' Doe seide Yewijn ende louch: 'Trouwen, Reinout, dat be-[85]
[86] trouwe ic u wel, mer dair en is geen beter boetscap dan een man
[87] selve doet. Ende oec mede hebbe ic u boetscap trouweliken ge-
[88] daen anden mogenden coninc Karel, want ic heb u pays ghemaect[88]
[89] an coninck Karel.' Als Reynout sijn swager dese woerden hoerde
[90] seggen, verhoechde hem thert ende zijn moet. Hi antwoerde wij-[90]
[91] selijc, seggende: 'God si daer of u loen! Soe en was ic nye mijn
[92] leven so blide of nye en quam mi so blijden mare als vanden pays[92]
[93] van minen oem, des moechdi mi wel geloven.' Doe seide die jon-
[94] gelinc: 'Segt mi, heer coninc, wat soen sal ic mijn oem geven? Sal[94]
[95] ic hem een voetval doen?' Doe antwoerde die coninc Yewijn: 'Gi
[96] sult tegen den coninc versoenen te Vaucoloen. Daer suldi hem
[97] versoenen wollen ende bervoet.' Als coninc Yewijn dit seide,
[98] woude Reinout hem cussen an sinen mont. Doen seide Yewijn:
[99] 'Reinout, en cust mi niet, want mijn hoeft sweert mi so seer, ic en[99]
[100] mach geen cussens dogen.' Doe seide Reinout: 'Ic sal varen in
[101] Vaucoloen ende nemen met mi XV hondert mannen, ter aventure[101]
[102] oft soe quame dat men verraet op mi socht, dat mijn volc mi ende
[103] mine broeders te hulpe quamen.' Doe seide coninc Yewijn: 'Rey-
[104] nout, dat en mach niet wesen, want ghi moet met u broeders

78 *wat gi doet*: hoe u het maakt
82 *ic hebs wel te doen*: dat mag ik hopen
85 *Trouwen... wel*: Natuurlijk, Reinout, dat neem ik zonder meer aan
88 *u pays... Karel*: voor elkaar gekregen dat koning Karel zich met je verzoent
90 *verhoechde hem... moet*: werd het hem blij te moede
92 *mare*: bericht
94 *wat soen... geven*: wat is de prijs die ik mijn oom voor de verzoening moet betalen
99 *mijn hoeft... dogen*: ik heb zo'n hoofdpijn dat ik het niet verdragen kan gekust te worden
101 *ter aventure... socht*: mocht men dan verraad in de zin hebben

[105] alleen varen ende gi en moet oec niet medenemen Beiaert, u goe-
[106] de ors, of ridder of sciltknecht, want u pays is so gemaect tegen
[107] coninc Karel als dat gi met u broeders oetmoedelic moet rijden
[108] op mulen van Argoen sonder wapen in u cleder.' Reinout seide[108]
[109] weder: 'Des en doe ic niet, die woerden sijn voer niet: soude ic
[110] alsoe in Vaucoloen varen, dat seg ic u voerwaer, ende mijn pays
[111] niet gemaect en ware tegen den coninc, al waer ick so groot als
[112] een berch, ic en ontginge niet.' Die coninc seide: 'Ic seg u bi al dat
[113] leeft, u pays die is ghemaect.' Reinout seide weder: 'Here, ic sals
[114] mi gaen beraden.'

[115] Ende hij ginc met zijn broeders in een steenen earner, daer hi
[116] vandt sitten sijn vrouwe Claradijs. Reinout seide: 'Vrouwe, nu
[117] wilt ons helpen raden, want u vader is gecomen uut Vrancrijc
[118] ende seyt dat myn pays ghemaect is teghen coninc Karel ende dat
[119] ic ende mijn broeders moeten varen in Vaucoloen ende soeken[119]
[120] daer des conincs oetmoet in onse mantelen van sceerlaken, wol-[120]
[121] len ende bervoet. Ende waert warachtich dat mijn pays gemaect
[122] waer, ick en ware niet so blide, al gafmen mi half Vrancrijck, als
[123] dat ic vrede had met minen oem.' Vrouwe Clarisse seide: 'Here, ic
[124] rade u dat ghi daer niet en vaert, want inder waerheit segge ic u,
[125] hoert en weynich na mi: te nacht als ic lach opt bedde, soe docht[125]
[126] mi dat ic sach in minen droem, daer ic groten anxt of hadde, so
[127] dat onse goede ors Beiert gewont was in erren moede. Daer om
[128] heb ic groten anxt dat ghi daer sijt verraden. Daer om here, blijft
[129] in u casteel, so en dordi nergent voer sorgen. Ende sendt een ver-
[130] spier in Vaucoloen. Die sel u wel vernemen of gi daer vry varen[130]
[131] moecht of niet.' Doe seide Reinout: 'Vrouwe, ic en doe des niet.
[132] Mi comer of dat mach, ic sal varen in Vaucoloen ende soenen te-[132]
[133] ghen den coninc. Des en laet ic niet.' Die vrouwe, dit horende,

108 *Argoen*: Aragon
119 *soeken daer des conincs oetmoet*: dat we daar de genade van de koning moeten proberen te verwerven
120 *mantelen van sceerlaken*: scharlaken mantels
125 *hoert en weynich*: luister even
130 *vry*: ongehinderd
132 *Mi comer of dat mach*: Wat er ook van komt

[134] was daer om seer droevich ende seide: ‘Edel here, doet dan dat ic
[135] u seggen sal: bidt minen vader dat hi met u vare met alle sijn rid-
[136] ders wel gewapent tot inden lande van Vaucoloen, so en mach u[136]
[137] niet misschien. Want ic groten ducht voer u, edel here, heb. Ende
[138] ist dat hi met u wil riden, so moechdi in Vaucoloen vrilic riden,
[139] ghi ende uwe broeders mede, ende ist dat hi des niet doen en wil,
[140] so vaerter niet: het staet mi voer dat u die vaert berouwen sal.’

[141] Met desen woerden keerden si alle te samen uuter camer in die
[142] sale, dair si Yewijn, den valschen coninc, vonden. Reinout seide:
[143] ‘Heer coninc, ic bid u dat ghi met u ridders mi geleit in Vauco-
[144] loen, so mach ic met eeren wederkeren, behouden mijn lijf ende
[145] eere.’ Die coninc seide weder: ‘Edel ridder, dat en mach ic nyet
[146] doen, want u pays is alsoe gemaect tegen coninc Karel dat gi
[147] alleen moet varen met u broeders, ende en moet hebben wapen
[148] noch swaert noch Beyert. Ic sal uwes ontbeyden hier ende waer-[148]
[149] nemen totten casteel, ghij en suit nerghent voer sorgen.’

[150] Als de vrouwe dese woerden haer vader hoerde spreken, trac si[150]
[151] bet naerder ende seide: ‘Reinout, ic bid u dat gi daer niet en trect.
[152] Ic seg u voerwaer, ic hoer wel dat myn vader u verraden heeft,
[153] ende gi weet wel dat hi tgoet seer mint.’ Als Reinout zyn vrou
[154] dese woirden hoerde spreken, wert hij toernich ende sloech haer
[155] met sinen hantscoe voerden mont so dat haer dat bloet ten mont
[156] ende ter nose uutspranc ende hij seide: ‘Wat ist dat gi segt? Ic en
[157] gelove u niet. Waer om soude u vader mi verraden tegen minen
[158] oem? Wat heb ic hem misdaen? Want ic heb so schone kinder bi u
[159] die u vader lief heeft, ende ic seg u, vermaledijt sijn si alle dye
[160] quaet segghen van haren vader. Ic seg u vrouwe, ic ende mijn
[161] broeders sullen alle in Vaucoloen varen ende een voetval doen.’

[162] Met desen woerden nam Reinout oerlof, ende coninck Yewijn
[163] dede die mulen halen ende die mantels daer si in riden souden

136 *so en mach u niet misschien*: dan kan je niets gebeuren
148 *waernemen totten casteel*: op het kasteel passen
150 *trac si bet naerder*: kwam ze dichterbij

[164] ende die heren saten op haer mulen ende wouden riden na Vau-
[165] coloen. Als dit de vrouwe sach, was si seer droevich ende had om
[166] Reinout groten vair ende riep tot hair Ridtsaert ende seide: ‘Ay[166]
[167] edel coene ridder, ic bid u, neemt dese vier swaerden ende voertse
[168] heimelic met u, want ic seg u, wistet Reinout, gi en soutse niet
[169] medenemen. Ic ducht dat gijse noch wel te doen sult hebben ende[169]
[170] niet ontberen om geen goet.’ Ritsaert, horende die woerden van
[171] die vrouwe, dancte haer seer ende nam die swaerden van haer
[172] ende hieltse heimelic onder zyn mantel ende seide: ‘God danc u,
[173] vrouwe, dat gijse bedocht ende mi die brocht so heimelic. Ic salse[173]
[174] garen medenemen.’ Hier mede namen si alle oerlof ende lieten
[175] Montalbaen, Reinout ende zijn broeders. De goede vrouwe
[176] weende seer ende dreef groot misbaer ende bat datse God in
[177] zijnre hoede naem.

[178] Als Reinout een stuc gereden was, hief hi op een liedekijn om[178]
[179] dat hem thert verfrayen soude. Doe seyde die stoute Adelaert: ‘Ic
[180] seg u, broder Reinout, een man de in dus swaren oerloge leit ende
[181] perikel, en hoert niet te singen.’ Reinout seide weder: ‘Broeder,
[182] myn hert is so swaer, ic en weet niet wattet beduden mach. Ic bid[182]
[183] Gode dat hi ons beware voer scade of scande.’ Doe seide Ade-
[184] laert: ‘Hoe ist, lieve broeder, is u yet anders dan wel?’ Doe seide[184]
[185] Reinout weder tot Adelaert: ‘Broeder, mijn hert en seit anders
[186] niet dan goet. Dus laet ons in Godes name varen. God geve ons
[187] alle dinc te goede.’ Aldus reden si so lange datse bi Vaucoloen
[188] quamen.

[189] Ende mettien heeft Reinout Fouken van Morlioen versien.
[190] Doe seide Reinout: ‘Help, Heilige Cruys! Mi dunct wi varen alle
[191] in onse doot: ic hebbe versien Foukijns standert.’ Doe waren die

166 *vair*: angst; *riep tot hair Ridtsaert*: riep Ridsaert bij zich
169 *dat gijse... goet*: dat jullie ze nog hard nodig zullen hebben en ze voor geen goud zouden willen missen
173 *dat gijse bedocht*: dat u daaraan dacht
178 *om dat hem thert verfrayen soude*: om in een vrolijker stemming te komen
182 *swaer*: bedroefd
184 *is u yet anders dan wel*: zit het je niet helemaal lekker

[192] broeders alle weemoedich ende seiden: ‘Reinout, laet ons vlien,
[193] want coninc Yewijn heeft ons verraden ende vercoft.’ Doe seide
[194] Reinout: ‘Ic hope ane Gode dat den coninc Yewijn alsulc verraet
[195] niet en soude willen doen.’ Als de broeders dese woerden onder-
[196] linge hadden, heeft Fouken versien Reinout ende riep: ‘Gi heren,
[197] elc make hem gereet: ginder comt die grave Reinout met zyn
[198] broeders gereden op mulen van Argoen!’ Fouken was stout ende
[199] van moede groot. Hi spranc op zijn paert met sporen ende reet
[200] wattet paert lopen mocht na Reinout. Ende als hi bi Reynout
[201] quam, seide hi: ‘Reinout, ghevet u ghevanghen, want gi Beiaert, u
[202] goede paert, met quaden raet aftergelaten hebt, want nu sal ic u
[203] alle vangen ende senden u den coninc van Vrancrijc, die u sal
[204] doen hangen.’ Als Reynout dit hoerde, seide hi: ‘Ic hope dat gi
[205] niet en sult ende bi u woirden suldi bedrogen worden, ende van
[206] alsulcken doot wil ons God bescermen.’ Doe seide Reynout: ‘Ic
[207] bidde u, Fouken, wildi mi helpen ane minen pays tegen den
[208] coninc, ic wil u geven vier dusent cronen ende Beyaert mijn goede
[209] paert, ende mijn casteel van Montalbaen wil ic ontfangen van u
[210] te leen.’ Doe seide Fouken: ‘Wat mij daer of comt, gi bidt om niet.
[211] Gevet u met haesten op, want ghi moet gevangen wesen.’ Rei-
[212] nout seide: ‘Fouken, laet mi doirriden dat ic den coninc te voet
[213] vallen mach.’ Doe seide Fouken van Morlioen: ‘Ic seg u, Reinout,
[214] uwen coninc Yewijn, u wijfs vader, hevet u verraden, want hi
[215] hevet u vercoft om XX dusent cronen.’ Als Fouken dese woerden
[216] tot Reinout gesproken hadde, seide hi: ‘Reinout, gi moet gevan-
[217] gen met my varen totten coninc van Vrancrijc.’ Reinout seide:
[218] ‘Ghi sult daer om liegen, also help mi God. Eer gi mi met crachte
[219] vangen soudt, ic hadde mi liever doot te vechten, dat segge ic u.’
[220] Als Fouken Reinout dese woerden hoerde spreken, wert hi met
[221] toerne ontsteken ende liet zijn spere sincken ende woude Reinout
[222] doersteken. Reinout dat siende, en dorst die steke niet verbeiden[222]
[223] ende gleet besiden den mule neder. Nochtans geraecten Fouke

222 *en dorst... verbeiden*: durfde niet op de steek te wachten

[224] metten spere wel drie vinger diep ende zijn spere was al bloedich.
[225] Als Adelaert dat sach, seide hi: ‘Reinout is doot!’ Reinout spranc
[226] met haesten op ende seide: ‘Swijge, du scalc, ic en heb geen noet.[226]
[227] Het is gelogen dat gi segt.’

[228] Ridtsaert, dit siende dat Reinout gequetst was, spranc voert[228]
[229] ende gaf Reinout in die hant Florenberge, dat goede swaert. Doe
[230] seide die vrome Ritsaert tot sinen broeder Reynout: ‘Dat sendt u
[231] mijn vrouwe Claradijs. Hadde gi gedaen haren raet, het waer ons
[232] te goede vergaen, want si kende haren vader den coninc bet dan
[233] gi, broeder Reynout.’ Als die edele Reinout sach Florenberge,
[234] verlichte hem thert als den dach. Doe seide Reinout: ‘Waer sidi,
[235] Fouke van Morlioen? God geve u scande ende verdriet, gi en doet[235]
[236] dat u Karel ghebiet. Gi waent ons te vanghen ende te binden ende
[237] te senden coninc Karel. Ic heb Florenberge in die hant ende
[238] anders geen wapen. Sidi so koen, coemt naer!’ Als Fouken Rey-
[239] nout dese woerden hoerde spreken, keerde hijt paert met haesten
[240] ende reet op Reinout met grammen moet. Hier en binnen had
[241] Ridtsaert elc een swaert gegeven. Ende Fouke waende Reinout
[242] met cracht te doerrijden. Reynout nam tot Fouken groten hoede
[243] ende hielt hem de spere ontween ende nam Foukens paert biden[243]
[244] toem ende seide: ‘Florenberge, wat condi nu doen? Sidi nu niet
[245] goet, so en prijs ic u niet.’ Mettien sloech hi Fouken boven opten
[246] helm ende doersloech den helm van stale soe dattet swaert inginc
[247] totten kinneback, ende viel doot vanden orsse voer zijn voeten.[247]
[248] Des was Reinout blide ende seyde: ‘God vermaledide di. Du en
[249] sultste niet wesen de geen die ons hangen sal oft gevangen leveren
[250] den coninc.’ Ende mettien spranc Reynout op Foukens ors, dat
[251] seer starc ende groot was ende menich merc waerdich was.[251]

[252] Binnen dien dat Reynout Foukens ors bescreden had, so heeft
[253] elc van sijn broeders een Fransoys vanden paerde gevelt ende rie-

226 *scalc*: nietsnut
228 *gequetst*: gewond
235 *gi en doet dat*: als je niet doet wat
243 *hielt hem de spere ontween*: sloeg zijn speer in tweeën
247 *kinneback*: kaken
251 *merc*: mark; *zie Aantekeningen hoofdstuk 11*

[254] pen: ‘Slaet voert! Mer broeder Reynout, laet ons deser noot ont-
[255] riden. Want worden wi gevangen, wi bliven doot. Die coninc
[256] Yewijn heeft ons vercoft ende met verradenis gebrocht in dese
[257] last.’ Doe seide Reynout: ‘Swijcht broeders, ic heb Florenberge in
[258] mijn hant. Wijke ic huden enich man, God moet my verbieden
[259] sijn hemelrijc.’

[260] Doe worden dese vier broeders seer stoutelic anbevochten
[261] ende daer was dat geruft ende gecrijsch seer groot. Daer vacht
[262] Reinout, de stoute jongelinc, gelijc een leeu ende alle zijn broe-
[263] ders des gelijcs. Aldus die vier broeders stonden tegen die Fran-
[264] soysen, dye op hem waren fel ende wreet, ende weerden hem
[265] mannelijck, want si slogen grote slagen ende die veel. Aldus
[266] vochten si van des morgens tot over middach. Doe seide die edele
[267] grave Reinout: ‘Mi verwondert dat wi sonder wapen sijn ende[267]
[268] noch leven. Daer om treet van uwen paerden ende doet an die
[269] wapen (het is ons noot) van die gene die daer verslegen legghen.[269]
[270] Ick sal u wel bescermen metten swaerde ende sulcke plaets hou-
[271] den dat u nyemant misdoen en sal, of hi salt metter doot beco-
[272] pen.’ Metdesen woerden traden Reinouts broeders vanden paer-
[273] de ende wapenden hem met groter haest ende nament thernaes
[274] van die edelingen die daer verslagen waren, dat si antogen. Ende
[275] tvierde gaven si Reynout, dat hijt andoen soude. Adelaert seide:
[276] ‘Ic bid u, broeder, treet van uwen paerde ende trect dese wapen
[277] an. Wi sullen u mitten swaerde so bescudden dat u niemant mis-
[278] doen en sal.’ Mittien saten die drie broders weder op haer paer-
[279] den ende hielden hem vaste bi malcander om Reynout te bescer-[279]
[280] men, die vanden paerde getreden was om thernas an te doen,
[281] twelc Reinout andede met groten haest, want hi en had niemant
[282] die diende.

[283] Ende eer Reinout die wapen andede, quam op hem Werrijn
[284] van Morlioen met twintich hondert mannen, alle wel versien van

267 *wapen*: wapenrusting
269 *het is ons noot*: dat is noodzakelijk
279 *hielden hem... malcander*: bleven dicht bij elkaar

[285] wapen. Ende hi sloech mit alle sijn volc crachtelic op die heren.
[286] Ende eer Reinout te paerde conde comen, was Adelaert sijn hals-
[287] berch doerslagen ende Wridsaert seer gewont ende Ridsaert
[288] gevangen van Werrijn van Morlioen. Doe seide Werrijn tot Rid-
[289] saert: 'Ic sal u terstont senden den coninc van Vrancrijc, die u niet
[290] en gaf om al tgoet vander werelt, ende hi sal u doen hangen aen
[291] die galghe te Montefaucoen.' Ridsaert seide: 'Werrijn, dat is mi
[292] leet.' Doe hiet Werrijn XXXIIII ridders dat si scarp toesagen tot
[293] Ridsaert, die hem gevangen voeren souden in Vaucoloen.

[294] Als Reynout gewapent was ende op sijn paert sat, sach hi al
[295] om ende miste sijn broeder Ritsaert, daer hi met haesten nae
[296] vraechde. Doen seide Adelaert: 'Hi is gevangen van Werrijn van
[297] Morlioen.' Als Reinout dat hoerde, was hem wee te moede ende
[298] seide: 'Laet ons riden ende bescutten hem.' 'Wat soude ic bedri-
[299] ven?' seide Adelaert. 'Mijn halsberch is doerslagen ende ic weet
[300] wel dat hi so seer gequetst is, ten doe Gode, hij moeter om ster-[300]
[301] ven. Daer om ist beter Ridsaert alleen verloren dan wi alle.' Als
[302] Reynout dit hoerde van Adelaert, wert hi toernich ende seide:
[303] 'Wat segstu, valsche katijf?! Sullen wi dat liden datmen Ridsairt[303]
[304] voer onse ogen gevangen wech voeren soude ende senden den
[305] coninc, die hem hangen soude, waert dat hien conde gecrigen?
[306] Oft noch so quaem dat wi onsen pays geraecten tegen coninc
[307] Karel, so soudmen segghen: "Siet waer riden Aymijns kinder, die[307]
[308] tegen coninc Karel striden wouden, daer si grote scande ende ver-
[309] lies of hebben, want coninc Karel heeft een broeder doen hangen
[310] an die galghe te Montefaucoen." Waer dit niet grote scande,
[311] waer men daer of seide?'

[312] Met desen woerden stac Reinout sijn ors met sporen dat hi op
[313] Fouken wan, datmen prijsde waert te wesen M pont, mer het
[314] dochte Reinout seer traech ende quaet te wesen, want tdochte[314]

300 *ten doe Gode*: tenzij God het verhindert
303 *valsche katijf*: grote lafaard; *liden*: laten gebeuren
307 *Siet... kinder*: Kijk, daar gaan Aymijns zonen
314 *quaet*: slecht

[315] hem niet waerdich te wesen een mite, so veel was Beyaert starker[315]
[316] ende snelre. Hier en binnen hebben de XXXIIII ridders Ridsaert
[317] gevangen gestelt op een paert ende bonden sijn beenen an die
[318] steghereep ende reden daer mede na Vaucoloen ende gaven hem[318]
[319] menigen slach ende seiden smadeliken tot Ridsaert: ‘Nu sidi
[320] gevangen ende gi en moget niet ontgaen of verdingen, al bade
[321] voir u half die menschen vander werelt. Wij sullen u cortelic leve-
[322] ren den coninc van Vrancrijc, die u sal doen hangen.’ Doe seide
[323] Ritsaert in hem selven: ‘O genadige God, die hemel ende aerde
[324] gescepen hebt, ontfermt u mijnre, want mijn leven is ghedaen. Ay
[325] Reynout, mijn lieve broeder, ic bid Gode dat hi u bewair van mis-
[326] valle ende alle mijn broeders. Mi en siedi nu nemmermeer.’ Met-
[327] tien dat Ritsaert dese woerden gesproken hadde, quam Reynout
[328] na, niet als een mensche mer als die duvel ende riep lude: ‘Ghi[328]
[329] felle bose truwanten, gi moet u roef hier laten!’ Mettien sagen die
[330] ridders om ende waren van Reinout seer vervaert ende seiden tot
[331] malcander: ‘Ginder coemt Reinout in een gedaent oft een duvel
[332] waer. Hi is seer toernich ende verbolgen. Laet ons vlien, het is tijt,
[333] of wij bliven alle doot.’ Reinout, comende biden ridders die Rit-
[334] saert gevangen hadden, sloech die eerste daer hi bi quam an twee
[335] stucken ende noch twee doot. Die ander en boden geen weer: als
[336] si dit sagen, gaven si die vlucht. Aldus verloste Reinout sijn broe-
[337] der ende seide: ‘Hoe ist, broeder? Sidi seer gewont of hebdi enich
[338] letsel?’ Ritsaert antwoerde weder: ‘Neen ic broeder, ick ben ge-
[339] sont, God si geloeft.’ Reinout seide weder: ‘Du bloede catijf![339]
[340] Waer om lietstu di vangen sonder enige weere? Ick segt inder
[341] waerheit, het is grote scande dattu di soe vangen liets. Dese reise
[342] sal ict u vergheven, mer God moet mi verdoemen, gevaltet u[342]
[343] meer, of ic na u sie of bescudde.’ Doe seide Ritsaert: ‘Broeder, ic

315 *mite*: mijt; *zie Aantekeningen hoofdstuk 9*
318 *steghereep*: stijgbeugels
328 *Ghi felle bose truwanten*: Vuile gemene schoften
339 *Du bloede catijf*: Slappeling die je bent
342 *gevaltet... bescudde*: als ik me om je bekommer of je te hulp kom wanneer het je nog eens gebeurt

[344] en mochtes niet beteren, want mijn ors bleef onder mi doot. Ende[344]
[345] eer ic op comen conde, was mi mijn swaert benomen. Aldus was
[346] ic gevaen.'

[347] Ende als si dus tegen malcander spraken, had Werrijn Reynout
[348] verre vervolcht dat hi bi hem quam, ende reeter met cracht op
[349] ende sloech Reinout onversien met een eynde van een speer so
[350] vreselic dat hi al verdoeft sat in die sadel ende seide: 'Du valsche
[351] tyran! Du hebste mijn swager verslegen, den edelen Fouken van
[352] Morlioen. Qualic moetstu sterven! Nu sal ic u binden ende van-
[353] gen ende senden u coninc Karel, de u an Montefaucoen sal doen
[354] hangen met uwen broeders.' Binnen dien is Reynout becomen
[355] ende verhief sijn swaert met sulcker cracht ende sloech Werrijn
[356] dat hoeft an twe stucken so dat hi doot ter aerden viel. Doe seide
[357] Reinout: 'Werrijn, hoe ist? Dede ic u seer? Suldi mi vangen ende
[358] binden ende senden den coninc, dat hij mi met mijn broeders
[359] hange? Ic wane gi en sult niet.' Als dat Werrijns volc saghen, be-
[360] gonden si te beclagen haren here ende seiden: 'Wi sijn nu al verlo-
[361] ren, want Werrijn, onse heer, is doot. Dat heeft de vrome Rey-
[362] nout gedaen. Hi waende Reinout te vangen ende senden coninc
[363] Karel, mer tis om niet, hi heeftet metter doot becoft.' Doe sloegen
[364] Werryns volc op Reinout seer vreselic, so dat de histori seit dat
[365] Roelant, Olivier oft Ogier nye so vrilic of heerlic en vochten als[365]
[366] dese broeders deden, mer Reinout vacht principael boven hem[366]
[367] allen.

[368] Doe quam die grave van Calons met zyn volc toegheslegen
[369] ende die grave reet op Reinout ende stac hem sijn ors doot. Des
[370] was Reinout droevich ende sloech den grave, daer hi zijn cracht
[371] toe dede so dat hi vanden orsse viel. Ende Reinout spranc weder
[372] op dat ors. Aldus hadde Reinout twee orssen van dien dage. Doen
[373] reet hi daer hi theer dicste sach ende scoerde haer bataelgen. Die[373]

344 *en... beteren*: kon het niet helpen
365 *vrilic of heerlic*: onbevreesd en dapper
366 *Reinout vacht... allen*: niemand van hen vocht zoals Reinout
373 *scoerde haer bataelgen*: doorbrak de gelederen; *Die porsse... op Reinout*: Reinout werd hevig in het nauw gebracht

porsse wort seer groot op Reinout ende hi sloeger menich doot. Onder des wort Writsaert soe amachtich dat hi hem niet verweren en mocht, want het bloet ontginc hem vander herten so dat hem sijn leden begaven ende hi viel in onmacht. Als dit versach Reinout, was hi droevich ende riep: 'Waer sidi, broeder Adelaert? Hier leit verslagen onsen broeder Wridsaert! God wil zijn siel ontfermen.' Doe seide Adelaert: 'Aylacen, God laet daer ons wreke of doen.' Die grave van Calon bevacht Reinout seer scarpelic ende dede hem verdriet te voet ende te paerde. Die doe Reinout had mogen sien vechten ende hem selven bescermen vander doot, men soude hem geprijst hebben boven enich ridder. Adelaert vacht mede als een vroem ridder. So dede mede Ritsaert. Dus vochten si met vromer herten, mer de macht van de grave Calon was so groot dat sijs niet wederstaen en mochten: groot volc quam hem te hulpe. Als Reinout sach dat hi den grave Calon ende zijn volc niet wederstaen en mochten, so nam hi sijn broeder op sinen hals ende liep met haesten na een roetse die daer bi stont ende was van mormersteen. Sijn broeders volchden hem, als Ridsaert ende Adelaert, om te beschermen, dat si hem niet en misdeden, ende Reinout brocht hem op de roetse ende leide hem daer neder op een platte steen. Ende als si alle bi malcanderen op die roetse waren, daermen niet wel op comen en mochte dan een nauwe wech (ende dair was veel steen op, die drogen si bi een), daer worden si vervolcht totter roetsen toe ende worden strengelic bevochten. Dair weerden hem die drie broeders tegen dat heer. Ende Reynout werp so vreselic dat die roetse nyemant genaken en mocht, si en bleven doot. Als die grave Calon sach dat hi de roetse niet winnen en mocht, was hi droevich.

De grave Ogier was mede inden velde ende seide in hem selven: 'Ay soete neven, gi moecht wel clagen vriendeloes, want si bege-

391 *mormersteen*: marmer

399 *dat die roetse... bleven doot*: dat niemand bij de rots kon komen zonder dat met de dood te bekopen

403 *begeven... bedwanc van*: laten jullie in de steek, daartoe gedwongen door

[404] ven u, ende dat doer bedwanc van coninck Karel, die hem onder-
[405] danich zijn. Ic soude u gaerne helpen, mer ic en dar niet doer ont-[405]
[406] sicht vanden coninck, twelc mi seer deert. Ende na dat ic u niet
[407] helpen en der, so en wil ic u niet deren, mi comer of dat mach.'
[408] Een verrader de dit horende was, seide tot Calon ende Calon riep
[409] doen tot Ogier: 'O edele grave Ogier, gi sijt een verrader!' Ogier
[410] wert toernich als hi dat horende was ende seyde met grammen
[411] moede: 'Calon, gi lieget daer an. Ic segge u dat ic nemmermeer
[412] verrader wesen en sal. Mer ontsage ic den coninc niet, so waer u[412]
[413] evel geschiet, want ick soude hier u hoeft ofslaen, dat gi nemmer-[413]
[414] meer man verradenis an en teecht.' Doe seide de grave ander-
[415] werf: 'Ick seg u, Ogier, dorsti wel, gi sout verradenis plegen.'
[416] Ogier keerde hem om ende began in grammen moede te sien op
[417] die grave Calon seer grijselijc, want hy en mocht de woerden niet
[418] langer verdragen ende seide: 'Noch seg ic u, en ontsage ic den
[419] coninc niet, so soude u evel geschien: ic soude u met myn swaert
[420] in twee stucken cloven, soe dat ghi nemmermeer man en beteecht
[421] met verradenis.' Die grave Calon balch hem seer ende seide: 'Gi
[422] hebt den coninc tot menigen stat getrouwelic gedient ende nu fal-[422]
[423] gierdi.' Ogier antwoerde: 'Ic seg u, heer grave, het ware mesdaen
[424] dat ic soude vangen mijn magen datse die coninc hangen soude,
[425] so waer ic arger dan een dief. Mer beliefdet u, soe woude ic tot
[426] hem gaen ende vragen hem of si hem wouden opgeven of langer
[427] strijden.' Doe seide Calon: 'So doet. Ic sel mijn volc doen achter-
[428] wairt trecken van der roetsen, so salmen varinc sien of ghi verra-[428]
[429] denis pleecht of niet.' Doe dede die grave Calon al sijn volc van-
[430] der roetsen trecken ende Ogier reet totter roetse.

[431] Ende als Ogier so na quam datmen hem verstaen mocht, riep
[432] hi lude: 'O Reinout neef, ic bid u, en werpt niet, want de grave

405 *en dar... ontsicht vanden*: durf niet, uit vrees voor de
412 *so waer u evel geschiet*: dan zou je ervan lusten
413 *dat gi... an en teecht*: zodat je nooit meer iemand van verraad zou kunnen beschuldigen
422 *tot menigen stat*: menigmaal; *falgierdi*: blijf je in gebreke
428 *varinc*: gauw genoeg

[433] Calon heeft mi tot u gesent ende doet u vragen, neve, of gi u opge-
[434] ven wilt.' Reinout seide weder: 'Verrader, hoe moechdi mi bege-
[435] ven ende mijn broeders mede? Ic seg u, mach ic vanden stride
[436] keren, gi sult een viant an mi hebben. Treet achterwaert, heer
[437] Ogier. So helpe mi God, ic werpe u met een grote steen dat ghi
[438] ende u paert beide doot blijft.' Doe seide Ogier: 'Neve, so dedi
[439] quaet, want ic seg u inder waerheit, dat u misquame, dat wair mi[439]
[440] leet.' Doe sach Ogier dat Reynout met sijn broeders over zijn
[441] knien lach. Doe seide Ogier: 'Edel grave Reinout, rust u wat,
[442] want mi dunct dat gi moede sijt.' Doe seide Reinout weder: 'Ver-
[443] rader, hoe moechdi u magen begeven? Wacht u, gi sult mi viant[443]
[444] wesen.' Doe seide Adelairt: 'Vaert te Gode, neve, dat u God eere,[444]
[445] want gi en begaeft ons nye ter noot sonder nu, dat is mij leet.
[446] Ogier, gi weet hoet staet met ons. Mochte gi ons nu vercrigen
[447] vrede tegen den grave Calon, dat bidden wi u vriendelic, wi wil-
[448] len hem gairne dienen.' Doe seide Reinout: 'Broeder, gi en ver-[448]
[449] staet u des niet. Wi sijn so na den verrader Ogier dat hi ons met[449]
[450] recht helpen soude. Nu seit hi: "Ic en derf niet vanden coninc."
[451] Daer om seg ic hem, ende hij mach daer toe tiden, ist dat mi God[451]
[452] spaert ende vanden strijde wederkere, enen dootviant heeft hi an
[453] mi.' Ogier seide: 'Blijft met Gode, mijn lieve neven, ende wat ghi
[454] doet, en ruymt ijmmer de roetse niet.' Doe seide Adelaert: 'God
[455] die doer ons sterf, moet u geleiden.' Hier mede is Ogier gesceiden[455]
[456] vanden roetse ende reet totten grave Calons.

[457] Ende als hi bij hem quam, seide die grave Calons: 'Ic sie wel,
[458] Ogier, ghi wilt verradenis plegen.' Ogier seide: 'Ghi liecht daer
[459] om, valsch grave,' ende doersach den grave met een wreet gesicht
[460] an. 'Ic seg u, en ontsage ic niet den coninc, des mocht gi vry we-

439 *dat u misquame... leet*: het zou me verdriet doen als het slecht met je zou aflopen
443 *Wacht u*: Wees op je hoede
444 *Vaert te Gode*: God zij met je
448 *gi en verstaet u des niet*: je bent niet wijs
449 *so na... helpen soude*: zo nauw met die verrader van een Ogier verwant dat hij de plicht heeft ons te helpen
451 *hij mach daer toe tiden*: daar kan hij zeker van zijn
455 *doer*: om wille van

[461] ten, ic soude u thoeft vanden buke slaen. Mer ist dat u goet dunct,
[462] ic woude vertrecken ende gi sout selve met u volc trecken an de
[463] roetse ende vragen mijn neven of si die roetse wouden opgeven.
[464] Ende ic sal met mijn volc gaen leggen op geen ander berch ende[464]
[465] wachten of hem enich hulpe oft secours comen sal. Ende comt
[466] hem enich hulpe, ic salse met mijn volcke so doerslaen dat hem
[467] gruwen mach, ende salse alle slaen of vangen, ist in mijnre macht.'
[468] Als Calon desen raet hoerde, dochtet hem goet, ende Calon be-
[469] leide den berch met zijn volc. Ende Ogier vertoech met sijn volc
[470] op een ander berch om de passagy te wachten.

[471] Als Reinout dus belegen was met sijn broeders in groter noot,
[472] so hadde hi een clerc, tot Montalbaen gebleven was ende de hem
[473] seer lief hadde, sach dus des nachtes inder sterren dat Reinout
[474] belegen was ende waert datmen hem geen ontset en dede met zijn
[475] broeders, hi moste verloren bliven ende sterven. Want dese clerc
[476] was een vroet astronomus, ende vant oec inder sterren dat si van
[477] coninc Yewijn verraden waren. Als die clerc dit aldus doersien
[478] hadde, was hi bedroeft ende ginc in de sale tot Montalbaen. Doe
[479] sach hi Maeldegijs uut een camer comen, die riep totten cock
[480] ende drossaet seggende: 'Gi heren, siet dat gi tavont genoech
[481] bereyt, want noch tavont sal Reinout met sijn broeders thuys
[482] comen. Aldus legget in elcke scotele een swaen ende putoer, een[482]
[483] craen of reyger.' Als die clerc dit Maeldegijs hoerde seggen, seide
[484] hi tot Maeldegijs: 'Ick seg u inder waerheit dat Reinout noch
[485] tavont niet en comt. Want te nacht als ic inder sterren sach, vant
[486] ic an die teyken vanden hemel als dat Reinout met sijn broeders
[487] verraden sijn ende op een berch belegen is. Ist datmen hem nyet
[488] geringe en ontset of te baten comt, si bliven daer alle doot. Ende[488]
[489] desen berch is gelegen bi Vaucoloen.' Als Maeldegijs dit hoerde,
[490] wert hij met rouwen bevangen ende toech een mes ende woude

464 *geen ander berch*: die berg daar
482 *putoer*, *een craen*: roerdomp, een kraanvogel
488 *geringe*: snel

[491] hem selven van weemoedicheit doden. Als die clerc dit sach,
[492] spranc hi mit haesten toe ende hielt Maeldegijs die hant dair hi
[493] tmes in had ende ontwranc hem uuter hant met gewelt. Doe
[494] seyde die clerc: ‘Maeldegijs, wat wildi doen? Al haddi u selven
[495] gedoot, nochtans en waren u neven niet uut haren noet verlost.
[496] Mer gaet ende maect u seyn als coninc Yewijn met zijn volc sla-[496 aant.]
[497] pen is, ende vergadert dan al u vrienden die u helpen willen ende
[498] doet u wapenen aen, ende rijt dan met haesten hem te helpen,
[499] ende neemt Beyaert met u.’

[500] Dit dochte Maeldegijs goet raet, ende als coninc Yewijn slapen
[501] was met sijn volc, ghinc Maeldegijs ende blies den horen ende
[502] vergaderde al zijn volc dat hij crijgen conde. Ende alst al gedaen
[503] was, ginc hi in die stalle daer Beiert stont. Ende als Maeldegijs
[504] Beyert sach, sloech hi na hem ende Maeldegijs spranc afterwaert.
[505] Doe nam Maeldegijs een sadel ende waendese op Beyert te wer-
[506] pen, mer Beyert en woudes niet hebben ende sloech teghen die
[507] sadel so dat Maeldegijs vloech tegen een balc ende viel in on-
[508] macht, van hem selven niet wetende. Ende als hij bequam, spranc
[509] hi op met toernigen moede ende greep een stoc in sijn hant ende
[510] sloech Beyert dat hi op sijn afterste voeten sat. Ende Beyaert
[511] spranc weder op ende liep na Maeldegijs, ende waer hi nyet ont-
[512] lopen, het hadde hem verbeten. Doe seide Maeldegijs met een[512]
[513] toernigen moede: ‘Beyert, lachter ende oneer moet di geschien
[514] dattu mi dus verbijtste ende slaetste, want Reinout, die edel
[515] grave, die di veel doechden gedaen heeft, is in groten noet ende
[516] moet dair tlijf verliesen, ist dattu hem niet en helpste.’ Als Beyert
[517] dit verstont, knieldet voer Maeldegijs. Doe Maeldegijs dit sach
[518] dat hem Beyaert niet en weerde met slaen of biten, nam hi den
[519] sadel ende werpen op Beiert ende gorde de sael met vier banden.[519]
[520] Ende als Beyairt gesadelt was, ginc Maeldegijs ende wapende
[521] hem seer cierlic. Ende als Maeldegijs gewapent was, spranc hi op
[522] Beyert ende nam een scilt ane den hals ende een starke glavie in

496 *maect u seyn*: zeg een toverspreuk; *zie Aantekeningen*
512 *verbeten*: doodgebeten
519 *sael*: zadel

[523] die hant ende reet met sijn volc met groter haest na Vaucoloen.
[524] Hi hadde versaemt in sijn hulp XV hondert mannen, die alle
[525] heerlic opgeseten waren ende vrome mannen ter wapen ende wel
[526] versien van harnas, die alle begeerte hadden om Reinout te ont-
[527] setten. Maeldegijs en conde Beyert niet bedwingen, ten spranc
[528] altoes tegen sinen danc. Aldus quamen si rijden soe lange met
[529] haesten dat si int dal van Vaucoloen waren. Ende Maeldeghijs
[530] was met Beyaert twee grote boechscoten voer die ander.

[531] Reinout met zijn broeders, die op de roetse belegen waren
[532] ende dicwijl anegevochten waren, hadden hem so lange geweert
[533] dat si hem niet meer weren en mochten met werpen noch met ste-
[534] ken of slaen, ende souden die roetse opgegeven hebben, want si
[535] en mochtens niet langer houden, des si alle droevich waren, ende[535]
[536] meenden alle te sterven. Als si aldus in desen druc waren, sach
[537] Reinout beneden int pleyn Maeldegijs comen rijden met Beyaert.
[538] Des was hi blijde ende seide: ‘Gi heren, weest vrolic ende sonder
[539] anxt, want ic sie Maeldegijs comen rijden op Beyaert ende heeft
[540] groote begeerte ons te helpen! Ende mi verwondert dat ic nye-
[541] mant en sie van mijn volc. Wat macht beduden dat mijn oem
[542] Maeldegijs alleen coemt? Gave God dat ic hier hadde myn volc
[543] van Montalbaen, si souden ons te hants wel uuter noet helpen.’
[544] Wridsairt, de dair lach ter airden of hi doot geweest had, als hi
[545] Reinout hoerde vermanen van Beyert, hief hi sijn hoeft op ende[545]
[546] seide: ‘Reinout, broeder, ic bid u, en hoerde ic niet nomen Bei-
[547] aert? Ic ware gesont.’ Doe antwoerde Reinout: ‘Ic sien comen in
[548] genen dale. Ende Maeldegijs sitter op ende brencten herwairt.
[549] Mer ic duchte voer Ogier dat hi Maeldegijs mochte slaen.’ Ade-
[550] laert seide: ‘Broeder, laet die sorge bliven: al hadde Ogier hem
[551] gevangen, hi soude hem wel ontgaen bi zijnre consten.’ Doe seide
[552] Wridsaert: ‘Helpt mi, broeder, dat ic op mijn beenen stae ende
[553] laet mijn Beiaert ende Maeldegijs sien.’ Doe trat Reinout voert

535 *houden*: verdedigen
545 *hoerde vermanen*: gewag hoorde maken

[554] ende nam Wridsaert in zijn armen ende hielten op sijn benen ende
[555] voeten staende. Doe sach Wridsaert neder int dal daer Beiert liep.
[556] Hi wert blide ende seide met soeten woerden: ‘Broder, nu ben ic
[557] genesen.’

[558] Als Maeldegijs dus quam riden met haesten, wert hi Ogier
[559] gewaer ende reet op hem wat dat Beiert lopen mochte ende stac[559]
[560] op Ogier zijn spere ontween. Doe seide Ogier: ‘Ic ben u viant.’
[561] Maeldegijs antwoerde: ‘Verrader, dat u God scende! En siedi niet
[562] hoe u magen in groten noot belegen sijn op die roetse ende in
[563] sorge van haren live staen? Ende ghi en wiltse niet helpen, twelc u
[564] grote onnere is. Ic seg u, wacht u voert, ic ben u viant.’ Ogier
[565] seide weder: ‘Ic seg u, Maeldegijs, en ontsage ic niet u toverie, so
[566] waer u evel van mi geschiet: ic soude u vechtens so moede maken
[567] dat u verdrieten mochte.’ Maeldegijs was toernich ende toech
[568] sijn swaert mit grammen moede ende gaf Ogier sulcken slach dat
[569] hij en hoerde noch en sach. Als Ogier becomen was, trac hi uut
[570] sijn swaert ende soude Maeldegijs ghesleghen hebben, mer Bey-
[571] ert ondroech hem uuten slage ende liep ter roetsen wert.

[572] Ende Reinout sach neder ende sach sijn volc comen, des sijn[572]
[573] hert vervroechde, ende seide: ‘Ic heb mijn volc versien, die ons nu
[574] wel in staden sullen staen. Nu laet ons nedergaen hant an hant,[574]
[575] recht of wij ons gevangen wouden geven. Want Calon en weet
[576] niet datter beneden geschiet is.’ Aldus namen si malcander bider
[577] hant ende gingen nederwaert. Dit sach de grave Calons, dat Rei-
[578] nout met sijn broeders nederquamen ende seide: ‘Mi dunct dat
[579] Reinout met zijn broeders hem opgeven willen. Nu sal icse vaen
[580] ende voerense in Vrancrijc tot coninc Karel. Ic weet wel, hi en
[581] lietse niet verdingen om geen goet.’ Met desen woirden reet
[582] Calon, de grave, ten roetse waert. Ende met dien is Beiert an de
[583] roetse gecomen ende heeft Reinout versien ende ontdroech Mael-
[584] degijs tegen sinen danc ende liep Reinout tegen. Als Maeldegijs

559 *op hem*: op hem af
572 *des sijn hert vervroechde*: wat hem met blijdschap vervulde
574 *in staden sullen staen*: te hulp zullen komen

[585] sach dat hi Beiert niet wederhouden en mocht, wranc hi hem den
[586] breidel met cracht inden mont ende als Beiert dat voelde, spranc
[587] hij enen groten spronc dat Maeldegijs rumen most die sadel ende
[588] viel vanden paerde, ende Beiert liep tot Reinout. Maeldegijs
[589] spranc met haesten op. Ende daer quam een goet Bourgonioen
[590] met den grave Calon ende hadde een goet ors bescreden. Mael-
[591] degijs liep teghen hem ende sloech den Bourgonioen met sulcker
[592] cracht voer zijn borst dat zijn swaert doirsneet al sijn lijf, so dat
[593] hi doot vanden paerde viel. Doe seide Maeldegijs: 'Bourgonyoen,
[594] du moeste hier dijn ors laten,' ende mettien sprancker Maeldegijs
[595] op ende stac tpaert met sporen ende reet ter roetse waert. Die
[596] grave Calon sach om ende sach Beiert na die roetse lopen, want
[597] hi verkenden bi sijn snelle lopen. Ende Beiert is ghecomen bi Rei-[597]
[598] nout. Doe seide Reinout: 'Beiert, du moets welcoem wesen!' ende
[599] sproncker op met groten begeerten. Ende als Reinout op Beyert
[600] sat, toech hi sijn swaert Florenbergen ende reet in des graven
[601] here. Daer dede hij cracht ende groot wonder. Ende als Maelde-
[602] gijs sach Reinout comen, seide Maeldegijs, die edel ridder: 'Rei-
[603] nout, neve, hier is volc van Montalbaen,' ende met dien reet
[604] Maeldegijs van Reinout ende gemoete een viant, dien hi so ver-
[605] vaerlic sloech dat hi doot ter aerden viel. Ende daer worter veel
[606] verslegen. Als die grave Calon sach dat Reinout op Beyert sat
[607] ende sach Maeldegijs mede, soe was hi seer vervairt, ende al dat
[608] volc van Montalbaen sach hi mede comen riden na sijn volc toe.
[609] Doen toech hi met sijn volc achterwaert, so seer ontsach hi tver-
[610] lies van sijn volc. Binnen deser tijt hadde Reinout soe seer
[611] gevochten dat hi alle sijn broeders te paerde gheholpen had ende
[612] reden in grave Calons volc ende vochten so seer dattet onspreke-
[613] lic was. Reinout riep met luder stemmen: 'Slaet voert, ghy heren
[614] van Montalbaen, op alle dese verraders, so datter ons geen en
[615] ontgae.' Reinout vacht als een vroem ridder ende versloecher soe
[616] veel dattet ongheloeflic is. Ende Beyaert dede mede grote moert,
[617] want het dede menigen ridder de sadel rumen met biten ende

597 *verkenden*: herkende hem

[618] slaen. Maeldegijs is inden ghemoet van grave Calon gecomen,
[619] dien hi met nijde so op sijn scilt reet ende geraecten so wel so dat
[620] hi hem doerstac dat die spere ane dander sijde weder uutquam
[621] ende viel doot vanden paerde. Hier en binnen heeft Reinout een
[622] Fransoys geslegen dat hoeft vanden lichaem. Aldus bleef des gra-
[623] ven volc bi groter menichten doot, want die hystori seit datter op
[624] die selfde tijt verslegen worde drie dusent Fransoysen of Bourgo-
[625] nyonen. Aldus mosten die grave Calons volc rumen, ende Rey-
[626] nout met sijn volc hielden tvelt ende waren aldus met Gods hulpe
[627] ende haren oem Maeldegijs verlost uut die sware last daer si
[628] mede in geweest hadden ende haer vianden verwonnen ende met
[629] scanden doen vlien.

[630] Als de stoute Ogier sach dat die Fransoysen verwonnen waren
[631] ende vlogen uuten velde, is hi ghereden over een water genoemt[631]
[632] die Dordoen mit al sijn volc ende hebben hem ter vlucht ghestelt[632]
[633] om haer selven te bergen van haren live, ende sijn also gereyst na
[634] Parijs. Ende mits dat Ogier aldus over dat water reet, heeft Ade-[634]
[635] laert gheropen met luder stemmen ende seide: ‘God wil u gelei-
[636] den, neve Ogier, ende die moet u alle doecht lonen. Ic bid u, Ogier
[637] neve, dat gi ons den coninc groeten wilt met soeten woirden ende
[638] seggen hem dat hi sijn gout qualic besteet heeft dat hi den genen
[639] gegeven heeft die ons souden doden of vangen ende also ons leve-
[640] ren tot een present. Laet hi ons alsulke soudeniers meer senden,[640]
[641] wi sullen hoir soudye wel betalen mit swaren slagen, dat si nym-[641]
[642] mermeer daer achter gheen sout eyschen en sullen.’ Doe ant-
[643] woerde Ogier: ‘Adelaert neve, u boetscap wert wel gedaen, des
[644] en sal ic niet laten.’ Aldus sceide Ogier van die broeders ende reet
[645] na Vrancrijck.

[646] Ende Reynout mit sijn broeders ende Maeldegijs met hair volc
[647] reden na Montalbaen. Ende als si onder wege reden, swoir Rei-

631 *vlogen*: vluchtten
632 *Dordoen*: Dordogne
634 *mits dat*: terwijl
640 *alsulke soudeniers meer*: meer van zulke huurlingen
641 *soudye*: soldij; *dat si... sullen*: zodat ze daarna nooit meer om soldij zullen vragen

[648] nout, mocht hi Yewijn sijn swager te Montalbaen vinden, hi
[649] soude hem hangen of thoeft vanden buke slaen, ‘want hi ons so
[650] scandelic heeft verraden, so en sel ic hem gheen genade doen. Ic
[651] sal hem soe hantieren dat hi nemmermeer man verraden en sal.’
[652] Als Maeldegijs dese woerden van Reynout gehoert had, riep hi
[653] enen ridder tot hem die secreet was ende seyde: ‘Gi moet mit[653]
[654] haesten varen tot Montalbaen ende benemen dat quaet dat Rei-
[655] nout voer hem genomen heeft. Als ghy tot Montalbaen comt,[655]
[656] suldi terstont totten coninc gaen ende seggen hem dat hi gheringe
[657] vliet, want ist dat hem Reinout vint, hi sal hem doen hangen of
[658] quader doot doen sterven, om dat hise verraden heeft.’

[659] Die ridder was Maeldegijs ghehoersaem ende reet met grooter
[660] haest tot Montalbaen. Ende als hi dair quam, ginc hi met haesten
[661] totten coninc ende seide hem dat Maeldeghijs hem bevolen had.
[662] Ende als die coninc de boetscap van den ridder verstaen had, was
[663] hi seer droevich ende hem verwandelde sijn verwe ende bloet,[663]
[664] ende swoir bi den daghe dat hij after dien dach niet meer cronen[664]
[665] dragen soude ende begheven hem in een cloester dat daer ontrent
[666] gelegen was ende hiete Beurepaer, om sijn misdaet te beteren
[667] ende Gode te dienen mit groter nersticheit, want hi Reinout niet
[668] en dorste verwachten, overmits dat hi hem seer ontsach. Aldus
[669] worde coninc Yewijn een moninc ende leefde in groter strengi-
[670] cheit.

[671] Reinout mit sijn broeders reden so lange dat si quamen tot
[672] Montalbaen. Clarisse, de scone vrouwe, was met groten rouwe
[673] bevanghen ende si in desen rou sittende, sach si haren here comen
[674] ende ginc hem te gemoet ende ontfincken vriendelic ende seide
[675] met soete woerden: ‘Here, gi moet welcoem sijn.’ Doe seide Rey-
[676] nout: ‘God loens u, vrouwe, mer segt mi dat ick u vraghen sal:
[677] waer is Yewijn, uwen valschen vader, die mij ende mijn broeders

653 *secreet*: een vertrouweling
655 *voer hem genomen heeft*: van plan is
663 *hem verwandelde... bloet*: trok hij wit weg van ontzetting
664 *bi den daghe*: bij al wat heilig was

[678] verradelic wouden laten verslaen?' Die vrouwe seide: 'Here, te
[679] Beurepaer is hi ghevaren ende hevet hem daer moninc begeven
[680] om te beteren sijn leven ende die sonden die hi an u misdaen
[681] heeft.' Doe seyde Reinout: 'Vrouwe, ic en gelove u niet. Wat had
[682] ic hem misdaen, dat hi mi ende mijn broeders so jammerlic verra-
[683] den souden ende vercopen om XX dusent cronen? Dus vrouwe,
[684] gaet mede uut mynen ogen, dat ic u nemmermeer en sie.' Die
[685] vrou seide weder: 'Ghenade here, wat mach ic dat beteren?' Doe
[686] seide Ridsaert: 'Voirwair broder, wi waren alle verloren geweest,
[687] en hadde gedaen die edele vrouwe, die mi die swaerden heimelic
[688] medevoeren dede, dair wi ons bi Vaucoloen mede heerlic weer-
[689] den. Want had ic die swairden gelaten, wi waren alle doot. Ic
[690] bidde u, Reinout broeder, vergevet haer uwen evelen moet. God
[691] danc, al waren wi verraden, ten heeft ons niet ghescaet.' Die edel
[692] vrouwe viel voer Ridsaert op haer knien ende badt hem oetmoe-
[693] delic dat hi haer woude helpen bidden an Reinout dat hi haer ver-
[694] gave sinen evelen moet. Ridsaert ginc tot Reinout ende seide:
[695] 'Broeder, wilt doch mijn bede horen ende vergeven uwe vrouwe
[696] dat si tegen u misdaen hevet. Ende wildi dat niet doen, soe wil ic
[697] uut uwen ogen gaen, dat ghi mi nimmermeer meer en siet.' Doe
[698] seyde Reinout: 'Eer ghi van mi gaen sout, soe vergave ic haer lie-
[699] ver al die verradenis die hair vader mede an ons gedaen heeft.' Als
[700] de vrouwe dit hoerde, was si blide ende seide: 'Here, God loens
[701] u.' Ende Reinout nam de edel vrouwe in sijn armen ende custese
[702] ende gingen met malcander in die sael ende waren seer vrolick
[703] ende het worde die schoon vrouwe Clarissen al vergheven, so dat
[704] Reynout achter die tijt niet meer daer of en vermaende noch in[704]
[705] gehoechnis en hadde.

704 *achter... en hadde*: er naderhand met geen woord meer van repte en er niet meer aan dacht

Dat XIX capittel. Hoe Ogier te Parijs quam ende vertelde coninc Karel hoe die reise vergaen was. Ende hoe hem Rolant verradenis opleide, ende daer om een camp vacht tegen Gontier, die hi int parck doot sloech.+

[1] Als Ogier van Reinout ende sijn broeders ghescheyden was, reet
[2] hi met haesten nae Parijs. Ende als hij te Parijs quam, ginc hi daer
[3] hi coninc Karel vant, dien hij minlick gruete. Die coninc was
[4] blyde als hij Ogier sach ende ontfincken mynlic ende hieten wel-
[5] coem. Als dat gedaen was, vraechde hij hem hoe die reise vergaen
[6] was te Vaucoloen. 'Brengdi mi Reinout gevangen?' Doe seide de
[7] grave Ogier: 'Voerwaer heer coninc, neen wi. Qualic hebdi u gelt
[8] besteet dat ghi Yewijn hebt gegheven om dat hi u Reynout mit
[9] sijn broeders gevangen leveren soude. Soe helpe mi God, ic seg u,
[10] Reinout heeft verslegen den grave Calon ende Fouke van Mor-
[11] lioen ende Werrijn, sinen swager, ende haer volc is meest mede al
[12] verslaghen, want ick mede mijn lijf qualic ontdragen mocht,[12 aant.]
[13] want ic ben seer gewont ende mijn ghereide most ic daer laten[13]
[14] tegen minen danc, oft mi was lief of leet. Dat dede Maeldegijs, die
[15] tovenaer, want hi brocht hem grot secours uuten castele van[15]
[16] Montalbaen: wel XXX hondert stoute ridders.'

[17] Doen seide Roelant: 'Dat gheloef ic wel, heer Ogier, want so ic
[18] vernemen can, sidi een verrader. Want ghi ontboet hem selve te
[19] Montalbaen bi enen secreten bode, Maeldegijs.' Als Ogier die
[20] woerden hoerde van Roelant die so verwijtelic waren, seide hi:
[21] 'Gi scalc, ghi liecht dat! Ende ist also, so moet mi God helpen dat[21]
[22] ic verwoede, want ic nye verrader en was van al mijn leven. Ende[22]
[23] diet mi opseggen woude dat ic verradenis gepleecht had, ic sou-

\+ *verradenis opleide*: van verraad beschuldigde; *ende daer om een camp vacht*: en hoe hij (nl. Ogier) daarom een tweegevecht leverde; *parck*: strijdperk
12 *mede... mocht*: heb het er ook maar net levend afgebracht; *zie Aantekeningen*
13 *ghereide*: zadel
15 *brocht hem grot secours*: kwam hem met veel mannen te hulp
21 *Gi scalc*: Vuilak
22 *verwoede*: waanzinnig word

[24] det hem doen lochenen in een camp of selve daer om doot bliven.'
[25] Roelant seide weder: 'Here Ogier, ghi sijt een verrader.' Doe
[26] Ogier dit hoerde, seide hi met grammen moede: 'Gi liecht daer
[27] om, valsch bastaert, ende des wil ic u doen lochenen in een[27] aant.
[28] camp.' Doe boet Ogier den hantscoe, ende Roelant trac voert[28]
[29] met haestigen sinne ende soude die camp angenomen hebben,
[30] mer coninc Karel en woudes niet liden ende seide: 'Laet staen,[30]
[31] neve Roelant, want ic sal mijn campioen, genoemt Gontier, te-[31]
[32] ghen Ogier doen vechten.'

[33] Ende Karel seide tot Gontier: 'Gaet ende ontfaet gi den hant-
[34] scoe ende doetet Ogier liden dat hy een verrader is.' Doe seide[34]
[35] Gontier: 'Heer coninc, het wert minlic gedaen.' Mettien trat[35]
[36] Gontier voert ende ontfinc den hantscoe van Ogier. Doe seide
[37] coninc Karel tot Ogier dat hi borgen setten soude. Ogier seide dat[37]
[38] hijt gaerne dede ende badt den here Dunay van Bamer ende den
[39] hertoge van Ardan dat si sijn borge wouden wesen, dat si gaerne
[40] deden. Doe seide coninc Karel mit een lachende monde: 'Die bor-
[41] gen sijn goet genoech.' Voert seidi: 'Heer Bavier, gi moet selve
[42] mede inden camp wesen ende benemen an beyden sijden dat si[42]
[43] malcander gheen ongelijc en doen. Ende en laet de twee heren
[44] niet vechten, si en hebben eerst gesworen.' Doe seide die grave[44]
[45] Dunay: 'Here, al datmen sculdich is van doen, dat sullen si gaer-[45]
[46] ne doen.' Aldus gingen dese twee heren daer si haren eet doen
[47] souden opt heilige cruys. Doe seide Dunay: 'Gi heren die campen
[48] sult, coemt, ghij moet hier ten heiligen sweeren.' Doe seide Gon-[48]
[49] tier dat hijt gaerne dede: 'Ic moet voer sweren, want ic aenlegger[49]

27 *bastaert*: *zie Aantekeningen*; *des wil ic... camp*: *zie Aantekeningen*
28 *trac voert*: stapte naar voren
30 *en woudes niet liden*: stond dat niet toe
31 *campioen*: kampvechter
34 *liden*: bekennen
35 *het wert minlic gedaen*: met alle plezier
37 *dat hi borgen setten soude*: dat hij borgen moest aanwijzen
42 *benemen... ongelijc en doen*: voorkomen dat een van beide partijen onrechtmatig handelt
44 *si en hebben eerst gesworen*: voordat ze een eed hebben afgelegd
45 *al datmen... gaerne doen*: alle verplichtingen zullen ze graag nakomen
48 *ten heiligen*: op de relikwieën
49 *voer*: het eerst; *aenlegger vanden campe*: in dit tweegevecht beschuldiger

[50] vanden campe ben.' Doe leide Gontier sijn rechterhant opt cruys
[51] ende knielde, seggende: 'Ghi heren, wilt mi horen ende verstaet
[52] dat ic segge. Ic segghe Ogier op dat hi verradenis ghepleecht heeft[52]
[53] inden velde voer Vaucoloen biden eede die ic hier sweer, dat weet
[54] ic wel warachtich, want Reynout dat is zijn maech. Also wil mi
[55] God de ere geven ende dat heilige cruys daer ics op sweer.' Doe
[56] seide Dunay: 'Staet op, Gontier. U eet is wel gedaen.' Met dese
[57] woirden stont Gontier op ende sloech thoeft neder ende en neech[57]
[58] den heiligen cruys niet toe, soe luttel ontsach hi Ogier, want hi en
[59] woude niet eens op hem sien. Doe trat voert Ogier ende soude
[60] sinen eet doen ende seide: 'Ghi heren, wilt alle een weynich nae
[61] mi horen, so moechdi horen wat ic sweere. Ic sweere bi Jhesum[aant.]
[62] van Nazarenen dat ic nye verradenis en dede, mer die broeders[62]
[63] sijn mijn rechte neven, aldus ic en dorste hem helpen of deren, soe
[64] seer ontsach ic den coninc. Mer ic seg, Maeldeghijs dede hem
[65] groot secours, want hi brocht met hem XXX hondert mannen,
[66] wel opgeseten. Dese deden groot wonder, ende dye grave Calon
[67] bleef daer doot, Fouken van Morlioen ende Werrijn ende daer
[68] toe die geslachten meest die de heren met hem brochten. Ende als[68]
[69] ic sach dattet al verslegen was, so most ic vlien doert grote volc
[70] dat Maeldegijs daer gebrocht had, ende mijn gereyde en mocht ic
[71] niet medenemen van haesten. Ende dat dit dus gheschiet is, dat
[72] mi God so helpe.' Doe seide Dunay: 'Heer Ogier, staet op. U eet is
[73] wel gedaen.' Doe stont Ogier op ende custe het cruys an sinen
[74] voet.

[75] Als dat gedaen was, leydemen die heren totten parcke. Doe
[76] seide Gontier, die campenioen: 'Ogier, wildi noch liden die verra-
[77] denis die gi daet buten Vaucoloen, so moechdi noch van mi gaen
[78] onverslegen ende ic sal u helpen versoenen teghen den coninc.

52 *segghe Ogier op*: leg Ogier ten laste
57 *neech... niet toe*: maakte geen buiging voor het heilige kruis
62 *Nazarenen*: Nazaret; *zie Aantekeningen*
68 *die geslachten meest*: de meeste familieleden

[79] Ende en wildi niet lijden, so is u evel gheschiet, want ic sal u met-
[80] ter hant te hants dat leven nemen.' Doen seide die stoute Ogier:
[81] 'Ic en ontsie u dreygen niet. God scende u,' seyde Ogier, 'gi en
[82] doet dat ghi sculdich sijt van doen, ende laet u roemen staen.'[82]
[83] Met dese woerden reden si int parc. Ende als elc op zijn stede int[83]
[84] crijt waren, lieten dye twe heren haer orssen te gader lopen. Ende
[85] Gontier sloech seer grote slagen after een op Ogiers scilt wat hi
[86] mochte mit alle sijn cracht, eer Ogier te weer conde comen. Met-
[87] tien verhief Ogier zijn swaert ende gaf Gontier soe ongemeten
[88] groten slach ende geraecten seer wel so dat hi wonder dede, want
[89] hi sloech Gontier, des conincs campenioen, ten eersten slage
[90] doot, die so starc was van crachten. Ende als Gontier doot was
[91] ende dat Ogier sach, was hi blide ende trat van zijn paert ende
[92] werp Gontier uuten parc, want hi seer starc was. Als dat ghedaen
[93] was, vraechde Ogier of hi voldaen had. Doe seide de hertoge
[94] Sampson: 'Sit op u paert, dat u God ere.'

[95] Die heren keerden weder totten coninc, ende als die coninc die
[96] heren sach, vraechde hi hoe de camp vergaen was. Doe seide die
[97] grave van Bamer: 'Here coninck, u campenioen is verslegen.
[98] Ogier gheschiede grote eer, want hy sloech hem ten eersten slage
[99] doot.' Doe seide Ogier totten coninc: 'Here, hoe soude hi mi ver-
[100] rader maken? Ic seg u, here coninc, bij God almachtich, dat hem
[101] Maeldegijs, sijn oem, secours brochte uut dat casteel van Mon-
[102] talbaen. Dat suldi warachtich vinden ende anders niet.'

82 *laet u roemen staen*: laat die grootspraak maar achterwege
83 *op zijn stede int crijt waren*: zijn plaats in het strijdperk had ingenomen

Dat XX capittel

[1] Als Roelant verhoert had Ogiers woerden, swoer hi dat hi trec-[1]
[2] ken soude in Yewijns lande ende halen hem, al waer hi te Beure-
[3] paer int cloester. Ende als hi hem hadde, soude hij hem hangen
[4] aen een boem. Doe sworen alle dye genoten dat si mede varen
[5] souden in Gascoengen ende verderven coninc Yewijns lant. Met[5]
[6] dusdanigen opset ende overdracht reden die ghenoten nae Gas-
[7] coengen.

[8] Ende als si in Gascoengen quamen, vraechden si waer den co-
[9] ninc Yewijn mochte sijn. Doe wert die heren geseit dat coninc
[10] Yewijn hem ghegeven had in een cloester genoemt Beurepaer
[11] ende en woude nemmermeer de crone meer dragen. Als dit die
[12] genoten hoerden, swoeren si alle dat si trecken souden te Beure-
[13] paer ende halen hem uut dat cloester. Met desen woerden reden si
[14] ende beleiden dat cloester Beurepaer sterckelijc.

[15] Ende als Yewijn dit sach, dat die ghenoten voer den cloester
[16] lagen, was hi vervaert ende sende eenen bode mit een brief tot
[17] Reinout, de inhilt seer vriendelic an Reinout of hi comen woude
[18] hem te hulpe tegen Roelant, die hem in Beurepaer strengelic bele-
[19] gen had met de XII ghenoten ende had gesworen dat hi hem
[20] vanghen soude ende aen een boem hangen. Ende waert dat hi
[21] hem geen hulpe en dede, so most hi gevangen wesen. Ende voert
[22] seide hi: ‘Mijn geminde swager, ic weet dat ic die doot aen u wel
[23] verdient heb. Ic wil gaerne gevangen in uwen handen gaen ende
[24] liden gewillichlic dat ghi mi doet.’[24]

[25] Die bode reet met haesten tot Montalbaen, ende als hi daer
[26] quam, ginc hi mit haesten daer hi Reynout vandt, dien hi die
[27] bootscap seide ende gaf hem den brief. Als Reinout den brief
[28] overgelesen had ende verstaen, seide hi met haesten: ‘Laet den
[29] dief hangen. Hi heeftet wel aen ons verdient.’ Als de vrouwe dat[29]

1 *verhoert*: gehoord
5 *Met dusdanigen... overdracht*: Met dit plan, waarover ze het allen eens waren
24 *liden*: verdragen
29 *dief*: misdadiger

[30] hoerde, was si seer droevich ende haer verwandelde sin ende[30]
[31] moet. Haer joncste kint namse bij der hant ende is gecomen voer
[32] Reinout. Ende als si bij hem stont, custe si dat kint vriendelic
[33] ende seide: ‘Adelaert, mijn lieve kint, dese scande ende laster daer
[34] wi nu in zijn, en mogen wij nemmermeer verwinnen of vergeten,
[35] dat men tot u sal seggen, in wat landen dat ghy coemt, dat u
[36] oudevader is gehangen. Die scande sal u te swair wesen te dragen[36]
[37] als gi so vorde coemt dat ghi ridders namen ontfangen sult heb-
[38] ben.’ Ende met dat dese vrouwe dese woerden sprac, liepen haer
[39] die tranen uuten oghen ende si weende utermaten seer. Als Rei-
[40] nout van sijn vrou dese woerden hoerde ende haer so seer sach
[41] screyen, seide hi: ‘Vrouwe, laet staen u clagen ende screyen. Ic sal
[42] varen ende helpen den valschten man die ye van moeder was
[43] geboren tegen die XII ghenoten van Vrancrijc. Ic seg u inder
[44] waerheit, mach ic hem levende vangen, ic brengen u te Montal-
[45] baen.’ Die vrouwe was goedertieren ende eerbair ende verblijdt[45]
[46] van Reinouts woirden, ende viel op haer knien voer Reynout,
[47] haren here, die si sere dancte. Reynout schiet hier mede vander
[48] vrouwen ende geboet dat hem elc terstont wapende. Ende also
[49] drae als Reinout rede was ende al sijn volc gewapent ende geseten
[50] op haer paerden, als dit Reinout sach, spranc hi op Beiert ende
[51] reet mit sijn volc na Beurepaer.

[52] Mer so als ons die hystorie seit, eer Reinout ten cloester quam,
[53] hadt Roelant gewonnen ende Yewijn genomen, ende dede hem[53]
[54] die handen vaste binden ende een seel om sinen hals ende reet[54]
[55] daer mede na een bosch dat bi Beurepaer lach. Ende Yewijn liet hi
[56] na lopen, so gebonden met die coerde om den hals. Aldus reet[56]
[57] Roelant nae tbosch om Yewijn aen eenen boem te hangen. Als si
[58] dus reden, versach Roelant den eedele grave Reinout na hem
[59] comen riden ende als hi bi Roelant quam, riep hi segghende: ‘Ick

30 *haer verwandelde sin ende moet*: raakte ze helemaal van streek
36 *oudevader*: grootvader
45 *goedertieren ende eerbair*: zachtmoedig en welopgevoed
53 *hadt Roelant gewonnen*: had Roelant het veroverd
54 *seel*: touw
56 *na lopen*: achter zich aan lopen

[60] bid u, neve Roelant, dat ghi mi geven wilt den verrader. Ic sal hem
[61] voeren in mijn casteel van Montalbaen ende leren hem sulcken[61]
[62] spul dat hi ons nemmermeer en verraet.' Als Roelant dit hoirde,
[63] seide hi tot Reinout: 'Gi bidt al om niet ende ic seg u, vliet uut
[64] minen ogen, want ick en mach u niet langer sien, want hi moet
[65] hanghen.' Reinout seide: 'Gi en sult nyet, also moet mi God hel-
[66] pen, ic soude eer met Florenberge vechten teghen u ende mijn
[67] swager verlossen, want mijn kinder wairt grote scande ende ver-[67]
[68] wijt als si tot haer jaren quamen, want men soude hem verwiten,[68]
[69] seg ic u, dat hair oudevader verhangen waer. Want ist dat ghien
[70] doden wilt, ic sallen u mit crachte nemen.' Doe seide Roelant:
[71] 'Du verwaende geck, soutstu di tegen mi willen setten?' Doe hiete[71]
[72] Roelant datmen die coerde werpen soude over een tac van een
[73] boem die daer stont: 'Ic sal hem hangen, wiet leet of lief waer.'
[74] Reinout seide: 'Voerwaer segge ic u, ic en weet geen so koenen
[75] man die mijn sweer hangen sal, hi en salt becopen.' Doe seyde[75]
[76] Roelant in erren moede: 'Dat sal ic sien.' Doe sat Roelant van sijn
[77] paert ende werp self den reep over een tac ende wilde coninc[77]
[78] Yewijn hangen. Als Reinout sach dat hijs niet verbidden en[78]
[79] mocht, sloech hi Beiert met sporen ende toech sijn swaert ende
[80] hielt den reep in stucken ende Yewijn viel neder op daerde. Doe[80]
[81] nam Reinout sinen swager ende werpen met cracht voer hem opt
[82] paert ende sloech Beyaert met sporen ende sette hem ter vlucht
[83] met Beyaert soe seer als Beyert lopen mocht.

[84] Als dit Roelant sach, wert hij half verwoet ende spranc met[84]
[85] haesten op sijn paert ghenaemt Volentijn ende volchde Reinout
[86] wat zijn ors lopen mocht ende had sijn swaert getogen. Ende als

61 *leren hem sulcken spul*: hem zo'n lesje leren
67 *grote scande... jaren quamen*: een enorme schande als ze volwassen worden
68 *hem verwiten*: hen er smalend aan herinneren
71 *Du verwaende geck*: Grote dwaas die je bent
75 *sweer*: schoonvader
77 *reep*: touw
78 *dat hijs niet verbidden en mocht*: dat hij hem met praten niet tot andere gedachten kon brengen
80 *hielt*: hieuw
84 *half verwoet*: bijna gek van woede

[87] hi sach dat hi Reinout niet onderriden en mocht, riep hi met luy-[87]
[88] der stemmen wat hi roepen mocht ende seyde: ‘Reynout, ghij sijt
[89] een verrader!’ Als Reinout dit hoerde, seide hi: ‘Roelant, ghi liecht
[90] daer om dat ic een verrader ben: ick en was nye verrader noch ic
[91] en wilt nemmermeer worden.’ ‘Ghij sijt ymmer,’ seide Roelant.[91]
[92] ‘Ic does u lijden metten swaerde, of ten si dat gi mi met Beyert[92]
[93] ontvliet.’ Doe seyde Reinout: ‘Ic seg u, Roelant, waren wy twee te
[94] samen hier alleen, den camp soude u gheboren, mer ghi sijt hier[94]
[95] met veel ridders. Wouden die mij alle deren, ick moste doot bli-
[96] ven of gevangen. Mer wildi mi hier alleen verwachten, ic belove u
[97] als ridder goet, ic sal wederkeren in corter stont mit Beyert, mijn
[98] ors, so verre als ghi u volc doet keren weder in Vrancrijc. Ende[98]
[99] wildi hier comen, gi sult mi hier wedervinden.’ Doe sette Rey-
[100] nout sijn swager op die aerde ende keerde hem tot Roelant met
[101] Beyaert ende daer gaven si malcander haer trou ende Reinout[101]
[102] beloefde daer weder te comen ende te vechten tegen Roelant.
[103] Aldus scheide Reinout ende Roelant van malcander ende elc reet
[104] sijnre straten.

87 *onderriden*: inhalen
91 *Ghij sijt ymmer*: Dat ben je wél
92 *lijden*: bekennen
94 *den camp soude u gheboren*: dan zou je je zin krijgen en zouden we een tweegevecht leveren
98 *so verre als ghi*: als jij tenminste
101 *haer trou*: hun erewoord

Dat XXI capittel. Hoe Roelant die ghenoten seide dat hi tegen Reinout campen soude ende die genoten des nyet hebben en wouden ende waren daer toernich om. Ende hoe Roelant quam Reinout te velde om tegen hem te campen, mer die genoten benament, dattet niet en geschiede.

[1] Als Roelant van Reinout gescheiden was, reet hij tot die genoten
[2] wederom, ende Reinout reet met haesten nae Montalbaen mit
[3] sijn swager. Ende als Roelant bi die genoten quam, seide Ogier:
[4] ‘Roelant, brengdi Yewijn gevaen, so doedi Reinout scande, ist
[5] dat ghy Yewijn binnen sinen lande hanget.’ ‘Swijcht,’ seide Roe-
[6] lant tot Ogier, ‘dat di scande gheschien moet. Ende ic seg u, ghi
[7] heren, ghi moet in Vrancrijc rijden ende ic moet sonder letten[7]
[8] wederom tot Beurepaer varen.’ Doe seyde Ogier: ‘Ic hoer wel,
[9] Roelant wil een monic worden, want hi heeft berou van sijn mis-
[10] daet, ende bidden den abt om vergiffenis.’ Roelant seide: ‘Swijch,
[11] du verwaten Ogier.’ Doe seide Ogier: ‘Tis tijt dat ic swijge, want[11]
[12] Roelant is gram.’[12]

[13] Doe seide bisscop Tulpijn: ‘Nu segt ons, edel ridder, waer bi[13]
[14] souden wi keren in Vrancrijc ende ghi sout hier bliven? Wat sou-
[15] den wi tegen coninc Karel seggen waer ghy waert ende wat ghi
[16] deet ende waer omme ghi niet mede en quaemt? Want die waer-
[17] heit soude hi van ons weten willen.’ Doe seide die ridder Roelant:
[18] ‘Ic sal u die waeromme seggen: ic heb tegen Reynout een camp
[19] anghenomen om dat hi mi huden die verradenis dede ende nam
[20] mi Yewijn; daer om was ic toernich ende heb Reynout met verra-[20]
[21] denis beleit.’ Als bisscop Tulpijn dese woerden hoerde, wert hi
[22] toernich ende seide: ‘Roelant, wat ramp hebdi gedaen! Hebdi
[23] Reinouts doot ghesworen, soe en moechdi selve niet ontgaen,’
[24] sprac die bisscop Tulpijn. ‘Gi hebt een graci datmen u niet quet-[24]

7 *sonder letten*: onmiddellijk
11 *verwaten*: vervloekte
12 *gram*: kwaad
13 *waer bi*: waarom
20 *met verradenis beleit*: van verraad beschuldigd
24 *Gi hebt... en mach*: Het is jou gegeven dat niemand je kan verwonden

[25] sen en mach als gi gewapent sijnt, met speren noch swairden.
[26] Mer Roelant, ic belove u bi mijn trouwe, wort Reinout verslegen[26]
[27] van u, ghi en sulter niet na leven drie dagen, men sal u mede gra-
[28] ven in die aerde.' Ogier, dat horende, wasser seer blide om. Doe
[29] seide Ogier: 'Ic bid Gode dat hi u bringe in Reinouts ghemoet, dat[29]
[30] gi proeven moecht zijn cracht. Ic weet wel, hij en geeft om u niet
[31] twe bonen.' Doe seide Ritsaert van Noermandien: 'Grave Roe-
[32] lant, hebdi Reynouts doot gesworen, ic swere u bi mijn ridder-
[33] scap, wert Reynout van u verslegen, ghi en sult nemmermeer
[34] wederkeren in Vranckrijc, wi sullen u bider kelen hanghen.' Ende
[35] dit sworen de ander ghenoten mede.

[36] Als grave Roelant dese woerden vanden genoten hoerde, seide
[37] hi: 'Nu staet mi te sorgen, want tegen u allen en can ic mi niet ver-
[38] weren.' Doe seide die vrome Dunay: 'Roelant, doet minen raet.'
[39] 'Wat soude ic doen?' seide Roelant. 'Ic hebbe Reinout mijn trou-
[40] we gegheven dat ic tegen hem campen soude. Ic seg u, ic en liets
[41] niet om al Parijs.' Doe seide Dunay: 'Roelant, laet dese woerden
[42] bliven. Ic sal u raet gheven dat ghi u trouwe quijten sult tegen[42]
[43] Reynout int crijt. Want als ghij int crijt sijt met Reinout ende den
[44] camp sult beginnen, so sullen wy comen riden met haesten. Ende
[45] ist dat Reynout dan vliet uten cryte, so sidi vry van uwer beloften
[46] dat ghi hem beloeft hebt. Ende ist dat hi ons dan niet en wil
[47] wiken, so sal hem evel geschien, want wi sullen hem vanghen
[48] ende voeren tot coninc Karel in Vrancrijc.' Doe seide Roelant:
[49] 'Heer Dunay, gi hebt een valsch raet gegeven. Also helpe mi God,
[50] ick en sals niet doen. Ic sel alleen tegen hem vechten ende berech-[50]
[51] ten mi selven.' Also wi vinden bescreven, so bleven die woerden
[52] tusschen die genoten hier mede leggen, dat si daer of niet meer en
[53] spraken.

[54] Reinout die is met zijn swager so lange gereden dat si quamen

26 *verslegen van u*: door jou gedood
29 *u bringe... ghemoet*: ervoor zorgt dat je tegenover Reinout komt te staan
42 *raet gheven... quijten sult*: een zodanig advies geven dat je je belofte gestand kunt doen
50 *berechten mi selven*: mij verdedigen

[55] te Montalbaen. Ende als si daer waren, quamen hem te moet zijn
[56] broeders, de hem daer vriendelic ontfingen, ende daer nae quam
[57] de scone vrouwe Clarisse. Doe seide die vrouwe met een blide
[58] gesichte: ‘Dat loen u God, edel here.’ Voert seide Reinout: ‘Ghi
[59] heren, festeert ende sijt blide met Yewijn ende doet hem te ge-[59]
[60] make. Ick moet wederkeren tot Beurepaer.’ Doe seyde Adelaert:
[61] ‘Segtmi, broeder Reinout, wat suldi inden cloester doen?’ Rei-
[62] nout seide: ‘Ic heb tegen Roelant een camp aengenomen dien ic
[63] volbrengen moet.’ Adelaert seide weder: ‘Wat hebdi gedaen?
[64] Hebdi gesworen Roelants doot? Dat mach ons comen tot groten
[65] scaden. En weet ghy niet datmen hem niet en mach quetsen met
[66] swaerden of speren als hi gewapent is?’ Doe seide Reynout: ‘Het
[67] vaer alst mach, ick en laet mijn trouwe niet.’ Als die vrouwe Cla-
[68] risse dit hoerde, screyde si seer. Doe seide Maeldegijs: ‘Vrouwe,
[69] laet staen u screyen, want sal Reinout eer gecrighen, so moet hi
[70] striden tegen Rolant, de hem verradenis heeft angeseit. Hi sal
[71] daer varen ende ick sal hem altoes bi wesen.’ Doe seyde Adelaert:
[72] ‘Gode ende u bevele ic dan mijn broeder.’

[73] Aldus reet Reynout met haesten daer hi campen soude. Ende
[74] als hi sach dat hi quam bi Roelant, wranc hi sijn glavie in die
[75] aerde ende banter Beyert an ende ontwapende hem alte mael
[76] ende leide sijn harnas in sijn scilt. Dit ghedaen wesende, viel hi
[77] voir Roelant op sijn knien ende custe synen voet ende seide mit
[78] oetmoedige woerden: ‘Roelant neve, gi sijt ijmmer mijn bloet, ic[78]
[79] bid u vriendelic: wout u ghelieven dat gi mi helpen wout in mijnre
[80] eeren dat ic ter soenen quame tegen coninc Karel, ic woude u
[81] gaerne geven mijn goede ors Beiert.’ Als dit Roelant hoerde, seide
[82] hij: ‘Staet op, Reinout neve, ende vliet uut minen ogen dat ic u
[83] niet en sie of hore spreken. Ic bin hier gecomen om tegen u te
[84] campen om dat gi mi huden valschelic naemt uwen swagher.
[85] Daer om is die camp anghenomen. Ende nu wildi van soene spre-
[86] ken?’ Doe seide Reinout met homoedige woerden: ‘En waent

59 *doet hem te gemake*: voorzie hem van het nodige
78 *gi sijt ijmmer mijn bloet*: aangezien je familie van me bent

[87] niet, Roelant neve, dat ic dit doe doer blootheyt of vervaernis,[87]
[88] dese oetmoedicheit die ic u doe. Ic seg u inder waerheit, ic en ont-
[89] saghe niet uwer vive, want waer ic ghewapent, ic soude de camp
[90] tegen u wel dorren bestaen.' Doe seide Roelant: 'Gaet, wapent u,
[91] neve.' Doe ginc Reinout ende wapende hem mit haesten, ende als
[92] hi gewapent was, sat hi op Beiaert, hi hinck sijn scilt an sinen hals
[93] ende nam sijn spere in sijn hant.

[94] Als Roelant sach dat Reinout gewapent was, seide hi in hem
[95] selven: 'Ic bid u, Gode van hemelrijc, dat ghi bewairt mijn neve
[96] Reynout, dat ick hem niet doer en steke mit mijnre spere.' Als
[97] Rolant dit in hem selven geseit had, lieten si haer paerden te
[98] gader lopen ende staken malcander mit sulker crachten dat hair
[99] speren braken, ende Roelant viel mit sijn paert ter neder. Als Roe-
[100] lant gevallen was, scaemde hij hem ende seyde tot Reinout: 'Ghe-
[101] benedijt, neve, soe moeti sijn. So helpe mi Onse Vrouwe, so swa-
[102] ren steke en ontfinck ick nye van mijn leven van coningen of
[103] graven, waer ic ye quam in enigen striden.' Distorie seit ons dat
[104] Roelant nye en vacht tegen so starcken man die hem vallen dede
[105] ende zijn ors mede. Doe nam Roelant sijn swaert Durendael in
[106] die hant ende ginc na zijn ors ende seide: 'Valsce beeste, du sulste
[107] becopen den laster die du mi gedaen hebste, want du en moges
[108] niet verdragen dien steke van een kint.' Mittien verhief Roelant
[109] zijn swaert ende woude Volentijne doden, mer Reinout seide:
[110] 'Wat wildi Volentijn witen? Het is een stom beest. Sloechdijt
[111] doot, so wairdi ymmer sot. Wat prijs soudi daer of hebben? De[111]
[112] Fransoysen hebben de manier dat si haer orssen luttel coren
[113] geven ende dat comt haer heren dicwil tot groten toren. Ic seg u[113]
[114] inder waerheit, ic en doe Beiert geen coern meten, ic doet hem[114]
[115] voerleggen also veel als hi eten mach.' Doe seide Roelant: 'Seker
[116] neve, gi segt waer.' Mit dese woerden spranc Roelant op Volen-

87 *blootheyt of vervaernis*: lafheid of angst
111 *Wat prijs... hebben*: Zou je daar soms eer mee inleggen
113 *comt... toren*: komt hun heren vaak duur te staan
114 *meten*: afpassen

[117] tijn ende nam Durendael in die hant ende Reinout toech Floren-
[118] bergen ende reden te gader met crachte.

[119] Dit versagen de genoten ende quamen staphans reden na hem[119]
[120] luden. Reynout versach de genoten comen riden na hem toe. Doe
[121] seide Reynout: ‘Ghij hebt mi verraden, Roelant, quaet bastaert!
[122] Nu moet ic vlien, God geef di lachter!’ Mit dese woerden reet
[123] Reinout wech. Dye voerste van die genoten was Ogier, ende als
[124] Ogier tot Roelant quam, seide hij in spotte: ‘Roelant, u grote
[125] hoverdie heeft Reinout groote scande ghedaen in desen camp,
[126] doe ghi hem so sere staect mit uwen spere dat hi hem niet onthou-
[127] den en mocht, hi en most vallen van Beiert.’ Roelant antwoerde
[128] met grammen moede: ‘Swijch, du quade scalc Ogier. Du moges
[129] wel soe veel spreken, ic sal den scade op di verhalen die mi Rey-
[130] nout in desen camp gedaen heeft.’ ‘Nu wil ic swigen,’ seyde
[131] Ogier, ‘mer mi verwondert hoe Reinout soe stout was dat hy
[132] Roelant genaken dorst. Want had hi gheweest in Vaucoloen,
[133] menich Fransoys hadde tlijf behouden.’ Aldus bescampte Ogier
[134] Roelant. Als die genoten alle bi Roelant waren, overdrogen si dat
[135] si riden wouden na Parijs, dat welc si ter stont deden, ende Rey-
[136] nout reet na Montalbaen.

119 *ende quamen... luden*: en ze reden onmiddellijk op hen af

Dat XXII capittel. Hoe Roelant Ridtsaert vinc als hi van Sinte Jacobs quam ende hoe hem de coninc woude doen hangen, ende hoe hem Reinout met sinen broeders ende sinen oem Maeldegijs verlosten.

[1] Het is geboirt als Roelant Sinte Jacobs geweest had ende weder-
[2] omkeerde na Parijs, dat hi gemoete Ridtsaert, comen ridende op
[3] een wit ors, ende vervolchde een ever seer strengelic. Ende als hi
[4] bi Roelant quam, nam Roelant den toem van sinen paerde in die
[5] hant ende seide: ‘Hout stille, Ridsaert. Ghi sijt gevangen.’ Als
[6] Ridsaert dit hoerde, was hi droevich ende toech met haesten zijn
[7] swaert. Doen seide Roelant: ‘Vaert met mi, neve Ridsaert, want
[8] gi en moget u niet verweren.’ Ridsaert, dat horende, en wist wat
[9] doen, seide hi: ‘Neve Roelant, ic wil mi gaern in u geleide opge-[9]
[10] ven ende met u varen waer ghi wilt, mer anders niet.’ Met dese
[11] woerden voer Ridsaert met Roelant.

[12] Dese woerden heeft Maeldegijs verhoert daer hi heymelic
[13] stont bi hem luden, ende reet met haesten so lange dat hi quam te
[14] Montalbaen. Ende Maeldegijs te Montalbaen comende, riep hi
[15] tot Reinout ende seide: ‘Spoet u geringe ende wapent u. Het is te[15]
[16] doen, want Roelant heeft Ridsaert ghevangen int wout te Bor-
[17] dele ende rijt daer mede na Parijs.’ Als Reinout dat hoerde, wert
[18] hi met toerne ontsteken ende wapende hem met haesten, ende
[19] sijn broeders mede, ende reden mit haesten so lange dat Reinout
[20] Roelant sach met zijn broeder wel een walsche mijl vorde. Ende[20]
[21] doe sloech hi Beiert met sporen ende onderhaelde Roelant.[21]

[22] Ende als hi bi Roelant quam, riep hi met haesten: ‘Roelant
[23] neve, gi moet hier laten uwen roef.’ Roelant antwoirde: ‘Ic en sals
[24] niet doen. Ic sal hem gevanghen leveren coninc Karel, dien sal

9 *ic wil... opgeven*: als jij me persoonlijk beschermt, ben ik bereid me over te geven
15 *Spoet u geringe*: Haast je; *Het is te doen*: Dat is hard nodig
20 *een walsche mijl vorde*: een Franse mijl ver
21 *onderhaelde Roelant*: haalde Roelant in

[25] ontfangen blidelic, mer en sals doden laten, al soude ic dair om[25]
[26] sterven.' Doe seide Ridsaert: 'Broeder, ic wil op sijn geleide
[27] varen.' Reinout seyde: 'Ghi en sult niet, doedi minen raet.' Roe-
[28] lant seide weder: 'Hi sal, ist u lief of leet.' Doe wert Reinout toer-
[29] nich om die woerden ende toech sijn swaert. Doe seide Adelaert:
[30] 'Laet staen, edel grave van Merewout, ic wil wel dat Ridsaert[30]
[31] vaert in Vrancrijc met Roelant op zijn geleide.' Reinout weder-
[32] seide dat seggen: 'Broeder, laet wijen gaen, ic weet wel datmen
[33] hangen sal.' Roelant seide: 'Reinout neve, men sal niet.' 'Dat en
[34] salt,' seide Maeldegijs, 'want ic sal voer Roelant te Parijs wesen.'
[35] Op dusdaniger condicien voirde Roelant Ridsaert ghevangen in
[36] zijn geleide ende voirde hem tot Parijs, ende Reinout keerde
[37] weder met zijn broeders na Montalbaen.

[38] Ende Maeldegijs was voer hem op wege ende toende sijn const
[39] van nigromancien ende plocte veel cruden, die hi te gader stiet
[40] met den appel van sijn swaert. Ende als Maeldegijs dat cruyt
[41] gemenct had, wert hi so gelu oft soffraen wair, ende voert toende[41]
[42] hi sijn const so dat hi out sceen ende cranc ende seer lanc zijn
[43] baert ende die ogebrauwen, den buyck was hem seer groot ende
[44] de benen seer dicke, ende scheen een groot mismaect mensche te[44]
[45] wesen. Doe dede hi an een groot ruwe mantel die lanc was. Aldus
[46] ghinc Maeldegijs te Montalbaen voer Reinout, ende als hi in de
[47] sale dus voer Reinout stont, seide hi: 'Ic bid u, ghi heren, doet mi
[48] doch geven een maeltijt broots doir Gode, want mi hongert seer,
[49] dat gi mede deelachtich moet wesen al mijn goede wercken die ic
[50] doe ende gedaen heb, al mijn pelgrimagie die ic gedaen heb of
[51] doen sal. Gi siet wel, here, dat ic een arm man ben.' Doe seide
[52] Reinout: 'Du segges waer, pelgrim.' Voert seide hi tot Adelaert:
[53] 'Ic bid u, broeder, doer Gode, geeft desen armen pelgrim teten,
[54] want het is een arm mensce.' Adelaert was bereet ende seide dat
[55] hijt gaern dede, ende dede den pelgrim een tafel decken daer hijen

25 *en sals doden laten*: ik zal niet toelaten dat hij gedood wordt
30 *Laet staen*: Laat dat
41 *gelu*: geel
44 *groot mismaect*: ernstig mismaakt

[56] an sette. Reinout stont voer die tafel ende seide tot Adelaert:
[57] ‘Broeder, doet hem geven XXX pont, op dat God ende zijn lieve
[58] Moeder beware mijn broeder Ridsaert, die nu rijt met Roelant in
[59] Vrancrijke.’ ‘Amen,’ seide doe Maeldegijs dair hi sat. Voirt seide
[60] hi: ‘Ic sellen doen in mijn gebede, mer gi siet wel dat ic een arm
[61] mensche ben, here, ende en mach niet lange leven. Daerom suldi
[62] dat goet geven een ander, daert bet an besteet is, want ick en[62]
[63] machs niet dragen.’ Als Reinout dit hoerde, jammerdet hem dat
[64] Maeldegijs dat goet wederseide. Doe seide Maeldegijs: ‘Ontbeit,
[65] Reinout, en kendi mi niet?’ ‘Neen ick, pelgrijm, dat is mi leet. Ic
[66] en sach u nye met ogen.’ ‘Gi doet, Reinout. En weet gi niet dat ic
[67] u te Parijs dede setten op Beiert? Ende gi vielt tweewerf daer of
[68] ende de derde reise sette u Roelant inden sadel. Doe nopti Beiert[68]
[69] met sporen.’ Doe seide Adelaert: ‘Ic seg u voerwaer, het is Mael-
[70] degijs!’ Doe seide Wridsairt: ‘Wie sach ye sulcken man van der
[71] const van nigromancien?’ Reynout seide: ‘Sidi dat, oem? Hoe[71]
[72] wel neemdi mijn broeder waer! Ic waende dat gi op die vaert[72]
[73] waer na Parijs om mijn broeder te helpen. Ic sie wel, ic moeter
[74] selve. Wapent u, gi heren; gi moet mede.’ Doen seide Maeldegijs:
[75] ‘Gi ende uwe broeders moeter varen, ende neemt Volbeiert mit u.
[76] Ende bi Montefaucoen suldi mi verwachten, want ic sal noch tijts
[77] genoech comen ende ic sal u bescheit seggen hoet mit u broeder
[78] staet.’ Aldus nam Maeldegijs oerlof ende reisde na Parijs, dat hi
[79] eer te Parijs quam eer Roelant.

[80] Ende als Maeldegijs in Parijs quam, ginc hi te hove daer hi den
[81] coninc sach sitten ende knielde voer hem ende seide: ‘God, die de
[82] werlt maecte, verleen u, edel coninc, sege ende victori ende
[83] bewaer u voer verdriet.’ Als coninc Karel dese Maeldegijs sach,
[84] seide hi: ‘God verwate di, pelgrim!’ ende nam een stoc die bi hem
[85] stont ende sloech den pelgrim dair mede dat hi en hoerde noch en

62 *en machs niet dragen*: heb er niets aan
68 *nopti Beiert met sporen*: gaf je Beyaert de sporen
71 *Hoe wel... waer*: Wat een zorgzaamheid voor mijn broer
72 *op die vaert waer na*: op weg was naar

[86] sach ende seide: ‘Ic en ghelove niet meer pelgrims die comen van
[87] Romen of over zee.’ Als dat de coninc seide, trat Maeldegijs wat
[88] afterwairt ende toende sijn conste van nigromancien ende ver-
[89] wandelde den coninc sijn gedacht, als dat hem die slach beroude.
[90] Doe seide Maeldegijs: ‘Heer coninc, het en is niet goet dat alle
[91] dieven gaen souden als pelgrimen, want gi siet wel, heer coninc,
[92] dat ic een arm man ben. Dat moechdi, here coninc, an mijn verwe
[93] wel sien. Ende de mi quaet doen, de doen sonde. Ende in allen
[94] landen daer ic geweest heb, dair heb ic u seer horen prisen voir
[95] een goet man, mer God betert, mi dunct ic en cans an u niet vin-[95]
[96] den.’ Doe seide de coninc: ‘Pelgrim, mijn misdaet is mi leet, mer
[97] ic en can mi niet wachten voer een toevenaer, genoemt Maelde-[97]
[98] gijs, God willen verdomen.’ Maeldegijs seide weder: ‘Heer coninc,
[99] ic quam huden tot minen ongelucke int wout van Bordele. Dair
[100] gemoete ic vijf heren ende ic had bi mi vergadert metter bede XX[100]
[101] pont ende een out cleet. Dat selve namen si. Ic hoirde datter een
[102] Maeldegijs genoemt was - God willen verdomen - ende ic hoir-
[103] der twe nomen, die een Reynout, die ander Adelaert, mer dalder
[104] felste was mi Maeldegijs.’ De coninc seide: ‘Weest te vreden,
[105] pelgrym, ic sal u gheven XXX pont voer tgeen dat u mijn neven
[106] genomen hebben.’ ‘Heer coninc, waer ic biden wege gegaen heb,
[107] dair heb ic veel doechden van u gehoert.’ Doen woude die coninc
[108] Maeldegijs doen geven XXX pont, mer Maeldegijs en woudes niet
[109] ende seyde: ‘Edel heer coninc, of ic dese penningen van u name
[110] ende ic dan quame in anderen landen, mi stonder of te hebben[110]
[111] groot swair verdriet, want vondemen tghelt bi mi, men soude
[112] seggen dat ict gestolen had. Mer wildi mij geven XX pont, die
[113] neme ic gaern ende benaise heimelic in mijn cleder, so datmense
[114] niet en vinde of mi enighe dieven meer anquamen. Ende ic bid u,
[115] heer coninc, wilt mi doch doen geven een maeltijt, dat u God

95 *ic en cans an u niet vinden*: dat ik daar weinig van merk
97 *en can mi niet wachten*: kan niet genoeg op mijn hoede zijn
100 *metter bede*: met bedelen
110 *mi stonder... verdriet*: zou ik daar ongetwijfeld veel ellende door krijgen

[116] almachtich daer of loen, want ic lange niet gegeten en heb, ende
[117] my hongert uutermaten.' De coninc dede Maeldegijs XX cronen
[118] geven ende teten brengen. Maeldegijs seide in hem selven: 'Heer
[119] coninc, gi sult noch becopen de smeete die gi mi te voren gaeft.'[119]

[120] Coninc Karel seide tot Maeldegijs: 'Coemt, vrient, hier sitten
[121] op dese banc, men sal u etens ende drinckens genoech geven van
[122] goede spise of van wijn.' Doe seide Maeldegijs: 'God loens u,
[123] here.' Aldus ghinc Maeldegijs sitten an die tafel daer hi eten
[124] soude, ende men brochte hem genoech van spise of wijn. Mael-
[125] degijs at mit gemake ende coninc Karel diende hem selve. Die
[126] coninc heeft een bout van een gebraden paeu ghenomen ende
[127] seide: 'Vrient, gape ende nem dit morseel; ic salt di geven in de eer[127]
[128] van Gode. Gi en atet nie so goet.' Maeldegijs beet mit haesten toe
[129] ende vatte den coninc sinen duym mede ende beet sijn tanden te
[130] gader. Mit haesten toech de coninc sinen duym weder na hem
[131] ende ghinc sitten op een banc ende seide: 'God scende di, pel-
[132] grijm, dattu hier ye quames: du hebste mi bi na minen duym of-
[133] gebeten.' Doe seide Maeldegijs met clagende woerden: 'Ay heer
[134] coninc, en belget u niet, en had so groten honger, ic en meendes
[135] niet te tide te crigen. Aldus, heer coninc, ist geschiet buten mijn
[136] weten.'

[137] Mit dat Maeldegijs dese woerden seide, quam Roelant in die
[138] sale ende brocht Ridsaert met hem. Doe seide de coninc: 'Nu ver-
[139] blijt u, pelgrim, ghi sult nu gewroken werden over die gene die u
[140] gheroeft hebben.' Doe ginc coninc Karel Roelant te moet ende
[141] hiete hem welcoem ende seide: 'Neve Roelant, brengdi mi Rid-
[142] saert gevangen of breng dien op u gheleyde? Dat wilt mi bi uwen[142]
[143] eede seggen.' Roelant seide: 'Heer coninc, ic brengen ghevangen,
[144] dus doeter uwen wille mede, dat u gelieft.' Doe seide coninc
[145] Karel: 'Ic sal hem doen hangen ane Montefaucoen noch van
[146] avont bi zijn kele.' Doe seide Ridsairt: 'Here coninc, dat waer te

119 *smeete*: slag
127 *gape ende nem dit morseel*: doe uw mond open voor deze hap
142 *breng dien*: breng je hem

[147] veel. Gi en waert nie so coen dat gi mi pinen sout willen te do-[147]
[148] den.' Doe seide coninc Karel: 'Setstu di dan tegen mi?' Met dien
[149] sloech hi Ridsaert mit een stoc. Ridsaert, die coen was, greep den
[150] coninc bider kelen. Doe bescutten de heren den coninc ende Roe-
[151] lant seyde: 'Heer coninc, gi misdoet sere dat gi mijn gevangen
[152] slaet.' Die coninc seide weder, al soude hi scande hebben: 'Hi set
[153] hem tegen mi, mer het is om niet: mi comer of dat mach, ic sal
[154] hem doen hangen.' Voert seide hi: 'Roelant neve, wildijt doen?'
[155] Roelant antwoerde: 'Neen ic.' Doe vraechde die coninc Olivier
[156] of hijt doen woude, diet oec ontseide. Doe riep hi Ridsaert van
[157] Noermandien ende vraechde of hi Ridsaert, sinen neve, hangen
[158] woude, twelc Ridsaert mede ontseide. Daer na vraechde hijt den
[159] hertoge Sampson ende seide: 'Hertoge vercoren Sampson, wildi
[160] mi mijn leet helpen wreken ende hangen mijn neve Ridsaert, ic
[161] sals u dancken.' Sampson seide weder totten coninc dat hijs niet
[162] doen en woude. Aldus vraechdet de coninc van Vrancrijc elc bi-
[163] sonder alle de XII ghenoten, diet alle ontseiden dat si Ridsaert
[164] niet hangen en wouden, hoe vriendelic dat hem die coninc badt.

[165] Die histori seit ons, doen die ghenoten den coninc ontseit had-
[166] den, dat si Ridsaert niet hangen en wouden, so stont daer een op
[167] ghenoemt Ripe, here van Ripemont, ende seide seer stoutelic:
[168] 'Edel coninc van Vrancrijc, willen mi die ghenoten loven ende[168]
[169] sweren ende haer trou te pande setten dat si mi niet en sullen mis-
[170] doen, so sal ic doer uwe ere te Montefaucoen uwen neve Ridsaert
[171] hangen.' Coninc Karel seide: 'Ripe, ghi bent een stout man.' Doe
[172] riep Karel die genoten dat si bi hem quamen, ende als si biden
[173] coninc stonden, seide hi tot Roelant, Olivier ende Dunay: 'Coemt
[174] ende gevet hier u trouwe dat gi Ripe nemmermeer misdoen en
[175] sult, al hanct hi mijn neve.' Doe seiden die heren: 'Wi beloven
[176] hem dair om niet te misdoen.' Des gelijcs deden die XII ghenoten,
[177] dat si Ripen nemmermeer misdoen en souden, al hinge hi Rid-
[178] saert.

147 *Gi... doden*: Waagt u het niet mij te doden
168 *loven*: beloven

[179] Dit sworen si alle sonder alleen Ogier van Denemerken. Doe
[180] seide die coninc ende louch, seggende: ‘Ripe, genoecht u nu ende[180]
[181] hebdi borgen dat gi te vrede sijt?’ ‘Neen ic, heer. Dat seg ic u, mi
[182] gebreect noch een man, die ic meer ontsie dan alle die ander.’
[183] ‘Wie ist?’ seide de coninc. ‘Heer coninc, het is Ogier.’ Do seide
[184] coninc Karel tot Ogier: ‘Geeft Ripe u trou.’ Ogier seide: ‘Heer
[185] coninc, ick en does niet. Mer ic segge, so helpe mi God, hanct
[186] Ripe mijn neve, hi en salder niet lange na leven.’ Als die coninc
[187] dit hoerde, was hi verbolgen ende seide: ‘Heer Ogier, en geefdi
[188] hier uwe trouwe niet, ic sal u mede doen hangen.’ Ogier seide
[189] weder: ‘Ic wil sien die mi hanghen sal.’ Die coninc seide: ‘Grave
[190] Ogier, gi doet mi verdriet. Gi weet wel dat ic so veel heb verloren[190]
[191] als van minen soen, die ic voer alle de werlt minde.’

[192] Mit dat de coninc dat seide, heeft Ridsairt Maeldegijs versien
[193] ende Ridsaert trat Ogier op den voet ende seide: ‘Des conincs
[194] toern is u te swaer, neve. Mi en mach niet misschien, want ic heb[194]
[195] versien Maeldeghijs.’ Doe seide Ogier: ‘Waer is hi, neve? Dat segt
[196] mi.’ Doe sey Ridsaert: ‘Siet waer hi daer after sidt.’ Ogier seide
[197] totten coninc: ‘Heer coninc, u toern is mi te lastich. Hier gheve ic[197]
[198] Repe mijn trouwe dat ic hem niet misdoen en sel, al hanget hi
[199] minen neve Ridsaert. Ende al hebbe ick Ripen doot metten
[200] monde gesworen, ic en meens metter herten niet.’ Dit dede Ogier
[201] op die troest van Maeldegijs. Doe seide de coninc tot Ripe: ‘Nu[201]
[202] hebdi u begeerte, ende haest u. Ic en sal niet eer eten, gi en sijt
[203] wederomgecomen.’ Ridsaert seide doe totten coninc: ‘Mi dunct,
[204] heer coninc, ghi sijt tot sware penitencie gecomen dat gi so lange
[205] anneemt te vasten. Want en suldi niet eer eten eer hi mi hanct, gi
[206] en aet nemmermeer.’

[207] Ende mit dat Ridsert dat seide, ruymde Maeldegijs de sael
[208] ende liep met haesten ende socht Reynout, dien hi vant bi Mon-

180 *genoecht u nu*: is het zo naar uw zin
190 *so veel... als van*: niemand minder verloren heb dan
194 *Mi en mach niet misschien*: Er kan mij niets gebeuren
197 *lastich*: zwaar
201 *op die troest van Maeldegijs*: omdat hij erop vertrouwde dat Maeldegijs te hulp zou komen

[209] tefaucoen met zijn broeders. Ende als Reinout Maeldegijs ver-
[210] sach, hiet hij hem welcoem ende seide: ‘Mijn lieve oem, segt mi,
[211] heeft Roelant oec waer genomen na mijn broeder Ridsaert?’
[212] Maeldegijs seide: ‘So als ic sach, seer qualic. Dies moechdi Roe-
[213] lant wel dancken, men brengt u broeder uut om te hangen.’ Als
[214] Reinout dat hoirde, was hi bedroeft ende seide: ‘Wie sal so coe-
[215] nen man wesen die mijn broeder hangen sel?’ Doe seide Mael-
[216] degijs: ‘Het is Ripe van Ripemont.’ ‘Help!’ seyde Reinout. ‘En
[217] was daer niemant van al mijn hoge magen die daer tegen dorsten
[218] seggen?’ Maeldegijs seide: ‘Neent, Reinout, sonder alleen den
[219] starcken Ogier.’ ‘Voerwaer,’ seide Reinout, ‘mi waer leet, had[219]
[220] icken verslegen als wi vochten in Vaucoloen ende hi over de Dor-
[221] doene vloech.’ Doe sprac Maeldegijs tot Reinout: ‘Laet ons varen
[222] int wout, so dat ons Ripe niet en mach verspien.’ ‘Ick doet gaern,’
[223] seide Reinout. Dus reden si in een hagedocht onder een boem[223]
[224] ende namen starcke wair na de galghe.[224]

[225] Ter wilen si dus onder den boem saten, so seide Maeldegijs tot
[226] Reinout: ‘Ic heb alte wonderlic mitten coninc gevaren. Als ic
[227] eerst in die sale quam, sloech hi mi, dat ic goetelic verdroech,
[228] ende bi mijnre consten dede ic hem de slach berouwen ende ic
[229] clagede seer over u, dat gi mi beroeft had ende XX pont genomen,
[230] ende dien dede hij mi weder geven. Doe badt ic hem dat hi mi
[231] teten woude geven, twelc hi dede. Ende hi diende mi selver ende
[232] woude mi een morseel geven, ende doe hijse mi inden mont ste-
[233] ken soude, beet ic hem in sinen duym ende doe ginc hi sitten op
[234] een banc ende sach mi lelic aen.’ Als Maeldeghijs dit dus Reinout
[235] vertelde, quam de heren so stercken vaeck an dat si slapen mos-
[236] ten.

[237] Ende ter wilen dat die heren dus sliepen, quam Ripe mit Rit-
[238] saert bi Montefaucoen. Ende Ripe seide tot Ritsaert: ‘Climt die
[239] leder op sonder toeven. Nu sal ic sien wat hulpe dat u comen sal.’[239]

219 *starcken*: moedige
223 *hagedocht*: hol
224 *namen... galghe*: hielden de galg nauwlettend in het oog
239 *leder*: ladder

[240] Als Ridtsaert sach dat hi de leeder op gaen most ende niet en ver-
[241] nam van Maeldeghijs of Reinout, sinen broeder, daer sijn hoep
[242] op stont, began hi seer droevich te werden ende meende dat hi
[243] heel vergeten was ende seide tot Ripe mit droeven moede: ‘Ic
[244] bidde u, Ripe, laet mi mijn gebet doen, dat God mijn siel bewaren
[245] moet als si uuten lichaem scheit.’ Doe seiden Ripen ridders die hi
[246] bij hem hadde: ‘Heer, laet Ridsaert sijn gebet lesen, dat God[246]
[247] sijnre sielen gedencken wil ende Sinte Michiel.’ Doe seide Ripe[247 aant.]
[248] tot Ridsairt: ‘Spreket u ghebet.’ Doe viel Ridsaert over zijn knien
[249] ende seide: ‘O Here, ic bid u oetmoedelic dat gi mijn siel ontfer-[249 aant.]
[250] men wilt ende brengense in u rijc. O waerdige Here, doer u ne-[250]
[251] derdalen in Marien uut den scoot uwes Vaders ende van Marien
[252] waerste geboren, soe wil mijn siel verlenen rust ende bi u te reg-[252]
[253] neren, ende vergeeft mi mijn mesdaet die ic mesdaen heb van
[254] mijn kintsche dagen tot nu toe. O waerde Maget Maria ende
[255] Moeder, bidt uwen gheminden Soen dat hi mi mijn sonden ver-
[256] geve daer ic in ghebonden ben, also hise vergaf Maria Magdalena[256]
[257] in Simeons huys, daer si Ons Heren voeten natmaecte mit haren
[258] tranen ende droechdese mit haren hare. Ende Lieve Here, wilt mi
[259] verlossen uuter noot dair ic nu in ben, dat ick niet en sterve desen
[260] scandeliken doot.’ Als Ridsairt sijn gebet geeyndt hadde, stont hi
[261] op ende ghinc tot Rijpen ende seide: ‘Ripe, nu doet met mij dat u
[262] gelieft, het vergae mi soet mach.’ Doe seide Ripe tot Ridsaert:
[263] ‘Climt op, ende ghi sult sien wye u helpen sal. Hier sal ic u vanden
[264] live roven ende sult te hants an die galge hanghen ende soe u doot
[265] onfaen. Ic segge u, Ridsaert, had ic hier Reinout ende Maeldegijs,
[266] ic soudse hier bi uwer siden hanghen om u te meerder scande te
[267] doen.’ Als Ridsaert dit hoerde, sprac hi in hem selven: ‘God be-
[268] waerse van sulcker pijn.’ Ende als Ridsaert noch nyemant en ver-
[269] nam, began hi weemoedich te werden ende seide in hem selven:

246 *lesen*: zeggen
247 *Sinte Michiel*: *zie Aantekeningen*
249 *O Here... scandeliken doot*: *zie Aantekeningen*
250 *rijc*: hemelrijk; *waerdige*: heilige
252 *soe wil*: wil daarom; *ende bi u te regneren*: en geven dat die in uw nabijheid mag verblijven
256 *ghebonden*: verstrikt

[270] ‘Nu heeft my Maeldegijs, mijn oem, qualic waer genomen.’ Ende
[271] met desen ghedachten clam Ridsaert die leeder droeflic op ende
[272] droech het strop in sijn hant, seer meshopende ende niet weten-[272]
[273] de, hi en soude sterven.

[274] Als Ridsaert op de leder ginc ende te halven was, wert Beyaert
[275] siende nae de galge ende verkende Ritsairt. Reinout ende sijn
[276] broeders sliepen noch harde vaste. Beyert sloech Reinout daer hi
[277] lach, dat hi daer bi ontspranc uut sinen slaep, ende wert toernich
[278] op Beyert dair om ende seide: ‘Beyert, dat di God scende, waer
[279] om slaetstu mi so seer? Dit ben ic immer ongewoen.’ Met dese
[280] woerden spranc Reynout op ende sloech sijn ogen nader galgen
[281] ende sach sinen broeder staende bi na int hoechste vander gal-
[282] ghen daer men soude hangen. Reinout, dit siende, spranc op Bey-
[283] aert ende sijn ander broeders mede op haer paerden ende reden
[284] na der galgen.

[285] Ripe, dit siende, wert seer vervaert ende seide: ‘Ridsaert neve,
[286] u coemt grote hulpe om u te verlossen, want ic sye Reinout
[287] comen riden op Beyert so vreselic oft hi verwoet waer. Ic en hinge
[288] u niet om alle die werlt. Dat ic u hier brochte, dede des conincs
[289] gebot.’ Doe seide Ritsaert mit grot verdriet: ‘Ripe, gi mochtet wel
[290] ontberen dat gi met mi niet en spottet.’ Ripe seyde: ‘Ic en doe
[291] waerlic, so doe mi God goet, ic sal u die ogen ontbinden ende
[292] latent u sien.’ Ende als Ridsaert die doec van den oghen was, sach
[293] hi sijn broeder Reinout comen op Beyert ende sijn ander broeders
[294] mede ende sijn oem Maeldegijs. Mit dat Ridsairt dit sach, ver-
[295] blijde hi hem ende seide: ‘Ripe, ghi waert bet te hove gebleven.
[296] Dat gi mi vermaet te hangen, suldi swaerlic becopen.’[296]

[297] Maeldeghijs was altijt voir Beyert ende als si bider galgen
[298] quamen, liet Maeldegijs zijn spere sincken ende woude Ripe
[299] doersteken ende wreken Ridsaert. Doe riep Reinout dat hijs niet[aant.]
[300] doen en soude. Doen liet Maeldegijs Ripe staen ende ghinc hou-[300]

272 *niet wetende, hi en soude*: in de vaste overtuiging dat hij zou
296 *mi vermaet te hangen*: het lef had mij te willen ophangen
300 *soude*: moest; *zie Aantekeningen*

[301] wen ende steken onder sijn knechten. Ende Reynout is onder die
[302] galge gereden ende sloech Ripen opten helm dat hi viel vander
[303] leder. Doe seide Reinout tot Ripe: ‘Du valsche tyran, God doe di
[304] sterven der quader doot dat ghi u pijnt te verdoen Ridsaert,
[305] minen broeder.’ Ripe viel op zijn knien voer Reinout ende bat
[306] genade, seggende: ‘Reinout, edel ridder, wildi mi laten leven, ic
[307] sal u gheven Ripemont.’ Reinout seide weder: ‘Neen ic niet, ic en
[308] liet u niet leven om al de werlt.’ Doe nam Reynout Ripe bij den
[309] helm ende brochten ter galgen. Doe seide Ridsaert: ‘Ick bidde u,
[310] broeder, geeft mi Ripen wapenen, want die coninc heeft hem[310]
[311] beloeft groten scat; dat sal ic hem eyschen.’ Doe nam Reynout die
[312] wapenen van Ripen ende gafse sinen broeder Ridsaert ende Rei-
[313] nout hinc Ripen. Als dat ghedaen was, seide Reinout: ‘Gi heren,
[314] laet ons weder een gekeer doen na huys.’ Mer Ridsaert seide: ‘Eer
[315] ic thuys keer, sal ic totten coninc riden ende eyschen hem tgoet
[316] dat hy Ripen beloeft hadde.’ ‘Doet dat, broeder, wij sullen u hier
[317] wachten want ghi wederkeert.’ Met dese woerden spranc Rid-[317]
[318] saert op Ripen ors ende sloecht met sporen ende reet na Parijs.

[319] Ende als hi bi Parijs quam, versachen die coninc, ende was
[320] gelegen boven opt pallays in een veynster, ende biden coninc lach
[321] Ogier. Als de coninc Ridsaert versach, wanende dattet Ripe was,
[322] seide hij: ‘Nu sie ic wel dat Ripe stout is: hi heeft gehangen Rid-
[323] saert te Montefaucoen, dat sie ic wel. Nu sel ic hem sijn leen ver-
[324] meren ende geven hem steden ende sloten.’ Als Ogier dit ver-
[325] hoerde wort hi droevich in hem selven ende liep met haesten
[326] inden stalle ende sadelde Broyforte ende leiden uuten stalle ende
[327] spande sijn sporen ende spranc op sijn paert ende reet na Monte-
[328] faucoen. Als dit de coninc sach, was hi vervaert voir Ripen ende
[329] seide: ‘Ic duchte dat Ogier Ripen slaen sal,’ ende riep tot zijn
[330] baroenen dat si hem wapenen souden. Ende selve wapende hem
[331] die coninc mede ende spranc op sijn paert ende volchde Ogier, die
[332] vorde voren was. Ogier is bi Rijtsaert gecomen ende waende dat-

310 *Ripen wapenen*: Ripes wapenrusting
317 *want*: totdat

[333] tet Ripe waer ende seyde tot hem: ‘Segt mi, Ripe, hebdi mijn neve
[334] Ritsaert gehangen? Ic seg u, en mochten verdingen niet die ye lijf[334]
[335] ontfinghen, ende sal u hier ter stede thoeft van uwen lichaem snij-
[336] den.’ Als Ridsaert sach dat Ogier was verbolgen, seide hi tot
[337] Ogier: ‘Ogier neve, steket op u swaert, ic sal u de waerheit seg-[337]
[338] gen: Ripe is selve gehangen.’ Als Ogier dat hoerde, verblide hi
[339] ende seide: ‘Doet u helm of. Ic seg u, en sidi niet mijn neve Rid-
[340] saert, so wairlic help mi God, ic sel u tlijf nemen. Laet ic des, so
[341] moet ic ramp hebben.’ Met dese woerden dede Ridsaert den helm
[342] of ende liet Ogier sijn ansicht sien. Doe seide Ogier: ‘Ritsairt,
[343] neve, rijt van hier, want coninc Karel volghet mi naerstelic ende
[344] soude mi gaerne slaen, waert dat ic Ripen yet mesdaen hadde.’
[345] Aldus sceiden die heren van malcander. Ogier reet wederom na
[346] den coninc, ende Ridtsaert hil bi een berch, ende Ogier wachte
[347] den coninc.

[348] Als Ogier bi den coninc quam, vraechde die coninc Ogier waer
[349] om dat Ripe niet en quam ende wat aventuer hem gheboert was.
[350] Doe seide Ogier dat hi Ridsaert verhangen had ende hadde hij bi
[351] hem mogen comen, hi souden ghedoot hebben. Doe seide coninc
[352] Karel: ‘Heer Ogier, ghi en sult niet so koen wesen. Ic sel hem wel
[353] te rechte houden tegen alle die gene de hem deren mogen.’ Ogier[353]
[354] antwoerde: ‘Dat suldi, heer coninc, an de galge te Parijs.’ Coninc
[355] Karel en hoerde de woerden niet ende reet den berch neder ende
[356] riep: ‘Coemt voert, Ripe van Ripemont! Ic segge u inder waer-
[357] heit, u goet sal ick u vermeren ende bescermen, dat ghi geen so
[358] koenen man vinden en sult die hem tegen u soude dorren verme-
[359] ten quaet.’ Doe seide Ridsairt: ‘O valsch coninc, soude gi goet
[360] geven datmen mi hangen soude, dat sal u qualic vergaen.’ Rid-
[361] saert liet die spere sincken ende reet opten coninck. Als dat die
[362] coninc sach, sloech hi met zijn swaert de spere in stucken, ende

334 *en mochten... snijden*: dan zou niemand ter wereld kunnen voorkomen dat ik je hier ter plekke het hoofd afsloeg
337 *op*: weg
353 *te rechte houden*: verdedigen

[363] als Ridsaert verbi hem liden soude, sloech hij hem dat hi vanden
[364] paerde viel. Ridsaert spranc weder op sijn voeten ende ginc tegen
[365] den coninc.

[366] Doe quam Reynout ende reet opten coninc met sijn spere
[367] ende stacken dat hi voer hem ter aerden viel. Als Reinout sach
[368] dat die coninc gevallen was vanden peerde, seide Reinout mit
[369] soete woerden: 'Heer coninc, sit weder op u paert ende rijt te
[370] Parijs.' Doe sprac de coninc: 'Reinout, wat hebdi vernomen?[370]
[371] Sidi gecomen om mi lachter te doen?' 'Ya ic, here coninc, want
[372] te Montefaucoen heb ic verhangen Ripen, die ghi geboet dat hi
[373] mijn broeder hangen soude.' Doe seide die coninc: 'Des ben ic te
[374] onvreden.' Mettien riep die coninc zijn baroenen ende seide:
[375] 'Waer sidi, neve Roelant? Reinout is ghecomen binnen mijn lant
[376] ende heeft mi scande gedaen. Coemt, helpt mi nu vanghen den
[377] moerdenaer.' Als Reinout van de coninc dese woerden hoerde
[378] seggen, wert hi toernich ende spranc van Beyert ende nam den
[379] coninc tegen sinen danck ende werpen op Beyert ende swoer bi
[380] zijnre trouwen, hi soude gevangen bliven. Dit versach Roelant
[381] ende Olivier ende menich edel Fransoys, de grote begeerte had-
[382] den om haren here te helpen. Hier en binnen was Ridsaert geco-
[383] men tot sinen paerde ende ginc houwen met sijn swaert onder de
[384] Fransoysen. Daer na quam Wridsairt ende dede mede veel vro-
[385] micheit, ende Adelaert viel mit sijn broeders in de Fransoysen
[386] daer si theer dicste sagen, ende Maeldegijs volchde na. Roelant,
[387] Ogier, Olivier ende Dunay volchden Reinout om te verlossen den
[388] coninc al dat si mochten. Reinout, dus ridende metten coninc,
[389] was bevreest om sijn broeders die noch after waren, dat si inden
[390] stride bliven souden ende te seer verladen waren van volc, ende
[391] soude hi hem luiden helpen, so most hi den coninc laten. Ende als
[392] Reinout sach dat hi sijn broeders niet helpen en mocht, hi en
[393] most den coninc quijt wesen, werp hij hem van sijn paert tegen
[394] die aerde dat hem therte breken dochte, ende Beyert sette hem ter

370 *wat hebdi vernomen*: wat doe je

[395] vluchte met Reynout. Ende als die coninc sach dat hi Reynout
[396] ende sijn broeders niet volgen en mocht, keerde hi met sijn volc
[397] droevich in Parijs, want hem waren wel hondert man ofgesleg-
[398] hen, ende Reinout met sijn broeders keerden met vroechden tot
[399] Montalbaen.

Dat XXIII capittel. Hoe Maeldegijs gevanghen wert ende gebroecht coninc Karel, ende hoe hem coninc Karel hangen woude ende Maeldegijs badt dat hi beide tot des anderen dages, ende hoe Maeldegijs uutbrack ende nam die genoten haer swaerden mede.+

[1] Het is geboert een wijle na dat Reinout zijn broeders verlost
[2] hadde, dat Olivier soude rijden jagen in een foreest buten Parijs
[3] ende quam op een berch riden. Daer sach hi beneden int dal een
[4] man dat hij in hem selven lange twijfelde oft Maeldegijs was of
[5] niet. Ten lesten wert hi hem kennende, om dat hij wist dat hi hem
[6] dick veranderde overmits sijn consten. Olivier verwonderde waen[6]
[7] hi comen mochte ende so snel was, want overmits sijn snelheit
[8] verkende hi hem. Olivier spranc met haesten op sijn paert ende
[9] reet na Maeldeghijs. Ende als hi bi Maeldegijs quam, greep hij
[10] hem bi den mantel onversien, eert Maeldegijs gewaer wert. 'Staet
[11] stille, tovenaer, ghi sijt gevangen! Wildi u opgeven of niet, ic sal u
[12] in Vrancrijc voeren tot coninc Karel.' Als Maeldegijs dit hoerde,
[13] was hi onvervaert ende spranc wat achter ende toech zijn swaert,
[14] ende Olivier toech tsijn ende sloech mit nijde na Maeldegijs.
[15] Ende Maeldegijs, die koen was, ontspranc den slach ende sloech
[16] nae Olivier, mer Olivier bescuttet mit zijn swairt, soe dat Mael-
[17] degijs sijn swairt uuter hant vloech. Als Maeldegijs zijn swaert
[18] hadde verloren, was hi toernich in hem selven ende Olivier heeft
[19] anderwerf na Maeldegijs gesleghen. Maeldegijs, die so snel was
[20] dat hi den slach ontspranc, seide tot Olivier: 'Ic wil mi gevangen
[21] geven.' Olivier seide: 'Ic sel u te Parijs voeren ende leveren u den
[22] coninc van Vrancrijc.' Mit dese woerden reden si te samen so
[23] lange dat si binnen Parijs quamen voer den coninc.

[24] Ende als die coninc Olivier sach, seide hi met soeten woerden:
[25] 'Olivier, hoe ist met u? Brengdi mi Maeldegijs gevangen?' Olivier

+ *ende Maeldegijs badt dat hi beide*: en hoe Maeldegijs hem verzocht te wachten
6 *dick*: dikwijls; *waen*: waarvandaan

[26] seide: ‘Ja ic, heer coninc.’ Die coninc seyde tot Maeldegijs: ‘O du
[27] valsch dief! Nu lest leden do Ritsaert hier gevangen was ende[27]
[28] men hem hangen soude, soe soude ic u doer Gode een lecker mor-
[29] seel in u mont steken ende gi beet mi, dat mi swaerder was te
[30] liden dan dat Ridsaert bi uwer consten ontquam ende Rijpe
[31] gehangen.’ Maeldegijs dit horende vanden coninc, seide hi: ‘Heer
[32] coninc, nu ist die lesten dach dat ic u mach scaden.’ De coninc
[33] seide: ‘Valsch dief, gi segt waer. Nochtans hebdi clene sorge.’
[34] Maeldegijs dochte: ‘Ghi segt waer.’ Doe seide die coninc: ‘Ic sal u
[35] noch van avont doen hangen.’ Maeldegijs seide: ‘Here coninc,
[36] laet mi doch leven tot morgen.’ Doe seide die coninc: ‘Gi sout mi
[37] ontlopen voer den dage.’ ‘Ic en sal niet,’ seide Maeldeghijs, ‘ende
[38] ick sal u oec borge setten. Laet mi leven.’ Die coninc seide: ‘Wye
[39] soude u borge worden?’ Maeldegijs seide tot Olivier: ‘Wildi mi
[40] verborgen, Olivier?’ ‘Ya ic, Maeldegijs,’ seide Olivier, ‘ic doet
[41] gaerne.’ Doe seide de coninc: ‘Heer Olivier, alleen en moechdijs[41]
[42] niet verborghen.’ Maeldeghijs vraechde Roelant of hi hem ver-
[43] borgen woude, twelc Roelant gaerne dede ende seide: ‘Here co-
[44] ninc, ghi en dorst niet sorgen: ic ende Olivier sullen verborgen
[45] Maeldegijs dat hi niet ontlopen en sal voer den dage. Ende ist dat
[46] hijt doet, men hange ons beyden voer hem.’ Doe seide dye coninc[46]
[47] ende loech: ‘Dat is ymmer borge genoech.’

[48] Als dit gedaen was, geboet de coninc datmen eten soude. Die[aant.]
[49] coninc dede twe ende twe te gader sitten van dye twalef genoten[49]
[50] ende selve sat die coninc alleen. Doe seyde Maeldegijs: ‘Here
[51] coninc, al uwe genoten sijn geseten, mer ic ben vergeten ende ic
[52] wil bi u comen, here coninck.’ Als de coninc hoerde die scempige
[53] woerden van Maeldegijs, wert hi gram ende seide: ‘Quaet dief,
[54] hoe dordi spreken? Waer ic gevangen als ghi, ic en mocht mi niet
[55] verbliden, want morgen, wilt God, sal ic u doen hangen.’ Doe
[56] seide Maeldegijs: ‘Heer coninc, heb ic noch tavont respijt?’ ‘Ya

27 *dief*: misdadiger
41 *en moechdijs niet verborghen*: kunt u niet borg voor hem staan
46 *voer hem*: in zijn plaats
49 *twe ende twe*: twee aan twee; *zie Aantekeningen*

[57] gi,' seide die coninc, 'mer morgen vroe sal ic u doen hangen.'
[58] Doen seide Roelant: 'Maeldeghijs, swiget stille ende coemt met
[59] mi eten.' 'Gaerne,' seide Maeldegijs, 'ick moet noch tavont vrolic
[60] wesen ende singen inder salen liedekijns amoreus ende van min-
[61] nen.' Aldus ginc Maeldeghijs bi Roelant an die tafel sitten eten.
[62] Ende als teerste gerecht was op die tafel geset, hief Maeldeghijs[62]
[63] op ende sanc een lustich liet met soeter kelen. Doe seide coninc
[64] Karel: 'Lust u noch te singen, Maeldegijs?' 'Ghi en saecht nye
[65] man die blider was dan ick, om dat ic leven sal tot morgen.' 'Ic
[66] hoer wel, Maeldegijs, gi waent mit uwen sanc die galge te ont-
[67] gaen. Mer mi verdoeme God, gi en sult te nacht gevangen leg-
[68] ghen in die kercker.'

[69] Als die maeltijt gedaen was, nam die coninc Maeldegijs bider
[70] clier ende brochte hem selven in die vangenis ende deden sluyten[70]
[71] mit soe veel ysers, twee paerden en haddens niet mogen dragen.
[72] Doe seide Maeldegijs: 'Ic seg u, heer coninc, ghi en doet mi ont-
[73] sluyten ende beter herberge hebben, of ic sal u met mijnre crachte
[74] ontlopen.' Die coninc seide: 'Maeldeghijs, moechdi mi nu ont-
[75] gaen, ic geve u te baten alle de inder hellen sijn.' Doe seide Mael-[75]
[76] degijs: 'Heer coninc, scelt mijn borgen dan quijt.' Die coninc sei-
[77] de: 'Ic begheer die borgen niet.' Doe seide Roelant: 'Heer coninck,
[78] ick begheer mijn borchtocht quijt te zijn.' 'Ende ic mede,' seide
[79] Olivier. 'Om dat Maeldegijs moet in die kercker leggen, so wil ic
[80] mijn borchtocht quijt wesen.' Doe seide de coninc: 'Gi heren, ic
[81] schelde u vander borchtocht quijt.' Maeldegijs seyde: 'Gi heren,
[82] ic wil u Gode bevelen ende sijn Moeder. Ic wedde, ic sal eer mid-
[83] dernacht mi dese last quijt maken.' Doe seide de coninc: 'Quaet
[84] dief, hoe soudi dat doen oft beginnen? Ic heb u ijmmer ysers ghe-

62 *hief Maeldeghijs... kelen*: zette Maeldegijs met welluidende stem een vrolijk lied in
70 *clier*: kleren; *deden sluyten mit soe veel ysers*: liet hem in zo veel boeien slaan
75 *ic geve u... inder hellen sijn*: mogen alle helse duivels je dan te hulp komen

[85] noech omghedaen. Ic sal die genoten te nacht den toren doen
[86] wachten.'[86]

[87] Alst tijt was, ginc die coninc slapen, ende die genoten wapen-
[88] den hem ende gingen leggen voer den toren daer Maeldegijs in
[89] was. Eer middernacht quam, toechde Maeldegijs sijn const van
[90] nigromancien, so dat die boyen ende alt yser dat hi om sijn lijf
[91] had, van hem viel. Ende die genoten makede hij slapende seer
[92] vast, dye den kercker wachten. Ende die doer vanden kercker
[93] ghinc open ende hi ginc uut totten genoten ende heeftse op mal-
[94] cander gheleyt ende nam haer alre swaerden. Daer nae ginc hi
[95] ende ontsloet des drossaten camer ende nam mede van coppen,
[96] scalen ende gout so vele als hi dragen mocht ende ginc na Mon-
[97] talbaen.

[98] Reinout, die te Montalbaen was, en wist hier niet of dat dit
[99] sinen oem boerde. Ende als Reinout op een nacht lach ende sliep,[99]
[100] dochthem in sijn slaep dat sijn oem Maeldegijs aen een boem was
[101] ghehangen. Reinout wert van vare wacker ende stont op metter
[102] haest ende clede hem. Daer na wapende hi hem ende seide in hem
[103] selven: 'O goede Jhesu, ic bid u dat gi mijn oem bescermt voir
[104] enen scandelijken doot.' Als Reinout dit geseit had, sadelde hi
[105] Bayaert ende sprancker op ende reet tot Maeldegijs daer hi was[105]
[106] ende clopte an die poert. Die portier quam ende vraechde wat hi
[107] begeerde. Doe seide Reinout: 'Segt mi, portier, waer is dijn here?'
[108] Die portier seyde: 'Serteijn, ic en weets niet.' Als Reinout dit
[109] hoerde, wert hi rouwich ende reet nae Parijs tot hi quam te Mon-
[110] tefaucoen ende sach datter niemant ane en hinck, doer welc sijn[110]
[111] hert seer verblijt wert.

[112] Mettien sach hy tot hem waert comende een mensch so seer
[113] stenende of hi rechtevoirt gestorven soude hebben. Reinout wert[113]
[114] een weynich vervairt ende meende oft die duvel geweest had ende

86 *wachten*: bewaken
99 *boerde*: overkwam
105 *tot Maeldegijs daer hi was*: naar Maeldegijs' huis
110 *ane*: aan (nl. aan de galg)
113 *stenende*: steunend

[115] seide: ‘Bistu van Gode, seg mi wye gi sijt.’ Doe seide Maeldeghijs:
[116] ‘Ick ben u oem, mer ic sie wel, gi hebt mi heel vergeten.’ Doe sey-
[117] de Reinout: ‘Ic en doe, oem, mer seg mi, ic bids u, waer mede gi
[118] dus seer geladen coemt.’ ‘Ic salt u seggen,’ seyde Maeldegijs. ‘Oli-
[119] vier hadde mi gevangen ende leyde mi tot coninc Karel. Daer
[120] swoer de coninc dat hi mi hangen soude. Doe badt ic den coninc
[121] dat hi mi liet leven tot des anderen dages. Dit beloefde mi den
[122] coninck. Doe dreef ic solaes ende genoecht. Dit toernde den co-[122]
[123] ninc ende leide mi in die kercker ende dede mi anedoen seer veel
[124] ysers; twe paerden en soudens niet gedragen hebben. Oec dede hi
[125] den kercker wachten vanden XII ghenoten. Nochtans ben ic hem
[126] ontcomen ende heb hem grote scade gedaen - het vergae soet
[127] mach - want ic heb den ghenoten haer swaerden genomen ende
[128] hebse op malcander geleyt. Doe ginc ic in des drossaten camer
[129] ende nam mede al dat ic dragen mochte ende heb mi selven gela-
[130] den, dat ic qualic sal mogen dragen.’ Doe seide Reinout: ‘Oem,
[131] naemdi Ogier sijn swaert?’ Maeldegijs seide: ‘Ic en liet niemant
[132] niet.’ Reynout seide: ‘Oem, dat was quaet dat ghit naemt.’ Mael-
[133] degijs seide: ‘Hadde ic Ogier zijn swaert ghelaten, men souden
[134] voer den coninck ghewroecht hebben dat ic bi hem ontgaen waer.[134]
[135] So soude Ogier daer grote last of gehadt hebben ende verdriet.’
[136] Doe hiet Reinout Maeldegijs op Beiert sitten, twelck hij dede.
[137] Aldus reden si na Montalbaen met groten haest.

[138] Coninc Karel, die slapen gegaen was ende bevolen had die XII
[139] ghenoten dat si die kercker wachten souden, dat Maeldeghijs,
[140] oem vanden vier Heemskinderen, nyet en ontginghe, lagen in een
[141] vasten slaep. Ende alst dach began te werden, spranc die coninc
[142] uut sijn slaep ende clede hem. Ende als hi ghecleet was, ghinc hi
[143] nae den kercker om Maeldegijs vroe te doen hangen. Ende als hi
[144] bi den toren quam, sach hij sijn baroenen legghende al op enen
[145] hoep. Doe docht die coninc wel dat Maeldegijs ontgaen was ende

122 *dreef... genoecht*: had ik dikke pret
134 *ghewroecht*: ervan beschuldigd; *bi hem*: door toedoen van hem

[146] was rouwich daer om ende riep lude: ‘Staet op, Roelant neve! Wi
[147] hebben Maeldegijs verloren.’ Met dat de coninc dus riep, worden
[148] alle die ghenoten wacker. Doe seide Roelant: ‘Help God, wije
[149] mach ons dus geleit hebben?’ Mettien taste Roelant nae Duren-
[150] dael, zijn goede swaert, ende als hijs niet vinden en conde, wert hi
[151] rouwich. Ende dander genoten tasten mede na haer swaerden,
[152] die oec alle verloren waren. Die coninc, dit horende, wert toer-
[153] nich ende seide: ‘Had icken weder, ic souden hangen.’ Ogier ant-
[154] woerde den coninck: ‘Het waer al om niet. Al haddi hem bi die
[155] galge ende ghi waende dat ghi hem hinct, hi soude u nochtans
[156] ontgaen ende nemen van u goet dat hem beliefde.’ Doe swoir die
[157] coninc dat hi hem te Montalbaen niet en soude laten onthouden[157]
[158] noch in geen lant, hi en soude hem hangen ende hi soude die
[159] swaerden daer sulve halen.

157 *hem... onthouden*: hem geen rust zou gunnen op Montalbaen

Dat XXIIII capittel. Hoe coninc Karel Montalbaen belach ende Reinout daer uut ruymde in een ander casteel, dat die coninc mede beleide. Ende hoe vrou Aya Reinout met sijn broeders soene verwerf tegen coninc Karel.+

[1] Die coninc dede al sijn lant doer herevaert bieden ende versaem-
[2] de een groot here ende toech nae Montalbaen, dat hi beleide ster-
[3] ckelic ende dede roven ende bernen al dat in Reinouts lant was
[4] buten vesten.

[5] Roelant sende enen bode an Reinout, dien hi dede bidden oft
[6] hi hem Durendael wedergeven woude. Die bode ginc so lange
[7] dat hi voer Reynout quam, dien hi sijn boetscap seide. Als Rei-
[8] nout vanden bode de begeerte van Roelant verstaen hadde, seide
[9] hi den bode: ‘Segt Roelant, minen neve, dat ic hem gaerne sijn
[10] swaert wedergheven wil ende al dye genoten mede, alsoe vorde
[11] als sy mi soene bejaghen ane coninc Karel.’ Die bode seyde Roe-
[12] lant wat hem Reinout gheseit hadde ende Roelant seidet die
[13] genoten voert ende die genoten overdrogen dat sijt gaerne doen
[14] wilden. Doe seyde Ogier: ‘Mochten wi soene bejagen aenden
[15] mogenden coninc Karel, ic en gaver niet om, hoe veel goets dat si
[16] gaven.’ Doe seide Roelant: ‘Dese woerden sal segghen Tulpijn.’

[17] Met desen woerden gingen si in des conincs pauwelioen ende
[18] grueten den coninck. Dat ghedaen wesende, seide bisscop Tul-
[19] pijn: ‘Here coninc, ghi siet wel Montalbaen staen hier voer ons
[20] daer wi voer legghen. Ende het casteel is so vast dat si geen sorghe
[21] en dorren hebben, daer u neven in sijn. God laet hem recht ge-
[22] scien, heer coninc, gi moet haers genadich sijn. Wi biddens u
[23] minlic, heer coninc, dat ghi die baroenen in gracien ontfangen
[24] wilt. Want waer die pays gemaect, so mochten wi op die heiden

\+ *ende Reinout daer uut ruymde in*: en hoe Reinout dat verliet voor
1 *dede... herevaert bieden*: riep in heel zijn land op tot een krijgstocht
4 *buten vesten*: buiten de vestingmuren
10 *alsoe vorde als*: mits
21 *laet hem*: late hun
24 *op die heiden varen*: ten strijde trekken tegen de heidenen

[25] varen ende verdriven Gods vianden ende haer landen winnen.'
[26] Doe seide dye coninck dat hijs niet doen en woude. 'Mer ick sal
[27] dit doen: ic sal dair een bode senden ende doen hem vragen of si
[28] hem opgeven willen ende comen in minen handen, elc gebonden
[29] met een touwe, ende met hem te doen minen wille, wes mi
[30] belieft.' Die bisscop sprac ende seide: 'Wie sal dair de bode of
[31] wesen?' Doe seide Roelant: 'Hier en is nyemant so stout die de
[32] boetscap soude dorren bestaen.' Die coninc seide: 'Roelant neve,
[33] gi sult selve die bode wesen ende seggen Reynout, wil hijt niet
[34] doen dat ic hem ontbiede, ic en sal in sijn lant den enen steen niet
[35] laten opten anderen.' Doe seide Roelant: 'Ic salt doen,' ende met
[36] desen woerden reet Roelant nae Montalbaen.

[37] Ende als Roelant daer voer quam, liet hem die poertier in, ende
[38] Roelant trat van sijn paert ende ghinc in die sale daer Reinout
[39] was ende groete hem ende al dat daer was, ridders ende knech-
[40] ten. Als hi dat ghedaen hadde, seide hi tot Reinout: 'Edel ridder
[41] Reinout, ic ben met een boetscap, de welcke is dese: Die mogende
[42] coninck Karel ontbiet u ende wil dat ghi coemt ende valt hem te
[43] voet, wollen ende barvoet ende bloets hoeft, met alle de van
[44] Montalbaen, een tou om uwen hals hebbende, ende dan sal die
[45] coninc sijn wille met u doen dat hem belieft. Ende doe di des niet,
[46] hi sal al verderven al dat in u lant is. Ende dat hi u can vangen
[47] ende u broeders, hij sal u ende uwe broeders doen hanghen, ende
[48] u kinder mede.' Doe seide Reinout met hoemoedigen woerden:
[49] 'Die man is waerdich den doot, die doert dreyghen van een lants-
[50] heer opgeven sal goet, eer ende lijf. Mer, Roelant neve, ghi sult
[51] seggen den eedelen coninck Karel dat ic hem gaerne geven wil
[52] dorpen ende steden ende mijn slot Montalbaen, ende wilt van
[53] hem ontfangen te leen. Ende ic wil hem gaern helpen mit live
[54] ende siele ende hem niet begheven om anxt of om vrese noch in
[55] geender noot. Ende ist dat hij ons hier int lant niet sien en mach,[55]
[56] so willen wij garen over zee trecken ende het cruys anenemen[56 aant.]

55 *niet sien en mach*: niet wil zien
56 *het cruys anenemen*: op kruistocht gaan; *zie Aantekeningen*

[57] ende bliven daer doer sinen eere seven jaer. Ende ist dat hem dat[57]
[58] nyet en genoecht, segt hem dan dat hi hem wachte: ic sal hem sca-
[59] den daer ic mach, met rade ende met dade.' Doe seyde Roelant:
[60] 'Edel neve Reinout, het wert garen gedaen,' ende scheide soe van
[61] Reynout ende reet totten coninck ende vertelde hem dat hem Rei-
[62] nout bevolen hadde.

[63] Ende als die coninc dit verstont, wert hi seer toernich ende de-
[64] de sine engien ende paulioenen voertcruden ende stellen tot bider[64]
[65] poerten van Montalbaen. Als Reinout dat sach, dede hy wape-
[66] nen alle die binnen den castele waren ende sat op Beyert, ende
[67] sijn broeders saten op ander paerden. Dus reden si int Fransche
[68] heer. Ende Reinout reet voer met Beiert ende velden menigen
[69] man ter doot, ende sijn volc vacht mede seer manlic tegen dye
[70] Fransoysen. Reynout voerde selve den standert ende reet op een
[71] Fransoys die hi doerstac dat hi doot ter aerden viel. Die coninc,
[72] dat siende dat Reinout was in zijn here, riep hi seer strengelic op
[73] die genoten van Vrancrijck: 'Ghi heren, stelt u ter weer!' Als die
[74] Fransoysen die coninc dus hoirden roepen, reden wel thien du-
[75] sent ridders op Reinouts volc, die Reinout heerlic wederstonden.[75]
[76] Coninc Karel, dit siende, noepte zijn ors mit sporen ende riep:
[77] 'Volget mi na, neve Roelant ende Olivier, Dunay van Bavier ende
[78] alle mijn genoten, of ghi u leen behouden wilt.' Aldus reet die
[79] coninc met sporen na Reinout. Ende als Reinout den coninc sach,
[80] vloech hi voer hem. Doe riep den coninc: 'Reinout, coem, steket[80]
[81] teghen mi.' Reynout antwoerde: 'Heer coninc, die steke is u be-
[82] reit.' Reynout noepte Beyert met sporen ende reet opten coninc
[83] so crachtelic dat hi metten orsse vallen moeste ende waer daer
[84] gebleven, en had gedaen Roelant, dien bescutte. Doe riep Rei-
[85] nout: 'Ghi Gascoense, slaet voirt! Wi sullen die Fransoysen ver-
[86] winnen!' Als coninc Karel dit hoerde, riep hi mit fellen moede:

57 *ist dat... genoecht*: mocht hij dat niet genoeg vinden
64 *engien*: belegeringswerktuigen; *voertcruden*: verplaatsen
75 *heerlic wederstonden*: dapper weerstand boden
80 *vloech hi voer hem*: sloeg hij voor hem op de vlucht

[87] ‘Du selste liegen, du truwant!’ Reinout versloech menich man,
[88] ende sijn broeder Ridsaert ende Maeldegijs dede oeck wonder
[89] metten swaerde. Coninc Karel versach Maeldegijs ende reet met[89]
[90] nyde op hem. Ende dit balch Maeldegijs ende reet weder op den
[91] coninc. Die coninc dede Maeldegijs grote scande, want hi stac
[92] sijn ors onder hem doot ende Maeldegijs most vallen ter aerden.
[93] Terstont stont hi weder op ende ghinc vechten metten swaerde,
[94] daer hij menich Fransoys mede versloech, des Reinout seer blide
[95] was. Ende reden weder na Montalbaen, want si moede waren
[96] van vechten. Als dit coninc Karel sach, was hi droevich om dat
[97] hem Reynout ontreden was. Die historie seit ons dat den coninc
[98] geseit wert hoe dat Reinout groot volc verslegen had ende hem
[99] heerlic geweert. Doe seide die coninc: ‘Gi heren, laet die woerden
[100] bliven. Reynout heeft mi so veel scade gedaen dat hijs mi nem-
[101] mermeer beteren en mach.’[101]

[102] Dye historie seit dat die oerloge duerde seven jaer. Die heren
[103] hebben den coninc so veel gebeden als dat hi perlement houden[103]
[104] soude om te sien of men dat oerloge versoenen mochte. Als Rei-
[105] nout dese maer verhoerde, toech hy ten parlemente totten coninc.
[106] Ende als hi voer den coninck quam, gruete hi hem, segghende: ‘O
[107] edel heer coninc, God die doer ons sterf an den cruce, bewair u,
[108] edel here.’ Coninc Karel, dit horende, seide: ‘Wat gruetstu mi,
[109] daerstu mi so veel scaden gedaen hebste?’ Reinout seide: ‘Heer
[110] coninc, ic wils u in boete staen ende beterent na mijn vermogen.
[111] Ende heer coninc, waert uwen wille, soe willen wi ons opgeven,
[112] behouden lijf ende goet.’[112]

[113] Die coninc hiet Reinout ende sijn broeders achterwairt staen,
[114] want hi woude hem met sijn maghen daer op beraden. Die coninc
[115] had tot sinen rade Griffoen ende Alloreit, Forchier ende Gale-
[116] ram. Dit waren die nauste raetsluden; dit waren die mede letten[116] aant.

89 *met nyde*: vol strijdlust
101 *beteren*: vergoeden
103 *perlement houden*: onderhandelingen voeren
112 *behouden*: mits dat is met behoud van
116 *letten*: verhinderden; *zie Aantekeningen*

[117] dat die genoten tot Ronsevale bleven. Forschier seide totten co-
[118] ninc: ‘Edel heer coninck, wilt na mi horen. Reinout is hier te per-
[119] lement ghecomen. Ghedenct u den dach niet dat hi versloech
[120] uwen soen Lodewijc van Vrancrijc, den jonghen coninck? Sint
[121] heeft hi menigen ridder verslegen bi Vaucoloen, als Fouken ende
[122] Werrijn, sinen swager.’ Dese redene hoerde Ogier ende quam
[123] haestelic totten coninc ende seide: ‘Swijget, ghi Fortsier, ende laet
[124] mi spreken. Ghi sijt valsch van gronde, gi en sout niet comen te[124]
[125] perlement bij enigen goeden man.’ Doe seide die bisscop Tulpijn:
[126] ‘Ogier, this waer dat gi segt, want si rieden u, heer coninc, dat ghi
[127] most oerlogen, twelc met bosen rade gedaen was, ende nu willen
[128] si u met valschen bosen rade tegen Reynout doen oerlogen. Mer
[129] heer coninck, doet mijn raet, ten sal u niet quaet wesen. Laet Rei-
[130] nout ter soene comen ende sine broeders. So moghen wi mit u
[131] varen op dye Sarasinen ende winnen haer lant, want daer en
[132] soude dan wesen geen Sarasijn of heiden, si en souden moeten
[133] haer lant van u te leen houden, want men soude tot genen tiden
[134] tegen Reinout of sine broeders striden mogen.’ Doe seide die
[135] coninc: ‘Ic en hebber niet mede te doen, ic en wil van u raet niet
[136] horen of doen, want Aymijns kinder hebben mi veel lachters
[137] gedaen.’ Met desen woirden sceide dat perlement ende die coninc
[138] swoer dat hij Reinout met sijn broeders hangen soude. Doe seide
[139] Reynout: ‘Karel oem, so wacht u dan wel voir mi dach ende nacht,
[140] want ist dat ic u in enige manieren vangen mach, so moechdi vry
[141] weten dat ic u thoeft vanden buyke slaen sal.’ Als die coninc dat
[142] van Reinout hoerde, was hi toernich ende seide: ‘Du bedrieger,
[143] setstu di noch tegen mij?’ Reinout seide: ‘Ja ic, heer coninc, om
[144] dat ghi niet en begeert te soenen.’ Aldus scheide Reinout met on-[144]
[145] moede van den coninc ende reet met sijn broeders op Montal-
[146] baen.

[147] Coninc Karel dede den casteel bestormen ane allen siden. Rei-
[148] nout quam met al sijn volck uut. Daer began die strijt bitter te

124 *valsch van gronde*: kwaadaardig
144 *met onmoede*: ontstemd

[149] werden ende groot. Die heren reden tegen malcander ende staken
[150] dat die paerden op hare hammen saten. Ende Maeldeghijs had
[151] den coninc bi na versleghen, en hadde ghedaen Olivier ende Roe-
[152] lant ende Dunay van Bamer ende de coene Ogier: dese scheiden
[153] die heren ende holpen den coninc weder te paerde. Doen sloech
[154] Roelant op Maeldeghijs sulcken slach daer hi zijn cracht toe
[155] dede, dat Maeldegijs in onmacht viel ter aerden. Als Roelant dit
[156] sach, bant hi hem handen ende voeten ende voerden in des
[157] conincs tente. Aldus was Maeldegijs gevangen ende gebrocht tot
[158] coninc Karel. Morante vander Rivieren reet op Ritsaert ende Rit-
[159] sairt weder op hem met sulcker cracht so dat haer beyder speren
[160] braken, ende vielen vanden paerde int sant. Mer Ridsaert was
[161] eerst op ende ginc slaen metten swaerde so vreselic dat hi weder
[162] te pairde quam. Doe reet uut Salomon, die here van Bartangen,[162]
[163] tegen Adelaert ende Adelaert weder op hem, ende onderstacken
[164] so seer metten scafte dat Salomon die here vanden paerde viel in[164]
[165] onmachte. Dit sach Forsier ende hadde anxt dat hi daer bliven[165]
[166] soude ende reet op Wridsaert ende hi weder op hem, so dat hi
[167] Fortsier doerstac dat hi doot ter aerden viel. Des hadde Karel
[168] groten toren ende riep: ‘Monyoye!’ Ende dat hoerde Reynout[168 aant.]
[169] ende docht: ‘Wat sal geschien?’ Ende die ghenoten reden after
[170] haren here, mer Karel reet op Wridsaert. Dat versach Reinout
[171] ende nam een starke glavie ende reet op coninc Karel met sulcker
[172] cracht dat die coninck vallen moste vanden pairde. Ende Reinout
[173] reet in die meeste porse ende riep: ‘Slaet voert, gi heren van Mon-[173]
[174] talbaen! Soe helpe mi God, ic sal den coninc verslaen.’ Coninck
[175] Karel, horende dit, ende was daer om seer verbolghen ende seide:
[176] ‘God geef di schande, du bedrieger, du en comes ende verslaeste[176]
[177] mi.’ Die coninc spranck op sijn ors ende verhief sijn swaert Joy-
[178] eusen ende waende Reynout te slaen, mer Beyert ontdroech hem;

162 *Bartangen*: Bretagne
164 *scafte*: lans
165 *bliven*: sterven
168 *Monyoye*: *zie Aantekeningen*
173 *in die meeste porse*: daarheen waar het krijgsgewoel het hevigst was
176 *du en... verslaeste mi*: als je me niet komt doodslaan

[179] hij waer anders in sorge geweest. Doe slogen die XII genoten haer
[180] paerden met sporen ende reden op Reinouts volc ende sloegen
[181] hem wel vier hondert mannen of. Als Reinout sach dat sijn volc
[182] tonder ginc, riep hi met haesten: ‘Ghi heren van Montalbaen, laet
[183] ons vlien! Wi hebbens te doen, want des coninc volc is te veel.’
[184] Doe vloech al Reinouts volc wat wijken mochte ende Reinout
[185] hielt after die riergaerde ende bescutte sijn volc. Aldus wort Rei-[185]
[186] nout met zijn volc int casteel wedergedreven ende Maeldegijs
[187] bleef gevangen.

[188] Als Reinout in de sale quam, seide hi totten heren: ‘Ghi heren,
[189] waer is mijn oem?’ Doe seide daer een ridder: ‘Ic sach hem vech-
[190] ten teghen den coninc ende streden lange te samen, van haren
[191] paerde te voet. Doe quamen die genoten ende holpen den coninc
[192] weder te paerde ende sloegen op Maeldegijs, mer Roelant sloech
[193] hem dat hi storte ter aerden ende heeften so gevangen.’ Als Rei-
[194] nout dat hoirde, was hi droevich ende dreef groten rouwe, seg-
[195] gende: ‘O Maria, Moeder Gods, sal ic mijn oem aldus verliesen,
[196] daer al mijn hulpe, raet ende toeverlaet op is, soe mach ic die ure
[197] zijns verliesens wel vloecken. O felle Fortune, hoe draeystu aldus!’[197]
[198] Adelaert seyde: ‘Ic bid u, broeder, laet doch varen desen rouwe,
[199] want gi siet wel dat ons allen hier spijse gebreect, ende doer last
[200] vanden honger sullen wi ons moeten opgeven.’ Met dese woer-
[201] den scheiden de heren van malcander.

[202] Die mogende coninc Karel is met sijn heren vertogen in sijn
[203] tenten ende dreef groot mesbaer, want hem dagen ghecomen
[204] waren dat Reinout binnen dien dage veel van sijn vrienden ende
[205] maghen verslagen hadden. Doen seide die mogende coninc Ka-
[206] rel: ‘God, die mogende Heere, wil geven dat ic daer noch wrake
[207] of ontfangen moet.’ Maeldegijs seide: ‘Edel here coninc, wildi
[208] noch die soene ontfaen die u boet Reynout, dat sage ic alte
[209] gaerne. Soe soude hi u te hulpen staen beide nacht ende dach met

185 *hielt after die riergaerde*: bleef in de achterhoede
197 *felle Fortune, hoe draeystu*: *zie Aantekeningen hoofdstuk 14*

[210] al zijn cracht.' Doe swoir coninc Karel: 'Had ic hier den koenen
[211] ridder, so soude icken altehant bi uwer siden hanghen.' Doe riep
[212] die coninc Griffoen ende Alloreyt ende seide: 'Doet uwe knech-
[213] ten an die roetse rechten een galghe, want ic sal doen hangen[213]
[214] Maeldegijs eer ic eten sal.' Maeldeghijs antwoerde: 'Ya edel co-
[215] ninc, gevet mi doch heden respijt. Ic sal u goede borge setten dat
[216] ic sal bliven gevaen.' 'So dede gi mede,' seide de coninc, 'tot Pa-
[217] rijs, dair die genoten haer swaerden verloren.' Doe seide Mael-
[218] deghijs: 'Laet mi leven, heer coninc, ic en sal u roven noch stelen.[218]
[219] Ende ic seg u, so moet God mijnre sielen doen, ist dat ic u ont-[219]
[220] lope, gi en gater selver mede.' Doe seide de coninc: 'O valsch tru-
[221] want Maeldegijs, soude ic dan met u gaen?' 'Ya gi here, dat segge
[222] ic u, ic sal u leiden te Montalbaen, daer ghi van Reinout wel sult
[223] ontfangen werden. Mer, edel coninc, laet versoenen den edelen
[224] ridder ende comen tot uwer genaden. Wilt u beraden doechdelic,
[225] want alle die leven op die aerde souden u dan moeten wijken.'
[226] Doe seide die coninc: 'Wildi nu om soene spreken? Recht ons te
[227] hants die galghe! Ghi sulter an hanghen tot uwer scanden, want
[228] anders soudi mi ontlopen.' Maeldegijs seide: 'Heer coninc, hebt
[229] des ghenen anxt. Ic sal u setten borge.' Coninc Karel seide: 'Wye
[230] soude u verborgen, Maeldegijs?' Doe seide Maeldegijs: 'Grave
[231] Roelant, coemt wat naer ende sijt mijn borge dat ic niet en ont-[231]
[232] lope sonder oerlof, oft de coninc en vaert selver mede.' Doe seide
[233] Roelant dat hijt gaern dede. Hoe luttel wist die coninc wat Mael-
[234] degijs dochte! Aldus is Roelant Maeldegijs borge geworden.

[235] Alst was omtrent middernacht, ginc Maeldegijs ende toende
[236] sijn consten van nigromancien, ende terstont braken alle die ban-
[237] den dair Maeldegijs mede gebonden was. Doe ghinc Maeldegijs
[238] voer tconincx bedde staen ende seide: 'Heer coninc, ons heeft
[239] onboden Reinout, dat wi te Montalbaen comen souden.' Die

213 *rechten*: oprichten
218 *roven noch stelen*: beroven noch bestelen
219 *so moet... doen*: God behoede mijn ziel; *ist dat... mede*: ik ga er niet vandoor, tenzij u zelf meegaat
231 *coemt wat naer*: kom wat dichterbij

[240] coninc spranc uut sijn slaep vant roepen ende sach op ende sach
[241] Maeldegijs voer hem staen. Doe wist dye coninc niet in welcken
[242] staet hy antwoerden soude, want Maeldegijs hadde hem so beto-
[243] vert dat hi seide: ‘Ic woude dat wi op die vaert waren.’ Doe seide
[244] Maeldegijs: ‘So gaen wi dan.’ Die coninc seide: ‘Ick en mach niet[244]
[245] ghaen.’ Als die historie seit, so nam Maeldegijs den coninc op zijn
[246] hals ende droech hem te Montalbaen sonder raet van sijn magen
[247] ende leyde die coninck op een scoon bedde.

[248] Doe ginc hi daer Reinout lach ende seide: ‘Staet op, tis dach.
[249] Staet op, Reinout lieve neve, coninc Karel geve ic u gevangen,
[250] ende hebben in uwe camer gebrocht.’ Als Reinout dat hoerde,
[251] verwonderde seer van de woerden die sijn oem seide, ende sprac:
[252] ‘Lieve oem, hoe soude dat mogen wesen, dat ghi den coninc ge-
[253] vangen soudt hebben? Ic meende hi u ghehangen hadde.’ Mael-
[254] degijs seide: ‘Neen hi, God si geloeft. Ic hebbe u den coninc ghe-
[255] brocht.’ Reinout stont op ende bevantet waer dat hem zijn oem
[256] geseit hadde. Maeldegijs ginc ende wrecte de ander broeders en-[256]
[257] de seide hem luyden soe hij Reinout geseit hadde, des si blide
[258] waren, ende gingen in die camer daer die coninc lach.

[259] Die coninc wert ontwaken ende sach Reinout mit sijn broeders
[260] voer zijn bedde staen. Die coninc was droevich daer om ende
[261] qualic te vreden ende seide: ‘Dit heeft mi gedaen den boeve Mael-
[262] degijs. Dat hem scande gheschien! Ende ic en sie hem hier niet,
[263] nochtans weet ic wel dat hi hier bi is.’ Reynout viel over sijn
[264] knien ende badt genade, twelc die coninc hem weygerde. Rid-
[265] saert, dit horende, wert toirnich ende seide: ‘Heer coninc, du
[266] moets sterven.’ Coninc Karel, dit horende, wert toernich ende
[267] seide: ‘Wilstu di tegen mi setten, quaet scalc?’ Doe trat Ridsaert
[268] na den coninc ende verhief zijn swaert. Mer Reinout bescutte den
[269] coninc ende werp sijn broeder tegen die aerde ende seide: ‘Wat
[270] wilstu doen, quaet scalck? Wilstu den coninc doden? Hy is onse
[271] here ende bliven sal sijn leven.’ Doe vraechde die coninc Reinout[271]

244 *en mach niet ghaen*: kan niet lopen
256 *wrecte*: wekte
271 *bliven sal sijn leven*: zal dat zijn leven lang blijven

[272] of hy hem woude laten varen. ‘Ya ic,’ seide Reynout, ‘wildi ons u
[273] toernigen moet vergeven.’ Karel seyde: ‘Neen ic niet.’ Reinout
[274] seide: ‘So moet ghi sterven ende van honger vergaen.’ Maeldegijs
[275] seyde: ‘Heer coninck, neemt soene van uwen neven, so doedi wel,
[276] ende verghevet ons uwen evelen moet.’ ‘God scende u,’ seide die
[277] coninc. ‘Ic en sals niet doen, al soude ic hier sterven, quaet dief,
[278] van honger. Ende des moet gi vermaledijt sijn, want met scanden
[279] hebstuut mi gedaen.’ Maeldeghijs seyde: ‘Here coninc, beraet u
[280] dat ghi uwen neven genade doet.’ Doe seide Adelaert: ‘Hi sal ons
[281] zijn toernigen moet vergeven oft, so helpe mi God, hi en keert
[282] nemmermeer weder in Vrancrijc.’ Maeldegijs seide: ‘Ic sie, tis om
[283] niet. Ic wil u Gode bevelen ende ic beloeft Gode dat ic nemmer-
[284] meer crencken en sal die croen van Vrancrijc.’ Aldus ginc Mael-
[285] degijs van daer ende sat vier jaer heremijt, als ons die historie seit.[285]

[286] Coninc Karel seide totten vromen Reinout: ‘Neve, laet mi
[287] gaen. Ic sal mi beraden met Roelant, Ogier ende Olivier ende Tul-
[288] pijn ende mit alle mijn genoten, ende haren raet doen.’ Doe seide
[289] Reinout: ‘Here coninc, so doet ende gaet alst u belieft, want wi en
[290] houden u niet gevangen.’ Met aldusdanighen woerden scheide de
[291] coninc van Montalbaen ende nam oerlof aen den vromen Rei-
[292] nout, ende Reinout seide: ‘God moet u bewaren, edel coninc.’
[293] Aldus ginc die coninc tot hij in sijn tente quam.

[294] Ende als sijn baroenen haren coninc sagen, waren si blijde
[295] ende ontfingen blijdelic, want si waenden dat hi doot geweest
[296] had of datten Maeldegijs verdroncken had oft omsleghen. Die[296]
[297] coninc seide: ‘Maeldegijs had mi gevaen ende gelevert Reinout,
[298] minen neve. Ende Ridsairt woude mi verslaen, mer Reinout be-
[299] scutte mi ende werp sinen broeder metten swaerde tegen die
[300] vloer. Ende Reinout liet mi gaen ende geleide mi.’ Doe riep die
[301] coninc den hertoge van Bamer dat hy comen soude ende rijden
[302] tot Reinout ende seggen hem dat hy quame ende hem ghevangen

285 *sat vier jaer heremijt*: leefde vier jaar als kluizenaar
296 *omsleghen*: vermoord

[303] gave. Die hertoghe dede des conincx gebot ende reet te Montal-
[304] baen.

[305] Ende als hij binnen Montalbaen gecomen is, Reynout lach
[306] deser wijlen in een veynster ende sach Bavier comen rijden ende
[307] ghinc hem tegen ende seide: ‘Edel hertoghe, sijt wellecoem hier.’
[308] Bavier seide: ‘Reinout, God loens u. U ontbiet de coninc van
[309] Vrancrijc dat ghi tot hem coemt ghevangen.’ Reynout seide: ‘Ic
[310] en doe des niet dat ic op des conincs genade ofcomen soude, mer[310]
[311] wil ons de coninc onser viere tlijf geven, wi willen minlic tot hem
[312] comen ende beteren na ons vermogen dat wi misdaen hebben.’
[313] Dunay seide: ‘Ic salt u seggen wat ghi doen sult: wil u die coninc
[314] op mijn geleyde laten comen, so suldi daer buten comen ende
[315] beteren dat gi mesdaen hebt.’ Reinout seide: ‘Ic soude u een
[316] bootscap bevelen, woudise doen.’ Dunay seide: ‘Ya ic gaerne.’
[317] ‘Segt den coninc, wil hi onse lijf geven, wij willen gaerne ofcomen
[318] gevanghen ende brengen die sloetelen vanden castele.’ Hier mede
[319] nam Dunay oerlof an Reinout ende reet nae den coninc dat hi
[320] voer hem quam.

[321] De coninc hieten wellecoem ende seide: ‘Dunay, wat tiedinge
[322] brengdi ons van Reynout?’ Die hertoge seide: ‘Heer coninc, ic
[323] salt u seggen. Reinout ontbiet u, wildi hem ende sijn broeders
[324] haer lijf versekeren, so comen si gaerne in uwe genade.’ Doe seide
[325] coninc Karel mit toernigen moede: ‘Ghi heren, ic salse met crach-
[326] te winnen. Si sullen hem op moeten gheven, want si en hebben
[327] langer geen vitaelge.’[327]

[328] Die coninc dede ane allen siden reescap maken om te bestor-[328]
[329] men den castele. Als dit de van binnen sagen, waren si droevich,
[330] ende Clarisse die schone vrouwe claechde seer den honger ane
[331] Gode. Doe ginc Reinout tot Beyert inden stalle ende trac een mes
[332] ende woude Beyert doden ende seide tot Clarissen: ‘Beyert moet

310 *en doe... ofcomen soude*: ben niet van plan naar buiten te komen om me op genade of ongenade aan de koning over te geven
327 *vitaelge*: levensmiddelen
328 *reescap*: voorbereidingen

[333] nu sterven doer noot vanden hongher.' Ritsaert seide: 'Ic bid u,
[334] broeder, en doot doch Beyert niet.' Doe seide Reinout: 'Ic moeten
[335] doer grote ghebrec doden,' wes die broeders seer jammerden.
[336] Ende Beyert, verstaende die woirden van Reynout, viel over sijn
[337] knien. Doe seide Reinout: 'Beiert, mi jammert u dat ghi doer noot[337]
[338] vanden honger doot bliven sult.' Adelairt seide: 'Broeder, ic heb
[339] eenen beteren raet gevonden nae dattet ons nu staet, ende en sul-[339]
[340] len Beyert niet doden. Wij sullen doen comen een meester ende[340]
[341] doen Beyert laten vier coppen bloets alle dage, so lange alst Bey-[341]
[342] ert verdragen mach, ende leven vanden bloede.'

[343] Dunay, vereyschende dat die heren niet teten en hadden, seide[343]
[344] totten ghenoten: 'Reynout moet van honger vergaen, want si
[345] hebben alle hair paerden gegeten doer grote noot, sonder alleen
[346] Beyaert.' Als dit Roelant hoerde, jammerdet hem ende de bisscop
[347] Tulpijn me. Doe seide de bisscop: 'Edel grave Roelant, dit is[347]
[348] groot jammer, dat wi onse magen sullen laten sterven van honger
[349] ende vergaen.' Dunay seide: 'Ic sal ons goeden raet gheven: wij
[350] sullen gaen totten coninc ende bidden hem dat hi Roelant te[350]
[351] nacht geve dat voervechten, ende sullen dan met werpen den cas-[351]
[352] teel spisen.' Met desen raet gingen die heren voer den coninc ende
[353] baden dat hi Roelant dat voirvechten gave, 'want wij sullen, wilt
[354] God, eer middernacht dat casteel gewonnen hebben.' Die coninc
[355] seide dat hijt gaerne dede. Doe namen die heren ane den coninc
[356] oerlof ende stelden haer reescap te wercke voer Montalbaen.[356]

[357] Dit versach een van Montalbaen die ter mueren stont, hoe de
[358] genoten van Vrancrijc haer enginen stelden starkeliken, ende die[358]
[359] seidet Reynout ende Reinout wasser rouwich om ende seide:

337 *mi jammert u dat ghi*: ik betreur het dat jij
339 *nae dattet ons nu staet*: nu we er zo voor staan
340 *meester*: arts
341 *laten*: aderlaten
343 *vereyschende*: die begreep
347 *me*: ook
350 *te nacht... voervechten*: toestaat vannacht de aanval te openen
351 *met werpen... spisen*: het kasteel beschieten met etenswaar
356 *stelden haer reescap te wercke*: brachten hun werktuigen in gereedheid
358 *haer enginen stelden starkeliken*: druk bezig waren met het opstellen van hun belegeringswerktuigen

[360] ‘Het staet ons tot groten sorge, want ons versoeket die grave[360]
[361] Roelant, Dunay ende Ogier, Tulpijn ende Olivier, die lange stille
[362] gelegen hebben. Hair engynen sijn wel versien. Willen si ons de-
[363] ren of scaden, soe en mogen wi ons niet langer verweren, want
[364] haer reescap is starc ende goet.’ Onder des began die bisscop te
[365] werpen spec ende menigerehande vitaelge, als dat die ridders een
[366] geheel jaer vitaelge ghenoech hadden. Aldus hoende die genoten
[367] den coninc. Ende als si genoech geworpen hadden, vertogen si
[368] totten coninc ende seident hem dat si niet bedriven en hadden.[368]
[369] Reinout mit sijn volc waren blide vanden genoten dat si gewor-
[370] pen hadden ende hi gaf Beyert weder so veel teten dat hi binnen
[371] XL dagen so vet was ende starc als te voren. Doen en hadde Rei-
[372] nout Beyert om geen aerts goet gegeven.

[373] Reynout riep sijn broeders tot hem ende seide: ‘Wat sullen wi
[374] nu beginnen? Want wij en mogen ons hier niet langer onthouden
[375] van honger. Laet ons riden op onsen castele tot Ardanen. Daer
[376] souden wi ons wel onthouden so vorde als wi spise genoech had-
[377] den.’ Als die vrouwe Clarisse dit hoerde, was si utermaten droe-
[378] vich om dat Reinout wech rijden woude ende haer daer laten.
[379] Reinout dede Beyaert sadelen ende nam oerlof ane sijn vrouwe
[380] Claradijs, dye om Reinouts wechreisen seer qualic te vreden was
[381] ende menigen traen uut haren ogen storte. Die heren saten op
[382] Beyert ende reden heimelic tot eenre waterpoerten uut, den
[383] roetse neder, om dat hem niemant sien en soude, op dat si haer
[384] vluchte sonder sorge doen mochten.

[385] Ende met dat die broeders haer vlucht dus deden ende reden
[386] die roetse neder, versachse coninc Karel ende seide: ‘Gi heren
[387] ende baroenen, siet ghinder alle vier Aymijns kinder, ende wanen
[388] mi te ontrijden.’ Die coninc riep met haest dat hem elc wapenen
[389] soude, twelc die heren terstont daden ende sprongen op hair ors-
[390] sen ende reden met haesten Aymijns kinder te gemoet. Die here
[391] Aloreyt was die voirste vant heer ende reet op Reinout met sul-

360 *ons versoeket*: we worden aangevallen door
368 *niet bedriven*: niets uitgericht

[392] cker crachte so dat hi Reinout doer den schilt stac dat dair een
[393] stuc vander spere in steken bleef. Ende Reynout stacken weder
[394] doer den schilt dat die spere doer zijn lijf ginc ende viel vanden
[395] paerde. Als de coninc sach dat Aloreyt vanden paerde gesteken
[396] was, sloech hi sijn paert met sporen ende reet na Reinout, ro-
[397] pende 'Monyoye!' Als Reynout den coninc op hem comen sach,
[398] noepte hi Beyaert met sporen ende vloech met Beyert voer, al dat
[399] Beyert lopen mochte. Als dit de coninc sach, dede hi zijn heer met
[400] haesten opbreken ende volchde Reynout met enen grammen
[401] moede.

[402] Reynout met zijn broeders reden so lange dat si totten castele
[403] van Ardanen quamen. Die opten castele waren, sagen uut over-
[404] mits dat draven dat si hoirden vant lopen dat Beyert liep. Ende
[405] die inden castele waren, mannen ende vrouwen, liepen ter poer-
[406] ten om te sien wat daer was, ende als si sagen dattet den vromen
[407] here Reinout was, so deden de van Ardanen haer starcke poerten
[408] op ende lieten in. Ende als Reinout met sijn broeders binnen den
[409] castele waren, gingen si ende besaghen wat daer teten was, daer
[410] si weynich of vonden.

[411] Hier en binnen is coninc Karel Reinout met zijn volck so seer
[412] vervolcht dat si biden castele quamen ende heeftet strenghelic
[413] belegen. Doe seide die coninc: 'Mi dunct dat mi Reynout met sijn
[414] broeders alle dage nyeuwen toern doen ende menen mi met Bey-
[415] ert te ontcomen, die hem dicke uuter noot gedragen heeft, dair si
[416] swairlic in geweest hebben. Mer ic bevoelt, can ict ors ghecrigen[416]
[417] onder mijn macht, ic salt doen doden.' Voert swoer die coninc
[418] dat hy vanden castele niet scheyden en soude doer anxt of vrese
[419] de hem opcomen mochte, hi en soude Reinout met sijn broeders
[420] eerst gevangen hebben. Aldus lach Karel met zijn heer voir Arda-
[421] nen. Reinout, de met sijn broeders lach binnen den castele, waren
[422] in groter sorghen. Ten waer dat hem God sonderlinge te hulpe[422]
[423] quame, si mosten gevangen wesen, want hi hem daer niet ont-
[424] houden en mochte tegen die macht van coninck Karel.

416 *bevoelt*: weet zeker
422 *sonderlinge*: op bijzondere wijze

[425] Die coninc is selver gereden voer tcasteel so na dat hi spraec
[426] houden mochte ende vraechde Reinout of hij tcasteel noch tegen
[427] hem houden wilde. Reynout antwoerde: ‘Neen ic, heer coninc, ic
[428] en wils tegen u niet houden. Mer peyst, edel coninc, dat ic u
[429] gevangen hadde ende minlic weder gaen liet. Dat gedenct nu.’ Ter
[430] wijlen dat de coninc ende Reinout te gader spraken, is vrou Aye
[431] gecomen int conincs heer. Ende die coninc scheede met dese
[432] woerden van Reinout sonder meer woerden daer mede te hebben
[433] ende reet weder na theer, daer hem geseit was dat vrou Aye, zijn
[434] suster, tot hem gecomen was. Ende so drae als vrou Aye den
[435] coninc gewaer geworden is, ghinc si hem te gemoet ende viel over
[436] haer knyen ende badt den coninc seer minlic of sijnre hoecheit
[437] gelieven woude dat hi Aymijns kinder tegen hem versoenen liet.
[438] Voert baden mede den coninc alle die genoten ende sijn edelste
[439] heren dat hijse versoenen liet. Als de coninc sach desen voetval
[440] van zijn suster, is hi veroetmoedicht ende vermorwet, seggende:
[441] ‘Wilt mi Reynout leveren Beyert, minen wille mede te doen, dien
[442] hem dicke uut groter sorgen ende tribulacien ghedraghen ende[442]
[443] verlost heeft, so mach hi tegen mi versoenen ende anders niet.’
[444] Doe seide vrou Aye: ‘Heer coninc, gelieftet u, so laet mi veylich
[445] varen int casteel ende ic salt Reinout vragen of hi hem opgeven
[446] wil in uwer ghenaden ende leveren u Beyert in uwen handen.’ Die
[447] coninck seide: ‘Vaert vry sonder anxt ende segt hem dat si anders
[448] niet soenen en mogen.’ Met deser condicien voer vrou Aye ten
[449] castele, daer si Reinout vandt, die met groter bliscap ende jolijt
[450] ontfangen wert. Ende vrou Aye vertelde Reynout des conincs
[451] meninge.

[452] Als Reinout dese woerden van sijn moeder verstaen hadde,
[453] seide hijt sijn broeders also hem zijn moeder vertelt hadde. Die
[454] gebroeders dit horende, seide Adelaert: ‘Reinout broeder, ghi
[455] dunct mi buten u selve wesen. Hoe dordi dusdanige dingen ons te
[456] voren leggen? Eer ict dede, ic droege liever veete teghen den co-
[457] ninc mijn leven geduerende.’ Ende die ander broders seiden haer

442 *tribulacien*: ellende

[458] goetduncken mede. Als Reinout sijn broeders verstaen hadde,
[459] seide hi: ‘Ic seg u, broeders, ter goeder tijt ende saliger uren ist
[460] ons dat Beyaert gewonnen is, dat goede paert, daer wi mede ver-[460]
[461] soenen teghen dat wi tegen coninc Karel mesdaen hebben ende
[462] ons selven vrien vanden swaren periker ende anxt daer wij nu in[462]
[463] sijn. Aldus, broeders, sal icken den coninc geven.’ Doe ghinc Rei-
[464] nout tot sijn moeder ende seide haer dat hi den coninc Beyert
[465] gaerne gave.

[466] Met dese antwoirde is die vrou Aye gescheiden van Reinout
[467] ende wederghereyst totten coninc, de sijt seide dat hem Reinout
[468] ende die broeders Beyert gaerne gaven doer sijn eer ende gelie-
[469] ven, sinen wille mede te doen, op condicien als dat hi hem verge-
[470] ven woude dat si tegen hem mesdaen hadden ende in genade ont-
[471] fangen. Als die coninc dese antwoerde hoerde van vrou Ayen,
[472] seide hi: ‘Mi dunct, so ic mercke, si doent tegen haren danc ende
[473] wille, want si merren seer lange.’[473]

460 *gewonnen*: verwekt
462 *vrien*: bevrijden
473 *merren*: dralen

Dat XXV capittel. Hoe die vier Heemskinderen coninc Karel Beyert presenteerde ende ghavent hem ende hoet dye coninck liet verdrincken, ende hoe Reynout een heremijt wert.

[1] Als dat tractaet vander soenen gesloten was tusschen coninc
[2] Karel ende Reinout met sijn broeders, quamen si vanden castele
[3] hant bi hant, ende Beyert wert voer hem geleit tot voer den
[4] coninc. Ende deden een voetval voer den coninc seer oetmoede-
[5] lic. Ende die coninck deedse opstaen ende ontfincse in gracien,
[6] daer menich edel man blide om was ende sonderlinge vrou Aye,
[7] hoer alre moeder. Dit gedaen wesende, heeft Reynout Beyaert
[8] genomen ende heeftet den coninc ghegheven, seggende: ‘Heer
[9] coninc, doeter u gelieven mede.’

[10] Als die coninc Beyert hadde, volquam hi sijn belofte, want hij
[11] dede hem twe molensteenen binden an den hals ende leiden op
[12] die brugge vander Oyse ende werpen in die riviere. Beyert sanck
[13] met die molenstenen so alst eerst in geworpen was, om die swaer-
[14] heit vander steenen, mer terstont quamt boven ende began te
[15] swemmen. Mettien sach Reinout om ende sacht swemmen. Bey-
[16] ert versach Reinout ende doen verhieft sinen voet ende sloech soe
[17] crachtelick tegen de molenstenen dat si beide braken, ende swam
[18] te lande. Ende so drae alst te lande quam, liept na sinen here Rei-
[19] nout. Als Karel dat sach, seide hi tot Reynout: ‘Reinout, geeft mi
[20] Beyert weder, of ic sal u doen vangen.’ Reinout, dit horende van-
[21] den coninc, gaf hy Beyert den coninc weder. Doe dede die co-
[22] ninck Beyaert binden an elcke voet een molensteen ende an den
[23] hals twe ende lietet so werpen in die riviere. Noch quam Beyert
[24] boven ende versach sinen meester ende brac die molenstenen
[25] ende liep tot sinen meester. Adelaert, dit siende, liep tot Beyert
[26] ende custet voer sinen muyl. Die coninc, die siende, verwonder-
[27] det seer die crachte van sulcken paert. Doe seide die coninc: ‘Rei-
[28] nout, ten si dat ghi my Beyert weder geeft, ic sal u doen vangen
[29] ende hanghen te Montefaucoen an die galghe.’ Doe seide Ade-
[30] laert: ‘Vermaledijt moetstu zijn, Reynout, geefstu den coninc
[31] Beyert weder.’ Reinout seide weder: ‘Swijch, broeder. Sal ic om

[32] een ors des conincs toerne hebben? Neen ic waerlic, broeder, also
[33] helpe mi God.' Doe seide Adelaert: 'O Beiaert, hoe valschen here
[34] hebdi gedient. Met valschen loen wordi geloent.' Reinout heeft[34]
[35] Beyert weder gevangen ende den coninc ghegeven, seggende:
[36] 'Heer coninc, dat is die derde reise dat icken u gelevert heb. Ende
[37] ist dat u dit ors nu ontgaet, ic en vanges u niet weder, want het
[38] gaet mijnre herten veel te na.' Die coninc ontfinct ors ende seide:
[39] 'Reinout, gi en moet niet omsien, want so lange als tors u siet, so
[40] en soudet niet moghen verdrencken.' Doe most Reinout voer de
[41] heren sweren dat hi niet omsien en soude na Beiert. Doe dede die
[42] coninc Beiaert an elcke voet binden twe groote molenstenen ende
[43] an den hals twee ende soe werpen in die riviere. Doe most dat ors
[44] te gronde sincken overmits die swaerheit der stenen. Een wijle
[45] dair na quamt weder boven ende stac thoeft omhoge, neyende[45]
[46] nae sinen here oft een mensche geweest hadde de na sinen lieven
[47] vrient gescreit hadde. Als dit neyen Reynout hoerde ende niet om
[48] en dorste sien, ginc hem so na der herten dat hij in onmacht viel.
[49] Beyert neech sinen here metten hoefde, neyde seer na sinen here.
[50] Als Ridsaert dit sach, hadde hi in sijn herte groot verdriet ende
[51] hem jammerdet seer, ende dye ander broeders hadden oeck gro-
[52] ten rou mede om tors, dat si sinen here so getrouwe sagen. Ten
[53] lesten sanc dat ors in die gront ende verdranc.[53]

[54] Reynout, die lange in onmacht gelegen had, bequam ende
[55] stont op, versuchtende seer onsachtelic, ende swoer bi Gode dat
[56] hi nemmermeer op paert riden en soude oft sporen spannen oft
[57] swaert gorden ende dochte in hem selven, hi woude heremijt
[58] worden ende trecken in een wilt bosch. Doe dochte hi weder, hi
[59] woude eerst thuys trecken te Montalbaen ende begaven sijn kin-[59]
[60] der eerst, dat elc wiste, of hi te manne quaem, wat hi hebben[60]
[61] soude. Aldus nam Reinout an den coninc oerlof ende zijn broe-

34 *Met valschen... geloent*: Stank voor dank krijg je
45 *neyende*: hinnikend
53 *in die gront*: naar de bodem
59 *begaven*: begiftigen
60 *of hi te manne quaem*: als hij volwassen zou zijn

[62] ders, ende ginc te voet na huys tot Montalbaen. Ende sijn broe-
[63] ders scheyden met droefheit van hem ende bleven bi den coninc.

[64] Ende als Reinout te Montalbaen quam, ontfincken sijn vrou
[65] blidelic ende sijn kinder ende hieten vriendelic welcoem. Doe sei-
[66] de de vrou: ‘Reinout, wair is Beiert ende u broeders?’ Reinout sei-
[67] de: ‘Mijn broeders sijn bi den coninc gebleven ende die coninc
[68] heeft Beyert gedoot.’ Als die vrouwe dit hoirde, veranderde hair
[69] verwe ende viel in onmacht, ende Reinout hiefse vander aerden
[70] ende droechse in een camer ende custese an haren mont. Die vrou-
[71] we quam tot haer selven ende was so droevich dat haer die tranen
[72] uuten ogen liepen. Reynout seyde: ‘Vrouwe, sijt te vreden, want
[73] doe wi van hier reden, versach ons die coninc ende vervolchde
[74] ons starckelic ende brac sijn here op ende beleide ons in Ardanen,
[75] ende vraechde mi of ict casteel tegen hem houden woude oft strij-
[76] den. Doe seyde ic neen, ende onder des quam mijn moeder, die
[77] tractaet vanden soene maecte op condicien als dat ick den coninc
[78] Beyert geven soude, twelc ic gaerne dede. Aldus vercregen wij
[79] gracie vanden coninc ende terstont dede die coninc Beyert ver-
[80] drencken.’ Die vrouwe antwoerde: ‘Here, het is mi leet dat wi
[81] Beiert quijt sijn, mer des conincs toerne was ons te swaer. Wi en
[82] mochten hem ende sijn magen niet wederstaen.’ Reinout seide:
[83] ‘Vrouwe, het is waer.’ Ende Reinout riep zijn kinder voir hem
[84] ende versach elc na dat hem goet docht.

[85] Als hi dit gedaen had, ontboet hi heimelic een snijer ende dede[85]
[86] heimelijc een cappe maken totten voeten lanck, ende als die cap[86]
[87] gemaect was, ginc hi op een nacht heymelic van Montalbaen doer
[88] dorpen ende steden, so lange dat hi in vreemde landen quam,
[89] daer hem niemant en kende.

[90] Als Reynout aldus gaende was, ghemoete hem een heremijt die
[91] in XV jaren nye mensche ghesien en hadde, twelck hem verwon-
[92] derde ende seide: ‘Help God, waen coemstu, mensce, dattu hier
[93] geraecste? Ende wie bistu ende wat begeerstu?’ Reinout seide tot-

85 *snijer*: kleermaker
86 *cappe*: pij

[94] ten heremijt: ‘Heer, ic ben die droevichste man die van moeder
[95] geboren is, want ic en hebmi in XX jaren nye verblijden moghen
[96] sint dat ic des conincs soen van Vrancrijc sloech, ghehieten Lode-
[97] wijc. Nu soude ic gaerne biechten ende penitencie ontfangen van
[98] mijn sonden, want si mi seer berouwen.’ Die heremijt seide: ‘Lie-
[99] ve vrient, ic hoer wel dat gi Gode qualic gedient hebt ende veel
[100] sonden binnen uwen leven gedaen. Mer wildi die sonden laten
[101] ende niet meer doen, so valt over u knien ende bidt Gode oetmoe-
[102] delic dat hi u gracie verlene, dat gi u leven tot een salich eynde
[103] brengen moecht. Ende wilt mi uwe sonden met oetmoediger her-
[104] ten belyen die ghi van uwen kintschen dagen gedaen hebt.’ Rei-
[105] nout seide dat hijt gaerne dede ende beliede daer sijn sonden met
[106] berou sijns herten. Ende als hijse al geseit had, sprac die heremijt:
[107] ‘Vrient, uwe sonden sijn groot, mer wildi doen dat ic u rade, uwes
[108] sal goeden raet worden ende u sonden sullen vergeven worden,
[109] daer ghi lange in gheweest hebt.’ Reynout seide: ‘Ja ic, here, ic
[110] wilt gaerne doen dat gi mi hiet.’ Doe seyde de heremijt: ‘So moet
[111] gi hier bliven in dese woestijn ende eten spijse gelijc een beeste.’[111]
[112] Reynout seide: ‘Ic doet gairne, al waert meer.’

[113] Aldus bleeft Reinout in de woestijn drie jaer ende dede dat
[114] hem de heremijt bevolen hadde ende leerde vanden heremite
[115] menich schoon ghebet ende dede sware penitencie ende castijde
[116] sijn lichaem so dat hi seer cranc wert van licham. Aldus ghinc
[117] Reynout met pinen[117] tot den heremijt ende claechde hem sijn ver-
[118] driet, seggende: ‘Here, ic blive doot van coude ende hongher,
[119] want mijn cleeder sijn al stucken. Ic en mach mijn lichaem niet
[120] langer bedecken.’ Als dit die heremijt hoerde, hadde hi mede-
[121] liden mit hem ende seide: ‘Lieve vrient, troest u ende hoept op
[122] Gode: hi sal u versien[122].’ Als Reinout anders geen troest vanden
[123] heremijt en hoerde, screyde hi seer ende seide: ‘O God, moet ic nu
[124] inden woude sterven van coude ende honger?’ Die heremijt,
[125] medeliden hebbende mit Reynout, dede sijn gebet tot Onsen

111 *woestijn*: wildernis
117 *met pinen*: in ellendige toestand
122 *u versien*: voor je zorgen

[126] Heere. Doe hoerde die heremijt een stemme, gesent van Gode,
[127] die hem seyde dat hi sijn geselle bevelen soude dat hi sonder toe-
[128] ven trecken soude totten Heylighen Lande ende vechten tegen de
[129] heiden. Als die heremijt dit hoirde, was hi blide ende riep Rei-
[130] nout, sijn geselle, tot hem, seggende: ‘Lieve vrient, mi is geboden
[131] van Gode dat ic u bevelen soude dat gi sonder toeven trecken
[132] soudt overzee ten Heiligen Lande ende helpen de kersten, dat si[132 aant.]
[133] dat lant wederwinnen ende onder der kersten ghelove brenghen.
[134] Wanttet lange gheleden is dattet die kersten verloren overmits
[135] haer sonden.’ Doe seide Reinout: ‘Lieve here, het is meer dan drie
[136] jaer geleden, eer ic in die woestenye quam, dat ic swoer ende
[137] eenen groten eedt dede dat ic nemmermeer op paert riden en
[138] soude of sporen spannen of swaert op mijn sijde te gorden. Ende
[139] ist sake dat ic desen eedt brake, dat waer quaet.’ Die heremijt
[140] seide tot Reinout: ‘Lieve vrient, sijt God gehoersaem.’ Reinout
[141] seide totten heremijt: ‘In Gods naem so moet dat wesen: wat God
[142] belieft, wil ic gaerne doen ende ic bid u, lieve here, dat gi Gode
[143] voer mi wilt bidden.’ Die heremijt seide dat hijt gaerne dede.
[144] Ende aldus nam Reynout oerlof an den heremijt ende scheide van
[145] hem mit wenenden ogen.

[146] Als Reinout vanden heremijt ghescheiden was, ginc hi met
[147] groter naersticheit ende vlijte so lange dat hy quam opten derden
[148] dach bi een pijnboem die groot ende schoen was ende hem
[149] dochte dat hi daer wel op rusten soude, want hem die nacht be-[149]
[150] liep. Doen ginc hi plocken ende lesen wortelen ende cruyt sulc als[150]
[151] hi daer vandt, ende hi quam voert bi een schoon fonteyn die seer
[152] claer was. Dair sat hi neder ende at vant selfde dat hi geploct had
[153] ende dranc water daer toe uuter fonteyne. Als hi dit gedaen had,
[154] ginc hi weder ten bome ende clam daer op ende sette hem te rus-
[155] ten totten daghe. Ende alst began te dagen, clam Reinout weder

132 *dat si dat lant wederwinnen*: *zie Aantekeningen*
149 *hem die nacht beliep*: de nacht viel plotseling in
150 *lesen*: verzamelen

[156] vanden boem ende coes den wech die nae Hongerien lach ende
[157] ginc so lange dat hi quam te Braes, dair Sinte Jorijs leit. Daer[157 aant.]
[158] vandt hi scepinge ende voer int lant van Slavonien. Aldus voer
[159] Reinout met groter begeerten tot dat hi quam in die haven van
[160] Triple.[160]

157 *te Braes, dair Sinte Jorijs leit*: *zie Aantekeningen*
160 *Triple*: Tripoli

Dat XXVI capittel. Hoe Reinout metter hulpen Gods op die Turcken vacht ende hoe Maeldegijs bi hem quam ende hoe Maeldegijs den soudaen versloech.+

[1] Als Reinout aldus te Triple gecomen was, dair lach hi acht dagen
[2] in groter allende, soe quam daer nyemare dat Tabarie belegen[2]
[3] was ende Akers in groter sorge ende dattet veel kerstenen versle-[3]
[4] gen waren ende gedoot. Doe vergaderden die heren XXX hondert
[5] man om de stede te secoursen ende te helpen, te pairde ende te
[6] voet, wantmen koes die vroemste ende cloecste die hem dochten
[7] nut te wesen om die vaert te bestaen. Ende als Reinout verhoerde[7]
[8] dat die kerstenen uuttogen op dye Sarrasinen, so liep Reinout me
[9] te voet bi theer oft een arm pelgrim geweest had, soe datter nie-
[10] mant op hem en acht.

[11] Terstont wast verboetscapt onder de Turcken dattet heer van
[12] Triple onder wege was om die stede te secoursen. Daer reden die
[13] Turcken die kerstenen te gemoet om dat te benemen. Ende als de[13]
[14] kerstenen hoerden dattet heer vanden Turcken op hem quam,
[15] waren si seer vervaert, want si luttel volcx hadden ende vielen
[16] alle over haer knien ende anriepen Onsen Here dat hi hem helpe
[17] ende bistant doen woude, want si anders alle doot blijven mos-
[18] ten. Mittien versagen die kersten den Turcken comen, ende als dit
[19] de kersten sagen, waren si so vervaert dat si wederkeren wouden.
[20] Als Reinout dit sach, riep hi: ‘Gi heren, set u alle vromelic ter
[21] weer ende twivelt niet, God sal ons hulpe senden.’ Met dese
[22] woerden versach Reinout een pijnboem, groot, dick, schoon en-
[23] de lanc. Reinout lieper toe ende wrancken uuter aerden. Als dat
[24] de kerstenen saghen, ripen si alle: ‘Helpe, Jhesus van Nazarenen,
[25] wat wil doen desen pelgrijm? Hi en hevet cousen of schoenen[25]
[26] noch wapenen an, nochtans wil hi hem ter weere setten. Dus laet[26]

\+ *soudaen*: sultan
2 *Tabarie*: Tiberias
3 *Akers*: Akko
7 *die vaert te bestaen*: de expeditie te ondernemen
13 *benemen*: verhinderen
25 *cousen*: beenbedekking
26 *wapenen*: wapenrusting

[27] wi hem leenen wapenen, dat hi niet bloet en stae.' Doe wert Rei-[27]
[28] nout wapen gedaen of hernas. Sinen boem, de groot was, corte hi
[29] tot sinen wille ende maecter een staf of, dair hi op dien dach
[30] menigen Sarrasijn mede versloech. Onder des zijn die Sarrasinen
[31] den kerstenen seer genaect mit een so groten heer dair die kerste-
[32] nen seer of vervaert waren. Reinout, die vrome ridder, liep met
[33] naersten den Turcken tegen ende sloecher wel XXX doot, eer die
[34] kerstenen anquamen. Die kersten, dit siende, verbliden hem alle
[35] ende grepen doer Reynouts vromicheit een moet ende baden[35]
[36] Gode dat hi hem die pelgrim behouden woude, ende traden met
[37] een stoute moet an ende sloeghen op die Sarrasinen dat si den
[38] rugghe keerden ende setten hem ter vlucht, elc wat si vlien moch-
[39] ten. Als dit Reinout sach dat si vluchtende waren, liep hi mit
[40] sinen stave na ende sloecher veel doot, want wat hi geraecte met
[41] sinen stave, moste sterven. Aldus vervolchde Reinout die Tur-
[42] cken tot dat hi quam int grote heer, daer hij niet geduren en
[43] mochte, ende keerde wederom bi die kerstenen daer die strijt
[44] geweest hadde. Ende als hi daer quam, besagen si wat volc dat si
[45] verloren hadden. Doen vonden syer XX doot, X ghewont, daer si
[46] rouwich om waren. Mer Reinout troestese ende si voeren tAkers.

[47] Ende Reinout liep mede, de verlicht was met vuerriger minnen
[48] Gods, lach des dages met sinen gesellen in die poert, mer des
[49] nachts ghinc hi heimelic van sijn gesellen ende dede hem onder[49]
[50] die Sarrasinen, daer hi haer lagen vernam, ende sloecher veel[50]
[51] doot. Dit dede Reinout XL nachten, die een an die ander, ende alst
[52] yet began te dagen, liep hi weder in die stat. Waer eenich Sarrasi-
[53] nen uuten heer waren om water te halen oft anders, die waren
[54] alle verslagen van Reynout. Ende als die Sarrasinen dat sagen
[55] dattet hem alle nachte geboerde, gingen die Sarrasinen ende sei-
[56] dent den soudaen hoe datter een was die meerre was dan twee[56]

27 *bloet*: onbeschermd
35 *grepen... een moet*: vatten door Reinouts dapperheid moed
49 *dede hem*: begaf zich
50 *daer hi... vernam*: waar die gelegerd waren
56 *meerre*: groter

[57] groote luiden ende vacht met een grote stave, daer hi mede ver-
[58] sloech man ende paert. Als dat die soudaen hoerde, swoer hi bi
[59] sinen god Appollijn dat hi den kerstenen seer verderven soude
[60] ende niet weder keren, hi en hadde kerstenrijc gewonnen ende
[61] onder sijn tribuyt ende magnificenci of macht gebrocht. Doe[61]
[62] dede die soudaen brieven scriven ende ontboet alle zijn baroenen
[63] dat si bi hem quamen ende brochten met hem alle die gheen die
[64] ter weere goet waren. Ende voert ontboet die soudaen sinen[64] aant.
[65] paeus Calistaen dat hi soude varen inden lande van suyden ende[65]
[66] winnen alle die steden ende sloten daer hij bi comen mochte ende
[67] verbernense tot in die gronde. Mer God, die alle dinc versiet ende[67]
[68] den sinen inden noot niet en begheeft oft verloren laet, die seynde
[69] den kerstenen hulp daer si bi verlost werden ende die Turcken
[70] verwonnen. Die historie seit ons dat dit waren Reynout ende
[71] Maeldegijs.

[72] Maeldegijs hadde heremijt gheseten vier jaer. Nu verhoerdi
[73] dat die Sarrasinen den kerstenen grote persecuci deden ende[73]
[74] wouden overvaren om kerstenrijc te winnen. Maeldegijs dede
[75] sijn ghebet tot Gode ende badt voir den kerstenen. Ende als hi in
[76] sijn ghebet lach, hoerde hi een stemme die hem beval van Gods
[77] wegen dat hy sonder toeven trecken soude ende helpen de ker-
[78] sten haer ongeval wreeken, ende soude daer vinden sinen neve
[79] Reinout, die Gode ghetrouwelic diende. Als Maeldegijs dit hoir-
[80] de, wert hi seer verblijt, ende sonder vertrecken bereyde hi hem[80]
[81] om te gaen na Akers, want hi Reinout seer begheerde te sien.
[82] Aldus heeft hem Maeldegijs gehaest dat hi des anderen dages bin-
[83] nen Akers quam.

[84] Hier en binnen is dat Sarasijnse heer overgecomen ende setten

61 *onder sijn tribuyt... gebrocht*: aan zich schatplichtig gemaakt en onder zijn heerschappij gebracht
64 *sinen paeus Calistaen*: *zie Aantekeningen*
65 *inden lande van suyden*: naar het Zuiden
67 *versiet*: ziet
73 *grote persecuci deden*: hevig kwelden
80 *sonder vertrecken*: zonder uitstel

haer tenten ende pauwelionen in der kersten landen. Ende als Maeldegijs binnen Akers gecomen was, sochte hi Reinout so lange dat hien vandt. Ende als Maeldeghijs Reinout sach, verkende hi hem ende sprack Reynout toe ende seide hem wie hi was. Reinout, dat horende, was met bliscap ontsteken, dat hi hem niet onthouden en mocht ende nam sinen oem inden arm ende custe hem. Daer deden si malcander grote vrientscap. Doe vraechde Reinouts geselle: ‘Wat man was dat?’ Reynout seide: ‘Ic segge u voerwaer, en hadde God ende die man gedaen, ic had lange doot ende verloren geweest. Dicke heeft hi mi ende mijn broeders verlost uut menigen swaren perikel met sijn conste ende cracht dien hi daer toe dede. Het is mijn oem ende is gehieten Maeldegijs.’

Hier en binnen begonden die Sarrasinen hem te bereyden om te striden. Ende dit wert binnen der stat vernomen ende wapenden hem ende deelden haer volc, ende Maeldegijs met Reinout soude wesen metter eerster scare. Aldus reden de kersten uut der stat in schoender ordinancien, ende die Sarrasinen setten haer volc mede in ordinancie, ende sloegen so op malcander met groter nijt dat daer menich mensch ghevilt wert. Daer sachmen[104] Maeldegijs menigen Turck vanden paerde slaen. Ende als dit Reynout sach, loech hi ende sloech met sinen staef so vreselic dattet menich Turc metten live becopen moste. Ende die Sarrasinen meenden die kersten sonder weer te verwinnen overmits haer grote menichte van volc. Mer God en woudes niet verhengen, want Maeldegijs ende Reinout doden so veel Turken met die hulpe van God dat si der Turcken scare doirbraken. Die kersten, siende dese vromicheit van Maeldegijs ende Reynout, sloegen mede inder Turcken heer so datter veel doot bleven. Met dien versach Maeldegijs den souden van Parsijs ende reet op hem, mer[114] het en deerde hem niet overmits sijn starke wapenen die hi aen-

104 *ghevilt*: neergeveld
114 *den souden van Parsijs*: de sultan van Perzië

[116] hadde. Ende die soudaen stac weder op Maeldeghijs mit sulcker
[117] cracht dat hi met zijn paert vallen most. Reinout, die altoes bi
[118] hem was, sach dat ende was vervaert ende sloech weder op den
[119] soudaen dat hi doot ter aerden viel. Reynout nam des soudaens
[120] paert biden toem ende gaft sinen oem Maeldegijs, dier met haes-
[121] ten op spranc ende dancte Reinout sinen neve, ende toech sijn
[122] swaert mit groter nijde ende sloech weder op den Turcken daer[122]
[123] hijse dicste sach. Ende Reinout volchde hem altoes na ende doer-
[124] braken der heiden scaren ende scoffierden theer. Ende aldus[124]
[125] vochten dese twe heren sonder rusten van des morgens totter[125]
[126] noene ende Reinout sloech met zijn stave drie soudanen. Als dit
[127] de heyden sagen, worden si alle versaecht ende stelden hem ter
[128] vlucht, ende al haer enginen lieten si after. Als dit die kersten
[129] sagen, dat die Turcken voervluchtich waren, volchden sise na
[130] met al haer macht. Ende Maeldegijs, de altijt de voerste was, vel-
[131] der veel van den orsse. Aldus werden die Turcken al vliende ge-
[132] slagen, want wat Reinout met sinen stave beliep, sloech hi doot.
[133] Aldus vervolchden si die Turcken tot Nazareth toe, daer si in
[134] weken, ende die kersten bleven buten.

[135] Die Sarrasinen, droevich sijnde van haer verlies, ginghen te
[136] rade wat si doen souden: of si die stede tegen die kersten houden
[137] wouden of niet. Doe seide die coninc die de stat behoerde: ‘Gi
[138] heren, wij en mogen die stede tegen dye kersten niet houden. Laet
[139] ons te nacht vlien in een ander stat.’ Desen raet genoechde hem
[140] allen ende deden also ende togen des nachts uuter stat met groter
[141] haest. Ende als die kersten vernamen dat die Turcken uuter stat
[142] gheruymt waren, keerden si weder nae Akers ende deelden tgoet
[143] dat die Turcken daer gelaten hadden.

122 *daer hijse dicste sach*: waar hij er de meeste zag
124 *scoffierden theer*: joegen het leger uiteen
125 *totter noene*: tot de middag

Dat XXVII capittel. Hoe Maeldegijs ende Reinout met de kersten Jherusalem beleyden ende Maeldeghijs doot bleef.

[1] Hier en binnen quam hem nyemaer dat die Turcken Jherusalem
[2] gewonnen hadden. Des waren die kersten seer droevich. Doe
[3] namen de kersten haren raet an Maeldegijs ende Reinout wat si
[4] best daden. Doe swoer Maeldegijs dat hi daer trecken soude ende[4]
[5] niet van daen scheiden, of daer doot bliven, hij en had eerst
[6] gewonnen Jherusalem ende Ons Heren graf. Aldus voer Reinout[6]
[7] ende Maeldegijs met het volc dat si vergaderen mochten voer
[8] Jherusalem ende beleydent ront om ende wachten de passagen,[8]
[9] dat hem geen hulp of secours comen en mochte. Als dit die Sarra-
[10] sinen sagen, dat si aldus starckelic belegen waren, reden si uut
[11] met al haer macht. Ende als die kersten die Turcken uuter stat
[12] sagen comen met groot volc, stelden si haer volc in ordinancien,
[13] ende Maeldegijs reet voer in Turcksche heer ende Reinout liep
[14] besiden sijn oem, ende sloegen in Turcksche heer ende doerbra-
[15] ken haer scaren ende dodender soe veel dattet scheen onmogelic
[16] dat twe luyden so veel menschen verslaen mochten. Ende als si
[17] aldus dat Turcksche here gescoffiert hadden, bleven si bijder stat
[18] om te sien ende te wachten of daer meer volcx uuter stede quaem.
[19] Ende als si niemant en vernamen, jaechden si die Turcken met
[20] crachte binnen der stat ende aldus lagen si voer die stat een half
[21] jaer ende scoten met groter nijt binnen die stat so dat si veel volcx
[22] ter aerden worpen. Die vander stat schoten wederom so naerste-
[23] lic dat si Maeldegijs gheraecten, ende viel doot ter aerden, daer
[24] die kerstenen groten rou om hadden.

[25] Hier en binnen is den kerstenen hulp ende secours gecomen
[26] van Armenien ende Hongherien ende van Anthiochien, so dattet
[27] wel XXX dusent man was. Als dit die Sarrasinen vernamen die
[28] binnen lagen, reden uut tegen die kerstenen, ende als die kersten

4 *best daden*: het beste konden doen
6 *Ons Heren graf*: *zie Aantekeningen hoofdstuk 12*
8 *wachten de passagen*: bewaakten de toegangswegen

[29] dit vernamen, stelden si hem in schoonder ordinancien ende deel-
[30] den haer volc. Ende Reinout met zijn staf stelde hem selven alder-
[31] voerste om te wreeken den doot van sinen oem Maeldegijs, ende
[32] sloech so vreselic met die kersten op die Turcken dat si weder
[33] inder stat liepen. Als dit Reynout sach, seide hi: 'Ghi heren, ic heb
[34] dicwijl in perikel mijns lijfs geweest ende menighe reyse belegen;[34]
[35] soe weet ic, sullen wi winnen dese stat, wi mostent anders anleg-[35]
[36] gen, want alle die passagen, weghen ende poerten mosten wi so
[37] nauwe wachten, also wel des nachts als des daechs, so dat hem
[38] geen hulp of secours van spise comen en mach. Ende aldus sullen
[39] wi dese stat winnen ende anders niet.' Desen raet dochte den ker-
[40] stenen goet ende deelden hair heer ende leiden voir elcke poirt VI
[41] dusent mannen, wel voersien van harnas. Ende als die Turcken
[42] sagen dat si dus starckelic weder beleyt waren, vervaerden si hem
[43] seer ende aenriepen haren god Mamet dat hijse helpen woude
[44] uuter groter noot, last ende verdriet dair si in waren, want si
[45] meenden alle te sterven, want si weynich vitaelge hadden.[45]

[46] Aldus sijn die capeteynen ende gemeenten voer den soudaen[46]
[47] ghecomen ende hebben geseit dat si liever hadden te sterven in-
[48] den strijde dan van honger. 'Daer om, laet ons uutrijden mit
[49] onser macht op die kerstenen doir die ere van Mamet ende Ap-
[50] pollijn.' Als die soudaen de begheerte hoerde van sijn volc, con-
[51] senteerde hijt ende hiet dat si hem wapenden, twelc terstont ge-
[52] daen was. Ende die Turcken deden haer poerten ontsluten ende
[53] reden uut met al haer macht, mer si en dorsten niet uutrijden daer
[54] Reynout lach ende reden tot een ander poert uut, daer een ander
[55] bataelge lach, daer si met cracht op vielen. Ende die kersten set-[55]
[56] ten hem vromelic ter weer ende sloegen int heydensche heer met
[57] stouten moede ende versloegender veel, ende veel gaven dair hem

34 *ende menighe reyse belegen*: en ik ben menigmaal belegerd
35 *soe weet... anleggen*: vandaar dat ik weet dat we het anders moeten aanpakken, als we deze stad willen veroveren
45 *vitaelge*: levensmiddelen
46 *gemeenten*: burgers
55 *bataelge*: legerschaar

[58] gevangen. Als Reynout vernam dat die heyden uuter stat geco-
[59] men waren met al hair macht, sende hij hem die VI dusent man-
[60] nen te hulpe, ende Reynout bleef alleen voer die poerte ende en
[61] wilder niet of scheyden. Die soudaen, die noch binnen der stede
[62] was, sach dat Reinout alleen voer die poert lach, so wapende hi
[63] hem ende spande twe sporen aen sijn voet ende sat op een starc
[64] ors ende reet ter poerten uut dair Reinout voir lach. Ende als Rei-
[65] nout den soudaen teghen hem sach comen, hieten Reinout stille
[66] staen ende nam tpaert bij den toem ende vraechde hem of hi ker-
[67] sten of heiden waer. Die soudaen en antwoerde Reinout niet, mer
[68] hy stack sijn ors met sporen ende hadde gaerne ontreden. Als
[69] Reinout dit sach, sloech hi met sinen stave den orsse op zijn hoeft
[70] dattet doot ter aerden viel. Doe de Sarrasinen dit sagen die noch
[71] inder stat waren, riepen si luide: ‘Onse soudaen is doot!’ Als Rei-
[72] nout dat hoerde vanden Turcken dattet die soudaen was, spranc
[73] hi met haesten toe ende sloech de hant an hem, segghende: ‘Heer
[74] soudaen, ghevet u gevangen of ic slae u met minen stave doot.’
[75] Doe seide die soudaen: ‘Genade, jonchere, ic en wil tegen u niet
[76] vechten. Ic wil mi gaerne opgheven in uwen handen.’ Ende die hi
[77] bi hem had, hiet hi dat si afterstaen souden ende geven hem in[77]
[78] handen van Reynout, dat si garen deden. Ende Reynout ginc met
[79] die soudaen daer die kersten vochten, ende als si daer bi quamen,
[80] riep de soudaen tot zijn volc dat si ofstaen souden ende tvechten[80]
[81] laten, dat si terstont deden. Ende Reynout hiet die kersten dat si
[82] mede afterstaen souden, twelc terstont gedaen was. Doe riep Rei-
[83] nout die edelste vanden kersten ende leverde hem den soudaen,
[84] dien si in die stede brochten, ende de ander gevangen mede, ende[84]
[85] leidese in sekerheit. Aldus wonnen die kersten in Jherusalem met[85]
[86] Gods hulpe.

77 *hiet hi... souden*: gaf hij bevel zich terug te trekken
80 *ofstaen... laten*: de strijd moesten staken
84 *gevangen*: gevangenen; *ende leidese in sekerheit*: en men zette hen gevangen
85 *wonnen... Jherusalem*: maakten de christenen zich meester van Jeruzalem

[87] Als de soudaen dus gevangen was, bat hi den heren oft hem
[88] gelieven woude dat si sijn luiden wilden laten thuis varen sonder
[89] te mesdoen; hi wilde selven voer hem allen gevangen bliven ende
[90] beteren alle de scaden die hi kerstenrijc gedaen hadde. Als dit die
[91] soudaen beloefde, riep men Reynout van Montalbaen ende seide
[92] hem des soudaens meninge ende vraechdem wat hem hier goet in
[93] dochte. Als die vrome ridder Reinout dit hoerde, seide hi: 'Gi
[94] heren, doeter mede dat u gelieft.' Die heren, horende den gonst
[95] ende goeden wille van Reynout, lieten alle die Sarrasinen op die
[96] voerseide condicien gaen ende hielden den soudaen gevanghen.
[97] Aldus wert den soene gemaect tusschen den soudaen ende den
[98] kersten heren.

[99] Als dit gedaen was, dochte Reynout te volbrengen dat hem die
[100] heremijt bevolen had doe hi van hem scheide: als dat hi wederco-
[101] men soude als dat oerloge gedaen waer tusschen die kersten ende
[102] heyden. Met desen gedachte is Reinout gegaen totten patriarch
[103] van Jherusalem ende viel voer hem op sijn knien ende badt hem
[104] dat hi hem sijn sonde vergheven woude, twelc hi gaerne dede
[105] ende gaf hem oerlof. Als Reinout dat hoerde, was hi blide ende
[106] seide: 'Lieve here, ic moet wederkeren tot minen lande overzee
[107] om te behouden dat ic beloeft hebbe.' Met dese woerden nam[107]
[108] Reinout oerlof, ende int scheiden dat Reynout oerlof nam, screy-
[109] det al dat binnen den hove was ende waren droevich om sijn
[110] wechreisen. Dit gedaen sijnde, ghinc Reynout te scepe ende hem
[111] geleiden eerst die patriarch voer alle de edelste vanden lande,
[112] ende boden hem groten scat, daer Reynout hem luyden seer of
[113] dancte ende en woudes niet. Aldus geleyde men Reinout met gro-[113]
[114] ter eren te scepe.

[115] Reynout te scepe wesende, haelde die scipper dat seyl op ende
[116] voeren voir winde op Gods gewout so lange dat si landen in Baer-[116 aant.]
[117] lectoe. Ende als si inder haven waren, badt Reynout den scipper

107 *behouden*: volbrengen
113 *ende en woudes niet*: maar hij wilde er niets van hebben
116 *op Gods gewout*: onder Gods leiding; *Baerlectoe*: Barletta; *zie Aantekeningen*

[118] dat hi hem te lande setten woude, twelc die scipper gaerne dede.
[119] Reinout nam oerlof aen alle die in den scepe waren ende bevalse
[120] te Gode. Doe wert de boet bereit ende voerden den vromen rid-
[121] der Reinout aen tlant. Ende Reinout nam oerlof aen die knechten
[122] ende danctese ende ghinc in de stat. Ende die knechten van hem
[123] scheidende, roeyden weder an tscip.

[124] Reinout, in die stede wesende, verhoerde daer dat een camp
[125] opgenomen was voir den mogenden coninc Karel in de stede van
[126] Parijs. Als Reinout dat hoirde, vraechde hi mit naersten wye die
[127] campenionen wesen souden. Dat wert hem geseit dattet wesen
[128] soude Gwelloen ende Reynouts soen Amerijn, want Gwelloen[128]
[129] hem opgetegen hadde verradenis voer den coninc, dat hi betugen
[130] woude mit Macharijs ende Galerant, Henric van Lyone ende Pi-
[131] nabele, een ridder stout. Reinout, dit horende, wert uuter maten
[132] droevich in hem selven, want hi wist wel dat dat alle verraders
[133] waren, ende nochtans hadse die coninc lief, want si bedecten
[134] haer quaetheit met subtijlheit, ende en gaven den coninc nye goe-
[135] den raet. Reynout, dit overdenckende in sijn hert, nam hi op dat
[136] hi tot Parijs gaen soude ende seide in hem selven: ‘Ic bid u, o ghe-
[137] nadige God, dat ghi mijn soen beraden wilt.’

[138] Ende met desen gedachte ginc Reynout met haesten so langhe
[139] dat hi te Parijs quam, daer hem nyemant en kende. Mer hij hadde
[140] daer enen vrient daer hi toe ghinc, dien hi vraechde of hij niet ver-
[141] nomen en had hoe alle dinc te wercke gegaen waer. Ende dese
[142] was veel tijt bijden heren ende hi seide: ‘Ya ic, het opset vanden
[143] verradenis heb ic ghehoert. Het is geboert,’ seide hi tot Reinout,
[144] ‘dat die coninc uwen soen ontboden heeft, gehieten Amerijn,
[145] ende gaf hem al tleen dat gi hadt ende is voert metten coninc
[146] gebleven. Dit benijden dese verraders ende vergaderden bieen
[147] ende sloten eenen valschen raet. Gwelloen seyde: “Gi heren, ghi
[148] weet wel dat wij dicke grote scade ghehadt hebben ende onse

128 *want Gwelloen... verradenis*: omdat Gwelloen hem van verraad beschuldigd had

[149] magen verloren bi Reynout, sinen vader, ende daerom willen wij
[150] weder sinen soen tleven nemen. Ic weet ons raet: Ic sal voer den
[151] coninc gaen ende seggen hem hoe ic gehoert heb dat Amerijn hem
[152] vermeten heeft dat hi sinen vader wreeken sal ende den goeden
[153] ors Beyert, dien hi van sinen vader soude ghehadt hebben te leen.
[154] Ende dair om willen wij segghen dien coninc dat hi hem wacht[154]
[155] ende wel toesie. Ende als ic dit geseit heb, suldi mijn woerden sti-[155]
[156] ven ende seggen so mede." Dus docht hem alle dat goet raet, ende
[157] Gwelloen is van die ander verraders gescheiden ende ginck voer
[158] den coninc ende seide: "Edel here ende wel geboren coninc, een
[159] nyemaer heb ic verhoert die mijnder herten seer te na gaet ende u
[160] mede. Edel heer coninc, ic moet u seggen, Amerijn heeft hem ver-
[161] meten als dat hy sinen vader wreeken sal, dien hi verloren heeft,
[162] want hi dien toren niet vergheten en can so lange als hi sinen[162]
[163] vader niet gewroken en heeft." Doe seide de coninc: "Heeft dat
[164] yemant meer gehoert?" "Jaet, heer coninc, bi mijnre trouwen,[164]
[165] het hoirde noch wel vijf luyden: de een is Macharijs vander
[166] Losane ende van Bericane Galeram, Mandreas, die stoute ridder
[167] Pinabel ende Heremijn." Als dit de coninc van Vrancrijc hoirde,
[168] was hi uutermaten toirnich ende swoir dat hi Aymerijn daerom
[169] soude doen hangen. Aldus dede die coninc Aymerijn ontbieden
[170] dat hi haestelic quame te Parijs tegen hem spreken. Als Aymerijn
[171] die nyemair wiste dat hem de coninc spreken woude, toech hi te
[172] Parijs sonder toeven ende quam voer den coninc ende grueten
[173] minlic. Als hi den coninc gegruet had, vraechde hi hem of hem yet
[174] geliefde van hem ghedaen te hebben. Die coninc seide hem verra-
[175] denis aen. Als dit de jongelinc hoerde, verwonderde hi hem ende
[176] seide: "Heer coninc, mi verdoeme God of ict mijn leven ye doch-
[177] te." Als Aymerijn sijn onscout aldus tegen den coninc ghedaen[177]
[178] had, stonter de verrader bi, Gwelloen, ende seide: "Ghy liecht,

154 *hem wacht ende wel toesie*: op zijn hoede moet zijn en goed moet opletten
155 *stiven*: bevestigen
162 *toren*: verdriet
164 *yemant meer*: nog iemand
177 *sijn onscout... ghedaen had*: de koning zo zijn onschuld had betuigd

[179] verrader, ic hoerdet u spreken. So deden oec alle dese heren de
[180] hier inder salen staen. Ende wildier tegen seggen, ic salt u doen
[181] lijden in een crijt." Ende met dien boet hi Aymerijn den hantscoe,[181]
[182] dien hi begeerlijc ontfinc. Doe seide Pinabel: "Dese camp sal vech-
[183] ten Galeram." "Ic consenteert," seide Gwelloen.' Als Reinout[183]
[184] verstaen hadde wye tegen sinen soen den camp vechten soude,
[185] was hijs te vreden ende scheide heimelic van hem.[185]

181 *lijden in een crijt*: bekennen in het strijdperk; *zie Aantekeningen hoofdstuk 19*
183 *Ic consenteert*: Daar ga ik mee akkoord
185 *te vreden*: gerust

Dat XXVIII capittel. Hoe Reinouts soen den camp vacht tegen Galeram ende hem versloech inden crijte.

[1] Reinout, die verhoert hadde hoet met sinen sone stont, ginc te
[2] Parijs ende woude daer bliven thent hi sach hoet met sinen sone[2]
[3] inden camp vergaen soude. Reinout in Parijs comende, gemoete
[4] hem die coninc. Ende hi den coninc siende, gruete hem ende
[5] seyde: ‘Heer coninc, het is nu geleden veertich dagen dat ick was
[6] binnen Akers. Daer hadden de kerstenen groten noot, mer God
[7] danc, si hebben veel Turcken verslegen.’ Als de coninc dit hoerde,
[8] vraechde hi: ‘Wye waren die capeteynen vanden kersten?’ Rei-
[9] nout seide: Het was Maeldegijs ende Reinout.’ Als die coninc dit
[10] hoerde, vraechde hi wair Maeldegijs was. Reinout seide: ‘Hi is
[11] doot ende geslegen,’ daer hem die coninck seer of verblijde. Ende
[12] voert vraechde de coninc of hi nyet en wist van Reinout. ‘Ya ic,
[13] heer coninc, dat ben ic selver ende stae hier als een arm pelgrim.’
[14] Ende die coninc, dit horende, hiete hem wellecoem ende custe
[15] hem seer vriendelic an sinen mont.

[16] Ende dit vernam sinen sone Aymerijn ende ontfincken vriende-
[17] lic ende was seer verblijt van sinen coemste. Aymerijn vertelde
[18] sinen vader hoe hi campen soude tegen Galerant, den verrader.
[19] Reinout seide: ‘Ic segge u, sone, en ontsiet u niet. Ist dat u saken[19]
[20] gerecht sijn, so en dordi niet sorgen. Ende hebdi onrecht, soe bid
[21] ic Gode dat ghi nyet en ontgaet, ghi en moeter om hangen, want
[22] nye en hadde ic verraders lief.’

[23] Als den dach van den campe was, ghinc men die joncheren
[24] wapenen ende ten crijt leden. Doe seide coninc Karel tot Dunay
[25] van Bavier dat hi de joncheren beide eede, als daer toe behoirde.[25]
[26] Doe seide Dunay dat hijt gairne dede. Onder des quamen die
[27] heren ten crijte. Ende Galerant swoer eerst, om dat hi ansegger[27]

2 *thent*: totdat
19 *en ontsiet u niet*: wees niet bang; *Ist dat... sorgen*: Als jij in je recht staat, hoef je je geen zorgen te maken
25 *eede*: de eed moest afnemen
27 *ansegger*: aanklager

[28] was, ende dair nae Aymerijn. Als beide hair eeden ghestaeft wa-[28]
[29] ren, ginghen si in den crijte ende sprongen op haer orssen ende
[30] reden op malcander. Galerant stac Aymerijn doer sinen schilt
[31] ende Aymerijn stac Galerant op den kant vanden schilt so dat si
[32] beide vanden paerde vielen. Ende elc spranc met haesten op ende
[33] toech sijn swaert ende onder sloegen malcander menigen swaren
[34] slach. Het duerde van primetijt tot na middage. Ten lesten toech[34]
[35] Aymerijn sijn swaert seer hoge ende sloech Galerant vier slagen
[36] after een eer dat Galerant hem een gaf. Nochtans en mochte hi
[37] Galerant niet doot slaen. Als dit Reynout sach, dat hijs niet ver-
[38] winnen en mocht, sorchde hi voer Aymerijn ende seide in hem[38]
[39] selven: ‘Ay Florenberge, du biste seer geargert. Mi dunc gi snijt of[39 aant.]
[40] ghi een couter waert uut een ploech,’ ende mettien scoten hem de
[41] tranen uuten ogen. Ende als Aymerijn dat sach, wert hi verwarmt
[42] van bloede ende sijn moet wies hem seer. Al hadde die duvel voer[42]
[43] hem gestaen, hi hadden verwonnen. Aymerijn verhieft swairt met
[44] beide sijn handen ende gaf Galerant so swaren slach dat hi hem
[45] thoeft cloefde totten tanden. Als coninc Karel dit sach, seide hi:
[46] ‘Gebenedijt sidi, Aymerijn. Ic sal u begaven van steden ende slo-[46]
[47] ten ende ic sal u houden in groter waerden.’[47]

[48] Als Reinout alle dine van sinen soen in goeden puncten sach
[49] ende dat hi vanden coninc gemint was, ginc hi op eenre nacht
[50] heymelic wech ende wan sijn broot met groten arbeyt een jaer[50]
[51] lanc.

28 *Als beide... ghestaeft waren*: Toen ze beiden de eedformules hadden nagezegd
34 *primetijt*: de vroege morgen; *zie Aantekeningen hoofdstuk 13*
38 *sorchde hi voer Aymerijn*: maakte hij zich zorgen om Aymerijn
39 *Florenberge... geargert*: Florenberge, je bent erg achteruitgegaan; *zie Aantekeningen*; *of ghi... ploech*: of je een ploegijzer was
42 *wies hem seer*: groeide aanzienlijk
46 *Gebenedijt sidi*: Gefeliciteerd; *begaven van... sloten*: steden en sloten schenken
47 *ic sal u houden in groter waerden*: je zult bij mij in hoog aanzien staan
50 *groten*: zware

Dat XXIX capittel. Hoe Reinout opperde an Sinte Pieters kercke te Coelen ende diende den metselaers als van stenen ende calck te dragen, ende hoe hi vermoert wort ende inden Rijn geworpen ende gevonden wert ende hoe sijn lichaem te Dormonde quam op een karre daer gheen paerden an en waren.[+]

[1] Als Reinout desen swaren arbeit een jaer gedaen had, verhoerde
[2] hi hoe datmen in Coelen maken soude een kercke in die eer van
[3] Sinte Pieter, ende men ontboet daer grote menichte van werclui-
[4] den, of de arbeiden wilden, dat si te Coelen quamen. Reynout liet
[5] sinen arbeit ende ginc na Coelen. Ende als hi binnen der stede
[6] quam, vraechde hi om den meester vanden wercke die de kercke
[7] maken dede. Die arbeiders die daer stonden ende wrochten, lei-[7]
[8] den hem daer toe, ende als die meester Reynout sach, vraechde hi
[9] hem wat hi hebben woude van twe dagen. Reinout seide: ‘Elkes
[10] dages twee penningen.’ Doe seide die meester: ‘Lieve vrient, ic
[11] meendi meer verdienen sult. Wildi wel doen ende trouwelic ar-
[12] beiden, ic sal u vier penningen geven.’ Reynout antwoerde: ‘Ic en
[13] wil so veel niet hebben.’ Als dit die meester hoirde, waende hi of
[14] Reinout een sot geweest hadde ende seide: ‘Vrient, ic geefse u
[15] gaerne.’

[16] Met dese woerden ghinc Reinout staen wercken seer naerstelic
[17] ende droech sommighe stenen alleen daer ander vijf luiden ghe-
[18] noech aen te heffen hadden. Aldus arbeide Reinout ende wan alle
[19] dage twe penningen. Ende wanneer de ander arbeyders sliepen,
[20] so ginc Reynout mortel maken. Ende als hem die vaeck anquam,[20]
[21] lach hi met sijn hoeft op eenen steen ende sliep tot dattet began te
[22] dagen. Ende so drae als hi den dach vernam, eer sijn gesellen
[23] opstonden, soe hadde hy meer werck gedaen allene dan yemant
[24] dede binnen dien dage. Dit was den arbeytsluiden verdrietelic
[25] ende beniden dat hi so veel dede, dat si groten nijt ende haet op[25]

\+ *opperde*: als opperman werkte; *Dormonde*: Dortmund
7 *stonden ende wrochten*: aan het werk waren
20 *mortel*: metselspecie
25 *beniden*: ze konden het niet uitstaan; *dat si*: zodat ze

[26] hem hadden, ende sloten met malcander eenen raet hoe si hem
[27] doden souden ende seyden tot malcander: ‘Wij sullen vijf man-
[28] nen kiesen die hem te nacht waer nemen sullen als hi gaet slapen,
[29] so sullen si hem met mortele versmoren ende dan in een sac ste-
[30] ken ende werpen inden Rijn. So sal hi geringe te gronde gaen.’[30]
[31] Desen raet volchden si alle, wanttet hem goet dochte.[31]

[32] Ende so als den raet gesloten was, doden si Reynout van die
[33] selve nacht ende staken hem in een sack ende droegen opten Rijn
[34] ende worpen hem int water. Al was die stroem starc vanden
[35] water, nochtans en mochte die sac niet te gronde gaen overmits
[36] die gracie Gods, want wi vinden warachtich dat Reinout sonder
[37] sonde sterf.

[38] In Colen was een geestelic vrouken ende was van goeden leven[38]
[39] ende hadde verloren sien ende horen. Op een tijt als die vrouwe
[40] was te bedde ende sliep, dochte haer in een visioen dat si ten
[41] Rijne gegaen was ende vandt een sack dair in was een man die
[42] heimelic vermoert was, ende als si die sack aen tlant haelde ende
[43] soudse optrecken, was si genesen. De vrouwe ontspranc met dit[43]
[44] visioen ende dede haer deden ende opten Rijn dragen. Ende als si[44]
[45] opten Rijn was, viel si op haer knien ende badt Gode doer sijn[45]
[46] bitter lijden dattet visioen dat hair te voren gecomen was war-
[47] achtich most wesen. Als dese vrouwe hair bedinge an Onsen[47]
[48] Here aldus gedaen heeft, ontloken haer oghen, die te voren gesloten
[49] ten waren, ende sach inden stroem nae den sack ende sach gins[49]
[50] ende weder. Ten lesten wert si den sack gewaer ende bevoelde
[51] hair selven gesont ende si sach den sack ende grepen metter hant
[52] ende soude den sack te lande trecken. Doe begonden alle die cloc-
[53] ken bi hem selven te luyden die in die stede van Colen waren,
[54] twelc den volcke seer verwonderde, en deden die stat doersoeken
[55] om de waerheit te vernemen.

30 *geringe te gronde gaen*: snel zinken
31 *Desen raet volchden si alle*: In dit plan kon iedereen zich vinden
38 *geestelic*: godvruchtig
43 *ontspranc*: werd wakker
44 *opten Rijn dragen*: naar de Rijn brengen
45 *doer*: omwille van
47 *bedinge*: gebed
49 *gins ende weder*: naar alle kanten

[56] Soe wert den bisscop verboetscapt hoe datter opten Rijn ge-
[57] vonden was een mensche vermoert ende was in een sack geste-
[58] ken, ‘ende een devoet vrouken die seer grote gebreken hadde,
[59] heeften ghevonden ende is genesen van haer gebreken.’ Als dit
[60] die bisscop hoerde, is hi met alle de clergy met crucen ende vanen[60]
[61] daer gegaen, ende daer nae dat waerlike gherecht metten heren.[61]
[62] Ende als si daer quamen, vonden si den sack so hem geseit was
[63] ende dat vrouken daer bi. Die bisscop ende die waerlike heren
[64] deden den sack ontbinden, ende als si ontbonden was, so wort
[65] Reinout dair uut gehaelt. Doe waren dair enige dien verkenden
[66] ende seiden: ‘Dit is Sinte Pieters wercman.’ Men ginc dat lichaem
[67] ontcleden; daer vonden si naest sinen lichaem een rijckelic gordel
[68] dat seer costelic was, ende dair an hinc een gulden signet, dat[68]
[69] wert den bisscop ghegeven. Dat las den bisscop ende daer stont in
[70] gescreven: ‘Ic ben Reynout van Montalbaen’. Als dit die bisscop
[71] verstont ende de ander heren die daer bij stonden, dien ghekent
[72] hadden, dreven groten rouwe ende die bisscop seide: ‘O vrome
[73] Reinout, gi waert een spiegel der mannen van vromicheit in u
[74] leven. Nu hebdi doer Gode u leven verloren. Wist ic wye u versle-[74]
[75] gen hadde, ic souden den coninc senden.’

[76] Als dat die van Dormonde verhoerden, quamen si met haesten
[77] te Colen ende vielen over hair knien voir den bisscop ende baden
[78] hem dat hi hem geven woude tlichaem van Reynout, den vrient
[79] Gods, of eenich lit van sinen lichaem: si souden doer sijn eer een
[80] schone kercke doen maken. Die bisscop antwoerde soetelic: ‘Ghi
[81] heren, tis om niet dat ghi bidt: ic en does niet.’ Als die van Dor-
[82] monde verstonden des bisscops antwoerde, waren si droevich
[83] ende reysden te huys. Ende die bisscop geboet datmen een kar
[84] brochte daermen den lichaem op leyde, twelc terstont gedaen
[85] was. Ende als dat lichaem op de kerre geleit was ende men daer
[86] paerden in slaen soude om eerwaerdelic in een tombe te leggen[86]

60 *clergy*: geestelijkheid
61 *dat waerlike gherecht*: het wereldlijk gezag
68 *signet*: penning
74 *doer Gode*: om Gods wil
86 *in slaen soude*: voor wilde spannen

[87] ende in de kerc te brengen, so is die kerre bi haer selven ghekeert
[88] metten lichaem na die wech te Dormonde ende ginc so stive voert[88]
[89] datmense niet wederhouden en mocht, ende en hielt niet op voer
[90] dat si te Dormonde quam, twelc menich mensche seer verwon-
[91] derde. Als dit de bisscop sach, was hi droevich ende keerde met-
[92] ten volcke wederom. Ende die van Dormonde waren seer verblijf
[93] vanden lichaem des vrient Gods ende deden in ere Gods ende
[94] Reinout een schone kercke maken.

88 *so stive*: met zo'n vaart

Dat XXX capittel. Hoe die bisscop van Coelen coninc Karel ontboet dat Reinouts lichaem ghevonden was binnen Coelen inden Rijn, ende coninc Karel quam te Colen mit een arren moede met groot volc om te wreeken den doot van sinen neve Reynout.+

[1] Die bisscop van Colen sende mitter haest een bode in Vrancrijc
[2] ende ontboet coninc Karel dat Reinout, sinen neve, verslegen
[3] waer ende was inden Rijn gevonden. Als coninc Karel dese nye-
[4] mare hoerde vanden bisscop, was hi uutermaten droevich ende
[5] misliet hem seer ende swoer bi zijnre cronen dat hi den doot van[5]
[6] sinen neve wreeken soude, ende hij soude hebben den selven man
[7] diet gedaen hadde, of si soudent al becopen die in Colen waren.

[8] Coninc Karel vergaderde een groot heer van volc ende toech
[9] met een arren moede na Colen ende beleyde die stat ende dede
[10] sijn tenten slaen op tvelt. Als dit de van Colen vernamen, sloten si
[11] mit haesten haer poerten. Dit was den bisscop te weten gedaen
[12] ende hi liet den coninc in ende seide hem: ‘Heer coninc, wi doen
[13] maken een kerc ende u neve Reinout quam hier dienen den met-
[14] selaers so datten niemant en kende, ende doe wi sijn lichaem von-
[15] den ende men den lichaem ontclede, vonden wij aen hem een cos-
[16] telijc gordel ende daer aen was een signet, daer ic an las sinen
[17] naem ende titel.’ Als die coninc hoerde dat Reinout so jammerlic
[18] vermoert was, geboet hi den bisscop dat hi soude doen vangen
[19] alle die metselaers ende wercluyden de daer waren, twelc van
[20] stonden aen gedaen was, ende den coninc gebracht. Doe deedse
[21] coninc Karel pinigen soe lange dat hi vandt alle die gene die scul-
[22] dich waren an den ridder Reinouts doot, ende lietse terstont ne-
[23] men ende versincken met sacken inden Rijn. Als de coninc ge-
[24] doot had alle die an Reynouts doot sculdich waren, vertelde de
[25] bisscop coninc Karel hoe Reynouts lichaem voir te Dormonde
[26] met een karre sonder paert ende sonder menschen hulp dan al-
[27] leen bider gracie van God. Als die coninc dit hoerde, hadde hijs

+ *ontboet*: liet weten; *mit een arren moede*: woedend
5 *misliet hem*: weeklaagde

[28] groot verwonderen ende voir te Dormonde om tlichaem van si-
[29] nen neve te sien.

[30] Als coninc Karel binnen Dormonde quam, wast volc seer
[31] droevich, want si waenden dat Karel Reinouts lichaem wech
[32] nemen soude ende dat hij daer om gecomen waer. Coninc Karel
[33] seide totten heren: ‘Ic bid u, ghy heren, laet mi sien tlichaem van
[34] minen neve Reynout.’ Doe seiden de heren vander stat: ‘Edel heer
[35] coninc, sidi hier gecomen om ons te nemen den lichaem vanden
[36] vrient Gods Reynout, die hier alleen quam bij miraculen sonder
[37] menschen hulpe, dat soude God op u swaerliken wreeken.’ Doe
[38] seide coninc Karel: ‘Neen ic, en hebt des geen sorghe.’ Als die
[39] heren ende borgers dit hoerden, waren si blide ende deden die
[40] tomme open om coninc Karel dat lichaem te laten sien. Ende met
[41] dien trat coninc Karel tot die tombe ende sacher in. Doen was
[42] Reinouts lichaem wech, ende was gevaren tot sijn broeders, ende
[43] so wij bescreven vinden so leggense te Napels. Als die coninc dat[43] aant.
[44] lichaem van sinen neve daer niet en sach, verwonderdes hem.
[45] Ende als dit die heren vander stat ende gemeenten vernamen, dat[45]
[46] si den lichaem van Reynout, des vrient Gods, quijt waren, bedre-
[47] ven si groten rouwe ende mislieten hem seer. Als dit die coninc
[48] sach, reysde hi weder met zijn volc na Parijs. Aldus nam Reinout,
[49] die vrome ridder, sijn eynde ende starf salichlic ende regneert met[49]
[50] Gode. Amen.

43 *so leggense te Napels*: *zie Aantekeningen*
45 *gemeenten*: de burgers
49 *regneert met Gode*: verkeert in Gods verheven nabijheid

Hier eyndet die hystorie van die vier Heemskinderen ende principalic vanden vromen ridder Reynout, here van Montalbaen, ende coninc Karel van Vrancrijc. Ende is geprent tot Leyden in Hollant bi mi, Jan Seversoen op die Hoygraft, inden jare duysent vijfhonder ende acht.+

+ *geprent*: gedrukt

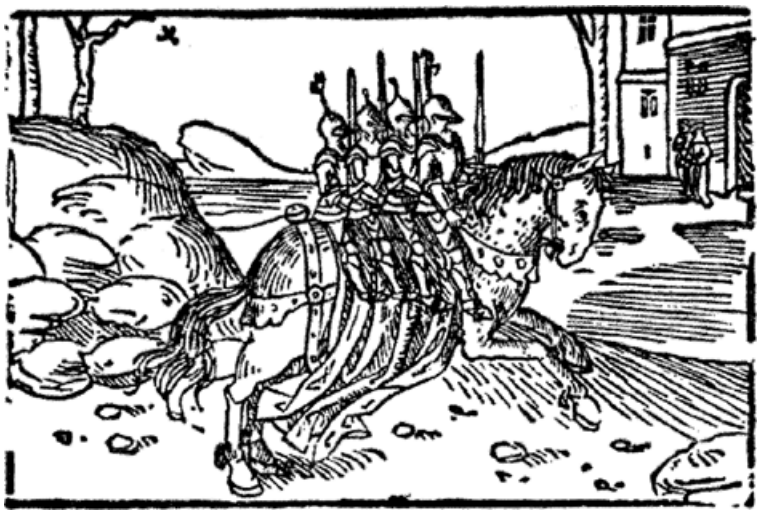

Nawoord

I
Literaire traditie

Een van de belangrijkste personages uit de *Historie vanden vier Heemskinderen* is koning Karel de Grote. Daarmee behoort de *Historie* tot het genre van de Karelromans. De teksten die tot dit genre worden gerekend, vertellen over koning Karel en zijn ridders, over zijn voorouders of zijn nakomelingen. Er zijn enkele tientallen Middelnederlandse Karelromans bekend. Jammer genoeg zijn van de meeste daarvan slechts fragmenten bewaard gebleven, soms resteert niet meer dan een gehavend blad perkament, soms zelfs nog minder dan dat. De bekendste Middelnederlandse Karelroman is wel *Karel ende Elegast*, een tekst waaraan in de *Historie vanden vier Heemskinderen* herinnerd wordt (zie Aantekeningen hfdst. 14) en die in zijn geheel bewaard gebleven is. Aanvankelijk, in de dertiende en veertiende eeuw, werden alle Middelnederlandse Karelromans in paarsgewijs rijmende verzen geschreven. Vanaf de vijftiende eeuw verschenen er ook prozaromans, die gedrukt werden. De meeste daarvan zijn bewerkingen van Middelnederlandse versteksten. In gedrukte vorm leefde een aantal verhalen uit de Karelliteratuur, waaronder dat over de Heemskinderen, tot diep in de negentiende eeuw voort.

De Middelnederlandse dichters verzonnen deze verhalen over het algemeen niet zelf: meestal maakten ze gebruik van Franse bronnen, waarmee ze overigens soms zeer vrij en creatief omsprongen. In Frankrijk ligt de oorsprong van het genre. Zeker vanaf eind elfde eeuw werden daar zogenoemde chansons de geste gecomponeerd: lange versteksten in strofen (*laisses*) van ongelijke lengte, die vertelden over gebeurtenissen uit de tijd van de Merovingische en Karolingische koningen. De dichters of jongleurs aan wie we deze chansons de geste danken, baseerden zich vermoedelijk op verhalen die mondeling circuleerden. In sommige chansons de geste kan een historische kern worden aangewezen. Zo bewaart het *Chanson de Roland*, het bekendste chanson de geste en een van de oudste vertegenwoordigers van dit genre, de herinnering aan een gevecht in de Pyreneeën dat in het jaar 778 daadwerkelijk heeft plaatsgevonden. Maar ook wanneer ze een historische kern bevatten, zijn chansons de geste geen geschiedkundige maar literaire

teksten: de historische feiten zijn op literaire wijze vervormd, aan Karel de Grote, de bekendste Karolingische vorst, worden daden toegeschreven die in werkelijkheid verricht werden door andere koningen, de teksten bevatten daarnaast puur verzonnen verhaalelementen en ze weerspiegelen de tijd waarin ze ontstonden. Op grond van de inhoud en de personages die erin optreden, kunnen de chansons de geste (ongeveer honderd in getal) worden ingedeeld in groepen. Al rond het jaar 1200 onderscheidde de dichter Bertrand de Bar-sur-Aube drie *gestes*, drie epische cycli: de *geste du roi*, de *geste de Doon de Mayence* en de *geste de Garin de Monglane.* Deze indeling is nog steeds bruikbaar, ook al laat een aantal teksten die tot de chansons de geste worden gerekend, zich niet in een van deze drie groepen onderbrengen. Tot de eerstgenoemde cyclus behoren bijvoorbeeld het *Chanson de Roland* en andere chansons de geste waarin de koning ten strijde trekt tegen de heidenen. De *geste de Doon de Mayence* wordt tegenwoordig meestal *cycle des barons révoltés* genoemd. De chansons van deze cyclus vertellen over vazallen die tegen de koning in opstand komen. Tot deze groep teksten behoren onder andere *Renaut de Montauban*, een chanson de geste waaraan hieronder uitvoerig aandacht geschonken zal worden, en *La chevalerie d'Ogier de Danemarche.* De *geste de Garin de Monglane* ten slotte, ook wel *cycle de Guillaume d'Orange* genoemd, *cycle d'Aimeri de Narbonne* of *cycle des Narbonnais*, telt meer dan twintig chansons de geste over de daden van Guillaume d'Orange en zijn familieleden. Dit geslacht betoont zich door dik en dun trouw aan de vorst, ook als deze onrechtvaardig handelt.

Bij een chanson de geste van de cyclus van de opstandige vazallen, *Renaut de Montauban*, komen we terecht wanneer we op zoek gaan naar de uiteindelijke bron van de *Historie vanden vier Heemskinderen.* Het vertelt hoe Renaut, Aalart, Guischart en Richart, de vier zonen van Aymon de Dordone, zich jarenlang moeten verdedigen tegen Charlemagne. Net als in de *Historie* krijgen ze hulp van de tovenaar Maugis en van Bayard en worden ze gastvrij ontvangen en daarna uitgeleverd door koning Yon (Yewijn) van Gascogne. Ook in deze Oudfranse tekst vecht Renaut in het Heilige Land tegen de heidenen en wordt hij in Keulen vermoord. Aan de episode die vertelt over de uitlevering van Aymons zonen door Yon zouden historische gebeurtenissen uit de tijd vóór Karel de Grote ten grondslag kunnen liggen: begin achtste eeuw leverde Eudo van Aquitanië koning Chilperik en diens hofmeier Raganfrid, die hun toevlucht bij hem hadden gezocht, aan Karel Martel uit, de grootvader van Karel de Grote. Hoe het verhaal zich in de loop der eeuwen ontwikkeld heeft, is onduidelijk. We mogen veronderstellen dat degene die aan het eind van de twaalfde eeuw de *Renaut de Montauban* zoals wij die nu kennen, componeerde, gebruik heeft gemaakt van ver-

halen die mondeling circuleerden en waarvan een deel van generatie op generatie was doorverteld.

Hoofdthema in *Renaut de Montauban* is de gespannen verhouding tussen de koning en zijn vazallen. Charlemagne is een tiran, een halsstarrige, onverzoenlijke vorst, die zich niet aan zijn feodale verplichtingen houdt. Hij maakt misbruik van zijn macht en doet er verkeerd aan, tegen Aymons zonen oorlog te voeren. Renaut, die in principe loyaal is, voert min of meer zijns ondanks strijd tegen hem. Telkens weer wordt benadrukt dat Aymons zonen in hun recht staan en de koning niet. Het gelijk van de vier broers wordt tegenover het ongelijk van de koning gesteld. Daarbij vallen telkens de woorden *droit* ('recht', 'gelijk') en *tort* ('onrecht', 'ongelijk'). In chansons de geste van vóór de *Renaut* speelt de oppositie tussen *le droit* en *le tort* uitsluitend een rol in de context van de strijd tussen christenen en heidenen: de christenen hebben het gelijk aan hun kant, de heidenen niet. *Renaut de Montauban* is het vroegste chanson de geste waarin de tegenstelling *droittort* wordt gebruikt ter karakterisering van de verhouding tussen de koning en een vazal, en wel zodanig dat Charlemagne *le tort* vertegenwoordigt. Zowel Renaut en zijn broers als de *pairs* (de aanzienlijken die in het Middelnederlands *genoten* worden genoemd - zie par. 2.2) zijn zich ervan bewust dat Charlemagne het recht niet aan zijn zijde heeft. Maar hij is wel hun koning en hun heer. Daardoor verkeren ze in een lastige positie: hoe moeten ze zich tegenover hem opstellen? Het politieke dilemma dat in *Renaut de Montauban* prominent aanwezig is, kan in verband worden gebracht met de historische situatie van eind twaalfde eeuw. In Frankrijk werd toen de scepter gezwaaid door Filips II Augustus. Deze koning voerde een krachtige centralisatiepolitiek, tot ongenoegen van de grote Franse vazallen, die zich bedreigd voelden in hun zelfstandigheid. Evenals andere chansons de geste die tot de cyclus van de opstandige vazallen behoren, weerspiegelt *Renaut de Montauban* vermoedelijk de visie van deze grote vazallen op de toenmalige politieke situatie. Op literaire wijze, door middel van fictie, legitimeert de tekst hun verzet tegen de groeiende macht van de Capetingische vorst. Ondanks zijn grote macht is de vorst uit het chanson de geste afhankelijk van de steun van de grote heren: wanneer de pairs hem uit protest tegen zijn redeloze koppigheid in de steek laten, staat hij machteloos. Deze afhankelijkheid kan beschouwd worden als de literaire verwezenlijking van een situatie zoals de grote vazallen zich die eind twaalfde eeuw wensten.

Renaut de Montauban had in Frankrijk succes. Keer op keer werd het chanson de geste op schrift gesteld. We kennen er verschillende versies van. De zogenoemde traditionele versie telt in het oudste (dertiende-eeuwse) handschrift waarin ze bijna volledig overgeleverd is, ruim 14.000 verzen, een laatmiddeleeuwse omwerking telt er meer dan 28.000. Verder zijn er

handschriften met prozaversies bewaard gebleven, en in de vijftiende eeuw verscheen er een *Histoire des Quatre fils Aymon* in druk. Tot het eind van de negentiende eeuw zou deze prozaroman telkens opnieuw gedrukt worden.

Vanuit Frankrijk vond het verhaal over Aymons zonen zijn weg naar andere streken: het werd bekend in Italië, Spanje, Engeland, IJsland, de Nederlanden en het Duitse taalgebied. De Franse *Renaut*-teksten werden vertaald, bewerkt en omgewerkt. In de Nederlanden ontstond in de dertiende eeuw de verstekst die later aangeduid zou worden met de titel *Renout van Montalbaen.* Het was een lange tekst in paarsgewijs rijmende verzen, vermoedelijk het werk van een Vlaams dichter. Hoewel *Renout van Montalbaen* meer dan eens aan het perkament of het papier werd toevertrouwd, is er helaas maar weinig van over. Er zijn fragmenten opgedoken - waarvan er een paar naderhand weer verloren gegaan zijn - van vier handschriften. De oudste fragmenten dateren uit de dertiende eeuw, de jongste (een handvol papiersnippers) uit omsteeks 1500. De omvangrijkste zijn afkomstig uit een veertiende-eeuws handschrift: twaalf bladen met in totaal zo'n 2400 verzen. Alles bij elkaar bevatten de ons bekende fragmenten vermoedelijk nog geen 15 procent van de tekst, die ooit zo'n 15.000 verzen geteld zal hebben. Gelukkig is de Middelnederlandse versie van het verhaal ook in andere bronnen bewaard gebleven. Allereerst is daar *Reinolt von Montelban*, een vijftiende-eeuwse vertaling van *Renout van Montalbaen* in het Rijnfrankisch, een dialect van het Hoogduits; misschien heeft er een oudere vertaling bestaan die als schakel tussen *Renout* en *Reinolt* fungeerde. Naar men aanneemt werd de Rijnfrankische vertaling gemaakt in opdracht van aartshertogin Mechtild von Rottenburg. Ze is ons in haar geheel overgeleverd in twee handschriften; het oudste ervan schonk Mechtild in 1474 aan haar zoon ter gelegenheid van zijn huwelijk. Het woord ‘vertaling’ is in verband met de *Reinolt* eigenlijk misplaatst: we kunnen beter spreken van een *Umschreibung*, een min of meer woordelijke omzetting van de Middelnederlandse verstekst. De Duitse vertaler bleef zo dicht bij zijn voorbeeldtekst dat het Duitse taaleigen meer dan eens geweld werd aangedaan. Ook geeft de *Reinolt* menig onzuiver rijm te zien. In vertaalkundig opzicht mag de *Reinolt* dan geen hoogstandje zijn, wie geïnteresseerd is in de verloren gedeelten van de Middelnederlandse *Renout*, kan de Duitse ‘Umschreiber’ alleen maar dankbaar zijn voor zijn werkwijze. Verder is er een fragment van een getrouwe Middelnederduitse vertaling in verzen bewaard gebleven. En tot slot hebben we de *Historie vanden vier Heemskinderen*; ook deze prozabewerking gaat terug op de *Renout* en staat dicht bij de voorbeeldtekst.

Uit een vergelijking van de resterende *Renout*-fragmenten en *Reinolt von Montelban* met de bewaard gebleven versies van de Franse *Renaut de*

Montauban blijkt duidelijk dat de Middelnederlandse dichter zich gebaseerd heeft op de Franse *Renaut*-traditie. In grote lijnen vertellen de *Renout* en de traditionele versie van het chanson de geste hetzelfde. Veel episoden en tal van kleinere verhaalelementen komen in beide teksten voor, vaak in dezelfde volgorde. Zelfs vallen hier en daar frappante tekstuele overeenkomsten tussen *Renout* en *Renaut* aan te wijzen. Naast al die parallellen zijn er allerlei verschillen. Zo vangt de *Renout* aan met een voorgeschiedenis over de vete tussen Karel en Aymijn, Reinouts vader, en over de daaruit voortvloeiende jarenlange geheimhouding voor Aymijn van het bestaan van zijn vier zonen. Het chanson de geste vertelt in plaats hiervan over een vete tussen Charlemagne en Beuves d'Aigremont, die een broer van Aymon en dus een oom van Renaut is. Beuves doodt Charlemagnes zoon Lohier, Renaut doodt geen zoon maar een neef van de koning. De episode over de diefstal en herovering van Beyaert zoekt men in de *Renaut* vergeefs. Verschillende verhaaldraden zijn in de Middelnederlandse tekst niet afgehecht. We krijgen bijvoorbeeld niet te horen hoe het afloopt met koning Yewijn en met Reinouts vrouw Clarisse. De Franse tekst vertelt dat wel. Kleinere verschillen geven onder meer de topografische en toponymische uitwerking van het verhaal te zien: in tegenstelling tot in de *Renaut* zijn topografische beschrijvingen in de *Renout* summier of afwezig, en veel locaties die in de Franse tekst een naam dragen, zijn in de *Renout* naamloos. Zoals de overeenkomsten tussen *Renout* en *Renaut* erop wijzen dat de Middelnederlandse verstekst zijn wortels in de Franse *Renaut*-traditie heeft, zo wijzen allerlei grote en kleine verschillen erop dat de Middelnederlandse dichter geen Frans handschrift voor zich had waarvan hij de tekst trouw vertaalde. Sommige afwijkingen lijken het resultaat te zijn van een bewust toegepaste bewerkingsstrategie, andere laten zich moeilijker verklaren. Het is goed voorstelbaar dat de Middelnederlandse dichter zich bij het componeren van zijn tekst gebaseerd heeft op zijn herinneringen aan voordrachten van de *Renaut.* Chansons de geste werden in die tijd immers door jongleurs voor een luisterend publiek ten gehore gebracht. De Middelnederlandse dichter kan een of meer voordrachten hebben bijgewoond en het beluisterde verhaal uit zijn hoofd bewerkt hebben. Daarnaast kan hij gebruik hebben gemaakt van andere, misschien nooit schriftelijk vastgelegde verhalen over de vier broers en hun paard. Er is reden te vermoeden dat er inderdaad zulke verhalen gecirculeerd hebben, bijvoorbeeld een Frans verhaal over de moord op Charlemagnes zoon Loeïs (Lodewijc). Ook van verhalen die niet tot de Heemskinderen-traditie behoren, heeft de Middelnederlandse dichter gebruikgemaakt, en vast en zeker putte hij tevens uit zijn fantasie.

Wie *Renout van Montalbaen* en *Renaut de Montauban* met elkaar vergelijkt, constateert niet alleen tal van inhoudelijke verschillen maar proeft

ook een verschil in sfeer. Zoals gezegd speelt in de Franse tekst de politieke problematiek een belangrijke rol. Aymons zonen en de pairs worden geconfronteerd met de vraag hoe zij zich moeten opstellen tegenover een tirannieke vorst die niet in zijn recht staat, maar die ondanks alles hun koning en hun heer is. Deze problematiek is in de Middelnederlandse tekst zeker niet afwezig. Ze krijgt echter minder nadruk. Op de tegenstelling tussen het 'ongelijk' van de een en het 'gelijk' van de anderen wordt veel minder gehamerd. Hoewel Reinout ook hier beseft dat hij de koning niet mag doden, ondanks al het onrecht dat deze hem doet, en de *genoten* ook hier noch Karel noch de Heemskinderen in de steek willen laten, staan zij 'makkelijker' tegenover de koning dan in het Franse chanson de geste. Karel boezemt hun in de Middelnederlandse tekst minder ontzag in, ze liegen hem voor, steken de draak met hem en deinzen er zelfs niet voor terug hem in zijn lichamelijke waardigheid aan te tasten. De machteloosheid van de koning is in de *Renout* in de sfeer van het (soms grof-)komische en het ruw-lichamelijke getrokken. Ook de situatie van Aymijn en Yewijn heeft de Middelnederlandse dichter niet diepgaand geproblematiseerd. Hun Franse pendanten voeren een hevige innerlijke strijd. Aymon wordt in de *Renaut* heen en weer geslingerd tussen zijn vaderliefde en het oprechte streven de eed die hij de koning gezworen heeft, gestand te doen. Zijn mannen, en niet de genoten, beschieten Montauban met voedsel. Yon levert de vier broers weliswaar aan de koning uit, maar de verantwoordelijkheid voor die uitlevering ligt bij zijn raadsheren. Hij is blijkbaar genoodzaakt zich neer te leggen bij de beslissing die de meerderheid van hen neemt en doet dat met pijn in het hart. In de *Renout* blijkt bij Yewijn en Aymijn veel minder van een loyaliteitsconflict.

Door de verhoudingen tussen de personages minder nadrukkelijk te problematiseren dan zijn Franse collega, door minder te psychologiseren, door topografische beschrijvingen en allerlei details weg te laten en door het aanbrengen van andere vereenvoudigingen, bracht de Middelnederlandse dichter vaart in het verhaal. Blijkbaar was het niet zijn bedoeling zijn publiek een tekst te presenteren waarin gereflecteerd werd over serieuze problemen die in de werkelijkheid speelden - in de werkelijkheid, welteverstaan, van het publiek waarvoor de traditionele Franse *Renaut* oorspronkelijk bestemd was. Hij lijkt er vooral op uit te zijn geweest een spannende tekst te creëren, een tekst vol actie en avontuur, met veel komische elementen en zonder een al te verfijnde en gecompliceerde psychologie. Hoe dicht de *Renout* in veel opzichten ook bij de Franse *Renaut* staat, het is een tekst met een eigen karakter.

De Middelnederlandse verstekst moet succes gehad hebben. Dat blijkt niet alleen hieruit dat hij verschillende malen op schrift werd gesteld, maar

ook uit het feit dat een middeleeuws geschiedschrijver als Jacob van Maerlant het verhaal over de Heemskinderen in zijn *Spiegel historiael* als een onhistorisch verzinsel afdoet: wat zou het nut van zijn kritische opmerkingen zijn geweest, als *Renout van Montalbaen* geen bekendheid had genoten?

Toen de boekdrukkunst eenmaal uitgevonden was, werd de tekst in gedrukte vorm gepresenteerd. Daartoe - want waarschijnlijk gebeurde dit speciaal met het oog op de druk - werd van de verstekst een prozabewerking gemaakt. De prozabewerker volgde de tekst vrij getrouw, zoals blijkt uit een vergelijking van het proza met de bewaarde versfragmenten en *Reinolt von Montelban.* Op de verhouding tussen vers- en prozatekst zal nader worden ingegaan in par. 2.3. De oudstbekende druk dateert uit circa 1490 en is afkomstig uit Gouda. Hij zou vervaardigd kunnen zijn door de Collacie-broeders, de Goudse Broeders van het Gemene Leven. Het vermoeden bestaat dat de *Heemskinderen*-tekst gedrukt werd voor een vermogende privé-opdrachtgever, en wel voor degene die rond 1486 de *Historie van hertoghe Godevaert van Boloen* en in 1489 *Le Chevalier délibéré* eveneens in Gouda liet drukken: het lettertype van de *Heemskinderen*-druk is hetzelfde als dat van *Le Chevalier délibéré*, de houtsnede in de *Heemskinderen*-druk is het werk van de houtsnijder die een serie van meer dan twintig illustraties voor *Godevaert van Boloen* maakte. Wie die rijke opdrachtgever was, valt niet met zekerheid te zeggen. Een verwijzing naar zijn identiteit is hoogstwaarschijnlijk te vinden op een houtsnede die achter in *Godevaert van Boloen* en, in een iets andere vorm, achter in *Le Chevalier délibéré* is opgenomen. Het is een afbeelding van een olifant met een kasteel op zijn rug. Aan beide zijden van het kasteel steken vlaggen uit; op de ene is het wapen van aartshertogin Maria van Bourgondië te zien, op de andere het wapen van Gouda. Onder de vlaggen zijn een bewerkte letter *G* en een bewerkte letter *d* aangebracht. We zullen hier van doen hebben met een merk van de opdrachtgever. Dit moet een vooraanstaand inwoner van Gouda zijn geweest. Mogelijk was het Jan van Cats, heer van Sinoutskerke, die na 1482 schout, baljuw en kastelein (slotvoogd) van Gouda was. De letters *G* en *d* moeten in dit geval als een afkorting van *Gouda* gelezen worden. Wellicht komt ook Gerrit Dircx, burgemeester van Gouda, in aanmerking. De letters kunnen dan ook geïnterpreteerd worden als de initialen van de opdrachtgever.

Van de vroegste *Heemskinderen*-druk is maar één, geschonden, blad bewaard gebleven. Aan de ene zijde daarvan is een ingekleurde houtsnede te zien, die met het Heemskinderen-verhaal niets van doen lijkt te hebben. De andere zijde bevat het begin van het derde hoofdstuk. Van de eerste regel van de hoofdstuktitel resteert alleen het onderste gedeelte. De laatste regel van het bewaarde fragment luidt: ‘en*de* enen brief an aymijn en*de* sine maghen als dat hi’. De tekst op deze bladzijde komt zo goed als woordelijk overeen

met de tekst die in 1508 door Jan Seversoen werd gedrukt. De spelling vertoont verschillen. Hieruit kan worden opgemaakt dat Seversoen de Goudse tekst, eventueel via een tussenliggende druk, heeft nagedrukt of dat hij en de Goudse drukker eenzelfde bron, een druk van vóór 1490, hebben gebruikt. De eerste mogelijkheid lijkt mij aannemelijker.

2
De tekst

2.1 Inhoud

Karel, koning van Frankrijk en keizer van Rome, heeft een luisterrijk feest georganiseerd. Vanuit de hele christelijke wereld zijn vooraanstaanden naar Parijs gekomen. Tijdens het feest richt een van de gasten, Huge van Dordoen, zich beleefd met een verzoek tot de koning: zijn ooms Aymijn van Dordoen en Amerijn van Nerboen, die beiden eveneens aanwezig zijn, hebben Karel trouw gediend in de strijd tegen de heidenen en zouden daarvoor nu graag een gepaste beloning ontvangen. Karel weigert bot: nooit zal hij hun ook maar iets geven. Wanneer Huge de koning voorhoudt dat dit hem zijn goede naam zal kosten, grijpt Karel woedend een zwaard en slaat hij Huge dood.

Deze doodslag vormt het begin van een langdurige vete. Huges verwanten wapenen zich onmiddellijk om zijn dood te wreken. Tot de nacht invalt, leveren ze slag tegen Karel en zijn mannen. Daarna worden Aymijn en zijn familieleden verbannen. Zestien jaar lang trekken ze plunderend en moordend rond. Op aandringen van zijn edelen verzoent Karel zich ten slotte met Aymijn. Bij die verzoening krijgt Aymijn de zuster van de koning, Aye, tot vrouw. Toch blijft hij wrok koesteren, en tot groot verdriet van vooral Aye zweert hij de dood van al Karels familieleden die hem in handen zullen vallen; ook de kinderen die Aye krijgt, zal hij ombrengen. In de jaren die volgen, baart Aye vier zonen: Ridsaert, Adelaert, Wridsaert en Reinout. Uit angst voor de eed die haar man gezworen heeft, zorgt Aye ervoor dat hij niet te weten komt dat hij zonen heeft. Aymijns vier kinderen, de Heemskinderen, worden in het diepste geheim grootgebracht.

Aymijn wordt pas van hun bestaan op de hoogte gebracht op de dag waarop boden van de koning hem komen uitnodigen voor de kroning van Karels zoon Lodewijc. Aymijn is verre van gelukkig met deze invitatie: moet hij aanwezig zijn bij de kroning van hem die zich straks meester zal maken van zijn land, aangezien Aymijn kinderloos is? Nu onthult Aye hem dat hij maar liefst vier zonen heeft - nadat ze van hem de verzekering heeft gekre-

gen dat hij zijn eigen kinderen niet zou doden. Verheugd slaat Aymijn zijn zonen tot ridder. Ieder van hen krijgt een paard. Aan Reinout, onder wie alle paarden bezwijken, geeft Aymijn het vervaarlijke ros Beyaert, dat buitengewoon sterk en snel is.

Vader en zonen begeven zich naar Parijs, waar ze vriendelijk ontvangen worden door Karel. Lodewijc is echter allerminst genegen zich vriendelijk op te stellen tegenover de doodsvijand van zijn vader. Ook kan hij het niet uitstaan dat Reinout door iedereen geprezen wordt: Reinout is even oud als hij, maar is langer, knapper en dapperder. Bovendien heeft hij het beste paard van de hele wereld en weigert hij dit aan Lodewijc af te staan. Vervuld van jaloezie zit Lodewijc de Heemskinderen op alle mogelijke manieren dwars, terwijl zij hem dienen zo goed als ze kunnen. Na de kroningsplechtigheid deelt Lodewijc geschenken uit. De Heemskinderen slaat hij echter over. Wanneer Aymijn zich hierover bij Karel beklaagt, voorziet deze hen van leengoederen. Uiteindelijk weten Lodewijcs perfide raadsheren de jonge koning zover te krijgen dat deze Adelaert dwingt tegen hem te schaken en evenals hij zijn hoofd op het spel te zetten. Lodewijc verliest. Adelaert spaart het leven van zijn tegenstander, maar waarschuwt hem nooit meer om zo'n kostbare inzet te spelen. Hij voegt eraan toe dat degene die hem op dit idee gebracht heeft, hem blijkbaar liever kwijt dan rijk is. Woedend slaat Lodewijc Adelaert het schaakbord in het gezicht. Wanneer Reinout gehoord heeft wat er voorgevallen is, slaat hij Lodewijc voor de ogen van diens vader het hoofd af. Na een fel gevecht tegen Karel en zijn mannen zien de Heemskinderen zich genoodzaakt te vluchten. Ze worden verbannen en hun ouders moeten hen onder ede verloochenen.

Met zijn vieren op Beyaert gezeten vluchten de broers via het ouderlijk kasteel Pierlepont naar Spanje, waar ze in dienst treden van de heidense koning Saforet. Jarenlang zetten ze zich voor hem in. Omdat Saforet weigert zijn verplichtingen jegens hen na te komen en zich aan zijn beloften te houden, slaat Reinout ook deze koning het hoofd af.

Nu rijden de Heemskinderen naar Gascogne, waar ze hun diensten aanbieden aan koning Yewijn. Dankzij hen verslaat deze al zijn vijanden. Zodra Karel ter ore is gekomen bij wie de Heemskinderen bescherming hebben gevonden, vraagt hij Yewijn om hun uitlevering. Op advies van zijn raadsheren geeft Yewijn geen gehoor aan Karels verzoek. Integendeel, hij geeft Reinout toestemming een kasteel te bouwen op een rots aan de Gironde en schenkt hem bovendien zijn dochter Clarisse. Zo verrijst kasteel Montalbaen. Vergeefs probeert Karel het in te nemen; na een beleg van een jaar blaast hij de aftocht.

Wel vallen hem op een kwade dag Reinouts drie broers in handen, en

kort daarna wordt ook Beyaert gevangengenomen. Maar dan is daar plotseling Maeldegijs, een ouder familielid van de Heemskinderen dat bedreven is in de toverkunst. Door zijn toedoen wordt Beyaert heroverd en worden de broers bevrijd. Aan Maeldegijs' toverkunst is het ook te danken dat Reinout incognito met Beyaert kan deelnemen aan een door Karel georganiseerde paardenrace. Het doel van de race is een goed paard te vinden voor Karels neef Roelant: als Roelant een even voortreffelijk paard zou hebben als Beyaert, zo redeneert Karel, zou hij Reinout wel klein kunnen krijgen. Maar Karels opzet mislukt: Reinout bereikt als eerste de finish, grijpt Karels kroon die daar is opgesteld, weigert spottend deze door Karel te laten loskopen en gaat ermee vandoor naar Montalbaen.

Uiteindelijk ziet de koning maar één manier om de moordenaars van zijn zoon in handen te krijgen: verraad. Hij koopt Yewijn om. Deze spiegelt de Heemskinderen voor dat Karel bereid is zich met hen te verzoenen en krijgt gedaan dat zij zich ongewapend op muildieren naar Vaucoloen begeven. Daar lopen ze in de val: duizenden gewapenden wachten hen op. Ze zouden geen schijn van kans tegen die overmacht hebben gehad als Clarisse, die haar vader wantrouwde, niet heimelijk aan Ridsaert hun zwaarden had meegegeven. Moedig storten ze zich in de ongelijke strijd. Wridsaert raakt zwaargewond. Hoewel de Heemskinderen zich urenlang dapper verweren, lijkt hun situatie op den duur uitzichtloos. Maar dan, als er niets anders op lijkt te zitten dan zich over te geven, zien ze tot hun grote vreugde dat Maeldegijs hun op Beyaert te hulp komt. Hij wordt gevolgd door Reinouts mannen. Karels gewapenden worden gedood of slaan op de vlucht, en de Heemskinderen keren terug naar Montalbaen.

Op een dag wordt Ridsaert door Roelant gevangengenomen en aan Karel uitgeleverd. Op het nippertje, wanneer hij de ladder naar de galg al opklimt, wordt hij door zijn broers en Maeldegijs bevrijd. Ook Maeldegijs zelf belandt op een kwade dag in Karels kerker. Natuurlijk ontsnapt de tovenaar. Hierna gaat de koning opnieuw over tot een belegering van Montalbaen. De Heemskinderen zijn bereid zich over te geven, mits Karel hen in leven laat. De koning weigert zich op die voorwaarde met hen te verzoenen, en dus duurt de strijd voort. Op een nacht ontvoert Maeldegijs de koning naar Montalbaen, in de hoop op die manier een verzoening te kunnen afdwingen. Zelfs nu hij zo in het nauw is gebracht, weigert Karel zijn neven vergeving te schenken. Maeldegijs vertrekt en wordt kluizenaar, Reinout laat de koning vrij. Door het aanhoudende beleg ontstaat er zo'n nijpend gebrek aan voedsel op het kasteel dat de Heemskinderen zich genoodzaakt zien Montalbaen te verlaten. Clarisse blijft daar achter. Op Beyaert vluchten de vier broers naar een kasteel in de Ardennen, op de voet gevolgd door Karels leger. Ook voor dit kasteel slaat de koning het beleg.

Vooral door bemiddeling van Aye komt er eindelijk een verzoening tot stand. De prijs die de Heemskinderen moeten betalen, is hoog: Reinout moet Beyaert uitleveren. De koning laat het dier met twee molenstenen aan de nek in de rivier gooien. Beyaert trapt de stenen kapot, zwemt naar de oever en loopt naar Reinout toe. Een tweede verdrinkingspoging, waarbij Beyaert ook molenstenen aan de benen gebonden krijgt, mislukt eveneens. Pas bij de derde poging slaagt Karel erin Beyaert te doden: hij verbiedt Reinout naar het paard te kijken. Vergeefs hinnikt Beyaert een laatste keer naar zijn meester. Dan verdrinkt hij.

Bedroefd keert Reinout terug naar Montalbaen, zijn broers blijven bij Karel. Hij vertelt Clarisse wat er gebeurd is, geeft zijn twee zonen bezittingen en vertrekt stilletjes. Ver van huis, waar niemand hem kent, wordt hij kluizenaar. Drie jaar lang doet hij boete. Omdat het kluizenaarsbestaan hem zwaar valt, draagt God hem op naar het Heilige Land te gaan, om daar tegen de heidenen te vechten. Dat ligt Reinout beter. Dankzij hem en Maeldegijs, die ook naar het Heilige Land is getrokken, heroveren de christenen Jeruzalem. Maeldegijs komt om in de strijd.

Na van de patriarch van Jeruzalem vergeving van zijn zonden te hebben gekregen, keert Reinout terug naar Europa. Hij verblijft kort in Parijs, brengt de koning verslag uit van de strijd in het Heilige Land en is er getuige van dat zijn zoon Aymerijn, die ten onrechte van verraad beschuldigd is, in een gerechtelijk tweegevecht de overwinning behaalt.

Opnieuw vertrekt hij. Zonder zijn identiteit bekend te maken, werkt hij als arbeider mee aan de bouw van de Sint-Pieter te Keulen. Zijn collega's vrezen dat de oersterke nieuweling hun al het werk uit handen zal nemen. Daarom vermoorden ze hem. Zijn lijk stoppen ze in een zak, die ze in de Rijn gooien. Er gebeuren wonderen. Wanneer de zak aan land is getrokken en de dode eruit is gehaald, leest men op een penning aan zijn gordel wie de vermoorde man is. De inwoners van Dortmund komen vragen of zij Reinouts lichaam of een deel ervan mogen hebben: ze willen ter ere van deze *vrient Gods* een kerk bouwen. De bisschop van Keulen weigert, maar de kar waarop men de dode legt, rijdt vanzelf naar Dortmund. Daar bouwt men een kerk, waarin Reinouts lichaam te ruste wordt gelegd. Karel, aan wie door de bisschop van Keulen bericht is dat Reinout in Keulen vermoord is, rukt op naar deze stad en straft de moordenaars met de dood. Daarna reist hij naar Dortmund om het lichaam van zijn neef te zien. Men opent de graftombe en ontdekt tot zijn grote verdriet dat de dode verdwenen is: Reinout heeft zich bij zijn broers gevoegd.

2.2 Personages

In deze paragraaf wordt aandacht geschonken aan de belangrijkste personages die in de *Historie vanden vier Heemskinderen* een rol spelen.

De vier Heemskinderen

De titel van de *Historie* laat ons weten dat deze prozaroman niet vertelt over de avonturen van een individu maar over die van een groepje van vier personen: de vier Heemskinderen, de vier kinderen van (H)aymijn. Ze zijn dan ook allevier op de titelpagina van Seversoens druk afgebeeld. De vier broers vormen een hechte eenheid. Niet alleen treden ze gezamenlijk op, ook rijden ze vaak gevieren op Beyaert. Ze blijven bij elkaar totdat de verzoening met Karel heeft plaatsgevonden en Beyaert verdronken is. Daarna gaat Reinout zijn eigen weg: 4 wordt 3 + 1. Na zijn dood voegt hij zich echter opnieuw bij zijn broers.

Hoe hecht het viertal ook is, de broers hebben ieder een eigen karakter. De jongste, Reinout, is de meest opvallende van de vier, een verschijnsel dat in de literatuur vaker voorkomt. Hij overtreft zijn broers in lengte, kracht en moed, zo deelt de verteller al direct na Reinouts geboorte mee. Zijn speciale positie binnen de groep komt tot uitdrukking in zijn naam: de namen van zijn broers rijmen op elkaar, die van hem rijmt niet op de andere. Alleen zijn leven wordt in de *Historie* van het begin tot het eind beschreven. Hij is de natuurlijke leider, hij neemt het initiatief en voert het woord, Beyaert is zijn eigendom. Hij is degene die door Lodewijc te doden de vete met Karel veroorzaakt en hij is eveneens degene die door Beyaert uit te leveren, ondanks het protest van zijn broers, de verzoening met Karel tot stand brengt. Hij deinst er niet voor terug de spot te drijven met Karel, hem uit het zadel te stoten en hardhandig met hem om te gaan. Het gaat hem echter te ver Karel te doden: deze is en blijft zijn vorst en geniet bovendien Gods persoonlijke bescherming. Hij wil niets liever dan zich met de koning verzoenen, maar hij weigert zich op genade of ongenade aan hem over te geven. De laatste jaren van zijn leven stelt hij geheel in dienst van God, en hij sterft als *vrient Gods.*

Ridsaert, de oudste broer, is vermetel en onstuimig. Zonder te aarzelen grijpt hij elke kans om het onrecht dat de Heemskinderen is aangedaan te wreken. Als Reinout hem niet zou hebben tegengehouden, zou hij Karel gedood hebben, toen deze door Maeldegijs naar Montalbaen was ontvoerd. Ook elders in het verhaal vliegt hij de koning naar de keel en valt hij hem aan.

Adelaert, de tweede broer, doet in dapperheid zeker niet onder voor de andere Heemskinderen maar wordt vooral als verstandig en voorzichtig gepresenteerd. Risico's gaat hij uit de weg. De eerste woorden die we, met

Aymijn aan de deur luisterend, van hem horen, zijn een berisping: hij maant de opstandige Reinout tot kalmte. Korte tijd later probeert hij, om groter onheil te voorkomen, voor Reinout verborgen te houden dat hij door Lodewijc geïntimideerd en geslagen is. Aan Adelaert vraagt Reinout raad wanneer hij, in hfdst. 12, naar zijn moeder verlangt. Adelaerts eerste reactie is, dat het veel te gevaarlijk is Aye te bezoeken. In de *Historie vanden vier Heemskinderen* bedenkt Reinout dan zelf een plan om zijn wens te realiseren, maar in de verstekst is het Adelaert die met dit goede idee komt (*Reinolt* 3040-47). Wanneer ze eenmaal bij hun moeder zijn en Reinout zich verraadt, dronken als hij is, wijst Adelaert hem met een fikse elleboogstoot terecht. Een paar dagen later weerhoudt hij Reinout ervan Aymijn te doden. Eenmaal is Adelaert té voorzichtig. Wanneer Ridsaert te Vaucoloen gevangen is genomen en Adelaert te kennen geeft dat het zinloos is hem te hulp te snellen en dat het beter is dat alleen Ridsaert omkomt dan dat zij allen sterven, krijgt hij van Reinout de wind van voren: de dood van een van hen zou een schande betekenen voor hen allen.

Wridsaerts karakter komt het minst uit de verf - ook al doordat hij in de druk van 1508 meer dan eens verward wordt met Ridsaert. Hij blijft in het geheugen hangen als de meest kwetsbare van de vier: te Vaucoloen raakt hij zo zwaar gewond dat hij niet meer in staat is zich samen met zijn broers te verdedigen.

De koningen Lodewijc en Karel en hun raadsheren

De vier broers raken in onmin met de koning. Aanvankelijk krijgen ze het alleen met Lodewijc aan de stok, hoezeer ze ook hun best doen hem naar behoren te dienen. Lodewijc wordt gepresenteerd als een onaangename jongeman; deze onsympathieke voorstelling van Lodewijc is niet uniek voor de *Historie vanden vier Heemskinderen.* Hij is jaloers en rancuneus en duldt geen kritiek. Eenmaal gekroond is hij *opgeblasen van hoverdien.* Nog voordat hij de Heemskinderen gezien of gesproken heeft, stelt hij zich vijandig jegens hen op, enkel en alleen omdat ze zonen van Aymijn zijn, die zo lang Karels doodsvijand is geweest. Zodra hij oog in oog met hen staat, wordt hij verteerd door jaloezie. Hij is vooral afgunstig op de door iedereen bewonderde Reinout, zijn leeftijdgenoot. Waar hij maar kan, zit Lodewijc de Heemskinderen dwars. Uiteindelijk doet hij op advies van zijn raadsheren zelfs een poging een van hen van het leven te beroven. Zijn hoogmoed brengt hem ten val: hij gaat er zonder meer van uit dat hij beter schaakt dan Adelaert, en daarmee overschat hij zichzelf fors.

Bij het horen of lezen van de namen van Lodewijcs adviseurs, Gwelloen, Heredreyt en Macharijs, zal er bij een middeleeuwer meteen een alarmbel zijn gaan rinkelen - nog voordat de verteller meedeelt dat dit verraders

waren. Zeker Gwelloen en Macharijs waren berucht. De drie heren behoren tot het zogenoemde verradersgeslacht. De leden van dit geslacht, die her en der in de Karelepiek opduiken, zijn van nature geneigd tot het bedenken en uitvoeren van gemene plannen. Het zijn intriganten, die er voortdurend op uit zijn anderen kwaad te berokkenen. Menigmaal verkeren ze in de nabijheid van de koning. Gwelloen (Guwelloen; Frans: Ganelon) is vooral bekend uit het *Chanson de Roland* en de daarvan afgeleide Middelnederlandse teksten (zie Aantekeningen hfdst. 24); door zijn toedoen komt een groot gedeelte van Karels leger om bij Roncevaux. Dat hij, Macharijs en Heredreyt Lodewijcs vertrouwdste raadsheren zijn, geeft te denken. Met hun snode voorstel tot een schaakspel op leven en dood zijn deze heren hoogstwaarschijnlijk niet uit op de dood van Adelaert maar op die van Lodewijc, wat Adelaert in tegenstelling tot de pedante Lodewijc doorziet: ‘Ic seg u, de u gaf desen raet, dat hem u leven verdroet.’ De schurken rekenen er blijkbaar op dat Lodewijc van Adelaert zal verliezen. Al bij de aanvang van het spel verkneukelt Gwelloen zich erop dat dit spel Lodewijc de kop zal kosten en dat hij, Gwelloen, dan koning zal worden. Het plan van de verraders mislukt: Adelaert wint weliswaar, maar eist Lodewijcs hoofd niet op. En nadat Reinout de jonge koning het hoofd wel heeft afgeslagen, wordt het koningschap nog decennialang uitgeoefend door Karel, hoewel deze nu juist tot het kronen van zijn zoon had besloten, omdat hij naar eigen zeggen *seer out van dagen* begon te worden en zich niet meer in staat voelde zijn hoge ambt naar behoren te vervullen.

Van ouderdom en vermoeidheid is aan het begin van het verhaal nog geen sprake. Daar wordt Karel getekend als een machtig koning-keizer. Het wekt verbazing dat deze machtige, rijke vorst tijdens het feest dat hij heeft georganiseerd niet bereid blijkt Aymijn van Dordoen en Amerijn van Nerboen te belonen, hoewel zij lange tijd voor hem tegen de heidenen hebben gevochten. Waarom hij hun aldoor geen beloning wil geven - ze hebben hem er al eerder om gevraagd - wordt niet duidelijk gemaakt. Hun neef Huge van Dordoen, die Karel erop wijst dat zijn gedrag niet gepast is, moet zijn vermetele woorden met de dood bekopen. Huges dood vormt de aanleiding tot een oorlog die maar liefst zestien jaar duurt. Met tegenzin en slechts op aandringen van de *genoten* (over wie verderop meer) sluit Karel vrede met Aymijn. Daarbij geeft hij hem Aye tot vrouw.

Vele jaren later acht hij het raadzaam Lodewijc te kronen. Hij is dan inderdaad niet meer een van de jongsten: er moet sinds het huwelijk van Aymijn en Aye een periode van minimaal 26 jaar verstreken zijn, want de jongste van Aymijns kinderen, die verwekt is nadat Aymijn 7 jaar van huis is geweest, is inmiddels minstens 15 jaar. Hoogstwaarschijnlijk zijn er zelfs 32 jaren voorbijgegaan, een getal dat aan het begin van hfdst. 7 wordt genoemd

en dat correspondeert met het aantal huwelijksjaren van Aymijn en Aye dat de verstekst in een eerdere passage vermeldt (vgl. Adema 200 en *Reinolt* 675). Het is aan bisschop Tulpijn te danken dat ook Aymijn voor de kroning wordt uitgenodigd; aan de vete tussen Karel en Aymijn is in de praktijk nooit een einde gekomen, maar de koning moet Aymijn nageven dat deze de passierelikwieën veroverd heeft - een daad waarvoor de christenheid Aymijn uiteraard veel dank verschuldigd is. Zodra Aymijn en zijn zonen in Parijs zijn aangekomen, bejegent Karel hen uiterst vriendelijk. Aymijn stelt zich evenmin haatdragend op. De jaloerse Lodewijc daarentegen treitert en vernedert Aymijn en vooral zijn zonen aan één stuk door. Zolang Lodewijc zich onbeschoft tegenover de Heemskinderen gedraagt, beijvert Karel zich het wangedrag van zijn zoon goed te maken. Hij wijst hem terecht, relativeert de dood van de kok en de drossaard en geeft de Heemskinderen leengoederen, nadat Lodewijc hen overgeslagen heeft. Telkens weer neemt hij het voor de Heemskinderen op, hij betoont zich vergevingsgezind, vredelievend en vrijgevig. Zolang de jaloerse en onverstandige jonge koning in beeld is, wordt de oude koning getekend als minzaam en verstandig.

Na de moord op Lodewijc draait Karel om als een blad aan de boom. Logisch, want we mogen aannemen dat hij er geen flauw idee van heeft waaróm Reinout zijn zoon het hoofd afslaat. Hij wil vanaf dat moment maar één ding: wraak voor Lodewijcs dood. Fanatiek bindt hij de strijd aan, zijn ouderdom en vermoeidheid lijken volkomen vergeten. Van een verzoening wil hij niet horen. Wat Reinout ook aanbiedt, hij neemt er geen genoegen mee, tenzij de Heemskinderen zich op genade of ongenade aan hem willen overgeven. Zelfs als hij zich, ontvoerd door Maeldegijs, in hun macht bevindt, houdt hij voet bij stuk. Halsstarrig houdt hij vast aan zijn voornemen de Heemskinderen op te hangen, en Maeldegijs erbij. Zijn wraakzucht maakt hem onredelijk en zet hem zelfs aan tot laffe omkoperij. Uiteindelijk zwicht hij voor de smeekbeden van zijn zuster Aye en is hij bereid zich met zijn neven te verzoenen. Maar de voorwaarde die hij stelt, is wreed: Beyaert moet worden uitgeleverd, want alleen door Beyaert uit te schakelen kan hij het verzet van de Heemskinderen breken.

In de wraakzucht waardoor hij zich zo lang laat meeslepen, wordt Karel gesterkt door een aantal lieden aan zijn hof. Zijn vertrouwdste raadsheren - zo lezen we in hfdst. 24 - zijn Griffoen, Alloreyt, Fortsier en Galerant, leden van het verradersgeslacht, die medeplichtig zouden worden aan de ramp bij Roncevaux. Wanneer Karel eindelijk bereid is te onderhandelen over vrede, herinnert een van deze schurken hem aan de moord op Lodewijc. Het tegengeluid van de *genoten* mag niet baten: Karel laat zich door de verraders beïnvloeden. Zelfs nadat hij zich met de Heemskinderen verzoend heeft, proberen de leden van het verradersgeslacht nog de vete nieuw leven

in te blazen door Reinouts zoon Aymerijn van verraad te beschuldigen. Tot de verraders die in deze episode genoemd worden, behoren Gwelloen en Macharijs, die lang geleden Lodewijc hun verwerpelijke adviezen inbliezen. Reinout weet maar al te goed dat Karel op deze verraders gesteld is, *want si bededen haer quaetheit met subtijlheit.* Ook Fouken van Parijs kan tot de intriganten worden gerekend.

Tegenover de raadsheren die Karel telkens weer herinneren aan de dood van Lodewijc en die eropuit zijn de vete te laten voortduren, staan de *genoten.* Zij proberen Karel te bewegen tot een verzoening. Ze wijzen hem erop dat hij met het najagen van de dood van zijn neven niet bepaald eer inlegt. Hij zou er beter aan doen de wapens op te nemen tegen de heidenen. (Zie voor de heidenen in de *Historie vanden vier Heemskinderen* de aantekening bij hfdst. 1.) Als Karel zich met de Heemskinderen zou verzoenen, zouden zijn mannen samen met hen tegen de heidenen ten strijde kunnen trekken, en dan zouden de christenen zeker kunnen zijn van de overwinning. Het is een bekend motief uit de cyclus van de opstandige vazallen: de koning gebruikt zijn energie op de verkeerde manier. Wat zijn dienst aan God betreft, steekt de *heer over al kerstenrijc* schril af bij Reinout. Deze laatste vecht tegen de heidenen in het Heilige Land. Dankzij zijn inspanningen en die van Maeldegijs wordt Jeruzalem door de christenen heroverd. Met de bevrijding van het Heilige Graf verricht Reinout een daad die in de twaalfde eeuw als een koningsplicht gold; in de levensbeschrijving van Karel de Grote die in een aantal *Karel ende Elegast*-drukken is opgenomen, wordt deze daad (historisch gezien ten onrechte) aan Karel toegeschreven. Aan het eind van zijn leven helpt Reinout anoniem, uitsluitend tot eer van God, bij de bouw van de Sint-Pieter te Keulen. Na zijn dood laat God om zijnentwil wonderen geschieden, waaruit blijkt dat hij het verdient als heilige te worden vereerd. Te Dortmund bouwt men een kerk voor hem. Hij en niet Karel wordt een *vrient Gods* genoemd. Laat Karel zich dan niets gelegen liggen aan de plichten die hij als christen heeft? Zo erg is het niet met hem gesteld. Hij is begaan met hulpbehoevenden en zwakken: hij laat een ‘gehandicapte pelgrim’ op Beyaert rijden, betoont zich zeer zorgzaam voor deze stakker, en zegt diens wanhopige metgezel een plaatsje in een klooster toe. Een andere ‘pelgrim’ biedt hij een royale vergoeding aan voor wat er zogenaamd van hem gestolen is. Ook voert hij deze man eigenhandig. Eens maakt hij een bedevaart naar Santiago de Compostela, wat ons een vrome indruk van hem geeft. Maar die indruk van vroomheid wordt algauw tenietgedaan: nadat hij, op weg naar Santiago, Montalbaen ontdekt heeft, raffelt hij zijn bedevaart af om maar zo snel mogelijk tot een belegering van het kasteel te kunnen overgaan. De functie van zijn Santiago-reis is dan ook vooral een verhaaltechnische (zie Aantekeningen hfdst. 11). En hoewel hij onmiddellijk bereid is

troepen naar het door de heidenen belegerde Keulen te sturen, blijft hij zelf in Parijs. Dat hij aan het begin van de *Historie vanden vier Heemskinderen* om onduidelijke redenen weigert Aymijn en Amerijn te belonen voor hun prestaties in de strijd tegen de heidenen, is eveneens bedenkelijk.

Doordat Karel zich te zeer laat meeslepen door zijn wraakzucht, te vaak luistert naar slechte raadslieden en zijn energie verspilt in een onrechtvaardige oorlog tegen zijn verwanten en medechristenen, boezemt hij zijn mannen weinig ontzag in. Hij ontleent zijn macht uitsluitend aan zijn positie als koning en leenheer.

De asiel verlenende koningen: Saforet en Yewijn

De Heemskinderen zoeken asiel bij respectievelijk Saforet en Yewijn, twee koningen. De heiden Saforet profiteert van de steun die de Heemskinderen hem in zijn oorlogen verlenen maar stelt er niets tegenover. Zelfs weigert hij hun de schat terug te geven die ze hem in bewaring hebben gegeven. Kortom, hij is een ondankbare profiteur.

Bij deze heiden steekt Yewijn, de koning van Gascogne, aanvankelijk zeer gunstig af. Hij geeft de Heemskinderen alles wat ze nodig hebben. Wanneer Karel om hun uitlevering vraagt, legt Yewijn die vraag voor aan zijn heren: enerzijds is hij beducht voor Karel, anderzijds is hij de Heemskinderen veel dank verschuldigd en wil hij zijn goede naam niet te grabbel gooien door hen te verraden. Net als Karel wordt Yewijn geadviseerd door integere en door boosaardige raadsheren. Anceel en Lambert behoren volgens een van de getrouwe raadsheren tot het geslacht dat nooit een goede daad verrichtte, met andere woorden tot het verradersgeslacht. Gelukkig volgt Yewijn de raad van zijn integere adviseurs: hij levert de Heemskinderen niet uit maar geeft Reinout de gelegenheid een kasteel te bouwen op een strategische plaats en geeft hem bovendien zijn dochter Clarisse tot vrouw, waarmee hij zich van de blijvende steun van de Heemskinderen verzekert. Op deze manier kiest hij in het conflict tussen Reinout en de koning partij voor de eerste - een gedurfde beslissing, die onze sympathie wekt en waarover Karel woedend is.

Jaren nadien laat hij zich echter tot verraad verleiden. Zodra Karel hem in een onderonsje vier paardenlasten goud toezegt, hapt hij toe. Van zijn scrupulositeit ten aanzien van de Heemskinderen is niets over, geen moment aarzelt hij. Hebzucht, en niets anders dan dat, beweegt hem. Op deze eigenschap heeft de lezer Yewijn nooit eerder kunnen betrappen, maar Clarisse blijkt te weten dat haar vader een zwak heeft voor het slijk der aarde. Dit keer vraagt Yewijn niemand om raad en à la minute weet hij te vertellen hoe hij de Heemskinderen in de val zal lokken zonder zelf gevaar te lopen. Huichelachtig dist hij Reinout een leugenverhaaltje op. Van een sympathiek

man is Yewijn ineens verworden tot een doortrapte verrader. Bij hem ligt de volle verantwoordelijkheid voor het verraad. Het is logisch dat Reinout na de slag bij Vaucoloen vast van plan is zijn schoonvader te doden. Dankzij Maeldegijs kan Yewijn zich bijtijds uit de voeten maken. Hij vlucht naar een klooster. Heeft hij spijt van zijn laffe daad? Angst voor Reinout lijkt een belangrijker drijfveer. Wel heeft hij blijkbaar een bijzonder hoge dunk van Reinouts trouw, want hij durft hem te vragen te voorkomen dat Roelant hem ophangt. Reinout is tot aan het moment waarop hij wel moest inzien dat Yewijn hem bedrogen heeft, buitengewoon loyaal aan zijn schoonvader geweest. Maar nu hij diens ware aard heeft leren kennen, piekert hij er niet over hem te hulp te schieten. Clarisse vermurwt hem echter door onder zijn aandacht te brengen dat ophanging van Yewijn een schande zou betekenen voor hun kinderen. Nadat hij Yewijn uit Roelants handen heeft bevrijd, levert Reinout hem over aan zijn broers. Hierna horen we niets meer over Yewijn. Zijn rol is uitgespeeld.

De genoten

In de Franse literatuur verkeert Charlemagne vaak in het gezelschap van de twaalf *per de France*, de pairs van Frankrijk. In de vroegste chansons de geste is dit een groepje uitmuntende strijders, die binnen de groep ieder hun vaste wapenbroeder hebben. In latere teksten vormen de pairs de elite onder Charlemagnes baronnen; ze zijn van hoge geboorte. Ze staan hem bij in de strijd en adviseren hem. Rollant en zijn strijdmakker Olivier maken altijd deel uit van het twaalftal; wie daar verder toe behoren, varieert van tekst tot tekst. In de Middelnederlandse Karelepiek heten de pairs *genoten.* Ook hier is sprake van een wisselende groep. In de *Historie vanden vier Heemskinderen* behoren tot *die XII genoten van Vrancrijc* in elk geval Roelant, Olivier, Ogier, Dunay, Tulpijn, Sampson en Ritsaert van Normandien. Wie verder deel uitmaken van dit selecte gezelschap, valt niet met zekerheid te zeggen. Voordat we naar de genoten als groep kijken, verdienen Roelant, Olivier, Dunay, Tulpijn en Ogier elk afzonderlijk aandacht.

Roelant (zie ook de aantekeningen bij hfdst. 14, 19 en 24) is Karels vermaardste ridder, hij is zijn neef. Hij is heldhaftig en trots. In de *Historie vanden vier Heemskinderen* vestigt Karel zijn hoop vooral op hem. Hij is hier Reinouts pendant. Beiden zijn een zusterszoon van Karel. In kracht en dapperheid zijn ze tegen elkaar opgewassen, maar Roelants paard Volentijn kan niet aan Beyaert tippen. Evenals Reinout hecht Roelant aan zijn eer, maar hij heeft het beste met Reinout voor. Wanneer Karel hem de gevangengenomen Beyaert cadeau doet, is hij daar allerminst gelukkig mee. In hfdst. 21 staat hij tegenover Reinout in een tweegevecht, maar moet hij er niet aan denken dat hij zijn tegenstander zou verwonden. Door ingrijpen van de genoten

wordt het gevecht gestaakt. De verteller moest wel voor een oplossing als deze kiezen: Roelant kon niet in dit gevecht omkomen omdat iedereen wist dat hij pas in de slag bij Roncevaux zou sterven, Reinout kon niet omkomen omdat hij de held van het verhaal was en als martelaar zou sterven. En het onderspit delven zonder gedood te worden kon ook geen van beiden: daarvoor was de reputatie van elk van hen te groot. Toch is Reinout de winnaar, en wel in moreel opzicht: hij leest Roelant de les wanneer deze Volentijn wil doden.

Olivier, graaf van *Geneven* (Genève), is in de Karelepiek Roelants trouwe metgezel en strijdmakker. Hun wapenbroederschap tot in de dood wordt op ontroerende wijze bezongen in het *Chanson de Roland.* Ook in de *Historie vanden vier Heemskinderen* treedt Olivier nooit op zonder Roelant, behalve aan het begin van hfdst. 23, waar hij blijkbaar in zijn eentje aan het jagen is.

Dunay (ook Dunamels, Naym of Bavier genoemd) is in veel Karelromans present. Het is hertog (*duc*) Naymes van Beieren (in de *Historie vanden vier Heemskinderen* meestal *Bamer* genoemd), een wijs raadsheer. In de *Historie* zien we hem in zijn bekende rol. Hij is het die Karel een paardenrace voorstelt. Dat de koning juist hem als kamprechter aanwijst zowel in het tweegevecht tussen Ogier en Gontier als in dat tussen Aymerijn en Galerant, ligt in de lijn der verwachting. Hij is het ook die Roelant een idee aan de hand doet om volgens afspraak tegen Reinout in het krijt te treden en tegelijk te voorkomen dat er bloed vloeit - een advies dat Roelant overigens trots afwijst.

Ook Tulpijn, de aartsbisschop van Reims, komen we in veel teksten rond Karel de Grote tegen. Hij is een strijdbaar geestelijke. In het *Chanson de Roland* komt hij om in de strijd tegen de heidenen. Hij symboliseert de instemming van de Kerk met de strijd tegen de ongelovigen. In de *Historie vanden vier Heemskinderen* is hij een van degenen die er bij Karel op aandringen zich met de Heemskinderen te verzoenen, opdat Karel kan overgaan tot de strijd tegen de heidenen. Hij verzet zich tegen ophanging van Aymijn en van Reinouts broers. Het is niet verwonderlijk dat Reinout Rigant van Napels in hfdst. 13 juist aan deze hoge geestelijke laat vragen de broers in bescherming te nemen. Tulpijn is overigens peetvader van de oudste broer. Hoe vroom de bisschop ook is, indien nodig maakt hij niet alleen tegen heidenen maar ook tegen medechristenen gebruik van geweld: wanneer Karel hem slaat, grijpt hij de koning bij de keel.

Ogier, graaf van *Denemerken*, is evenmin een onbekende. In de Franse literatuur heet hij Ogier le Danois, wat ontstaan zou kunnen zijn uit Ogier l'Ardennois(!). Dit personage is in heel Europa bekend geweest. Wellicht was Ogier in de Lage Landen al geliefd toen de verstekst *Renout van Mon-*

talbaen ontstond en verklaart dat de belangrijke en sympathieke rol die hij in de *Historie vanden vier Heemskinderen* speelt. Hij worstelt hevig met de vraag hoe hij zich moet opstellen in de oorlog tussen Karel en de Heemskinderen, zijn neven. Tijdens de strijd bij Vaucoloen - hij lijkt als enige van de genoten naar Vaucoloen gestuurd te zijn - besluit hij noch Karels mannen noch de Heemskinderen gewapenderhand te helpen. Tragisch genoeg wordt hij daarom door zowel Reinout als Karels mannen van verraad beticht. Later weigert hij van allen het langst te zweren Ripe van Ripemont niets te zullen misdoen indien deze Ridsaert ophangt. Niet alleen het zwaard, ook het wapen van de ironie hanteert Ogier met succes. Verschillende malen voegt hij Roelant een ironische opmerking toe, vooral om hem onder de neus te wrijven dat Roelant niet tegen Reinout op kan. Door middel van Ogiers spot verhoogt de verteller Reinouts status.

De innerlijke tweestrijd van Ogier wordt het sterkst belicht, maar de andere genoten verkeren in dezelfde lastige positie als hij: zij zijn in de *Historie* leenmannen van Karel en verwanten van de Heemskinderen. Ze zijn hun leenheer steun verschuldigd, maar kunnen en willen ook hun verwanten niet in de steek laten. Beide partijen rekenen op hun hulp. De genoten vervullen een bemiddelende functie. Ze proberen Karel steeds tot redelijkheid en tot een verzoening met de Heemskinderen te bewegen, dringen er bij hem op aan niet naar de leden van het verradersgeslacht te luisteren, en wijzen hem erop dat hij er beter aan zou doen tegen de heidenen te strijden. Wanneer hij huns inziens te ver gaat, corrigeren ze hem. Ze zijn bereid zich volledig voor hun leenheer en koning in te zetten maar laten niet toe dat hij de Heemskinderen doodt. Als groep komen ze de Heemskinderen op verschillende manieren te hulp: ze weigeren Reinouts broers op te hangen, ze houden de identiteit van de twee 'pelgrims' voor de koning verborgen en spelden hem iets op de mouw om te verbergen dat het Reinout is die (aan het eind van hfdst. 14) een schildknaap heeft gedood, en op voorstel van de wijze Dunay schieten ze voedsel over de muren van Montalbaen. Door het aanhoudende verzet van de genoten slaagt Karel er niet in de Heemskinderen op te hangen of uit te hongeren. Zonder hun steun kan hij in feite niets beginnen.

De ouders: Aymijn en Aye

Er zou misschien nooit een oorlog tussen Karel en de Heemskinderen zijn ontstaan als er geen vete was geweest tussen Karel en Aymijn. Al voor de dood van Huge van Dordoen was de verhouding tussen de koning en Aymijn blijkbaar niet probleemloos. Waarom zou Karel anders keer op keer geweigerd hebben hem voor zijn diensten te belonen? Wat Karel tegen hem had, wordt niet duidelijk gemaakt.

Aymijn wordt gepresenteerd als een familielid van Amerijn van Ner-

boen. Dit is van cruciaal belang. In de chansons de geste die worden gerekend tot de *cycle d'Aimeri de Narbonne* (= de *geste de Garin de Monglane*), wordt de hoofdrol gespeeld door leden van een geslacht dat zich door dik en dun trouw betoont aan de vorst. Aimeri de Narbonne (zoon van Hernaut de Beaulande) en Guillaume d'Orange, een van zijn zonen, zijn de vermaardsten van hen. Aimeri, A(y)merijn, moet in de middeleeuwse Lage Landen bekend en geliefd geweest zijn; dat valt op te maken uit de overgebleven fragmenten van de Middelnederlandse verstekst *Gheraert van Viane.* Ook Guillaume d'Orange, Willem van Oringen, was in de Nederlanden geen onbekende: van een Middelnederlandse *Willem van Oringen* is één dubbelblad bewaard gebleven. Terwijl Aymijn in de Franse *Renaut de Montauban* een broer is van de felle opstandige vazallen Beuves d'Aigremont, Doon de Nanteuil en Girart de Roussillon, is hij in de Middelnederlandse *Renout*-traditie familie van de gevierde Amerijn en Willem. De verwantschap tussen Aymijn en A(y)merijn wordt onderstreept door de gelijkenis tussen hun namen. Dat direct aan het begin van het verhaal duidelijk wordt gemaakt dat Aymijn deel uitmaakt van dit geliefde, om zijn trouw bekende geslacht, zal de visie van het middeleeuwse publiek op dit personage gestuurd hebben: het zal er niet aan getwijfeld hebben of Karel handelde ondankbaar en onrechtvaardig door Aymijn en Amerijn niet voor hun wapenfeiten te belonen. Van meet af aan is duidelijk dat de koning het gelijk niet aan zijn zijde heeft en dat de leden van Aymijns geslacht wel gedwongen zijn de wapens tegen hem op te nemen.

De eigenschappen van Aymijn waarmee we het eerst kennismaken, zijn strijdlust en trots. Al spoedig manifesteert zich daarbij een minder positieve eigenschap: niets en niemand ontziende hardheid. Hoe verdienstelijk hij zich ook gemaakt heeft in de strijd voor het christendom, in de strijd tegen Karel deinst Aymijn er niet voor terug kerken en kloosters te verwoesten en geestelijken van het leven te beroven. En nadat hij zich met Karel heeft verzoend, blijft hij een diepe wrok tegen hem koesteren, wat met name Aye verdriet doet. Uit zijn vermeende kinderloosheid - hij heeft het aan zichzelf te wijten dat hij onkundig is van het bestaan van zijn kinderen - komt zijn onwellevende gedrag tegenover Karels gezanten en zijn ruwheid jegens Aye voort. Wanneer Aye hem vertelt dat hij wel degelijk zonen heeft, is hij dolgelukkig. Vooral de drieste Reinout, die een aardje naar zijn vaartje heeft, bevalt hem. Adelaerts voorzichtigheid staat hem bepaald niet aan. Hij legt zijn zonen met in de watten: hij verlangt van hen (behalve van Reinout) dat ze zelf kastelen en land veroveren op de heidenen, zoals ook hijzelf zijn bezittingen op de heidenen veroverd heeft. Dat neemt niet weg dat hij zich bij Karel beklaagt nadat Lodewijc de Heemskinderen opzettelijk heeft overgeslagen bij het uitdelen van geschenken: hij kan het niet verkroppen dat zijn zonen

achtergesteld worden bij anderen. In de episode van de wedstrijd met de steen wekt hij met zijn tranen het medelijden van de lezer. Aymijn wil per se dat Reinout het tegen Lodewijc opneemt, omdat zijn eigen eer in het geding is. Na de moord op Lodewijc staat hij zijn zonen bij in het gevecht tegen Karels mannen. Reinout wil aanvankelijk vluchten, maar dat verbiedt Aymijn hem: vluchten is beneden de eer van zijn geslacht. De vader biedt langer weerstand dan zijn zonen. Uiteindelijk ziet hij zich ertoe gedwongen hen te verloochenen. Hij doet dit tegen zijn zin, maar laat zijn zonen nu inderdaad volledig vallen. Wanneer een spion hem zegt dat zijn zonen op Pierlepont zijn en dat hij verplicht is hen gevangen te nemen en aan Karel uit te leveren, slaat hij de spion dood. Is dat misschien toch een manifestatie van vaderliefde? Doodt Aymijn de spion omdat deze hem een jobstijding brengt: doet het hem pijn de wapens tegen zijn eigen zonen te moeten opnemen, nu hem bericht is dat zij zich op zijn kasteel bevinden? Het is mogelijk, maar de tekst biedt geen steun voor deze verklaring van zijn impulsieve daad. De doodslag kan evengoed worden gezien als een uiting van woede en verontwaardiging over het aanmatigende karakter van de woorden die de spion Aymijn toevoegt. Aymijn zou zich beledigd kunnen voelen omdat het niet nodig is hem op zijn plicht te wijzen en daar ook nog dreigementen aan toe te voegen. Hoe het zij, de gezworen eed getrouw gaat hij over tot de aanval op zijn zonen. Zijn eergevoel en trots, die hem er voorheen toe brachten zijn zonen bij te staan, brengen hem er nu toe zijn eed aan Karel gestand te doen en de wapens tegen hen op te nemen. Dit komt hem duur te staan: Reinout heeft geen consideratie met hem, tot verdriet van zijn broers. Als Adelaert het niet verhinderd had, zou hij zijn vader gedood hebben. Voor Reinout heeft Aymijn, een vader die zijn eigen kinderen gevangen wil nemen, afgedaan. Op smadelijke wijze laat hij hem naar Karel brengen. Hierna horen we niets meer over Aymijn.

Ook Aye moet haar zonen verloochenen. In tegenstelling tot haar echtgenoot blijft zij haar kinderen steunen. Reinout houdt veel van haar en is er vast van overtuigd dat zij zich niet gebonden zal voelen aan de eed die ze gezworen heeft: ouders houden van nature te veel van hun kinderen dan dat ze hun kwaad zouden doen. Inderdaad peinst Aye er niet over haar kinderen in de steek te laten; haar moederliefde is sterker dan de afgedwongen eed. Ze helpt Reinout uit het belegerde Pierlepont te ontsnappen en raadt zijn broers aan de koning om genade te smeken. Telkens weer treedt zij op als verzoenster. Zij is bij uitstek voor die rol geschikt, doordat zij een zuster van Karel is, de echtgenote van Aymijn en de moeder van de Heemskinderen. Haar huwelijk met Aymijn maakt deel uit van de voorwaarden waarop Aymijn zich met Karel verzoent, zij weet Aymijns onbeschofte houding jegens Karels gezanten om te buigen en vooral dankzij haar verzoent de koning zich ten langen

leste met de Heemskinderen. Aye bezit uitsluitend positieve eigenschappen: ze streeft er voortdurend naar verzoening tot stand te brengen, ze durft haar nek uit te steken en is verstandig en tactisch.

De echtgenote: Clarisse

Naast Aye wordt er in het verhaal maar één andere vrouw met name genoemd: Clarisse. Haar huwelijk met Reinout is evenals dat van Aymijn en Aye een politiek huwelijk: door Reinout zijn dochter te schenken verzekert Yewijn zich van de blijvende steun van de Heemskinderen. Evenals Aye is Clarisse sympathiek. Ook zij is verstandig, tactisch en bezit mensenkennis. Zorgzaamheid voor haar man en diens broers bepaalt haar handelen. Wanneer Reinout ondanks haar waarschuwing naar Vaucoloen wil gaan op de condities die Yewijn gesteld heeft, zorgt zij ervoor dat de zwaarden van de Heemskinderen stiekem meegenomen worden. Ze is zo verstandig die niet mee te geven aan haar trotse echtgenoot, die ongetwijfeld zou weigeren ze aan te nemen, maar aan Ridsaert.

Reinout houdt van haar en heeft respect voor haar: als de hongersnood op Montalbaen ondraaglijk wordt en Clarisse haar nood bij God klaagt, is Reinout bereid Beyaert te doden; als ze flauwvalt wanneer ze van hem hoort dat Beyaert door de koning gedood is, ontfermt hij zich vol tederheid over haar, en nadat Yewijn hem verteld heeft dat de Heemskinderen volledig ongewapend, zonder Beyaert en zonder begeleiding naar Vaucoloen moeten gaan, vraagt hij Clarisse om advies. Op een paar plaatsen in het verhaal getuigt zijn gedrag op het eerste gezicht echter niet bepaald van liefde voor Clarisse. Wanneer zij in het overleg over het Vaucoloen-voorstel te kennen geeft dat zij haar vader van verraad verdenkt, slaat Reinout haar ruw in het gezicht en vaart hij fel tegen haar uit. Ook wanneer de Heemskinderen na de slag bij Vaucoloen thuiskomen, gaat Reinout tegen haar tekeer. Reinouts opmerkelijke gedrag zal verklaard moeten worden vanuit zijn verhouding tot zijn schoonvader Yewijn, de beschermheer van de Heemskinderen. Yewijn heeft hen altijd goed behandeld. Zij zijn hem steeds trouw geweest en Reinout gaat er zonder meer van uit dat zij van hun kant op Yewijns trouw kunnen rekenen. Dat Clarisse aan de integriteit van haar vader twijfelt, wekt zijn woede. Niet alleen doet zij haar vader daarmee in zijn ogen onrecht, maar ook voelt Reinout zich persoonlijk gekrenkt: ontrouw van Yewijn zou in zijn visie alleen denkbaar zijn als hijzelf jegens Yewijn tekortgeschoten zou zijn, en daarvan kan Reinout allerminst beticht worden. Bovendien wil hij de kans op een verzoening met Karel, waarnaar hij al zo lang streeft, niet laten schieten. Eenmaal te Vaucoloen gekomen ervaart hij dat Clarisse hem terecht voor haar vader gewaarschuwd heeft. Bij zijn thuiskomst reageert hij zijn frustratie over het verraad op haar af. Hij wil haar, de dochter van de

gevluchte verrader, zelfs verstoten. Ridsaert springt voor zijn schoonzuster in de bres en dreigt Reinout te zullen verlaten indien hij Clarisse inderdaad wegstuurt. Daarop verzoent Reinout zich met haar; alles is vergeven en vergeten. Later, wanneer de Heemskinderen naar hun kasteel in de Ardennen vluchten, laat Reinout zijn vrouw en kinderen op Montalbaen achter. Een blijk van liefdeloosheid? Nee, waarschijnlijk wil hij hen niet opnieuw aan honger en gevaar blootstellen. Het ligt immers voor de hand dat Karels leger de Heemskinderen naar de Ardennen zal achtervolgen en dat het gevaar dan van Montalbaen geweken is. Dat is inderdaad het geval. Na de verzoening met de koning keert Reinout nog eenmaal terug naar Montalbaen. Hij brengt Clarisse verslag uit, geeft zijn kinderen bezittingen en vertrekt in het diepste geheim. Hierna wordt met geen woord meer van Clarisse gerept; Reinouts wereldlijke leven heeft een einde genomen en in zijn nieuwe, godgewijde leven is voor Clarisse geen plaats meer.

De personages met bovennatuurlijke kracht: Maeldegijs en Beyaert

Een bijzonder familielid van de Heemskinderen is Maeldegijs. Bij zijn introductie in hfdst. 2 wordt hij een *neve* van Aymijn genoemd. Hoewel Maugis in de Franse *Renaut de Montauban* een zoon is van Aymons broer Beuves d'Aigremont, hoeft het woord *neve* in de *Historie vanden vier Heemskinderen* niet de betekenis ‘broers- of zusterszoon’ te hebben: de verwantschap met Beuves is in de Middelnederlandse traditie immers losgelaten, en met het woord *neve* kunnen uiteenlopende verwantschapsrelaties aangeduid worden. Maeldegijs kan daarom ook de zoon van een oom of tante van Aymijn zijn, of een bloedverwant in welke graad dan ook. Door de Heemskinderen wordt hij aangesproken met *oem*, maar ook dit woord kan verschillende verwantschapsbetrekkingen aanduiden en bovendien als vererende aanspreekvorm zijn gebruikt.

Bij zijn introductie wordt Maeldegijs voorgesteld als ‘een stout ridder, ende was geleert inder const van nigromancien’. Vooralsnog blijkt van zijn bekwaamheid in de toverij niets: hij staat Aymijn bij in de strijd en treedt in hfdst. 3 als bode voor hem op. Daarna verdwijnt hij uit beeld, totdat hij in hfdst. 14 voor de tweede maal geïntroduceerd wordt. Reinout, die hem voorzover we weten nooit ontmoet heeft, blijkt bij het horen van de naam Maeldegijs direct te weten wie hij voor zich heeft. Hij zegt zelfs dat al zijn hoop op God en Maeldegijs gevestigd is. Nu valt de volle nadruk op Maeldegijs' slimheid en op zijn beheersing van de magie: hij weet doeltreffend gebruik te maken van de krachten die in stenen en kruiden schuilen en kent toverspreuken (zie ook de aantekeningen bij hfdst. 2). Door middel van list en toverij helpt hij Reinout bij het heroveren van Beyaert, bevrijdt hij Rei-

nouts broers uit Karels kerker, zorgt hij ervoor dat Reinout incognito aan de paardenrace kan deelnemen, spioneert hij en ontvoert hij de koning. De enige episode in het verhaalgedeelte over de strijd tussen Karel en de Heemskinderen waarin Maeldegijs niet als tovenaar maar als 'gewoon ridder' optreedt, is de Vaucoloen-episode. Niet hij maar Reinouts *clerc* ontdekt dat de Heemskinderen in doodsgevaar verkeren. Blijkbaar ziet Maeldegijs onmiddellijk in dat tegen deze ellendige situatie geen kruid gewassen is. Uit wanhoop wil hij zelfmoord plegen. De *clerc* wijst hem erop dat hij zijn verwanten daarmee niet helpt en zegt hem wat hij moet doen. Nu komt Maeldegijs als ridder in actie - waarschijnlijk na er door toverij voor gezorgd te hebben dat Yewijn en zijn mannen vast in slaap blijven. Op Beyaert snelt hij gewapend naar Vaucoloen, gevolgd door vijftienhonderd man. Dit keer helpt hij zijn verwanten niet met list en toverkunsten maar door te vechten. Later, in het Heilige Land, zien we hem opnieuw als 'gewoon ridder'; nadat hij zich heeft teruggetrokken uit de strijd tussen Karel en de Heemskinderen, heeft hij de nigromantie blijkbaar afgezworen. In het Heilige Land komt hij om in het gevecht tegen de heidenen.

Maeldegijs' optreden brengt een vrolijke noot in het verhaal. De Heemskinderen hebben schik in zijn toverij, al ergert Reinout zich wel wanneer Maeldegijs zijn pelgrimsvermomming in hfdst. 22 uitvoerig op hen test en al doorziet hij niet altijd onmiddellijk wat Maeldegijs met zijn leugens voorheeft. Verschillende malen zet de tovenaar de koning in zijn hemd. Het is niet verwonderlijk dat Karel opgelucht is als hij hoort dat Maeldegijs dood is. Hoe graag Maeldegijs ook plaagt, het uiteindelijke doel van zijn activiteiten is de Heemskinderen met Karel te verzoenen. Wanneer het hem niet lukt met de ontvoering van de koning een verzoening af te dwingen, zegt hij het wereldlijke leven vaarwel.

Een tweede belangrijke helper die over bovennatuurlijke krachten beschikt, is Beyaert. Dit bijzondere paard is niet alleen oersterk en supersnel maar bezit ook het vermogen menselijke taal te begrijpen en kan worden aangesproken op zijn redelijkheid en eergevoel. Het enige wat we over de oorsprong van dit dier te horen krijgen, is dat het van een dromedaris afstamt. Hoe Aymijn eraan gekomen is, wordt niet verteld - dat wordt uit de doeken gedaan in een andere Karelroman, de *Madelgijs*. Beyaert is het paard van Reinout, maar tegelijk is hij het paard van alle vier de Heemskinderen; meer dan eens draagt hij hen allevier tegelijk. Beyaert en de vier broers vormen een onverbrekelijke eenheid. Op de titelpagina van de door Seversoen verzorgde druk zijn dan ook de vier Heemskinderen op Beyaert afgebeeld - een beeld dat de eeuwen door zou blijven boeien (zie par. 5.3).

Beyaert is Reinout en diens broers onvoorwaardelijk trouw. Altijd kunnen ze op zijn hulp rekenen. Aan hem is het te danken dat Ridsaert niet aan

de galg komt te bungelen en dankzij hem en Maeldegijs komen de Heemskinderen niet om bij Vaucoloen. Alle vier de broers omringen Beyaert met liefde en zorgzaamheid. Reinout, die het woeste paard zelf getemd heeft, verklaart verschillende malen dat hij het voor geen goud kwijt zou willen. Toch kent zijn gehechtheid aan het dier grenzen. Een paar maal biedt hij uit zichzelf aan, Beyaert af te staan in ruil voor een verzoening met Karel. En zelfs is hij bereid Beyaert aan de dood prijs te geven om de zijnen van de hongerdood te redden. Uiteindelijk ziet hij zich gedwongen het paard aan de koning uit te leveren: Karel is alleen tot een verzoening bereid als Beyaert, die de broers aldoor in staat stelt te ontsnappen, hem onvoorwaardelijk wordt uitgeleverd. Zonder Beyaert konden de Heemskinderen niet tegen de koning standhouden, zonder zijn uitlevering is verzoening onmogelijk. De tragische scène van Beyaerts verdrinking is een van de ontroerendste van het verhaal. In deze scène manifesteren Beyaerts opvallendste eigenschappen zich nog eenmaal op indrukwekkende wijze: zijn fysieke kracht, die hem begeeft zodra zijn meester zich van hem heeft moeten afwenden, en zijn trouw. Zoals hierboven al is opgemerkt, komt er met de dood van Beyaert ook een einde aan de hechte eenheid die de vier broers vormden.

2.3 Tekstvorm en tekstpresentatie

Tot diep in de vijftiende eeuw waren alle Middelnederlandse Karelromans lange teksten in paarsgewijs rijmende verzen. De vorm van deze teksten hield nauw verband met de overdracht ervan. Karelromans waren oorspronkelijk niet bestemd voor lezers maar voor luisteraars. Ze werden door een voordrager, al dan niet uit het hoofd, voor een luisterend publiek ten gehore gebracht. Vandaar dat we er verzen als ‘Hoort hier wonder ende waarhede’ en ‘Nu hort, wat seide Aymerijn’ in tegenkomen. Het rijm bood de voordrager steun bij het memoriseren en reproduceren van een tekst, door het rijm kon hij belangrijke verhaalelementen makkelijker onthouden. Tijdens de voordracht deed hij bovendien zijn voordeel met formulair taalgebruik. Veel Karelromans, waaronder *Renout van Montalbaen*, bevatten tal van vaste bijstellingen van het type *die helt fijn*, *een ridder snel*, *die ridder goet.* Deze geijkte bijstellingen, die niet minder bij het genre Karelepiek lijken te horen dan de personages die daarin optreden, hielpen een voordrager die uit zijn hoofd een tekst ten gehore bracht, in veel gevallen aan een passend rijmwoord; op *Reinout* kon hij bijvoorbeeld te allen tijde rijmen met *die ridder stout.* Ook bepalingen als *ten selven stonden* en *al sonder waen* en zinnetjes als *dat nes logene negeen* kon hij op veel plaatsen inzetten. Het waren handige stoplappen. Deze Karelromans in rijmende verzen werden

eeuwenlang met de hand op perkament of papier gezet. Elk afschrift was uniek.

In de vijftiende eeuw vond een belangrijke verandering plaats: men ging ertoe over teksten te drukken. Wat de Karelepiek betreft, ging de overgang van handgeschreven naar gedrukte tekst gepaard met een andere wijziging: er vond een verschuiving plaats van een luistercultuur naar een leescultuur. Het spreekt vanzelf dat de overgang van luisteren in een groep naar zelfstandig lezen niet van de ene dag op de andere plaatsvond, maar zich geleidelijk voltrok. Enerzijds kunnen handschriftelijk overgeleverde teksten al individueel gelezen zijn, anderzijds zullen gedrukte teksten nog vaak voorgelezen zijn. De verschuiving naar een leescultuur had ingrijpende gevolgen voor de vorm van de Karelromans. Het rijm had zijn belangrijkste functie verloren. De teksten werden ontrijmd en als prozaromans gedrukt. Soms werden hoogtepunten in het verhaal nog wel in versvorm gepresenteerd. *Karel ende Elegast* is, voorzover bekend, de enige tekst die niet in de vorm van een prozaroman maar integraal als rijmtekst werd gedrukt, en wel verschillende malen. Omdat het publiek nog moest wennen aan het zelfstandig lezen van literatuur, bood de drukker-uitgever het op een aantal manieren de helpende hand. Het spreekt vanzelf dat hij de tekst in syntactisch opzicht aanpaste, maar hij bracht ook, wanneer hem dat nodig leek, verduidelijkingen aan. Verder verdeelde hij de tekst in hoofdstukken en voorzag hij elk hoofdstuk van een, soms zeer uitvoerig, opschrift waarin hij de inhoud ervan samenvatte. Dat maakte de tekst overzichtelijker. Bovendien werden er illustraties opgenomen. Deze maakten het boek niet alleen aantrekkelijk, ze boden de lezer ook houvast.

Wat kunnen we nu over de *Historie vanden vier Heemskinderen* als prozaroman zeggen? Dat we van doen hebben met een prozabewerking van een verstekst, is op verscheidene plaatsen duidelijk merkbaar: meer dan eens is in de *Historie* het rijm van de verstekst terug te vinden. Zo lezen we in hfdst. 10: ‘Reynout soude hem husinge geven ende daer toe vry houden al haer leven.’ In handschrift Ma luidt de verstekst op de corresponderende plaats (Adema 841-842): ‘Renout soude hem hofstaden geven, / Ende houden vri al haer leven.’ Op andere plaatsen heeft de prozabewerker het rijm weggewerkt - wanneer we er althans van mogen uitgaan dat zijn bron eenzelfde lezing bood als de bewaard gebleven handschriftfragmenten. Hij deed dat bijvoorbeeld door een andere klankvorm van een woord te gebruiken, een synoniem te kiezen of een vaste bijstelling weg te laten. Vergelijk de volgende plaatsen: ‘Wij mogen nu wel sonder sorge wesen, want ginder staet Yewijns burch’ (*Historie*, hfdst. 9) en ‘Hi seiden: ‘Ic bem sonder sorgen, / Ic zie sconinx Yewe borgen’ (Adema 327-328); ‘Heer coninc, die u desen raet gaf, en gaf seker om u lijf niet een mite’ (*Historie*, hfdst. 10) en ‘Ende seide:

‘Die desen raet mi gaf, / Hine gave niet om u ere een caf’ (Adema 603-604); ‘So wildi onsen coninc setten tegen coninc Karel’ (*Historie*, hfdst. 10) en ‘So sulwi Yewe, den coninc wijs, / Doen setten iegen Kaerle van Parijs’ (Adema 753-754).

De stijl van de verstekst, waarin als het ware korte zinnetjes naast elkaar staan en waarin verspaar en zin dikwijls samenvallen, heeft plaatsgemaakt voor een vloeiender prozastijl, waarin minder plotselinge overgangen voorkomen en meer samengestelde zinnen. Het verband tussen zinnen is vaak expliciet gemaakt en er zijn verduidelijkingen aangebracht. De prozatekst bevat bijvoorbeeld meer bijwoordelijke bijzinnen van tijd en van reden en maakt vaker gebruik van het nevenschikkend voegwoord *want.* Vergelijk bijvoorbeeld *Renout van Montalbaen* (Adema 651-652), ‘Yewe was der talen snel: / ‘Avernaes, gi segt wel’ met *Historie*, hfdst. 10: ‘Als de coninc desen raet hoirde, was hi blide, want dien raet docht hem goet, ende seide’. Een ander voorbeeld: ‘Soe seide: ‘Spreict, grave here! / Ende andwort dor uwes selves ere / Minen neven enten uwen mede. / Het sijn de beste van kerstinede’ (Adema 121-124) correspondeert met ‘Do seide vrou Aye tot Aymijn: ‘Edel here, ic bid u vriendelic, wilt doch dese heren antwoerde geven, want het sijn u selfs magen ende de beste van kerstenrijc’ (*Historie*, hfdst. 5). Deze en dergelijke ingrepen hielpen de beginnende lezer, die het verhaal zelfstandig moest zien te ‘bedwingen’, zonder de betekenisvolle mimiek, gebaren, stemwisselingen en intonatie van een voordrager.

Zoals het laatste van de hierboven gegeven citaten laat zien, kenmerkt de prozatekst zich ook door meer hulpwerkwoorden dan de verstekst: ‘andwort’ werd ‘wilt doch antwoerde geven’. Zo ook veranderde ‘dat hijt gerne dade’ in ‘dat hijt doen woude’. Daarnaast bevat de prozatekst meer deelwoordconstructies: ‘Haymijn horde wel de tale’ werd ‘Aymijn, anhorende die tale van Roelant’. Niet alleen wat zinsbouw betreft is de prozatekst moderner dan de verstekst, hij is dat ook op het punt van de woordkeus. Woorden die rond 1500 als ouderwets of als niet-passend in een prozatekst werden beoordeeld, werden vervangen door andere of weggelaten: *vro* werd *blide*, *wonderen* werd *verwonderen*, ‘Biden togle hine gheprant’ werd ‘nam Roelant den toem van sinen paerde in die hant’, *varing* (‘dadelijk’) verdween. Moderne, vaak ‘dure’ woorden werden geïntroduceerd: *victorie* (naast *seghe*), *triumphe*, *magnificentie*, *adherent.*

De prozabewerker liet niet alleen stoplappen en geijkte bijstellingen die hij in zijn voorbeeldtekst aantrof, achterwege, hij bracht ook andere bekortingen aan. Een duidelijk voorbeeld (zie voor andere voorbeelden par. 4) vormt de passage in hfdst. 22 waarin Karel de *genoten* vraagt of ze Ridsaert willen ophangen. In de verstekst, die voor deze passage bewaard gebleven is in het Middelnederduitse fragment Ro en in *Reinolt von Montelban*, vraagt

Karel de genoten een voor een Ridsaert op te hangen. Ieder van hen weigert, en in een aantal van die gevallen reageert Karel op die weigering. Vraag, antwoord en reactie worden steeds gepresenteerd in de directe rede. In de prozatekst stelt Karel de vraag aan slechts een aantal van de genoten, wordt een deel van de vragen en antwoorden in de indirecte rede gepresenteerd en ontbreken Karels reacties op de weigeringen. Blijkbaar vond de prozabewerker dat dit prachtige staaltje van lyrische epiek, met zijn variërende herhaling, te veel van hetzelfde bood. Door de reductie en verzakelijking die hij toepaste, is de passage er niet bepaald meeslepender op geworden.

Wel wordt de lezer op een aantal plaatsen direct aangesproken en bij het verhaal betrokken, net zoals dat bij de mondelinge overdracht van Karelepiek gebeurde: ‘Hoert hoe sotlijc ende verweent dat Lodewijc sprac’, ‘als gi gehoert hebt’. Uitroepen van de verteller ontbreken evenmin: ‘Och, hoe luttel wisten si wat si deden!’

De lange *Historie vanden vier Heemskinderen* is in de druk van Seversoen verdeeld over dertig *capittels*, dertig hoofdstukken. Elk ervan is voorzien van een opschrift, bestaande uit een nummer en een, meestal zeer uitvoerige, aanduiding van de inhoud. We mogen aannemen dat deze opschriften aangebracht zijn door degene die de verstekst in proza omwerkte: de druk die in 1493 bij Koelhoff in Keulen van de pers kwam (en die evenals Seversoens druk teruggaat op een oudere Nederlandse druk - zie de Verantwoording), bevat dezelfde opschriften - een paar ervan zijn zelfs nog iets uitvoeriger - op dezelfde plaatsen, en het enige kapittelopschrift dat van de Nederlandse druk uit omstreeks 1490 bewaard is, correspondeert eveneens met het opschrift in de druk van Seversoen.

Bij het maken van een indeling in hoofdstukken deed de prozabewerker zijn voordeel met tekstuele signalen in de rijmtekst waarop hij zich baseerde: meer dan eens begint in de *Historie* een nieuw hoofdstuk op de plaats waar *Reinolt von Montelban* een overgangspassage bevat in de trant van ‘Nu zwijg ik over X en vertel ik verder over Y.’ Wellicht vingen in het *Renout*-handschrift dat hij gebruikte, nieuwe passages aan met een lombarde, een rode letter van twee regels hoog, en boden deze lombarden hem eveneens steun bij het indelen van zijn tekst: in hs. Ma van de *Renout* treffen we een lombarde aan op de plaats waar in de *Historie* hfdst. 20 (waarvan het opschrift vergeten is) aanvangt.

De inhoud van de kapittelopschriften stemt niet altijd volledig overeen met de inhoud van de hoofdtekst. Zo wordt boven hfdst. 26 vermeld dat Maeldegijs de sultan doodt, terwijl Reinout dit zal blijken te doen. Ook verklapt een kapittelopschrift weleens iets wat pas in een later hoofdstuk zal gebeuren. Het opschrift boven hfdst. 12 bijvoorbeeld eindigt met de woorden ‘Ende hoe de broeders verlost worden met hulpe van Maeldegijs, haer

oem', terwijl de bevrijding van Reinouts broers pas in hfdst. 15 zal worden beschreven!

Op de overgang tussen twee hoofdstukken heeft Seversoen meestal een illustratie opgenomen. Of ook de oorspronkelijke *Historie vanden vier Heemskinderen* zo overvloedig geïllustreerd was, valt niet te zeggen. De oudstbekende druk, waarvan één blad bewaard is, bevatte minstens één ingekleurde houtsnede, die niet speciaal voor de *Historie vanden vier Heemskinderen* gemaakt zal zijn: het is niet duidelijk bij welke scène(s) uit de *Historie* deze afbeelding past. Op het titelblad van Seversoens druk prijkt boven een sierrand een houtsnede waarop de vier Heemskinderen op Beyaert te zien zijn - een intrigerende afbeelding, die vanaf de vroege veertiende eeuw het 'beeldmerk' van het Heemskinderen-verhaal is geweest: op miniaturen in handschriften, op titelpagina's van drukken en op veel andere plaatsen komen we telkens weer de vier Heemskinderen op Beyaert tegen (meer daarover in par. 5.3). De houtsnede die als blikvanger op de titelpagina staat, is door Seversoen op drie andere plaatsen in de *Historie* gebruikt: als illustratie bij hfdst. 10 en tweemaal ter afsluiting van het boek. Ook een paar andere houtsneden zijn verschillende malen afgedrukt. Een plaatje van een algemeen gevecht deed zelfs op zeven plaatsen dienst. Dat het nu eens een gevecht tussen christenen moet voorstellen en dan weer een gevecht tussen christenen en heidenen, van wie de wapenrusting er toch anders uitzag, stond het herhaalde gebruik van deze houtsnede blijkbaar niet in de weg. Hoewel de houtsneden meestal passen bij de inhoud van het hoofdstuk waarboven ze staan, lijkt Seversoen niet geëist te hebben dat ze altijd perfect bij de tekst aansloten. Hoe bijvoorbeeld moet het plaatje boven hfdst. 5 geïnterpreteerd worden? Zien we op de voorgrond de Heemskinderen, zoals dat op hetzelfde plaatje boven hfdst. 9 ongetwijfeld het geval is? En is de vrouw die we zien dan Aye? In dat geval correspondeert het plaatje niet met de tekst van hfdst. 5, want de Heemskinderen bezitten daar nog geen paard of wapenrusting. Stellen de vier mannen dan misschien de vier gezanten voor die Karel naar Aymijn stuurt? Dat is niet waarschijnlijk, want de gezanten dienen zich niet geharnast aan. Soms past een plaatje zelfs helemaal niet bij het hoofdstuk waarbij het staat en functioneert het meer als verluchting van de tekst dan als illustratie ervan. Dat is bijvoorbeeld het geval met de houtsnede boven hfdst. 18: in dit kapittel wordt niemand tijdens een maaltijd aan het hof onthoofd; in het voorafgaande hoofdstuk is daarvan evenmin sprake.

Omdat de houtsnede op het titelblad de vier Heemskinderen op Beyaert laat zien, moet deze speciaal voor de *Historie vanden vier Heemskinderen* gesneden zijn. Dat geldt ook voor een paar andere houtsneden waarop de vier broers te zien zijn, al dan niet gezamenlijk op Beyaert. Maar niet alle

houtsneden zijn met het oog op de *Historie vanden vier Heemskinderen* gemaakt. Aan het begin van hfdst. 4 is een houtsnede opgenomen die het huwelijk van Aymijn en Aye illustreert. Dit plaatje, dat ook bij hfdst. 1 is afgedrukt, had Seversoen vier jaar eerder al gebruikt in *Die seven sacramenten der heiligher kercken.* Hergebruik van houtsneden was in zijn tijd niets bijzonders. Een drukker gebruikte eenzelfde houtsnede in verschillende boeken, en drukkers namen elkaars houtblokken over. Zo gebeurde het dat een aantal illustraties uit de *Historie vanden vier Heemskinderen* door Willem Vorsterman opnieuw werd gebruikt. Het plaatje van het algemene gevecht bijvoorbeeld vinden we terug in *Den droefliken strijt van Roncevale* die omstreeks 1520 bij Vorsterman van de pers kwam.

3
De drukker

De *Historie vanden vier Heemskinderen* die hier is uitgegeven, werd volgens het colofon in 1508 gedrukt door Jan Seversoen, op de *Hoygraft*, oftewel de Hooigracht, te Leiden. Wie was deze drukker?

Zijn naam spelt hijzelf op veel verschillende manieren. Nu eens is de eerste letter ervan een *s*, dan weer een *z.* Hij hanteert zowel Nederlandse als Latijnse vormen. We komen bijvoorbeeld *Jan Seversoen*, *Seversz* en *Zeversen* tegen, naast *Johannes Severi* en *Zepherinus. Seversoen* en *Seversen* zijn varianten die hij vaak gebruikt. Blijkens een officieel document is deze Jan Seversoen, die vooral niet moet worden verward met zijn Amsterdamse tijden vakgenoot Jan Seversz. *die Croepel*, ‘de kreupele’, geboren in Leiden. Zijn geboortejaar is niet bekend, maar dit zal in de buurt van 1475 hebben gelegen. Hij was getrouwd met ene Marietje (*Maritge*, *Marijtgen*); of hij kinderen had, weten we niet.

Evenmin weten we waar hij het drukkersvak leerde. Wel staat vast dat hij op zijn laatst in 1502 met het drukken van boeken begon: de eerste door hem getekende en gedateerde druk die we kennen, *Een wandelinge der kersten menschen met Jhesu den brudegom der sielen inden hof der bloemen*, is van 10 maart 1502. Zeker sinds 1503 woonde hij op de Hooigracht, en daar bleef hij totdat hij Leiden in 1524 moest verlaten. Zoals in een van zijn drukken vermeld wordt, woonde hij *sub missali aureo*, dat wil zeggen in een huis met het uithangbord INT GULDEN MISSAEL. In het colofon van een paar van Seversoens drukken wordt zijn naam gevolgd door de letters *G.M.*, die zo goed als zeker naar de naam van zijn huis verwijzen.

Het aantal boeken dat Seversoen tussen 1502 en 1524 drukte, is groot: het waren er ruim honderd, een aantal dat in die dagen door geen enkele

andere drukker in Holland gehaald werd. Seversoen wordt dan ook als de belangrijkste Hollandse drukker uit die tijd gezien. Een groot deel van zijn boeken, circa tweederde, drukte hij in het Nederlands, ongeveer eenderde in het Latijn. Wat kwam er zoal bij hem van de pers? Allereerst waren dat veel devote boekjes, die in die tijd zeer geliefd waren - boekjes met titels als *Een soete meditatie hoe dye verloren siel vanden sone Goods ghevonden is* en *Een suverlijck crans van dusent rosen*; ook drukte Seversoen de godsdienstig-literaire teksten van Berta Jacobs (Suster Bertken), die zich in 1457 in een kluis aan de Utrechtse Buurkerk liet inmetselen en daar tot haar dood in 1514 bleef. Daarnaast verschenen bij hem onder andere een fraai *Missale Trajectense*, het grote allegorische *Der byen boeck* van Thomas van Cantimpré, de omvangrijke 'Divisiekroniek' (*Die Cronycke van Hollandt*, *Zeelandt ende Vrieslant*), die lange tijd als een standaardwerk gold, het politieke traktaat *De reipublice cura et sorte principantis* van de rechtsgeleerde Filips van Leiden en de *Historie van Sydrac*, een werk waarin allerlei godsdienstige en natuurkundige vraagstukken worden behandeld. Verder drukte Seversoen schoolboekjes, zoals *De octo partibus orationis* van Donatus. Omdat deze laatste categorie boekjes zeer intensief werd gebruikt, drukte hij ze op perkament, dat steviger is dan papier. Dat perkament maakte hij zelf: in een paar van zijn boeken noemt hij zich perkamentmaker.

Voor de illustraties in zijn boeken gebruikte hij aanvankelijk geleende of tweedehands houtblokken. Na verloop van tijd gaf hij ook nieuwe illustraties in opdracht aan vakbekwame kunstenaars. Niemand minder dan Lucas van Leyden leverde een bijdrage aan een aantal van zijn uitgaven. Waarschijnlijk was het ook Lucas van Leyden die het drukkersmerk met het opschrift 'Dieu soit lone (lees: loue) de toult' voor Seversoen sneed. Omstreeks 1509 nam Seversoen dit in gebruik. Hij heeft ook andere drukkersmerken gevoerd, zoals een merk waarop de Leidse sleutels te zien zijn, dat hij overnam van Hugo Jansz. van Woerden, die van 1494 tot 1506 in Leiden werkte. De *Historie vanden vier Heemskinderen* bevat geen drukkersmerk. In een later (1511) verschenen uitgave van *Die seven sacramenten der heiligher kercken* en in de *Spieghel van Sassen* (1512) treffen we de in par. 1 genoemde houtsnede aan van een olifant met een kasteel op zijn rug en de letters *G* en *d*; het Goudse wapen is vervangen door het Leidse.

Aan Seversoens bloeiende bestaan aan de Hooigracht kwam een einde, toen hij openlijk blijk gaf van lutherse sympathieën. Vermoedelijk eind 1523 gaf hij de *Summa der godliker scrifturen oft Een Duytsche theologie* uit. Nadat hem al eerder een straf was opgelegd voor het drukken, verkopen en/of bezitten van ketterse boeken, bracht het drukken van de *Summa* hem in ernstige moeilijkheden. Dit werk wordt wel als de eerste bijbels-reformatorische ethiek beschouwd. Het bevat onder meer felle uitspraken over bij-

voorbeeld de ontaarding van het kloosterleven. Het was het eerste Nederlandse boek dat, op 23 maart 1524, nadrukkelijk bij keizerlijk plakkaat verboden werd. Na viermaal gedagvaard te zijn werd Seversoen op 13 juli 1524 door het Hof van Holland bij verstek veroordeeld tot levenslange verbanning uit Holland, Zeeland en Friesland en tot verbeurdverklaring van zijn goederen. Korte tijd verbleef hij in Utrecht, maar ook uit deze stad werd hij verbannen. Zo kwam hij in de zuidelijke Nederlanden terecht. Hier zat hij een poos gevangen, daarna nam hij zijn intrek in het huis van een boekbinder aan de Antwerpse Lombardenvest, in het drukkerskwartier. Zijn werk als drukker zette hij in Antwerpen weliswaar voort, maar veel boeken kwamen er niet bij hem van de pers. In 1528 gaf hij samen met de bekende drukker Willem Vorsterman, met wie hij al langer contact had, een *Nieuw Testament* uit.

Aan het eind van zijn leven woonde hij weer in Leiden, waar hij opnieuw de *witmaeckerye*, het perkamentmaken, beoefende. Waarschijnlijk overleed hij in 1534.

De *Historie vanden vier Heemskinderen* lijkt in Seversoens oeuvre een uitzonderingspositie in te nemen: voorzover bekend is het de enige prozaroman uit de sfeer van de Karelepiek die hij gedrukt heeft. Wat bracht hem, de uitgever van zo veel vrome en serieuze teksten, ertoe de *Historie* te drukken? Had hij hiervoor financiële motieven? Dat is niet onmogelijk: in het jaar waarin de *Historie* bij hem verscheen, gaf hij ook het *Breviarium insignis ecclesie Traiectensis* uit, een brevier voor Utrechts gebruik. Dit was een ambitieus werk, waarvoor hij een nieuwe houtsnede (van Sint-Maarten) liet vervaardigen. Voor het verwezenlijken van een dergelijk project zal enige financiële armslag hem welkom zijn geweest, en met het drukken van de bekende en geliefde *Historie vanden vier Heemskinderen* kon hij zich van inkomsten verzekerd weten. Maar ook gelet op de inhoud van de tekst was zijn keuze voor de *Historie* misschien minder merkwaardig dan wij nu geneigd zijn te denken. Bij de vele devote boekjes die Seversoen drukte, past het slot van het verhaal niet slecht. Het slot van de *Historie* is immers ronduit vroom: Reinout trekt zich terug als kluizenaar, vecht in het Heilige Land moedig tegen de heidenen, helpt Jeruzalem te heroveren en sterft als martelaar, als *vrient Gods*, een kwalificatie die in de laatste twee hoofdstukken niet minder dan viermaal voorkomt. De lezer van de *Historie vanden vier Heemskinderen* kon genieten van avontuur en spanning én kon zich spiegelen aan Reinouts vrome levenseinde.

4
De lezers

Wie waren de lezers die Seversoen op het oog had, toen hij de *Historie vanden vier Heemskinderen* uitbracht? Er zijn prozaromans die op de titelpagina of in een proloog een mededeling bevatten over de lezersgroep waarvoor ze bedoeld zijn. De door Seversoen gedrukte *Historie vanden vier Heemskinderen* bevat geen proloog en op het titelblad ervan wordt niets gezegd over het beoogde publiek. Vermoedelijk was deze uitgave in de eerste plaats bedoeld voor gegoede burgers; de lagere burgerij zal zich dit boek niet hebben kunnen veroorloven. Hoewel er rond 1500 ongetwijfeld nog heel wat analfabeten bestonden, waren grote groepen mensen de leeskunst machtig. Scholen waren er in die tijd voldoende, en zeker voor stedelingen als kooplieden en gildenmeesters waren rekenen, lezen en schrijven onontbeerlijke vaardigheden. Er is geen reden te veronderstellen dat Seversoen met de *Historie vanden vier Heemskinderen* op een ander publiek gemikt heeft dan met de devote en instructieve werken die hij in het licht gaf. De lezer kon een voorbeeld nemen aan Reinouts vroomheid en had bovendien baat bij de spanning en het vermaak die de *Historie* bood: spannende en vermakelijke literatuur zag men als een uitstekend middel om melancholie te verdrijven.

Het is niet ondenkbaar dat het Heemskinderen-verhaal in grote lijnen al bij de Goudse en Leidse stedelingen bekend was voordat het in gedrukte vorm op de markt kwam. Het ligt voor de hand dat de drukkers, vooral in de beginperiode, hun geld en energie in teksten staken waarvan ze wisten dat die bij het publiek zouden aanslaan. Vaststaat dat de stadsbevolking in de zuidelijke Nederlanden ver voor 1500 vertrouwd was met de vier broers en hun paard: uit oude stadsrekeningen weten we dat het ros Beyaert in menige processie en ommegang meeliep. In Mechelen was dat al in 1416 het geval. Andere steden waar Beyaert in de vijftiende eeuw in de ommegang te zien was, zijn bijvoorbeeld Lier (1417), Leuven (1428), Eindhoven (1437), Dendermonde (1461) en Bergen op Zoom (1484). In het zuiden werden de Heemskinderen ook al voor 1500 op uithangborden afgebeeld en bij sneeuwpoppenfestijnen in sneeuw geboetseerd. Hoewel de vroegste bewijzen voor de bekendheid van het Heemskinderen-thema in de Nederlanden betrekking hebben op het zuiden, is het allerminst uitgesloten dat het in Holland eveneens al in de vijftiende eeuw bekend was. Rondtrekkende verhalenvertellers en poppenspelers - deze laatsten hadden ook wel ridderspelen op hun repertoire - traden uiteraard ook daar op. In de Hollandse stad Dordrecht liep Beyaert in 1506 in een ommegang mee.

De avonturenrijke *Historie vanden vier Heemskinderen* zal de burgers

vast en zeker hebben aangesproken. Sommige scènes spelen zich af in de stad. Zo gebruiken Maeldegijs en de Heemskinderen in hfdst. 17 de maaltijd in een herberg in Orléans. In hfdst. 14 komt een episode voor waarin een burger zonder meer positief getekend is: een burger van Parijs helpt de zogenaamd hulpbehoevende Reinout te gaan zitten, geeft hem een aalmoes en biedt hem en Maeldegijs onderdak aan. Deze man wordt in de *Historie vanden vier Heemskinderen* viermaal aangeduid met de woorden *de goede man.* Met dit hulpvaardige en vrijgevige personage, dat zijn christenplicht tegenover zijn medemens van harte nakomt, zal menig Hollands stedeling zich graag geïdentificeerd hebben.

Is deze goede man wellicht juist met het oog op het geïntendeerde lezerspubliek van omstreeks 1500 door de prozabewerker in het verhaal gebracht? Nee, blijkens de *Reinolt* (vs. 4796-4823) kwam hij al in de verstekst voor, en ook in de *Reinolt* wordt hij tweemaal *der gute man(n)* genoemd. Op andere plaatsen heeft de prozabewerker de tekst misschien wel aangepast voor het eigentijdse stedelijke publiek. Omdat we niet weten hoe de verstekst waarop hij zich baseerde er precies uit zag, moeten we een slag om de arm houden, maar verscheidene elementen uit de *Reinolt* en de *Renout*-fragmenten die in de prozatekst ontbreken, zouden door de prozabewerker weggelaten kunnen zijn omdat ze hem niet interessant leken voor het beoogde publiek. Zo vertelt de verstekst van welke werktuigen en wapens gebruikgemaakt werd bij de belegering van Jeruzalem (*mangen/magnele*, *pedrieren*, *slingren*, *tribuken*, *talpen*, *sogen*, *catten*, *steen*, *quareel*), terwijl de *Historie* in de corresponderende passage simpelweg zegt dat er hevig geschoten werd. De verstekst noemt in een aantal passages meer onderdelen van de wapenrusting dan de *Historie* en beschrijft uitvoeriger de kleding van de vier boden die naar Aymijn worden gestuurd en de tooi van hun paarden. In hfdst. 23 van de *Historie* zegt Maeldegijs wel dat hij bij Karel aan tafel wil komen zitten, maar wordt niet vermeld dat hij de ‘schotelgenoot’ van de koning wil zijn (zie Aantekeningen hfdst. 23) en dat Karel juist daarover hoogst verontwaardigd is. Voor het publiek van de *Historie* was het getweeën delen van een schotel en alles wat daarmee samenhing, waarschijnlijk geen herkenbaar gebruik.

In de oudste twee drukken van de *Historie vanden vier Heemskinderen* wordt nergens gesuggereerd dat deze prozaroman (ook) voor een jeugdig publiek bestemd was. De jeugd heeft het boek echter al in de eerste helft van de zestiende eeuw gelezen. Dat blijkt uit de *Goede manierlijcke seden, hoe de jonghers gaen, staen, eten, drincken, spreken, swijghen, ter tafelen dienen, ende de spijse ontghinnen sullen*, een boekje dat in 1546 te Antwerpen werd gedrukt. Het is een voor kinderen geschreven handleiding over goede manieren, geschreven in vraag-en-antwoordvorm. Op de vraag ‘Wat boecken

sijn die jonghers bequaemst ende oorboorlijcst [“het meest geschikt en nuttig”] om te leesen?’ luidt het antwoord: ‘Ten eersten de Ab [“het abc”], om die letteren wel te leeren kennen, spellen ende lesen; daer na eenich boeck dat goede manieren van leven leert ende dan het Nieuwe testament om onse alder salicheyt daer uut te leeren, want dit beter is dan Uulenspiegel, de Pape van Kalenberghe, de Vier Haymons kinderen ende meer ander hystorien.’ Uit deze passage kunnen we opmaken dat de jeugd de *Historie vanden vier Heemskinderen* las, en dat die lectuur door moralisten allerminst aanbevolen werd. Zelfs kunnen we op grond van de geciteerde passage vermoeden dat de *Historie* in die tijd bij het leesonderwijs op de scholen werd gebruikt. De vraag welke boeken geschikt zijn voor kinderen, staat namelijk in een hoofdstukje met de titel ‘Wat seden men in de schole houden sal’. Dat prozaromans als de *Historie vanden vier Heemskinderen* rond 1600 bij het leesonderwijs werden gebruikt, is buiten kijf. Het lijkt niet te gewaagd te veronderstellen dat dit al in de eerste helft van de zestiende eeuw gebeurde: we weten dat in diezelfde tijd op de Franse scholen de *Histoire des Quatre fils Aymon* en andere prozaromans bij het onderwijs in het Frans dienstdeden. Dit alles wil uiteraard niet zeggen dat de druk van Seversoen al in het klaslokaal te vinden was; daarvoor was die druk waarschijnlijk wat te kostbaar. Maar thuis kan deze vroege druk heel goed door zowel volwassenen als kinderen gelezen zijn.

Hoeveel bedenkingen de auteur van de *Goede manierlijcke seden* ook tegen de *Historie vanden vier Heemskinderen* gehad mag hebben, ze werd gelezen - en blijkbaar niet alleen door leken. In het enige exemplaar dat van Seversoens druk bewaard gebleven is, zijn hier en daar met pen woorden onderstreept en aantekeningen in de marge gemaakt. De taal van de aantekeningen is nu eens Duits, dan weer Latijn. Sommige van de gemarkeerde passages hebben een religieuze strekking. In hfdst. 14 bijvoorbeeld is onderstreept: ‘gi en sult niet wanhopen. [...] Als een mensce is in sijn meeste verdriet, so is hem Gods hulpe naest bi ende helpt een mensce uut sijn verdriet.’ En in hfdst. 26: ‘God, die alle dinc versiet ende den sinen inden noot niet en begheeft oft verloren laet’. In de marge is hierbij genoteerd: *providentia dei*, dat wil zeggen ‘Gods voorzienigheid’. Deze en andere passages zouden gemarkeerd kunnen zijn door een geestelijke. Misschien leken ze hem geschikt als ‘illustratiemateriaal’ bij de prediking. Onderzoek heeft uitgewezen dat geestelijken, vooral dominicanen en franciscanen, bij hun prediking en hun onderwijs veelvuldig gebruikmaakten van wereldlijke verhalen. Feit is dat het bewaard gebleven drukje uit 1508 in de zestiende eeuw deel heeft uitgemaakt van een Zuid-Duitse kloosterbibliotheek.

De gedachte dat een geestelijke passages die hem bruikbaar leken onderstreepte, is pikant. Treffen we in het hoofdstuk waarin de hierboven geci-

teerde passage ‘gi en sult niet wanhopen [...]’ voorkomt, niet ook een paar diepgezonken monniken aan? De abt, die zich laat intimideren, dwingt evenmin respect af. Het is verleidelijk te veronderstellen dat Jan Seversoen, die later lutherse sympathieën zou blijken te koesteren, deze weinig vleiende passages maar al te graag gedrukt heeft. Maar hoe zal die zestiende-eeuwse geestelijke lezer tegen deze passages hebben aangekeken? Stoorde hij zich eraan? Dat komen we wellicht nooit te weten. Wel is zeker dat de rooms-katholieke Kerk later wel degelijk aanstoot nam aan passages als deze. Dat komt in het volgende hoofdstuk aan de orde.

5
Overlevering en receptie

5.1 Latere drukken van de Historie vanden vier Heemskinderen

Jan Seversoen zal er ongetwijfeld alle vertrouwen in hebben gehad dat er een markt was voor de *Historie vanden vier Heemskinderen.* Maar dat deze prozaroman een echte bestseller zou worden, zal hij niet hebben durven dromen. Toch was dit de realiteit: in de loop der eeuwen werd de *Historie* keer op keer gedrukt en herdrukt - in de periode van 1490 tot 1900 meer dan dertigmaal. Uit de zestiende eeuw zijn, behalve één exemplaar van Seversoens druk, geen Nederlandstalige *Heemskinderen*-drukken bewaard gebleven. Ook uit de zeventiende eeuw resteert maar één enkel *Heemskinderen*-boekje. Het is in 1638 bij Broer Jansz. in Amsterdam van de pers gekomen. Uit de achttiende en negentiende eeuw zijn heel wat meer drukken bewaard gebleven, vaak in verschillende exemplaren. Af en toe komt er een exemplaar van een nog niet bekende druk boven water. Van de achttiende-eeuwse boekjes is een deel in de noordelijke Nederlanden gedrukt, een ander deel in de zuidelijke. Praktisch alle negentiende-eeuwse drukjes waarvan we nog exemplaren bezitten, zijn afkomstig uit het zuiden. Dat er uit de zestiende en zeventiende eeuw geen *Heemskinderen*-druk uit het gebied beneden de grote rivieren bewaard is gebleven, wil allerminst zeggen dat de *Historie* daar toen niet gedrukt werd. Verderop in deze paragraaf zal blijken dat de *Historie* zeker in de zeventiende eeuw in de zuidelijke Nederlanden aan de pers werd toevertrouwd. Uit de opmerking in de *Goede manierlijcke seden* (Antwerpen, 1546) dat het verhaal van de vier Heemskinderen geen geschikte jeugdliteratuur is (zie par. 4), kunnen we opmaken dat dit verhaal daar in de eerste helft van de zestiende eeuw in elk geval werd gelezen. Dat ligt ook in de lijn der verwachting: het ros Beyaert en zijn berijders waren hier sinds lang populair. Liep Beyaert in het zuiden al niet in de vijftiende eeuw in processies en

ommegangen mee? In de zestiende eeuw werden deze processies en ommegangen in *De Byencorf der H. Roomsche Kercke* door Marnix van Sint-Aldegonde gehekeld. In Brabant, Vlaanderen, Artois en Picardië, zo zegt hij, maken Beyaert, met de vier Heemskinderen op zijn rug, 'en ander van zulke beuzelingen' er deel van uit. Bij een brouwerij in Leuven was zeker al in 1468 een uithangbord DE VIER HEYMSKINDEREN te zien, en op de Steenhouwersvest in Antwerpen vestigden Symon Cock en Gerhardus Nicolaus in 1523-1525, dus omstreeks het jaar waarin Seversoen naar Antwerpen uitweek, een drukkerij in een pand met het uithangbord IN DIE VIER HEEMS KINDEREN. De veronderstelling dat in deze stad, waar belangrijke drukkers woonden, het zo populaire verhaal over de Heemskinderen in de zestiende eeuw niet alleen gelezen maar ook gedrukt werd, lijkt niet te gewaagd. Zelfs zou het niet verwonderlijk zijn als hier betrekkelijk vroeg in de zestiende eeuw een exemplaar van Seversoens *Historie vanden vier Heemskinderen* terecht was gekomen. Al voor zijn vlucht naar Antwerpen had Seversoen namelijk contact met collega's in deze stad. In een *Historie van Margarieten van Lymborch ende van haer broeder Heyndrick* die in 1516 te Antwerpen bij Willem Vorsterman van de pers kwam, figureerden houtsneden die Seversoen voor de *Historie vanden vier Heemskinderen* gebruikt had. Zou Seversoen bij het pakketje houtsneden dat van Leiden naar Antwerpen verhuisde, misschien een exemplaar van zijn *Historie* hebben gevoegd?

De fraai uitgevoerde Goudse incunabel zal in een beperkte oplage verschenen zijn. We mogen aannemen dat hij bestemd was voor een elitaire koperskring: familieleden van de opdrachtgever en stadsgenoten die net als hij belangrijke ambten bekleedden - lage edelen met een behoorlijk inkomen. Ook de druk van Seversoen zal uitsluitend betaalbaar zijn geweest voor mensen die over enig vermogen beschikten. Na verloop van tijd verschenen er echter uitgaven die binnen het financiële bereik van een groter publiek kwamen. En uiteindelijk werd de *Historie vanden vier Heemskinderen* als 'blauwboek' op de markt gebracht; 'blauwboekjes', die hun naam dankten aan het blauwe omslag, waren goedkope, vaak slordige uitgaafjes, die ook voor de minderbedeelden betaalbaar waren. Al vanaf de tweede helft van de zestiende eeuw voltrok zich een verschuiving in het publiek dat prozaromans zoals de *Historie vanden vier Heemskinderen* las. In die tijd zullen deze romans nog steeds bij een deel van de gezeten burgers en de middenstand in de smaak gevallen zijn, maar hoe langer hoe meer werden ze de geliefde lectuur van de lagere standen, de eenvoudige handwerkslieden en de plattelandsbevolking. Het werden volksboeken in de ware zin van het woord.

Niet iedereen was gelukkig met de populariteit die de *Historie vanden vier Heemskinderen* en veel andere prozaromans genoten. Zoals in de der-

tiende eeuw de geschiedschrijver Jacob van Maerlant de verhalen die in Karelromans in versvorm werden verteld, als onhistorische verzinsels afdeed, zo waren er in de zestiende eeuw geleerden en ontwikkelden die zich laatdunkend uitlieten over allerlei waardeloze en leugenachtige prozaromans. In de proloog op de *Joetsche Oorloghe, ende Destructie van Jerusalem* (1552) bijvoorbeeld, een vertaling van een Latijns geschiedkundig werk, worden de *Historie vanden vier Heemskinderen* en soortgelijke verhalen *ydele ende loghenachtighe historien* genoemd, die nergens anders toe dienen dan 'den tijt (die bovenmaten costelijck ["kostbaar"] is) onnuttelijck over te brenghen, ende somtijts oock veel onnutte ghedachten ende quade lusten daer ut te crighen'. Het lezen ervan beschouwde deze geleerde als tijdverspilling. Sommige boeken konden zijns inziens zelfs een kwalijke invloed op de lezer uitoefenen.

Als regelrecht gevaarlijke lectuur werden veel prozaromans beschouwd door de rooms-katholieke geestelijkheid, omdat ze passages bevatten die in strijd waren met de goede zeden of met de leer van de rooms-katholieke Kerk. Het gevaar was des te groter doordat prozaromans op school bij het leesonderwijs werden gebruikt en ook buiten de school door de jeugd werden verslonden. Om de verderfelijke invloed van deze lectuur een halt toe te roepen, werden er in verschillende steden verordeningen uitgevaardigd voor uitgevers, boekhandelaars en schoolmeesters en -juffrouwen. Hierin werd vastgelegd welke boeken verkocht en op school gebruikt mochten worden en welke verboden waren. De *Historie vanden vier Heemskinderen* kwam op een lijst van verboden boeken terecht, net als bijvoorbeeld *Malegijs*, *Mariken van Nieumeghen* en *Ulespieghel.* Maar deze lijsten van verboden boeken hadden niet het gewenste effect: sommige boeken oefenden blijkbaar een zo sterke aantrekkingskracht uit dat ze gelezen bleven worden - ook door schoolkinderen. Men moest constateren 'dat het by naer onmogelijck schijnt dese historien uyt de handen geheel te nemen die sy van andere soo dickwils hooren melden' - over populariteit gesproken! Bovendien zag men in dat juist die geliefde verhalen een uitstekend middel waren om het lezen te stimuleren en erkende men dat de schooljeugd behoefte had aan ontspannende lectuur 'om het verdriet der scholen te passeren'. Vandaar dat men ertoe overging de teksten te kuisen: ze werden ontdaan van alles wat onbetamelijk was. De bisschop van Antwerpen liet in ordonnanties van 1619 en 1621 bekendmaken welke boeken wel en welke niet toegestaan waren in zijn bisdom - met name op de scholen. Sommige, zoals *Mariken van Nieumeghen* (waarin de titelheldin meer dan zeven jaar de vriendin van de duivel is), bleven hoe dan ook verboden, niet alleen voor scholieren maar voor iedereen; andere mochten in een officieel goedgekeurde, gekuiste versie gedrukt en gelezen worden. Tot de laatste categorie behoorde de *Historie*

vanden vier Heemskinderen. Op 12 februari 1619 was de gecensureerde *Heemskinderen*-versie goedgekeurd door de *Canoninck ende Scholaster* Maximiliaen van Eynatten, een door de bisschop aangestelde boekenkeurder. Voortaan waren uitsluitend *Heemskinderen*-drukken toegestaan die voorzien waren van zijn *approbatie*, zijn officiële goedkeuring.

De censor had geen halve maatregelen genomen: alles wat indruiste tegen de leer van de rooms-katholieke Kerk en alles wat aanstootgevend was, bande hij uit de tekst. Het behoeft geen betoog dat toverij niet door de beugel kon. Maeldegijs werd dan ook niet langer als tovenaar gepresenteerd maar als een 'gewoon' behulpzaam familielid. De passage waarin hij Karel naar Montalbaen ontvoert, verdween uit de tekst. Hoofdstukken waarin zijn toverkunsten een bijzonder grote rol spelen, werden radicaal in hun geheel geschrapt. Zo sneuvelden de hoofdstukken 14, 15 en 17, over respectievelijk de diefstal en herovering van Beyaert, de bevrijding van Reinouts broers door Maeldegijs en de paardenrace. Ook hfdst. 22 en 23, over de gevangenschappen van Ridsaert en Maeldegijs, moesten het ontgelden. Andere elementen die uit de tekst verdwenen, waren bijvoorbeeld de geleerde die in de sterren leest dat de Heemskinderen door Yewijn verraden zijn en Clarisses voorspellende droom over dat verraad.

Door hfdst. 14 te schrappen maakte de censor niet alleen korte metten met een aantal van Maeldegijs' toverkunsten maar ook met het blasfemische element van de beker waarin zogenaamd materiaal verwerkt is van de schotel die Jezus bij het Laatste Avondmaal gebruikte en die daardoor vergeving van de zwaarste zonden zou kunnen bewerkstelligen, en met een paar weinig eerbiedwaardige, want drankzuchtige en omkoopbare monniken. Dat hij deze verhaalelementen niet kon tolereren, is begrijpelijk. Evenmin is het verbazingwekkend dat hij Tulpijn, die samen met de andere *genoten* de koning voor de gek houdt door Montalbaen met voedsel te beschieten, niet opvoerde als bisschop. Ook is het niet vreemd dat hij hier en daar een streep zette door een vervloeking, door de naam van een heidense god of door een bekrachtiging waarbij Gods naam nodeloos gebruikt werd. Maar hij schrapte ook andere, onschuldig lijkende religieuze elementen zoals de doop van Ridsaert en Adelaert en Tulpijns peetvaderschap, Ayes kerkgang, Karels gewoonte de metten bij te wonen en zijn bedevaart naar Santiago de Compostela, en de godsdienstige rituelen bij de kroning van Lodewijc. Reinout wordt in de gekuiste versie wel kluizenaar, hij vecht tegen de 'Turken' in het Heilige Land, bouwt mee aan de Sint-Pieter te Keulen en wordt vermoord, maar er wordt geen stem gehoord die hem beveelt naar het Heilige Land te gaan, de klokken van Keulen beginnen niet vanzelf te luiden wanneer zijn lijk gevonden wordt, er vindt geen processie plaats, de kar met het dode lichaam rijdt niet uit zichzelf naar Dortmund en er wordt niet verteld dat

men daar een kerk voor Reinout bouwt. Kortom, de censor ontdeed het verhaal van veel religieuze elementen. Blijkbaar vond hij deze ongepast in een wereldlijk verhaal, verdacht hij sommige wonderbaarlijke gebeurtenissen ervan *geveynsde mirakelen en openbaringen* te zijn - hiervan is sprake in een bericht aan de lezer in de gekuiste versie - of achtte hij het raadzaam alles te schrappen wat koren op de molen kon zijn van degenen die eropuit waren misstanden in de rooms-katholieke Kerk aan de kaak te stellen.

Even voorzichtig was hij met lichamelijke intimiteiten in de tekst. Ten gevolge hiervan verdwenen onder andere de weinige kussen die man en vrouw elkaar in de oorspronkelijke gedrukte versie geven en (tweemaal) de expliciete mededeling dat Aye en Aymijn met elkaar naar bed gaan.

Wie de gekuiste versie met de ongekuiste vergelijkt, moet wel tot de conclusie komen dat de censor, met name door het wegwerken van alle toverij, het verhaal beroofd heeft van veel vrolijke, luchtige episoden. Desondanks bood de gecensureerde versie nog steeds een spannend verhaal, waarin een aantal ontroerende scènes en komische passages overeind was gebleven - te denken valt aan het bezoek van de Heemskinderen aan hun moeder, de verdrinking van Beyaert en de ironische opmerkingen van Ogier aan het adres van Roelant. Blijkbaar konden de lezers het verhaal ook in gekuiste vorm waarderen. Waarom zou het anders telkens opnieuw gedrukt zijn, tot ver in de negentiende eeuw? Dat het een goedgekeurde tekst betrof, bleven de drukkers vermelden. Zo lezen we nog op het titelblad van een drukje dat rond het midden van de negentiende eeuw bij I.C. van Paemel in Gent verscheen, dat dit boekje *tot vermaek der Jongheyd toegelaten* is. Achterin is de oude approbatie uit 1619 opgenomen: ‘In dees Historie van de vier Hems-Kinderen, is niet begrepen [“staat niets”] dat aen de heylige Katholyke Kerk, of aen de goede manieren tegenstrydig is, maer is zeer genoegelyk en bekwaem om van de jongheyd in de scholen geleert te worden.’

De gekuiste versie werd uitsluitend in de rooms-katholieke zuidelijke Nederlanden gedrukt: in Antwerpen, Gent en 's-Hertogenbosch. In de noordelijke Nederlanden, waar het protestantisme gezegevierd had, vond geen censuur plaats en bleef men de ongekuiste versie drukken en lezen. Er is één Utrechtse druk bekend, van circa 1730, de andere Noord-Nederlandse drukken zijn alle afkomstig uit Amsterdam.

5.2 Bewerkingen, navertellingen en literaire verwijzingen

Dat de *Historie vanden vier Heemskinderen* keer op keer gedrukt werd, zegt veel over de geliefdheid van dit verhaal. Velen lazen het in goedkope blauwboekjes. Menigeen ook leerde de inhoud ervan kennen in het poppentheater.

In de negentiende eeuw werden de marionettenspelen die in steden als Antwerpen, Brussel en Luik vertoond werden, ongekend populair. Op het repertoire stonden verschillende middeleeuwse ridderverhalen, waaronder dat over de Heemskinderen. Hendrik Conscience vertelt in de *Geschiedenis mijner jeugd* dat hij als kleine jongen (rond 1820) twee jaar lang 'elken Zondag, en somtijds ook den Donderdag, naar den voornaamsten poesjenellenkelder' van Antwerpen toog, waar hij voor vier cent op de eerste rang zat. In dat marionettentheater raakte hij zo gefascineerd door de oude verhalen die er gespeeld werden, dat hij in de winkel van de drukker-uitgever Thys op de Vlasmarkt al het geld dat hem door zijn ooms en tantes werd toegestopt, uitgaf aan de blauwboeken waarin die verhalen, zoals dat van *de Vier Aymonskinderen*, te lezen waren.

Uit het respectabele aantal *Heemskinderen*-drukken dat het licht heeft gezien, kunnen we afleiden dat veel mensen met het verhaal vertrouwd moeten zijn geweest. Daarop wijzen ook de toespelingen die er in andere literaire teksten op gemaakt werden. Niemand minder dan Vondel zinspeelt erop in zijn gedicht *Aen de Beurs van Amsterdam.* Bredero doet dit in het lied *Van Gierige Gerrit en Modde van Gompen.* Bij het beoogde publiek van deze beide zeventiende-eeuwse teksten werd het Heemskinderen-verhaal dus, op zijn minst in essentie, bekend verondersteld.

Zoals gezegd zal de *Historie vanden vier Heemskinderen* vanaf de tweede helft van de zestiende eeuw vooral bij kinderen en bij volwassenen uit de lagere standen in de smaak gevallen zijn. De humanisten uit de eerste helft van de zestiende eeuw en de intellectuelen van daarna trokken er de neus voor op. In het gunstigste geval beschouwden de ontwikkelden de *Historie* als een verhaaltje voor kinderen. Maar iemand als de achttiende-eeuwse Betje Wolff vond de tekst zelfs als kinderlectuur niet geschikt: verhalen uit de bijbelse, klassieke en vaderlandse geschiedenis waren volgens haar heel wat nuttiger. Gelukkig keerde het tij: in de negentiende eeuw raakte de culturele bovenlaag weer volop geïnteresseerd in de verhalende literatuur van de Middeleeuwen. De wetenschappelijke bestudering van deze literatuur kwam van de grond, en de eerste (wetenschappelijke) edities van fragmenten van de verstekst *Renout van Montalbaen* verschenen; ze werden bezorgd door de romanticus Willem Bilderdijk (1824) en de Duitse geleerde Heinrich Hoffmann von Fallersleben (1837). Ook de prozaroman werd door ontwikkelden niet langer als een vertelsel van nul en generlei waarde afgedaan. In 1851, in een tijd dus waarin er in het zuiden nog volop blauwboekjes gedrukt werden, publiceerde Alberdingk Thijm in zijn *Karolingische verhalen* een bewerking van de *Historie vanden vier Heemskinderen.* Net als de middeleeuwse *Historie* beleefde deze bewerking veel herdrukken. In de twintigste eeuw verscheen er een gemoderniseerde versie van.

Hier bleef het niet bij: het Heemskinderen-verhaal werd ook door veel anderen bewerkt en naverteld. Van de hand van de Vlaming Felix Timmermans verscheen in 1922 een navertelling, waarvan nog in 1994 een tweede druk het licht zag. Eveneens afkomstig uit Vlaanderen is *De wonderbare avonturen van de Vier Aymonszonen en hun vermaard Ros Beiaard* (1930), van Van Wesemael en Van den Abeele. Deze bewerking biedt een Dendermondse variant van het verhaal, waarvoor de basis een eeuw eerder gelegd was door de stadsarchivaris Prudens Van Duyse: Aymijn bezit een buitenverblijf bij Dendermonde, en Beyaert wordt bij die stad verdronken, daar waar Dender en Schelde samenkomen. Nog vandaag de dag kan elke rechtgeaarde Dendermondenaar deze plaats aanwijzen...

Omdat de twintigste-eeuwse onderwijzers net als hun zestiende- en zeventiende-eeuwse collega's inzagen dat een spannend verhaal als de *Historie vanden vier Heemskinderen* goede diensten kon bewijzen bij het leesonderwijs, werd het verhaal ook speciaal voor gebruik op school bewerkt, door bijvoorbeeld Deken (1931). Losse episoden zoals de verdrinking van Beyaert werden ook in schoolleesboekjes opgenomen. Na de Tweede Wereldoorlog verschenen er verschillende vrije bewerkingen en navertellingen voor de jeugd. Een daarvan is *De vier Heemskinderen*, een door Tadema Sporry verzorgde vertaling van een vrije prozabewerking die Auguste Lechner van de Duitse verstekst *Reinolt von Montelban* maakte. Herzen publiceerde een navertelling van het Heemskinderen-verhaal in de reeks Oud Goud. Een heel ander karakter heeft *Red Beyaert!*, waarin Stasia Cramer het middeleeuwse verhaal met dat over een twintigste-eeuwse ponyrijdster verweefde. Nog maar een paar jaar geleden verscheen een frisse, creatieve navertelling in eigentijdse taal van Agave Kruijssen in *Het ros Beyaart* en *Reinout van Montalbaan.* Ook tot de wereld van het stripverhaal drongen het befaamde paard en zijn berijders door: we komen hen tegen in ten minste twee *Suske en Wiske*-delen (*Het ros Bazhaar* en *De rebelse Reinaert*) en in een *Ed en Ad*-strip (*Het sterrenpaard*).

En zoals Vondel en Bredero in hun pennenvruchten op het verhaal zinspeelden, zo deden ook hun twintigste-eeuwse collega's dat: we vinden reminiscenties bij auteurs als Felix Timmermans (*Pallieter*), Arthur van Schendel (*Een zindelijke wereld*), Hella Haasse (*Het woud der verwachting*), Willem Brakman (*De opstandeling*) en Hugo Claus (*Het verdriet van België*). Zo duikt het oude verhaal telkens weer op.

5.3 Buitentekstueel voortleven

Hoewel niet alle drukken van de *Historie vanden vier Heemskinderen* illustraties bevatten, prijkte op het titelblad van veel van deze drukken een houtsnede waarop Beyaert te zien was met op zijn rug de vier Heemskinderen. Maar niet alleen in de prozaromans trof men plaatjes van het geliefde paard en zijn vier berijders aan. Het vijftal werd ook afgebeeld op losse kinder- en volksprenten. Zelfs in eetbare vorm was het verkrijgbaar: als taai- taai- of speculaaspop. Diverse koekplanken waarmee men deze figuren maakte, zijn bewaard gebleven. Bilderdijk vertelt in het voorbericht bij de *Renout*-editie die hij bezorgd heeft, dat in zijn jeugd zulke poppen van koekdeeg met Sinterklaas aan de kinderen werden gegeven. De ouders, grootouders of kindermeiden vertelden er het bijbehorende verhaal bij, om de kinderen 'een smaak van den Oud-ridderlijken moed, onverschrokkenheid, en Godsdienstige gelatenheid in te boezemen'. Het Heemskinderen-verhaal diende dus zowel tot vermaak als tot lering. De boodschap die men erin las en de les die men ermee wilde overbrengen, zal gevarieerd hebben. Feestkoeken en -broden werden zeker vanaf de zestiende eeuw versierd met beschilderde pijpaarden plaketten en figuurtjes. Rond nieuwjaar verblijdden peetouders hun doopkinderen met zulk feestgebak. Een rijkversierde koek is te zien op het schilderij *De maand januari* van Peeter Snyers (1727). Een van de pijpaarden reliëfs op deze koek stelt de Heemskinderen op Beyaert voor. Een schilderij van heel andere aard waarop het vijftal is afgebeeld, is het *Interieur van de Buurkerk te Utrecht* van Pieter Saenredam (1644). Op dit schilderij zien we een jongen die de vier broers op hun paard zojuist op een pilaar heeft getekend. Het zal duidelijk zijn dat het ros Beyaert niet zonder reden in dit kerkinterieur is afgebeeld. De interpretaties van het tafereeltje lopen uiteen, maar vaststaat dat het symbolische waarde heeft, dat het een boodschap moet overbrengen.

Met de boekjes, prenten, koeken en schilderijen zijn we binnenshuis gebleven. Ook buitenshuis waren de Heemskinderen echter alom aanwezig. In de paragrafen hiervoor zijn de ommegangen al ter sprake gekomen, waarin het ros Beyaert, met op zijn rug de vier Heemskinderen, vanaf de Middeleeuwen meeliep; in Dendermonde wordt nu nog elk decennium een luisterrijke Rosbeiaardommegang gehouden. Wanneer het flink gesneeuwd had, werden er in de steden soms sneeuwpoppenfestijnen gehouden. Hierbij werden ondere andere ommegangsfiguren gemaakt. Zo ontstonden er ook Heemskinderen van sneeuw, bijvoorbeeld in 1571 in Mechelen en al in 1434 in Atrecht. Het ros Beyaert zou vast niet in de ommegangen terecht zijn gekomen als het de stedelingen niet bekend was geweest uit de verhalen die erover werden verteld. Omgekeerd zullen deze festiviteiten Beyaerts popula-

riteit vergroot hebben. Uit het schilderij *De kinderspelen* van Pieter Bruegel de Oudere kunnen we opmaken dat kinderen al in de zestiende eeuw een Ros Beyaertspel speelden.

Hoe populair het Heemskinderen-verhaal was, blijkt ook hieruit dat sinds de Middeleeuwen veel huizen naar de Heemskinderen of hun paard zijn genoemd. Namen als 'De vier Heemskinderen' of 'Ros Beyaert' kwamen niet alleen in de zuidelijke Nederlanden en Holland voor maar ook zo noordelijk als in Friesland. In Mechelen zijn minstens vier huizen geweest waarvan de naam naar het Heemskinderen-verhaal verwees, in Middelburg waren het er minimaal vijf! Van sommige huizen resteert slechts de vermelding in een archief, andere hebben de eeuwen getrotseerd en dragen de oude naam nog op de gevel. Aangezien zoveel huisnamen naar het verhaal verwezen, moeten Beyaert en de vier broers op menig uithangbord te zien zijn geweest. In par. 5.1 zijn de borden die in de vijftiende en zestiende eeuw uithingen bij een Leuvense brouwerij en een Antwerpse drukkerij al genoemd. Aan het huis van de drukker Jan Seversz. die Croepel in Amsterdam hing in de zestiende eeuw een soortgelijk uithangbord, evenals bij zijn opvolger Jan Jacobsz. Beiden gebruikten ook een drukkersmerk dat de vier broers op Beyaert voorstelde. Vaak trof men de Heemskinderen in de zestiende en zeventiende eeuw aan op uithangborden van herbergen en kroegen. Een zeventiende-eeuwer schreef dan ook dit rijmpje: 'De Vier Heemskinderen moesten wis den drank geweldig minnen, / Wijl zij zijn 't Uithangbord bij waarden en waardinnen.' Zou de keus van de herbergiers en kroegbazen voor juist een afbeelding van de Heemskinderen op hun uithangbord (mede) bepaald kunnen zijn door de episode van de *Historie vanden vier Heemskinderen* waarin Reinout zich tijdens een bezoek aan zijn moeder bedrinkt? Veel houten uithangborden zijn verloren gegaan: ze zijn weggerot, door brand verwoest of eenvoudig weggegooid. Sommige exemplaren zijn gelukkig in musea terechtgekomen. Bestendiger waren gevelstenen, die de functie van de uithangborden gedeeltelijk overnamen toen men huizen van steen ging bouwen. In Nederland zijn gevelstenen met een afbeelding van Beyaert en de Heemskinderen te vinden in Alkmaar, Amsterdam, Haarlem en Maastricht. De steen in Maastricht dateert uit de achttiende eeuw, de andere drie werden in de zeventiende eeuw aangebracht. In het pand in Haarlem was in de zestiende eeuw een herberg met de naam *Inde vier Heems kinderen* gevestigd. De Alkmaarse steen, die nu in een pand op de hoek van het Waagplein ingemetseld is, bevond zich oorspronkelijk in de gevel van een koekenbakkerij aan het Verdronkenoord. Bijzonder is, dat op de grafzerk van de koekenbakker en zijn vrouw in de Grote Kerk van Alkmaar de Heemskinderen eveneens werden afgebeeld. In het Vlaams werd de huisnaam *Vier Heemers* of *Vier Eemers* op den duur meer dan eens verbasterd tot *Vier Emmers*. Zo

ontstonden gevelstenen met vier emmers erop! In Mechelen is er nog een te vinden. Niet alleen op gevelstenen treffen we de Heemskinderen aan. In een gevel aan het Amsterdamse Damrak bijvoorbeeld zijn ze te zien op een tegeltableau, en aan de Gentse Steendam op een fraai bewerkte houten deur; ooit was hier de brouwerij *De vier Heemskinderen* gevestigd. Ook in de twintigste eeuw werden er nog restaurants en hotels naar de Heemskinderen of Beyaert genoemd en ook op deze gebouwen werden ze dan vaak afgebeeld. Menige straatnaam verwijst eveneens naar het Heemskinderen-verhaal.

Op veel plaatsen in Nederland en België verrezen in de twintigste eeuw standbeelden: van Loppersum tot Namen, van Haarlem tot Dendermonde, van Nootdorp tot Nijmegen - overal werden het ros Beyaert en de vier Heemskinderen in steen, brons en staal vereeuwigd. Daarnaast ontstonden in de afgelopen eeuw talloze andere Heemskinderen-kunstobjecten: lantaarnconsoles, keramieken, mozaïeken, glas-in-loodramen, schilderijen, tekeningen, houtsneden, etsen, penningen, smeedwerk, et cetera. En nog steeds komen er nieuwe kunstobjecten bij, tot op de dag van vandaag blijkt het Heemskinderen-verhaal beeldend kunstenaars te boeien en te inspireren.

Zo goed als alle visuele herinneringen aan het verhaal tonen ons Beyaert met de vier Heemskinderen op zijn rug. Toch zijn ze zeer divers: nu eens zijn de Heemskinderen voorgesteld als fiere, gewapende ridders in maliënkolder of harnas, dan weer als kinderen, en soms noch als ridders noch als kinderen. Hoe valt te verklaren dat de vier broers meer dan eens als jonge kinderen zijn voorgesteld? Dit kan bewerkt zijn door taalkundige factoren. Geleidelijk zal het besef dat *kinderen* in de benaming *Heemskinderen* ‘zonen, afstammelingen’ betekent, vervaagd zijn en zal het zijn opgevat als ‘jonge kinderen’. Zo'n verschuiving in interpretatie kon zich des te gemakkelijker voltrekken, wanneer men zich er niet langer van bewust was dat *Heems*- de tweede naamval van de eigennaam *Heim*, (*H*)*aymijn* was. Volksetymologisch kon *Heemskinderen* dan uitgelegd worden als ‘kinderen van ons heem’, ‘kinderen uit onze streek, uit ons land’. Dat de benaming *Heemskinderen* bij velen de gedachte aan jonge kinderen opriep, heeft ertoe bijgedragen dat er scholen naar de Heemskinderen of hun paard werden genoemd en dat een aantal Heemskinderen-beelden bij scholen werd geplaatst.

Tot slot mag niet onvermeld blijven dat het verhaal behalve als tekst en als afbeelding ook als lied voortleeft: nog steeds kent menigeen het Ros Beiaardlied, met als beginregels ‘'t Ros Beyaerd doet zijn ronde / in de stad van Dendermonde’. De melodie ervan wordt tot op de dag van vandaag door carillons gespeeld - en niet alleen in Dendermonde.

Zo handhaaft het Heemskinderen-verhaal zich nu al achthonderd jaar in Vlaanderen en Nederland. In die lange tijdspanne zal elke toehoorder en lezer het op zijn eigen manier geïnterpreteerd en om zijn eigen redenen geap-

precieerd hebben. Ieders visie en waardeoordeel zal beïnvloed zijn door de tijd en cultuur waarin hij leefde. Ten tijde van de Nederlandse Opstand tegen Spanje bijvoorbeeld kunnen de Heemskinderen gegolden hebben als een symbool van niet klein te krijgen vrijheidsstrijders. Maar in de eerste plaats zal het verhaal steeds gewaardeerd zijn vanwege zijn intrinsieke kwaliteiten. Het heeft immers veel te bieden: spanning en avontuur, komische elementen, vroomheid, ontroerende passages en boeiende personages, die vaak in conflictsituaties verkeren die van alle tijden zijn. Het wonderbaarlijke, kolossale paard met zijn vier berijders moet van meet af aan sterk tot de verbeelding hebben gesproken en om die reden al vroeg een plaats gekregen hebben in processies en ommegangen. Hun verschijning daarin heeft hen ongetwijfeld nog bekender en geliefder gemaakt. Eenzelfde wisselwerking mogen we veronderstellen tussen hun populariteit en de afbeeldingen op uithangborden en gevelstenen: omdat Beyaert en de Heemskinderen geliefd waren, werden ze vaak afgebeeld, en die overal aanwezige afbeeldingen zorgden er op hun beurt voor dat dit eeuwenoude verhaal niet in de vergetelheid raakte.

6
Literatuurverwijzingen

Literaire traditie

Wie zich snel wil oriënteren op het chanson de geste in het algemeen, bijvoorbeeld op genrekenmerken, ontstaanstheorieën en de verschillende *gestes*, de epische cycli, kan dit uitstekend doen aan de hand van Stuip 1988. Daarnaast kan hij de bijdrage van Lange in het *Lexikon des Mittelalters* raadplegen. Voor wat de omvangrijker publicaties betreft, zij hier uitsluitend verwezen naar die van De Riquer en Suard. De door Bertrand de Barsur-Aube onderscheiden *gestes* worden ook besproken in Heintze 1991, p. 525-535. Aan drie chansons de geste die tot de cyclus van de opstandige vazallen behoren, is Calin 1962 gewijd. Een van de door Calin geanalyseerde chansons de geste is *Renaut de Montauban.* Bender 1967 plaatst de twaalfde-eeuwse chansons de geste, waaronder *Renaut de Montauban*, tegen de achtergrond van de historische politieke verhoudingen. In De Riquer 1968, p. 251-258 wordt *Renaut de Montauban* kort besproken en wordt de inhoud van het verhaal samengevat. Een samenvatting wordt eveneens gegeven in Gerritsen/Van Melle 1998, p. 259-268; verder wordt hier ingegaan op de achtergronden van de tekst en op het voortleven ervan in literatuur, theater en beeldende kunst. Diverse aspecten van *Renaut de Montauban* en de *Renaut*-traditie worden besproken in Thomas/Verelst/

Piron 1981 en in Quéruel 2000. Naar de zogenoemde traditionele versie werd *Renaut de Montauban* uitgegeven door Castets en door Thomas. De laatmiddeleeuwse omwerking is uitgegeven in Verelst 1988. Op basis van de editie-Castets vertaalde De Combarieu du Grès samen met Subrenat *Renaut de Montauban* (niet integraal) in hedendaags Frans. Een overzicht van de handschriften en drukken die we van *Renaut de Montauban* respectievelijk de *Quatre fils Aymon* kennen, is te vinden in Spijker 1990a (p. 266-271) en in Weifenbach 1999a (dl. 1, p. 234-276). Geheel aan *Quatre fils Aymon*-drukken gewijd zijn twee bijdragen in Quéruel 2000 (dl. 2, p. 121-135, 137-147). Voor de verbreiding van de *Renaut*-stof over Europa zie men Weifenbach 1999a, dl. 1.

Een goed beeld van de Middelnederlandse Karelliteratuur geeft Van den Berg/Besamusca 1992. In elk hoofdstuk hiervan worden de Middelnederlandse Karelromans vanuit een ander perspectief beschouwd. Een beknopt overzicht van dit Middelnederlandse genre bieden Spijker 2001 en Bastert 2004, p. 107-126. In Van den Berg/Besamusca 1994 staat de invloed van de mondelinge overlevering op de Middelnederlandse Karelliteratuur centraal. De handschriften en drukken van Middelnederlandse Karelromans zijn beschreven in Besamusca 1983 en in Kienhorst 1988. Van der Have heeft zich gewaagd aan een schatting van het aantal verzen dat de door Besamusca en Kienhorst opgenomen Karelromans ooit zullen hebben geteld. Een schat aan informatie over de Nederlandse prozaromans bevat Debaene 1951. Aan de verhouding tussen *Renout van Montalbaen* en de Franse *Renaut*-traditie zijn Spijker 1990a, 1993 en 1998 gewijd. Fragmenten van *Renout van Montalbaen* werden uitgegeven door o.a. Diermanse (fragmenten Ar, Ma, Ro en het verloren fragment Pa), Muusses (fragment S, een handvol snippers), Duinhoven (Duinhoven 1973b; fragment H) en Adema (fragment Pa en het grootste deel van de fragmenten Ma). In de editie-Diermanse staan op de linker pagina's de versfragmenten, op de rechter pagina's de corresponderende passages uit de *Historie vanden vier Heemskinderen*, naar de druk van Seversoen. In de editie-Adema is naast de uitgegeven fragmenten een vertaling daarvan in hedendaags proza opgenomen. Oudere edities worden genoemd door Besamusca en Kienhorst. Foto's van een aantal fragmenten zijn te vinden in Kienhorst 1988, dl. 2, p. 119-124 en (sterk verkleind) in Hogenelst/Van Oostrom 1995, p. 22-24. De kritiek die Jacob van Maerlant op het Heemskinderen-verhaal leverde in de *Spiegel historiael*, is te vinden in de vierde partie daarvan, boek 1, hfdst. 1 en 29, Over *Reinolt von Montelban* is meer informatie te vinden in Beckers 1987, Duijvestijn 1987, 1988, 1989b en 1997, Weifenbach 1999a (dl. 1, p. 61-64), Quéruel 2000 (dl. 2, p. 161-169) en De Schutter/Goossens 2002 (p. 53-64). Pfaff heeft van *Reinolt von Montelban* een editie bezorgd. In Duijvestijn 1997

komen ook de andere Duitse vers- en prozateksten aan de orde die op de Middelnederlandse *Renout*-traditie teruggaan. De *Historie vanden vier Heemskinderen* werd integraal uitgegeven in Overdiep 1931. Voor de Goudse *Heemskinderen*-druk en de mogelijke drukkers daarvan zie men Kronenberg 1931, Debaene 1951 (p. 67, 71), Hellinga/Hellinga 1966 (dl. 1, p. 85-86), Besamusca 1983 (p. 91-92.), Claassens 1989 (p. 107-109) en Kok 1994 (dl. 2, p. 514-517). In twee recente bijdragen (Pleij e.a. 2004, p. 67-84, 137-155) wordt de vraag naar de identiteit van de opdrachtgever(s) voor deze druk aan de orde gesteld. Een facsimile van het enigbewaarde blad van deze druk is opgenomen in Ten Brink 1897, tussen p. 58 en 59.

Personages

Over verschillende personages die in de *Historie vanden vier Heemskinderen* optreden, is informatie te vinden in Gerritsen/Van Melle 1998. Hierin worden teksten besproken waarin deze personages voorkomen en wordt hun rol in die teksten en hun voortleven in theater en beeldende kunst belicht. Er zijn bijdragen over Reinout (en zijn broers; p. 259-268), Lodewijc (p. 218-221), Karel (p. 186-196), Roelant (en Olivier; p. 283-291), Tulpijn (p. 335-338), Ogier (p. 237-240), Willem van Oringen (Guillaume d'Orange; p. 155-161) en Maeldegijs (p. 224-227). Wackers (1996) heeft onderzocht door welke factoren het gedrag van de personages in de *Historie vanden vier Heemskinderen* gestuurd wordt. De relaties tussen de vier broers in de *Historie* zijn vergelijkbaar met die in *Renaut de Montauban.* De groep van de vier broers in deze Franse tekst vormt het onderwerp van Thomas/Verelst/Piron 1981, p. 47-72. Hun onderlinge relaties staan eveneens centraal in Quéruel 2000, dl. 1, p. 97-110. Aan het beeld van Lodewijc in de middeleeuwse literatuur wordt aandacht geschonken in Heintze 1991, p. 87-92. Het verradersgeslacht bespreekt Heintze op p. 413-447. Aan dit geslacht is ook een hoofdstuk in Van den Berg/Besamusca 1992 gewijd (p. 54-68); hierin wordt in het bijzonder de rol van Guwelloen en Macharijs besproken. Over het beeld van Karel in de middeleeuwse literatuur is informatie te vinden in Bender 1967, Heintze 1991 (p. 86-254), Van den Berg/Besamusca 1992 (p. 24-40) en Bastert 2004. Karels leeftijd vormt het onderwerp van Spijker 1999. Een editie van de levensbeschrijving van Karel die in een aantal *Karel ende Elegast*-drukken is opgenomen, is te vinden in Duinhoven 1969, dl. 2, p. 60-61. Over de manier waarop andere personages tegen Karel aan kijken en met hem omgaan, handelen Spijker 1987 en Van den Berg/Besamusca 1992, p. 24-40. Yewijn krijgt aandacht in Spijker 1990a (p. 148-150, 182-189) en 1990b. Over de pairs (de genoten) in verschillende teksten geeft Gautier informatie (dl. 3, p. 184-188). Op een paar tweegevechten tussen Reinout en Roelant gaat Spijker 1985 kort in. Hoe

dikwijls middeleeuwse beeldend kunstenaars en ambachtslieden Roelant en scènes uit de verhalen die met deze held verbonden zijn, hebben afgebeeld, kan men zien in het imposante Lejeune/Stiennon 1971. Op p. 218-224 van dl. 1 wordt aandacht geschonken aan illustraties in *Renaut de Montauban*-handschriften. Een rijk geïllustreerd boek over Roelant is ook Owen 1973, waarin o.a. het *Chanson de Roland* wordt naverteld. Door o.a. Posthuma werd de tekst van het *Chanson de Roland* tezamen met een Nederlandse vertaling uitgegeven. Aan het epische paar Roelant-Olivier zijn o.a. Van Dijk 2000 en Wackers 2005 gewijd. In een studie over Ogier schenkt Togeby op p. 39-43 aandacht aan Ogiers rol in *Renaut de Montauban.* Zie hiervoor ook Van den Berg/Besamusca 1992, p. 50-51. Voor Aymijn zie men Spijker 1990a, p. 177-181, voor zijn verwantschap met Amerijn en de verwantschap van zijn Franse pendant met Beuves zij verwezen naar dezelfde studie, p. 68-76. De cyclus van Aimeri de Narbonne wordt door De Riquer besproken op p. 122-183, door Suard op p. 87-90 en door Heintze op p. 255-293. Clarisse krijgt aandacht in Spijker 1990a (p. 148-151) en 2000c. Over Maeldegijs en zijn magische krachten is meer te vinden in Thomas/Verelst/Piron 1981 (p. 73-152), Verelst 1995 en Lie 2005. Beyaert vormt het onderwerp van Spijker 2005. Over de *Madelgijs* is informatie te vinden in Gerritsen/Van Melle 1998 (p. 224-227) en in De Schutter/Goossens 2002. De *Madelgijs*-fragmenten zijn uitgegeven in Duijvestijn 1989a. De passage waarin Aymijn in het bezit van Beyaert komt, is in deze fragmenten niet bewaard gebleven. We kennen haar o.a. uit een laatmiddeleeuwse vertaling van de *Madelgijs*, de Duitse *Malagis*, die uitgegeven is door Haase e.a. (aldaar vs. 22.841-934).

Tekstvorm en tekstpresentatie

Over de samenhang tussen tekstvorm en mondelinge overdracht kan men lezen in Rychner 1955, De Haan 1976, Van den Berg 1983 (hfdst. 6), 1985, 1988 en 1994, Pleij 1988 (hfdst. 4), Spijker 1990a (hfdst. 7; in het bijzonder m.b.t. *Renout van Montalbaen* en *Renaut de Montauban*), Van den Berg/Besamusca 1992 (p. 9-23) en 1994, en Künzel 1995. Voor de overgang van handschriftelijk overgeleverde teksten naar gedrukte en van luisteren naar lezen zie men Pleij 1974, 1988 (hfdst. 4) en 1990 (p. 101-157), Resoort 1988 (hfdst. 2), Franssen 1991 en 1998, Van den Berg/Besamusca 1992 (p. 9-23) en Pleij e.a. 2004. Over vorm en presentatie van de *Historie vanden vier Heemskinderen* is informatie te vinden in Albering 1934 en Debaene 1951, p. 72-73, 334-340. Albering is het vooral te doen om de zinsbouw. Hij vergelijkt deze met de zinsbouw van de verstekst. Over de Keulse druk van 1493 handelt Weifenbach 1999b. Details over hergebruik van houtsneden door Seversoen en over hergebruik van Seversoens houtsneden door ande-

ren zijn te vinden in Nijhoff/Kronenberg 1923-1971 (dl. 2, nr. 3162, 3168), Vervliet 1979 (p. 162-165) en Wüstefeld 1993 (nr. 39, 86, 156); zie ook Kok 1994, dl. 2, p. 515-516.

De drukker

Leven en werken van Jan Seversoen worden besproken in Kronenberg 1924. Aan zijn 'ketterse periode' schenkt ook Kronenberg 1948 aandacht (p. 83-87). Een overzicht van Seversoens uitgaven is te vinden in Nijhoff/Kronenberg 1923-1971, dl. 3, derde stuk, p. 270-273. Een aantal uitgaven wordt besproken in Wüstefeld 1993, nr. 39, 86, 143, 156.

De lezers

Over lezers van prozaromans vindt men informatie in Debaene 1951 (dl. 11, hfdst. 2), Pleij 1974, 1988 en 1990 (p. 101-157), Resoort 1988 (hfdst. 5) en 1989b, Franssen 1991 en Pleij e.a. 2004. Dat het ros Beyaert en de Heemskinderen al vóór 1508 populair waren, blijkt uit Van der Linden 1990 en Stroobants/Spijker 2000. Voor de jeugd als lezers van prozaromans en voor de kritiek die moralisten en geleerden op deze romans hadden, zie men Dela Montagne 1907 en Resoort 1984, 1988 (hfdst. 5) en 1989a,b. Resoort heeft eveneens aandacht geschonken aan de passages die in het enigbewaarde exemplaar van Seversoens *Heemskinderen*-druk door een lezer gemarkeerd zijn (Resoort 1976-1977 en 1988, p. 131-138).

Overlevering en receptie

Een overzicht van *Heemskinderen*-drukken die van na 1508 dateren, bieden Besamusca 1983 (p. 93-114) en Spijker 1990a (p. 264-265). Wie geïnteresseerd is in het buitentekstuele leven van het Heemskinderen-verhaal, zij verwezen naar Van der Linden 1990, Gerritsen/Van Melle 1998 (p. 259-268), Quéruel 2000 (dl. 2, p. 149-159), Spijker 2000a (waarin een inventarisatie is opgenomen van allerlei zichtbare herinneringen aan het Heemskinderen-verhaal in Nederland), 2000b en 2005, en Stroobants/Spijker 2000, een rijk geïllustreerd boek, waarin met name wordt stilgestaan bij de ommegangen in de noordelijke en zuidelijke Nederlanden waarin het ros Beyaert en de Heemskinderen een rol speelden en bij de vele andere wijzen waarop het verhaal zichtbaar voortleeft. Voor de spot die Marnix van Sint-Aldegonde met de ommegangen dreef, zie men de editie van diens *Bijenkorf*, p. 157, 184-185. Dat Vorsterman voor zijn *Historie van Margarieten van Lymborch* een paar houtsneden heeft gebruikt die eerder door Seversoen in de *Historie vanden vier Heemskinderen* waren afgedrukt, wordt vermeld in Nijhoff/Kronenberg 1923-1971, dl. 2, nr. 3168. De verschuiving in prijs en lezersgroepen die in de loop der tijd plaatsvond, komt aan de orde in Debaene

1951 (dl. 11, hfdst. 2 en 3), Resoort 1988 (hfdst. 5) en 1989a,b, en in Franssen 1998. Voor de kritiek van moralisten en geleerden zie men Resoort 1984, 1988 (hfdst. 5) en 1989a. Op de censuur op prozaromans wordt ingegaan in Dela Montagne 1907, Debaene 1951 (dl. 11, hfdst. 3), en Resoort 1984 en 1988 (p. 209-215). Duijvestijn 2001 is toegespitst op de censuur die uitgeoefend is op de *Historie vanden vier Heemskinderen.* Bewerkingen en navertellingen van het Heemskinderen-verhaal en literaire verwijzingen ernaar worden genoemd in Stroobants/Spijker 2000 (p. 14, 23-25) en in Spijker 2005. De citaten uit Conscience zijn in de gebruikte uitgave van de *Geschiedenis mijner jeugd* te vinden op resp. p. 36 en 28. Het citaat uit Bilderdijks voorbericht bij zijn *Renout*-editie staat op p. 114. Voor het Ros Beiaardlied en voor andere Ros Beiaardmuziek zie men Van der Linden 1990, p. 283-296. Door het Ros Beiaardcomité van Dendermonde werd ter gelegenheid van de ommegang in 2000 een cd met het Ros Beiaardlied en andere Ros Beiaardmuziek geproduceerd: *Ros Beiaardommegang 28 mei 2000.*

Aantekeningen

hfdst.	*regel*	
1	52	*Turkien... menigen heiden hebben si verslegen.* In de *Historie vanden vier Heemskinderen* is sprake van *heiden*, *Turcken* en *Sarrasinen*. De aanduiding *heiden* werd in het Middelnederlands niet alleen gebruikt voor mensen zonder godsdienst maar ook en vooral voor alle niet-christenen, in het bijzonder moslims. De benaming *Sar(r)asijn* was even breed inzetbaar. Ze verwees in de eerste plaats naar Arabieren, maar daarnaast naar alle moslims en alle ongelovigen. Tot de Turken behoorden verschillende volken. Belangrijk waren de Seldjoeken, die eind elfde eeuw Jeruzalem veroverden. Onder *Turkien* moeten we hier 'het gebied van de Turken' verstaan. Tussen christenen en moslims bestonden in de praktijk waardevolle intellectuele contacten en handelscontacten. Vanaf eind elfde eeuw, het begin van het kruistochtentijdperk, was de 'officiële' christelijke visie op de moslims echter dat zij 'de vijanden van de Heer' waren en dus bestreden moesten worden. In de *Historie vanden vier Heemskinderen* wordt de benaming *Turcken* niet

		alleen gebruikt voor Turkse of Arabische moslims maar ook voor andere niet-christenen; zie hfdst. 16. De aanduidingen *heiden*, *Turck* en *Sarrasijn* lijken in deze tekst onderling inwisselbaar te zijn. In dit opzicht sluit de *Historie* aan bij veel andere middeleeuwse teksten.
2	70	*ende deedse sitten ter vierscare.* Karel belegt een rechtszitting. Iedere machthebber beschikte over de bevoegdheid recht te spreken. Karel zelf zal de zitting hebben voorgezeten. De benaming *vierscare* berust op de vier *schamen / schrannen*, 'banken', waarmee de rechtplaats werd afgezet. De raadsheren zitten *elc na zijnre waerde*, in volgorde van rang en stand.
2	90	*clercken.* Er worden in deze zin twee groepen slachtoffers genoemd: *leke luden*, dat wil zeggen niet-geestelijken, en *geestelike luden*, te weten monniken, priesters, *clercken* en nonnen. Het Middelnederlandse woord *clerc* verwijst naar een geletterde, iemand die kon

lezen en schrijven. Dat kon al dan niet een geestelijke zijn. Op deze plaats heeft het woord *clercken* betrekking op geestelijken die, in tegenstelling tot priesters, uitsluitend de lagere wijdingen hebben ontvangen. In hfdst. 29 wordt met *alle de clergy* de gehele geestelijkheid van Keulen bedoeld.

2 92 *const van nigromancien.* Nigromantie is eigenlijk zwarte magie, zwarte kunst waarbij geesten en duivels werden opgeroepen en bezworen. Het doel hiervan was, met de hulp van geesten en duivels macht te verkrijgen over de medemens, de natuur en de omringende werkelijkheid. Het was een verboden kunst, die door Kerk en staat werd afgekeurd en bestreden. Een andere vorm van magie die het mogelijk maakte in de natuurlijke orde in te grijpen, was natuurlijke magie. Hierbij werden krachten en processen in de natuur geactiveerd waarvoor de wetenschap geen verklaring had. Natuurlijke magie kon ten goede worden gebruikt, bijvoorbeeld om een zieke te genezen. Er was dan sprake van witte magie. Maar er kon uiteraard ook misbruik van de natuurkrachten worden

gemaakt. In dat geval was er sprake van zwarte magie.

Maeldegijs maakt bij het uitoefenen van de *const van nigromancien* gebruik van stenen, kruiden en bloemen, een praktijk die tot de natuurlijke magie gerekend kan worden. Aan de wijn waarmee hij in hfdst. 14 mensen naar zijn pijpen kan laten dansen, zijn niet alleen kruiden te pas gekomen; blijkbaar heeft hij ook een toverformule uitgesproken. Of hij ook van toverspreuken en/of kruiden gebruikmaakt bij het openen van deuren, het neerlaten van de ophaalbrug, het ontsnappen uit zware boeien en het in slaap brengen van mensen, vermeldt de tekst niet. Voor middeleeuwers zal het echter vanzelfsprekend zijn geweest dat hij bij deze staaltjes van *nigromancien* zijn voordeel kon doen met kruiden: maretak bijvoorbeeld zou samen met ‘silphium’ sloten openen, torite of springkruid zou sloten openen en boeien doen springen, en met bijvoorbeeld papaverzaad vermengd met *belsaet* (het zaad van bilzekruid en hennepzaad) kon men iemand in slaap brengen. Maeldegijs combineert zijn toverkunsten overigens met simpele trucs zoals het binden van een touwtje aan een van Beyaerts benen,

verkleedpartijen, list, leugens en flemerij. Bij al zijn acties maakt hij handig gebruik van zijn mensenkennis.

3	77	*wullen ende barvoet.* Boetelingen hulden zich in een wollen gewaad en gingen blootsvoets. Op aanraden van hun moeder smeken Reinouts broers de koning in hfdst. 12 op deze manier om genade. Zie ook hfdst. 13 en 18. In hfdst. 24 eist Roelant namens Karel dat de Heemskinderen niet alleen in een wollen gewaad en op blote voeten voor de koning verschijnen maar ook blootshoofds en met een touw om de nek. Opmerkelijk genoeg is er in de episode waarin zij zich daadwerkelijk aan Karel overgeven, geen sprake van dit alles; het accent valt daar op de uitlevering van Beyaert.
4	13	*sonder van yemant te leen tonfangen.* De gewone verhouding tussen vrije mensen van verschillend sociaal niveau was de leenverhouding. De leenman legde een eed van trouw af aan de leenheer en verplichtte zich ertoe hem met raad en daad bij te staan; bij ‘daad’ moet in de eerste plaats gedacht worden aan het verlenen van militaire steun, maar ook kon financiële ondersteuning verlangd worden. In ruil kreeg de leenman (de vazal) van de leenheer een leen (meestal een stuk land) dat voldoende opbracht voor

		zijn levensonderhoud en genoot hij de bescherming van zijn heer. Wat Aymijn en zijn familieleden op de heidenen veroveren, zo zegt Karel toe, valt buiten de gebruikelijke feodale verhoudingen. Ze ontvangen het niet in leen, maar in vrij bezit. Ze kunnen ermee doen wat ze willen en zijn er niemand iets voor verschuldigd.
4	97	*thuis gehaelt.* Jonge edelen werden voor hun opvoeding naar een ander hof gestuurd. De verteller suggereert dat dit ook voor Lodewijc gold, en dat zijn vader hem dus op een dag weer naar huis liet komen, dat wil in deze tekst zeggen naar Parijs. De historische Lodewijk de Vrome werd als peuter al tot onderkoning van Aquitanië gezalfd, waarna zijn vader hem naar Aquitanië stuurde - uiteraard onder begeleiding van vertrouwde wijze mannen.
5	35	*dat hi wan metter hant de doernen crone... genagelt was doir handen ende voeten.* Om de gevangengenomen Jezus als ‘de koning van de Joden’ te bespotten, deden de soldaten van Pilatus hem een scharlakenrode mantel om en zetten ze hem een kroon op het hoofd die zij van doorntakken gevlochten

hadden. Daarna werd hij gekruisigd. Zie het bijbelboek Matteüs 27:27-37. Helena, de moeder van keizer Constantijn de Grote, zou in de vierde eeuw in Jeruzalem het kruis en andere passierelieken hebben gevonden. Een deel

ervan, o.a. twee doornen van de doornenkroon en een spijker, kwam in Rome terecht, een ander deel in Constantinopel. In 1204, tijdens de Vierde Kruistocht, troffen de kruisvaarders deze relikwieën in Constantinopel aan. Toen de Latijnse keizer van Constantinopel in geldnood verkeerde, beleende hij de doornenkroon bij de rijke Venetianen. De Franse koning Lodewijk IX de Heilige betaalde de schuld af en verwierf de doornenkroon daarmee. In 1239 kwam deze kostbare relikwie naar Parijs. Als bewaarplaats liet de koning bij zijn paleis de Sainte-Chapelle bouwen. De verwerving van de doornenkroon gaf een nieuwe impuls aan de verering van de passierelieken in West-Europa. Daarnaast wordt al vanaf het begin van de twaalfde eeuw in documenten een ‘heilige kroon’ genoemd, een kroon van de Franse koningen die een doorn uit de doornenkroon bevatte. Over deze doorn ging het verhaal dat hij in het bezit van Karel de Grote was geweest. Evenals een spijker van het kruis werd de heilige kroon in de abdij van Saint-Denis bewaard.

5 49

dat gi hem sweert vrede ende vaste geleye op Sinte Dyonijs lichaem. Dionysius was de eerste bisschop van Parijs. Rond het jaar 250 werd hij onthoofd op de heuvel die nu Montmartre heet. Met zijn hoofd in zijn handen wandelde hij van Montmartre naar de plaats waar hij begraven wilde worden, zo'n zes kilometer buiten Parijs. Die plaats zou Saint-Denis worden genoemd. Boven zijn graf werd al spoedig een kapel gebouwd, waar veel pelgrims op afkwamen. Koning Dagobert 1 (zevende eeuw) bouwde niet ver daarvandaan de abdij Saint-Denis. Vrijwel alle Franse koningen werden in de basiliek van Saint-Denis begraven. Sint-Dionysius werd beschermheilige van Parijs en van Frankrijk. Op afbeeldingen is hij te zien met zijn hoofd in zijn handen.

In literaire teksten wordt Karel de Grote vaak ‘de koning van Saint-Denis’ genoemd. Tulpijn laat hem in de *Historie vanden vier Heemskinderen* op het lichaam van Sint-Dionysius zweren, omdat hij mag verwachten dat de koning aan een eed bij deze heilige nog meer waarde zal hechten dan aan elke andere eed. In hfdst. 8 zweren Aymijn en Aye bij het hoofd van Sint-Dionysius dat zij hun zonen aan de koning zullen

uitleveren, als ze hen in handen krijgen. Later, in hfdst. 12, blijkt overigens dat Aye zich niet aan deze eed gebonden acht, omdat het een afgedwongen eed was, die tegen al haar moederlijke gevoelens indruiste.

5	67	*enen telge van olive.* Om duidelijk te laten blijken dat ze met vreedzame bedoelingen kwamen, hadden boden vaak een olijftak bij zich. De hoofdbanden die de vier ridders in de *Historie vanden vier Heemskinderen* dragen, lijken eenzelfde functie te hebben. Ook zouden ze een symbool kunnen zijn van de belangrijke taak die deze ridders is toevertrouwd. Aye zal hun eveneens een hoofdband laten brengen, waarschijnlijk ten teken dat ze niets te vrezen hebben en goed zullen worden ontvangen.
5	117	*met eren mogen slaen.* Boden genoten het recht van onschendbaarheid. Ze mochten niet bedreigd of mishandeld worden, laat staan gedood.
6	1	*dede hi spreiden een groen laken... sloech hem inden hals.* In de loop van de Middeleeuwen ontwikkelde zich vanuit het betrekkelijk eenvoudige ceremonieel van de omgording met het zwaard, waarbij jongens van ongeveer vijftien jaar hun intrede in de wereld van de volwassenen deden, het ceremonieel van de riddermaking. De ridderslag, waarbij een

symbolische slag werd gegeven met het plat van het zwaard, ontstond in de dertiende eeuw. Soms ging de riddermaking gepaard met een kerkelijke handeling.

De gang van zaken in de *Historie vanden vier Heemskinderen* is vrij eenvoudig: er wordt een fraai kleed uitgespreid, de aanstaande ridders krijgen sporen aangebonden, worden met het zwaard omgord en ontvangen de ridderslag. Aymijn houdt hun voor *huesch in woerden ende in wercken* te zijn, dapperheid te tonen en de wapens op te nemen tegen de *heiden ende Turcken* (zie Aantekeningen hfdst. 1). Van een ridder werd o.a. verwacht dat hij de koning en zijn eigen heer trouw was en dat hij dienstbaar was aan Kerk en christenheid, door voor het christelijk geloof te strijden en door bijvoorbeeld armen, weduwen en wezen te beschermen. Van deze ridderidealen is voor Aymijn de gewapende strijd tegen de niet-christenen duidelijk het belangrijkst.

6 7 *dat God voer ons anden cruce storte.* Verwijzing naar het lijden van Christus. Met *God* kan in het Middelnederlands niet alleen God de Vader worden bedoeld maar ook, zoals hier en op enkele

andere plaatsen, God de
Zoon, Jezus Christus.

6 20 *Gode diemen inden hals sloech.* Geen van de evangeliën maakt er gewag van dat de joden of de Romeinse soldaten de gevangengenomen Jezus in de *hals* sloegen, maar dit wordt wel verteld in bijvoorbeeld het dertiende-eeuwse *Vanden levene Ons Heren* (Jongen/Voorwinden, vs. 2353-4), waarin het pijnigen van Jezus door de joden breed uitgewerkt is. Het zijn hier ook de joden, en niet zoals in de evangeliën de Romeinse soldaten, die hem de doornenkroon opzetten.

6 30 *hebt die moet van een espentijn,... den seghe of vechtinge en verliest hi nemmermeer.* Aymijn raadt Reinout aan bijzonder moedig te zijn en stelt hem de *espentijn* ten voorbeeld. In *Der naturen bloeme*, een omvangrijke natuurencyclopedie van Jacob van Maerlant (ca. 1267), treffen we de espentijn aan (boek 2, vs. 3691-776). Het is de eenhoorn, volgens Maerlant een krachtig, kwaadaardig dier. Door zijn sterke, scherpe hoorn is het voor niemand bang. Geen jager kan het vangen, tenzij hij een list toepast. Dat het dier een karbonkel of een andere edelsteen in zijn hoorn zou dragen,

wordt in *Der naturen bloeme* niet vermeld. Er zijn echter wel andere middeleeuwse bronnen waarin sprake is van een karbonkel die de eenhoorn onder zijn hoorn draagt. Deze edelsteen stond in hoog aanzien; de krachten van alle edelstenen zijn erin verenigd. De karbonkel zou niet alleen helder licht geven, maar ook geneeskracht bezitten, de drager immuun maken voor gif, en hem dapper en onoverwinnelijk maken.

Welke voorstelling Jan Seversoen (of een medewerker aan wie hij het zetten van de *Historie vanden vier Heemskinderen* toevertrouwde) zich heeft gemaakt van het dier waaraan Reinout een voorbeeld moet nemen, is niet helemaal duidelijk. Vaststaat dat hij aan een bijzonder sterk dier dacht. Maar welk? De tekst spreekt over *sinen hoirnen*, een meervoudsvorm. Betreft dit een slordigheidsfout (*hoirnen* < *hoirne*; de druk van Koelhoff - zie de Verantwoording, sub 7 - heeft wél enkelvoud: *horen*)? Of stelde Seversoen zich de espentijn inderdaad voor als een dier met *twee* hoorns? Wel is duidelijk dat de espentijn zijn enorme kracht aan de karbonkels ontleent.

7 76 *Men gaf water.* Voor de maaltijd gingen dienaren

rond met kommen water en
handdoeken, opdat
iedereen zijn handen kon
wassen.

7	173	*vesten hem sijn mouwen.* Lodewijc draagt blijkbaar bovenkleding met losse mouwen. Zulke mouwen werden aan de bovenkleding bevestigd door middel van veters, bandjes of een soort knopen. Modieuze mouwen van opvallende snit waren vaak afneembaar.
7	182	*Adelaert de mercgrave.* Een markgraaf was een door de vorst aangestelde bestuurder van een mark, dat wil zeggen van een gebied dat aan de grens van het rijk gelegen was. Markgraven bekleedden een verantwoordelijke positie, omdat marken in militair opzicht van belang waren. Door Adelaert hier markgraaf te noemen, loopt de verteller op de zaken vooruit: Aymijn heeft Adelaert bij de ridderslag geen land gegeven en pas later op de dag zal Karel hem het bestuur over de mark Apulië geven, een gebied in Zuid-Italië. Apulië vormde de grens tussen Karels rijk en het Byzantijnse rijk.
7	195	*Gods lichaem consacreren.* In de eucharistie werd het bijbelse Laatste Avondmaal herhaald (zie Aantekeningen hfdst. 14). De Kerk leerde dat in de eucharistie het wezen van

		brood en wijn veranderde in het wezen van lichaam en bloed van Christus.
7	203	*een bisant van goude.* *Bisant* (*besant*) was in de middeleeuwse westerse wereld de gangbare naam voor de Byzantijnse gouden munt. Lang was de *bisant* het symbool van rijkdom en welvaart. Tijdens de regering van Lodewijk IX (dertiende eeuw) werd in de voorschriften voor de kerkelijke ceremonie waarmee de kroning van de Franse koningen gepaard ging, vastgelegd dat de vorst bij zijn kroning dertien *bisanten* offerde. Lodewijk IX legde overigens jaarlijks vier *bisanten* op het altaar van Saint-Denis - het aantal *bisanten* dat Reinout bij Lodewijcs kroning offert.
7	213	*in schine van twe duven... vuer.* Dit wonder is geïnspireerd op de legende over de Frankische koning Clovis, die omstreeks 500 door bisschop Remigius in Reims gedoopt werd. Een duif zou toen vanuit de hemel een ampul met olie hebben gebracht. Na zijn doop werd Clovis met deze hemelse olie gezalfd en tot koning gewijd. De ampul, met daarin een restant van de heilige olie, werd daarna in de abdij van Saint-Remi te Reims bewaard. Later werd hij bij

koningswijdingen door monniken en de abt van Saint-Remi naar de kathedraal gebracht, waar hij werd overhandigd aan de aartsbisschop. Deze zalfde de koning, gebruikmakend van de heilige olie. De

		legende over de zalving van Clovis wordt door Jacob van Maerlant verteld in het geschiedwerk dat hij eind dertiende eeuw schreef, de *Spiegel historiael* (derde partie, boek 6, hfdst. 7). Bij Maerlant is sprake van slechts één duif, die uitsluitend olie brengt, wat in overeenstemming is met de legende zoals die elders verwoord en afgebeeld is.
7	216	*pater noster.* Het zogenoemde gebed des Heren (zie Matteüs 6:9-13), in het Latijn beginnend met de woorden *Pater noster* (‘Onze Vader’), vormde een vast onderdeel van de liturgie, zoals dit nog steeds het geval is.
7	296	*den sesten schilt tusschen Parijs ende Louwen.* Dit is een lastige passage, die volgens Maaike Hogenhout-Mulder (p. 116-122) al in de verstekst corrupt was. Met enige slagen om de arm valt ze zinvol te interpreteren, wanneer we *schilt* opvatten als de naam van een munt. *Schilt* was de Nederlandse benaming voor de gouden écu die in de veertiende eeuw in Frankrijk werd ingevoerd en in de Nederlanden spoedig daarna op grote schaal werd gebruikt. Met hetzelfde woord werd een

		rekeneenheid aangeduid. Uitgaande van deze betekenis en *den sesten* interpreterend als ‘elke zesde’ kunnen we *den sesten schilt tusschen Parijs ende Louwen* uitleggen als ‘een zesde deel van de (belasting)opbrengst van het gebied tussen Parijs en Laon’.
7	495	*ic deet hem missaken in een crijt.* Adelaert is bereid zijn onschuld te bewijzen in een gerechtelijk tweegevecht - zie daarover Aantekeningen hfdst. 19. Een dergelijk tweegevecht werd gehouden in een *crijt* (‘ring’) of *parc*, een ruimte die afgeperkt was door middel van hekken, palen of touwen.
9	51	*Wildi geloven an onse wet ende goden, als Mamet*, *Appollijn ende Jupiter?* De Heemskinderen staan hier tegenover een heidense koning in Spanje, dat wil zeggen een moslim. Zoals dat ook in veel andere middeleeuwse teksten het geval is, wordt de islam - in werkelijkheid een monotheïstische godsdienst - in de *Historie vanden vier Heemskinderen* voorgesteld als een polytheïstische religie. In middeleeuwse teksten treffen we dikwijls het drietal Mamet (Mohammed), Appollijn en Tervogant aan. Naast hen

komen we ook Jupiter vaak
tegen. Van deze goden is
Mamet de enige die terecht

		met de islam in verband werd gebracht, al was Mohammed in werkelijkheid een profeet en werd hij niet als god vereerd. Hij werd door middeleeuwse christenen geassocieerd met de antichrist, de tegenstander van Christus. Appollijn en Jupiter werden ontleend aan de klassieke mythologie. Door de islam voor te stellen als polytheïstisch benadrukten de auteurs dat dit 'heidense' geloof verwerpelijk was.
9	105	*hellinc.* Een *hellinc* of *hallinc* was een kleine munt ter waarde van een mijt, een halve penning (zie Aantekeningen hfdst. 14); het woord is een samengetrokken vorm van *halvelinc.*
9	145	*ten doemsdaghe toe. Doemsdach* is de dag des oordeels. In het christendom is dit de dag aan het einde van de tijd waarop, bij Christus' wederkomst, de doden worden opgewekt en Christus definitief zal oordelen over de hele mensheid, levenden en doden. Rechtvaardigen verkrijgen het eeuwige leven, zij gaan naar de hemel. Zondaars wacht een eeuwige straf, zij gaan naar de hel. Ook de islam leert

		dat er aan het eind van de geschiedenis een dag komt waarop God de mens zal oordelen. De strekking van Saforets mededeling is dat Reinout en Adelaert kunnen wachten tot ze een ons wegen.
9	150	*niet een mite.* Een mijt was een klein koperen muntje van zeer geringe waarde, de helft van die van een *penninc*; zie Aantekeningen hfdst. 14. *Niet een mite* betekent zoveel als ‘geen cent’, ‘helemaal niets’.
10	58	*brac hien op.* Het vel perkament (later papier) waarop een brief geschreven was, werd gevouwen en daarna gesloten met een zegel, een kloddertje was waarin de afzender zijn stempel drukte. Een brief kon ook gesloten worden met een reepje perkament waarvan de uiteinden door middel van een zegel aan elkaar bevestigd werden. Het zegel diende zowel om de brief te sluiten en ervoor te zorgen dat alleen de geadresseerde hem zou lezen als om de authenticiteit ervan te bewijzen. Voordat de brief gelezen kon worden, moest het zegel worden verbroken.

10	102	*en de seit dat hem coninc Karel hangen soude met Reinout.* Huge legt Lambert hier iets in de mond wat deze niet met zo veel woorden

gezegd heeft. Het is de hertog van Ribemont die Yewijn ervan verzekerd heeft dat hij zal worden opgehangen; ook verderop zal deze hertog, ditmaal bij zijn voornaam Anceel genoemd, de vrees uiten dat Yewijn gehangen zal worden, samen met de Heemskinderen. Het is vreemd dat Huge Lambert een uitspraak van Anceel verwijt. Ook is het opmerkelijk dat dit verwijt gemaakt wordt door Huge en niet door Ysoreit, door wie Lambert zojuist is doodgeslagen. De passage bevat nog meer merkwaardigs. Huge geeft de koning eerst het advies de Heemskinderen naar een ander land te laten gaan, een raad die eerder al gegeven is door Reinier. Yewijn wil deze raad opvolgen. Maar dan adviseert Huge hem Reinout zijn dochter Clarisse en de rots aan de Gironde te geven. Weer is Yewijn tevreden over Huges advies. Maar nadat hij de Heemskinderen heeft ontboden, legt hij hun Huges eerste voorstel voor. Nu vraagt Reinout zelf om de rots aan de Gironde. En hoewel Yewijn eigenlijk al besloten had hem die te geven, vraagt hij zijn heren advies over Reinouts verzoek.

De genoemde eigenaardigheden in deze

passage kunnen verklaard worden uit een paar kopiistenfouten (fouten die bij het overschrijven van de tekst werden gemaakt) die in de verstekst al tot ongerijmdheden hebben geleid (zie Duinhoven 1973a). Oorspronkelijk zal Yewijn tijdens de eerste vergadering, naast het advies de Heemskinderen uit te leveren, alleen de raad gekregen hebben hen naar een ander land te laten vertrekken. Dit laatste stelt hij de Heemskinderen voor. Reinout vraagt om de rots en Yewijn legt dit verzoek in een tweede vergadering voor aan zijn heren. Pas dan raadt men hem aan Reinout de rots en Clarisse te geven. In de oorspronkelijke tekst zal ook alleen Lambert doodgeslagen zijn.

10 201 *Het is op een roetse gestaen de marbrijn is. Daer om is sijn rechte naem Montalbaen.* De naam Montalbaen is overgenomen uit de Franse traditie, waarin Renauts kasteel Montauban/Montauben of Montalban heet. In een aantal Franse handschriften is deze naam geïnspireerd op Renauts vreemdelingenstatus. Als Yon (Yewijn) daar naar de naam van het nieuwe kasteel vraagt, antwoordt Renaut dat hij nog niet weet hoe het moet heten. *Jo ving ici aubaines*, ‘ik

ben hier als vreemdeling gekomen,' zegt hij (Castets, vs. 4191), en hij vraagt Yon het kasteel een naam te geven. Daarop noemt Yon het Montauban. In een latere versie van *Renaut de Montauban* wordt verband gelegd tussen de naam *Mont Auben* en het woord *albain*, *albe*, 'wit hout', 'witte populier': wie bij het kasteel een huis

wilde bouwen, kon in de omgeving hout kappen zoveel hij wilde; er waren daar overal witte populieren / bomen met blank hout (zie Vereist 1988, vs. 3268-75). In de Middelnederlandse tekst wordt de naam op een nog weer andere manier verklaard. *Daer om* is alleen functioneel als er een relatie verondersteld wordt tussen de naam Montalbaen en het woord *marbrijn*, 'van marmer'. De redenering moet als volgt zijn: het kasteel staat op een marmeren rots, marmer is wit (*albe*, *aube*), en daarom heet het kasteel Montalbaen, 'Witte berg'.

11 titel *als hy Sinte Jacobs reisde.* Karel onderneemt hier een bedevaart naar Santiago de Compostela in Galicië, een bedevaart die vanaf de twaalfde eeuw zeer populair was. In Santiago de Compostela was het graf van de apostel Jakobus de Meerdere. Volgens de overlevering begaf Jakobus zich na de eerste Pinksteren naar Spanje, om daar het christendom te prediken. Veel succes had hij daarmee niet. Na verloop van een aantal jaren keerde hij terug naar Jeruzalem, waar hij op bevel van koning Herodes Agrippa I onthoofd werd. Om te voorkomen dat het dode

lichaam door dieren zou worden verscheurd, voeren twee van zijn leerlingen ermee weg. Door goddelijke beschikking kwamen ze in Spanje terecht. Daar werd de dode in een bos in een marmeren tombe gelegd. Rond 800 maakte een engel bekend waar Jakobus begraven lag. Hierop liet koning Alfons II drie kerken bouwen, waarvan er een aan Jakobus gewijd was. Koning Alfons III brak in de tweede helft van de negende eeuw de kleine aan Jakobus gewijde kerk af en bouwde een nieuwe. De Jakobus-legende kreeg haar uiteindelijke vorm in de *Historia Compostellana* en in het *Liber Sancti Jacobi*, twee werken uit de eerste helft van de twaalfde eeuw. Het *Liber Sancti Jacobi* bestaat uit een aantal delen. Een ervan is de *Historia Karoli Magni et Rotholandi*, ook 'Kroniek van pseudo-Turpijn' genoemd, omdat ze zogenaamd geschreven is door bisschop Turpijn, een tijdgenoot van Karel de Grote. In deze kroniek, die van grote invloed is geweest op de middeleeuwse literatuur, krijgt Karel een droom waarin Jakobus hem ertoe oproept de ongelovigen in Spanje te bestrijden. Hij moet oprukken naar Galicië om de weg naar Jakobus' graf en het hele land te bevrijden (Klein, p.

37-38). Een ander deel van het *Liber Sancti Jacobi* is een *Gids voor de pelgrim*. Hierin worden vier routes door Frankrijk en Noordwest-Spanje naar Santiago de Compostela beschreven. Cultuurhistorisch is deze gids van groot belang,

omdat hij niet alleen de routes als zodanig beschrijft maar ook tal van vereringsplaatsen die de pelgrims langs deze routes tegenkomen.

Karel moet de meest westelijke route genomen hebben, de Via Turonensis. Komend vanuit Parijs reisde hij dan via Tours, Poitiers, Saintes, Blaye en Bordeaux naar Ostabat, om vandaar verder te gaan naar Puenta-la-Reina en Santiago de Compostela. Op het traject Blaye-Bordeaux moet hij, op de rots aan de Gironde, Montalbaen hebben gezien. De bedevaart naar Santiago de Compostela is in de *Historie vanden vier Heemskinderen* tweemaal gebruikt als een middel om de verhaalhandeling opnieuw op gang te brengen. In hfdst. 11 ontdekt Karel, als hij op weg is naar het bedevaartsoord, Montalbaen. Hij zet zijn tocht wel voort, maar doet dat zeer gehaast, omdat hij Reinouts kasteel zo gauw mogelijk wil belegeren. In hfdst. 22 stuit Roelant op de terugreis van Santiago de Compostela naar Parijs op Ridsaert, die hij gevangenneemt. Dat vormt het begin van een nieuwe episode.

11	10	*merc.* Een mark (goud of zilver) was een gewichtseenheid van een half pond.
12	19	*pelgrims de vanden Heiligen Lande quamen. ... Ende si hadden palmen in hair handen.* Pelgrims die in het Heilige Land waren geweest, namen als bewijs of aandenken een palmtak mee. Van de pelgrimages die een christen kon maken, was die naar het Heilige Land uiteraard de belangrijkste: daar was Jezus Christus geboren, gekruisigd, begraven en verrezen, daar had hij geleefd en gepredikt. Het Heilige Graf in Jeruzalem was het voornaamste doel van de pelgrimage. Het bevond zich in de Heilig-Grafkerk, waar ook andere herinneringen aan Jezus' dood en opstanding waren, zoals een deel van het kruis. In en buiten Jeruzalem waren echter nog tal van andere gewijde plaatsen, zoals de plaats waar Jezus het Laatste Avondmaal had gebruikt, die waar Jakobus de Meerdere onthoofd was (zie Aantekeningen hfdst. 11) en die waar Jezus geboren was, in Betlehem. Tussen 1300 en 1600 hebben jaarlijks vele duizenden de tocht naar het Heilige Land ondernomen om deze plaatsen te bezoeken. In de late Middeleeuwen waren deze pelgrimstochten volledig

georganiseerde reizen. Er zijn honderden verslagen bewaard gebleven, in diverse talen, waarin pelgrims beschreven hebben wat zij op hun tocht gezien hebben.

12 46 *wi hebben geweest te Romen, tot Sinte Andries in Scotlant ende in Pendisen, Sinte Gillis in Provensen.* Reinout noemt hier een aantal bekende pelgrimsoorden. Na de bedevaart naar het Heilige Land was die naar Rome de belangrijkste pelgrimstocht die een christen kon ondernemen. Rome was de hoofdstad van de westerse christenheid. Hier had de apostel Petrus zijn opvolgers, de bisschoppen van Rome, gewijd. In deze stad waren hij en de apostel Paulus de marteldood gestorven en hier waren ze begraven. Naast Petrus en Paulus werden in Rome ook veel andere heiligen en martelaars vereerd. De stad telde zeven grote pelgrimskerken. In de kerk Santa Croce in Gerusalemme bevond zich een deel van het Heilige Kruis, dat in Jeruzalem gevonden was door Helena, de moeder van Constantijn de Grote. Vaak deden pelgrims die naar het Heilige Land op weg waren, Rome aan om er de zegen van de paus af te smeken.

Met *Sinte Andries in Scotlant* wordt Saint Andrews bedoeld, een populair bedevaartsoord aan de oostkust van Schotland. Saint Andrews was de oude kerkelijke

hoofdstad van het Schotse koninkrijk. Hier werden relikwieën van de apostel Andreas vereerd, de oudere broer van Petrus; hij en Petrus werden als eersten door Jezus geroepen om diens leerlingen te worden. Andreas stierf de marteldood. Zijn relieken werden in 357 overgebracht naar Constantinopel en in 1208 naar Amalfi. Volgens de overlevering werden er in de achtste eeuw ook relieken naar het Schotse Kilrymont of Muckross gebracht, dat daarom Saint Andrews zou gaan heten.

Ook Saint-Gilles in de Provence, oftewel Saint-Gilles-du-Gard, was een drukbezocht bedevaartsoord. De heilige Egidius leefde als kluizenaar in de buurt van Nîmes. Hij stierf in 725. Volgens een van de legenden die over hem in omloop waren, raakte de Visigotische koning Wamba hem tijdens de jacht per ongeluk met een pijl. Om boete te doen voor het verwonden van de heilige man liet de koning een abdij bouwen. Saint-Gilles was het beginpunt van een van de vier wegen die vanuit Frankrijk naar Santiago de Compostela leidden, namelijk de Via Egidiana of Tolosana. In de gids voor de pelgrims naar Santiago (zie Aantekeningen hfdst. 11)

wordt de rijkversierde schrijn waarin het lichaam van de heilige gelegd was, tot in details beschreven (Van Herwaarden, p. 135-137). Deze schrijn kon men bewonderen in de abdijkerk. Tot in de dertiende eeuw vertrokken pelgrims die naar het Heilige Land reisden, vanuit de haven van Saint-Gilles. Vooral in de latere Middeleeuwen was Egidius een zeer populaire heilige. Dit was in belangrijke mate te danken aan

het feit dat hij als enige heilige absolutie kon geven voor zonden die niet gebiecht waren.

Zo gemakkelijk als bovengenoemde bedevaartsplaatsen te identificeren zijn, zo lastig is het te bepalen welk oord Reinout met *Pendisen* bedoelt. Andere vertegenwoordigers van de Nederlandse, Franse of Duitse *Renout*-traditie bieden geen uitkomst. De prozatekst wekt de indruk corrupt te zijn: we zouden verwachten *ende in Pendisen ende (in) Sinte Gillis in Provensen.* Is *Pendisen* ontstaan uit *Pendis en*de (*en* met afkortingsteken)? Dat brengt ons niet dichter bij de oplossing van het raadsel. Of kan het misschien zelfs ontstaan zijn uit *sentiacobs* (vgl. de pelgrimsoorden die Maeldegijs in hfdst. 14 opsomt)? We tasten vooralsnog in het duister.

12 72 *so dat gi ons weldaet ende pelgrimagien deelachtich moet wesen.* Als christen had men de plicht een pelgrim gastvrij te ontvangen. Daarmee bewees men niet alleen de pelgrim een dienst, het kwam ook het eigen zielenheil ten goede. Immers, wie een pelgrim ontving, ontving ook de

		Heer zelf, zoals de auteur van de *Gids voor de pelgrim* (zie Aantekeningen hfdst. 11; Van Herwaarden, p. 180) aan het slot van zijn boek nadrukkelijk vermeldt, met een verwijzing naar de bijbel. Bovendien kon een pelgrim, door veel heilige plaatsen te bezoeken, niet alleen voor zichzelf maar ook voor anderen aflaten verdienen.
12	199	*clincket.* Een klinket is een klein deurtje in de hoofddeur van de poort. Er konden hooguit voetgangers door.
12	264	*Montefaucoen.* Montefaucoen is de naam van een heuveltje bij Parijs waarop de galg stond. Met deze naam werd ook naar de galg zelf verwezen. De plaats is te vinden in het huidige Parc des Buttes-Chaumont.
13	21	*CCCC pont.* Karel de Grote voerde een geldhervorming door waarbij het volgende systeem werd ingesteld: 1 pond = 20 schelling, 1 schelling = 12 penning. Het pond werd niet als munt geslagen, het was een rekenmunt. De waarde was niet overal gelijk: er waren bijvoorbeeld Vlaamse, Parijse, Hollandse en Zeeuwse ponden. Het gewone pond was het *pont*

vlaemsch. In elk geval was vierhonderd pond een flink bedrag. Dat blijkt ook uit Karels opmerking in hfdst.

14 dat hij liever duizend pond zou verliezen dan dat er iets met Beyaert zou gebeuren.

13 42 *die VII getiden.* De getijden zijn de liturgische gebeden die elk etmaal op vaste tijden werden gezongen of gezegd. Dit gebeurde zowel in kloosters als in veel kerken. De zeven getijden zijn achtereenvolgens de metten (om middernacht, één uur of drie uur 's nachts), priem (om zes uur 's morgens, aan het begin van de werkdag), terts (om negen uur), sext (om twaalf uur), none (om drie uur 's middags), vesper (bij zonsondergang) en completen (dagsluiting, zeven uur).

13 59 *dat hi des nachts gaet te metten.* Reinout heeft vernomen dat Karel de gewoonte heeft de metten bij te wonen, de nachtdienst die om middernacht of (meestal) om drie uur 's nachts gehouden werd. Dat de historische Karel de Grote, zolang zijn gezondheid het toeliet, dagelijks de mis bijwoonde en ook voor het nachtelijk officie naar de kerk ging, wordt door Einhard vermeld in zijn *Vita Caroli*, boek III, § 26 (in de vertaling van De Rynck p. 42). Einhard was

tientallen jaren bij Karel in dienst en is zijn belangrijkste biograaf.

13 204 *Reinout de edel here, vrou Ayen soen van Merewout.* Tweemaal komt in de *Historie vanden vier Heemskinderen* het toponiem *Merewout* voor: hier (in de leestekst verbeterd uit *merewout*) en in hfdst. 22, waar Adelaert Reinout aanspreekt als *edel grave van Merewout.* In *Renout van Montalbaen* en in *Reinolt von Montelban* komen meer plaatsen voor waar Reinout heer of graaf van Merewout (in de *Reinolt*: *Merewolt*) wordt genoemd. Nergens in de tekst wordt verteld dat Reinout Merewout van zijn vader of van Karel krijgt. Ook lezen we nergens dat hij het verovert. Waar het gesitueerd is en hoe het eruitziet, krijgen we evenmin te horen: de Heemskinderen gaan nooit naar Merewout en we horen niet dat iemand er verblijf houdt. De naam komt uitsluitend voor in de bepaling 'van Merewout'. Volgens Maaike Hogenhout-Mulder (p. 157-164) is het te danken aan tekstbederf dat Reinout op een goed moment in de tekstgeschiedenis heer van Merewout is geworden (*merewout* < *met gewout*, 'met geweld'). De naam Merewout heeft volgens haar betrekking op Mirwart, een dorp in de

Belgische Ardennen. Een graafschap is Mirwart nooit geweest; het was een heerlijkheid. Waarschijnlijk is er al in de tiende eeuw een kasteel gebouwd.

		De constructie *Reinout de edel here, vrou Ayen soen van Merewout* is gecompliceerd. Omdat Reinout elders graaf of heer van Merewout wordt genoemd, ligt het voor de hand deze constructie te interpreteren als ‘Reinout, de edele heer van Merewout, de zoon van vrouwe Aye’; *van Merewout* moet dan worden opgevat als een lang uitgestelde nabepaling bij *Reinout de edel here* en niet als een nabepaling bij het dichterbij staande *vrou Ayen.*
13	220	*gulden. Gulden* was een benaming voor verschillende middeleeuwse muntsoorten: er waren Rijnse guldens, Florentijnse guldens et cetera. Oorspronkelijk werd er een gouden munt mee aangeduid, later werd de benaming *gulden* ook gebruikt voor een zilveren munt. De bepaling *van goude* is dus geen pleonastische toevoeging. Duizend gulden was een aanzienlijk bedrag.
14	96	*felle Fortune ende drayende rat van Aventuren.* Fortuna, ook Vrouwe Aventure genoemd, die blindelings een rad draait, treft men in

middeleeuwse teksten veelvuldig aan. Zij werd gezien als een instrument van de goddelijke voorzienigheid. Het wisselende lot van de mens kon men met behulp van het beeld van het draaiende rad van Aventure verklaren: de mens, gezeten op dit rad, wordt met het rad rondgedraaid. Wie zich op het laagste punt bevindt, kan door het draaien van het rad hogerop komen; wie zich op het hoogste punt bevindt, kan benedenaan terechtkomen.

14 105 *alst wel blikelic was an Elegast... dattet niet en geschiede.* Toespeling op de verstekst *Karel ende Elegast* (die met een vertaling uitgegeven is in Eykman/Duinhoven 1998). Deze Karelroman vertelt hoe koning Karel van God de merkwaardige opdracht krijgt te gaan stelen. Hij gehoorzaamt en komt in het woud Elegast tegen, iemand die door hem verbannen is en noodgedwongen door middel van stelen in zijn levensonderhoud voorziet. Karel geeft zich uit voor een roofridder. Samen gaan ze die nacht uit stelen bij Eggeric van Eggermonde. Tijdens de inbraak ontdekt Elegast dat Eggeric een complot tegen de koning heeft gesmeed. Nu begrijpt Karel dat God hem die vreemde opdracht heeft

gegeven om hem voor een aanslag te behoeden.

De mededeling in de *Historie vanden vier Heemskinderen* dat Elegast de koning wilde vermoorden, strookt niet met de ons bekende *Karel ende Elegast.*

14	179	*Sint Jan.* Met *Sint Jan* kan in principe zowel de evangelist Johannes als Johannes de Doper bedoeld zijn. Volgens de bijbel stond de evangelist Johannes, een van Jezus' leerlingen, samen met Maria en een paar andere vrouwen bij het kruis waaraan Jezus hing. Op afbeeldingen van de kruisiging is hij vaak samen met Maria aan de voet van het kruis te zien. Na Jezus' dood nam hij Maria bij zich in huis (Johannes 19:25-27). Gewoonlijk verwijst *Sint Jan* niet naar deze Johannes maar naar Johannes de Doper, de in een kameelharen mantel geklede en sober levende wegbereider van Jezus. Hij doopte velen, onder wie Jezus, in de Jordaan en werd later door Herodes Antipas onthoofd (Marcus 1:1-9; 6:14-29). Zijn feestdag is 24 juni, de tijd van de zomerzonnewende. Van oudsher werden op die dag midzomerfeesten gevierd. Volgens een overlevering die uit de Middeleeuwen dateert, kan men op Sint-Jan in de Ardennen Beyaert nog horen hinniken.
14	211	*de duvel Belsebub of een ander.* Reinout vreest dat hij de een of andere duivel tegenover zich heeft, die

		eropuit is hem te kwellen. Duivels waren volgens de middeleeuwers gevallen engelen. Als engelen verkeerden ze ooit in de hemel. Maar omdat ze hoogmoedig werden en tegen God in opstand kwamen, werden ze naar de hel verbannen. Sindsdien proberen ze, onder leiding van o.a. Beëlzebub, de mensen op alle mogelijke manieren schade te berokkenen, hen te misleiden en tot kwaad te verlokken; ze pogen te bewerken dat ook de mensen zich van God afwenden. In de bijbel is sprake van Beëlzebul, de vorst van de demonen; zie bijvoorbeeld Matteüs 12:24.
14	213	*als bedroch.* Reinout vraagt zich af of hij misschien van doen heeft met *als bedroch*, misleiding door de alven (*als* is door assimilatie uit *alfs* ontstaan). Deze wezens zijn afkomstig uit het Oudgermaanse bijgeloof. Oorspronkelijk zullen het de geesten van doden zijn geweest. De middeleeuwers zagen alven als kwade geesten, die de mensen met allerlei bedrieglijke beelden kwelden en misleidden. Misschien, zo denkt Reinout, is hij nu het slachtoffer van de bedrieglijke schijn die zij kunnen veroorzaken, van zinsbegoocheling dus.

14	233	*een hoet daer an stont menich teiken van loet.* Maeldegijs geeft Reinout een (waarschijnlijk vilten) pelgrimshoed waarop een groot

aantal pelgrimsinsignes bevestigd is. Als bewijs van of herinnering aan een gemaakte bedevaart namen pelgrims graag iets uit het bezochte bedevaartsoord mee. Aanvankelijk waren dat relieken, maar de voorraad relieken was uiteraard niet onuitputtelijk. Vandaar dat men al spoedig namaakrelikwieën meenam, voorwerpen uit de natuur zoals schelpen en palmtakken, door geestelijken geschreven en gezegelde briefjes en later ook vaantjes en insignes. Deze insignes, die veelal gemaakt waren van loodtin en op de kleding konden worden gespeld of genaaid, werden in grote hoeveelheden vervaardigd. In de Nederlanden zijn een paar duizend laatmiddeleeuwse insignes opgegraven, waaronder veel bedevaartsinsignes. Hoewel pelgrimsinsignes oorspronkelijk aan een bezocht heiligdom herinnerden, vormden ze geen bewijs voor de voltooiing van een bedevaart: vermoedelijk waren deze goedkope massaproducten her en der te verkrijgen. Er werd dan ook flink misbruik van gemaakt. Valse pelgrims, die hun medemensen misleidden door zulke insignes op hun kleding te dragen, konden ongestoord

		bedelend rondtrekken en profiteren van privileges die ‘reizigers in Gods naam’ genoten, zoals gastvrijheid in of bij kerken en kloosters en vrijheid van tol. Maeldegijs en Reinout plegen hier een vorm van bedrog die in de realiteit menigmaal moet zijn toegepast.
14	234	*hosen.* Met *hosen* zijn hier waarschijnlijk wijde laarzen bedoeld. Het woord *coussen*, dat even verderop in dit hoofdstuk voorkomt, zal dezelfde betekenis hebben: Maeldegijs raadt Reinout daar aan, zijn sporen aan zijn voeten te doen en zijn wijde *coussen* erover te trekken, opdat niemand ze ziet. De monniken die de schijnpelgrims ontmoeten, dragen blijkbaar hetzelfde type laarzen: deze en hun lange pijen hinderen hen wanneer ze voor Maeldegijs op de loop gaan.
14	267	*Sal ic dan in mijn sonden smoren, so most ic dan ter hellen varen.* Voor het redden van de ziel was de biecht, een van de sacramenten, noodzakelijk. Alleen voor gebiechte zonden kon absolutie verkregen worden. Het is dan ook niet vreemd dat de zogenaamd stokoude pelgrim het biechten niet wil uitstellen: hij wil niet

het risico lopen in staat van zonde te sterven.

14 393 *penninc*. Een *penninc* was een munt met een bescheiden waarde. De geringe waarde blijkt in hfdst. 17, waar over Beyaert, die door Maeldegijs mager getoverd is, gezegd wordt dat het dier nog geen

twee penning waard lijkt. In hfdst. 29 wordt Reinout een dagloon van vier penning geboden. Hij wil niet meer dan twee penning ontvangen en wordt daarom voor gek versleten. Waarschijnlijk was een dagloon van vier penning net genoeg om van te leven: in een veertiende-eeuws keurboek is sprake van een brood van vier penning (zie *MNW*, dl. 6, kol. 246). Het woord *penninc* kan ook een muntstuk in het algemeen aanduiden of geld in het algemeen. Dat laatste is het geval in hfdst. 22, waar Maeldegijs naar dertig pond verwijst met *dese penningen.*

14 433 *de Farnagutte versloech.* De confrontatie tussen Roelant en Fernaguut is uitvoerig beschreven in hfdst. 17 van de *Historia Karoli Magni et Rotholandi* (zie Aantekeningen hfdst. 11). Tijdens de langdurige oorlog die Karel en zijn mannen in Spanje tegen de Saracenen voeren, verschijnt Ferracutus ten tonele, een oersterke heidense reus uit het geslacht van de bijbelse Goliat. Hij daagt Karels ridders uit tot een tweegevecht. De ene ridder na de andere die een gevecht met hem aandurft,

		neemt hij moeiteloos onder zijn arm en zet hij gevangen. Met Rotholandus (Roelant) lukt hem dit echter niet: tegen hem moet hij een paar dagen vechten. Met Gods hulp slaagt Rotholandus erin Ferracutus' enige zwakke plek, zijn navel, te treffen. Hiermee is de strijd in het voordeel van de christenen beëindigd. Het verhaal over Roelant en Fernaguut is o.a. terechtgekomen in Jacob van Maerlants *Spiegel historiael* (vierde partie, boek 1, hfdst. 21-22).
14	484	*Daer is mede tot desen coppe... Witten Donredach.* Maeldegijs geeft voor dat in zijn beker materiaal verwerkt is van de schotel die Jezus en zijn leerlingen gebruikten tijdens het Laatste Avondmaal, de pesachmaaltijd op de avond voorafgaand aan de dag van Jezus' kruisiging, Goede Vrijdag (zie bijvoorbeeld Matteüs 26:17-29). Het Laatste Avondmaal vond dus plaats op donderdag, die Witte Donderdag werd genoemd naar de liturgische kleur van deze dag: de priestergewaden waren die dag wit en de boetelingen die dan weer werden opgenomen in de gemeenschap, waren eveneens in het wit gekleed. Wit is een kleur van vreugde en tevens van zuiverheid en onschuld.

Het bijbelse Laatste Avondmaal wordt beschouwd als de eerste eucharistieviering: Jezus gaf zijn leerlingen brood en wijn met de woorden dat het zijn lichaam en zijn bloed waren. De wijn is ‘mijn bloed, het bloed van het verbond, dat voor velen wordt vergoten tot vergeving van zonden’.

Wie zijn brood doopt in de drank in Maeldegijs' beker, krijgt volgens de tovenaar volledige vergeving van zonden. Het is niet verwonderlijk dat de rooms-katholieke geestelijkheid aanstoot nam aan deze blasfemie en dat heel hfdst. 14 in de gekuiste *Heemskinderen*-versie werd weggelaten (zie Nawoord, par. 5.1).

Maeldegijs' beker roept herinneringen op aan de legendarische graal. Door Robert de Boron, die eind twaalfde eeuw de *Roman de l'Estoire dou Graal* schreef, werd de bij het Laatste Avondmaal gebruikte schotel met de graal geïdentificeerd. Jozef van Arimatea zou in deze schotel het bloed van de gekruisigde Christus hebben opgevangen en later zou het heilige voorwerp door Jozefs zwager naar het westen zijn gebracht. In deze versie van de graallegende symboliseert de graal het verlossingswerk van Christus.

14 489 *Maria Magdalena.* Maeldegijs herinnert eraan dat Maria Magdalena Jezus' voeten zalfde. In hfdst. 22 wordt Maria Magdalena opnieuw genoemd - ditmaal door Ridsaert, die op het punt

staat opgehangen te worden en een gebed uitspreekt waarin hij Maria, de Moeder Gods, smeekt haar Zoon te vragen hem vergeving te schenken voor zijn zonden, ‘also hise vergaf Maria Magdalena in Simeons huys, daer si Ons Heren voeten natmaecte mit haren tranen ende droechdese mit haren hare.’ Hier wordt gerefereerd aan een gebeurtenis die beschreven is in het bijbelboek Lucas (7:36-50). Wanneer Jezus op bezoek is bij een zekere Simon, die hem heeft uitgenodigd voor de maaltijd, komt daar een vrouw die een flesje met geurige olie bij zich heeft. Hoe ze heet, wordt niet vermeld, wel dat ze in de stad bekendstaat als zondares. Ze gaat huilend achter Jezus staan, maakt met haar tranen zijn voeten nat, droogt ze af met haar haar, kust ze en zalft ze met de olie. Jezus, die wel weet dat ze veel gezondigd heeft, vergeeft haar al haar zonden. Een soortgelijk zalvingsverhaal treffen we aan in het Johannes-evangelie (12:1-7). Hier is het Maria, de zuster van Marta en Jezus' vriend Lazarus, die Jezus' voeten met kostbare nardusolie zalft, waarna ze ze met haar haren droogt. De westerse Kerk was de mening toegedaan dat het hier één en dezelfde vrouw betrof, en vereenzelvigde deze vrouw bovendien met

Maria uit Magdala (Lucas 8:2), die van bezetenheid genezen was en tot de vrouwen behoorde die Jezus volgden; na zijn verrijzenis verscheen Jezus aan haar. Maria uit Magdala oftewel Maria Magdalena werd dus gezien als een zuster van Lazarus die aanvankelijk een verdorven leven leidde maar haar levenswijze

radicaal veranderde en een trouwe volgelinge van Jezus werd. Zij werd vereerd als een boetelinge wier totale ommekeer de liefde en kracht van Jezus toonde. Volgens een middeleeuwse traditie kwam ze samen met Marta en Lazarus naar Zuid-Frankrijk. Na de vorst van dat gebied te hebben bekeerd trok ze zich terug in een grot om in eenzaamheid boete te doen. Kort voor haar dood ging ze naar Aix-en-Provence, waar ze begraven werd in de Saint-Maximin. In 1279 werden daar haar relieken ontdekt. Maar ook Vézelay beroemde zich erop de relieken van Maria Magdalena te bezitten. Eind negende eeuw zou haar lichaam naar Vézelay zijn overgebracht. De claims van de monniken van Vézelay werden in de elfde eeuw door de pausen erkend. De abdijkerk Sainte-Madeleine werd druk bezocht door pelgrims; Vézelay vormde het vertrekpunt voor pelgrims die langs de Via Viziliacensis of Limosina, over Saint-Léonard-de-Noblat in de Limousin en Périgueux, naar Santiago de Compostela reisden. De *Gids voor de pelgrim* (zie Aantekeningen hfdst. 11) spoort de pelgrims die langs deze route reizen,

ertoe aan ‘allereerst met de vereiste eerbied het zeer eerbiedwaardige lichaam van de gelukzalige Maria Magdalena’ te bezoeken en brengt o.a. het verhaal uit Lucas 7 in herinnering (Van Herwaarden, p. 141-143).

14 535 *een vroede vrou de met vreemden vrouwen plach te verkeren.* Met *een vroede vrou* kan een wijze vrouw in het algemeen bedoeld zijn, maar ook een vroedvrouw. Omdat de vrouw over wie Maeldegijs spreekt, placht om te gaan met *vreemden vrouwen*, waarmee heksen bedoeld zullen zijn, is de kans groot dat we hier aan een vroedvrouw moeten denken. De hulp die vroedvrouwen barende en zwangere vrouwen boden, ging meer dan eens gepaard met adviezen en praktijken die op bijgeloof berustten. Zo gebruikten ze toverspreuken en amuletten om moeder en kind tegen kwaad te beschermen, om een miskraam te voorkomen en de pijn van de barende vrouw over te dragen op een hond of kat. Vaak werden ze verdacht van hekserij. Placenta en navelstreng waren omgeven met bijgeloof dat met hekserij in verband werd gebracht. Heksen, vrouwen die een verbond met de duivel hadden gesloten of op zijn minst geloofden dat gedaan te

hebben, plachten heksenzalf te bereiden, waarmee ze zich insmeerden wanneer ze aan een heksensabbat wilden deelnemen. Voor deze zalf, die een hallucinerende werking moet hebben gehad, gebruikten ze kruiden en vet. Het vet heette afkomstig te zijn van kinderen, bij voorkeur van pasgeboren, nog niet

gedoopte baby's. Vroedvrouwen waren de geëigende personen om de heksen aan dit vet te helpen. Vroedvrouwen die tevens heks waren, konden er door de duivel toe worden verleid een pasgeborene te doden en de duivel zo in staat te stellen zich meester te maken van het zieltje van het ongedoopte kind. Ging er bij een geboorte iets mis, dan liep de vroedvrouw het risico ervan verdacht te worden een heks te zijn.

Dat Reinout advies zou hebben gekregen van een vroedvrouw, is minder vreemd dan het lijkt: vroedvrouwen hielpen niet alleen bij bevallingen maar werden ook wel geraadpleegd in andere medische aangelegenheden.

14 545 *dat Onse God in Bethleem geboren was... oetmoedich wesen.* Verwijzing naar het kerstverhaal zoals dat in Lucas 2 te vinden is. Jezus, Gods Zoon, werd in Betlehem geboren en in een doek gewikkeld. Het in een doek wikkelen van een pasgeboren baby wees in de werkelijkheid van de eerste eeuw op zichzelf niet op armoede, maar behoorde tot de gebruikelijke babyverzorging. Ook in de Middeleeuwen werden

zuigelingen ingebakerd, om te voorkomen dat ze kromme ledematen zouden krijgen en om hen beter te beschermen tegen de kou. In de loop van de Middeleeuwen ontstond het verhaal dat Maria geen windsels voor haar baby had en dat Jozef daarom zijn grove wollen kousen afstond. Dit verhaal dankt zijn oorsprong misschien aan de grofheid van de lappen die al vanaf de Karolingische tijd tot de reliekenschat van Aken behoorden en de windsels van Jezus heetten te zijn. Deze windsels zouden in de vijfde eeuw door de Byzantijnse keizerin verworven zijn van de bisschop van Jeruzalem. Karel de Grote zelf, die diplomatieke banden met het Byzantijnse hof onderhield, kreeg (mogelijk een deel van) de windsels ten geschenke.

Uit de armoedige omstandigheden waarin God de Zoon geboren werd, blijkt zijn nederigheid, zegt Maeldegijs. Daaraan moet de mens een voorbeeld nemen. Maeldegijs' opmerking is typerend voor de middeleeuwse mentaliteit: men was altijd op zoek naar lessen die uit de geschiedenis en uit het geschapene te trekken vielen. Zijn opmerking is echter slechts schijnbaar vroom: het doel ervan is, voor elkaar te krijgen dat

Karel ook de dienaren aan wie Beyaert toevertrouwd is, de kans geeft de drank te nuttigen die zogenaamd volledige absolutie schenkt maar de drinker in werkelijkheid in Maeldegijs' macht brengt.

14	586	*doet ons te gemoet halen crucen ende vanen.* De koning draagt de bisschop op, kruisbeelden en banieren te laten halen. Omdat er, naar hij denkt, een wonder gebeurd is, wil hij een processie houden. Hier komt niets van terecht, doordat Reinout er op Beyaert vandoor gaat. De bisschop is een van degenen die achter Beyaert aan gaan.
15	59	*ducaten. Dukaat* was oorspronkelijk de benaming voor een gouden munt. Er zijn ook zilveren dukaten geweest, dus *van goude* is geen pleonastische bepaling. De waarde was niet overal gelijk. De munt werd vanaf 1284 in Venetië geslagen, als concurrent van de Florentijnse goudgulden. Hij ontleent zijn naam aan het opschrift op de zijde waarop de doge is afgebeeld, knielend voor Sint-Marcus: 'Sit tibi Christe datus quem tu regis iste ducatus' ('Aan u, Christus, zij dit hertogdom, waarover u regeert, gegeven').
15	71	*scepen.* De schepenen vormden een rechtscollege, 'schepenbank' genoemd, dat zijn ontstaan te danken had aan de hervorming van de Frankische gerechtelijke organisatie door Karel de

Grote. De schepenen beoordeelden de zaken die hun werden voorgelegd. Aanvankelijk reikte hun bevoegdheid niet verder dan het voorstellen van het vonnis, later stelden zij het vonnis zelf vast.

Tulpijn wil voorkomen dat de koning zich op Reinouts broers wreekt zonder hun een eerlijk proces te gunnen.

15 186 *Amelise van Olinde.* Toespeling op het verhaal over Amijs en Amelis, dat in de Middeleeuwen wijdverbreid was. Er bestaan verschillende versies van. Jacob van Maerlant nam het op in zijn *Spiegel historiael* (derde partie, boek 8, hfdst. 75-80 en 83). De vrienden Amijs en Amelis, die op dezelfde dag geboren zijn, lijken op elkaar als twee druppels water. Amelis, een voortreffelijk ridder die een functie aan Karels hof vervult, slaapt op een nacht met Karels dochter Belicente. De intrigant Harderic (de Heredreyt uit de *Historie vanden vier Heemskinderen*) brengt de koning van Amelis' misstap op de hoogte. Amelis krijgt de gelegenheid zijn onschuld te bewijzen in een tweegevecht, dat een godsoordeel zal zijn (zie ook Aantekeningen hfdst. 19). Aangezien hij schuldig is, zou hij het gevecht nooit kunnen winnen. Daarom neemt zijn evenbeeld

Amijs zijn plaats in. Amijs,
die niet herkend wordt, kan
naar eer en geweten zweren
dat hij nooit met de dochter
van de koning het bed heeft

gedeeld en verslaat Harderic. De koning is ervan overtuigd dat Amelis' onschuld bewezen is en schenkt de overwinnaar zijn dochter. Amijs belooft dat hij met haar zal trouwen. De twee vrienden wisselen weer van plaats en Amelis trouwt met Belicente.

In de *Historie vanden vier Heemskinderen* wordt Amelis *van Olinde* genoemd. Het is niet duidelijk naar welke stad of streek dit verwijst. In de oudstbekende versie van het verhaal, die bewaard gebleven is in een Latijnse brief van ca. 1100, is Amelis afkomstig uit Clermont in Auvergne. Ook bij Maerlant komt hij uit *Alvaren/Alverne.* Is *Olinde* hiervan een verbastering? Of is het een variant van *ellende* (het *MNW*, dl. 2, kol. 616, noemt o.a. de varianten *alinde* en *ollende*), in de betekenis ‘een vreemd land’?

Tulpijn herinnert de koning er in de *Historie* aan dat hij indertijd eedbreuk heeft gepleegd: Amelis is niet opgehangen, hoewel Karel had gezworen dat dit zou gebeuren. In het Oudfranse chanson de geste *Ami et Amile* (eind twaalfde eeuw) lezen we dat de koning, nadat Hardré hem verteld heeft dat Amile de

		koningsdochter heeft onteerd, zweert dat hij Amile het hoofd zal laten afslaan, als deze zijn onschuld niet kan bewijzen. Later zweert hij dat degene die het tweegevecht verliest, opgehangen zal worden (zie Dembowski, vs. 751-753, 1385-406). Tulpijns opmerking in de *Historie* suggereert dat Karel indertijd in woede gezworen heeft dat hij Amelis zou laten ophangen *zonder* eraan toe te voegen dat dit alleen zou gebeuren indien Amelis zijn onschuld niet zou kunnen bewijzen. In dat geval heeft Karel inderdaad eedbreuk gepleegd - wat begrijpelijk was, aangezien het godsoordeel in Amelis' voordeel was uitgevallen. Tulpijn verwijt de koning dan ook niet zozeer dat hij zich niet altijd aan zijn eed houdt, maar dat hij te haastig is met het zweren van eden. Zoals Karel er niet verstandig aan deed Amelis' dood te zweren, zo heeft hij er ook niet verstandig aan gedaan de dood van de Heemskinderen te zweren.
17	121	*Baertaens.* Bretons is een Keltische taal. Vanaf de vijfde eeuw werd deze taal door Britse immigranten in het huidige Bretagne geïntroduceerd. Maeldegijs bereikt met zijn advies wat hij beoogt: Fouken en Dunay begrijpen niets van

		wat Reinout zegt en worden hierdoor op een dwaalspoor gebracht.
17	153	*Berwijc.* Met *berwijc* (dat op grond van de lezing in de druk van Koelhoff - zie de Verantwoording - verbeterd is uit *beuerwijc*) zou

		Berwick bedoeld kunnen zijn, een voormalig Brits graafschap aan de oostkust van Schotland: met *Bartaengen*, waar Reinout volgens Maeldegijs geboren is, kan zowel Bretagne als Groot-Brittannië bedoeld zijn.
18	25	*muijl.* Muildieren werden niet alleen als lastdier maar ook als rijdier gebruikt. Onder gunstige omstandigheden konden ze een gewicht van wel 160 kg dragen. Verderop in dit hoofdstuk is sprake van *mulen van Argoen.* Aragon stond bekend als een land dat uitstekende paarden leverde.
18	25	*die stede van Vaucoloen.* In de Franse *Renaut de Montauban* is Valcolor een angstaanjagend dal (zie Thomas, vs. 6634-7, 6856-74; een vertaling van laatstgenoemde passage in Spijker 1990a, p. 174). De auteur van de *Historie vanden vier Heemskinderen* lijkt zich Vaucoloen eerder als een stad te hebben voorgesteld. Daarop wijst niet zozeer het woord *stede*, dat behalve ‘stad’ ook ‘plaats’ in brede zin kan betekenen, als wel *inden velde voer Vaucoloen* en *buten Vaucoloen* (beide in hfdst.

19). Dat Ridsaert in hfdst. 18 gevankelijk meegevoerd wordt *naar* Vaucoloen, lijkt in dezelfde richting te wijzen. De gevechten worden dan geleverd in het dal bij deze stad.

18 47 *cronen.* De benaming *crone* werd gebruikt voor allerlei gouden en zilveren munten waarop een koningskroon was afgebeeld. Dat 20.000 kronen een enorm bedrag was, blijkt wel hieruit, dat deze hoeveelheid blijkbaar gelijkstond aan vier paardenlasten goud. Kort hierna zal Reinout Fouken een bedrag van 4000 kronen aanbieden, niet veel minder dan een paardenlast.

18 496 *maect u seyn.* Een merkwaardige woordcombinatie. Waarschijnlijk is de betekenis ‘zeg een toverspreuk’. In *Reinolt von Montelban* (vs. 8728-34) raadt de klerk Maeldegijs aan, Yewijn en de zijnen door middel van zijn toverkunst in slaap te brengen en daarna de bazuin te blazen om Reinouts mannen op te roepen. Deze raad volgt Maeldegijs op. Dit is een logische gang van zaken: Yewijn mag waarschijnlijk niets merken van Maeldegijs' hulpactie. In de *Historie vanden vier Heemskinderen* zal de

klerk Maeldegijs dus adviseren door toverij te bewerken dat Yewijn en diens mannen diep doorslapen, dat ze niet wakker worden. Dat Maeldegijs hiertoe in staat is, blijkt duidelijk in hfdst. 23, waar hij de *genoten* zo vast in slaap

brengt, dat hij ongestoord hun zwaarden kan wegnemen en hen op een hoop kan leggen.

19 12 *ick mede mijn lijf qualic ontdragen mocht, ... oft mi was lief of leet.* Ogier lijkt hier te liegen: er is niet verteld dat hij gewond geraakt is of dat hij zijn zadel heeft moeten achterlaten. In de *Historie vanden vier Heemskinderen* is echter tegen het eind van hfdst. 18 een episode uit *Renout van Montalbaen* weggelaten waarin dit wel verteld wordt (zie *Reinolt von Montelban*, vs. 9102-334). In deze episode steekt Ogier de Dordogne over en daagt hij Reinout uit tot een tweegevecht. Reinout neemt de uitdaging aan. Ogier loopt in dit tweegevecht een ernstige verwonding op. Als Maeldegijs verschijnt, gaat hij ervandoor. Zijn paard Broyforte heeft hij nog, maar zijn zadel is hij kwijt. Het is denkbaar dat de prozabewerker deze episode opzettelijk heeft weggelaten. In dat geval heeft hij verzuimd het begin van hfdst. 19 aan zijn ingreep aan te passen, evenals een weinig opvallende herinnering aan het gevecht in hfdst. 22 (‘Voerwaer,’ seide Reinout, ‘mi waer leet, had

		icken verslegen als wi vochten in Vaucoloen ende hi over de Dordoene vloech'). Het is echter ook mogelijk dat er aan het handschrift met de verstekst dat hij gebruikte, een blad ontbrak of dat hij van dat handschrift twee bladen tegelijk omsloeg.
19	27	*bastaert.* Het woord *bastaert*, 'buiten het huwelijk verwekt kind', is een niet ongebruikelijk scheldwoord. Op Roelant toegepast is het echter pikant. Roelant wordt in de literatuur voorgesteld als neef van Karel de Grote. Dat is ook in de *Historie vanden vier Heemskinderen* het geval: Karel spreekt Roelant aan met *neve.* Blijkens hfdst. 15 is hij al sinds zijn jeugd aan Karels hof. Volgens de kroniek van pseudo-Turpijn (zie Aantekeningen hfdst. 11; Klein, p. 59) is hij een zoon van Karels zuster Berta en hertog Milo van Angliers. Er bestond echter al in de elfde eeuw een traditie volgens welke Roelant geboren was uit een incestueuze relatie tussen Karel en diens zuster Gisela. In verschillende teksten worden hierop toespelingen gemaakt, in slechts een paar teksten wordt onomwonden verteld dat Roelant Karels zoon is.

19	27	*des wil ic u doen lochenen in een camp.* Ogier daagt Roelant uit tot een gerechtelijk tweegevecht, omdat hij wil bewijzen dat Roelant hem ten onrechte van verraad beschuldigt. Juridische tweegevech-

ten waren oorspronkelijk godsoordelen. Zowel de beschuldiger als de beschuldigde legde een eed af, meestal op relikwieën. De eerste zwoer dat de ander een misdrijf had begaan, de laatste zwoer onschuldig te zijn. Een van beiden pleegde dus meineed. Men was ervan overtuigd dat God de waarheid aan het licht zou brengen: hij zou het gevecht zo laten verlopen dat degene die gelogen had, in de strijd gedood zou worden of tot een bekentenis gedwongen. Bleek de aanklacht terecht, dan werd de beschuldigde de straf opgelegd die bij het gepleegde delict paste. Bleek de aanklacht vals, dan ging deze straf over op hem die de ander beschuldigd had. Hoewel juridische tweegevechten in

de dertiende eeuw door de Kerk verboden werden, kwamen ze ook daarna nog voor.

Na Roelant te hebben uitgedaagd biedt Ogier zijn handschoen aan. De handschoen fungeerde in feite als een symbolisch pand: men gaf de ander hiermee de verzekering dat men daadwerkelijk voor de tweekamp zou komen opdagen. Ook borgen hadden de functie ervoor garant te staan dat iemand zich niet aan het gevecht zou onttrekken. Het aanwijzen van borgen had vooral zin als er tussen uitdaging en tweegevecht geruime tijd verstreek. In de *Historie vanden vier Heemskinderen* is dat niet het geval. Roelant wil de uitdaging aannemen, maar Karel wijst een plaatsvervanger aan, Gontier, die gepresenteerd

wordt als zijn kampvechter; het lijkt hier te gaan om een professionele kampvechter. Waarom maakt Karel gebruik van de, in de Middeleeuwen inderdaad bestaande, mogelijkheid een plaatsvervanger aan te wijzen? Is hij er niet van overtuigd dat Roelants beschuldiging terecht is en vreest hij daarom voor het leven van zijn geliefde neef? Dat is mogelijk, maar in elk geval kon de auteur Roelant het tweegevecht niet laten leveren zonder ongeloofwaardig te worden. De lezer weet dat Ogier geen verraad heeft gepleegd, dat hij Maeldegijs niet heeft ontboden, en dat Roelants beschuldiging dus niet terecht is. In een gerechtelijk gevecht zou Roelant daardoor het gevaar lopen gedood te worden. Om intertekstuele

redenen was dit uitgesloten: de middeleeuwse lezer wist dat Roelant niet omkwam in een gerechtelijk tweegevecht maar in de slag bij Roncevaux (zie Aantekeningen hfdst. 24). Nadat Dunay en de hertog van Ardan zich borg gesteld hebben voor Ogier, wijst Karel Dunay als kamprechter aan. De taak van de kamprechter was erop toe te zien dat alles volgens de regels verliep; het gevecht maakte immers deel uit van een juridische procedure. Dat de koning als kamprechter een van de borgen kiest, is merkwaar-

dig. Mogelijk is de tekst corrupt: in *Reinolt von Montelban* (vs. 9539) is niet Dunay maar diens zoon een van de borgen. Dat Gontier na de eedaflegging geen buiging voor het kruis maakt (terwijl Ogier het zal kussen) is een vorm van hoogmoed die we in de literatuur vaker tegenkomen bij de gedoemde verliezer. Overigens maakt Gontier geen onsympathieke indruk. Hij biedt niet zelf aan in het krijt te treden, maar krijgt hiertoe opdracht van de koning. Ook is hij er misschien inderdaad van overtuigd dat Ogier verraad heeft gepleegd.

In hfdst. 28 vindt eveneens een gerechtelijk tweegevecht plaats. Dit keer is Reinouts zoon Aymerijn valselijk van verraad beschuldigd, en wel door de intrigant Gwelloen. In tegenstelling tot Roelant is Gwelloen zich er maar al te goed van bewust dat de beschuldiging vals is. Ook voor Gwelloen treedt een plaatsvervanger op, want ook hem kon de auteur om intertekstuele redenen niet in een tweegevecht laten omkomen. Hij was immers degene die zou bewerkstelligen dat Roelant bij Roncevaux omkwam en werd daarvoor

		door Karel met de dood gestraft.
19	61	*bi Jhesum van Nazarenen.* Nazaret, in Galilea, was de stad waar Jozef en Maria woonden en waar Jezus opgroeide. Zie bijvoorbeeld Lucas 2:39; 4:16 en Matteüs 2:23.
22	247	*Sinte Michiel.* De aartsengel Michaël, aanvoerder van de hemelse legerscharen, komt in de bijbel o.a. in het boek Openbaring (hfdst. 12) voor. Hij voert daar met zijn engelen strijd tegen de draak, dat wil zeggen de duivel. De draak en de engelen die diens medestanders zijn, worden de hemel uit gegooid. Al vroeg werd Sint-Michaël vereerd. Behalve als drakendoder stond hij bekend als zielenweger: bij het Laatste Oordeel woog hij goed en kwaad tegen elkaar af. Stierf iemand, dan streed Michaël met de duivel om de ziel van de overledene. De aartsengel begeleidde de ziel naar de hemel. Ook droeg hij daar gebeden naartoe.
22	249	'*O Here, ic bid u... dat ick niet en sterve desen scandeliken doot.*' In zijn gebed wendt Ridsaert zich tot God de Zoon en tot Maria. God de Zoon heeft de ereplaats die hij bij zijn Vader in de hemel innam,

verlaten om mens te
worden in de moederschoot
van de maagd Maria; hij
daalde uit de hemel neer
om als mens uit haar
geboren te worden. Maria
had in de Middeleeuwen de
functie van middelares

tussen de mens en haar Zoon. Voor Maria Magdalena zie Aantekeningen hfdst. 14.

22 299 *dat hijs niet doen en soude.* Reinout weerhoudt Maeldegijs ervan Ripe te doorsteken. Het is allerminst zijn bedoeling Ripes leven te sparen, maar hij wil dat Ripe op een eerloze wijze aan zijn einde komt. Hij wil hem persoonlijk ophangen. Niet alleen gold ophanging als een zeer onterende doodstraf, ook wil Reinout Ripe ongetwijfeld straffen met de straf die Ripe aan Ridsaert had willen voltrekken.

23 48 *Die coninc dede twe ende twe te gader sitten.* De koning laat de *genoten* twee aan twee aan tafel plaatsnemen en zit zelf alleen. Misschien zit hij aan het hoofd van een lange tafel, misschien ook in het midden aan een van de lange kanten. De plaatsen het dichtst bij de koning waren de meest eervolle. Voor een gast was het een bijzondere eer wanneer de gastheer hem naast zich of dicht bij zich plaats liet nemen. Dat de ter dood veroordeelde Maeldegijs zelf het voorstel doet bij Karel te komen zitten, is dus buitengewoon brutaal. Zijn

		voorstel is des te ongepaster, omdat hij zich hiermee opwerpt als Karels ‘schotelgenoot’, een woord dat op deze plaats in *Reinolt von Montelban* wordt gebruikt (vs. 11.527). De twee personen die bij elkaar aan tafel zaten, zullen gezamenlijk bediend zijn en uit dezelfde schotel hebben gegeten en misschien ook uit dezelfde beker hebben gedronken.
24	56	*het cruys anenemen.* Kruisvaarders droegen op hun kleding een kruis, dat meestal van zijde was. Het werd gewoonlijk op de rechterschouder bevestigd. Deelnemers aan kruistochten waren *milites Christi*, ‘soldaten van Christus’. Zij genoten verschillende kerkelijke voorrechten, zoals het verkrijgen van een aflaat.
24	116	*dit waren die mede letten dat die genoten tot Ronsevale bleven.* Toespeling op een gevoelige nederlaag die Karel leed na een mislukte veldtocht tegen de Arabieren in Spanje. In het jaar 778 keerde Karel na een vergeefs beleg van Zaragoza met zijn leger vanuit Spanje terug naar Frankrijk. De achterhoede van het Frankische leger werd in de Pyreneeën door bergbewoners overvallen en kwam om. Deze historische gebeurtenis

werd later bezongen in een
episch gedicht, het
Chanson de Roland, dat in
verschillende andere talen,

waaronder het Middelnederlands, werd overgebracht en bewerkt. In het *Chanson de Roland* wordt de nederlaag toegeschreven aan verraad van Ganelon (de Gwelloen uit de *Historie vanden vier Heemskinderen*). Deze belooft de Saracenen ervoor te zullen zorgen dat Charlemagne (Karel) naar Frankrijk terugkeert en dat zijn meest uitgelezen ridders, Rollant en Olivier, zich in de achterhoede zullen bevinden. Vallen de Saracenen de achterhoede met een overmacht aan en doden ze Rollant, dan is Charlemagne voorgoed van zijn kracht beroofd. Ganelon adviseert Charlemagne terug te keren en de achterhoede onder bevel van Rollant te plaatsen. Zo gebeurt het. Wanneer de achterhoede door de bergpas bij Roncevaux trekt, wordt ze plotseling aangevallen door de Saracenen. Olivier raadt Rollant aan de hoofdmacht te hulp te roepen, maar dat is Rollants eer te na. Er volgt een heroïsche strijd, die eindigt met de ondergang van de hele achterhoede.

De toespeling die in de *Historie vanden vier Heemskinderen* op deze tragische ondergang wordt gemaakt, lijkt niet te kloppen met de gebeurtenissen die in het

Chanson de Roland en andere versies van het verhaal beschreven worden. Volgens de *Historie* zouden de vier genoemde personen er (later) medeschuldig aan zijn dat de *genoten* niet in Roncevaux bleven. We moeten dus veronderstellen dat zij zich bij Karel in de hoofdmacht bevonden of in de voorhoede, toen de achterhoede te Roncevaux verslagen werd en dat ze daardoor niet in staat waren Roelant en Olivier hulp te bieden. Daarmee zouden de genoemde raadslieden medeverantwoordelijk zijn voor de dood van Roelant en Olivier. In de oudstbewaarde versie van het *Chanson de Roland* die we kennen, en die overgeleverd is in een handschrift uit ca. 1100, wordt echter verteld dat de achterhoede gevormd wordt door de 12 pairs (de genoten) en 20.000 anderen (Posthuma, p. 64-65, laisse 67). Ook in andere versies van het verhaal lezen we dat (bijna) alle pairs bij Rollant in de achterhoede waren. Men zou in de *Historie* dus eerder verwachten te lezen dat de raadsheren *bewerkstelligden* in plaats van verhinderden dat de *genoten* in Roncevaux bleven; *bleven* zou in dat geval ook ‘sneuvelden’ kunnen betekenen. Het is eveneens opmerkelijk dat juist Gwelloen niet genoemd wordt op deze

		plaats in de *Historie*: hij is degene die het verraad bekokstooft.
24	168	*Monyoye!* Strijdkreet van Karel. De herkomst ervan is onzeker. Een van de mogelijke etymologische verklaringen is te vinden in het

Chanson de Roland (Posthuma, p. 160-161, laisse 183). Daar wordt de strijdkreet in verband gebracht met de naam van Charlemagnes zwaard. Omdat de appel van dit zwaard de punt bevat van de lans waarmee Jezus in de zij gestoken werd toen hij aan het kruis hing (Johannes 19:34), werd het wapen Joyeuse genoemd (een naam die afgeleid is van *joie*, 'vreugde', hier de vreugde van het heil, of van *joiel*, 'kostbaar voorwerp'). Ter herinnering hieraan is de strijdkreet van de Fransen *Monjoie.*

25 132 *dat si dat lant wederminnen.* In de volgende twee hoofdstukken wordt eerst verteld dat Akko (Saint-Jean d'Acre) en Tiberias door de 'Turken' worden aangevallen en dat dezen van Akko worden verdreven. Dan ontvangen de christenen het bericht dat Jeruzalem in handen van de Turken is gevallen. De christenen slagen erin de stad te heroveren. De beschreven gebeurtenissen doen nog het meest denken aan de historische situatie ten tijde van sultan Saladin. Deze veroverde de ene stad na de andere. In 1187 vielen hem o.a. Akko, Tiberias en Jeruzalem in

handen. Akko werd in 1191, tijdens de Derde Kruistocht, door de Engelsen en Fransen heroverd. De Vlaamse graaf Filips van de Elzas stierf tijdens het beleg, ten gevolge van een epidemie. De stad zou tot 1291 in handen van de christenen blijven. De Engelse koning Richard Leeuwenhart heroverde een deel van de kuststrook, maar het lukte hem niet Jeruzalem op Saladin te heroveren. Wel verkreeg hij voor de christenen vrije toegang tot de heilige plaatsen. Later, in 1229, zou de Duitse keizer Frederik II zich na onderhandelingen met de Egyptische sultan tot keizer van Jeruzalem laten kronen. In 1244 ging Jeruzalem definitief voor het westen verloren. Pelgrims konden de heilige plaatsen echter blijven bezoeken.

25 157 *te Braes, dair Sinte Jorijs leit.* Sint-Joris, Georgius de Grote, was een Cappadocische soldaat die rond 300 de marteldood stierf, omdat hij openlijk het christelijke geloof beleed. Bekend is het verhaal dat hij een draak zou hebben gedood. Hij zou velen tot het christendom hebben gebracht. Sint-Joris was de belangrijkste beschermheilige van de kruisridders. Met *Sinte Joris Braes* of *Sinte Joris*

Arm (‘de (zee)arm van Sint-Joris’) kon in het Middelnederlands zowel het geheel van Zee van Marmara, Dardanellen en Bosporus aangeduid worden als de Bosporus afzonderlijk, en wellicht ook de Dardanellen afzonderlijk. In de *Historie vanden vier Heemskinderen* lijkt

Braes te verwijzen naar de Bosporus: met *Sinte Jorijs* kan het in de Middeleeuwen belangrijke klooster Sint-Joris van Mangana te Constantinopel bedoeld zijn, dat keizer Constantijn IX Monomachus in de elfde eeuw stichtte. Na de val van Constantinopel in 1453 werd het verwoest. Minder waarschijnlijk is de mogelijkheid dat *Sinte Jorijs* een wat onzorgvuldige verwijzing is naar een reliek van Sint-Joris, een arm, die zich tot 1204 in Constantinopel bevond. (Het graf van de heilige bevond zich in Lydda.) Het is overigens de vraag of de prozabewerker zich *braes* inderdaad voorstelde als een zeearm: we zouden dan eerder de lezing *ten braes* verwachten dan *te braes*. Stelde hij zich *Braes* misschien als een havenstad(je) voor?

De route die Reinout volgt, correspondeert deels met de weg die Godfried van Bouillon tijdens de Eerste Kruistocht (1096-1099) nam: ook Godfried reisde via Hongarije naar de Bosporus. De mededeling dat Reinout vanaf *Sinte Jorijs Braes* per schip via het *lant van Slavonien* naar Tripoli reisde, is op het eerste gezicht merkwaardig. *Slavonie* hoeven we echter niet per

se op de Balkan te zoeken: we kunnen het opvatten als ‘het land waar Slaven wonen’. Deelnemers aan de Tweede Kruistocht (1147-1149), tot wie de Vlaamse graaf Diederic van de Elzas behoorde, volgden tot aan de Bosporus dezelfde route als de deelnemers aan de Eerste Kruistocht. Een deel van hen stak de Bosporus over en reisde door het huidige West-Turkije en daarna over zee naar Antiochië, een ander deel voer vanuit Constantinopel door de Zee van Marmara en over de Egeïsche Zee naar Akko, dat ten zuiden van Tripoli ligt.

26 64 *sinen paeus Calistaen.* Enerzijds wordt de wereld van Turken en Saracenen voorgesteld als een wereld die verschilt van de westerse, christelijke wereld. Zo vereren de Saracenen de afgoden Mamet, Appollijn en Jupiter en is er sprake van sultans. Anderzijds wordt hun hoogste religieuze leider, net als die van de christenen, ‘paus’ genoemd. De naam van deze Saraceense paus is Calistaen. Een aantal (christelijke) pausen heeft de naam Calixtus gedragen. Twee van hen, Calixtus II en Calixtus III, vervulden het pontificaat in de twaalfde eeuw. Wellicht klinkt in de naam van de

Saraceense paus de titel
kalief door.

27	116	*Baerlectoe.* Barletta is een havenstad in Apulië, ongeveer vijftig kilometer ten noorden van Bari gelegen. Veel kruisvaarders die over zee naar het Heilige Land reisden, gingen scheep in Barletta.
28	39	*Florenberge.* Florenberge is Reinouts eigen zwaard geweest. Bij het begiftigen van zijn kinderen, in hfdst. 2.5, heeft Reinout zijn zwaard blijkbaar aan Aymerijn, zijn oudste zoon, gegeven.
30	43	*so wij bescreven vinden so leggense te Napels.* De verwijzing naar Napels komt hier min of meer uit de lucht vallen. Bovendien is het niet duidelijk of alleen Reinouts broers in Napels liggen of alle vier de Heemskinderen. Het ligt het meest voor de hand dat het laatste bedoeld is. Het slot van *Reinolt von Montelban* (vs. 15.375-80) bevat de mysterieuze mededeling dat Reinout *mit sinen brudern in die hagedocht* ('grot, spelonk') ging, en dat men *den herren* (enkelvoud) in Napels kan zien. De oorsprong van de raadselachtige mededelingen in de *Historie vanden vier Heemskinderen* en in de

Reinolt zullen we moeten zoeken in een Franse traditie over de dood van Reinouts broers, waarvan minstens twee versies hebben bestaan (zie Spijker 1989). Volgens deze traditie werden de drie broers door verstikking om het leven gebracht in een spelonk in of bij Napels en werden ze daar bijgezet in een speciaal voor hen gebouwde kerk. Intrigerend is, dat in een twaalfde-eeuwse biografie van Richard Leeuwenhart (zie Varvaro 2000) vermeld wordt dat deze Engelse koning in de zomer van 1190, toen hij een paar dagen in Napels verbleef, de crypte van de abdij van San Gennaro bezocht om de lichamen van de *filios Neimundi* (in een andere versie *Naimundi* gespeld) te gaan zien. Of deze *filios Neimundi* geïdentificeerd mogen worden als Aymijns zonen, is een vraag waarop wellicht nooit een overtuigend antwoord zal worden gevonden.

Verantwoording

Deze editie van *De historie vanden vier Heemskinderen* is gebaseerd op de tekst die in 1508 te Leiden gedrukt werd door Jan Seversoen. De druk van 1508 is de oudste Nederlandse *Heemskinderen*-druk waarvan de tekst in zijn geheel bewaard is gebleven. Er is slechts één exemplaar van bekend. Dit bevindt zich in de Universitätsbibliothek te München en heeft de signatuur Cim. 77 (olim 4° P. germ. 164). De tekst van deze druk is in de onderhavige editie kritisch uitgegeven. Dit betekent dat de leestekst een aantal aanpassingen bevat ten opzichte van de door Seversoen gedrukte tekst. Deze aanpassingen worden hieronder verantwoord.

1. De afkortingen die de druk bevat, zijn in de leestekst stilzwijgend opgelost.
2. De interpunctie in de druk (uitsluitend punten) is genegeerd. In de leestekst is een nieuwe, moderne interpunctie aangebracht.
3. De tekst van de druk is onderverdeeld in hoofdstukken (*capittels*). Elk hoofdstuk (behalve, ten gevolge van een vergissing, hfdst. 20) heeft een opschrift, bestaande uit een nummer en een aanduiding van de inhoud. Soms opent het opschrift met een paragraafteken. In de leestekst zijn de paragraaftekens genegeerd. Het eerste hoofdstuk begint in de druk op een rechter pagina, op de bladzijde ertegenover prijkt een houtsnede. Op de overgang tussen twee hoofdstukken figureert meestal een houtsnede. Soms gaat het hoofdstukopschrift aan de houtsnede vooraf (hfdst. 2, 9, 11, 19, 24-28), soms gaat de houtsnede aan het opschrift vooraf (hfdst. 3, 5-8, 10, 12, 13, 16, 18), het opschrift van hfdst. 4 is rechts naast de houtsnede gedrukt. Zowel het opschrift als de eerste zin van een hoofdstuk begint steeds op een nieuwe regel. De enige uitzondering vormt het opschrift boven hfdst. 14, dat direct op het slot van hfdst. 13 volgt; hier vormt een paragraafteken de enige markering van de overgang tussen hoofdtekst en opschrift. In de editie begint elk hoofdstuk op een nieuwe pagina. De houtsneden zijn gereproduceerd op de tegenoverliggende bladzijden.
   De eerste zin van hfdst. 1 opent in de druk met een initiaal van zeven regels hoog, die gevolgd wordt door een hoofdletter. De eerste zin van alle

volgende hoofdstukken opent met een lombarde van twee regels hoog, die eveneens gevolgd wordt door een hoofdletter. Lombarden komen tot en met hfdst. 18 ook binnen de hoofdstukken voor; het zijn er maximaal twee per hoofdstuk. Ze staan altijd aan het begin van de regel. Kleinere inhoudelijke eenheden, met een omvang van enkele zinnen volgens hedendaagse begrippen, vangen in de druk aan met een hoofdletter. In de editie zijn de initiaal en de lombarden als hoofdletters weergegeven, de hoofdletters na initiaal en lombarden zijn vervangen door onderkastletters. In de leestekst is een indeling in alinea's aangebracht. Een lombarde in de druk correspondeert soms met een nieuwe alinea in de editie.

Zinnen, eigennamen en namen van als heilig beschouwde personen en zaken vangen in de editie met een hoofdletter aan. Meestal zijn deze hoofdletters het resultaat van een editoriale ingreep.

4. Romeinse cijfers zijn weergegeven in kleinkapitaal, zonder de punten die in de druk vaak voor, na of om de cijfers heen staan.
5. De spelling van *u/v/w* en *i/j* is aangepast aan het hedendaagse gebruik. Tussen de verschillende vormen van de *r* en de *s* is geen onderscheid gemaakt.
6. Ten behoeve van het leesgemak zijn in de leestekst woorden die in de druk aaneenstaan, soms losgekoppeld. Omgekeerd zijn woorden of woorddelen die in de druk van elkaar gescheiden zijn, in de leestekst vaak samengevoegd. Sommige woorden en woorddelen treffen we in de druk zowel gescheiden aan als met elkaar verbonden. Op veel plaatsen is overigens lastig vast te stellen of woorden al dan niet aan elkaar vast staan.

   Loskoppeling heeft plaatsgevonden wanneer in de druk, zonder dat daar een taalkundige reden voor lijkt te zijn geweest, woorden samengevoegd zijn die normaliter zelfstandig figureren (*reinoutstillekens* > *Reinout stillekens*; *hairoem* > *hair oem*) en/of wanneer de samenvoeging voor iemand die weinig of geen ervaring heeft met het lezen van Middelnederlands, moeilijk te doorzien is (*sienige* > *si enige*). Het als een eigennaam ogende *veraye* (‘vrouwe Aye’) is ontkoppeld tot *ver Aye.* (*Volbeiert*, ‘de hengst Beyaert’, daarentegen is als één woord weergegeven, omdat dit inderdaad als eigennaam functioneert.) Op een aantal plaatsen was ontkoppeling gewenst met het oog op de interpunctie (*mochthi* > *mocht, hi*). Verder heeft ontkoppeling plaatsgevonden wanneer een persoonlijk voornaamwoord in de druk samengevoegd is met een erop volgende werkwoordsvorm (*ustaen* > *u staen*) of met een erop volgend lidwoord of voorzetsel.

   Samenvoeging heeft plaatsgevonden bij samengestelde werkwoorden waarvan het eerste deel een voorzetsel is (*op wegen* > *opwegen*; *an deden* >

andeden), indien het voorzetsel ook volgens de huidige spellingregels met het werkwoord verbonden zou worden; in bijvoorbeeld *dat hi daer meer of valt* zijn *of* en *valt* dus twee woorden gebleven, zoals ook *an* en *las* twee woorden zijn gebleven in *daer ic an las.* Samenvoeging heeft eveneens plaatsgevonden bij samengestelde werkwoorden waarvan het eerste deel een van de volgende bijwoorden is: *mede* in de betekenis 'mee', *neder*, *of*, *toe*, *voert, weder* in de betekenis 'tegen' of 'terug', *wederom* in de betekenis 'terug' (*of werpen > ofwerpen*; *weder keert > wederkeert*). *Tegen/yegen* is niet met het volgende werkwoord samengevoegd wanneer het de betekenis 'tegemoet' heeft zonder de notie 'vijandig'. Verder heeft samenvoeging plaatsgevonden bij samengestelde zelfstandig naamwoorden (*scaec spel > scaecspel*), waartoe ook *Heemskinderen* (< *heems kinderen*) gerekend kan worden. *Weder om* is samengevoegd tot *wederom*, *om hoge* tot *omhoge.* Ten slotte heeft samenvoeging plaatsgevonden wanneer in de druk ten onrechte een scheiding is aangebracht (*mi nen > minen*) en wanneer er betekenisverschil is tussen wel en niet aaneengeschreven vormen (*wel eer > weleer*).

Waar in de druk aan het eind van de regel een woord afgebroken is, staan soms afbreekstreepjes, soms niet; op eenzelfde pagina (MIR) komt bijvoorbeeld zowel *mo=//gen* (met afbreekstreepjes) voor als *lo//pen* (zonder). In beide gevallen zijn deze woorden in de leestekst zonder afbreekstreepje en aaneengeschreven weergegeven.

7. De tekst zoals die in 1508 bij Seversoen van de pers kwam, hierna ook aangeduid als Se, is verre van vlekkeloos. Hij bevat veel slordigheden. Zo zien we vaak een *n* in plaats van een *u* of een *u* in plaats van een *n*, zijn meer dan eens twee opeenvolgende letters in de verkeerde volgorde gezet, en is menigmaal een letter of een afkortingsteken vergeten. Naast dergelijke kleine onvolkomenheden bevat Se ook grotere fouten: soms zijn hele woorden vergeten of is een woord verhaspeld.

   Bij het vaststellen van de leestekst is de door Seversoen gedrukte tekst zoveel mogelijk gerespecteerd. Er is niet gestreefd naar een reconstructie van de oorspronkelijke *Historie vanden vier Heemskinderen*, gesteld al dat reconstructie daarvan te verwezenlijken zou zijn. Waar één of meer andere bronnen een oudere of aannemelijker lezing bieden zonder dat Se onbegrijpelijk, onlogisch of grammaticaal evident onjuist is, is niet ingegrepen. Een voorbeeld van zo'n plaats is *ontset hi ons onse scat* (hfdst. 9, r. 117). Vermoedelijk is *ontset* ontstaan uit *ontseit*; dat suggereert zowel prozatekst K (zie hieronder) als Se, r. 155. Aangezien *ontset* echter een zinvolle lezing is, is dit woord ongewijzigd in de leestekst opgenomen. Om dezelfde reden is in hfdst. 11, r. 35 de lezing *poertiers*, 'poortwachters' (die ook in K voorkomt)

gehandhaafd, hoewel een lezing *poorters*, ‘de inwoners van de stad’, meer voor de hand ligt. In hfdst. 28, r. 27 is *ansegger* gehandhaafd, ofschoon dit een corruptie zou kunnen zijn van *anlegger*, ‘uitdager tot een tweekamp’.
Waar Se echter onbegrijpelijk of zinloos is, in tegenspraak met andere verhaalgegevens of grammaticaal evident onjuist, zijn in de leestekst waar mogelijk verbeteringen aangebracht. Hierbij is gebruikgemaakt van de volgende bronnen:

K: een prozatekst die in 1493 bij Johann Koelhoff jr. in Keulen gedrukt werd. Er is één exemplaar van bewaard gebleven, dat zich in San Marino in Californië bevindt (Huntington Library, Mead 897). Aan dit exemplaar ontbreken vijf bladen, waaronder de eerste twee. In het colofon wordt de tekst aangeduid als *die hystorie van den vier heimschen kynderen.* Deze druk uit 1493 is de belangrijkste hulpbron. K en Se moeten onafhankelijk van elkaar teruggaan op een oudere Nederlandse druk: soms bevatten beide eenzelfde fout, nu eens biedt K een betere, oudere lezing, dan weer Se. Globaal gesproken komt K woordelijk met Se overeen. De taal van K is een mengsel van Nederlands en Ripuarisch. Van K bestaat geen uitgave; Diermanse (1939) heeft er één hoofdstuk van uitgegeven.

G: een fragment van de prozatekst die omstreeks 1490 te Gouda gedrukt is. Dit fragment, één blad, waarvan één zijde tekst bevat, wordt bewaard in de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage (151 D 12). Een foto ervan is opgenomen in Ten Brink 1897, tussen p. 58 en 59.

R/RD: de Middelnederlandse verstekst *Renout van Montalbaen*, waarop de oorspronkelijke *Historie vanden vier Heemskinderen* teruggaat. De verstekst is slechts fragmentarisch bewaard gebleven. De fragmenten waarvan bij het aanbrengen van tekstverbeteringen gebruik is gemaakt (Ar, Ma en H) hebben behoord tot twee verschillende handschriften. Het oudste van de twee, waaruit de fragmenten Ar (Riga, Latvijas Akademiska Biblioteka, R 6656) afkomstig zijn, wordt gedateerd in het laatste kwart van de dertiende eeuw. Het jongste dateert waarschijnlijk uit het midden van de veertiende eeuw. Van dit handschrift resteren ons de fragmenten H ('s-Gravenhage, Koninklijke Bibliotheek, 133 L 11) en Ma (Berlijn, Staatsbibliothek zu Berlin - Preussischer Kulturbesitz, Ms. germ. fol. 751/1). De fragmenten Ar en Ma zijn uitgegeven door Diermanse. Met R wordt in de lijst van tekstverbeteringen naar de doorlopende versnummering in zijn editie verwezen. De fragmenten H zijn uitgegeven door Duinhoven (1973b). Naar deze editie wordt in het overzicht van tekstverbeteringen verwezen met RD.

Ro: een fragment van een getrouwe Middelnederduitse vertaling in verzen van *Renout van Montalbaen.* Het fragment is afkomstig uit een veertiende-eeuws handschrift en wordt bewaard in Boedapest (Nationale

Széchényi Bibliotheek, Cod. Germ. 50). Evenals de fragmenten Ar en Ma werd het uitgegeven door Diermanse. Met Ro wordt in het overzicht van tekstverbeteringen verwezen naar de doorlopende versnummering in Diermanse 1939.

P: *Reinolt von Montelban*, een Rijnfrankische *Umschreibung* in verzen, die de Middelnederlandse *Renout van Montalbaen* op de voet volgt. De *Reinolt* is in twee vijftiende-eeuwse handschriften bewaard gebleven, die zich beide in de Universitätsbibliothek te Heidelberg bevinden: Cod. Pal. Germ. 340 en Cod. Pal. Germ. 399. De tekst van het oudste handschrift (Cod. 340) werd uitgegeven door Pfaff. In het overzicht van tekstverbeteringen wordt met P verwezen naar de versnummers in zijn editie.

B: *Een schoone historie van de vier Heemskinderen*, in 1638 gedrukt door Broer Jansz. te Amsterdam. Het is de oudste druk na die van Seversoen waarvan een exemplaar bewaard is gebleven. Dit ligt in de Koninklijke Bibliotheek van Brussel (III 92962 A).

H: de *Historie van sent Reynolt*, een Ripuarische prozatekst waarin het 'wereldlijke' deel van Reinouts leven kort wordt beschreven en het 'geestelijke' slot ervan uitvoeriger. De auteur van deze *Historie* zal zich onder andere op de Middelnederlandse *Renout van Montalbaen* gebaseerd hebben. De tekst is overgeleverd in een handschrift uit de vijftiende eeuw (Keulen, Historisches Archiv der Stadt Köln, Best. 7020, Nr. 40) en werd uitgegeven door Weifenbach (2000). Met H wordt in het overzicht van tekstverbeteringen verwezen naar de pagina's in haar editie.

Ov: *De Historie van den Vier Heemskinderen*, de door Overdiep bezorgde editie van Se. Ook Overdiep heeft de tekst op diverse plaatsen verbeterd - soms stilzwijgend, soms in een noot of met een verantwoording in een noot. Met Ov wordt in het overzicht van tekstverbeteringen verwezen naar de pagina's van zijn editie.

In het overzicht van tekstverbeteringen zijn alle woorden uit de leestekst opgenomen die verbeterd zijn. Na het teken < wordt de lezing van Se vermeld. Daarna volgt de lezing van bronnen die steun bieden voor de aangebrachte verbetering. K, G, R/RD, Ro en P worden (met uitzondering van de in de volgende alinea genoemde situaties) altijd geciteerd wanneer ze een relevante lezing bevatten. Bieden deze bronnen geen of niet voldoende steun, dan wordt indien mogelijk de lezing van B vermeld. Naar H en Ov wordt slechts incidenteel verwezen, en op één plaats wordt het *Middelnederlandsch woordenboek* (*MNW*) aangehaald.

In de volgende gevallen wordt alleen de lezing van Se vermeld: waar twee letters in de verkeerde volgorde gezet zijn zonder dat dit tot betekenisverandering leidt; waar een *u*, *n*, *m* of *w* evident op zijn kop staat (doordat

de zetter een verkeerde letter heeft gepakt of doordat hij de letter ondersteboven in de zethaak geplaatst heeft); waar een veelvoorkomende eigennaam een evidente fout bevat (bijvoorbeeld *adelaict* in plaats van *adelairt*); waar het woord *coninc* foutief gespeld is. Ontbreekt in een woord alleen een afkortingsteken, dan wordt uitsluitend K geciteerd; ontbreekt het afkortingsteken in een veelvoorkomende naam, dan blijft ook verwijzing naar K achterwege.

Boektitel: gesciede < gsciede - **Hfdst. 1: titel** groeter < gsoeter (?). Ov7, Ov9: groeter - 10 houdende < houde*n*=. B,a2R: houdende - **40** man mit < mit ma*n.* B,a2R: Man met - **42** coninc Karels < conincs. K,a3R: konynk (s kar)els. B,a2R: Coninck Karels - **44** gevallen over sijn knyen < ouer sijn knyen. K,a3R: gevallen vur sine kneen. B,a2R: gevallen op sijn knien - **50** Die een is geheten Aymijn... Amerijn van Nerboen < Die een is gehete*n* aymij*n* va*n* nerboe*n.* K,a3R: Der eyn is geheisschen heym vnd ritter goit vnd koen. Der ander is genaemt amerin van nerboen. P67-68: der eyn heitßt Heyme, der kone, der ander Eymerich von Narbone. B,a2R: de eene is Aymijn / een Ridder goet ende coen / de ander is genaemt Aymerijn van Nerboen - **51** trouwelicken < truowelicke*n* - **Hfdst. 2: 13** ghestelt < ghestel. K,a4R: gestelt - **57** van zijn volcke verloren < va*n* zij*n* volcke. K,a5R: van syn(e)n volck verlore*n.* P147-148: verlorn von richen luten wol geborn - **Hfdst. 3: 13** verdroech hijt < v*er*droech hij. K,a6R: verdroyss he idt. G: v*er*droe[..] hijt - 17 scriven < scriue. K,a6R: schryuen. G: scriue*n* - **22** dat hi hem < dat he*m.* K,a6R: dat hey ym. P219: daz er - **51** Ende als < En*de.* K,a6V: Vn*de* als - **Hfdst. 4: titel** wan < wan=. K,bIV: wan - 73 gesent < gsent. K,b3R: gesant - **78** rouwe < ruowe - **Hfdst. 5: 37** Lieve < liene - **38** voeten < voecen. K,b4V: voesse. P460: füß - **72** ridders < riddets. P526: ritter - **77** vrouwe < vrouwe*n.* K,b5V: vrouwe. P531: frauwe - **79** sise < si. K,b5V: sise - **93** desen < deseu - **94** bliaut < bliant. R46: bliaut -**103** worden < wrode*n* - **108** woirden < voirden. K,b6R: worden - **151** macht < mach. K,c1R: macht - **156** willen si ende begeren < wille*n* si begere*n.* K,c1R: willen si vnd begeren - **157** meer < mer. R176: meer - **180** soude < sonde - **202** Aymijns < aymijs - **221** grisaert < girsaert - **231** Adelairt < adelaict - **233** Reinout < reinut - **Hfdst. 6: 1** spreiden een < spreide ee. K,c3R: spreden eyn - **2** voer hem < voer he. K,c3R: bi hem - **7** hebbe < hebe. B,b3R: hebbe - **16** Doe liet < Doet lief. K,c3V: doe liess - **26** Dat gedaen wesende < d*at* gedae*n* was. K,c3V: Dat gedaen wesende - **31** espentijn < espentijns. B,b3R: Espetin - **54** cracht < craht. K,c4R: cracht. P788: krafft - **61** dat ors dus hoirde prisen < dus hoirde prisen. K,c4V: dat ros dus hoerde priesen - **85** Aymyn < amy*n* - **106** Reinout < reiuout - **118** ghenoechlijc < ghenoecvlijc. K,c5V: genoichlich - **Hfdst. 7: 15** gewapent < gewapekc. K,c6R: gewape*n*t - **21** u

dootviant < doot via*n*t - **30** costelic < co*n*stelic. K,c6V: costlich. P934: kostlich - **32** (die) coninc < conic - **35** en < en*de.* K,c6V: en - **45** manliker < mnaliker - **61** seide < de. K,d1R: sachte - **77** patriarch < patriach. K,d1V: patriarch - **90** int vier < vier. K,d1V: int vur - **123** dat doot < doot. K,d2V: dat doit - **137** daer si < daer. K,d2V: Daer sy - **206** Reinout < reiuout - **249** veel < vel. K,d5R: vil - **261** pellen < plein. K,d5V: peller. Vgl. eerder in dit hoofdstuk, pelle*n*, en K,d3V: pellen - **315** nut < mit. B,c2R: nut - **337** oude < node. K,e1R: alde - **348** heen te < heen. K,e1R: hein tzo - **350** van < da*n.* K,e1R: van - **374** joncheit < ionchet. B,c2V: jonckheyt - **384** met < m*et*, met apostrof boven de *m.* K,e2R: mit - **408** Reinout < reinont - **412** Reinout < reinont - **436** Gwelloen, Heredreyt ende Macharijs < gwelloen here derode en*de* macharijs. P (1503 e.v.) voert in deze passage Gavelone, Hardrich en Macharius ten tonele. Verderop in Se, hfdst. 7, waar Adelaert aan Reinout vertelt wat er gebeurd is, is tweemaal sprake van Gwelloen, Macharijs en Heredreyt. - **437** alle < twe. K,e3R: alle - verraders < v*er*radirs. B,c3R: verraders - **441** Reinout < reinont - **449** Dan < de*n.* K,e3V: da*n* - **513** tegen tmine < tegen timne. K,e4V: tegen mine. P1627: gegen daz myn. B,c3V: tegent mijne - **524** drie < dire. K,e5R: .iij. P1650: dru - **542** gewonnen < gewone*n.* K,e5V: gewo*n*ne*n* - **545** gaf < grf. K,e5V: gaf. P1687: gab - **549** hadde < haode. K,e5V: had - **554** was hi < was. K,e5V: was hi - **565** broeders < boed*er*s. K,e5V: brod*er* - **567** wert hi < wert. K,e6R: wirt he - **578** woude < wopde. K,e6R: woulde - teghen < tehge*n* - **588** hoeft < hoef. K,e6R: hoeft. P1826: heupt - **592** ic < hi. K,e6V: ich. P1839: ich - **594** en < en*de.* K,e6V: en - **Hfdst. 8: titel** capittel < capit. B,c4R: Capittel - **34** afgeslaghen < as geslaghen. K,f1R-V: aff do*en* slaen. B,c4V: afgeslagen - **56** int here < int hem. B,d1R: int heyr - **57** omridense < om ride*n*de*n*se. K,f1V: omreden sy. P2002: sie umb rite - **67** voirvlogen < voir volgen. K,f2R: vur vloge*n* - **79** conincx < conincxc - **88** coninc < coninic - **Hfdst. 9: titel** onthilt < onthit. K,f3R: vnthyel(t) - **11** een < eee*n.* K,f3V: eyn. P2159: ein - **12** broeders < broeaers. K,f3V: brod*er*s - 18 om < oem. K,f3V: vmb. P2174: umb - **31** berieden hem de heren < bereide*n* de here*n.* P2195: da gingen sie sich beraden. B,d1V: berieden hen de Heeren - **52** Reynout < Reynont - **83** dat hi ons cleede < dat ons cleede. K,f5R: dat he ons cleyde. RD307: of hi ons cleder wille geue*n* an. P2286: ob er uns wol cleyder geben ane - **95** knape < knake. K,f5R: knauen. B,d2R: knape - **99** Reinout < reinont - **101** (Segt mi,) knape < kape. K,f5V: knape - **102** coninc < coninic - **112** broeder < broev*er.* K,f5V: broeder - **124** coninc < coninic - **126** knien < kinen. K,f6R: kneen. P2381: knye - **127** Reynout < reynot - **213** Yewijn < yemij*n* - **Hfdst. 10: 51** Yewijn < yemij*n* - **60** Yewijn < yemijn - **79** verslegen < verslegn. K,g3V: verslaghe*n.* R551: v*er*sle(g)e*n* - **115** Lambert, 11 < la*m*berti. K,g4V: lambert ij.. R632: lamb*er*t die .ij.. P2770: Lambert, die

zwen - **162** Reinout < reinont - **201** marbrijn < morbe*n.* K,g6v: morbren. R873: mar(b)erijn. B,d4v: Marmoren - **Hfdst. 11: titel** Yewijns < yewijs - beleide < be. K,g6v: beleide - **31** ghesticht < ghestich. K,h1r: gesticht. P2981: gestifft - **50** gave < gane - 77 quamen < quama*n.* K,h2r: quamen - **78** Reinouts < reinonts - **83** gaf hi < gaf sijn hi. K,h2v: gaff he. P3014: gab er - **Hfdst. 12: 17** pelgrims < pelgris. K,h3r: pelgrims - **53** Wridsaert < wridsaeit - **58** coninc < coi*n*nc - **122** ende u vrouwe, ende doen u < en*de* v vrouwe doe*n* v. K,h5v: vnd v vrouwe vnd*e* doen v. P3287-8: und frauwe Ayen, uwer wip, und sollent werden gebunden styff - **132** Adelaert < adelaect - **138** opt < op. K,h5v: opt - **148** bevochten < beuothte*n.* K,h6r: beuochten - **158** gemoet < goemoet. K,h6r: gemoet. P3367: gemut - **159** vreselic < verselic. K,h6r: vreselic - **162** bliven < blin*en* - **169** doerbrac < doebrac. K,h6r: doerbrack. P3390: durch brach - **174** mochten < mochte*n*t. K,h6v: moechten - **197** herde < her. K,i1r: harde - **231** en < en*de.* K,i1v: en. P3469: Frau muter, nu gebt uns guten rat - **265** volc < vole*n.* K,i2v: volck - **Hfdst. 13: 60** nemen < ne*m*me*n.* K,i4r: nemen - **74** hangen wil < ha*n*gen. Ki4r: hanghen wil - **91** louch < louich. K,i4v: loech - **97** minen < minne*n.* K,i4v: mine. P3745: mynem - **136** veroetmoedighen < v*er*oetmoedihge*n* - **141** geven < geuen he*m.* K,i5v: gheuen. P3833: und wil uch die schonsten sone geben - **147** getiden < geden. K,i5v: getziden - **155** Aldus < Ad*us.* K,i6r: dus. Ov81: Aldus - **204** Merewout < mercwout. Verbeterd naar hfdst. 22. Zie Aantekeningen. - **206** tot Roelant < totoela*n*t. K,k1r: tzo roela*n*t - **221** de u < de. K,k1v: die vch - **230** om u < v. K,k1v: om vr - **231** spreken < speke*n.* K,k1v: spreken - **Hfdst. 14: 3** en < en*de.* K,k1v: en - **17** XII < X.. K,k2r: xij. - **25** ten lesten < te*n* besten. K,k2r: ten lestten - **29** onedel < o*n*nedel. K,k2v: onedel - **59** bevele < benele - **107** Aldus < Ad*us.* K,k4r: Aldus - **112** vermaken < vmaken. K,k4r: vermaken - **134** horende < hode. K,k4v: horende - **147** wair < waier. K,k5r: waer - **173** here < hre. K,k5v: here - **176** u verbliden < v*er*blide*n.* K,k5v: vch verblide*n* - **178** moechter < moechtet. K,k5v: moechter - **181** voerden < voeroe*n.* K,k5v: voer den - **188** Gode < goude. K,k5v: gode. P4410: got - **194** meer < mer. K,k6r: mere. P4419-20: en slacht mich nit mere. Slugent ir mich mer, ich wolt mich weren - **224** heb ic < heb. K,k6v: heb ich. P4482: han ich - **248** maercten < maecte*n.* P4537: vernamen. B,f2v: mercten - **249** hagedorn < hage docht. P4538: doren - **250** hagedorn < hagedocht. P4553: doren - **261** lange < lage. K,l1v: langhe - **268** dattet < datter. K,l1v: dattet - **280** Laet < lat. K,l1v: laet - **309** hoerden < hore*n*de. K,l2v: hoerden - **353** vreemde < vree*m*di. K,l3r: vreemde - **369** getiden < getideu - **373** Aldus < Adus. K,l3v: Aldus - **406** tusscen hem ende Reinout < tussce*n* reinout. P4829: zwischen sich und Reinolt. B,f3v: tusschen hem en*de* Reynout - **416** die sporen < spore*n.* K,l4v: die sporen - **464** hondert < hod*er*t. K,l5v: hon-

dert - **502** dede de coninc < dede coni*n*c. P5092: hieß der konig. B,f4R: dede de Coninc - **503** afterwaerts < aftewaerts. K,l6V: after waerts - **539** hier < hiec (?). K,m1R: hier - **544** dan < dat. K,m1V: dan - **550** knechten < kuechte*n* - **558** wisten < wissen. K,m1V: wisten. P5220: wisten - **582** alleen < alle*n*. K,m2R: alleyn. P5302: allein - **583** Doe < Doo (?). K,m2R: Doe - **587** vanen < va. K,m2V: vanen - **588** ende mercken < mercke*n*. K,m2V: vn*de* mercken - mirakel < miraker. K,m2V en P5319: mirakel - **594** knechten < knethte*n*. K,m2V: knechten. P5349: knecht - **597** gins ende weder < gins wed*er*. K,m2V: ghins vn*de* wed*er*. P5362: vort und wider - **611** Reynout < Reynont - **644** sulcken < suclke*n* - **Hfdst. 15: 27** Beiert < beiett - **36** hanghen < ha*n*hen. K,m4V: hanghen. P5547: hangen - **41** onderwints < onderwijs. K,m5R: ond*er* wins. *MNW* 5, 468, i.v. *onderwint*: 'Van veel onderwints (*van overal met zijn neus bij zijn*) komt groote onruste ende achterdeel' - **51** zijns < zij*n*. K,m5R: sijns - **78** datmense < datmeuse - **86** coninc < conini*n* - **93** hangen < hage*n*. K,m6R: hangen - selven < selnen - **109** een stout < en*de* en stout. K,m6V: eyn stolt - **123** opgevoet < op genoet - **124** mijn betrouwe op u < mij*n* betrouwe ic op v. K,m6V: myn betrouwe*n* op vch - **153** wat is < wats is. K,n1V: wat is - **154** liefst < lieft. K,n1V: liefste - **157** vander < vad*er*. K,n1V: vander - **159** Doe < Doc. K,n1V: Doe - **172** vorderde < voroerde. K,n1V: vorderde - **173** docht < docht. K,n1V: dochte. P5858: dacht - **189** gegeven < gegeueu - **196** leiden < reiden. K,n2R: leyden - **213** trat < trac. K,n2V: trat - **234** serteyn < sertey. K,n3R: serteyn - **Hfdst. 16: 2** hadden < ha d e*n*. K,n4R: hadde*n* - **11** geen < geeen. K,n4V: gheyn - 30 wouden < wuode*n* - **42** Gode < goede. K,n5R: god. P6179: got -

Hfdst. 17: 6 neve < ueue - **12** minnen < winne*n*. K,o1R: minnen. P6285: mynnen - **28** viseren < visitere*n*. K,o1R: visieren. P6340: vysieren - **86** Reynout < reyuout - **88** Reinout < reinvut - **89** groter < geoter. K,o2V: groter - **96** daer < daec. K,o2V: daer - verspiere < d*er*spiere. K,o2V: verspiere - 100 Morlione < morliene. K,o2V (blad onvolledig): lione. P6539: Morlyon - **104** brengen < bre*n*get. K,o3R: brenghe*n* - **125** Morlioen < morlien. K,o3R: morlioen. P6598: Morlion - **153** Berwijc < beuerwijc. K,o4R: berwijc - **171** croen < coen. K,o4R: croen. P6745: krone - **176** coenen < ceone*n* - **189** Orliens < orile*n*s. K,o4V: orliens - **190** magen < ma=. K,o4V: maghen. P6812: magen - **217** had < gad. K,o5R: had - **262** pleyn < plyen. K,o6R: pleyn - **285** trat < trac. K,o6V: trat - **307** loept < loep. K,p1R: loept - **313** mede dwingen < dair mede dwinge*n*. K,p1R: mede dwinghen - **329** Reynout < reynont - **340** Reynout < Reynot - **345** u < .v. (romeins cijfer vijf). K,p2R: vch - **356** raet uwen neve < raet ende uwe*n* neue. K,p2R: raet uwen neue. P7323: radent Reinolt, uwerm nefen - **378** daer < aer. K,p2V: daer -

Hfdst. 18: 3 droevich < doreuich. K,p3R: droeuich. P7368: in grotßer betrupniße - **45** broeders < beoede*r*s. K,p3V. broeders. P7468: bruder - **51**

des conincx < tconincx. B,h3R: des Conincx - **61** als si < als. K,p4R: als si - **64** Adelaert < adelaet - **83** Reinout < Aeinout. K,p4V: Reynolt. R989: [R*einout*]. P7597: Reinolt - **90** verhoechde < v*er*hoehde. K,p4V: verhoechde. R1004: v*er*hoghet. P7612: erhubt - **166** Ridtsaert < ridtsaeit - **206** ons < ous - **217** Vrancrijc < vranrijc - **220** met toerne < toerne. K,q1V: mit tzorne - **261** gecrijsch < gecrijch. K,q2R-V: gecrijsch - **278** en sal < een sal. K,q2V: en sal - **287** ende Wridsaert seer gewont ende Ridsaert gevangen < en*de* wridsaert seer gewo*n*t en*de* geua*n*gen. P8150-2: und Fryzhart waren tieff wonden gegeben, auch was es also ergangen, das Ryzhart wart gefangen. H142: ever Wrijtsart wart sere gewont, also dat hei yn niet me gehelpen en kunde. Ind Rijtsart wart gevangen - **288** Ridsaert < wridsaert. B,h4V: Ridsaert - **294** gewapent < gawape*n*t. K,q3R: ghewape*n*t. P8163: gewappent - **354** broeders < broedes. K,q4R: broeders - **375** Writsaert < ritsaert. P8392: Fryzhart. B,j1R: Wridsaert - **391** Ridsaert ende Adelaert < ridsaert en*de* wridsaert. **P8442-3**: Adelhart und Ryzhart - **537** pleyn < plyn. K,r2R: pleyn - **543** uuter < weter. K,r2R: wter - **544** Wridsairt < ridsairt. P8889: Fryzhart - **561** En siedi < en sidi. K,r2V: en siedi. P8936: Ensehent ir - **577** Reinout < reinont - **626** tvelt < teuelt. K,r4R: tvelt - **630** waren ende vlogen < waren, vloge*n*. K,r4R: waren vn*de* vloghen - **631** genoemt < genoee*m*t. K,r4R: genoemt - **667** Gode < goede. K,r5R: god - **Hfdst. 19: 9** helpe < hepe. K,r6R: helpe - **32** Ogier < v. K,r6v: ogier. P9522: Ogier - **68** als ic sach < als si sach. P9612: als ich sach. B,j3V: als ick sach - **71** gheschiet < gheschier. B,j3V: geschiet - **79** wildi < widi. R1020: wildi. P9650: wollent irs - **101** sijn < ij*n*. K,s2R: syn - **Hfdst. 20: titel** Dat XX capittel < ø. De aanduiding dat er een nieuw hoofdstuk begint, ontbreekt. Dat het hier een omissie in Se betreft, valt op te maken uit vier feiten: 1. Tussen de woorden *dat suldi warachtich vinde*n *en*de *anders niet* en *Als roela*n*t* is een houtsnede afgedrukt; 2. De *A* van *Als* is een lombarde, de *l* een hoofdletter; 3. Het volgende hoofdstuk is genummerd *Dat xxi ca*pittel; 4. In K begint hier wél een nieuw hoofdstuk: K,s2R: *Dat xx ca*pittel *Hoe roelant toech mit die ghenoten in gascoengen om de*n *coninck yewijn te va*n*ghen vnde wolde hem hangh*e*n an eyn boem daer vrouwe clarisse seer drouich om was vn*de *hoe ym reynolt daer aff verloste* - **30** haer < haee. K,s2V: haer. P9765: ir - **42** valschten < valschen - **68** verwiten < verwije*n*. K,s3V: verwiten - **71** hiete < hiete te. K,s3V: hiet - **Hfdst. 21: titel** Roelant (quam) < roala*n*t - **3** seide Ogier < seide hi ogier. K,s4V: sachte ogier. R1388: sprac og*ier*. P9918: sprach zu hant Ogier - **20** was ic < was hi. K,s4V: was ich. R1428: wasic. P9951: was ich - **65** En < en*de*. K,s5V: en - **125** in < in in. K,t1R: in. R1625: in. P10248: in - **Hfdst. 22: 31** Vrancrijc < vra*n*rijc - **49** mijn < mijm. K,t2R: myn - **68** nopti < nopte hi. P10473: nopte ir - **70** Wridsairt < ridsairt. K,t2V: wridsaert - **80** Ende als Maeldegijs < en*de* maeldegijs. K,t3R: vn*de* als maelde-

ghijs - **86** pelgrims < pelgris. K,t3R: pelgrims - **124** brochte < brochtse. K,t4R: brochte. R01852: brachte. P10587: bracht - **190** verloren < vloren. K,t5R: verloren - **193** ende (Ridsaert) < n*de.* K,t5R: vn*de.* R02134: Vn*de* - **194** misschien < misschen. K,t5V: misschien. R02136: misscheen. P10838: geschehen - **205** hanct < ha*n*t. K,t5V: ha*n*ct - **241** Reinout < ryinout - **268** pijn. Ende als < pij*n*= en*de* als. K,v1R: pine vn*de* als. P11057-8: pyn. Als - **291** so doe mi < so mi. K,v1R: so doe mir - **318** reet na Parijs < reet parijs. K,v2R: reet na parijs. P11186: reyt zu Parys wart - **334** mochten < mochen. K,v2R: mochte*n* - **392** sijn < shn. K,v3V: syn - **Hfdst. 23: titel** XXIII < xiij.. K,v3V: xxiij. - **78** borchtocht < borchtoch. B,k4V: borchtocht - **84** soudi < soude. B,k4V: soudy - **Hfdst. 24: titel** XXIIII < xiiij.. K,x3R: xxiiij. - **44** Montalbaen < motalbae*n* - **47** (uwe) broeders < broeder - **77** Dunay van Bavier < dunay. ende bauier - **118** coninck < connick - **138** dat hij Reinout met sijn broeders hangen < d*at* hij met sijn broed*er*s hangen. K,x4R: dat hey reynolt mit syn broeders hanghen - **185** riergaerde < rigaerde. B,l2R: arriergarde - **222** Reinout < reiuout - **292** bewaren < beware*n* beware*n.* K,y1R: beware*n.* P12704: bewarn - **309** Vrancrijc < vranrijc - **360** staet < stat. K,y2V: staet - **408** lieten < lteten*.* K,y3V: lieten - **432** woerden (van Reinout) < moerde*n.* K,y4R: woerden. P13025: worten - **441** Wilt mi Reynout leveren Beyert < wildi mi reynout leueren ende beyert. B,l3V: wilt my Reynout dan Beyaert leveren - **458** goetduncken < goetducke*n.* K,y4V: goetduncken - **Hfdst. 25: 11** ende leiden op die brugge < ende op die brugge. K,y5R: vn*de* leyden op die brugghe. P13140: und leyt ine uff den berg - **41** omsien < oem sie*n.* K,y6R: om sien - **56** soude < sonde - **85** snijer < sijner. K,y6v: scroeder. P13352: schnyder - **151** fonteyn < fontey. K,z2R: fonteyn - **Hfdst. 26: titel** op die Turcken vacht ende hoe Maeldegijs bi hem quam ende hoe < op turcke*n* vacht en*de* hoe maeldegijs bi hem qua*m* en*de* die hoe. K,z2V: op die turken vacht vn*de* hoe maeldeghijs bi hem quam vn*de* hoe - **2** Tabarie < ta*m*barie. K,z2V: tabarie. P13622: Taberyen - **12** Triple < tripe. K,z2V: triple - **17** blijven < blijmen. K,z2V: bliuen. P13662: bliben - **42** int < in. K,z3R: int - **65** van < vna - **101** Aldus < Ad*us.* K,z4V: Aldus - **136** tegen < tgen. K,z5R: tzegen - **Hfdst. 27: titel** XXVII < vij.. K,z5R: xxvij. - **4** Doe swoer < swoer. K,z5V: doe swoer. R2206: Doe swoere*n.* P14113: Da swuren - **55** setten < seten. K,z6V: setten - **62** alleen < alle*n.* K,z6V: alleyn. P14323: allein - **63** een < eee*n.* K,z6V: eyn. P14331: ein - **116** voir winde < voir wide. K,&1V: voerwi*n*de - **153** ghehadt < ghegehadt. K,&2V: ghehadt - **Hfdst. 29: 12** antwoerde < a*n*twoetde. R2462: antwo*r*de - **44** als si opten Rijn was < als opten rijn was. B,m3V: Als sy op den Rhijn was - **Hfdst. 30: 13** kerc < kerc=. B,m4R: Kerc - **30** binnen < bine*n* - **46** Reynout < reynont

8. Om het lezen van de tekst te vergemakkelijken worden aan de voet van elke bladzijde moeilijke of mogelijk misleidende Middelnederlandse woorden en zinsconstructies vertaald. Een aantal tekstplaatsen wordt in een aantekening nader toegelicht. Naar deze aantekeningen wordt eveneens aan de voet van de bladzijde verwezen.

Bibliografie

Adema, H. (ed./vert.), *Renout van Montalbaen. De vier Heemskinderen.* Tekst en vertaling. Leeuwarden 1998. (Vertaalde tekstuitgaven Middelnederlands, 15)

Albering, L.A.H., *Vergelijkend-syntactische studie van den Renout en het Volksboek der Heemskinderen.* Groningen/Den Haag/Batavia 1934. - [Proefschrift Groningen]

Bastert, B. (red.), *Karl der Große in den europäischen Literaturen des Mittelalters. Konstruktion eines Mythos.* Tübingen 2004.

Beckers, H., 'Frühneuhochdeutsche Fassungen niederländischer Erzählliteratur im Umkreis des Pfalzgräflichen Hofes zu Heidelberg um 1450/80', in: E. Cockx-Indestege en F. Hendrickx (red.), *Miscellanea neerlandica. Opstellen voor Dr. Jan Deschamps ter gelegenheid van zijn zeventigste verjaardag.* Leuven 1987, dl. 2, p. 237-249.

Bender, K.-H., *König und Vasall. Untersuchungen zur Chanson de geste des XII. Jahrhunderts.* Heidelberg 1967. (Studia Romanica, 13)

Berg, E. van den, *Middelnederlandse versbouw en syntaxis. Ontwikkelingen in de versifikatie van verhalende poëzie ca. 1200 - ca. 1400.* Utrecht 1983. - [Proefschrift Utrecht]

Berg, E. van den, 'De Karelepiek. Van voorgedragen naar individueel gelezen literatuur', in: A.M.J. van Buuren e.a. (red.), *Tussentijds. Bundel studies aangeboden aan W.P. Gerritsen ter gelegenheid van zijn vijftigste verjaardag.* Utrecht 1985, p. 9-24, 326-329.

Berg, E. van den, 'Van wiganten, onvervaerde helden en fiere ridders: epithetische persoonsaanduidingen in de Middelnederlandse ridderepiek', in: *De nieuwe taalgids* 81 (1988), p. 97-110.

Berg, E. van den, 'De ridderliteratuur in het veertiende-eeuwse Vlaanderen: epos of roman?', in: *Queeste* 1 (1994) 2, p. 126-138.

Berg, E. van den en B. Besamusca (red.), *De epische wereld. Middelnederlandse Karelromans in wisselend perspectief.* Muiderberg 1992.

Berg, E. van den en B. Besamusca, 'Middle Dutch Charlemagne romances and the oral tradition of the "chansons de geste"', in: E. Kooper (red.), *Medieval Dutch literature in its European context.* Cambridge 1994. (Cambridge studies in medieval literature, 21), p. 81-95.

Besamusca, B., *Repertorium van de Middelnederlandse Karelepiek. Een*

beknopte beschrijving van de handschriftelijke en gedrukte overlevering. Utrecht 1983.
Bijbel met deuterocanonieke boeken. De Nieuwe Bijbelvertaling. Heerenveen/'s-Hertogenbosch 2004.
Bilderdijk, W. (ed.), 'Fragmenten des romans van den ridder, naderhand heiligen, Reynolt', in: W. Bilderdijk, *Nieuwe taal- en dichtkundige verscheidenheden.* Rotterdam 1824-1825, dl. 1, p. 111-198.
Brink, J. ten, *Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde.* Amsterdam 1897.
Calin, W.C., *The Old French epic of revolt: Raoul de Cambrai, Renaud de Montauban, Gormond et Isembard.* Genève/Paris 1962.
Castets, F. (ed.), *La Chanson des Quatre fils Aymon.* Montpellier 1909. (Publications de la Société pour l'étude des langues romanes, 23) - [Repr.: Genève 1974]
Claassens, G., 'De *Historie van Godevaert van Boloen*', in: G.R.W. Dibbets en P.W.M. Wackers, *Wat duikers vent is dit! Opstellen voor W.M.H. Hummelen.* Wijhe 1989, p. 106-119.
Combarieu du Grès, M. de en J. Subrenat (vert.), *Les Quatre Fils Aymon ou Renaud de Montauban.* Saint-Amand (Cher) 1983. (Collection Folio, 1501)
Conscience, H., *Geschiedenis mijner jeugd.* Brussel [z.j.].
Debaene, L., *De Nederlandse volksboeken. Ontstaan en geschiedenis van de Nederlandse prozaromans*, *gedrukt tussen 1475 en 1540.* Antwerpen 1951. - [Ongew. herdr.: Hulst 1977]
Dembowski, P.F. (ed.), *Ami et Amile. Chanson de geste.* Paris 1969. (Les classiques français du Moyen Age, 97)
Diermanse, P.J.J. (ed.), *Renout van Montalbaen. De Middelnederlandsche fragmenten en het Middelnederduitsche fragment.* Leiden 1939. - [Proefschrift Leiden]
Dijk, H. van, 'De vriendschap van Roelant en Olivier', in: B. Besamusca, F. Brandsma en D. van der Poel (red.), *Hoort wonder! Opstellen voor W.P. Gerritsen bij zijn emeritaat.* Hilversum 2000. (Middeleeuwse studies en bronnen, 70), p. 51-55.
Duijvestijn, B., 'Niederländische Dichtung in der Privatbücherei der Pfalzgräfin Mechthild (1418/19-1482)', in: E. Cockx-Indestege en F. Hendrickx (red.), *Miscellanea neerlandica. Opstellen voor Dr. Jan Deschamps ter gelegenheid van zijn zeventigste verjaardag.* Leuven 1987, dl. 2, p. 251-261.
Duijvestijn, B.W.Th., 'Zur Quelle des frnhd. "Reinolt von Montelban" (cpg. 340). Eine Stellungnahme', in: *Amsterdamer Beiträge zur älteren Germanistik* 27 (1988), p. 103-110.

Duijvestijn, B.W.Th. (ed.), *Madelgijs. De Middelnederlandse fragmenten en de overeenkomstige Hoogduitse verzen.* Brussel 1989. (Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België. Klasse der Letteren, jaargang 51, nr. 130). - [1989a]
Duijvestijn, B.W.Th., 'Middelnederlandse litteratuur in Duitse overlevering. Een arbeidsveld voor neerlandici', in: F.P. van Oostrom en F. Willaert (red.), *De studie van de Middelnederlandse letterkunde: stand en toekomst. Symposium Antwerpen 22-24 september 1988.* Hilversum 1989. (Middeleeuwse studies en bronnen, 14), p. 153-168. - [1989b]
Duijvestijn, B., '"Reinolt von Montalban", eine niederländische Dichtung in deutschen Landen', in: *Amsterdamer Beiträge zur älteren Germanistik* 47 (1997), p. 49-64.
Duijvestijn, B., 'Des romans en prose, victimes de la censure ecclésiastique; un exemple: Les Quatre fils Aymon', in: S. Luongo (red.), *L'épopée romane au Moyen Âge et aux temps modernes. Actes du XIVe Congrès International de la Société Rencesvals pour l'Étude des Épopées Romanes. Naples, 24-30 juillet 1997.* Napoli 2001, vol. 2, p. 655-664.
Duinhoven, A.M. (ed.), *Karel ende Elegast. Diplomatische uitgave van de Middelnederlandse teksten en de tekst uit de Karlmeinet-compilatie.* Zwolle 1969. 2 dln. (Zwolse drukken en herdrukken, 62)
Duinhoven, A.M., 'Drie kopiistenfouten in de Renout van Montalbaen', in: *De nieuwe taalgids* 66 (1973), p. 284-289. - [1973a]
Duinhoven, A.M. (ed.), 'De Haagse fragmenten van de Renout van Montalbaen', in: *De nieuwe taalgids 66* (1973), p. 177-201. - [1973b]
Einhard, *Het leven van Karel de Grote.* Vert. en toegel. door P. De Rynck. Amsterdam 1999. (Baskerville serie)
Eykman, K. (vert.) en A.M. Duinhoven (ed./inl.), *Karel ende Elegast.* Amsterdam 1998. (Nederlandse klassieken)
Franssen, P.J.A., 'Tekstpresentatie als spiegel van stedelijke mentaliteit (1470-1540)', in: H. Pleij e.a., *Op belofte van profijt. Stadsliteratuur en burgermoraal in de Nederlandse letterkunde van de middeleeuwen.* Amsterdam 1991. (Nederlandse literatuur en cultuur in de middeleeuwen, 4), p. 302-317, 426-431.
Franssen, P.J.A., '17 augustus 1479: Gerard Leeu voltooit te Gouda het drukken van Die hystorie van Reynaert die vos. Oude verhalen voor nieuwe lezers', in: M.A. Schenkeveld-van der Dussen (hoofdred.), *Nederlandse literatuur*, *een geschiedenis.* 2e dr. Amsterdam/Antwerpen 1998, p. 109-115.
Gautier, L., *Les épopées françaises. Étude sur les origines et l'histoire de la littérature nationale.* 2e éd. Paris 1878-1892. 4 dln.

Gerritsen, W.P. en A.G. van Melle (red.), *Van Aiol tot de Zwaanridder. Personages uit de middeleeuwse verhaalkunst en hun voortleven in literatuur, theater en beeldende kunst.* 2e herz. dr. Nijmegen 1998. (Van A tot Z)
Haan, M.J.M. de, 'Lezen en luisteren in de 13e en 14e eeuw', in: A. Demyttenaere e.a., *Literatuur en samenleving in de middeleeuwen.* Wassenaar 1976, p. 83-99.
Haase, A. e.a. (ed.), *Der deutsche Malagis. Nach den Heidelberger Handschriften Cpg 340 und Cpg 315.* Berlin 2000. (Deutsche Texte des Mittelalters, 82)
Have, B. van der, 'De Middelnederlandse Karelepiek: de fragmenten en het geheel', in: B. Besamusca en J. Tigelaar (red.), *Karolus Rex. Studies over de middeleeuwse verhaaltraditie rond Karel de Grote.* Hilversum 2005. (Middeleeuwse studies en bronnen, 83), p. 77-92.
Heintze, M., *König, Held und Sippe. Untersuchungen zur Chanson de geste des 13. und 14. Jahrhunderts und ihrer Zyklenbildung.* Heidelberg 1991. (Studia Romanica, 76). - [Diss. Göttingen]
Hellinga, W. en L. Hellinga, *The fifteenth-century printing types of the Low Countries.* Amsterdam 1966. 2 dln.
Herwaarden, J. van (vert.), *Op weg naar Jacobus. Het Boek, de legende en de Gids voor de pelgrim naar Santiago de Compostela.* Hilversum 1992. (Publikaties van de Faculteit der Historische en Kunstwetenschappen, 6)
Hogenelst, D. en F. van Oostrom, *Handgeschreven wereld. Nederlandse literatuur en cultuur in de middeleeuwen.* Amsterdam 1995.
Hogenhout-Mulder, M.J., *Proeven van tekstkritiek. Een onderzoek betreffende de tekstgeschiedenis van de Renout van Montalbaen en de Perceval.* Groningen 1984. - [Proefschrift Groningen]
Jacob van Maerlant, *Het boek der natuur.* Samenst. en vert.: P. Burger. Amsterdam 1989. (Griffioen)
Jacob van Maerlant, *Naturen bloeme.* [Uitgeg.] door E. Verwijs. [Arnhem] 1980. 2 dln. in 1 bd. (Bibliotheek van Middelnederlandsche letterkunde). - [Ongew. herdr. der uitgave van 1878]
Jacob van Maerlant, *Spiegel historiael.* Met de fragmenten der later toegevoegde gedeelten, bewerkt door Philip Utenbroeke en Lodewijc van Velthem. Utrecht 1982. 4 dln. - [Ongew. herdr. van de uitgave te Leiden 1861-1879]
Jongen, L. en N. Voorwinden (ed./vert.), *Vanden levene Ons Heren.* Hilversum 2001. (Middelnederlandse tekstedities, 8)
Kienhorst, H., *De handschriften van de Middelnederlandse ridderepiek. Een codicologische beschrijving.* Deventer 1988. 2 dln. (Deventer Studiën, 9)

Klein, H.-W. (ed./vert.), *Die Chronik von Karl dem Grossen und Roland. Der lateinische Pseudo-Turpin in den Handschriften aus Aachen und Andernach.* München 1986. (Beiträge zur romanischen Philologie des Mittelalters, 13)
Kok, C.H.C.M., *De houtsneden in de incunabelen van de Lage Landen 1475-1500. Inventarisatie en bibliografische analyse.* Amsterdam 1994. 2 dln. - [Proefschrift Universiteit van Amsterdam]
Kronenberg, M.E., 'Lotgevallen van Jan Seversz., boekdrukker te Leiden (c. 1502-1524) en te Antwerpen (c. 1527-c. 1530)', in: *Het boek* 13 (1924), p. 1-39.
Kronenberg, M.E., 'Een onbekende 15e eeuwsche druk van Sinte Kunera's leven en passie', in: *Het boek* 20 (1931), p. 331-344.
Kronenberg, M.E., *Verboden boeken en opstandige drukkers in de Hervormingstijd.* Amsterdam 1948. (Patria, 44)
Künzel, R., 'Mondelinge overlevering in verhalende bronnen uit middeleeuws West-Europa', in: M. Mostert (red.), *Communicatie in de Middeleeuwen. Studies over de verschriftelijking van de middeleeuwse cultuur.* Hilversum 1995. (Amsterdamse historische reeks. Grote serie, 23), p. 21-38.
Lange, W.-D., 'Chanson de geste', in: *Lexikon des Mittelalters.* München [etc.] 1977-1999, Bd. 2, kol. 1703-7.
Lejeune, R. en J. Stiennon, *The legend of Roland in the Middle Ages.* London 1971. 2 dln.
Lie, O.S.H., '"Alsoe leerde Madelghijs sine const". Magie in de Middeleeuwen: fictie of werkelijkheid?', in: B. Besamusca en J. Tigelaar (red.), *Karolus Rex. Studies over de middeleeuwse verhaaltraditie rond Karel de Grote.* Hilversum 2005. (Middeleeuwse studies en bronnen, 83), p. 181-192.
Linden, R. van der, *'t Ros Beiaard doet zijn ronde.* Dendermonde 1990.
Marnix, Philips van, Heer van St. Aldegonde, *De bijenkorf der heilige Roomse kerk. Een duidelijke en grondige uitlegging van de zendbrief van M. Gentianus Hervet uitgegeven voor de van het christelijk geloof afgedwaalden.* Goudriaan 1973.
MNW: E. Verwijs en J. Verdam, *Middelnederlandsch woordenboek.* 's-Gravenhage 1885-1952. 11 dln.
Montagne, VA. Dela, 'Schoolboeken te Antwerpen in de 17e eeuw', in: *Tijdschrift voor boek- en bibliotheekwezen* 5 (1907), p. 1-35.
Muusses, M.A. (ed.), 'Een in Zweden ontdekt fragment van Reinout van Montalbaen', in: *Bundel opstellen van oud-leerlingen aangeboden aan Prof. Dr. C.G.N. de Vooys ter gelegenheid van zijn vijfentwintigjarig hoogleraarschap aan de Rijksuniversiteit te Utrecht 1915 - 16 october -*

1940. Groningen/Batavia 1940, p. 258-262.
Nijhoff, W. en M.E. Kronenberg, *Nederlandsche bibliographie van 1500 tot 1540.* 's-Gravenhage 1923-1971. 3 dln.
Overdiep, G.S. (ed.), *De Historie van den vier Heemskinderen. Uitgegeven naar den druk van 1508*, *berustende op de Universiteitsbibliotheek te München.* Groningen/Den Haag 1931. (Groninger bijdragen voor taal- en letterkunde, 1)
Owen, D.D.R., *Ridder Roeland. Paladijn van Karel de Grote.* Bussum 1973.
Pfaff, F. (ed.), *Reinolt von Montelban oder Die Heimonskinder.* Tübingen 1885. (Bibliothek des litterarischen Vereins in Stuttgart, 174). - [Foto-mechanische nadruk 1969]
Pleij, H., 'Is de laat-middeleeuwse literatuur in de volkstaal vulgair?', in: J.H.A. Fontijn (red.), *Populaire literatuur.* Amsterdam 1974. (Amsterdamse smaldelen, 1), p. 34-106.
Pleij, H., *Het literaire leven in de middeleeuwen.* 2e, geheel herz. dr. Leiden 1988.
Pleij, H., *Nederlandse literatuur van de late middeleeuwen.* Utrecht 1990.
Pleij, H. e.a., *Geschreven en gedrukt. Boekproductie van handschrift naar druk in de overgang van Middeleeuwen naar moderne tijd.* Gent 2004.
Posthuma, A. (ed./vert.), *Het lied van Roland. La chanson de Roland.* Groningen 1990.
Quéruel, D. (red.), *Entre épopée et légende: Les Quatre Fils Aymon ou Renaut de Montauban.* Langres/Saints-Geosmes 2000. 2 dln. (Collection Hommes et Textes en Champagne)
Resoort, R., 'Over de betekenis van gebruikssporen in prozaromans en volksboeken', in: *Spektator* 6 (1976-1977), p. 311-327.
Resoort, R.J., 'Over de achtergrond van de kritiek en censuur op prozaromans en volksboeken in de zestiende en het begin van de zeventiende eeuw', in: J.J.Th.M. Tersteeg en P.E.L. Verkuyl (red.), *Ic ga daer ic hebbe te doene. Opstellen aangeboden aan prof. dr. F. Lulofs ter gelegenheid van zijn afscheid als hoogleraar in de Nederlandse Taal- en Letterkunde aan de Rijksuniversiteit te Groningen.* Groningen 1984, p. 205-222.
Resoort, R.J., *Een schoone historie vander borchgravinne van Vergi. Onderzoek naar de intentie en gebruikssfeer van een zestiende-eeuwse prozaroman.* Hilversum 1988. (Middeleeuwse studies en bronnen, 9). - [Proefschrift Utrecht]
Resoort, R.J., 'Een proper profitelijc boec. Eind vijftiende en zestiende eeuw', in: H. Bekkering e.a. (red.), *De hele Bibelebontse berg. De geschiedenis van het kinderboek in Nederland & Vlaanderen van de Middeleeuwen tot heden.* Amsterdam 1989, p. 41-103. - [1989a]

Resoort, R.J., ‘Prozaromans in druk van 1500-1800’, in: *Leidschrift* 5 (1989) 3, p. 69-86. - [1989b]
Riquer, M. de, *Les chansons de geste françaises.* 2e éd. entièrement refondue. Traduction française par I. Cluzel. Paris 1968.
Rychner, J., *La chanson de geste. Essai sur l'art épique des jongleurs.* Genève/Lille 1955. (Société de publications romanes et françaises, 53)
Schutter, G. de en J. Goossens (red.), *Van Madelgijs tot Malagis. Een bundel opstellen verzameld n.a.v. de tachtigste verjaardag van Gilbert de Smet.* Gent 2002. (Studies op het gebied van de oudere Nederlandse letterkunde, 1)
Spijker, I., ‘“Hoe Roelant quam Reinout te velde”’, in: N. Pak e.a. (red.), *Liber amicorum Jules van Oostrom. Squibs over neerlandistiek.* Extra nummer van *Vooys. Instituutsblad van het Instituut De Vooys voor Nederlandse taal- en letterkunde* 4 (1985), p. 61-63.
Spijker, I., ‘L'attitude à l'égard de Charlemagne dans le Renout van Montalbaen’, in: *Au carrefour des routes d'Europe: la chanson de geste. [Actes du] Xe Congrès International de la Société Rencesvals pour l'étude des épopées romanes. Strasbourg 1985.* Aix-en-Provence 1987. (Senefiance, 21), tome 2, p. 999-1016.
Spijker, I., ‘Vier broers in een *hagedocht.* Het raadselachtige slot van de *Renout*’, in: F. de Bree en R. Zemel (red.), ‘*In onse scole*’. *Opstellen over Middeleeuwse letterkunde voor Prof. Dr. Margaretha H. Schenkeveld.* Amsterdam 1989, p. 5-24.
Spijker, I., *Aymijns kinderen hoog te paard. Een studie over Renout van Montalbaen en de Franse Renaut-traditie.* Hilversum 1990. (Middeleeuwse studies en bronnen, 22). - [Proefschrift Utrecht] [1990a]
Spijker, I., ‘Le roi Yon: homme pitoyable ou traître félon? (À propos d'un personnage du “Renaut de Montauban” et de son pendant néerlandais)’, in: *Actes du XIe Congrès International de la Société Rencesvals (Barcelone, 22-27 août 1988).* Barcelona 1990. (Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, 21-22), tomo 2, p. 231-240. - [1990b]
Spijker, I., ‘Source écrite ou source orale? Le cas du *Renout van Montalbaen*’, in: Ph.E. Bennett, A.E. Cobby en G.A. Runnalls (red.), *Charlemagne in the North. Proceedings of the Twelfth International Conference of the Société Rencesvals. Edinburgh 4th to 11th August 1991.* Edinburgh 1993, p. 95-102.
Spijker, I., ‘Begin dertiende eeuw: Renout van Montalbaen naar het Frans bewerkt. De Karelepiek en de invloed van de mondelinge traditie’, in: M.A. Schenkeveld-van der Dussen (hoofdred.), *Nederlandse literatuur, een geschiedenis.* 2e dr. Amsterdam/Antwerpen 1998, p. 12-16.

Spijker, I., '"Ich bin alt von tagen". L'âge et l'écoulement du temps dans le *Reinolt von Montelban*', in: D. Buschinger (red.), *Littérature épique au moyen âge. Hommage à Jean Fourquet pour son 100ème anniversaire.* Greifswald 1999. (WODAN, 77. Greifswalder Beiträge zum Mittelalter, 64. Reihe 3: Tagungsbände und Sammelschriften, 44), p. 381-388.
Spijker, I., 'Erinnerungen an die Haimonskinder. Versuch eines Inventars der Erinnerungen in den Niederlanden', in: Th. Schilp en B. Weifenbach (red.), *Reinoldus und die Dortmunder Bürgergemeinde. Die mittelalterliche Stadt und ihr heiliger Patron.* Essen 2000. (Veröffentlichungen des Stadtarchivs Dortmund, 15), p. 110-119, 188-189. - [2000a]
Spijker, I., 'Die Haimonskinder in den Niederlanden. Literatur und bildliche Darstellung', in: *Heimat Dortmund* (2000) 1, p. 21-25. - [2000b]
Spijker, I., 'Een klap voor Claradijs', in: B. Besamusca, F. Brandsma en D. van der Poel (red.), *Hoort wonder! Opstellen voor W.P. Gerritsen bij zijn emeritaat.* Hilversum 2000. (Middeleeuwse studies en bronnen, 70), p. 149-154. - [2000c]
Spijker, I., 'Dutch Charlemagne epics', in: J.M. Jeep (red.), *Medieval Germany. An encyclopedia.* New York/London 2001, p. 102-103.
Spijker, I., 'Beyaert, onse goede ors', in: B. Besamusca en J. Tigelaar (red.), *Karolus Rex. Studies over de middeleeuwse verhaaltraditie rond Karel de Grote.* Hilversum 2005. (Middeleeuwse studies en bronnen, 83), p. 125-138.
Stroobants, A. en I. Spijker, '*Een paard uit de duizend*'. *Het Ros Beiaard in woord en beeld.* Dendermonde 2000.
Stuip, R.E.V., 'Rondom Karel de Grote', in: R.E.V. Stuip (red.), *Franse literatuur van de Middeleeuwen.* Muiderberg 1988, p. 39-55.
Suard, F., *La chanson de geste.* Paris 1993. (Que sais-je?, 2808)
Thomas, J. (ed.), *Renaut de Montauban. Édition critique du manuscrit Douce.* Genève 1989. (Textes littéraires français, 371)
Thomas, J., Ph. Verelst en M. Piron, *Études sur 'Renaut de Montauban*'. Gent 1981. (Romanica Gandensia, 18)
Togeby, K., *Ogier le Danois dans les littératures européennes.* København 1969.
Varvaro, A., 'I Fiz Aymon sepolti a Napoli?', in: *Medioevo romanzo* 24 (2000), p. 82-91.
Verelst, Ph. (ed.), *'Renaut de Montauban'. Édition critique du ms. de Paris, B.N., fr. 764 (R).* Gent 1988. (Rijksuniversiteit te Gent. Werken uitgegeven door de Faculteit van de Letteren en Wijsbegeerte, 175)
Verelst, Ph., 'L'art de Tolède ou le huitième des arts libéraux: une approche du merveilleux épique', in: H. van Dijk en W. Noomen (red.), *Aspects de l'épopée romane. Mentalités*, *idéologies*, *intertextualités.* Groningen 1995, p. 3-41.

Vervliet, H.D.L., *Post-incunabula en hun uitgevers in de Lage Landen. Een bloemlezing gebaseerd op Wouter Nijhoff's L'Art typographique. Post-incunabula and their publishers in the Low Countries. A selection based on Wouter Nijhoff's L'Art typographique.* Den Haag/Boston/London 1979.
Wackers, P., 'De dood van Beyaert', in: K. Porteman, W. Verbeke en F. Willaert (red.), *Tegendraads genot. Opstellen over de kwaliteit van middeleeuwse teksten.* Leuven 1996, p. 161-171.
Wackers, P., 'De ideale man: het verschil zit in de details', in: B. Besamusca en J. Tigelaar (red.), *Karolus Rex. Studies over de middeleeuwse verhaaltraditie rond Karel de Grote.* Hilversum 2005. (Middeleeuwse studies en bronnen, 83), p. 51-62.
Weifenbach, B., *Die Haimonskinder in der Fassung der Aarauer Handschrift von 1531 und des Simmerner Drucks von 1535. Ein Beitrag zur Überlieferung französischer Erzählstoffe in der deutschen Literatur des Mittelalters und der frühen Neuzeit.* Frankfurt am Main [etc.] 1999. 2 dln. (Germanistische Arbeiten zu Sprache und Kulturgeschichte, 39). - [Diss. Berlin, Freie Univ.] [1999a]
Weifenbach, B., 'Johann Koelhoff der Jüngere: 'Die vier Heymschen Kinderen'. Zur Bedeutung der Kölner Inkunabel aus dem Jahre 1493 für die Drucktradition von Haimonskindertexten in Deutschland', in: *Amsterdamer Beiträge zur älteren Germanistik* 51 (1999), p. 169-193. - [1999b]
Weifenbach, B. m.m.v. W. Kettemann, 'Die Historie van sent Reynolt', in: Th. Schilp en B. Weifenbach (red.), *Reinoldus und die Dortmunder Bürgergemeinde. Die mittelalterliche Stadt und ihr heiliger Patron.* Essen 2000. (Veröffentlichungen des Stadtarchivs Dortmund, 15), p. 122-156.
Wüstefeld, W.C.M., *Middeleeuwse boeken van het Catharijneconvent.* Zwolle/Utrecht 1993.

Aanwijzingen bij het lezen van Middelnederlands

In de Middeleeuwen kende men in onze streken geen standaardtaal. Er waren streektalen, zoals Vlaams, Hollands en Brabants, die in hun klankverschijnselen vaak aanmerkelijk van elkaar verschilden. Bovendien werden sommige spraakklanken op meer dan een manier in het schrift tot uitdrukking gebracht en waren schrijftradities dikwijls regionaal bepaald. Een middeleeuwse auteur, kopiist of zetter kon dan ook geen eenduidig antwoord geven op de vraag hoe de gesproken volkstaal in geschreven of gedrukte vorm moest worden weergegeven. Hoe iemand de taal weergaf, was afhankelijk van waar hij geboren was en/of werkte. Extra complicaties deden zich voor, wanneer bijvoorbeeld een Hollandse kopiist of drukker een Vlaamse tekst afschreef of bewerkte. Het resultaat was dan vaak een mengsel van taalvormen en spellingconventies uit verschillende streken. Een dergelijk mengsel kon ook ontstaan, als verschillende kopiisten of zetters aan eenzelfde tekst werkten.

Klank en spelling

In het Middelnederlands werden woorden vaak geschreven zoals ze werden uitgesproken: *vrient*, *wort.* Kleine onbeklemtoonde woordjes werden in geschreven taal net als in het mondelinge taalgebruik menigmaal verbonden met voorafgaande of volgende woorden, waarbij ze vaak een deel van hun klanken verloren of zelfs helemaal ‘opgeslokt’ werden: *laetse*, *sach daer* > *sacher*, *waers du* > *waerstu*, *wilt ghi* > *wildi*, *dat hoeft* > *thoeft*, *die/de ander* > *dander*, *mit der* > *mitter*, *uut den* > *uuten*, *nam het* > *namt*, *leiden hem* > *leiden.* Ook klankaanpassingen binnen een woord zijn in de spelling terug te vinden: *ontboden* > *onboden*, *vermetele* > *vermetelde.*

Enkele andere kenmerken die de spelling van de *Historie vanden vier Heemskinderen* vertoont, zijn de volgende:

- de spelling van de korte *i* varieert: *timmeren* en *nimmermeer* komen voor naast *tymmeren* en *nymmermeer*;
- de *ie*-klank wordt op verschillende manieren gespeld: *niet*, *nyet*, *yet* (‘iets’), *wie*, *wye*, *wije*;

- de lange *i*-klank wordt gespeld als *ij* (die nog geen tweeklank aanduidt), *y* en *i*: *blijde*, *blyde*, *blide* (‘blij’);
- de spelling van lange *a*, *u* en *o* varieert: *swaert*, *daer*, *Adelaert*, *swairt*, *dair*, *Adelairt*; *muer*, *geduerde*, *thuis*, *vuist*, *thuys*, *vuyst*, *vuijst*, *muijl*; *scoonheit*, *gedoot*, *oem*, *antwoert*, *voirwaer*, *antwoirt*;
- de spelling *oe* kan verschillende klanken representeren: zowel een lange *o*-klank (*toernich*, *cloester*) als een *oe*-klank (*cloec*, *genoemt*). Het woord *soen* kan dus zowel ‘zoon’ als ‘verzoening’ betekenen. Soms wordt de *oe*-klank overigens gespeld als *ou*: *louch* (‘lachte’);
- de *j*-klank wordt gespeld als *i*, *j* en *y*: *iaer*, *ioncfrouwen*, *jaer*, *jammerlic*, *ya*, *yeesten* (de spelling van *i/j* is in de leestekst aangepast aan het hedendaagse gebruik);
- de spelling *qu* is gebruikelijk: *quam*, *gequetst.* De spelling *kw* komt in de *Historie* niet voor.

Hoe variabel de spelling van de *Historie* is, laat zich goed demonstreren aan de naam van Reinouts paard. We komen daarvan maar liefst zes vormen tegen: *Beiaert*, *Beyaert*, *Beiert*, *Beyert*, *Beiairt*, *Beyairt.*

Streektaalkenmerken

De *Historie vanden vier Heemskinderen* die hier is uitgegeven, werd gedrukt in Leiden. Ook de oudstbekende *Heemskinderen*-druk is uit een Hollandse stad afkomstig. De tekst vertoont een aantal verschijnselen die met elkaar kenmerkend zijn voor het Hollands. Zo komt, naast *hielt*, de vorm *helt* een paar maal voor, en naast *sal* de vorm *sel.* Naast *met* komt veelvuldig *mit* voor. Nooit wordt de vorm *liggen* gebruikt, altijd *leggen.* De vormen *achter* en *after*, waarvan de laatste Hollands is, komen beide voor, en ook de vormen *cracht* en *craft.* Van de woorden met de betekenis ‘gracht’, ‘verkocht’ en ‘bekocht’ komt uitsluitend de Hollandse vorm, die met *ft*, voor: *graft*, *vercoft*, *becoft.* De vorm *of* (‘af’) kwam in het Hollands en in andere westelijke streektalen voor.

De zevenmaal gebruikte vorm *louch* (‘lachte’), waarin de *oe*-klank voor *ch* als *ou* gespeld is, kwam vanaf de vijftiende eeuw in Holland voor. Aangezien we in de *Historie* echter ook de vorm *loech* aantreffen en andere woorden, zoals *genoechlic*, *droevich* en *droech*, consequent een spelling *oe* voor de *ch* hebben, zou *louch* heel wel afkomstig kunnen zijn uit de verstekst waarop de prozabewerker zich gebaseerd heeft: de oorsprong van *Renout van Montalbaen* moet vermoedelijk in Vlaanderen gezocht worden, en in het Vlaams was de spelling *louch* heel gewoon. Zeker driemaal moet *louch*

in die verstekst in rijmpositie hebben gestaan en gerijmd hebben op *genouch/genoech*: in de prozatekst schemert dit rijm nog door.

Zinsbouw, verbuiging, woordbetekenis

Een paar frequent voorkomende verschijnselen op het gebied van de zinsbouw, verbuiging en woordbetekenis die lastig kunnen zijn voor wie niet gewend is Middelnederlandse teksten te lezen, worden hieronder genoemd.

Ontkenningen waren in het Middelnederlands heel vaak tweeledig: ze werden gevormd door middel van het negatiepartikel *en* of *ne*, dat onmiddellijk aan de persoonsvorm voorafging, en een ander ontkennend woord, zoals *niet*, *geen*, *niemant* of *nye*; vergelijk het Franse *ne... pas*, *ne... jamais*. In de *Historie vanden vier Heemskinderen* is de tweeledige ontkenning gebruikelijk: *Gi en sijt niet vroet* ('Je bent niet wijs'), *dattet niemant en conde mercken* ('dat niemand het merkte'), *u is wel kondich dat gi nye hem luyden so veel en gavet* ('u weet heel goed dat u hun nooit zo veel hebt gegeven').

Het hedendaagse Nederlands kent zinnen van het type 'Je kunt niet met die mensen praten of ze beginnen over hun auto.' In dergelijke zinnen met zogenoemde balansschikking vormt *of* de verbinding tussen een voor- en een nazin en bevat de voorzin een ontkenning. Bij Middelnederlandse equivalenten van dit zinstype treffen we menigmaal een negatiepartikel aan in de nazin; dit partikel is afhankelijk van een ontkenning (of van een woord waarin een ontkenning gevoeld wordt) in de voorzin: *daer en was niemant, si en gaven Lodewijc den prijs* ('er was niemand of hij liet Lodewijc winnen'), *heb ik hem gewonnen, gi en dort niet twifelen hi en sals wel genesen* ('als ik hem verwekt heb, hoef je er niet aan te twijfelen of hij zal het wel redden').

Ook in samengestelde zinnen waarvan een van de leden in hedendaags Nederlands zou aanvangen met 'als niet', treffen we het negatiepartikel aan: *wi waren alle verloren geweest*, *en hadde gedaen die edele vrouwe* ('we zouden allemaal dood geweest zijn, als de edele vrouwe dat niet voorkomen had').

In antwoorden op vragen werd na *Ja* of *Neen* het persoonlijk voornaamwoord vaak gebruikt, waar wij eenvoudig 'Ja' of 'Nee' zouden zeggen: '*Here coninc, of gi mijn hoeft wont, en soude icx niet mogen verdingen?' Die coninc seide: 'Neen gi, mercgrave Adelaert [...]'*; *'Setstu di teghen mi*, *Roelant?' 'Neen ic, heer coninc*,' *seide Roelant.*

De vorm *hem* werd niet alleen gebruikt als verbogen vorm van het persoonlijk voornaamwoord *hi*, maar ook als verbogen vorm van het persoon-

lijk voornaamwoord *si* (meervoud): *Ganc haestelic tot geen vier heeren de ginder comen*, *ende bringe hem dese vier hoebanden* (‘Ga snel naar die vier heren die daar komen, en breng hun deze vier hoofdbanden’). Het persoonlijk voornaamwoord fungeerde eveneens als wederkerend voornaamwoord; *zich/sich* wordt in de *Historie vanden vier Heemskinderen* nog niet gebruikt: *Des balch hem Aymijn* (‘Daarover maakte Aymijn zich boos’), *Doe sprongen alle de baroenen op ende wapenden hem haestelic* (‘Toen sprongen alle edellieden op en wapenden zich snel’), *dat si haer niet verlachen en mochte* (‘zodat zij niet opgewekt kon zijn’).

Wat de woordbetekenis betreft, is het goed zich ervan bewust te zijn dat *niet* zowel ‘niet’ als ‘niets’ kan betekenen en *na* zowel ‘na’ als ‘naar’, dat *de* en *die* gebruikt worden als lidwoord, aanwijzend voornaamwoord en betrekkelijk voornaamwoord, dat het hulpwerkwoord *mogen* meestal de betekenis ‘kunnen’ heeft en dat *om dat* zowel ‘omdat’ als ‘opdat’ kan betekenen.

Verantwoording van de Deltareeks

De reeks stelt klassieke werken uit de letterkunde van Nederland en Vlaanderen ter beschikking aan de huidige lezer. Naast volledige teksten zullen in de reeks ook bloemlezingen verschijnen, bijvoorbeeld wanneer een klassieke auteur met een groot en gevarieerd dichterlijk oeuvre daar meer mee gediend is dan met de uitgave van een van zijn werken. Ook een belangwekkend literair genre waaraan door verschillende auteurs is bijgedragen kan de grondslag vormen voor een deel van de reeks.

De uitgaven worden voorzien van een nawoord dat het werk in zijn historische en literaire situatie plaatst en verwijst naar andere publicaties. Woordverklaringen en inhoudelijke toelichtingen maken de tekst voor de lezer van nu toegankelijk. Daarbij wordt vermeden hem op te tuigen met een al te zwaarwichtige wetenschappelijke commentaar. In bijzondere gevallen zal gebruikgemaakt worden van een parallelvertaling.

De gebruiker kan rekenen op een betrouwbare tekst, waarvan de keuze zorgvuldig overwogen is en de wijze van uitgeven wetenschappelijk verantwoord. De teksten worden doorgaans in de oorspronkelijke spelling aangeboden. Wel wordt zo nodig het gebruik van i/j en u/v genormaliseerd volgens het huidige onderscheid van klinker en medeklinker; soms wordt de hele tekst herspeld naar de huidige normen. Voorzover de editeur correcties heeft aangebracht, worden deze exact verantwoord. Het gaat in de reeks om zogenaamde leesedities. Daarin wordt ervan afgezien de geschiedenis van de tekst in zijn verschillende versies te reconstrueren. Een opgave van varianten zal derhalve ontbreken. De verschillende delen van de reeks zullen niet steeds precies dezelfde aanpak van de editieproblematiek laten zien, daar deze mede afhangt van de aard van de tekstoverlevering en de stand van het onderzoek.